

HISTORISK ARCHIV.

Et Maanedsskrift

for populaire Skildringer af
historiske Personer og Begivenheder.

Udgivet af

F. C. Granzow.

1875. Første Bind.

Kjøbenhavn.
Fr. Wøldikes Forlag.
1875.

Bianco Lunos Bogtrykkeri.

INDHOLD.

Charlotte Corday.

I.

For noget over tyve Aar siden saa man endnu i Caen, naar man gik nedad rue Saint-Jean, omtrent lige over for rue des Carmes, et gammelt toetages Hus, der bar Nr. 148. Det var her, at den normanniske Heltinde Charlotte Corday boede hos sin Tante, Madame de Bretteville, der ejede Stedet, inden hun rejste bort til Paris for at fuldføre sin blodige Gjerning. Et nyt og mere tidssvarende Hus har omtrent 1850 afløst det gamle, der siden Charlotte Cordays Tid ikke var undergaaet nogen synderlig Forandring.

Man gik ind i det gjennem en lav Dør og en mørk, snæver Gang. I nederste Stokværk boede en Snedker ved Navn Lunel med sin Kone og sine to Børn. Hans Værksted vendte ud mod Gaarden, og Charlotte Corday gik ofte dergjennem, da hun holdt af at tale med disse retskafne Folk. Det var her, at hun standsede Søndagen den 7de Juli 1793, da hun kom hjem fra Mønstringen over de frivillige, og at hun slog med Haanden paa Bordet, hvorved Ægteparret Lunel sad, idet han udtalte disse Ord: «Nej, man skal ikke sige, at en Marat har regeret Frankrig». Efter nogle faa Dages Forløb maatte Madame de Bretteville søge et Tilflugtsted i det samme Værelse, hvor Charlotte havde været nær ved at røbe sin Hemmelighed. Da Efterretningen om Marats pludselige Død kom til Caen, vilde Revolutionsmændene i deres

Forbitrelse anstille en Undersøgelse i det Hus, hvor hans Morderske havde boet. Madame de Bretteville, der var meget lille af Væxt, blev da skjult af Snedkerens Kone i Gardinerne af en Seng, der stod i den yderste Ende af Værkstedet, og undslap saaledes Efterforskningerne, der i hine kritiske Dage vare særdeles farlige for hende, saa uskyldig hun end var. Nogle af de mest ophidsede forlangte endog, at Huset skulde nedrives, og i længere Tid droge Folkesværme om Aftenen under Fakkelskin med Marats Buste hen til Stedet, hvis stakkels Ejerinde forfærdedes ved at høre deres vilde og truende Sange. Hun gjemte derfor sit Sølvtøj og sine øvrige Kostbarheder i en stor Kuffert, som Snedkeren nedgravede i et dybt Hul lige midt i Værkstedet.

Madame de Bretteville boede selv i andet Stokværk, Charlotte Cordays Værelse laa i Enden af Huset, og en Vindeltrappe af Sten førte op dertil. Det vendte ud til den lille mørke Gaard og var yderlig simpel; de smaa Vinduesruder vare endog indfattede i Bly. Uagtet deres ringe Størrelse benyttede Charlotte dem dog til at afridse Tegninger paa, hvilket hun meget yndede.

Saa mørkt og kjedeligt var denne unge Kvindes Opholdssted. Berøvet alle Rigdommens Behageligheder, fjernet fra enhver ydre Gjenstand, hvorved Øjet kunde dvæle med Glæde, boede hun ud til en snæver og mørk Gaard, hvor Dødsstilhed herskede. Hvilken Adspredelse eller Opmuntring, hvilken Beskyttelse mod Hjertets Storme eller Lidenskabens hemmelige Røster kunde hun finde i dette altfor beskedne Tilflugtssted? Og det var dog her, at en ung og skjøn Pige, der besad en udviklet Aand, en levende Indbildningskraft og en romersk Sjæl, tilbragte de lange Dage; det var her, langt borte fra Familiens beskyttende Skjød, uden anden Støtte end en indskrænket, næsten aandssvag tresindstyveaarig Enke, i de urolige Tider, da Kirkerne vare lukkede og Præsterne fordrevne, at hun, den unge, ubekjendte Vestalinde, vidste at bevare sig selv kysk og ren, højmodig og fædrelandskjærlig,

og endelig beredte sig til at dø for Fædrelandet, simpel, beskeden og rolig, saaledes som hun havde levet!

Marie Anne Charlotte de Corday d'Armont blev født den 27de Juli 1768 i Kommunen Saint-Saturnin des Lignerets, der efter Revolutionen kaldtes Ligneries, i Arrondissementet Argentan, Departement l'Orne, og blev døbt næste Dag. Hendes Forældre vare Staldmester Jacques François de Corday d'Armont, af en fornem og anset adelig Slægt, og Jacqueline Charlotte Marie de Gautier des Authieux. Hun nedstammede fra en Søster til Cids berømte Forfatter, Marie Corneille, af dennes andet Ægteskab med Skattekræveren i Alençon Jacques de Farcy; deres Datter Françoise de Farcy blev gift med Adrien de Corday og var Oldemoder til Charlotte Corday. Familien var hæderlig og meget agtet i Normandiet, men i høj Grad uformuende. Hr. de Corday, der sædvanlig kaldtes d'Armont, havde fem Børn, to Sønner og tre Døtre, hvoraf Charlotte var den mellemste, men kun en aarlig Indtægt af 1,500 Livres. Mademoiselle Levaillant, senere Madame de Mauron, der døde 1860 i den høje Alder af 84 Aar, har i sine Optegnelser om Charlotte Corday, der ere udgivne efter hendes Død af Casimir Perier, bidraget betydelig til at sprede det Mørke, der tidligere indhyllede hendes Barndomsvenindes Ungdom og gav Anledning til saa mange taabelige Opdigtelser om denne mærkelige Kvinde.

«Familien Corday» — fortæller hun —, «der kun var lidet begunstiget af Lykken, beboede et ganske lille Hus, der laa paa St. Gilles Høj, nogle faa Skridt fra det skjønne Abbaye-aux-Dames, en af Byen Caens Prydelser, grundlagt af Vilhelm Erobrerens Gemalinde, Dronning Mathilde, der blev begravet i Kirkens Kor. Familien d'Armont levede med den strengeste Sparsommelighed og saa kun faa Mennesker hos sig. Min Søster, der var otte Aar ældre end jeg,

kom som en Følge af Naboskabet i nøje Bekjendtskab med Mademoiselle d'Armont (Charlotte Corday); Hr. og Madame d'Armont paalagde sig de største Opofrelser for at kunne afholde Udgifterne til deres ældste Søns Uddannelse og for at forberede sig paa dem, den yngstes snart vilde kræve. Faderen, en blid, alvorlig Mand, plejede at lægge sine Penge i en Skuffe, der stod aaben for hans Børn; han sagde dem, hvor mange der var, forklarede dem nøje, hvad Brug han agtede at gjøre af dem, og opnaaede ved denne Tillid fuldstændig sin Hensigt; han gjorde dem bekjendt med, hvor smaa hans Indtægter vare, og med hvor megen Sparsommelighed man maatte gaa til Værks, for at de kunde være tilstrækkelige til Husets Fornødenheder. Børnene afværgede da ogsaa bestemt ethvert unødvendigt Indkjøb, hvortil de kunde give Anledning, og søgte, enhver for sig, at gjøre sig nyttige paa en eller anden Maade for at tjene og hjælpe saa gode Forældre. Heri havde de et ypperligt Forbillede i deres ældste Søster, en mild og stille Pige, der var begavet med en Forstand over hendes Alder; thi hun var kun tolv eller tretten Aar, da vi kom til at bo i Kvarteret St. Gilles. Hun var et velopdragent, høfligt og flittigt Barn, god og venlig mod alle. For at skaane sin Moder lagde hun sig efter alle Husholdningsarbejder, og uagtet hendes Sundhed dengang var vaklende, opfyldte hun dog alle de Forretninger, hun havde paataget sig, med en lille voxen Kones Modenhed».

Kræfterne svigtede dog til sidst denne elskværdige Pige, der ofte var haard mod sig selv for sine Forældres og Søskendes Skyld, og hun døde ikke længe før Moderen.

Familiens Landejendom var tarvelig. Man erindrede godt 1793, siger Chéron de Villiers, «at have set den lille Marie — som Charlotte dengang kaldtes — i en ganske simpel Lærredskjole boltre sig med flagrende Haar under de store Æbletræer, der stode langs med Vejen ved hendes Faders Ejendom. Det var en Gaard tækket med Straa, som de smaa Forpag-

tergaarde i Normandiet, med en Gaardsplads, nogle Træer, en Brønd og til Hegn en Mur, bedækket med Vedbende».

Da Madame d'Armont i en Alder af 40 Aar døde 1782 i Barselseng med det sjette Barn, der kun overlevede Moderen nogle Øjeblikke, tilbød Abbedissen i l'Abbaye - aux - Dames, Madame de Belzunce, af Medlidenhed den bedrøvede Fader at tage de smaa moderløse Piger til sig i Klostret og opdrage dem sammen med sit Søskendebarn, Mademoiselle de Forbin. Den stakkels de Corday modtog med Taknemlighed dette venlige Tilbud; der plejede ellers aldrig at optages Pensionairer i Abbediet.

Den fjortenaarige Charlotte hengav sig med hele sin Aands Fyrighed til det religiøse Liv, og hendes Tro tog ikke Skade, fordi hun her i Klostret med Tilladelse af Abbedissen, der skattede hendes lyse Aand højt, læste Corneilles, Rousseaus og Abbé Raynals Skrifter; Voltaires vilde hun derimod ikke lære at kjende af Frygt for hans Vantro. Ved saadan alvorlig Læsning styrkedes hendes Aand, der blev fast, energisk og ufølsom for Smerte.

«Denne lille Pige», skal man have sagt i Abbediet, «er haard mod sig selv; hun klager sig aldrig, naar hun lider; man maa selv gjætte det, naar hun er syg; hun giver ikke efter, selv for den heftigste Smerte».

Man har flere Breve fra hende, der ere skrevne, da hun var i en Alder af tyve Aar, og vise en sjelden Aandsudvikling.

Ofte modtog Abbedissen Besøg af sin Brodersøn, den unge, smukke Major de Belzunce, dengang kun tyve Aar gammel, hvis personlige Elskværdighed og smukke digteriske Sprog efter nogle skulle have gjort et stærkt Indtryk paa den unge Charlotte; hun kaldtes endog af dem hans Forlovede. Vist er det, at de to unge omgikkes fortrolig og gjerne talte med hinanden; men det var især om de Bøger, som han laante hende, og hvoraf mange vare en sjelden Læsning for en ung Pige, der tilmed var i Kloster. Uagtet

sin stadige og fortrolige Omgang med den vakre Officer har Charlotte Corday dog været ganske uberørt af kjærlige Følelser for ham, lige saa vist som hun ingensinde har hengivet sig til noget Kjærlighedsforhold.

Lad os høre hendes Veninde, Madame de Mauron, der med kvindelig Finhed og Skapsindighed ytrer sig om dette delikate Punkt. «Man har flere Gange paastaaet paa Prent, at Mademoiselle d'Armont har elsket den unge Vicomte de Belzunce, og at det var for at hævne ham, at hun fire Aar senere dræbte Marat med sin Dolk. Man har sagt det samme om Barbaroux; thi en Tragedie uden Kjærlighed svarer ikke til Aarhundredets Smag. Begge Paastande ere lige falske og taabelige; hun har ikke alene aldrig elsket Hr. de Belzunce, men hun morede sig endog over hans kvindagtige Manerer. Ingen Mand gjorde det mindste Indtryk paa hende; hendes Tanker vare anden Steds henne. Jeg kan overhovedet forsikre, at intet var fjernere fra hende end Tanken om et Giftermaal. Hun havde afslaaet flere meget passende Partier og erklæret det for sin faste Beslutning ikke at ville forandre sin Stand. Var det, fordi denne stolte Aand oprørtes ved den blotte Tanke om at underkaste sig et Væsen, der var hende underlegent? Eller var der en stærk Modbydelighed mod Ægteskabet i denne jomfruelige Sjæl? Jeg har aldrig vidst det; men efter Indholdet af vore fortrolige Samtaler, som vi ofte gjentoge, kan jeg bevidne, at ingen nogensinde kunde rose sig af at have behaget hende eller at have indtaget hvilken som helst Plads i hendes Hjerte. «Aldrig», sagde hun flere Gange, «vil jeg opgive min dyrebare Frihed; aldrig skal De paa Deres Breve komme til at give mig Titelen Madame». Ingen af dem, med hvem hun kom i Berøring, formaaede at forandre denne hendes faste Beslutning; deres Forbindelse med hende var af en ublandet politisk Natur; hendes heltemodige Hjerte var kun modtageligt for én Kjærlighed, den ædleste af alle, for hvilken hun ogsaa ofrede alt, nemlig Fædrelandskjærligheden. Hun var overordentlig til-

bageholden, ja endog frygtsom og fri for alt Koketteri. Hun lagde hverken an paa at behage eller glimre. Gudfrygtig af Sind fra sin tidligste Barndom, havde hun under sit lange Ophold i Abbaye - aux - Dames vundet Styrke i sin Tro, der var lige saa dyb som oprigtig, og hun drev sin Samvittighedsfuldhed med Hensyn til Religionen til det yderste. Hun havde ikke læst en eneste Roman. Hendes Aandsresning var altfor alvorlig og grundig, til at den skulde tillade hende at have Smag for saadanne Opdigtelser».

Den Strenghed, hvormed hun søgte at bevare sin Tros Renhed, forbød hende siden at høre den nye konstitutionelle Biskop i Caen, Abbé Fauchet, der var berømt for sin Veltalenhed, lige som hun oprørtes over de forargelige Optrin, der foregik paa Landet ved Indsættelsen af de edsaflæggende Præster.

«Havde hun levet paa den Tid, da de Kristne forfulgtes og dræbtes, vilde hun upaatvivlelig være død som Martyr for sin Tro. Den kristne Jomfru vilde have trodset alle Pinsler, og hun vilde ikke være blegnet paa den blodige Arena. Født i en mindre glimrende, men ikke mindre stormende Tid, led hun Døden for sin politiske Overbevisning, og Oldtiden frembyder intet Exempel paa stoisk Fasthed, som hun ikke har naaet, ja maaske overgaaet».

II.

Vi ville vende tilbage til vor Heltindes Historie. Medens hun saaledes levede i Klostrets Stilhed, brød et frygteligt Uvejr løs. Revolutionen havde løftet sit Hoved og omstyrtede alt; ogsaa i Caen mærkede man snart dens blodige Rasen. Dens første Offer var her den 21-aarige Vicomte og Major Henri de Belzunce, som blev dræbt og formelig sønderreven af det rasende Folk. Abbedissen overlevede kun i kort Tid sin Brodersøns Død og efterfulgtes af Madame de Pontecoulant, der ogsaa tog sig varmt af Frøknerne d'Armont;

men nu blev Klostrenes Ophævelse, der 1790 var bestemt af Nationalforsamlingen, iværksat; Abbedissen maatte vandre ud med alle sine Nonner, og de to Søstre de Corday, der nu vare uden Hjem og Beskyttelse, maatte tage deres Tilflugt til deres Fader, som efter Moderens Død havde forladt Caen og taget Bopæl i den lille By Argentan.

Skjønt den gamle Adelsmand bifaldt flere af Revolutionens Grundsætninger, var han dog efter sine Forfædres Exempel Royalist med Liv og Sjæl og holdt paa det konstitutionelle Kongedømme. Charlotte derimod, der især havde fundet Smag i Læsningen af de gamle romerske og græske Forfattere, havde deraf indsuget vidtgaaende republikanske Ideer, der ved de samtidige Begivenheder bestandig mere udvikledes i denne stolte og kraftige Sjæl. Hun beundrede de gamles strenge Dyder og højsindede Opofrelser og beklagede sin slappe Tid og sine Landsmænds lette Sind, der trængte til at hærdes og gjenfødes ved Fortidens Stordaad. Da hun aabent udtalte disse republikanske Følelser, kunde hun ikke blive enig med sin Fader; men Madame de Mauron tager dog fejl, naar hun antager, at det var denne Meningsforskjel alene, der bragte hende til at forlade sin Fader, som elskede hende højt. Aarsagen dertil var især hendes ældste Broders Emigration, og da Faderen havde forstrakt ham med alle de Penge, han ejede, saa han sig paa Grund af sin Trang nødt til at skille sig ved sin elskede Datter.

Det var i de første Dage af Juni 1791, at Charlotte Corday atter forlod Fædrehjemmet og begav sig til en bedaget Tante, Madame de Bretteville-Gouville, der boede i Caen i et gammelt Hus, som gik under Navnet le Grand-Manoir. Hun havde været Enke i tyve Aar efter en forgjældet Adelsmand, der døde strax efter hendes Fader Lecoutelier de Bonnebos, en gammel Gnier, der efterlod hende 40,000 Livres i aarlig Rente. Uagtet sin betydelige Formue fortsatte hun den tarvelige Levemaade, hun havde vænnet sig til i sin Fattigdoms Tid, hun beholdt sit gamle Hus, sine

gamle Møbler, sit tarvelige Bord og sin simple Klædedragt. Mange kaldte hende derfor gjerrig; men hun var i Virkeligheden en god og hæderlig gammel Dame, der var almindelig agtet og elsket i Caen. Da hun var meget enfoldig og godtroende, søgte Lykkeriddere ofte at narre hende, og hun havde derfor bestandig Frygt for at blive et Offer for Bedrag. At hun nærede den samme Ængstelse med Hensyn til Charlotte Corday, hvis Ankomst var hende helt uventet, erfares af Madame de Maurons Optegnelser:

«Næppe vare vi komne tilbage til Caen (fra en Rejse til Paris), førend vi saa Mad. de Bretteville komme løbende; hun var ved vor Dør lige saa tidlig som vi selv. «Hvilken Lykke, at De er vendt tilbage, sagde hun til min Moder; jeg vidste ikke, hvorhen jeg skulde vende mig. Men da De nu endelig er her, betragter jeg mig som frelst, men jeg har rigtignok ængstet mig meget».

«Hvorledes det?» spurgte min Moder.

«Under Deres Fraværelse er der faldet ned til mig fra Skyerne en Slægtning, som jeg slet ikke kjender, og hvis Familie jeg i mange Aar rent har tabt af Syne; hun kom for en Maaned siden, fulgt af en Drager, der bar en Kuffert; hun sagde, at hun havde Forretninger i Caen og haabede, at jeg nok vilde tage imod hende. Hun navngav sig og er virkelig en Slægtning af mig; men jeg har aldrig set hende før og er meget forlegen med hende».

«Hvorfor det? De er jo alene og har ingen fortrolig Omgang; dette vil bringe Munterhed i Deres Hus og skaffe Dem Selskab».

«Ikke synderligt, thi hun taler kun lidt; hun synes at være indesluttet og tilbageholden og er altid fordybet i Tanker, Gud maa vide, hvilke. Kort sagt, jeg véd ikke hvorfor, men hun indjager mig Skræk. Hun ser ud, som om hun tænkte paa en slet Streg».

Hvor ofte ere ikke min Moder og jeg siden komne til at tænke paa disse Ord af Mad. de Bretteville, denne troskyl-

dige, indskrænkede Kone! Skulde Instinktet virkelig være mere paalideligt end Begavelsen?»

Mad. de Bretteville blev omsider noget beroliget, men gik dog ikke bort, førend Madame og Mademoiselle Levaillant havde lovet at komme til hende endnu samme Dag, skjønt de vare trætte af at have rejst to Nætter til Vogns. Hun vilde endelig, at de skulde se hendes unge Slægtning og søge at faa at vide, hvorfor hun var kommen saaledes for uden videre at indlogere sig hos den gamle Dame, der, som hun udtrykte sig, hverken kjendte hende fra «Adam eller Eva».

De indfandt sig til den bestemte Tid. Strax efter traadte en høj og smuk ung Pige ind, ilede med aabne Arme hen til Madame Levaillant og omfavnede hende ømt. Forbavset over en saadan Modtagelse af en ubekjendt, betragtede denne hende i Tavshed og søgte at erindre hendes Træk. Den unge Pige lagde Mærke til hendes Forundring. «Hvorledes», raabte hun, «har De da glemt mig? Husker De ikke mere den lille d'Armont?»

Gjenkjendelsen blev nu hjertelig fra begge Sider. Mad. de Bretteville lod da sin Frygt for den unge Gjæst fare, og det varede ikke længe, førend hun holdt saa meget af hende, at hun ytrede til en af sine Veninder: «Jeg kan ikke mere undvære denne unge Pige; hun har noget ophøjet, paa én Gang energisk og blidt, der drager uimodstaaelig til hende». Madame de Bretteville havde kun faa Omgangsvenner; de vare kongeligsindede og afskyede den nye Tingenes Orden. Charlotte Corday udtalte derfor sjelden sine republikanske Anskuelser og Følelser, men forholdt sig gjerne tavs og hengav sig til sine Drømmerier. Kun for sine unge Veninder ytrede hun sig friere om sine Ideer, der forekom dem overspændte, og om sin Beundring for sine klassiske Heltinder, Gracchernes og Coriolans Moder, Paulina, Porcia, Veturia og Cornelia. I deres Lovprisning var hun uudtømmelig, og hendes Veninders Spøg over hendes Begejstring bragte hende

ofte til at rødme. Hun gjemte da kun sine Følelser saa meget dybere i sit Hjerte.

Da hun engang uvilkaarlig var udbrudt i Beundring for Oldtidens Republiker, faldt Mad. Levaillant pludselig ind med den Bemærkning: «Skulde De hændelsesvis være Republikanerinde, min Kjære?» Hun rødmede, men svarede ganske rolig: «Jeg vilde være det, dersom de franske vare værdige til en Republik».

Hendes Grundsætning var: «Kongerne ere til for Folkenes Skyld og ikke Folkene for Kongernes», og herom havde hun mange Smaastridigheder med den unge Mademoiselle Levaillant, hvis Devise var: «Alt for Kongen!» Da de en Dag læste Englands Historie sammen siddende i en Have, begejstredes Madem. Levaillant for Karl I og den højmodige Opofrelse, Stuarternes Tilhængere viste den ulykkelige Fyrste, og udbrød: «Min kjære Pige, det vilde jeg ogsaa gjøre, dersom det samme skete her i Frankrig! Jeg vilde dø for min Konge». — «Nej», sagde Charlotte, «jeg vilde nok tjene ham af al min Evne, men ikke gaa i Døden for ham. Mit Hoved vilde jeg helst beholde, hvor forviltret det end kan være». Det var dette skjønne Hoved, der skulde falde for Revolutionens Øxe.

Af hendes indtagende Ydre giver hendes Veninde Levaillant følgende Skildring: «Hun var velvoxen og meget smuk, og hendes Skikkelse, der var noget svær, men særdeles veldannet, manglede ikke Adel. Om Pynt brød hun sig kun meget lidt og søgte ikke at fremhæve sine personlige Fortrin ved noget; hun var blændende hvid og af en straalende Friskhed; hendes Teint havde Mælkens Gjennemsigtighed, Rosens fintskinnende Rødme og Ferskenens fløjelsagtige Blødhed; Huden var af sjelden Finhed, man troede at se Blodet rinde i Kronblade af en Lilie. Hun kom meget let til at rødme og var da i Sandhed henrivende. Hendes Øjne vare, skjønt let tilslørede, meget store og særdeles smukke; hendes Hage sprang vel meget frem, men skadede ikke et Hele, der

var saa fortryllende og bar Præget af noget ualmindeligt. Udtrykket i dette skjønne Ansigt var, lige som Klangen af hendes Stemme, af usigelig Blidhed. Aldrig har nogen hørt et mere melodisk og fortryllende Organ; aldrig har nogen set et mere rent og engleligt Blik, et mere tiltrækkende Smil. Hendes lyse, kastaniebrune Haar svarede ganske til hendes Ansigt. Det var en dejlig ung Kvinde». Denne Tegning stemmer med de andre Skildringer, der ere os overleverede af Charlotte Corday, saa vel som med hendes Portræt. Det fornyede Samliv mellem hende og hendes Veninde Levaillant varede imidlertid kun fire Maaneder; da toge den sidstes Forældre den Beslutning at forlade det urolige Caen, hvis Indbyggere vare ophidsede og fanatiske, og bosætte sig i Rouen, hvis Indbyggere stode i godt Ry for deres Maadehold og Besindighed. Madame de Bretteville havde næsten bestemt sig til at følge med, da hun frygtede for at blive alene tilbage, og hendes unge Slægtning gjorde alt sit for at faa hende dertil; men hun fik til sidst Betænkeligheder med Hensyn til Rejsen; navnlig nærede hun en latterlig Frygt for en Baadebro, man skulde over for at komme ind i Rouen, og som hun, indskrænket som hun var, var bange for, skulde drive ud med hende paa Havet. Al Veltalenhed strandede paa denne latterlige Frygt, og de unge Veninder, der elskede hinanden højt, maatte skilles for aldrig mere at ses.

III.

Nogle Dage før Familien Levaillants Afrejse gjorde Madame de Bretteville et Middagsselskab til Afsked. I dette deltog ogsaa Charlotte Cordays Fader, der var kommen til Caen med sin yngste Datter og sin yngste Søn for at sige Farvel til sin ældste Søn, der stod i Begreb med at udvandre til Koblenz i Selskab med Madame de Brettevilles Neveu, Hr. de Tournelis. Det glædede ret den gamle Adelsmand at forny det kjærlige Forhold til sin Datter; de Skyer, der

havde været mellem dem, syntes ganske at have spredt sig. Charlotte, der var klædt med megen Smag i en smuk Dragt, Mad. de Bretteville havde foræret hende, og hvis Toilette Mademoiselle Levaillant havde besørget, var højst indtagende og Gjenstand for almindelig Beundring.

Det dobbelte Afskedsgilde begyndte meget muntert. Emigranterne ventede, at de kun skulde gjøre en lille Rejse til Rhinens Bredder for kort efter at holde deres Indtog i Paris. Charlotte Corday spøgede over deres hurtige Bevægelser; de haabede lige som Don Quixote at møde Dulcineaer, men vilde kun finde Maritornes. Alting gik dog med Spøg, indtil Hr. de Tournelis udbragte Kongens Skaal. Alle rejste sig; kun Charlotte blev siddende og lod sit Glas staa urørt paa Bordet. En almindelig Tavshed fulgte, og Hr. de Cordays Ansigt bar Præget af en stærk Misfornøjelse. Madame Levaillant rørte ved den unge Piges Arm for at faa hende til at rejse sig og sagde sagte: «Hvorledes, mit Barn, De vil ikke drikke en saa god og dydig Konges Skaal?» — «Jeg tror nok, at han er dydig», svarede hun med den klare, milde Stemme, der lød som Musik, «men en svag Konge kan ikke være en god Konge; han kan ikke afvende Ulykkerne fra sit Folk!»

Alle tilstedeværende vare i højeste Grad ubehagelig berørte. Skaalen blev vel drukken, men alle vare mørke og forstemte. Charlottes Fasthed og Sandhedskjærlighed tillod hende ikke at forstille sig eller dølge sine Følelser, selv om hun derved atter skulde udsætte sig for sin Faders Misfornøjelse. Netop som man rejste sig fra det mindre behagelige Maaltid, hørte man fra Gaden Raabet: «Leve Folket! Leve den konstitutionelle Biskop!» Det var nemlig Abbé Fauchet, der holdt sit Indtog som Biskop i Caen, ledsaget af en jublende Skare.

Udentvivl ophidsede over, hvad der var sket ved Bordet, nærmede de to unge Emigranter sig Vinduet for at raabe «Kongen leve!» Det vilde have været at udsætte alle for

den visse Død; saaledes opirret vilde den rasende Hob have sønderrevet dem. Da rev Hr. de Corday sin Søn tilbage, medens Charlotte styrtede frem foran Hr. de Tournelis og med fast Haand trak ham hen i Baggrunden af Værelset. «Tænker De da slet ikke paa, at De ved saa ubetimelig at lægge Deres Følelser for Dagen styrter os alle, der ere her, i Fordærvelse? Er det saaledes, De troer at tjene Deres Sag, da vil De gjøre bedre i ikke at tage afsted!»

«Og De, Mademoiselle», svarede han heftig, «brød De Dem for et Øjeblik siden om at krænke Deres Faders, Broders og Venners Følelser ved at afslaa at forene Deres Røst med et Raab, der er saa fransk og saa kjært for vore Hjerter?»

«Min Vægring», sagde hun smilende, «kunde ikke skade andre end mig selv, medens De var i Begreb med til ingen Nytte at sætte alle deres Liv paa Spil, der vare sammen med Dem. Sig mig nu, paa hvis Side var den ædelmodigste Følelse?» Hr. de Tournelis bøjede Hovedet og tav, men alle i den lille Kreds gave Charlottes Svar deres Bifald. Denne Begivenhed, der foregik Mikkelsdag 1791, hevde imidlertid ingen videre Følger.

Frøknerne d'Armont og Levaillant skiltes nu altsaa ad for aldrig mere at gjenses. Det var en skæbnesvanger Skilsmisse for Charlotte Corday, som herved mistede det eneste Selskab, der synes at have havt en velgjørende Indflydelse paa hende. Hun levede nu hos sin Tante, fuldkommen afsondret fra Verden, og overgav sig mere end nogensinde til Læsning og Grublerier. Veninderne havde lovet hinanden at brevvexle flittig. Charlotte holdt ogsaa sit Løfte, og Madem. Levaillant fortæller, at hun modtog ti eller tolv Breve fra hende; men at hun kun gjemte de to sidste af dem, da hendes Moder efter Marats Død brændte de andre, af Frygt for de Husundersøgelser, der vare saa almindelige i hin «Frihedens Tidsalder». Det kunde da have havt højst ubehagelige Følger, om der var blevet fundet en Brevvexling med den navnkundige Pige, hvis Navn alene bragte Tyrannerne til at

skjælve. Der udtalte sig i disse Breve Sorg over mange skuffede Forhaabninger og over et Liv, der ikke var til nogen Nytte. Hun ytrede sig ikke meget om Politik; men naar det skete, var det gjerne med Ironi, og hun gjorde sig gjerne lystig over Emigranterne. Saaledes bemærker hun om sin Broder, at han var taget afsted for at forøge Tallet af de vandrende Riddere; de kunde vel paa deres Vej komme til at støde paa «Vejrmøller». Hun fortæller om en Urolighed i Sognet Verson nærved Caen, hvor det var kommet til forargelige Optrin; man havde fornærmet en national Embedsmand, ja endog hans Kokarde. «Det var», siger hun, «at haane foruden Æslet ogsaa dets Tømme». Ved Siden af denne Tilbøjelighed til Skjæmt udtaler hun i disse Breve fra Marts og Maj 1792 sin inderlige Længsel efter sin Veninde, sin Frygt for det truende Despoti ved Siden af sin Begejstring for Republiken, Uforfærdethed og Sjælsstorhed ved Siden af Ringeagt for Livet: «Man kan kun dø én Gang; hvad der beroliger mig midt under vor rædselsfulde Stilling, det er, at ingen vil tabe noget ved at miste mig — medmindre *De* skulde regne mit ømme Venskab for noget».

Hendes fædrelandske Sind og Sjælsstorhed udtaler sig med endnu større Styrke i et Brev, som den normanniske Heltinde skrev den 28de Januar 1793 til Mademoiselle Rose Fougeron du Fayot i Anledning af Ludvig XVI's Død: «De kjender den skrækkelige Nyhed, min gode Rose; Deres Hjerte har lige som mit gyst af Harme derover; vort stakkels Frankrig er da overgivet til de elendige, der allerede have gjort os saa meget ondt. Gud véd, hvor det skal standse. Jeg, som kjender Deres gode Følelser, jeg kan sige Dem, hvad jeg tænker derom. Jeg gyser af Harme og Rædsel. Alt det skrækkeligste, man kan drømme, findes i den Fremtid, der beredes os ved saadanne Begivenheder. Det er ganske klart, at intet ulykkeligere kunde være hændet os. Jeg er næsten bragt til at misunde vore Slægtninges Skæbne, der have forladt Fædrelandets Jord; saaledes opgiver jeg alt Haab om at

se den Rolighed vende tilbage, som jeg endnu for ikke lang Tid siden havde haabet. Alle disse Mennesker, som skulde skjænke os Friheden, have snigmyrdet den; de ere kun Bødler. Lad os begræde vort stakkels Frankrigs Skæbne!»

Hun læste med Begjærlighed de mange Blade og Flyveskrifter, som Revolutionen fremavlede, og herved næredes og opflammedes hendes Anskuelser, der nærmest stemmede med Girondinernes, hvem hun betragtede som de sande Republikanere. Bjergets Udskejelser vare Gjenstand for hendes Had. «Jeg erindrer mig endnu bestandig», siger Mr. Louis Du Bois, «at jeg sad ved Siden af Madem. de Corday ved en Frokost paa femten Personer, og at vi talte om Literatur og Politik. Hun anførte som sine Yndlingsforfattere Jean Jacques Rousseau og Abbé Raynal, disse to veltalende og stolte Venner af Friheden, disse ubestikkelige Modstandere af alt Tyranni og al Umenneskelighed».

Da gjenlød ogsaa i Caen den Forfølgelse, som Bjerget havde begyndt mod Girondinerne, der den 31te Maj 1793 vare satte under Anklage efter Robespierres Forslag. Atten af disse «Revolutionens ædle Ofre» flygtede til Caen, hvor de kunde vente at finde Beskyttelse, da denne By havde erklæret sig imod Bjergets Voldsomhed. Blandt dem var den berømte unge, veltalende Barbaroux, til hvem Charlotte Corday henvendte sig for at faa en Anbefaling til Indenrigsministeren for Madame Forbin, der levede i Schweiz som Emigrantinde og derfor havde mistet sin Pension. Han modtog hende flere Gange med største Forekommenhed, men raadede hende hellere at henvende sig til en Deputeret og gav hende Brev til Du Perret og flere Ærinder til Girondinere i Paris, da hun havde bestemt sig til selv at rejse derhen. En af de atten Girondiner i Caen, forhenværende Maire i Paris Pethion, henkastede en spøgende Bemærkning om den skjønne Aristokratindes

Republikanisme; men Charlotte fæstede et stolt Blik paa ham og sagde: «De bedømmer mig i Dag uden at kjende mig. En Dag vil De faa at vide, hvem jeg er».

Da hun kom tilbage til sit Hjem og gik gjennem Lunels Værksted, talte hun med dem om den politiske Stilling for Øjeblikket, og det var den Gang, hun slog i Bordet og raabte: «Nej, man skal ikke sige, at en Marat har regeret i Frankrig».

Den afskyelige Marat havde ved sine vilde Mordskrig næsten fordunklet Danton og Robespierre; i sit Smudsblad «Folkevennen» raabte han afsindig paa Blodsudgydelse. Charlotte Corday med sin glødende Iver for Friheden hadede Uslingen som den, der fremfor alle vanærede Friheden og Republiken, og hun bestemte hans Død med et ophøjet, roligt Heltemod, hvis Storhed man ikke gjenfinder ved noget andet Tyranmord, som Historien omtaler.

Hun modstod den Fristelse at indvie sine Venner Girondinerne i sin Plan, men gjemte den dybt i sit Bryst; ingen tilskyndede hende til denne Daad, ingen fik Meddelelse derom. Lige som hun var ene om at fatte Beslutningen, saaledes var hun ogsaa ene om at udføre den.

Den 9de Juli 1793 stod hun tidlig op og brændte hele sin Brevvexling tilligemed de republikanske Flyveskrifter og Blade, hun besad. Derpaa gik hun ned til sin Tante og fortalte hende, at hun havde i Sinde at følge med en Veninde til Argentan og besøge sin Fader, hvilket Mad. de Bretteville fandt ganske naturlig. Men i Stedet for at rejse til sin Fader skrev hun til ham, at hun begav sig til England, fordi hun ikke troede at kunne leve i Ro og Fred i Frankrig. Hun tog Afsked med sin Tante, der ikke anede hendes Plan, for at tage med Posten til Paris.

I det Øjeblik, da hun vilde forlade Huset, styrtede Lunels fjortenaarige Søn hen til hende, omfavnede hende og udbrød: «Vil Du forlade os, vor kjære Veninde? Naar kommer Du igjen?»

Rørt til Taarer gav hun ham nogle Tegninger af sit Album til Erindring og sagde bedrøvet: «Glem mig ikke, min lille Ven, Du vil aldrig faa mig at se mere!»

IV.

Den nye Judith forlod Caen den 9de Juli i Selskab med en Dame fra Byen og flere Jakobinere, af hvilke den ene især faldt hende besværlig ved sin Paatrængenhed, og ankom den 11te ved Middagstid til Paris. Her tog hun ind i Gjæstgiverstedet «Hotel de la Providence» i Gaden Vieux-Augustins Nr. 17, der holdtes af en Madame Grollier. Saa snart hun havde faaet et Værelse, begav hun sig til den Deputerede Du Perret for at overrække ham Barbaroux' Brev og Pakke. Efter at have meddelt ham alt nyt om hans Venner Girondinerne i Caen bad hun ham om at følge hende næste Dag til Indenrigsministeren, med hvem hun vilde tale om Mad. de Forbins Sag. Han lovede at hente hende paa Hotellet næste Morgen, og da en af hans Døtre efter Charlotte Cordays Bortgang spurgte ham om dette Besøg, svarede han, at han havde fundet noget besynderligt i hendes Holdning og Udtryk. Træt af tre Dages Rejse sov hun den retfærdiges Søvn fra Kl. 5 om Eftermiddagen til Kl. 8 næste Morgen.

Fredagen den 12te Juli Kl. 10 stod Du Perret efter Løfte i Hotellet og ledsagede hende til Indenrigsminister Garat, men ilde anskreven hos Regeringen som Girondin kunde han ikke opnaa nogen Avdients; medens han var i Ministeriet bleve hans Papirer endog forseglede som en mistænkeligs. Selv kom han dog først til at betræde Skafottet med Girondinerne den 30te Oktober.

Indseende det unyttige i sin Anbefaling, der nu maatte anses som skadelig, trak han sig tilbage fra Sagen og raadede sin Klientinde til at opgive den, saa meget mere som hun manglede en Fuldmagt fra Madame de Forbin. Imidlertid bad han hende at lade ham vide, naar hun havde i Sinde at

rejse tilbage til Caen, da han gjerne vilde sende Breve og Papirer med hende til hans Venner Girondinerne.

«Jeg skal underrette Dem derom», svarede hun; «men førend vi skilles ad, maaske for sidste Gang, vil jeg give Dem et venskabeligt Raad: Forlad Konventet; De kan ikke mere udrette noget godt der; begiv Dem til Deres Brødre i Caen!» «De glemmer», sagde den brave Girondin, «at min Post er i Paris, og at jeg ikke kan og ikke bør forlade den». «Tag Dem iagt; De vil handle daarlig derved. Tro mine Ord, de udspringe af min Overbevisning; flygt før i Morgen Aften; efter i Morgen vil det være altfor sildigt for Dem og mange andre!»

Du Perret takkede hende for hendes Advarsel og tog Afsked. Da Charlotte Corday kom tilbage til Hotellet, satte hun sig i feberagtig Spænding til at nedskrive en glødende «Adresse til de franske, Lovenes og Fredens Venner». Den indeholdt et begejstret Opraab til alle Frihedens Venner om at rejse sig mod Bjerget, «de Uhyrer, der bade sig i Blod». «Allerede falder den skjændigste af de skjændige, Marat, hvis Navn fremstiller et Billede af alle Forbrydelser, under Hævnerens Dolk; Bjerget vakler, Danton og Robespierre, de andre Røvere, blegne paa deres blodige Trone! — Jeg krænker ikke Loven ved at dræbe Marat, der er fordømt af hele Verden og staar udenfor Loven ... Hvilken Domstol vil dømme mig? Dersom jeg er skyldig, var Alciden det ogsaa, da han ødelagde Uhyrerne; men mødte han saa afskyelige? Menneskehedens Venner, I ville ikke beklage et vildt Dyr, der mæsker sig med Eders Blod .... O mit Fædreland! Dine Ulykker sønderslide mit Hjerte! Jeg kan kun tilbyde Dig mit Liv, og jeg takker Himlen for den Frihed, hvormed jeg kan raade derover; ingen vil tabe ved min Død; jeg efterligner ikke Paris ved at dræbe mig selv, jeg vil, at mit sidste Suk skal være til Nytte for mine Medborgere; naar mit Hoved bæres om i Paris, da skal det blive et Forbundstegn for alle Lovens Venner; det vaklende Bjerg skal se sit Fald skrevet

med mit Blod, jeg skal blive deres sidste Offer, og den Verden, jeg har hævnet, skal erklære, at jeg har gjort mig velfortjent af Menneskeheden. I øvrigt skal jeg bryde mig lidet om, dersom man betragtede min Daad med et andet Øje ... Mine Slægtninge og Venner bør slet ikke nære Bekymring, ingen vidste mine Planer».

Dette mærkelige Aktstykke, hvis Original nu findes i Greven af Hunolsteins Samling, viser, at den Lidenskab, der opflammede Pigen fra Caen, kun havde det Maal at frelse Fædrelandet fra Blodmenneskenes Tyranni og rense Jorden for et Uhyre.

Hendes første Tanke havde været at fælde «Folkets Ven» paa Bjergets Top i Konventet; men han havde paa Grund af Sygdom ikke været der i flere Dage. Hun blev da nødt til at søge Tigeren i dens Hule. Det var høj Tid, dersom Girondinerne skulde frelses.

Løverdag Morgen den 13de Juli sendte hun Marat sin første Skrivelse:

Paris, den 13de Juli, Republikens andet Aar.

Borger!

«Jeg kommer fra Caen. Deres Kjærlighed til Fædrelandet bringer mig til at antage, at De gjerne vil kjende de ulykkelige Begivenheder i denne Del af Republiken. Jeg skal komme til Dem henimod Kl. 1. Hav da den Godhed at modtage mig og tilstaa mig et Øjebliks Samtale. Jeg vil da sætte Dem i Stand til at vise Frankrig en stor Tjeneste. Jeg er o. s. v.» Charlotte Corday.

Allerede om Morgenen omtrent Kl. 6 havde hun forladt sin Bopæl og taget Vejen til Palais Royal. Da hun ikke fandt nogen Butik aaben saa tidlig, spaserede hun om imellem Træerne i Haven; endelig traadte hun omtrent Kl. 7½ ind til en Jernkræmmer i Gallerierne, forlangte at se paa Knive og valgte en til to Francs. Det var en stærk Kjøkkenkniv med Elfenbens Skaft; den var meget skarpsleben og havde et Chagrins Foderal.

Efter at være vendt tilbage til Hotellet for at spise Frokost tog hun omtrent Kl. $11^{1}/_{2}$ en Droske, der kjørte hende til «Folkevennens» Bolig i Cordeliers Gaden, nu Rue de l'Ecole de Medecine Nr. 20. Dette meget simple Hus er endnu i det væsentlige uforandret. Marat beboede første Etage, der bestod af fem mindre Værelser, der alle vare meget simpelt møblerede, undtagen det inderste, som Blodhunden benyttede til sine vellystige Orgier.

Forgjæves meddelte Portnersken Charlotte Corday, at Marat var syg og ikke at faa i Tale; den unge Pige løb hurtig op ad Trappen og forlangte at blive indført til Borger Marat, hvem hun havde meget vigtige og nødvendige Ting at melde; men Marats Maitresse, Simonne Evrard, der tillige med sin Søster Katharine boede hos ham, afslog bestemt at lade hende komme ind; det hjalp ikke, at hun beraabte sig paa sit korte Ophold i Paris og Vigtigheden af sine Meddelelser. Flere Kvinder kom til, og Marats Søster ytrede afgjort, at det ikke alene var umuligt, men at man heller ikke kunde bestemme nogen Dag, da han kunde modtage hende.

Charlotte Corday maatte opgive sit Forsøg lige over for denne haardnakkede Modstand. Hun vendte tilbage til Hotellet og skrev strax følgende Billet til Marat:

«Jeg har tilskrevet Dem, Marat, i Morges; har De modtaget mit Brev, kan jeg haabe et Øjebliks Avdients, dersom De har modtaget det? Jeg haaber, at De ikke vil afslaa mig det i Betragtning af Sagens Vigtighed. Det, at jeg er meget ulykkelig, er jo tilstrækkeligt til at have Ret til Deres Beskyttelse». (Ingen Underskrift).

Hun leverede Billetten paa Fodposten og gik atter til Marats Bolig og op ad Trappen, men hun ilede igjen ned ad den af Frygt for det Uhyre, der bevogtede Indgangen. Det var dog kun et Øjebliks Tøven, ingenlunde en Opgiven af hendes Forsæt!

Endelig indfandt hun sig tredje Gang, klædt i en graa, stribet Bomuldskjole og højskygget Hat med sort Kokarde og grønne Silkebaand. Marats Kokkepige, Jeannette Marechal, vilde afvise hende; men Charlotte Corday erklærede med Fasthed, at hun vilde se Marat og maatte se ham. Lyden af denne Ordvexling trængte ind i Marats Værelse, og Marat, der anede, at denne klare, ungdommelige Kvindestemme tilhørte den Person, der havde skrevet ham til om Morgenen, befalede Simonne Evrard at føre hende ind.

Han befandt sig netop i Bad. Den «hæslige Blodhund» led af et ondartet, ulægeligt Udslet, en Følge af hans væmmelige Udsvævelser og den ophidsede Tilstand, hvori hans Blod befandt sig. Hans Hoved var indhyllet i et Lommetørklæde, et smudsigt Omhæng var heftet om Badekarret; tværs over det var der et Bræt, som han brugte til at skrive paa.

Den vilde Jakobiner spurgte om Tilstanden i Caen og i hele Departementet, men fornemlig om deres Navne, der stode i Spidsen for Opstanden mod Konventet. Han skrev dem op, efter som hun opregnede dem, og udbrød til sidst: «Til Skafottet!» Greben af dyb Rædsel nærmede hun sig pludselig Badekarret , men veg med Foragt tilbage for Uhyrets urene Blik og Bevægelser.

«Nu vel», raabte han, «om faa Dage vil jeg lade dem alle guillotinere i Paris!» Disse Ord vare Marats Dødsdom.

Rask rev Charlotte Corday Kniven ud fra sin Barm, hvor hun havde skjult den, og stødte den med fast Haand i Uhyrets Bryst. Saa kraftigt var Stødet, at Kniven sænkede sig lige til Skaftet i hans Legeme og overskar alle de store Pulsaarer, der udgaa fra Hjertet.

«Folkets Ven» fik kun Tid til en krampagtig Bevægelse og et svagt Raab: «Til Hjælp, min kjære Veninde, til Hjælp!» da faldt han livløs tilbage.

Den nye Judith havde befriet Frankrig fra den blodtørstige Tiger.

Ved den døendes Skrig, der ledsagedes af Strømme af sort Blod, styrtede Marats Kvinder til; desuden Laurent Bas, en Mand, der var beskæftiget i Værelset ved Siden af med at lægge Marats Blad sammen. De fandt Marats blodige og afsjælede Legeme i Badekarret; paa Bordet ved Siden af laa Kniven; foran Vinduet stod Charlotte Corday oprejst og ubevægelig uden at gjøre det mindste Forsøg paa at flygte. Forbitrede kastede de Stole paa den heltemodige Kvinde, traadte hende under Fødder og mishandlede hende. En Saarlæge, der boede i Huset, kom til, men saa strax, at al menneskelig Hjælp var forgjæves.

Raabet «Mord!» hidkaldte mange Mennesker, deriblandt nogle Nationalgardister fra Vagten ved Theatre Français og Politikommissæren i Distriktet, Guellard-Dumesnil, der i et Sideværelse strax optog Forhør over Fangen i Nærværelse af fire Deputerede af Bjerget. Hun besvarede alle Spørgsmaal med den største Aabenhed og Sanddruhed saa vel som med en ophøjet Ro og Værdighed, der aldrig forlod hende. Hun røbede ikke det ringeste Tegn paa Frygt. Det eneste, der gjorde Indtryk paa hende, var de Sukke, hun kunde høre fra det Værelse, hvor Marats Lig laa. Den kristelige Kjærlighed gjorde sig gjældende i denne heroiske, men religiøse Sjæl. Hun troede at have fældet et enligt Rovdyr, men forbavsedes nu ved at erfare, at denne Tiger havde været Gjenstand for Kjærlighed, at denne blodtørstige Vampyr havde været elsket af sine nærmeste Omgivelser.

Da Forhøret var sluttet, lod hun det oplæse for sig og gav Bevis paa sin sjeldne Aandsnærværelse og Hukommelse ved at rette flere Steder, hvor man havde gjengivet hendes Svar mindre nøjagtig. En umaadelig Menneskemasse havde forsamlet sig udenfor og forlangte med høje Skrig hendes Hoved. Der var stor Fare for, at hun skulde blive sønderrevet af den rasende Hob, og det var kun med Nød og næppe, at den Deputerede Drouet beroligede Folket, saa at hun kunde føres til Abbediets Fængsel. Heller ikke her, midt iblandt

disse vilde Kannibaler, svigtede hendes Mod, men hun betragtede Mængden med stolte Blikke.

Ved Undersøgelsen havde man fundet paa hendes Person 300 Livres, et Guldur, Brevet til Marat, hendes Pas fra Caen og foruden nogle ubetydelige Gjenstande Foderalet til Kniven. Ved Gjennemsøgningen af hendes Værelser paa Hotellet fandtes kun nogle beskedne Klædningsstykker og nogle Stykker Papir med Adresser. Da Efterretningen om Marats Død som en Løbeild udbredte sig gjennem Paris, fremkaldte den den største Bevægelse, fra Forstæderne strømmede Skarer af Mænd med røde Huer og Fakler gjennem de fornemme Kvarterer under vilde Hævnraab, Bjerget tænkte i sin Ophidselse strax paa at tage Hævn ved at ofre Dronningen, Madame Roland og Girondinerne.

Den 14de Juli optraadte Chabot, en af de Deputerede, der havde været tilstede ved Charlotte Cordays Paagribelse, med en Skildring af Marats Død, saa snart Konventet var samlet til et særligt Møde. Han sluttede med følgende Udtryk om Heltinden: «Hendes Dumdristighed er malet paa hendes Aasyn; hun er i Stand til de største Voldsomheder; det er et af disse Uhyrer, som Naturen Tid efter anden udspyer til Menneskehedens Ulykke, med Aand, Ynde, udmærket Skabning og Holdning; hun synes at besidde Mod til, hvad det skulde være. Skjønt hun i et Kvarter har havt Midler til at berøve sig Livet, har hun dog ikke benyttet sig deraf, og da man sagde hende, at hun vilde bringe sit Hoved paa Skafottet, har hun svaret med et foragteligt Smil ..... Lad Retfærdigheden ramme denne blodige Kvinde, og gid den vilde lade hende og hendes medskyldige udholde de grueligste Pinsler! Betragt, Medborgere, — raabte den Deputerede af Bjerget, idet han viste dem Kniven, hvormed Marat var bleven dræbt — betragt Mordvaabenet, der endnu er bedækket med den udødelige Marats Blod!» Han sluttede med at anklage Girondinerne i Caen og Du Perret og forlangte, at Marats Lig skulde nyde den Ære at bisættes i Pantheon.

Konventet dekreterede, at Revolutionstribunalet skulde indlede Sagen mod Marats Morderske og hendes medskyldige.

Jakobinerklubben viste Laurent Bas stor Opmærksomhed. Han blev indbudt til et særligt Møde, hvor han maatte fortælle Omstændighederne ved Marats Død og modtog Tak for det Mod, han havde vist ved at arrestere Mordersken.

V.

Den Fængselscelle, hvori Charlotte Corday sad i Abbediet, var den samme, der havde været Rolands og Brissots Opholdssted, og som ogsaa skulde blive Madame Rolands. Denne har beskrevet den i sine Memoirer som et lille skummelt Værelse med skidne Mure, tykke Gitre og nærved en Brændestabel, hvor en Mængde Dyr havde deres Yndlingsopholdssted; men da det kun kunde rumme én Seng, havde man den Fordel at være alene, og det betragtedes som en Begunstigelse at faa det.

Man satte to Gensdarmer derind for at bevogte hende, og hun beklagede sig forgjæves derover i et Brev; hun erholdt intet Svar. Hun gjentog samme Dag, den 15de Juli, den samme Bøn til Sikkerhedskomiteen i et Brev, hvori hun tillige bønfaldt om, at man næste Dag vilde sende en Maler til hende i Fængslet, for at hun kunde efterlade sine Venner sit Portræt.

Da Fængslets Forstander havde tilladt hende at skrive og givet hende Midlerne dertil, benyttede hun Tilladelsen til at skrive et længere Brev til Barbaroux, hvilket endnu bevares i Rigets Archiver. Det er om dette mærkelige Brev, at Louvet har bemærket: «Enten skal intet af, hvad der er skjønt, vare ved, eller ogsaa bør dette Brev vare gjennem alle Aarhundreder».

I Abbediets Fængsel, Brissots forrige Værelse, den anden Dag efter Fredens Beredelse (ɔ: Marats Død).

«De har ønsket, Borger, at erfare de nærmere Omstændigheder ved min Rejse. Jeg skal ikke forskaane Dem for

den mindste Begivenhed: Jeg var sammen med vakre Folk af Bjerget, som jeg lod tale saa meget, de lystede, og deres Ytringer vare ligesaa taabelige, som deres Personer vare ubehagelige; de bidroge ikke lidet til at lade mig falde i Søvn, og jeg vaagnede næsten ikke førend i Paris. En af de rejsende, der uden Tvivl holder af sovende Kvinder, tog mig for en Datter af en af sine forrige Venner, antog, at jeg havde en Formue, som jeg ikke har, gav mig et Navn, som jeg aldrig havde hørt, og tilbød mig til sidst sin Formue og sin Haand. Da jeg kedede mig over hans Ytringer, sagde jeg til ham: Vi spille fuldkommen Komedie; det er uheldigt ikke at have Tilskuere, naar man har saa meget Talent; jeg vil bede vort Rejseselskab om at tage Del i Underholdningen. Han kom i meget daarligt Humør. Om Natten sang han Klagesange, der egnede sig til at fremkalde Søvn. Jeg forlod ham i Paris efter at have afslaaet at give ham min Adresse eller min Faders, hos hvem han vilde anholde om mig, og han forlod mig i meget daarligt Humør. Jeg vidste ikke, at disse Herrer havde udspurgt de medrejsende, og jeg paastod, at jeg ikke kjendte nogen af dem for ikke at volde dem den Ubehagelighed at skulle give Forklaring. Jeg fulgte heri mit Orakel Raynal, der siger, at man ikke skylder sine Tyranner Sandhed. Det er af den Dame, der rejste med mig, at man har faaet at vide, at jeg kjendte Dem, og at jeg havde talt med Du Perret.

De kjender Du Perrets Fasthed; han har svaret dem den fuldstændige Sandhed. Jeg har bekræftet hans Erklæring ved min; der er intet imod ham, men hans Fasthed er en Forbrydelse. Jeg frygtede for, det tilstaar jeg, at man skulde opdage, at jeg havde talt med ham; jeg fortrød det senere og vilde gjøre det godt igjen ved at opfordre ham til at drage bort og forene sig med dem. Han er altfor bestemt til at forbinde sig dertil, og paa hans og alles Uskyldighed har jeg bestemt mig til at udføre min Plan. Skulde De kunne tro,

at Fauchet er i Fængsel, han, der ikke kjendte min Tilværelse; men man er ikke synderlig fornøjet med ikkun at have et ubetydeligt Fruentimmer at ofre til den *store Mands* Manes.

Tilgiver mig, o Mennesker, dette Ord vanærer Eders Slægt; det var et vildt Dyr, der vilde opsluge, hvad der var tilbage af Frankrig, med Borgerkrigens Ild; nu: Leve Freden! Takket være Himlen, han var ikke nogen født Franskmand!

Fire Medlemmer vare tilstede ved mit første Forhør. Chabot saa ud som en gal, Legendre vilde have set mig om Morgenen hos sig, jeg, som aldrig har tænkt paa dette Menneske! Jeg tror ikke, at han har Evner og Dygtighed nok til at kunne blive sit Fædrelands Tyran, og jeg har ikke tænkt paa at straffe saa mange! Alle disse, som saa mig dér for første Gang, paastode at have kjendt mig i lang Tid!

Jeg tror, at man har ladet Marats sidste Ord trykke; men jeg tvivler om, at han har sagt noget; de sidste, som han har sagt til mig, efter at han havde skrevet Eders Navne og Navnene paa alle de Bestyrere af Calvados, der ere i Evreux, var, at han, for at trøste mig, sagde, at han om faa Dage vilde lade Eder alle guillotinere i Paris. Disse sidste Ord afgjorde hans Skæbne. Dersom Departementet sætter hans Billede lige over for Saint-Fargeaus, kan det lade disse hans Ord indgrave i Guldbogstaver.

Jeg vil ikke fortælle Dem nogen Enkelthed ved denne store Begivenhed; Bladene ville underrette Dem om disse. Jeg tilstaar, at det, der aldeles har bestemt mig, var det Mod, hvormed vore frivillige have ladet sig indskrive Søndagen den 7de Juli; De erindrer, hvor henrykt jeg var derover. Jeg lovede ret mig selv, at jeg skulde faa Petion til at fortryde den Mistanke, han ytrede med Hensyn til mine Følelser: «Vilde De blive ærgerlig, dersom de ikke droge afsted?» sagde han til mig. Endelig har jeg betænkt, at, naar saa mange brave Folk kom for at hente en eneste Mands Hoved, kunde de have forfejlet deres Maal, eller ogsaa vilde

han have draget mange gode Borgere med i sit Fald. Han fortjente ikke saa megen Ære; en Kvindes Haand var nok.

Jeg tilstaar, at jeg har brugt en troløs List for at faa ham til at modtage mig. Da jeg rejste fra Caen, gjorde jeg Regning paa at ofre ham paa Toppen af hans Bjerg; men han gik ikke mere i Konventet.

Jeg ønskede, at jeg havde beholdt Deres Brev, da man saa bedre vilde have erkjendt, at jeg ingen medskyldige havde, men det vil til sidst blive oplyst. Vi ere saa gode Republikanere i Paris, at man ikke begriber, hvorledes en unyttig Kvinde, hvis Liv ikke vilde du til noget, hvor langt det end blev, kan ofre sig med koldt Blod for at frelse sit Land. Jeg ventede rigtignok at skulle dø strax. Mænd, hvis Mod er hævet over enhver Ros, have bevaret mig mod deres meget undskyldelige Raseri, som jeg havde gjort ulykkelige. Skjønt jeg i Sandhed var ved koldt Blod, har jeg dog lidt ved Skrigene fra nogle Kvinder; men den, som frelser Fædrelandet, tør slet ikke se hen til, hvad det koster.

Gid Freden maatte gjenoprettes saa snart, som jeg ønsker det! Et stort forberedende Skridt er gjort; uden det vilde vi aldrig have faaet den. I to Dage har jeg liflig nydt Freden; mit Lands Lykke er ogsaa min; der er slet ingen Opofrelse, hvoraf man har større Nydelse end den, som ikke koster Overvindelse.

Jeg tvivler ikke om, at man plager min Fader, der allerede maa have Sorg nok over Tabet af mig. Dersom man finder mine Breve hos ham, ere de fleste Skildringer af Dem. Dersom der findes nogen Spøg paa Deres Bekostning, da beder jeg Dem om at bære over med den; jeg fulgte min Karakters Munterhed. I mit sidste Brev til min Fader lod jeg ham tro, at jeg af Frygt for Borgerkrigens Rædsler vilde begive mig til England. Det var dengang min Plan at bevare mit Inkognito, dræbe Marat offentlig og ved strax at lide Døden lade Pariserne forgjæves lede efter mit Navn. Jeg beder Dem, Borger, at De og Deres Kolleger ville forsvare

mine Slægtninge og Venner, dersom man foruroliger dem. Jeg taler ikke om mine kjære Venner Aristokraterne; jeg bevarer Mindet om dem i mit Hjerte.

Aldrig har jeg hadet mere end et eneste Væsen, og jeg har vist det med Heftighed, men der er Tusinde, som jeg elsker endnu mere, end jeg hadede ham. En levende Indbildningskraft, et følsomt Hjerte bebude et meget stormfuldt Liv; jeg beder dem, der ville begræde mig, at betænke det, og de skulle fryde sig over at se mig nyde Hvile i Elyseum hos Brutus og andre af Oldtidens Helte; blandt de nyere gives der kun faa sande Patrioter, der kunne dø for deres Land; næsten alle ere Egoister; hvilket bedrøveligt Folk til at grundlægge en Republik! Man maa først grundlægge Freden, og Regeringen maa da komme, som den kan; i det mindste vil det da ikke blive Bjerget, der vil regere, dersom man vil tro mig.

I mit Fængsel har jeg det saa godt som mulig. Fangevogterne ere fortræffelige Folk. Man har givet mig Gensdarmer, for at jeg ikke skulde kede mig; jeg har fundet det meget godt om Dagen, men meget slemt om Natten; jeg har beklaget mig over denne Usømmelighed; men Komiteen har ikke fundet for godt at tage Hensyn dertil. Jeg tror, at det er Chabots Opfindelse; det er kun en Kapuciner, der kan have saadanne Ideer. Jeg tilbringer min Tid med at skrive Sange og giver det sidste Vers af Valadys Sang*) til alle

*) Det Vers af Valady, hun til Slutning omtaler, tillægges Mr. André Girey du Pré og hører til «la Marseillaise du Normands»:

«Saintes lois, liberté, patrie,
Guide nos bataillons vengeurs:
Nous marçhons contre l'anarchie
Certains de revenir vainqueurs.
De septembre victimes,
Vos bourreaux vont être punis;
France, tes lâches ennemís
Vont enfin expier leurs crimes.
Aux armes, citoyens! terrassez les brigands!
La loi! c'est le seul cri, c'est le vœu des Normands».

dem, som ønske det; jeg lover Pariserne, at vi kun gribe til Vaaben mod Anarkiet, hvilket er fuldkommen sandt!»

Corday.

VI.

Den 16de Juli om Morgenen Kl. 9 førtes hun fra Abbediet til Konciergeriet, hvor hun fandt den samme Deltagelse baade hos Medfanger og Fangevogtere. De vidste ikke, hvad de mest skulde beundre hos denne ædle Kvinde: hendes Engleblidhed eller hendes mandige Fasthed. Kl. 11 førtes hun frem for Domstolen i Palais de Justice for at forhøres. Hun traadte frem med beskeden Værdighed, ædel Holdning og et mildt, oprømt Udtryk i sit Ansigt, der ikke forandrede sig et Øjeblik under Forhøret eller siden under Forkyndelsen af Dommen.

Efter et langt og trættende Forhør, der imidlertid ikke gav Oplysninger om noget nyt, som vi ikke allerede kjende, skjønt hun gav alle de Forklaringer, man forlangte, med den største Aabenhed og Sanddruhed, spurgte Præsidenten Montané hende, om hun ønskede nogen Advokat. Hun nævnede den Deputerede fra Calvados, Doulcet de Pontecoulant. Hendes Brev til Barbaroux havde den offentlige Anklager, Uhyret Fouquier-Tinville, bemægtiget sig i det Haab at kunne finde noget deri, som han kunde bruge til Anklage mod Girondinerne.

Heltinden blev nu ført tilbage til Abbediet for et Par Timer efter — omtrent Kl. 4 Eftermiddag — igjen at blive bragt til Konciergeriet. Det var her, at hun skrev Afskedsbrevet til sin Fader:

«Hr. D'Armont, Rue du Belge, Argentan!

Tilgiv mig, kjære Fader, at jeg har raadet over mit Liv uden Deres Samtykke. Jeg har hævnet mange uskyldige Ofre; jeg har forebygget mange Ulykker. Den Dag, da Vildfarelsen er ophørt, vil Folket glæde sig over at være blevet befriet for sin Tyran.

Dersom jeg har søgt at faa Dem til at tro, at jeg tog over til England, da var Grunden dertil, at jeg haabede at bevare mit Inkognito; men jeg har indset Umuligheden deraf. Jeg haaber, at De ikke skal blive fortrædiget. I hvert Fald vil De finde Forsvarere i Caen.

Farvel, kjære Fader! Jeg beder Dem om at glemme mig, eller snarere om at glæde Dem over min Skæbne. De kjender Deres Datter; en dadelværdig Bevæggrund kunde ikke lede hende.

Omfavn min Søster, som jeg elsker af mit ganske Hjerte, ligesom alle mine andre Slægtninge.

Glem ikke dette Vers af Corneille:

Brøden, men ikke Skafottet, bringer Skændsel.

I Morgen Kl. 8 vil man dømme mig».

Corday.

Hendes Aandsstyrke og faste Overbevisning udtaler sig ogsaa i Fortsættelsen af hendes Brev til Barbaroux, hvortil den modige og utrættelige Kvinde anvendte flere af de Timer, hun endnu havde tilbage, inden hun skulde stilles for Revolutionstribunalet:

«Man har nu flyttet mig til Konciergeriet, og Medlemmerne af den store Jury have lovet at sende Dem mit Brev; jeg fortsætter derfor. Jeg har udholdt et langt Forhør; jeg beder Dem om at skaffe Dem det, dersom det bliver udgivet.

Da jeg blev fængslet, havde jeg hos mig et Opraab til Fredens Venner; jeg kan ikke sende Dem det; jeg vil forlange dets Offentliggjørelse; men jeg mener, at det vil være forgjæves.

I Gaar Aftes faldt jeg paa at ville vise Departementet Calvados min Anerkjendelse ved at forære det mit Portræt; men Velfærdskomiteen, hvortil jeg havde henvendt mig derom, har ikke svaret mig, og nu er det altfor silde.

Jeg beder Dem, Borger, at meddele mit Brev til Borger Bougon, Departementets offentlige Anklager; jeg adresserer det ikke til ham af flere Grunde; jeg er heller ikke vis paa,

at han i dette Øjeblik befinder sig i Evreux; desuden frygter jeg for, at han, der af Naturen er blød, skulde blive bedrøvet over min Død. Jeg anser ham imidlertid for saa god en Borger, at han kan trøste sig ved Haabet om Freden. Jeg véd, hvormeget han ønsker den, og jeg haaber, at jeg har opfyldt hans Ønsker ved at bane Vejen for den.

Dersom nogle Venner skulde ønske at læse dette Brev, da beder jeg Dem om ikke afslaae nogen det.

Efter Reglerne skal jeg have en Defensor. Jeg har taget min af Bjerget; det er Gustave Doulcet. Formodentlig vil han afslaa denne Ære; den vilde imidlertid næppe have givet ham synderlig at bestille. Jeg har saa tænkt paa at ville forlange Robespierre eller Chabot.

Jeg vil bede om at maatte raade over Resten af mine Penge, og jeg skjænker dem da til de brave Mænds Koner og Børn, der ere dragne ud fra Caen for at befri Paris.

Det er forbavsende, at Folket har ladet mig føre fra Abbediet til Konciergeriet; det er et nyt Bevis paa dets Maadehold. Sig det til de gode Beboere af Caen; de tillade sig undertiden smaa Oprør, som man ikke saa let dæmper.

I Morgen Klokken 8 skal jeg dømmes. Sandsynligvis vil jeg Kl. 12 *have ophørt at leve*, for at tale paa Romervis.

Man bør tro paa Indbyggernes Mod i Calvados, siden endogsaa Kvinderne dér ere i Stand til at vise Fasthed. For Resten véd jeg ikke, hvorledes mine sidste Øjeblikke ville blive, og det er jo Enden, der kroner Værket. Jeg behøver slet ikke at skrømte Ufølsomhed for min Skæbne, thi indtil dette Øjeblik har jeg ikke følt den mindste Frygt for Døden. Jeg satte aldrig Pris paa mit Liv uden i Forhold til den Nytte, som det burde yde.

Jeg haaber, at Du Perret og Fauchet ville blive satte i Frihed. Man paastaar, at den sidste har ført mig op paa en Tribune i Konventet. Hvorfor indlader han sig ogsaa paa at føre Kvinder derhen? Som Deputeret burde han jo ikke være paa Tribunen, og som Biskop burde han ikke være

sammen med Kvinder. Det bliver saaledes en lille Tugtelse, men Du Perret har intet at bebrejde sig.

Marat vil ikke komme i Pantheon; han havde dog ærlig fortjent det. Jeg overdrager Dem at samle alle de Aktstykker, der egne sig til hans Ligtale.

Jeg haaber, at De ikke vil svigte Madame Forbins Sag. Dersom det behøves at tilskrive hende, da er hendes Adresse: Alexandrine Forbin, Mandrons pr. Zürich i Schweiz. Jeg beder Dem sige hende, at jeg elsker hende af mit ganske Hjerte.

Jeg skriver et Par Ord til min Fader, men ikke til mine andre Venner; jeg beder dem kun om snart at glemme mig; deres Sorg vilde vanære mit Minde. Sig til General Wimpfen, at jeg tror, at jeg har hjulpet ham til at vinde mere end ét Slag ved at berede Vejen for Freden.

Lev vel, Borger! jeg anbefaler mig i Fredsvennernes Erindring.

Fangerne i Conciergeriet ere langtfra at forhaane mig som Folk paa Gaderne; de synes at beklage mig. Ulykken gjør altid medlidende; det er min sidste Betragtning.

Tirsdagen den 16de, Kl. 8 om Aftenen.

Til Borger Barbaroux, Deputeret i Nationalkonventet, Flygtning i Caen, rue des Carmes, hôtel de l'Intendance».

Corday.

Man har kaldt dette Brev: Charlotte Cordays Testament; vist er det, at hun ikke henvender sig til en enkelt Ven, men til Efterverdenen. Den forunderlige Blanding af ophøjet Ligefremhed, af naturlig Blidhed og urokket Ro, der gaar igjennem alt, minder om Oldtidens Heltinder, som hun beundrede saa højt. Denne Oprømthed, ja Munterhed i et Hjerte, der snart skal slaa sit sidste Slag, er ingenlunde noget søgt, som nogle have troet; hendes Heltemod lader hende, lige som Oldtidsheltene i Norden, «gaa smilende i Døden».

VII.

Processen skred frem med den Hurtighed, som var ejendommelig for Revolutionen. Bjerget, der i sit Raseri havde udspredt de mest ærekrænkende Rygter om den dydige Kvinde, tørstede efter hendes Blod. Maaske frygtede det ogsaa for, at den offentlige Mening skulde ytre sig til Gunst for hende og mulig unddrage hende Hævnen. Den 17de Juli om Morgenen Kl. 8 forsamlede Revolutionstribunalets Medlemmer sig i la Salle de l'Egalité, der vendte ud til Gaarden i Palais de Justice. Da Doulcet de Pontecoulant ikke havde modtaget Opfordringen til at være Defensor for den anklagede, udnævnte Præsidenten Montané strax ved Begyndelsen af Mødet Chauveau de Lagarde til hendes Advokat.

Hele hendes rolige Holdning, hendes blide og dog saa faste Optræden gjorde et mægtigt Indtryk paa alle de tilstedeværende, baade Dommere og Tilhørere. Hun stod for Skranken, ikke som en anklaget, men som en Dommer.

Da det første Vidne, Simonne Evrard, afgav sin Erklæring, afbrød Charlotte Corday hende, medens hun berettede Marats Død, med de Ord:

«Ja, det er mig, der har dræbt ham».

Præsidenten: Hvem har bragt Dem til at begaa dette Snigmord?

Den anklagede: Hans Forbrydelser.

Præs.: Hvad forstaar De ved hans Forbrydelser?

Ankl.: De Ulykker, han har foraarsaget efter Revolutionen.

Præs.: Hvem har opfordret Dem til at udføre dette Mord?

Ankl.: Ingen. Jeg har selv fattet Planen dertil.

Dette Udsagn gjentog hun flere Gange med den største Bestemthed under Forhøret; Præsidenten stillede nemlig flere Spørgsmaal derom, da det forekom Domstolen usandsynligt, at en ung Kvinde skulde have været ene om at beslutte en saadan Gjerning.

En Retsbetjent viste hende Mordvaabenet. Det gjorde et stærkt Indtryk paa hende; hun vendte Øjnene bort, stødte Kniven tilbage og sagde med brudt Stemme:

«Ja, jeg gjenkjender den, jeg gjenkjender den!»

Den skjændige Fouquier-Tinville ytrede: «De maa være meges øvet i den Slags Forbrydelser?»

«O, det Uhyre!», raabte hun med flammende Øjne, «han antager mig for en Morderske!»

Dette Svar gjorde en saadan Virkning paa Forsamlingen, som om den var bleven ramt af en Lynstraale, og Mødet blev afbrudt for en kort Tid.

Under Forhøret havde hun lagt Mærke til, at en ung Mand var i Færd med at tegne hende; hun havde da vendt sit Hoved om imod ham for at lette ham Arbejdet. Det var en ung Maler ved Navn Hauer, der var Næstkommanderende ved Cordeliferernes Bataillon. Man spurgte hende, om hun havde noget at føje til Brevet til Barbaroux. Hun svarede med fast Stemme:

«Kun den ene Sætning: Anarkiets Hoved er ikke mere; I ville faa Freden». Hun bad om, at Brevene til Barbaroux maatte komme til ham, for at han kunde meddele hendes Venner deres Indhold; de kom imidlertid aldrig i hans Hænder, men forbleve i Retten.

Hendes Forsvarer fik nu Ordet. Han havde forstaaet, at Charlotte Corday ansaa det for ydmygende at blive benaadet af en saadan Domstol, og indskrænkede sig derfor til en enkelt Bemærkning, der snarere hævdede hendes Brøde end søgte at fjerne den. Dog vi ville lade ham selv tale:

«Da jeg rejste mig for at tale, hørte man først i Forsamlingen en dump, forvirret Larm som af Forbavselse og derpaa, om man kan udtrykke sig saaledes, lige som en Dødens Stilhed, der gjennemisnede mig. Medens den offentlige Anklager talte, lode de Edsvorne mig sige, at jeg rent skulde tie, og Præsidenten, at jeg skulde indskrænke mig til at paa-

staa, at den anklagede var gal. De ønskede alle, at jeg skulde ydmyge hende.

Hvad hende selv angik, da var hendes Ansigt altid det samme. Hun saa blot saaledes paa mig, som om hun vilde lade mig forstaa, at hun ikke vilde frikjendes. Jeg kunde for Resten efter Forhandlingerne ikke tvivle om, at det var umuligt, siden der forelaa, uafhængigt af hendes egne Tilstaaelser, lovligt Bevis for et Mord med Overlæg.

Da jeg imidlertid var fast bestemt paa at opfylde min Pligt, vilde jeg ikke sige noget, som min Samvittighed og den anklagede kunde bebrejde mig. Pludselig fik jeg den Tanke at indskrænke mig til en eneste Bemærkning, som i en Folkeforsamling eller en Forsamling af Lovgivere vilde have kunnet tjene til Grundlag for et fuldstændigt Forsvar, og jeg sagde:

Den anklagede tilstaar med skrækkelig Koldblodighed den Gjerning, hun har udført; hun tilstaar med koldt Blod den lange Overvejelse deraf; hun tilstaar de frygtelige Omstændigheder derved; med ét Ord, hun tilstaar alt og forsøger ikke engang paa at retfærdiggjøre sig. Borgere, Edsvorne, det er hele hendes Forsvar. Denne urokkelige Ro og denne fuldstændige Selvfornægtelse, der ikke antyde noget Samvittighedsnag, og det saa at sige i Nærværelse af Døden selv; denne Ro og denne Fornægtelse, saa ophøjede under ét Synspunkt, ere ikke begrundede i Naturen; de kunne kun forklares ved en Overdrivelse af den politiske Fanatisme, der har givet hende Dolken i Haand. Det staar nu til Eder, Borgere Edsvorne, at bedømme, hvilken Vægt denne moralske Betragtning bør have i Retfærdighedens Vægtskaal. Jeg henholder mig i saa Henseende til Eders Klogskab».

Da de Edsvorne havde udtalt deres «Skyldig», og Dødsdommen var fældet, spurgte Præsidenten hende, der havde bevaret hele sin Rolighed, om hun havde nogen yderligere Bemærkning at gjøre. Hun lod sig da af Gensdamerne føre

hen til sin Defensor og sagde til ham med et indtagende Smil:

«Jeg takker Dem meget for det Mod, hvormed De har forsvaret mig; det er baade Dem og mig værdigt. Disse Herrer — her kastede hun et Blik paa Dommerne — konfiskere min Ejendom, men jeg vil give Dem et større Bevis paa min Erkjendtlighed; jeg beder Dem om at betale for mig, hvad jeg skylder i Fængslet, og jeg gjør Regning paa Deres Ædelmodighed».

Den hele Gjæld beløb sig til 36 Livres, hvoraf hun havde anvendt det meste til at kjøbe sig en ny Hat for at fremtræde sømmelig for Domstolen. Denne Sum blev næste Dag samvittighedsfuldt betalt af Lagarde.

Klokken var bleven 2. Heltinden blev ført tilbage til sit Fængsel, som hun først igjen skulde forlade for at gaa til Døden.

VIII.

Da den domfældte saa Slutteren Richard og hans Kone, der havde vist hende megen Venlighed og nu ventede hende ved Foden af Trappen, undskyldte hun sig, fordi hun var bleven opholdt saa længe af Domstolen, at hun ikke havde kunnet holde sit Løfte om at spise Frokost med dem.

I det Øjeblik, da hun gik ind i sin Celle, traadte den edsaflæggende Præst Lothringer, som havde det Hverv at berede de dømte til Døden, hen til hende og tilbød hende Religionens Trøst.

«Vil De takke dem, der have sendt Dem», svarede hun med Blidhed; «jeg er dem taknemlig derfor, men jeg behøver ikke Deres Hjælp».

Man har heraf sluttet, at Charlotte Corday var ligegyldig for Religionen, men ganske uden Grund; hendes Trosiver tillod hende ikke at anerkjende en edsaflæggende Præst som en sand Kirkens Tjener. Hun foretrak, ligesom siden

Dronning Marie Antoinette, selv at henvende sig til Gud i Bønnen.

Kort efter traadte Maleren Jakob Hauer ind for at fuldende hendes Portræt. «Skynd Dem«, sagde hun, «thi jeg har kun faa Øjeblikke tilbage». I den Time, hun sad for ham, talte hun med den største Sindsro om sin Daad, og til Slutning bad hun ham om at sende hendes Familie en lille Kopi af Portrættet, hvilket den hæderlige unge Mand lovede og holdt.

Hun skrev derpaa et Par Ord om Doulcets Fejghed: «Borgeren Doulcet-Pontecoulant har fejgt vægret sig ved at forsvare mig, skjønt Sagen var saa let. Den, der har gjort det, har skilt sig derved med den størst mulige Værdighed. Jeg vil bevare min Erkjendtlighed imod ham til mit sidste Øjeblik». Marie de Corday.

Medens hun skrev disse Linier — hun vidste nemlig ikke, at Doulcet aldrig havde modtaget nogen Opfordring — bankede det paa Døren. Gensdarmen, der holdt Vagt hos hende, aabnede den; hun vendte sig om og saa i den halvmørke Gang tre Mænd; den ene bar en Sax og den røde Skjorte, der var bestemt for Fadermordere.

«Allerede!» udbrød hun, der strax begreb, at det var Skarpretteren, den bekjendte Sanson, og hun bad ham vente et Øjeblik, indtil hun havde endt sit Brev.

De to andre vare Retsbetjente; Dommen blev oplæst for hende, og hun bad den ene af dem om at besørge Brevet til Doulcet.

Derpaa flyttede hun selv sin Stol midt ud i Værelset, satte sig derpaa, løste sit Hovedtøj og sit lange, smukke, lysebrune Haar og gav Sanson Tegn til at afklippe det. En Lok gav hun til Maleren og bad ham bevare den som en Erindring, da hun ikke havde nogen anden at give ham; Resten skjænkede hun Slutteren Richard og lod ham give sin Kone det som et Tegn paa hendes Erkjendtlighed. Uden nogens Hjælp iførte hun sig den røde Skjorte. Da hendes

Hænder skulde bindes, spurgte hun, om hun ikke maatte beholde sine Handsker paa; thi hun havde endnu Saar paa Haandledene fra sin Fængsling; saa voldsomt havde man dengang surret Baandene fast om hendes Hænder.

«De kan gjøre, som De ønsker», svarede Sanson; «men denne Forsigtighed er unødvendig; jeg kan binde dem uden at gjøre dem Skade».

«Det er sandt«, sagde hun smilende, «de andre vare ikke vante dertil», og hun rakte ham sine blottede Hænder.

Da disse sørgelige Forberedelser vare færdige, vendte hun sit Blik mod Himlen og sagde: «Nu er mit Dødstoilette gjort af temmelig haarde Hænder; men det fører til Udødelighed».

Gaarden var opfyldt af en Mængde Mænd og Kvinder af den laveste Pøbel; i deres Spidse saa man de saakaldte «Tricoteuses» eller «Guillotinens Furier». De modtoge Offeret med rasende Skrig og skrækkelige Forbandelser; men hun svarede kun med et næsten umærkeligt, ironisk Smil og forblev ligegyldig for alle Krænkelser. Hun forandrede ikke en Mine, men viste den samme forunderlige Sjælsstyrke indtil Enden. Den 17de Juli krævede Guillotinen, mærkeligt nok, kun dette ene Offer; den plejede ellers ikke at lade sig nøje uden med et stort Antal, ofte endog over 50. Desto ædlere var det ene Hoved, der hin Dag faldt som Offer.

Da hun steg op i den skæbnesvangre Karre, der førte de dødsdømte til Guillotinen, opfordrede Sanson hende til at sætte sig, men hun foretrak at blive staaende oprejst. «De har Ret», sagde Bødlen, «De vil da føle mindre til Stødene af Vognen».

Hun støttede sig til Siderne af Vognen. Da de kom ud paa Kaien, regnede og tordnede det, men den store Menneskemasse skiltes ikke ad, som den ellers plejede at gjøre i Regnvejr. Kun nogle af dem, der vare nærmest ved Karren, udstødte Forbandelser og Skjældsord mod hende for Marats Død, men jo længere man kom frem, desto svagere bleve

Hylene. Hun værdigede ikke de hylende noget Blik, men vendte det mod Husene og de Borgere, der stode der, og hendes Skjønhed, Ungdom, ophøjede Ro og Sjælsstyrke opfyldte mange af Tilskuerne med Beundring og Medlidenhed.

Ved et Vindu i Gaden Saint-Honoré saas Robespierre, Danton og Camille Desmoulins. Den første talte uafbrudt til de andre, som det syntes i stærk Bevægelse; men de hørte næppe efter ham, saa optagne vare de af at betragte den domfældte. Hun fæstede sit Blik med Værdighed paa dem, et alvorligt Blik, der syntes at bebude dem den samme Skæbne.

Sanson har siden indrømmet, at han næsten aldrig havde truffet et saa stort Dødsmod som hos denne Kvinde. Han betragtede hende meget nøje, da han troede, at hun umulig kunde vedblive at være saa rolig og saa modig til Enden, og at hun vistnok maatte faa sine svage Øjeblikke som alle de andre; men han maatte erklære, at han i de to Timer, han var i Nærheden af hende, ikke en eneste Gang havde set hendes Øjenlaag bevæge sig krampagtig af Frygt eller opdaget et eneste Glimt af Vrede paa hendes Ansigt.

Da Toget kun bevægede sig langsomt fremad paa Grund af den store Mængde, sagde Sanson til hende: «De finder det vel meget langvarigt, ikke sandt?» Med sin sædvanlige rolige og klangfulde Stemme svarede hun: «Det gjør intet! Vi ere altid visse nok paa at komme der!»

I det Øjeblik, da de kjørte ind paa Revolutionspladsen, rejste Sanson sig op for at hindre hende i at se Guillotinen; men hun heldede sig frem for at betragte den og sagde blidt: «Lad mig se den; jeg har vel Ret til at være nysgjerrig, thi jeg har aldrig set den før». Et Øjeblik blegnede hun, men strax fik hendes Kinder den sædvanlige Friskhed og Rødme igjen.

Uden nogens Hjælp steg hun ud af Karren og ilede med sikre Skridt op ad Trinene. Paa Platformen rev Bøddelknægten Fermin raat Tørklædet af, der bedækkede hendes

Bryst. Den kyske Kvinde rødmede over denne Krænkelse dog fattede hun sig strax, hilsede Folket med et Smil til Afsked og skyndte sig med at lægge sig paa Vippebrædtet, hvor hun blev spændt fast. Da Sanson holdt det for barbarisk at forlænge denne heltemodige Kvindes Dødskval et eneste Sekund, gav han sin Medhjælper Tegnet til at lade Kniven gaa ned.

En Tømmermand ved Navn Legros, der samme Dag havde foretaget nogle Udbedringer ved Guillotinen og havde blandet sig mellem Sansons Folk, greb Hovedet og viste det frem for Folket. Skurken fordristede sig endog til at give det Ørefigen paa begge Kinder, saa at de, fortælles der, rødmede derved; men denne Frækhed var dog saa langt fra at vinde Bifald hos Massen, at der rejste sig Skrig af Forbitrelse, og Uslingen vilde vistnok paa Stedet have modtaget en streng Tugtelse, dersom ikke nogle Sansculotter, der stode i Nærheden, havde afledt Opmærksomheden ved at raabe: «Leve Folket, leve Republiken!»

Revolutionstribunalet lod dog Legros fængsle og tildelte ham en streng offentlig Irettesættelse. Det var ikke den eneste Krænkelse, der tilføjedes Heltindens Lig. Fra Skafottet blev det først bragt til Hospitalet la Charité og underkastet et Syn af to Læger i Anledning af de krænkende Rygter, som Marats Venner havde udspredt, men som fandtes aldeles grundløse. Derpaa jordedes det paa den forrige Madeleine Kirkegaard i Gaden Anjou - Saint - Honoré, hvor Ejeren Hr. Descloseaux 1804 lod rejse et Kors paa Graven. Men 1815 bleve Charlotte Cordays Levninger atter opgravne og førte til Montparnasse Kirkegaard.

Hendes Lidelsesfælle, Revolutionens Digter *André Chenier*, der ikke længe efter udaandede paa Skafottet, har viet til hendes Minde en berømt Ode, hvori det hedder:

«Belle, jeune, brillante, aux bourreaux amenée,
Tu semblais t'avancer sur le char d'hyménée;

Ton front resta paisible et ton regard serein,
Calme, sur l'échafaud, tu meprisas la rage
D'un peuple abject, servile et fécond en outrage,
Et qui se croit encore et libre et souverain».

Mademoiselle Levaillant fortæller, at hendes Brevvexling med Charlotte Corday var standset i Slutningen af 1792, da man ikke gjerne betroede sig til Posten, og sikre Lejligheder stedse bleve sjeldnere. I flere Maaneder havde hun ikke hørt fra Caen, hvilket gjorde hende meget ondt; da saa hun pludselig i Aviserne, at Marat var bleven mydet af en ung Pige, der hed Corday de Sains-Armans. Disse forvanskede Navne lode hende endnu ikke ane, hvem det var; men Forhørene, der meddeltes i Bladene, gave hende snart den sørgelige Vished.

Charlotte Corday er bleven meget forskjellig og som oftest meget uretfærdig bedømt. Da hun saa brat havde gjort Ende paa et Liv, der var besudlet med saa meget Blod og saa mange Forbrydelser, rejste der sig et Forbitrelsens Skrig, og man fremkom med de taabeligste Opdigtelser for at neddrage hende og vanære hendes Minde. Sædvanligst lod man hende hævne en Elsker, som Marat havde bragt paa Skafottet. Saaledes kunde man bedre forstaa hende.

Men Charlotte Corday stod højt over sædvanlige Kvinder. Hun har aldrig havt nogen Elsker og er aldrig bleven besmittet af jordisk Kjærlighed. Hun havde kun én Følelse, Kjærlighed til Fædrelandet. Den rene, kyske Vestalinde har ofret sig for sit Land, da hun stødte sin Dolk i Brystet paa et Uhyre, der ikke havde fortjent at dø for en saadan Haand.

Vistnok var hendes Daad dadelværdig. Selv den retfærdigste Sag kan ikke give sine Forsvarere Ret til at væbne sig med Dolken. «Men det er umuligt», siger Barante, «ikke

at blive bedrøvet over at se, hvilken Forvirring den Tid, hvori hun levede, ved sin Indflydelse havde frembragt i en saa ædelmodig og ren Sjæl. Den havde forvildet og ligesom beruset denne af Naturen saa ædle Karakter. Hun skred til Snigmordet, ligesom hun vilde være skredet til Martyrdøden, og udgjød mindre villig Marats Blod, end hun vilde have udgydt sit eget for Menneskehedens Sag»

Hun opnaaede heller ikke sin Hensigt at frelse Republiken; dertil hørte mere end en enkelts selvopofrende Mod. Paa Marat fulgte Robespierre. Men denne «mærkelige Kvinde» havde indgydt Rædselsmændene Agtelse og Frygt. I en Skrivelse fra Sikkerhedskomiteen til Fouquier-Tinville hedder det: «Komiteen holder det for unødvendigt og maaske farligt at give Breve fra *denne mærkelige Kvinde* alt for stor Offentlighed, da hun kun i alt for høj Grad har indgydt de ildesindede Interesse». «Denne mærkelige Kvinde!» Denne Benævnelse er, naar man tager Hensyn til, fra hvilke Personer den kommer, en ubestridelig Hyldest til Heltindens Minde!

Men hun har selv troet at kunne frelse sit Folk, og af denne rene, uegennyttige Bevæggrund gav og modtog hun med den største Uforfærdethed Døden. Denne unge Kvinde, der stod i sin Skjønheds Blomstring og besad et blidt Sind, dybe Følelser og et ømt Hjerte, havde overvundet sit Kjøns Svaghed og sin Naturs Modstræben mod at gribe Morderkniven; denne beskedne, tilbageholdne Pige, hvis Liv var henrundet i Stilhed og Fred, blev en Judith af ingen anden Grund, end at hun var mægtig greben af den Overbevisning, at hun kunde standse Blodsudgydelsen ved at befri Landet for den Nidding, hvis afsindige Røst krævede hundrede Tusinde Hoveder. Og da hun nærede denne Overbevisning ved den romerske Histories højhjertede Exempler, blev Trangen til Selvopofrelse saa stor, at hun glemte sin Kvindelighed. sin Ungdom, sin Skjønhed, sin Fader, sine Slægtninge og Venner; hun kastede intet Blik paa sig selv og det rædsomme Ende-

ligt, hun beredte sig selv; hun var fri for al Svaghed og alle Skrupler.

Dette ophøjede Mod, denne ubetvingelige Energi fulgte hende gjennem alle Rædsler indtil Skafottet. Paa den elendige Dødskarre stod denne skjønne, rene, ædle Kvinde og udøvede ved sit stolte Blik, sit rolige Smil og sin trosstærke Dødsforagt en saadan Magt over den raa og vilde Pøbel, at hun tvang dens Forhaanelse til Tavshed.

At hun var en troende Kvinde, have vi allerede omtalt. Lamartine har kaldt den normanniske Heltinde med det poetiske Navn «Snigmordets Engel»; André Chénier har i sin Ode betegnet hende som «en stor, ophøjet Kvinde, der alene var Mand og hævnede Mændene, der kun kunde klage som Kvinder». Vi ville slutte med Casimir Periers Dom: «En Forening af store Egenskaber vilde have gjort Charlotte Corday til den mærkeligste og mest henrivende af alle Kvinder, dersom ikke Tidernes Ulykke havde gjort hende til det heroiske Offer for en ophøjet Vildfarelse».

A. Fabricius.

Julianus Apostatas Ungdom
(Julian som Cæsar).
(Slutning).*)

VII.

Galliens Cæsar saa sit Arbejde til Ende i dette Land. I sin urolige Higen efter en ny Skueplads for sin Virksomhed kastede han sit Blik paa den anden Side af Kanalen. Det var mod Brittanien, med hvis Kornrigdom han nylig havde provianteret sine Soldater, at han tænkte paa at vende sin sejrrige Fane. Han var netop i Færd med at træffe de nødvendige Forberedelser hertil, da et Sendebud bragte ham vigtige Depecher fra Kejserhoffet; Kejseren stillede i disse intet mindre Forlangende til ham, end at han uopholdelig skulde bortsende alle sine heruliske, keltiske, bataviske Hjælpetropper og sin bedste Legion (Petulantes), med ét Ord hans Kjærnetropper; de skulde tage deres Vej mod Østen under General Sintulas Kommando. Ellers intet forklarende Ord! Julian var som forstenet over en saadan Befaling og saa fornærmelig en Fremgangsmaade; vilde man berøve ham hans Tropper uden at underrette ham om Grunden dertil? Han saa et nyt Stød fra sin kejserlige Fætters Had og Avindsyge og fra sine Fjenders Bagvaskelser, men denne Gang et haardere end før og næsten dræbende.

Julian havde Ret. Denne ublu Fordring kom virkelig fra Kejser Constantius's misundelige, mistænksomme, hade-

*) Se Aargangen 1874 II p. 480 og flg.

fulde Sind. Alligevel ser det ud, som om Kejserens hensynsløse Adfærd mod sin nære Slægtning til en vis Grad kan undskyldes. De berygtede Kirkeforsamlinger i Rimini og Seleucia, hvor der stredes om disse evindelige, spidsfindige, golde Trossætninger, vare nylig sluttede, og Kejseren, der var udnævnt til Dommer i den dogmatiske Strid, som for Øjeblikket førtes i Constantinopel, havde store Troppemasser fornøden for at give sin Kjendelse Vægt og Eftertryk. Desuden var der igjen udbrudt Krig mod den mægtige Perserkonge Sapor, og Krigen førtes uheldig; de østligste Provinser vare i den yderste Fare. Constantius havde forgjæves søgt at erholde Fred paa taalelige Betingelser; Sapor, der saa sin Modstanders Frygtsomhed, stillede de hovmodigste, de utroligste Fordringer. Hans Skrivelser til den romerske Kejser vare affattede i et fornærmende og anmassende Sprog; han kaldte sig «Kongernes Konge», «Stjernernes Forbundsfælle», «Solens og Maanens Broder»; den romerske Kejser benævnede han «sin Broder, Cæsaren Constantius». Skjønt Constantius's Stolthed var saaret ved denne Adfærd, søgte han dog at undgaa et Brud med sin farlige Fjende, der af romerske Overløbere nøje var underrettet om Rigets Tilstand og svage Punkter; det var for at imponere sin Modstander, at han søgte at trække store Troppemasser sammen.

I Gallien var man imidlertid uvidende herom, og Julian saa i den kejserlige Ordre et Brud paa Tro og Love og de Løfter, han havde givet Tropperne dér, at de aldrig skulde forlade deres fædrene Jordbund. Julian viste dog ikke noget ydre Tegn paa Utaalmodighed, men beredte sig til at lyde den kejserlige Befaling. Men nu løftede der sig et Skrig over hele Gallien, da dets Beboere, som havde deres tidligere Lidelser under Barbarernes Indfald i frisk Minde, saa deres tapre Forsvarere rejse fra sig. Blandt selve Tropperne, som skulde drage bort fra Landet, steg Utilfredsheden i en foruroligende Grad; Soldaternes Koner, som man vilde slæbe med, indfandt sig i Lejren med smudsige og sønderrevne

Klæder, bærende deres Børn paa Armen og udstødende Skrig af Smerte og Fortvivlelse. Den milde Julian, som rørtes ved dette Syn, gav Befaling til, at man skulde skaffe store Karrer til Veje, som ellers kun vare bestemte for Bagagen og de syge, og stille dem til Soldaternes Raadighed, for at de derpaa kunde føre deres Familier med sig. For at undgaa det truende oprørske Frembrud af Soldaternes Følelser lod han disses Afrejse paaskynde. Det var af den samme Aarsag, at han modsatte sig, at de bortmarscherende Tropper droge igjennem hans Hovedstad Lutetia; men Decentius, der af Kejseren var udset til at føre Tropperne og hadede Julian med et bittert Had, stod med Haardnakkethed derpaa, uden Tvivl i den Hensigt at gjøre Julian dobbelt ansvarlig for Troppernes Opførsel!

Gjennemmarschen fandt Sted i Begyndelsen af Marts 360. Fyrsten gik sine tapre Krigere i Møde ved Byens Forstad; han talte venlige Ord til dem, idet han nævnte enhver ved Navn og erindrede ham om sine Bedrifter. «Drager afsted uden Frygt», sagde han til dem; «Augustus er ædelmodig og mægtig og vil ikke lade Eder ubelønnede». Soldaterne svarede kun med en mørk Tavshed og betragtede ham med bedrøvede Miner. Lutetias Beboere kastede sig hulkende ned for sine Forsvarere, omfavnede deres Knæ og bønfaldt dem om ikke at forlade sig; Soldaterne trak sig tilbage til deres Kvarterer i Byen. Om Aftenen forsamlede Julian de fornemste Officerer hos sig i sit Palads til et Afskedsmaaltid og underholdt sig længe med dem; han lovede efter Evne at sørge for dem; næppe havde han trukket sig tilbage fra denne festlige Sammenkomst til sine Værelser, før han hørte en dump Larm, som syntes at komme fra Soldaternes Kvarterer. Det var det frygtede Udbrud af den saa længe tilbageholdte Vrede; under høje Skrig udbrede sig Skarer af halvpaaklædte, men fuldtbevæbnede Soldater rundt omkring i Byen og løbe fra alle Kanter henimod Julians Palads; mellem de Raab, som trænge sig frem fra deres Mund, høres disse Ord, først

svagt udtalte af enkelte, derpaa højt udraabte af dem alle i Kor: «Julian skal være vor Kejser, Julianus Augustus!» De omringe den kejserlige Bolig og lejre sig omkring den, for at ingen skal slippe ud. De vilde først gjøre deres General til Fange for desto sikrere at kunne udraabe ham til Kejser! Hele Natten vedvarede den samme Bevægelse, og Daggryet fandt dem endnu under Vaaben omkring Slottet, men ingen svarede paa deres Raab, Porten aabnede sig ikke; Julian blev forgjæves paakaldt og lod sig ikke se.

Prinsen havde godt hørt det skæbnesvangre Raab. Fra et Slotsgemak havde han mellem den forvirrede Larm og Støj tydelig kunnet skjelne sit Navn udtalt og den paa en Gang smigrende og frygtelige Benævnelse, som ledsagede det. Medens Oprørslarmen brusede vildt under hans Fødder, løftede han sine Øjne mod Himmelhvælvingen, som saas gjennem en Aabning i Muren, og bad en inderlig Bøn til Jupiter: «Send mig et Tegn», udraabte han, «og tilkjendegiv mig, hvad der er Din Vilje». Guden opfyldte strax hans Ønske, og der viste sig et Syn for ham — saaledes fortalte han senere sine fortrolige — Romerrigets Skytsaand, saaledes som den fremstilles paa hans Mønter. «Julian!» sagde denne til ham, «Jeg har længe staaet ved Din Dør, og Du har allerede mere end én Gang nægtet mig Indgang. Hvis Du ogsaa støder mig bort denne Gang, da saa mange føre mig til Dig, vender jeg aldrig mere tilbage. Men husk paa det, at jeg ikke vil blive længe hos Dig» *). Har Julian virkelig set dette Syn, eller har han senere opdigtet det? Var det en virkelig Vision, en Hallucination eller et snildt Bedrageri for at dække hans Handlemaade? Julian var begavet med en stærk og kraftig Fantasi; han var, hvad man kalder en Fantast i Ordets ædlere Forstand. I den heftige og bevægede Stemning, hvori han var, synes det ikke utroligt, men rimeligt og sandsynligt, at han i det Blund, som afløste hans oprørte Tanker, der

*) «Id tameu retineto imo corde, qvod tecum non diu habitabo».

alle samlede sig om én Gjenstand, virkelig har havt et saadant Drømmesyn, som han beskriver. Julian har havt mere end én sælsom Drøm i sit Liv! I ethvert Tilfælde er Synets sidste Ord, som tyde paa en Anelse om en tidlig Død, mærkelige.

Julian bestod en indre Kamp med sig selv og overvejede. Da han var kommet til Klarhed og havde taget sin Beslutning, traadte han udenfor Slotsporten. Nu opløftede Soldaterne igjen høje Skrig, og det betydningsfulde Raab gjentog sig langt stærkere og vildere end tilforn. Fyrsten stødte det tilbage, snart bedende og bønfaldende, snart truende og harmfuld. Omsider lagde Larmen sig lidt. Julian kunde komme til Orde. Det var venlige og milde Ord, der løde fra hans Læber. Han tilbød at gjøre alt hos Kejseren, hvad der stod i hans Magt, for at bevæge ham til at tage den skæbnesvangre Ordre tilbage. «Vender tilbage til Eders Hjemstavn»; sagde han til sine Krigere, «da I elske Eders Fødeland saa højt og frygte de fremmede Lande saa meget. Man skal ikke føre Eder over Alperne. Jeg skal mægle mellem Eder og Augustus og retfærdiggjøre Eders Handlemaade».

Men næppe havde han endt sin Tale, før Raabet: «Augustus!» lød ham imøde fra Tusinder af Struber, langt heftigere, stærkere og vildere end før. Der opstod en frygtelig Larm; midt imellem Forvirringen hørte man Smædeord og Skjældsord udslynges af de raa Masser. Det var et farligt Øjeblik for Julian. Valget mellem at herske eller at dø laa for ham. Han valgte det første og modtog Kejserdommet, som de oprørske Soldater rakte ham. Man greb ham, løftede ham op paa et Skjold, medens Raabet: «Leve Julianus Augustus!» atter og atter gjennemrystede Luften med sit Ekko. Derpaa søgte man et Diadem for at krone ham; da man ikke fandt noget i Paladset — Julian erklærede, at han aldrig havde ejet et saadant — fremkom det Forslag at benytte hans Gemalinde Helenas Halsbaand. Julian frabad sig det. «Det vilde være et daarligt Varsel», udraabte han, «at begynde at

herske smykket med Kvindepynt»; han nægtede ogsaa at benytte en Hests Pandesmykke (phalera), som man ogsaa i denne Forlegenhed foreslog. Da afrev en Soldat af Petulanternes (de Kaades) Legion — Maurus var hans Navn; han blev senere comes — sin Halskjæde, hvilken han bar som Ordenstegn i Egenskab af Fanebærer, og satte den dristig paa Julians Hoved. Den nye Augustus lovede Tropperne et Donativ, som det var Skik og Brug, hver Soldat 5 Guldstykker og et Pund Sølv.

Julian vendte tilbage til Slottet og lod Portene lukke; han aftog Diademet og henfaldt i dybe Tanker. I flere Dage lod han sig ikke se; man forundrede sig herover i Armeen, og denne Forundring steg snart til Uro; man begyndte allerede at mumle om Forræderi og Snigmord; Constantius's Venner, hed det sig, havde ladet den nye Kejser snigmyrde og rydde af Vejen. Ved Udspredelsen af dette løse Rygte rejste der sig paa ny en heftig Bevægelse mellem Soldaterne. De forlade deres Lejr med dragne Sværd, storme til Kejserpaladset og tiltvinge sig Indgang; det kejserlige Tjenerskab flygter forfærdet bort. Indladte i Slottet spørger man dem, hvad de ville. «Vi ville se vor Augustus», raabe Soldaterne. Man fører dem da til det kejserlige Kabinet (Consistorium), hvor de se deres Kejser, siddende paa en Trone og iført alle sine kejserlige Prydelser. Krigerne nøjes ikke med at se paa deres kjære General og Kejser; i deres Glæde over at finde ham sund og uskadt, hvem de antog for omkommen ved Morderhaand, røre de ved ham, omfavne ham, lægge sig over hans brede Skuldre, kalde ham med de ømmeste Navne, deres «Ven» og «Broder», og give paa enhver Maade deres Hengivenhed og Kjærlighed til ham tilkjende. Med Heftighed fordre de, at han skal straffe de formentlige Mordere, Constantius's Venner, og det er kun med stor Møje og Fare for at mishage Soldaterne, at Julian kan frelse dem.

Den følgende Dag stævnede han alle sine Tropper til en højtidelig Forsamling paa Marsmarken, ogsaa de Afdelinger, som allerede før Oprøret vare afmarscherede under Sintulas

Kommando, men paa Efterretningen om Katastrofen i Paris vendte tilbage til denne By. Der var indrettet en Tribune for Kejseren, prægtig smykket med Faner og Ørne. Det var første Gang i sin Regering i Gallien, at den jævne og ligefremme Julian optraadte med Pomp og med Ceremonier tiltalte sine Soldater; før havde den kongelige Filosof omhyggelig afholdt sig fra Herskermagtens Prærogativer. Han stod et Øjeblik tavs paa sit ophøjede Sæde og lod sit dybe Øje glide hen over den store Forsamling*). Da han saa Glæde og Munterhed skrevet paa alles Ansigter, tiltalte han sine Krigskammerater med simple og vægtige Ord. Han gjenkaldte i deres Erindring deres fælles Krigsbedrifter, takkede dem for deres Hengivenhed for ham lige fra den Tid, da han, næsten kun en Dreng, blev adopteret af dem**), til det Tidspunkt, da han blev deres General og Kejser. Han endte med disse betydningsfulde Ord, som sigtede til Constantius's for Rigets Vel saa skadelige Favoritisme: «Jeg erklærer for denne Forsamling, at hverken nogen civil Embedsmand (civilis judex) eller Officer (militiæ rector) skal hæves til nogen højere Værdighed end den, hvortil hans Fortjeneste berettiger ham, og at den, som gaar i Forbøn for en uværdig Undersaat, selv skal rammes af Vanære».

Disse sidste Ord bleve modtagne med Jubel af Tropperne. Den berømte petulantiske og celtiske Legion vilde strax prøve Kejserens Ord og forlangte, at deres Intendanter (actuarii), hvis Fortjenester længe havde været miskjendte, skulde udnævnes til Provinsstatholdere; men Julian holdt sit Ord bedre, end man troede, og afviste dette utidige Forlangende; Soldaterne optoge Afslaget uden Nag.

Loddet var nu kastet, og Julian beredte sig til med Mod og Klogskab at hævde sin nye Værdighed som Augustus. Dog foretog han sig ikke noget voldsomt Skridt mod

*) Alte contemplatur præsentium vultus.

**) Vix dum adulescens vestræ tutelæ commissus.

sine aabenbare og hemmelige Fjender; han sikrede sig kun den oprørske General Lupicinus's Person; Decentius var flygtet. Ogsaa Florentius havde ved Efterretningen om sin Fjendes Ophøjelse til Kejser skyndsomt forladt Gallien. Den højhjertede Julian var saa langt fra at bære noget Nag til den Mand, der havde fornærmet og bagvasket ham hos Constantius, at han endogsaa stillede Vogne til Raadighed for Florentius's Kone og Børn, som vare ladte tilbage, og tillod dem at føre hans uhæderlig erhvervede Rigdomme bort med sig. Julian hastede ikke med at underrette Kejser Constantius om Soldateroprøret og sin egen Udvælgelse til Augustus; han kjendte kun altfor vel sin Fætter til at vente Mildhed og Forsonlighed hos ham. Først da alle Forberedelser og alle Forsvarsanstalter vare trufne, sendte han Pentadius, sin Kantsler (magister officiorium), og Eutherius, sin Hofschef (cubiculi præpositus), afsted med to Brevskaber, det ene officielt, det andet bestemt for Constantius alene. I det første, hvori han endnu kaldte sig Cæsar, indberettede han med samvittighedsfuld Nøjagtighed om de Voldsomheder, hvorfor han havde været udsat, og det Tryk, hvorfor han havde givet efter. «Jeg har længe trodset disse rasende Mennesker. Først da jeg havde overbevist mig om, at man efter at have dræbt mig vilde have udnævnt en anden i mit Sted, gav jeg efter. Det er det, som jeg har gjort; undersøg, jeg beder Dig, med et gunstigt Øje. Husk paa, at det er nyttigt for Riget som for os, der ere forenede ved Blodets Baand, at vi dele den højeste Magt i Staten. Mine Betingelser ere følgende. Af Din Mildhed vil jeg modtage Prætorpræfekter, som udmærke sig ved hæderlig Karakter og Fortjenester. Hvad Embedsmændene og Officererne angaar, er det billigt, at jeg udnævner dem; thi der er intet saa uklogt som at ansætte Folk, hvis Karakter man ikke kjender. Jeg vil ikke tale som Kejser, men jeg véd, hvor mange Gange Tingenes slette Gang er bleven forbedret ved Enighed og gjensidige Indrømmelser». De sidste

Ord indeholdt en Antydning til Constantius's vanskelige Stilling.

Det andet Brevskab*) var affattet i en anden Tone. Ammian fortæller, at det var bidende og sarkastisk**). Ingen saa det, og det maatte ikke offentliggjøres. Vi kunne slutte os til dets Indhold; uden Tvivl har Julian, som nu kjendte sin Magt og vilde forskrække Constantius uden offentlig at ydmyge ham, i satiriske Allusioner, som den nyplatoniske Filosof var en Mester i, givet det Had Luft, som han hemmelig havde baaret paa i 20 Aar; i tvetydige Ord har han uden Tvivl advaret sin frygtsomme Slægtning, at han ikke skulde fremskynde Hævnens Dag!

Julians Sendebud droge afsted i Begyndelsen af Foraaret (i Aaret 360). De skyndte sig ikke og traf derfor ikke, som de havde ventet, Kejser Constantius i Constantinopel. Da Perserkongen Sapor havde vundet to Sejre ved Singara og Bezabde og underkastet sig næsten hele Mesopotamien, havde disse Uheld endelig udrevet Kejser Constantius af hans theologiske Stridigheder; han var brudt op mod Sapor med de Tropper, han havde kunnet samle, idet han stadig haabede paa den Forstærknings Ankomst, som skulde støde til ham fra Gallien. Han var allerede fremrykket til Cæsarea i Cappadocien, da han, i Stedet for at modtage Hjælpetropper af Julians Sendebud, som traf ham her, hørte den uventede Nyhed. Kejseren greb Julians Depeche med skjælvende Haand og blegnede, da han læste den. Han fæstede et Blik, fuldt af Forbitrelse og Raseri, paa sin Modstanders Venner, og uden at gjøre noget videre Spørgsmaal eller høre nogen nærmere Forklaring befalede han dem skyndsomt at fjerne sig.

Constantius var i en stor Forlegenhed. Julian stod bag ved og Sapor foran ham. Til hvilken Side skulde han vende

*) Zonaras sætter denne Skrivelse senere; denne Orden vilde være naturligere, men Ammian er bedre underrettet.

**) Objurgatoria et mordax.

sig? Skulde han dele sin Trone med en Medbejler eller afstaa Perserne en vigtig Provins? Begge Alternativer vare ham lige imod. I denne pinlige Uvished og Vaklen var det den overhængende Fare, der bestemte ham til at drage mod Perserne og se at vinde Tid med sin anden Modstander. Uden at værdige Julians Sendebud noget Svar afsendte han hurtig Kvæstoren Leonas med et Brevskab til ham, hvori han med Bestemthed, men uden Vrede nægtede sit Samtykke til de galliske Troppers Kejservalg; han opfordrede sin Slægtning til i sin egen Sikkerheds Interesse at afstaa fra et farefuldt Skridt og lade sig nøje med den ikke ubetydelige Magt, der var ham overdraget. For end videre at vise ham, at han endnu betragtede sig som Galliens Herre, udnævnte han nye galliske Embedsmænd og gav Florentius og Lupicinus Efterfølgere. Derpaa satte han sig igjen i Bevægelse mod Perserne, overskred Euphrat og standsede først i Edessa for her at vente sin Fjende. Imidlertid tilbagelagde Leonas ilsomt Vejen til Gallien. Han traf Julian endnu i Lutetia og blev venlig modtaget af ham; den egentlige Avdients blev først berammet til den følgende Dag. I Løbet af Natten bleve alle Tropperne kaldte sammen, og den følgende Dag begav Julian sig til deres Forsamlingssted, besteg et Tronsæde, som var oprejst her, og befalede, at Constantius's Skrivelse skulde oplæses. Man oprullede den og begyndte at læse; alle hørte til med spændt Opmærksomhed. Da Oplæsningen kom til det Sted, hvor Constantius kaldte tilbage i sin Fætters Erindring deres Slægtskab, den Godhed, han havde vist ham i hans Barndom og Ungdom, og opfordrede ham til at lade sig nøje med sin Værdighed som Cæsar, gik der en stærk Mumlen af Uvilje gjennem Forsamlingen. «Julian!», raabte man, «Du er Augustus; saaledes have Provinserne, Soldaterne, Statens Myndighed villet det». «Der ser Du», sagde da Julian til Leonas, «det er ikke mig, der nægter at adlyde». Derpaa bød han Leonas efter eget Tykke at bringe sin Kejser Svar.

VIII.

Det var klart, at Krigen stod for Døren; men den var endnu ikke erklæret. Julian vilde nødig være den første til at drage Sværdet. Fra Lutetia drog han over Besançon til Vienne ved Rhone, den By, hvor han for 5 Aar siden havde holdt sit Indtog i Gallien, og som han nu betraadte under ganske forandrede Forhold. Her overvintrede han, Tiden gled hurtig hen under muntre og glade Fester; for første Gang lod han sig se i kejserlige Prydelser, med et af Ædelstene straalende kejserligt Diadem.

Medens Julian tilbragte de kolde Vintermaaneder i Vienne, havde Constantius efter nogle ubetydelige Fægtninger med sin Modstander begivet sig til Syriens rige Hovedstad Antiochia for her at lade den barske Aarstid drage forbi; undervejs fældede han hyklerske Taarer over ødelagte Byer og forladte Provinser. Medens de to Kejsere gjensidig iagttoge hinanden fra begge Yderpunkterne af Verdensriget, ramtes begge af et Tab, som endnu dybere undergravede den Afgrund, der adskilte dem. Kejserinde Helena, Julians Gemalinde, hvem han aldrig havde elsket, endte sit glædeløse Liv i Gallien; hendes Mand begræd hende saa lidt, at hans Fjender senere kunde beskylde ham for at have forgivet hende; hendes dødelige Levninger bleve af et Æresfølge førte til Italien, til den Flaviske Families Gravsted paa via Nomentana i Rom og nedsatte ved Siden af Søsteren, Gallus's Gemalinde Constantinas, Støv. En dybere Sorg for Julian var hans Veninde Kejserinde Eusebias Død; hun endte sit Liv i en blomstrende Alder, Døden befriede hende for den Smerte at se sin kejserlige Ægteherre og Gjenstanden for sin ømme Forkjærlighed drage Borgerkrigens Sværd mod hinanden; men Julian havde hverken Tid eller Sindsro til at begræde sit Savn. Den kritiske Stilling, hvori han befandt sig, optog ham ganske; han var tvivlraadig og vaklende. Skulde han angribe som Magnentius, eller skulde han vente som Gallus? Paa Valpladsen var Constantin den stores Brodersøn kold-

blodig og rolig; udenfor den forlod Koldblodigheden ham; hans Sjæl var da i en bestandig Bevægelse. Da han havde gjort alt, hvad der stod i hans Magt, for med Klogskab og Bestemthed at sikre sig Held i den Kamp, som forestod, søgte hans urolige og ængstelige Indbildningskraft at løfte Fremtidens Slør. Julian var, som mange store Mænd før og efter ham have været det, i høj Grad hengiven til Overtro og Varsler. Han troede fuldt og fast paa Ciceros bekjendte Ord: «Guderne sende os Tegn og Varsler om de kommende Ting; hvis man tager fejl af dem, er det ikke Gudernes, men Menneskenes Skyld». Han tyede derfor til alle Slags magiske Besværgelser, til alle af den devinatoriske Kunst foreskrevne Midler for at gjætte Krigens Udfald og indrette sig derefter. Da han frygtede, at denne Adfærd skulde røbe hans hedenske Sympathier og, naar den rygtedes, vække Anstød i det kristne Gallien og skade ham i hans daværende Stilling, begav han sig Helligtrekongersdag (6te Januar 361) i et højtideligt Optog til Kirken, og skjønt han forlængst i sit Indre havde brudt med den kristne Religion, opsendte han dog her, for endnu at bevare Skinnet, med høj Stemme en Bøn til de Kristnes Gud for det forsamlede Folk. Det var ham nemlig af højeste Vigtighed at bevare Soldaternes Gunst, som for en stor Del vare Kristne. I Følge den samme Politik kaldte han alle Ofrene for den arianske Constantius's Forfølgelse, end videre Magnentius's Soldater, som vare blevne afskedigede for 10 Aar siden, under sine Faner.

Vinteren gik saaledes hen under ydre Virksomhed og hemmelig Angst, da han ved Foraarets Frembrud fik Underretning om, at Alamannerne igjen havde forsøgt et Indfald i Gallien. Angriberne vare Kong Vadomarius's Undersaatter, en Fyrste, hvem Julian havde hædret med sin Alliance. Et Brevskab fra denne Konge til Kejser Constantius blev opsnappet, hvori han beklagede sig for Kejseren over den nye Augustus og tilbød ham at befri Gallien for ham. Et kort og frygteligt Krigstog gjorde en hurtig Ende paa Alaman-

nernes Indfald; Vadomarius blev taget til Fange og ført for Julian; overbevist om sit Forræderi sendtes han til Spanien for der at ende sit Liv i Forvisning.

Landet var saaledes igjen roligt; men disse Begivenheder havde forhøjet Julians Uro og Mistanke til Constantius; han vidste, at Overgangen over Alperne var sat i Forsvarstilstand, og nærede en hemmelig Frygt for at blive indesluttet i Gallien og, afskaaret fra det øvrige Rige, blive et Bytte for Barbarerne. Han følte, at Øjeblikket var kommet til at handle. Denne Beslutning blev yderligere bestyrket ved en ny Skrivelse fra Constantius, som blev overbragt ham ved Biskop Epictet, en af den bigotte Kejsers Yndlingspræster, og var adresseret til «Cæsar» Julian. Den var affattet i en stolt og fornærmelig Tone og lovede den nye Augustus kun Livet som Løn for hans ubetingede Underkastelse. Den byzantinske Historieskriver Zosimus beretter, at den ellers saa rolige Julian under Læsningen af dette uforskammede Brev blev saa forbitret og tabte sin Fatning i den Grad, at han kom ud af sin Rolle og fortalte sig i disse Ord: «Det tilkommer ikke Constantius at tage vare paa mit Liv, men det er Guderne, jeg overgiver denne Omsorg» *). For sidste Gang spurgte han sine Guder til Raads, og Varslerne viste sig Dag for Dag gunstigere. Et Drømmesyn forkyndte ham i fire smukke Hexametre, som Ammian har opbevaret os, hans Modstander Constantius's Død paa en bestemt Dag i den kommende Høst **). Efter endnu engang at have henvendt sig til Krigsgudinden Bellona og faaet gunstigt Svar forsamlede han alle sine Tropper og spurgte dem, om de vare rede til at marschere. Han talte ikke om Krig, men kun om at rykke frem til Daciens

---

*) Potius se diis qvam Constantii verbis se vitamque suam permissurum.

**) Kommer Zeus til Vandmandens brede Maal, og Kronos
Hen til Jomfruens fem og tyvende Del sig nærmer,
Da vil Kejser Constantius inden for Asiens Grænser
Naa sit kjære Livs forhadte Ende med Smerte.

og Illyriens Grænser for at bryde den Jernring, man lagde om Galliens Grænser. Opfordringen lød i den himmelske Guds Navn**). Soldaterne besvarede deres Kejsers Opraab med Glædesskrig og udraabte, at de vilde dø for deres General; Galliens Beboere tilbøde ham alle deres Penge og deres Levnetsmidler.

En eneste Mand, Statholderen Nebridius, som Julian havde modtaget af Constantius's Haand, vilde ikke bryde den Ed, han havde givet sin Herre; han bad Julian om Tilgivelse, i det han faldt paa Knæ for ham og kyssede Fligen af hans Kaabe; da han vilde tage hans Haand for at kysse den, trak Fyrsten sin Haand tilbage med de Ord: «Min Haand er for mine Venner, men Du kan begive Dig med Sikkerhed, hvor hen Du vil»; Nebridius afrejste øjeblikkelig til sine Godser i Etrurien. Julian havde allerede truffet sit Valg til Nebridius's Efterfølger; det var hans Ven Sallustius, som han havde bestemt dertil, og som fra Illyrien, hvor han dengang opholdt sig, hurtig var kommen for at forene sig med ham. Julian lod ham tilbage i Gallien i denne højtbetroede Post. Derpaa gav han Befaling til Opbrud og tog med sine Tropper, der beløb sig til lidt over 20,000 Mand, delte i 3 Afdelinger, Vejen mod Sirmium i Pannonien. Saa snart hans Komme rygtedes paa den anden Side Alperne, udbredte der sig stor Skræk og Bestyrtelse, og Frafaldet blev almindeligt. Italiens og Illyriens Præfekter, Florentius og Taurus, Aarets to Konsuler, den første Julians gamle Fjende, toge før den truende Fare ilsomt Flugten. Julian sendte sin Satire efter dem og benævnede dem senere aldrig anderledes i de officielle Akter, hvori paa denne Tid Konsulernes Navne tjente til Aarstallets Betegnelse, end «Konsuler paa Flugten». Julian havde ikke i Sinde at rykke ind i Italiens rige Sletter, som vare ham overgivne uden Sværdslag. Det var mod de raa Egne, som strække sig langs Floden Donaus Bredder, at han nærmede sig

*) Arbitrio dei cælestis.

i forcerede Marscher, snart dragende langs med Floden, snart indskibende sig paa dens Bølger. Overalt strømmede baade Romere og Barbarer til for at see den uovervindelige Kriger og hans tapre Soldater, men Julian lod sig ikke opholde; med Utaalmodighed ilte han bestandig videre og spildte ikke en Dag. Allerede stod han for Sirmiums Mure; Jovinus og Navitta, hans Generaler, havde allerede indfundet sig til det befalede Stævne paa dette Sted. Byens Kommandant, Lucillianus, som paa en pralende og latterlig Maade søgte at sætte sig til Modværge, blev overmandet og ført for Julian, der som Tegn paa Tilgivelse tillod ham at kysse hans Purpurkaabe. «Hvor uforsigtigt», udraaber Pralhalsen, der var kommen sig af sin Skræk og var sikker paa sit Liv, «med saa faa Tropper at vove Dig ind i et fjendtligt Land!» «Bevar Dine kloge Raad for Constantius», tilkastede Julian ham bittert, «jeg lod Dig berøre Magtens Sindbillede, ikke for at Du skulde give mig Raad, men for at Du skulde ophøre at frygte». Da Sirmium var i Julians Magt, underkastede hele Pannonien sig.

I kort Tid var Constantius's unge, talentfulde Modstander, der overalt gik frem med et glimrende Held, bleven Herre over Halvdelen af Riget. I Naissus, en By i Møsien, udhvilede han sig og sine Tropper for en Stund at oppebie den Virkning, hans Krigslykke vilde gjøre paa Kejseren i Antiochia. Maaske afventede ogsaa her den overtroiske Kriger den Dag, som hans mærkelige Drøm havde forudsagt ham, da Parcen skulde overhugge hans Medbejlers Livstraad. Jo længere han rykkede frem, desto mere voxede hans Tillid til de hemmelige Guder, som synlig begunstigede ham. Endelig da han følte sig Herre over hele Occidenten, da Gesandtskaber fra alle Punkter af Verdensriget, fra Italien, Makedonien og Grækenland i Provinsernes Navn hyldede ham som Kejser og lovede ham Huldskab og Troskab — da var det, at Julianus troede Øjeblikket kommet til at afkaste den Maske, som han saa længe og med saa stor Uvilje havde

baaret. Han lod de lukkede hedenske Templer aabne paa ny og opfordrede til at pryde dem med nye Gaver. Dette var endnu kun Tolerance, men han gik videre. Man saa ham med egen Haand ofre Hekatomber til Guderne. Rygtet fortalte*), at i den Nat, som gik forud for hans aabenlyse Frafald fra Kristendommen, vilde han paa en højtidelig Maade bryde med den Gud, som han forlod, og udviske den kristelige Daabs Mærke af sin Pande. Han nedsteg, saa hedder det, i en Grav eller Grube, der foroven var bedækket med en Sigte, og lagde sig ned paa Jorden; over hans ubedækkede Legeme blev derpaa udgydt Blodet af et nylig fældet Offerdyr. Denne Ceremoni kaldtes Taurobolium og var i Brug blandt Mithradyrkelsens Tilhængere. «I dette rædsomme Bad», siger Kirkefaderen Gregorius, «vilde han rense sine Hænder, som han troede urene og besmittede, fordi de havde rørt ved det ublodige Offer, hvorved vi blive delagtige i Kristi Lidelse og Død». Den samme fanatiske Gregorius, hvis Beretning om Julian maa behandles med den yderste Forsigtighed, fortæller om sin Fjende, at han i Indvoldene paa det første Dyr, han ofrede til sine Guder, fandt et tydelig formet Billede af et Kors, der var omgivet med en Slags Cirkel eller Krone.

Julians Frafald, som han saa længe havde overvejet, frygtet og opsat, synes hverken — saa forunderligt det end maa forekomme os — at have vakt Forbavselse eller Harme hos Samtiden; hans Historieskrivere have knap skjænket det nogen Opmærksomhed. Julians hele Personlighed havde alt længe baaret det hedenske Præg og Tilsnit; dertil kom, at Folkene vare trætte af den bestandige Strid og Splid i den kristne Kirke. Gemytterne vare efter saa mange Kampe blevne vaklende og uvisse og havde faaet Afsmag for Kristendommen. Maatte ikke en Fyrste, der stod Kirken fjern, være mindre at frygte end en Constantin eller Constantius, der i deres

*) Gregorius Nazianus, Julians tidligere Omgangsven i Athen, senere hans bitre Fjende, har paataget sig at berette det.

Forfølgelser paalagde Kirken det utaaleligste Tyranni? Kjendte man ikke Julians Mildhed, Maadehold og Ædelmodighed, som han aldrig fornægtede? Derfor gik dette betydningsfulde Omslag og Vendepunkt hen uden Støj. Hvis der var Harme og Indsigelse, var den tavs, skjult og kom ikke til Orde. Saaledes kunde Kejser Julian (i sit 38te Brev) skrive til sin gamle Lærer, Filosofen Maximus: «Nu tilbede vi aabenlyst og uden Frygt Guderne; Armeen deler vor Tilbedelse, og vi ofre offentlig talrige Hekatomber til dem af Erkjendtlighed mod deres Velgjerninger mod os». Det var ikke det eneste Brev, han skrev. Han lod udgaa Skrivelser til de store Byer i Riget, hvori han anklagede Constantius og søgte at retfærdiggjøre sin egen Handlemaade. Det var ikke, fordi han ventede at finde nogen streng Dom hos Datiden, som var vant til at se ærgjerrige Medbejleres Partikampe; men det var den kejserlige Filosof af Vigtighed at vise den, at hans dristige Foretagende ikke stod i Misklang med det stoiske Retfærdighedsideal, han forfulgte. Han vilde staa som en Vismand for Samtid og Eftertid, men tillige gjøre den begribeligt, at et beskuende og indadvendt Liv kunde forenes med Fordringer paa Herredømmet og Hævn af Fornærmelser.

Disse Veltalenhedsarbejder, som ofte vare skarpe og bitre, gjorde ikke Lykke overalt. Det var især i Rom, den evige Stad, som allerede Ammian kalder den, at man optog dem med Kulde. Man fandt, at Filosofen forglemte sig selv, og at Udfaldene mod Constantius, som ogsaa strakte sig til Kejser Constantin den store, overstege den rette Grænse. Man tilraabte ham de skarpe Ord: «Vis mere Ærbødighed for den, som har gjort Dig til det, Du er». Disse Ord udgik næppe fra nogen Godhed hos Romerne for Constantius, som nylig havde hædret deres By med sit Besøg, men man følte sig stødt og saaret over, at Julian, der vilde gjenindføre det gamle romerske Kejserdømme og de romerske Guder, ikke først kom til deres By for at ære de nationale Traditioner. Man følte, og heri laa Hovedaarsagen til Fortrydelsen, at

Julian var Græker, ikke Romer, at hans Idealer og Forbilleder boede i Parthenon, ikke paa Capitolium. Den fintdannede Julian vrededes ikke over dette nationale Nag. Tvært imod! Han gjorde alt for at udslette det. Han udnævnte Romere til ansete Poster. End videre, da han hørte, at den berømte Stad led af sit gamle Onde, Kornmangel, og truedes med Hungersnød, skaffede han ved kloge og energiske Forholdsregler Romerfolket rigelig Tilførsel. Men det var dog Athen, den græske Lærdoms og Visdoms Hovedsæde, han viste den største Opmærksomhed. Til Athenienserfolket henvendte han sig i sin eleganteste, mest udarbejdede Epistel, som vi endnu besidde, og som er af stor Vigtighed for Julians egen Historie. I dette fuldendte Kunstværk giver han en nøjagtig og omstændelig Fortælling af sine Ungdoms Lidelser og Prøvelser. Man føler, at her komme Ordene fra Hjertet. «Han vidste», siger Libanius, «at Guderne fordum selv vilde dømmes af Athenienserne; derfor tog han Erechteus's Efterkommere til sine Dommere». Dette Brev blev modtaget med stor Bevægelse i Athens Skoler, hvis Æresmedlem Julian vedblev at være. Da de Kristne i denne By toge Anstød herover, og der opkom Stridigheder desangaaende mellem Lærere og Disciple, skyndte den kloge Fyrste sig med at sende et andet, som tilstod enhver fri Religionsøvelse, for at ikke de to Religioner endnu, medens Constantius herskede, skulde støde sammen.

Medens Julian gjenaabnede Templerne i Naissus, dvælede Constantius endnu bestandig i Antiochia. Hvis Constantin den stores Søn havde besiddet politisk Klogskab, vilde hans Opgave have været den lige over for sin farlige Rival at give Afkald paa de tomme Trosstridigheder og udstede et Opraab til alle Kristne i Riget om at forene sig mod deres fælles Fjende; men i Stedet derfor spildte den af sin Almagt berusede Kejser den kostbare Tid med at holde Bispemøder og forfølge sine Trosbrødre, de radikale Arianere og Orthodoxe. Medens Sukket lød allevegne fra over disse Voldsomheder,

højtideligholdt Constantius sit 3dje Bryllup med en romersk Dame, Faustina. I Foraaret (361) brød han igjen op mod Sapor. Næppe ankommen til Tigris's Bredder, fik han Efterretning om Julians Ilmarscher og sejrrige Fremgang i Donaulandene. Dette Ulykkesbudskab gjorde ham mørk og tavs, og han vendte hurtig tilbage til Antiochia for at drage mod sin Slægtning. Der udbredte sig Rygter i hans Armé om, at Kejseren havde havt onde Drømme og sælsomme Forvarsler om en nærforestaaende Død, og Constantius's synlige Nedslaaethed og Modløshed smittede Tropperne. Han forlod snart Syriens Hovedstad for anden Gang for gjennem Lilleasien at drage mod sin Modstander, som nu stod i Møsien. Soldaterne fulgte ham nedslaaede og uvillige; enhver følte, at Stillingen var forandret, og at Fordelen var paa Julians Side. Den slaaende Modsætning mellem begge de to Medbejlere sprang dem i Øjnene; den ene, den gamle Tros Repræsentant, var en ung Mand af jævne Sæder og strenge Grundsætninger og trods den Berømmelse, hvormed hans Krigsbedrifter omgave ham, beskeden og maadeholden; den anden, Evangeliets Forsvarer, ældet før Tiden, omgivet med en latterlig Pragt og Glimmer, hovmodig og anmassende, plettet af de Kristnes Blod paa sine gyldne Klæder.

Constantius naaede Tarsus i Kilikien i de sidste Dage af Oktober Maaned; her blev han angreben af en let Feber; i den Tro, at Marschens Bevægelse vilde være gavnlig, drog han videre til Mopsucrene, en lille By ved Foden af Bjerget Taurus. Da han den følgende Dag vilde rejse sig fra sit Leje, besvimede han og maatte hurtig bringes til Sengs. Feberen tog bestandig til, og hans Legeme brændte som af en indre Ild; det var tydeligt, at hans Endeligt nærmede sig. Ligesom Faderen havde han opsat den kristne Daab til sin sidste Stund for at kunne overgive sig til sine Lidenskaber med større Frihed og Ubundenhed. I største Hast sendte man nu Bud efter Erkebiskoppen fra Antiochia, som ogsaa ankom i rette Tid; Constantius's Tanker vendte sig

til Rigets Anliggender og, idet han ikke saa nogen anden Arving til Magten end hans Fjende, nævnte han med døende Røst Julian som sin Efterfølger; han udaandede den 3dje November i Aaret 361 i en Alder af 45 Aar.

Saaledes døde i en armenisk Landsby Constantin den stores sidste Søn, midt imellem de Kristnes Forbandelser og efterladende sin Trone til en frafalden. Medens Kirkefaderen Hieronymus raat siger om ham: «Herren vaager, Uhyret dør, og Roligheden vender tilbage», er Hedningen Ammian mindre haard. «Denne Fyrste», siger han, «omdannede den simple kristne Tro til Kjærlingeovertro*); han beskæftigede sig mere med at disputere om Spidsfindigheder end med værdig at styre sit Rige». Constantius's Yndlinge, hans Gildinger og Præster vare de eneste, der sørgede over hans Død og begræde ham; de havde grundet deres Lykke paa ham. Et Øjeblik tænkte Gildingen Eusebius paa at opstille en ny Kandidat til Tronen; men Tiden hastede, og der fandtes ingen. Hurtig bleve derfor to Grever (comites) afsendte til Julian for paa én Gang at bringe ham Efterretning om Kejser Constantius's dødelige Afgang og aflægge ham deres Hyldingsed.

Julian havde endnu ikke forladt sin afventende Stilling og lod sine Tropper nyde en Hvile, som han selv i sin Uro og indre Bevægelse ikke smagte; en uventet Begivenhed havde endnu mere forhøjet hans Uro. To illyriske Legioner, som han havde sendt tilbage til Gallien, fordi han ikke var sikker paa deres Troskab, havde gjort Mytteri paa Vejen og kastet sig ind i Aqvileja. Midt i denne pinlige Uvished og Ængstelse, medens Julians overtroiske Aand i Følge sine Varsler og sine Drømme, som forkyndte en mægtig Mands Fald, bestandig ventede sin Modstanders Endeligt, indtraf de kejserlige Sendebud fra Østen med Efterretning om Constan-

*) Christianam religionem simplicem anili superstitione confundens.

tius's Død og den døendes sidste Ord. Oraklet havde ikke bedraget Julian, og Forsynet overgav ham Verdensriget. Førend vi standse her ved dette vigtige Vendepunkt af hans Liv, maa den Beskyldning, som hans Fjender senere have fremført mod ham, fordi Constantius's Død netop indtraf paa den Tid, Oraklet havde forudsagt ham — at han har ladet sin kejserlige Fætter forgive, afvises som usandfærdig, opdigtet og blottet for al Grund.

Christian Stremme.

Polens første Deling.*)

Der er kun faa historiske Begivenheder, hvorom Evropas offentlige Mening i vort Aarhundredes første Halvdel udtalte sig saa enstemmig som om de Katastrofer, der førte den ulykkelige polske Stat dens Undergang i Møde. Man havde det tragiske Skuespil for Øje, at et forhen mægtigt og berømmeligt Folk blev svækket og splittet, rigtignok ved sine egne Fejl, og at derpaa tre havesyge Naboer benyttede sig af denne Svækkelse for med brutal Overmagt at falde over Ofret, mishandle, plyndre og tilintetgjøre det, uden nogen Fornærmelse fra Polens Side; til den menneskelige Medfølelse med den lidende kom den moralske Harme over den angribende Vold. Desuden saa navnlig fra 1830 alle Evropas Liberale i Polakkerne naturlige Kampfæller mod Kejser Nikolaus, denne Absolutismens Støtte over hele Fastlandet. Hertil kom endnu, at Literaturen var fuldstændig behersket af polske og polskvenlige Stemmer; ja der gaves næsten ingen andre. I Følge Fastlandsbureaukratiets Sædvane indhyllede de Magter, der havde delt Polen, sig i dyb Tavshed; kun Frederik den store havde gjort en Undtagelse og i sine Memoirer givet en Fremstilling af Polens første Deling, hvor han paa den for ham ejendommelige Maade kort og tydelig fremstillede

*) Heinrich von Sybel: Deutsche Rundschau I, 16—35.

de afgjørende Motiver ved Begivenheden og viste, at Katastrofen ikke var et Værk af hans planmæssige Ærgjerrighed, men en rask grebet Udvej mod en truende evropæisk Krig. Imod Frederiks Sandhedskjærlighed i hans Memoirer har der i det hele ikke kunnet rejse sig nogen begrundet Tvivl af synderlig Vægt; men i dette Tilfælde sluttede der sig til de anklagende Stemmer fra polsk Side ogsaa russiske Forfattere, som under den i Evropa almindelig udbredte Stemning holdt det for en patriotisk Pligt at vælte Ansvaret for Polens første Deling fra deres Regering over paa Kongen af Preussen. Som en Følge heraf blev Frederiks Fremstilling i vide Kredse erklæret, om ikke for løgnagtig, saa dog for ufuldstændig og ensidig.

I den nyere Tid er der i flere Henseender indtraadt betydelige Forandringer heri. Rusland gjælder efter Alexander II's Tronbestigelse ikke mere for Despotismens Værn; de politiske Sympathier og Antipathier fra 1830 gjøre sig ikke mere i den Grad gjældende, og, hvad der er det vigtigste, der foreligger nu et rigt Materiale for en virkelig historisk Betragtning. Vi vide nu langt bedre Besked om Polens indre Tilstande; Depecher fra de sachsiske Ambassadører, fra Byen Thorns Chargé d'affaires og de pavelige Nuntier ere offentliggjorte; baade i St. Petersborg, Berlin og Wien ere Archiverne blevne aabnede; tyske og polske Lærde have bearbejdet disse Skatte. Vi kjende de tre Stormagters Handlinger og Bevæggrunde næsten Dag for Dag, og der er kun faa Begivenheder i den nyere Historie, der foreligge for Efterverdenen saa avthentisk og saa alsidig som Polens første Deling. — Paa Grundlag af disse Oplysninger ville vi her forsøge at give en Skitse af hin Begivenhed*).

---

*) Ssolowjoff: Der Fall Polens (deutsch von Spörer). Gotha 1865. — Max Duncker: Die Besitzergreifung von Westpreuszen (Zeitschrift für preuszische Geschichte. 1872). — Adolf Beer: Die erste Theilung Polens I—III. Wien 1873.

Den polske Nationalkarakter har til alle Tider med en umiskjendelig Kraft udviklet en Række glimrende Egenskaber: en fremstormende Tapperhed, en urolig fremadhigende Ærgjerrighed, en stærk Nationalfølelse; ikke mindre tydelig fremtræder ved nærmere Betragtning en let vakt Livlighed og Ustadighed i Lidenskaberne, en stærk Modtagelighed for sanselige og aandelige Nydelser og en højst indtagende Elskværdighed i personlig Omgang. I alle disse Punkter have Polakkerne en vis Lighed med Franskmændene, som ogsaa træder frem paa det religiøse Omraade. Hos begge Folk gaar Religionen hos den store Masse op i de ydre Kirkeceremonier, som man fuldstændig kan udføre uden at give slip paa personlig Frivolitet og fanatisk Intolerance. Omvendt viser der sig imidlertid en gjennemgribende Forskjel mellem de to Folk: medens Franskmændene ere helt opfyldte af Forestillingen om national Enhed, Centralisation og Krigsdisciplin, er den personlige Frihed Polakkernes højeste Ideal, og paa Grund af den polske Lidenskabelighed fremtræder ogsaa denne Stræben heftig og uden Maadehold.

Det polske Folk med sine her skildrede Egenskaber havde sin Glansperiode i det femtende og sextende Aarhundrede under det jagielloniske Kongehus. Disse Regenter forstode med Kraft og Klogskab at holde deres Undersaatter sammen, navnlig ved at lede deres overstrømmende Kraft hen paa udenlandske Erobringer. I en Række lykkelige Krige blev Røderusland, Lillerusland og Hviderusland, Podolien og Ukræne taget fra Russerne, Vestpreussen og Østpreussen, Kurland og Lifland fra Tyskerne; Vestpreussen og Lifland bleve Provinser af Polen, Østpreussen og Kurland Vasallande. Der var den Gang tre Nationaliteter i Polen; omtrent Halvdelen af Indbyggerne vare Russere, tre Ottendedele Polakker, en Ottendedel Tyskere. Fremdeles var der fra det sextende Aarhundrede fem Religionsbekjendelser: der var orthodoxe Græsk-Katholiker, unerede Græsk-Katholiker (som anerkjendte Paven, men beholdt græsk Ritus), Romersk-Katholiker, Lu-

theranere og Reformerte; de russiske Undersaatter vare Græsk-Katholske, de tyske Protestanter. Under saadanne Forhold vare de jagielloniske Konger forstandige nok til at lade alle Trosbekjendelsers Ligeberettigelse kundgjøre paa flere Rigsdage til Trods for hine Tiders religiøse Fanatisme.

Spørger man, hvilken Forfatning et saaledes sammensat Rige behøvede, kan der ikke være Tvivl om to Punkter: Regeringen maatte have en betydelig Magtfylde for at holde det brogede Hele sammen, og den maatte altid bruge sine Midler i en maadeholden og frisindet Aand, naar ikke de religiøse og nationale Modsætninger skulde virke ødelæggende. Begge disse Fordringer bleve opfyldte af Jagiellonerne, men tilsidesatte under deres Efterfølgere. Allerede de sidste Fyrster af den gamle Slægt kunde ikke mere lægge Baand paa den polske Adels voxende Tøjlesløshed. I Løbet af det syttende Aarhundrede mistede Kronen efterhaanden hele sin Magt, og Arvefølgen blev sat til Side; Stæderne bleve berøvede deres politiske Rettigheder, og Bønderne kom under et trykkende Livegenskab. Adelen var almægtig lige over for de andre Stænder; men den forstod ikke at bruge denne Almagt til at skabe en fast national Regering. Enhver Adelsmand optraadte som en suveræn Fyrste, sprængte efter Behag Rigsdagen ved sit *liberum veto*, og, hvad der var det værste, han ansaa sig i Kraft af sin suveræne Uafhængighed ogsaa for berettiget til at slutte Forbund med en fremmed Nabomagt og modtage Subsidier af den. I det gamle tyske Rige var der 300 suveræne Stater, i det gamle Polen 200,000. Saaledes opløstes Staten, Landsforræderi gjaldt for den vigtigste Frihedsrettighed, og de fremmedes Indblanding blev stadig. Fra Midten af det syttende Aarhundrede beroede det kun paa den faktiske Magt, hvilke Dele af Landet der skulde annekteres af fremmede Stater, og hvilke Naboer der skulde udøve en herskende Indflydelse i Polen. Fra den Tid af blev der i Løbet af 100 Aar lagt mindst sex Delingsplaner, og ved to af disse Planer vare selve de polske Konger medskyl-

dige; ved at bortgive enkelte Landsdele vilde de nemlig kjøbe de fremmedes Hjælp til at gjenoprette Kongemagten i Resten af deres Lande.

Under saadanne Tilstande havde de undertvungne russiske og tyske Lande naturligvis kun ringe Lejlighed til at føle nogen velsignelsesrig Virkning af polsk Statsliv og derved at smelte inderlig sammen med deres Herrer. Den polske Regerings Svaghed kunde dog maaske have ydet dem den Fordel, at de uden at forstyrres af en stærk Centralisation kunde indrette deres Forhold efter eget Forgodtbefindende; men ogsaa dette blev forhindret, især paa Grund af religiøse Stridigheder. Ved Udgangen af det sextende Aarhundrede havde Jesuiterne en overvejende Indflydelse i Polen, og som i Madrid saaledes blev det ogsaa i Warschau Politikens Formaal at lade alle Statens Kræfter tjene den romerske Kirke og føre en Krig paa Liv og Død mod Kjættere hjemme og ude. I dette Øjemed indviklede man sig i langvarige, uheldsvangre Krige med Rusland og Sverige, og i selve Polen bleve Dissidenter af alle Trosbekjendelser udelukkede fra højere Embeder og i øvrigt trykkede, lutherske Kirker ødelagdes, græsk-katholske Menigheder forvandledes til romersk-katholske. Man kan ikke undre sig over, at de russiske saa vel som de tyske Undersaatter stadig følte sig fremmede for den herskende Nation og bestandig med Længsel saa hen til deres Stammefæller og Trosfæller hinsides Rigets Grænse, ligesom ogsaa disse, skjønt der var gaaet over et Aarhundrede efter vedkommende Landsdeles Erobring, stedse stærkere og stærkere tænkte paa at tage dem tilbage. Samtidig hermed sank Polens Magt dybere og dybere; Lifland blev afstaaet til Sverige, Lillerusland kom igjen under Czarens Herredømme, og for Østpreussens Vedkommende afrystede Kurfyrst Frederik Vilhelm af Brandenburg 1657 den polske Lenshøjhed. Efter al Sandsynlighed vilde den saaledes udadtil formindskede og i sit Indre opløste Stat være bleven sønderlemmet, længe før den blev det, hvis ikke en ejendommelig Omstændighed havde

forhalet denne Sønderlemmelse, en Omstændighed, der rigtignok aldeles ikke skyldtes polsk Kraft og Selvstændighed. Polen blev foreløbig ikke delt mellem Nabostaterne, fordi den ene af disse, Rusland, udviklede sig saa kraftig, at den blev stærk nok til at tage Polen under sin Beskyttelse alene lige over for alle andre. Under den store nordiske Krig med Karl XII var det kun russisk Hjælp, der holdt Avgust II paa Tronen; i sexten Aar holdt russiske Garnisoner Landet besat, og 1736 blev Avgust III valgt under Beskyttelse af russiske Bajonetter; den russiske Ambassadør i Warschau var den polske Politiks almægtige Leder, og en stor Del polske Adelsmænd stode bestandig i russisk Sold. Der fandtes nu ganske vist enkelte fremragende Polakker, som følte Tilstandens Usselhed og erkjendte Grunden dertil, f. Ex. de rige og mægtige Brødre Czartoriski, som Aar 1752 i Forening med Kongen og Ministeren Grev Brühl drøftede en Plan til at styrke Kongemagten; men da de kort efter kom i en privat Strid med Brühl, gik de frem paa den polske Adels sædvanlige Maade: de sluttede et Forbund med den russiske Regering eller med andre Ord: de arbejdede i St. Petersborg paa Kong Avgusts Afsættelse. Under saadanne Omstændigheder ansaa man sig i Rusland allerede for Herre over hele Landet og havde slet ingen Lyst til at afstaa noget deraf til en tredje Magt. «Evropa», sagde de russiske Ministre, «er vant til, at Polens Regering ledes fra St. Petersborg».

Saaledes stode Sagerne, da Katerina II 1762 besteg Ruslands Trone. Det er almindelig bekjendt, hvor ærgjerrig denne Kvinde var; hvorledes hun stræbte efter at bringe to Verdensdele under sit Herredømme eller dog under sin Indflydelse, og hvorledes hun fremfor alt stræbte at spille en stor Rolle i Vestevropas Anliggender. Polen skilte hende fra Evropa; altsaa maatte hun skaffe sig Fodfæste i Polen. Det virksomste Middel hertil havde nu været ligefrem at gjøre Polen til en Provins af Rusland; men var Evropa end vant til, at Polens Regering ledes fra St. Petersborg, var det

dog tillige vant til, at der fandtes en polsk Regering, og Katerina maatte indse, at en Tilintetgjørelse næppe vilde lykkes uden Indblanding af Nabostaterne. Hendes Stræben gik derfor foreløbig kun ud paa at bringe den polske Regering i en bestandig større Afhængighed og lade den polske Stat, der vedblev at føre en Skintilværelse, tjene hendes politiske Øjemed. Derfor vilde hun efter Avgust III's Død ikke lade nogen fremmed Fyrste bestige Polens Trone; hun vilde have en indfødt Adelsmand af dem, der stode i russisk Sold, til Konge og havde hertil udset en Neveu til Czartoriskierne, hendes tidligere Elsker, Stanislaus Poniatowski. Hun vilde i det hele have, at Adelens Anarki i Polen skulde vedblive, for til enhver Tid at være sikker paa Landets fuldstændige Svækkelse; for øvrigt var baade hun og især hendes Minister Panin tilbøjelige til at tilstede enkelte Reformer i det indre for i paakommende Tilfælde at have en nyttig Vasal i Polen.

Den Maade, hvorpaa Katerinas egne Sager dengang stode i Rusland, virkede fremdeles til at stemme hendes Ønsker i samme Retning. Hun havde styrtet sin kejserlige Ægtefælle, udelukket sin Søn fra Tronfølgen og uden mindste Retskrav selv besteget Tronen. I de første Aar var hendes Herredømme derfor meget usikkert. Det nærmeste Middel til at vinde Popularitet, glimrende Krigsberømmelse, var hun for Øjeblikket udelukket fra, da Rusland efter Syvaarskrigens Anstrengelser trængte til Ro. Saa meget mere ønskede hun ellers at foretage sig noget populært, og da Forestillingerne om Nation, Stat og Kirke efter russiske Forestillinger uden videre falde sammen, kunde hun ikke finde noget virksommere Middel hertil end at forhindre Undertrykkelsen af de græske Katholiker i Polen. Saa utrolig det end lyder, havde de polske Magthaveres Fanatisme endnu i de sidste Aartier paa ny indskrænket og til Dels helt ophævet Dissidenternes Rettigheder; en Rigsdagsbeslutning af 1716 forbød dem at bygge nye Kirker og paabød Nedrivelsen af de efter Aar 1632 opførte; en Beslutning af 1717 spærrede dem Adgangen til

at blive Landbud, Dommere og Medlemmer af Regeringskommissioner. De græske Katholiker henvendte sig til Peter den store, der traf Forberedelser til en bevæbnet Indskriden, men døde uden at faa den iværksat. Nye Beslutninger af 1733 og 1736 bekræftede de førnævnte og udelukkede endda Dissidenterne fra Senatet og for Fremtiden fra alle Æresposter. Aar 1763 indløb der til Katerina en Klage fra den græske Biskop i Mohilew, Koniski, over at 150 Sogne i hans Bispedømme med Vold vare romaniserede af polske Øvrigheder. Kejserinden besluttede i det mindste at skaffe Dissidenterne nogle af deres gamle Rettigheder tilbage og derved paa én Gang sikre sig deres stadige Hengivenhed og fylde det russiske Folk med taknemlig Begejstring. Netop ved samme Tid blev Kong Avgust angreben af sin sidste Sygdom; inden kort Tid kunde man vente et nyt Kongevalg, hvorved alle Evropas Magter vilde have et Ord med at sige; derfor henvendte Katerina sig i Foraaret 1763 med Forespørgsler nærmest til Wien og Berlin for at sondere Stemningen og muligvis at vinde fælles Grund og fast Støtte for diplomatiske Forhandlinger. Den Modtagelse, hendes Forespørgsel fik ved de to Hoffer, blev afgjørende for Polens og Evropas Skæbne i de nærmeste Aartier; den var tillige karakteristisk for de to tyske Regeringer.

I Wien var man, siden Peter III havde trukket sig tilbage fra Forbundet med Østerrige, i det hele uvillig stemt mod Rusland; desuden nærede Kejserinde Maria Theresia en vis religiøs Medfølelse for de katholske Polakker. Men paa den anden Side var man i høj Grad bange for aabenlyst at træde op imod den mægtige Katerinas Ønsker, hvor gjerne man end selv havde set en sachsisk Prins paa Polens Trone. Resultatet blev, at man gav et gnavent, undvigende Svar.

Ganske anderledes bar Frederik II sig ad. Denne kraftige og klare Statsmand havde mange Fejl, men aldrig den ikke at kunne tage en Beslutning. Han delte Katerinas Ønske om, at Polen maatte vedblive at være svagt; paa den

anden Side indsaa han vel, at det kunde blive i høj Grad betænkeligt for ham, naar Ruslands Magt voxede i et umaadeligt Omfang og det for bestandigt satte sig fast i Polen. Desuagtet vaklede han ikke et Øjeblik. Efter Syvaarskrigens frygtelige Lidelser, Farer og Anstrengelser nærede han ingen anden Tanke end at skaffe sin haardt prøvede Stat en varig Fred; hertil behøvede han en mægtig Alliance; men i Østerrige hadede man ham dødelig; i Frankrige betragtede man ham med Kulde og Uvilje; med England var det kommet til et afgjørende Brud; der var altsaa kun Rusland tilovers, og uden Forbehold greb han den Haand, der blev rakt ham. I Avgust 1763 foreslog han Kejserinden en blot og bar defensiv Alliance, men erklærede sig beredt til at optage en Artikel angaaende Polen i Overensstemmelse med Ruslands Ønsker. Allerede tidligere havde han skrevet, at han ønskede en Polak til Konge i Polen, men overlod Valget af den enkelte Person aldeles til Kejserinden. I St. Petersborg udarbejdede man derpaa det preussiske Udkast mere i det enkelte og tilføjede sex Artikler og enkelte hemmelige Bestemmelser, hvori man fastsatte Valget af en indfødt til polsk Konge, Opretholdelsen af *liberum veto*, det vil sige det adelige Anarki, Understøttelse af Dissidenterne samt for Sveriges Vedkommende en fælles Optræden mod enhver Forfatningsreform. Frederik gjorde ingen Indvendinger, men lod, efter at Avgust III var død i Oktober 1763, Overenskomsten undertegne den 11te April 1764. For øvrigt havde Lutheranerne i Vestpreussen henvendt sig med Bøn om Beskyttelse til ham ligesom den græske Biskop af Mohilew til Katerina.

I Wien opstod der et ikke ringe Røre over Preussens og Ruslands Forbund, og man frygtede strax, at begge Lande vilde tilegne sig polske Provinser. Den østerrigske Minister, Fyrst Kaunitz, mente, at en Deling af Polen var en slem Ting; hvis den indtraadte, maatte Østerrige ogsaa have sin Del, men tillige stille den Betingelse, at det enten fik Schlesien tilbage eller sikker Exspektance paa Baiern. Disse Be-

kymringer vare utidige. I St. Petersborg vilde man ikke have nogen Deling af Polen, men en forstærket Indflydelse paa den hele Stat. Frederik II tænkte heller ikke paa nogen Landudvidelse, men gav foreløbig Polen til Pris for Russerne for ved en Alliance med Rusland at sikre sit Land en fast Fred. Han lod Katerina skalte og valte i Polen, afslog bestemt hendes oftere gjentagne Opfordring til ogsaa at lade Tropper rykke ind og raadede hende bestandig til Maadehold, for at ikke Polen skulde blive drevet til det yderste og Udlandet saaledes faa en Anledning til at skride ind, hvorved Evropas Forhold kunde forvikles. Vel havde han tidligere engang som Kronprins udtalt, at hans Stat behøvede Vestpreussen for at forbinde Østpreussen med Brandenburg, en Udtalelse, hvis Rigtighed et Blik paa Landkaartet maatte vise; men i Aaret 1764 tragtede han ikke efter Vestpreussen. Da Grev Panin vilde give den preussiske Ambassadør Udsigt til en Landerhvervelse som Løn for Kongens mulige Anstrengelser i Ruslands Interesse, gav Frederik Ambassadøren Ordre til at bringe Russerne fra saadanne Tanker, som kun vilde have en evropæisk Forvirring til Følge. Hvad han havde for Øje ved sit Forbund med Rusland, var ene og alene at sikre Freden.

Imidlertid gik Sagerne i Polen deres Gang efter Katerinas Ønske; Polakkerne aabnede hende selv Vejen. Paa Opfordring af Czartoriskierne rykkede et russisk Troppekorps paa 10,000 Mand ind i Polen, besatte Warschau, besejrede fuldstændig Modpartiets, de saakaldte Patrioters, Anstrengelser, og under russisk Beskyttelse blev Stanislaus Poniatowski den 1ste September 1764 enstemmig valgt til Konge. Efter saaledes at være blevne Herrer i Polen ved Russernes Hjælp tænkte Czartoriskierne paa at omdanne Forfatningen, tilvejebringe en ordnet Forvaltning, styrke Kongemagten og sluttelig med alle mulige Komplimenter følge Russerne igjen til Dørs. Den russiske Ambassadør Keiserlingk, som ikke ret forstod Polsk, lod nogle Beslutninger i denne Retning passere;

men han døde snart, og hans Efterfølger, Fyrst Repnin, var vel inde i de polske Forhold, for øvrigt en energisk, men barsk og brutal Mand, der nærede dyb Foragt for de splidagtige og bestikkelige Polakker. Da nu Czartoriskierne fremkom med Forslag om Afskaffelse af *liberum veto* og tillige vægrede sig ved at give Dissidenterne fuldstændig Ligeberettigelse, nedlagde han under heftige Trusler den stærkeste Indsigelse mod en saadan Adfærd og opfordrede alle Czartoriskiernes Modstandere til under hans Beskyttelse at rejse sig mod dem. Det var saaledes intet Under, at Dissidenterne, som altid havde kaldt Rusland og Preussen til Hjælp, kom i Bevægelse og efter polsk Skik og Brug dannede Konføderationer mod Regeringen; men det var rigtignok uden Exempel, at Czartoriskiernes ivrige Fjender ved Kongevalget, Patrioterne Branicki, Radziwil og Mokranuski, hvem Russerne dengang havde udplyndret og mishandlet paa alle mulige Maader, nu som konservative Opretholdere af de gamle Adelsrettigheder og *liberum veto* lydelig jublede over Brudet mellem Repnin og Czartoriskierne, samlede sig om Ambassadøren, toge mod Penge af ham og efter hans Anvisning ligeledes indgik Konføderationer. Under Repnins Ledelse sluttede de smaa Foreninger sig derpaa sammen i Radom til en stor Generalkonføderation. Da dernæst ogsaa Kong Stanislaus kom i Strid med sine Onkler og paa Grund af sit udsvævende Liv var i Pengenød, af hvilken han ikke kunde redde sig undtagen ved russiske Subsidier, tiltraadte ogsaa han den store Konføderation, og dens Sejr var nu sikret. De enkelte Punkter i deres Program skulde nu have lovlig Form; først blev *liberum veto* bekræftet under enstemmig Jubel; men i Dissidentsagen skiltes Partierne igjen. Patrioterne modsatte sig Repnins Fordringer med samme Fanatisme som tidligere Czartoriskierne, og en dyb Harme og Forbitrelse udbredte sig over hele Landet. Man havde ivrig sluttet sig sammen om ham for at hjælpe ham til at ødelægge Polen; men mod den hellige Kirkes Bud at give Kjættere politiske Rettigheder,

det kunde ingen bekvemme sig til. Den mest veltalende Fører for Modstanden, Biskop Soltyk af Krakau, kom engang hemmelig til Repnin og lovede i Stilhed at virke for Dissidenterne; kun maatte Ambassadøren tillade ham offentlig at tale imod dem. Kong Frederik II advarede Kejserinden; saa ivrig han end havde stemt for at opretholde det politiske Anarki, saa farlig forekom den religiøse Gjæring ham; han bad indstændig Katerina om at lade sig nøje med nogle ubetydelige Indrømmelser til Dissidenterne; men hun holdt fast ved sin Beslutning, og Repnin gik frem med aabenbar Vold. Soltyk og tre andre Partihøvdinger bleve fængslede, førte til Wilna og derfra til Kaluga, flere Opponenters Godser bleve brandskattede og de Konfødereredes Forsamlingssal omgiven med russiske Soldater. Dermed var Modstanden brudt; Konføderationen gik ind paa Dissidenternes Ligeberettigelse, sluttede en Alliance mellem Polen og Rusland og stillede derved Statens Grundlove under Ruslands Garanti, eller med andre Ord den gav Rusland formelig Ret til at blande sig ind ved enhver polsk Forfatningsreform. Den 5te Marts 1768 blev det skæbnesvangre Aktstykke undertegnet; Konføderationen opløste sig nu, og de regelmæssige Øvrigheder traadte igjen i Virksomhed. De Maal, som Hofferne i St. Petersborg og Berlin havde sat sig ved deres Forbund 1764, vare naaede, og Repnin gav de russiske Tropper Befaling til at forlade polsk Grund.

Men det skulde gaa ganske anderledes. Frederik II havde havt al Grund til at advare Kejserinden mod at opflamme den religiøse Lidenskab i Polen; det var netop fra den, at en Brand udgik, der bragte forfærdeligt Uheld over Polen og snart truede hele Evropa med uoverskuelige Farer. To modige Mænd, Pulawski og Krazinski, der vare i højeste Grad oprørte over de Rettigheder, man havde tilstaaet Kjætterne, dannede i Bar i Podolien en Konføderation til en hellig Krig for Kirkens Enhed og Renhed. Deres Fane var smykket med Krucifixet, Feltraabet var «Jesus, Maria»; Munkene

kaldte de troende til Vaaben i Stæder og Landsbyer; ingen Dissident eller Jøde fik Adgang til de hellige Skarer. Overalt sluttede den katholske Befolkning sig til de Konfødererede; «egentlig er hele Polen konfødereret», skrev den preussiske Ambassadør til sin Konge. Allevegne hørte man heftige Forbandelser mod den usle Stanislaus Poniatowski, der havde ladet sig bruge som et Værktøj for Kjætternes Sag; hans Afsættelse var noget, de Konfødererede fuldt og fast havde besluttet. Den ulykkelige Konge saa ingen anden Udvej til sin personlige Frelse end bestandig at slutte sig nærmere til Rusland og bad Repnin indstændig om paa ny at lade de russiske Tropper rykke ind og forstærke dem. Der kom da ogsaa i alt omtrent 16,000 Mand, og en ulyksalig Krig begyndte i de sydlige Dele af Landet. Den største Del af Russerne maatte dække Warschau og passe paa de kun lidt paalidelige polske Linieregimenter; der kunde saaledes stadig kun sendes nogle smaa Kolonner ud mod Oprørerne, og om de end sejrede i hver enkelt Fægtning, vare de ikke stærke nok til at undertvinge Landet fuldstændig og bringe Ro til Veje. De Konfødereredes Masse var mellem 8,000 og 16,000 Ryttere, løse Bander uden Disciplin og Sammenhæng; Mandskabet blev hos Føreren, saa længe den enkelte Soldat fandt for godt, og enhver Fører gjorde paa egen Haand, hvad der lystede ham. Fra begge Sider førtes Kampen med den vildeste Grusomhed; Fangerne pintes til Døde; man skaanede hverken Modstandernes Person eller deres Ejendom. Og det varede ikke længe, førend der kom nye Forviklinger til. Konføderationens Høvdinger havde fra Begyndelsen henvendt sig med indstændige Bønner om Hjælp til Østerrige og Frankrige, Paven og Sultanen. Flere Maaneder igjennem vare disse Bønner spildte, fordi ingen var særlig ivrig for at kaste Stridshandsken til det russisk-preussiske Forbund. Imidlertid var der en levende Medfølelse for deres Sag baade i Rom og i Wien, og for hvert Fremskridt, de russiske Tropper gjorde i det sydlige Polen, voxede ogsaa i Constantinopel Misstem-

ningen og Skinsygen. Da nu engang Russerne ved ivrig at sætte efter en Afdeling af Konfødererede, som de havde slaaet, trængte ind over den tyrkiske Grænse, og den lille By Balta under den vedvarende Kamp gik op i Flammer, tabte Porten pludselig Taalmodigheden, og med uventet, resolut Bestemthed erklærede Sultanen i Oktober 1768 Rusland Krig, fordi han, som det hed i hans Manifest, ikke længere kunde taale Polens Undertrykkelse.

Saaledes var pludselig det polske Spørgsmaal forvandlet til et evropæisk af første Rang, og ingen følte sig stærkere og ubehageligere berørt deraf end Frederik II. Han kjendte Katerina tilstrækkelig til at vide, at hun vilde fortsætte den Krig, Tyrkiet havde begyndt, indtil hun havde opnaaet en Udvidelse af sit Land; og han indsaa ligesaa tydelig, at Østerrige aldrig vilde taale russiske Erobringer af nogen Betydning i Tyrkiet. Men kom det til et Brud mellem Rusland og Østerrige, saa han sig netop ved den russiske Alliance, som skulde have sikret ham og hans Land Freden, øjeblikkelig reven med ind i Kampen. Hertil kom, at den ærgjerrige franske Minister Choiseul dengang stod paa en meget spændt Fod med England, og da der netop begyndte at indtræde et fortroligt Forhold mellem dette Land og Rusland, søgte ogsaa Choiseul, hvor han kunde, at lægge Russerne allehaande Hindringer og Vanskeligheder i Vejen, hvorfor han sendte Barerkonføderationen Penge og Officerer; noget senere tilbød han for øvrigt den preussiske Konge at skaffe ham de polske Provinser Ermeland og Kurland, naar han vilde slutte et Forbund med Frankrige mod Rusland. Paa den anden Side nærede man i Petersborg den Plan at forene England, Preussen, Sverige og Danmark til et stort nordisk Forbund for i Forening at afværge den Fare, der truede fra Polen og Tyrkiet, Østerrige og de bourbonske Hoffer. Under saadanne Omstændigheder kunde den mindste Anledning dele Evropa i to fjendtlige Lejre, og Tyskland, Evropas Hjerte, vilde som

sædvanlig komme til at bære den almindelige Krigs tungeste Lidelser.

Frederik II, hvem den saaledes truende Fare indgød den højeste Grad af Bekymring, tænkte atter og atter paa, hvorledes han kunde hindre et Brud mellem Rusland og Østerrige. Katerina attraaede en Landudvidelse, Østerrige kunde ikke tilstede hende at gjøre Erobringer i Tyrkiet. Frederik kom da paa den Tanke, at man i Wien maaske vilde være føjeligere, naar Katerina tog en polsk Provins i Stedet for en tyrkisk og saa igjen paa sin Side tillod Østerrige at berige sig med et Stykke af Polen, hvorved det jo rigtignok i Ligevægtens Interesse vilde være nødvendigt, at ogsaa Preussen tog en passende Del for sig. Kongen besluttede at sondere sin Forbundsfælle i denne Retning. I Februar 1769 sendte han sin Ambassadør i Petersborg en Memoire, hvori han for at gjøre en Ende paa Sagen foreslog, at Østerrige skulde have Landskabet Zips med Lemberg, han selv Vestpreussen, og Rusland en eller anden polsk Provins efter eget Valg. Forsigtig gjorde han den Bemærkning til Ambassadøren, at Forslaget skrev sig fra en sachsisk Diplomat, Grev Lynar; det var let at indse, at det i flere Henseender var umodent og fantastisk; dog var det interessant at faa at vide, hvad Rusland vilde sige dertil. Dette Frederik II's Skridt har i længere Tid været bekjendt og har stadig maattet afgive det afgjørende Bevis for, at det er Frederik, som har givet det første Stød til Polens Deling; Grev Panin lagde imidlertid den saakaldte Lynarske Memoire meget tørt til Side, idet han sagde, at det ikke var muligt at gaa frem paa den Maade, men fremkom paa sin Side med det Forslag, at Østerrige og Rusland skulde dele det evropæiske Tyrki, og naar det var udført, kunde Frederik tage Vestpreussen for sin Person. Det var ikke muligt at indtage en Stilling, der stod i en skarpere Modsætning til Preussens. Frederik vilde have Fred, Russerne svælgede i højtflyvende Krigsplaner. Kongen ærgrede sig i høj Grad og kastede sin Memoire paa Ilden; hans Stemning blev endnu mere op-

hidset, da Rusland ved en Forhandling, der netop paa den Tid blev indledet om at forlænge Alliancen af 1764, fremkom med en Række besværende Planer til en videre Udvidelse af den. Allerede nogle Aar i Forvejen havde han engang vist en stortalende russisk Ambassador til Rette med de Ord, at han vilde være Ruslands Ven, ikke dets Slave; dette Standpunkt indtog han endnu. Han ønskede ivrig vedblivende at have Rusland til Forbundsfælle, men det var ham lige saa meget om at gjøre at finde en Støtte mod Ruslands Overmod hos andre Magter. Allerede i længere Tid havde han derfor mere og mere tænkt paa at nærme sig den Stat, der hidtil havde været hans ivrigste Modstander, nemlig Østerrige.

Det er ikke saa let at komme paa det rene med den daværende østerrigske Regerings Politik som med Preussens. Frederik havde altid et nøje overvejet, klart opfattet Maal for Øje; lige over for det satte han ubetinget ethvert Bionske til Side, for at opnaa det anvendte han hensynsløst ethvert Middel. For Folk, der stod udenfor, kunde hans Adfærd synes vaklende, forviklet og tvetydig; men den, der kjendte det Maal, han stræbte at naa, forstod strax hans Handlemaades Enhed og Konsekvens. Anderledes stod Sagerne paa den Tid i Østerrige. Den officielle Leder af Landets Politik, Fyrst Kaunitz, der oprindelig havde været en livlig og bevægelig Natur med en opfindsom Aand og kjæk Ærgjerrighed, var dengang allerede i en fremrykket Alder og havde i Syvaarskrigens Farer mistet en god Del af sit dristige Ungdomsmod og Bestemthed til at tage en Beslutning; tillige var hans Bevidsthed om sit eget Værd bestandig voxet ved hans mangeaarige Indflydelse paa Kejserinden. Han var bleven pedantisk og paastaaelig, lod sig afvexlende bestemme af en stor Opgaves enkelte vexlende Momenter og opbrugte sin Aands Produktivitet paa utallige Foredrag og Memoirer, som man ikke kan læse uden at forbavses i lige Grad over Mangesidigheden i Opfattelse og Usikkerheden i Vilje. Naar altsaa Kaunitz allerede i og for sig ikke var noget Mønster

paa urokkelig Fasthed, saa blev den østerrigske Politiks Svingninger netop ved denne Tid endnu stærkere af den Grund, at en anden meget kraftig Personlighed med en stærk Egenvilje begyndte at udøve en mere og mere voxende Indflydelse; vi sigte til den unge Josef II. Da han fulgte efter sin Fader Frans I som romersk Kejser, havde hans Moder Maria Theresia antaget ham, ligesom tidligere hans Fader, til Medregent i Østerrige, i Førstningen i den Mening, at hun ogsaa i ham, som før i sin Ægtefælle, kunde finde et fuldkommen tjenstvilligt Redskab; men det var kun en kort Tid, at han fandt sig heri. Efter mange Stridigheder erklærede han endelig 1769, at han altid vilde adlyde Kejserinden som hendes første Undersaat, men at han aldrig som Medregent vilde undertegne noget Aktstykke, der stred mod hans Overbevisning. Maria Theresia maatte give efter, og Josef greb fra nu af ind paa alle Punkter med en Vilje, der ikke sjelden gjorde Kaunitz Modstand og var ham overlegen.

Efter at Stanislaus Poniatowski var valgt til Konge i Polen, havde Kaunitz forholdt sig fuldkommen uvirksom. Ligesom Frederik II følte ogsaa han i højeste Grad Nødvendigheden af Fred og lod sig hverken ved polske eller franske Opfordringer bringe til noget Skridt, hvorved han kunde udsætte sig for alvorlige Forviklinger med de nordiske Magter. Saa meget mere søgte han efter diplomatiske Midler for at knække Ruslands Eneherredømme over Polen. Han tænkte paa en østerrigsk Garanti for den polske Forfatning, hvorved Hoffet i Wien vilde have faaet samme Ret til at intervenere som Hoffet i St. Petersborg. Han begyndte at sysle med det Spørgsmaal, hvorledes man kunde drage Preussen bort fra Rusland og derved svække dette. Da Frederik II 1766 indbød den unge Kejser til en personlig Sammenkomst, var Kaunitz ivrig for, at han skulde modtage Indbydelsen; det var Maria Theresia, som dengang fik den forkastet for ikke at udsætte sin Søn for den farlige Berøring med den onde Mand, som hun kaldte Frederik. Da nu tilmed Tyrkiets Krigserklæring

mod Rusland indtraadte, tiltog Bekymringen baade i Wien og Berlin. Allerede i December 1763 fremkom Kaunitz med et Forslag til Maria Theresia, hvilket han selv henkastede som tilsyneladende kimærisk, men i Virkeligheden holdt for ufejlbart og fortræffeligt: man skulde bringe Tyrkerne saa vidt, at de paakaldte de to tyske Magters Mægling og som Grundlag for den antydede Preussens Erhvervelse af Kurland og Vestpreussen, hvorpaa Frederik skulde give Schlesien tilbage. Imidlertid lykkedes det ham ikke at faa Kejserindens Samtykke, da Josef underkastede Planen et koldsindigt og skarpt Gjennemsyn og viste, at den var aldeles uigjennemførlig. Saa meget desto ivrigere holdt Kaunitz fast ved den almindelige Tanke, at man paa en eller anden Maade maatte komme til Forstaaelse med Preussen; og han fik da sat igjennem, at der 1769 udgik en Indbydelse til den 3 Aar i Forvejen forsmaaede Sammenkomst. Denne fandt Sted i Avgust Maaned i Neisse i Schlesien. Man havde fra begge Sider været spændt paa at gjøre hinandens Bekjendtskab; man var nu fra begge Sider yderst elskværdig, høflig, fortrolig uden Tiltro, men i det hele tilfreds med hinanden. I tre Dage havde de to Herskere Konferenser paa sex Timer; Frederik strømmede over af Meddelsombed, militære Erindringer og politiske Betragtninger; Josef skrev senere: «Han er et Geni, han forstaar at tale beundringsværdig, men i hver Sætning sporer man den træske Snuhed». Kejseren iagttog paa sin Side en afmaalt Forsigtighed og troede, at han ikke havde sagt et eneste Ord uden fuldkommen Overvejelse; men alligevel havde Frederiks skarpe Blik læst i hans Indre. «Han er», skriver han, «en Mand med en brændende Ærgjerrighed, som ruger over store Planer, bærer sin Moders Herredømmes Aag med Utaalmodighed og, naar han engang bliver selvstændig, vil røre sig stærkt; om han tænker paa Venetien eller Bayern, Schlesien eller Lothringen, kan jeg ikke bestemt sige; men vist er det: saa snart han faar frie Hænder, vil han antænde en stor Ild i Evropa». Foreløbigt bleve de to Mænd enige om, at der

fremdeles skulde være Fred, om ikke i Verden, saa dog i Tyskland, og de lovede hinanden skriftlig at forblive nevtrale, hvis der udbrød en Krig mellem Frankrige og England eller i øvrigt en eller anden uventet Forvirring.

Det var ikke meget, man her havde opnaaet, men dog noget, ikke et Resultat, men et første Skridt. Frederik fik nogle Uger efter, i Oktober, sin Underhandling om Fornyelse af Alliancen med Rusland bragt til Afslutning, væsentlig paa de forrige Betingelser. Kun vare de Artikler, der angik Sverige, efter Ruslands Ønske skærpede: naar Sverige forandrede sin aristokratiske Forfatning af 1720, skulde et russisk Armékorps besætte Finland, et preussisk Forpommern, et dansk Skaane og Halland; det var Spiren til en Deling af Sverige, der her blev lagt*). For Frederik vilde Erhvervelsen af Pommern i og for sig have været meget ønskelig; men ogsaa her viste det sig, at Formaalet for hans Politik paa denne Tid ikke var Landudvidelse, men Opretholdelsen af Freden i Evropa. Hans Søster var Dronning af Sverige; han skyndte sig med at advare hende mod den truende Fare og opfordrede hende gjentagne Gange indstændig til ikke at give Rusland den attraaede Anledning til Strid ved noget Skridt i Forfatningsspørgsmaalet. Ganske i samme Aand fortsatte han det Forhold, hvori han var indtraadt til Østerrige. Han erklærede sig beredt til at tilbyde de krigforende Magter sin Mægling i Forening med Østerrige. Imidlertid tilkæmpede Russerne sig en Række glimrende Sejre; 1769 besatte de Bessarabien, indtog 1770 Moldav og Vallachiet, fremkaldte en Opstand af Grækerne paa Morea og ødelagde den tyrkiske Flaade i Arkipelagos. Derved voxede naturligvis Bekymringen i Wien; man begyndte at ruste sig, trak Tropper sammen fra Flandern og Italien, og trods al sin Kjærlighed til Freden begyndte Kaunitz at holde et Brud med Rusland for uundgaaeligt. I Begyndelsen af September 1770 havde Josef en

*) Jfr. nærmere Hist. Archiv 1873 I, p. 34 og flg.

ny Sammenkomst med Frederik i Neustadt i Mähren, hvori ogsaa Kaunitz deltog. Tyrkiet havde netop forlangt en fælles Mægling af begge Magter; men Kaunitz, der formedelst Russernes Sejrsrus ikke ventede sig nogen stor Virkning deraf, naar den ikke blev støttet ved en bestemt Trusel, spurgte først Frederik, om Preussen vilde holde sig nevtral under en Krig mellem Rusland og Østerrige. Frederik, der fuldt og fast havde besluttet ikke at taale nogen Krigsiver i Wien, sagde bestemt Nej: han vilde, hvor dybt det end smertede ham, ved sin Alliancetraktat være tvungen til at hjælpe Russerne, naar de bleve angrebne af Østerrigerne. Kaunitz var meget ivrig og erklærede, at det var et Livsspørgsmaal for Østerriges Politik aldrig at lade Russerne sætte sig fast i Moldav og Vallachiet. Kongen udtalte saa meget mere sin Beredvillighed til en fælles diplomatisk Optræden ved det russiske Hof for at fremme den af Tyrkerne forlangte Mægling og gik ind paa Kaunitz's Forslag om, at Preussen alene skulde gjøre de indledende Skridt hertil i St. Petersborg. Derpaa omtalte Kaunitz, hvor utaaleligt Ruslands Eneherredømme i Polen var, og fandt igjen Frederiks Bifald, da han foreslog at opfordre Rusland til at forelægge en Plan til at tilvejebringe Fred i det ulykkelige Land; naar Planen viste sig antagelig, vilde begge de tyske Magter hjælpe med til at føre den igjennem, hvis det behøvedes, med Vaabenmagt. For Resten tales der i de her forsamlede Statsmænds Meddelelser ikke det mindste om nogen som helst Plan med Hensyn til Polen, navnlig ikke om nogen Deling af Landet. Der er hele Tiden kun Tale om Tyrkiet, om Midler til at indskrænke Russernes Triumfer og Fordringer her uden Krig; men hvilke paa én Gang fredelige og virksomme Midler fandtes der hertil?

Det var Kejser Josef II, som ved en rask Handling gav Tegnet til den nye Vending. Med sin livlige og fremadskuende Aand havde han indset, at Østerriges Grundtanke hidtil: at opretholde de hidtil herskende Besiddelsesforhold i

Polen og Tyrkiet, eller med andre Ord at jage Russerne ud af begge Lande, ikke mere lod sig holde. Han vilde ikke have Krig med Rusland; men han glædede sig over den Forvikling, der var opstaaet, fordi den gav ham Lejlighed til selv at gribe ind, virke for sig selv og skaffe Østerrige en Fordel. Rusland maatte gjerne udvide sig, hvor det fandt for godt, naar kun den hidtilværende Magtfordeling i Evropa blev opretholdt ved en tilsvarende Udvidelse af Østerrige. Uden at kjende noget til den saakaldte Lynarske Plan, som Frederik II engang rask havde henkastet paa Papiret og lige saa rask igjen havde opgivet, optog Josef Tanken deri ved en praktisk Handling, den Tanke at løse den tyrkiske Krigsspænding paa Polens Bekostning. Egenhændige Optegnelser af ham om denne Sag fra dette Tidspunkt findes vel ikke; men alle de Skridt, han siden foretog, føre tilbage til den højst simple Overvejelse: da Rusland ikke vil stikke Sværdet i Skeden uden nogen Vinding, og da Østerrige ikke kan tillade det at gjøre store Erobringer i Tyrkiet, saa lad Katerina udvide sit Rige i Polen i Stedet for i Tyrkiet, mod at Østerrige ogsaa gjør et Greb samme Steds. Netop med et saadant Greb begyndte Josef nu sin diplomatiske Aktion. Faa Uger efter Sammenkomsten i Neustadt lod han østerrigske Tropper fra Ungarn rykke ind i Polen og besætte Zips, 40 Kvadratmil med 13 Stæder og 97 Landsbyer, paa Grund af Retskrav fra Aaret 1412, hvorpaa det som *terra recuperata* (gjenerhvervet Land) kom under østerrigsk Forvaltning. Kaunitz har senere erklæret, at han ikke billigede denne Forholdsregel; men hans Modsigelse har dog vel kun angaaet Valget af Tidspunktet; thi allerede før Rejsen til Neustadt havde han forbudt de polske Konfødererede at anlægge Toldsteder i de nævnte Grænsestrøg; man kunde nemlig, sagde han til Kejserinden, let drage den Slutning, at vi holdt dem for de retmæssige Besiddere af hint Distrikt.

Efterretningen om denne Besættelse gjorde et stærkt Indtryk i St. Petersborg. Dette hang paa det nøjeste sam-

men med de Forhandlinger, der dengang førtes mellem Katerina og Frederik II. I Overensstemmelse med den i Neustadt trufne Aftale havde Kongen strax ved sin Hjemkomst tilbudt Kejserinden de tyske Magters Mægling og anmodet hende om at meddele sine Fredsvilkaar. Katerina afslog Mæglingen i de høfligste Udtryk og meddelte ham tillige, at hun vilde lade Tyrkiet faa Fred mod Afstaaelsen af Asov, store og lille Kabarda, Krim, en Ø i Arkipelagos samt Aftrædelsen af Donaufyrstendømmerne paa 25 Aar. Frederik var ude af sig selv over saadanne Anmasselser og lod umiddelbart efter svare, at slige Fordringer vare det samme som en Krig mod Østerrige, og det en med Trods frembragt Krig, hvori han aldeles ikke vilde tage Del, det maatte saa gaa med den russiske Alliance, som det kunde. Dette skarpe, for øvrigt i Formen meget høflige Svar, som blev bekjendt omtrent samtidig med Efterretningen om Østerrigernes Indfald i Polen, fyldte Katerina med en stærk Bekymring. Saa det ikke ud, som om Frederik i Neustadt var bleven fuldkommen enig med Josef, og som om Besættelsen af Zips var den første Følge af denne Enighed? Og kunde man ikke vente, at Preussen om kort Tid opgav Forbundet med Rusland for at slutte et nyt med Østerrige? Dette maatte man undgaa for enhver Pris; man maatte vise Frederik, at Ruslands Venskab kunde skaffe ham Fordele hurtigere og i rigere Maal end Østerriges. Frederiks Broder Henrik var netop i St. Petersborg. Kongen havde sendt ham til Stockholm for der at afholde deres Søster fra ethvert overilet Skridt og dernæst paa Katerinas Opfordring givet ham Fuldmagt til at udstrække sin Rejse til St. Petersborg. Ved den næste Soirée viste Kejserinden sig særdeles imødekommende over for Prinsen. «Har De hørt», sagde hun, »hvorledes Østerrigerne have taget fat i Polen? Skulde ikke alle og enhver gjøre ligesaa?» Hendes Fortrolige, Grev Czernitscheff, gjentog strax efter det samme Spørgsmaal i en endnu tydeligere Form: «Kunde det ikke konvenere Preussen efter Østerriges Exempel at tage

Bispedømmet Ermeland?» Prinsen skyndte sig at melde sin Broder disse Udtalelser, der forekom ham meget lovende; men Frederik viste det altsammen fra sig med Uvilje. En Deling af Polen vilde 1769 have behaget ham som et Middel til at vedligeholde Freden i Evropa; men nu, da den blev ham tilbudt for at holde ham fast i Slæbetovet efter den russiske Krigspolitik, vilde han ikke høre noget derom. Lige over for Ruslands Fordringer til Tyrkiet havde han kun én Tanke, grundig at trække sig helt ud af Sagen. Først da Prins Henrik i Februar 1771 kunde meddele ham, at Rusland vilde slaa noget af paa sine Fordringer, men rigtignok ogsaa tænkte paa at holde sig skadesløs ved Annexioner i Polen, gik han ind paa Planen til en Deling; men han fordrede for sin Part ikke blot Ermeland, men hele Vestpreussen. «For hin Bagatel», sagde han, «vil jeg ikke udsætte mig for ny Snak om min Rovbegjærlighed; der snakkes nok om den alligevel; kan jeg derimod faa Vestpreussen, vil jeg finde mig i, hvad man siger om mig». — «At Polen betaler Forligsomkostningerne», bemærkede han fremdeles, «er ikke mere end billigt, da det er paa Opfordring af Polen og i dets Interesse, at Tyrkerne have begyndt Krigen».

Saaledes var i Løbet af et Par Uger Situationen helt forandret. Faren for en stor evropæisk Krig var vel ikke helt fjernet, men dog ikke umiddelbart forestaaende; i Stedet for en Kamp om Tyrkiet var man nu gjensidig bleven enig om at rejse Fordringer paa polske Provinser; men med en endelig Afgjørelse havde det rigtignok endnu lange Udsigter. Mellem de russiske Statsmænd var der et mægtigt Parti, som hverken vilde udlevere noget Stykke af Polen eller standse Russernes Sejrsgang i Tyrkiet. Katerina gik kun med stor Selvovervindelse til Sagen; hun holdt fast ved hver enkelt Fordring, handlede og pruttede med Frederik om hvert enkelt Punkt i Freden med Tyrkiet. Først opgav hun Øen i Arkipelagos, men fastholdt desto ivrigere Fordringen paa Donaufyrstendømmerne. Derpaa lod hun Paastanden paa selv at

beherske dem falde, men forlangte, at de skulde være uafhængige af Porten. Hele Aaret gik hen med Forhandlinger om dette og de andre Punkter; Frederik holdt urokkelig fast ved sin Sætning. «Enhver Fordring paa Rumænien er Krig mod Østerrige, og med en saadan Krig vil jeg ikke have noget at gjore». Endelig, i December 1771, naaede han sit Maal, og Katerina gik ind paa at lade Sultanen beholde Donaufyrstendommerne, derved undgaa et Brud med Østerrige og, hvad der saa fulgte af sig selv, gjore den officielle Forhandling om Polens Deling mulig. Strax efter tilstillede Frederik Hoffet i Wien den Erklæring, at der nu ikke mere var nogen Grund til Strid mellem Østerrige og Rusland, at hans Forbund med dette Land stod ved Magt, og at han i Fremtiden vilde betragte et Angreb af Østerrige paa Ruslands Hære i Tyrkiet som en Krigserklæring mod ham selv.

Samtidig med, at Frederik saaledes havde arbejdet ved det russiske Hof for at forvandle det tyrkiske Spørgsmaal til et polsk, havde Josef uafbrudt bearbejdet sin Moder i samme Retning. Han havde herved Modstand og Vanskeligheder at bekæmpe fra alle Sider. Først prædikede Kaunitz fra Aar 1770 aaben Krig mod Rusland til Fordel for Tyrkerne; Josef udviklede for ham, hvor ubesindigt et saadant Foretagende vilde være; man maatte vel ruste sig til Tænderne for i fornødent Tilfælde at kunne træde op med Eftertryk; men den egentlige Hensigt maatte dog altid være den bestandig at lade de andre indvikle sig dybere for derpaa i rette Øjeblik at skaffe Østerrige en solid Fordel. Efter flere Ugers Debat forelagde de endelig i Januar 1771 Kejserinden Spørgsmaalet til Afgjørelse; hun svævede i længere Tid i en pinlig Uvished; endelig afgav hun en Erklæring. «Jeg vil have Fred og Ro», sagde hun. «Josef har Ret i, at han ikke vil have Krig med Russerne; jeg vil heller ikke have nogen Krig med Kristne til Bedste for Tyrkerne; men saa vil jeg heller ikke vide noget af Rustninger at sige og fremfor alt ikke fiske i rørt Vand ti Fordel for mig selv». Dette var retskaffent, uegennyttig t

kristeligt tænkt; men desto værre var der ikke hermed givet noget Svar paa det Spørgsmaal, om Østerriges Beherskere rolig turde se til, naar Rusland oversvømmede Tyrkiet og dernæst fra tre Sider omsluttede Donaustaten. For at afværge denne Fare foreslog Kaunitz fremdeles Krig med Russerne, men Josef stemte for gjensidigt Forlig og Skadesløsholdelse: Maria Theresia var lige saa ivrig som de med Hensyn til Formaalets Opnaaelse, men forkastede begge Midler uden at kunne angive noget bedre. Saaledes vaklede Afgjørelsen fra Dag til Dag; en Tid havde Kaunitz Overhaand og bragte i Juli 1771 en formelig Alliance med Porten i Stand, hvorved der garanteredes Tyrkiet en antagelig Fred mod betydelige Pengeudbetalinger til Østerrige. Sultanen udredede de første Millioner; men allerede i September var Kaunitz for saa vidt bleven vaklende, at han i en stor Memoire sammenstillede Grundene for og imod og derpaa bad de to Monarker tage Ansvaret for Beslutningen paa sig selv. Josef svarede strax, at det var urimeligt at føre Krig med Rusland og lige saa urimeligt ikke at tænke paa en Udvidelse af Østerrige. Man havde nu, føjede han til, Valget mellem enten at enes med Rusland alene om en paa begge Sider rimelig Vinding, hvorved Preussen blev tomhændet, eller i Forening med Preussen og Rusland at forhandle om et omfattende Delingsprojekt; det første var lettest og fornøjeligst, det andet størst, men tillige vanskeligst. Maria Theresia fandt hele Situationen højst ubehagelig; hun vilde ikke taale Russerne i Vallachiet, hun vilde ikke gribe til Vaaben, hun vilde ikke give sin Stemme til en Deling af Polen. Hvad hun til sidst vilde sige, vidste hun ikke rigtig selv. «Jeg er en gammel Kone», sagde hun sukkende, «og kan ikke mere udrette noget; men aldrig har jeg set en mere syndig Adfærd». Endelig, i Oktober 1771, bestemte hun sig til en særlig Forhandling med Rusland uden Preussen; men da der blev gjort Meddelelse herom i St. Petersborg, svarede Panin strax, at man meget gjerne vilde underhandle med Østerrige, men det var aldeles nød-

vendigt, at Preussen tog Del med deri. Josef havde ikke noget derimod; men desto mere haardnakket vægrede Kejserinden sig, skjønt Kaunitz, efter at hun havde forkastet hans Forslag om Krig, helt var gaaet over til Josefs Anskuelse. En Tid lang holdt denne det for hensigtsmæssigt at forhale Afgjørelsen, i det Haab, at Russerne og Tyrkerne skulde svække hinanden og Østerrige imidlertid faa sine Rustninger fuldstændig i Stand. I Januar 1772 lod han sig dog af Kaunitz overbevise om, at det kritiske Tidspunkt var indtraadt, og Østerrige afgav i Berlin og St. Petersborg den Erklæring, at det vilde begynde paa Forhandlingen om de tre Magters Landudvidelse.

Efter alt, hvad der var foregaaet, havde Rusland og Preussen nu let ved at blive enige. Den 17de Februar 1772 undertegnedes deres Overenskomst, som tildelte Kongen Vestpreussen, Kejserinden Polen øst for Dniepr og Dyna. Noget længere varede det med Østerrige; Josef og Kaunitz, der vel vidste, at Maria Theresia fremfor alt var imod Polens Sønderlemmelse, havde først forelagt hende en Liste over syv andre Landudvidelser: et Stykke af Schlesien, eller Anspach og Baireuth, eller Bosnien og Servien o. s. v. Det Land, hun helst havde taget, var Schlesien; men det kunde hun aabenbart ikke faa. Da nu ogsaa de andre Nummere paa Listen ved nøjere Overvejelse viste sig umulige, udøvede endelig Erhvervelsen af det store og vel beliggende Galizien en stor Tillokkelse paa hende, og hun gav da sit Bifald, om end med et tungt Hjerte og under bestandige Klager over det syndige i, hvad hun gjorde. Paa Grund af disse til forskjellige Sider gjentagne Klager er hun hyppig bleven rost for en dengang aldeles enestaaende moralsk Følelse og Agtelse for Retfærdighedens Krav; men der kan vistnok rejses Tvivl, om hendes Adfærd ved denne Lejlighed bør henføres til en saa almen-menneskelig Følelse; hun viste i det mindste ikke Spor til en saadan Følelse ved Forberedelserne til Syvaarskrigen, og ved Forhandlingerne i 1771 var hun beredt til at

gribe efter sine tyrkiske Forbundsfællers Provinser, naar blot Sagen havde ladet sig udføre. Hun viser sig overalt modtagelig for moralske Hensyn, men fremfor alt ledet af politiske Betragtninger. Det kan ganske vist kun være en glædelig Kjendsgjerning for vor Tids Tyskere, at de to tyske Stormagter i Neisse og i Neustadt gjorde et Forsøg paa at nærme sig til hinanden; men Maria Theresia derimod fandt, som hendes Korrespondance med Paris viser, Polens Deling fremfor alt modbydelig af den Grund, at der heraf kunde fremgaa et Slags Forbund med det hende stedse forhadte Preussen og med det hende dengang højst ubehagelige Rusland, medens der omvendt kunde indtræde en Løsnelse af det gode Forhold til Frankrige og Spanien, altsaa et fuldstændigt Omslag i det politiske System, hvilket i enhver Henseende, og ikke mindst «i vor hellige Religions Interesse» forekom Kejserinden afskrækkende. Hvad der gjorde, at Polens Deling forekom hende saa syndig, saa usalig, var altsaa egentlig ikke det, at hun berigede sig med fremmed Gods, men det var det slette Selskab, hvori hun herved troede at komme, samt de to ubehagelige Medbejleres, det lutherske Preussens og det skismatiske Ruslands, Udvidelse paa det i saa høj Grad rettroende Polens Bekostning. For sit eget Vedkommende følte hun ikke mindste Skrupel ved at tilegne sig polsk Land; tvært imod, da Forhandlingerne om hendes Andel begyndte, forlangte hun lige saa mange polske Undersaatter som Rusland og Polen tilsammen, og dette var Grunden til, at Delingsforliget først blev undertegnet i Avgust 1772, da Østerrige efter lange Debatter endelig havde nedstemt sine Fordringer. Fra alle tre Lande rykkede derpaa Tropper ind i Polen; de konfødererede Skarer, som hidtil bestandig havde givet Russerne en Del at bestille, skiltes nu ad uden videre Modstand. Efter at der overalt var gjenoprettet Rolighed i det ydre, blev der sammenkaldt en Rigsdag, der dels ved en formelig Traktat skulde fuldbyrde Aftrædelsen af Provinserne til de tre Magter, dels regulere Forfatningsspørgsmaa-

lene, som vare blevne usikre efter Barerkonføderationens Opstand. Der gik endnu rum Tid hen, før Resultatet blev slaaet fast, og der blev holdt mangen tapper Tale; men det er en sørgelig Sandhed, at den eneste virkelige Forhandlingsgjenstand var Fastsættelsen af de Betalinger og Pensioner, de enkelte Senatorer og Landbud skulde have af Staterne for at sige Ja. Aftrædelsestraktaten blev derpaa enstemmig vedtaget. I Forfatningsspørgsmaalet blev man i det væsentlige ved Bestemmelserne af 1769, *liberum veto*, Adelsanarkiet og Kongemagtens Svaghed. Kun med Hensyn til Dissidenterne gjorde man den katholske Ivrighed den Indrømmelse, at de vel fik deres andre gamle Rettigheder tilbage, men vedbleve at være udelukkede fra Senat og Rigsdag.

Saaledes blev Polens første Deling fuldbyrdet. For vor Tids Læsere er det overflødigt at udvikle, hvor oprørende for vor Følelse en saadan Adfærd er mod et Folk, der ikke havde begaaet nogen anden Uret mod sine overmægtige Naboer, end at det endelig med Vaaben i Haand søgte at værge sig mod de fremmede Undertrykkere; men for en historisk Betragtning staar det Spørgsmaal tilbage, hvorpaa ogsaa Maria Theresia strandede, hvad bedre kunde de tyske Magter have gjort under de én Gang givne Omstændigheder? Og fremfor alt har Historikeren den Pligt at tage Kjendsgjerningerne, de handlendes Bevæggrunde og deres Handlingers Følger saaledes, som den avthentiske Forskning nu har vist os dem. Delingen var, som vi have set, ikke Frugten af en længe forberedt Plan, men en Udvej, man pludselig greb til for at fjerne en nær forestaaende evropæisk Krig, ganske som Frederik II's Memoirer fremstille det. Den havde ligget i Luften i længere Tid, som det kan ses af Panins Antydninger af 1764, Kaunitz's Forslag af 1768, det saakaldte Lynarske Projekt og Choiseuls Opfordring til Frederik II af 1769; men alt dette blev uden Resultat. Det var Josef II, som ved at besætte Landskabet Zips bragte Stenen til at rulle. For Evropas Politik i det hele betydede Delingen dengang Tyr-

kiets Redning, Indskrænkningen af Russernes Erobringer ved Donau og deres Eneherredømme i Polen og Begyndelsen til Endrægtighed mellem de tyske Magter. De af Rusland og Preussen annekterede Landsdele bragte disse, i det mindste til Dels, national Gjenoprejsning og kirkelig Befrielse; alle de løsrevne Deles Beboere traadte fra et bundløst, al Dannelse og Sædelighed tilintetgjørende Anarki over i et ordnet, om end ufuldkomment og despotisk Statssamfund. Længe i Forvejen havde nemlig Polakkerne selv ødelagt deres Stat. I de Aar, hvis Historie vi have betragtet, stod efterhaanden alle deres Partier i en godt lønnet Forbindelse med de fremmede Magter og hidkaldte selv den fremmede Indblanding. Det eneste, hvori de vare enige og ivrige, var Undertrykkelsen af Protestanter og Jøder; i halvandet Aarhundrede havde de under Ledelse af Jesuiterne fyldt sig selv med kirkelig Fanatisme og derover glemt enhver Pligtfølelse mod Nation og Stat. Mellem de evropæiske Folk, som have mistet deres Livskraft ved det romerske Hierarkis Indflydelse, indtager Polen den første Plads.

s—e.

Henrik IV af Frankrige.*)

I.

Fra Vestpyrenæernes Bjergryg skraaner et Højland ned mod Nord til Garonnefloden; det bærer Navnet Bearn efter det gamle Folkeslag Beneharni. Skjønt det hele Land næppe omfatter 60 Kvadratmil, frembyder det alligevel en stor Afvexling og Forskjel med Hensyn til Jordbund, Klima og Frembringelser. Mod Syd hæver Kjæden sig saaledes til en Højde af 6—7000 Fod i Mont d'Orsi og Pic d'Anio, stejle Klipper, som den største Del af Aaret ere sneklædte; talrige Smaastromme som Nive, Gave de Pau og Gave d'Oleron, have her deres Udspring. De vilde Bjergmasser gaa imidlertid snart over i skovklædte Bjergtoppe med brede, velbefolkede Dale, med rige Enge ved Bjergenes Fod og i Lavningerne; dog er Klimatet i selve Skovregionen endnu temmelig raat, men længere mod Nord bliver det mildt og behageligt, de vilde Bjerge give lidt efter lidt Plads for Vinhøje, medens frodige Kornmarker strække sig langs Hovedfloden,

*) Jfr. Martin Philippson: König Heinrich IV von Frankreich, i: Der neue Plutarch I, Leipzig 1874. Læsernes Opmærksomhed henledes i øvrigt paa samme Forfatters større Værk: Heinrich IV und Philip III (Die Begründung des französischen Uebergewichtes in Europa), hvoraf de to første Bind ere udkomne; nærværende Afhandling kan for en væsentlig Del betragtes som en sammentrængt Fremstilling af det større Værk.

Gave de Pau; længst mod Nord, hvor Højsletten gaar over i Lavlandet, er Jorden sandig og ufrugtbar.

Denne Landstrækning var den lille Rest, som spansk Begjærlighed havde levnet af det gamle Kongerige Navarra; den kloge og kraftige Befolkning var én heldig Blanding af de fine, smidige og fantastiske Beboere fra Gascogne og de raa, men djærve og ærlige Baskere. Riget Navarra var lige som sine mere heldige Nabolande, Castilien og Aragonien, dannet under Kampene mod Araberne af flygtende Vestgotere, som havde søgt Tilflugt i Pyrenæerne; men Landet var tidlig bleven svækket ved Delinger og naaede aldrig nogen videre Betydning, men blev derimod et Tvistens Æble mellem de mægtigere Riger Frankrige, Castillien og Aragonien, indtil det i Midten af det femtende Aarhundrede ved Arv og Giftermaal kom i den franske Familie d'Albrets Besiddelse. Ganske naturlig sluttede dette Herskerhus sig til de franske Kongers Politik, og lige saa naturlig søgte det mod Frankrige fjendtlige Spanien at hævne sig herover; Alba, den snedige Ferdinand den katholskes frygtelige General, erobrede i Efteraaret 1512 det lille Land i Løbet af nogle faa Dage, og Herrerne d'Albret beholdt kun det tomme Kongenavn tilbage samt det ovenfor beskrevne Fyrstendømme Bearn og Nedrenavarra, det vil sige den Del af Navarra, som laa nord for Pyrenæerne; det er kun lykkedes meget faa Dynastier saa godt som det snedige og statskloge Hus Savoie at holde sig mellem to mægtige Riger.

Dette Navarra var et ganske eget Slags Kongerige, hvis Suveræn med sine faa Kvadratmil næppe havde saa store Indtægter som mangen fransk Marquis eller Hertug og spillede en temmelig underordnet Rolle ved de franske Kongers Hof, hvor han ingenlunde behandledes som disses Ligemand. Kongetitlen var dog ogsaa god for noget: den skaffede Huset Albret den Ære at kunne forbinde sig med Frankriges Kongefamilie; Henrik d'Albret ægtede en Søster til Frans I, hin aandrige og letfærdige Margarete af Valois, som er Forfatter-

inden til en Række Fortællinger, der baade med Hensyn til Vid og til Letfærdighed kan maale sig med deres Mønster, Boccaccios Fortællinger; det var ogsaa mere Lyst til Forandring og Afvexling end dyb Overbevisning, som gjorde hende til en ivrig Befordrer af Protestantismen i Frankrige og til en Beskytterinde for de af hendes kongelige Broder saa haardt forfulgte Tilhængere af den nye Lære; en stor Del af hendes muntre, humoristiske, djærve og letfærdige Væsen gik i Arv til hendes Barnebarn, Henrik IV.

Margarete af Valois havde kun en Datter, Johanne, med sin godmodige, men sanselige Ægtefælle, der mere beskæftigede sig med Kjærlighedsforbindelser end med Statssager. Den franske Konge havde her igjen en god Lejlighed til at forsørge et trængende Medlem af sin Familie paa en passende Maade. Arvingen til Navarra maatte i Aaret 1547 ægte Prins Anton af Bourbon, Hertugen af Vendôme; han var en Søn af den berømte Connetable af Bourbon, som ved Kong Frans's og hans Moder Luises Forfølgelser og Drillerier til sidst var bleven tvungen til at gaa over til Kejser Karl V, i hvis Tjeneste han bekæmpede sit eget Fædreland og senere faldt ved Stormen paa Rom. Ved gjentagne Fredsslutninger havde Frans I senere forpligtet sig til at gjenindsætte Connetablens Sønner i deres Faders Besiddelser; men med den Troloshed, som karakteriserer denne «ridderlige» Konge, beholdt Frans desuagtet næsten alle de konfiskerede Godser.

Anton af Bourbon kunde saaledes kun i en meget ringe Grad raade Bod paa Kongeriget Navarras forholdsvise Fattigdom, og da hans Hustru Johanne den 13de December 1553 fødte ham en Arving, havde dette Barn kun en ringe Udsigt til at opnaa Magt og Ære. Henrik af Navarra saa Dagens Lys paa det gamle, mørke, uregelmæssig byggede Slot i Pau, medens hans Fader opholdt sig langt borte i Picardie, hvor han kæmpede i den franske Konges Tjeneste mod Kejseren. Den gode, gamle Bedstefader svøbte den nyfødte i sin egen vide Klædning, gned Barnets Læber med noget Løg og gav

ham en Draabe Vin; ved disse Landets Produkter vilde han lige som gjøre sit Barnebarn til en rask Bearner. Henriks Daab var i øvrigt en Efterkommer af den hellige Ludvig værdig; Døbefonten var af massivt, forgyldt Sølv, og to Konger og en Hertuginde af Lothringen stode Faddere til ham; men for øvrigt fik Prinsen en Opdragelse ganske som en forstødt Prins i Eventyrene; han blev sendt til et øde Slot i Pyrenæerne; barfodet klatrede han omkring paa Klipperne med de barfodede Hyrdedrenge; Rugbrød og Oxekjød, Ost og Løg var hans daglige Kost; men denne mere kraftige end fine Opdragelse hærdede tidlig hans Legeme til at udholde alle Slags Anstrengelser. Henrik var endnu ikke to Aar gammel, da han mistede sin Bedstefader, som fulgtes i Regeringen af Henriks Forældre; men dette Tronskifte gjorde ingen Forandring i den unge Kronprinses Levevis; han tilbragte sin hele Barndom paa simpel, landlig Vis som en Søn af en bearnsk Bonde.

Kong Anton af Navarra var ikke uden Begavelse. Han var en fint dannet og i højeste Grad elskværdig Mand; som sin hele Familie og især som sin Hustru hældede han til Protestantismen; men han var gjennemgaaende en egenkjærlig Pjalt, uden Begejstring for nogen som helst Sag, lige saa modløs og vægelsindet som anmassende og pralerisk. Han kom saaledes til at spille en sørgelig Rolle i de indre Kampe, som efter Henrik II's Død sønderreve Frankrige under hans Sønners Mindreaarighed; ved sin Fødsel og sin Stilling var Anton kaldet til at lede det reformerte Parti i Frankrige, men fyldestgjorde i ingen Henseende denne store Opgave.

Den nye Lære havde banet sig Vej til Frankrige trods tusinde Farer og uophørlige Forfølgelser. Kong Henrik II var en endnu mere afgjort Fjende af samme end hans Fader, Frans I; han overværede i egen Person Auto da Fé'er, ved hvilke man brændte Protestanter i dusinvis; han udstedte skarpere og skarpere Edikter mod Kjætterne og kastede sine kjæreste Venner i Fængsel for deres uorthodoxe Meninger,

men alt forgæves. Martyrernes Standhaftighed skaffede dem netop flere og flere Venner mellem Frankrigs fornemme og dannede Klasser, blandt Adelen, den lærde og Dommerstanden. I Marts 1558 talte man 400,000 Reformerte blandt Frankrigs 12 Millioner Mennesker. I Foraaret samme Aar steg deres Dristighed saa vidt, at de hver Aften, 6,000 i Tallet, samledes og højt og frejdig afsang deres Psalmer paa Klærkevænget (Pré-aux-clercs), der ved hin Tid var Parisernes mest yndede Spaseregang; — nu knejse Faubourg-Saint-Germains mørke Paladser paa dette Sted. Majmaaned det følgende Aar traadte en Nationalsynode, der var besøgt fra alle Frankrigs Egne, sammen i Hovedstaden.

De Reformerte havde, som sagt, deres Tilhængere helt op i de højeste Kredse; den mægtige Familie Chatillon erklærede sig for den; den bestod ved hin Tid af tre Brødre; den ældste, Andelot, som var kommanderende General for Fodfolket, havde maattet bøde for sin Tro i Fængslet; den næstældste, Kaspar Coligny, var Frankrigs Admiral; den tredje, Odet var endog Kardinal, men ikke mindre protestantisk end de to ældste Brødre —; længere frem i Tiden holdt han endog Bryllup, iført alle sin høje gejstlige Værdigheds Prydelser. Johanne af Navarra var Reformationen langt mere hengiven end Anton af Navarra; den aandsstærke og kloge Kvinde havde arvet sin Moder Margaretes Vid og Forstand, men ved Siden af disse glimrende Egenskaber nærede hun en brændende, offerberedt Tro; det blev ikke hendes Mand, men hans yngre Broder, Ludvig af Bourbon-Condé, som blev Protestantismens Fører; han var den betydeligste Mand i hele Familien, tapper, klog, fyrig og begejstret for sin Tro.

Det gamle og overleverede maatte imidlertid uundgaaelig sætte sig kraftig til Modværge; endnu hørte jo ogsaa Folkets uhyre Flertal, den samlede Bondestand og næsten alle Smaaborgerne, til Katholicismen, som derhos fandt en kraftig og klog Ledelse i en af de højest staaende Familier, Guiserne. En uhørt Lykke havde fulgt denne Familie. Claudius af

7*

Guise var kommen til Frankrige som en ubemidlet, yngre Søn af det lothringske Hertughus; han selv havde udmærket sig som Feltherre; hans Datter blev ved Begivenhedernes Spil Dronning i Skotland*); men især glimrede hans to ældste Sønner, Frans og Carl. Frans af Guise var en fortrinlig Feltherre, fuld af brændende Ærgjerrighed og med et livligt, højmodigt Sind; han havde erobret Calais, den sidste engelske Besiddelse paa fransk Grund. Hans Broder Carl, Kardinal-Erkebiskop af Rheims, kaldet Kardinalen af Lothringen, udmærkede sig som Prælat og Statsmand i lige høj Grad ved sin fortrinlige og omhyggelige Dannelse, sin livlige, gjennemtrængende Aand og sin fuldstændige Mangel paa sædelig Holdning; ethvert Middel til at naa Magten var ham godt nok; han gjorde sig mere og mere til Herre over Enkedronningen, Katarine af Medicis Sind, og hun førte Regentskabet for sin umyndige Søn, Carl IX. Da Claudius af Guise kom til Frankrige, beløb hans hele aarlige Indtægt sig til 14,000 Francs; Kardinalen havde derimod ikke mindre end 300,000 Livres — 1,800,000 Kroner efter vore Penge — i aarlig Indtægt af sine gejstlige Besiddelser alene.

Nogle Aar igjennem stode de to religiøse Partier over for hinanden med Haanden paa Kaardefæstet. Som det plejer at ske, blev en uventet Tildragelse den umiddelbare Anledning til Udbrudet af den alt længe forberedte Krig. Kong Anton tabte Modet, da han saa Katholikernes uhyre Overlegenhed; hans Broder, hans Hustru, hans Land var protestantisk, hans Søn var opdraget i denne Lære, alle hans Venner vare Protestanter; men Frygten var en stærkere Drivfjeder hos den svage, æreløse Karakter end Kjærlighed, Venskab og Regentpligter. Han sluttede sig til sin Families værste Fjender, Guiserne, men ikke til Baade for sig; da

*) Marie af Guise blev gift med Jakob V af Skotland og Moder til Marie Stuart, se Hist. Archiv 1874, II, 123 og flg.

Katholikerne belejrede Rouen, blev han dødelig saaret af en Musketkugle (1562).

Saaledes blev den unge Henrik i sit niende Aar Konge — rigtignok kun Konge af Navarra. Han var allerede nu ikke mere den raa, uvidende Hyrdedreng, som strejfede om i Pyrenæernes Kløfter; han havde gjentagne Gange opholdt sig i længere Tid ved Pariserhoffet, denne Skole for fine Sæder og Skikke; lærde og værdige Mænd arbejdede paa hans Opdragelse, og hans Moder gav ham Lærere, der forenede stor Lærdom og oprigtig, protestantisk Overbevisning: men trods den personlige Hengivenhed, som den unge Konge nærede for dem, synes de ikke at have udøvet nogen betydelig Indflydelse paa ham. Hans Kundskabsmasse indskrænkede sig til nogle Kjendsgjerninger af den franske Historie samt nogle latinske og franske Brokker, f. Er. ἢ νικᾷν ἢ ἀποθανεῖν (enten sejre eller dø) og lign.; og hvad hans letfærdige og ironiske Aand mente om den positive Religion, ville vi snart faa at se.

Under den første Religionskrig havde Henrik af Navarra indtaget en tilbagetrukken Stilling; men da den anden Krig udbrød 1567, mente hans Moder, at det var paa Tiden, at den trettenaarige Dreng indviedes til en Forkæmper for sin Tro. De Reformerte havde hidindtil forsvaret sig med beundringsværdigt Mod og exempelløs Udholdenhed, besjælede, som de vare, af Calvinismens dristige, hensynsløse, revolutionære Aand. Ofte bleve de slaaede, men ingensinde betvungne; Prins Ludvig af Condé og Admiral Frans af Coligny førte uafbrudt paa ny det mellemste og sydlige Frankrigs Adelsmænd i Kamp mod de schweiziske Lejetropper og fanatiske Borgere, der kæmpede under Kongedømmets og Kirkens Banner; men disse stadig fornyede Kampe medførte andre, tunge og uheldbringende Følger for de franske Reformerte. Tidligere, saa længe de vare svage og undertrykte, havde den offentlige Mening staaet paa deres Side, og de vaklendes og lunknes store Mængde havde hældet til dem; nu derimod, da

de stillede sig imod Kongedømmet og Befolkningens katholske Masse, vare de hjemfaldne til det almindelige Had; al Overgang til deres Religion hørte næsten op, en fanatisk-religiøs Stemning bemægtigede sig Befolkningen, der i det sextende Aarhundredes første Halvdel havde betragtet Kirken langt snarere med Afsky og Spot end med nogen som helst anden Følelse.

Under saa vanskelige Forhold optraadte nu den unge Henrik, en kraftig Knøs med tidlig udviklet Forstand, men ogsaa med en tøjlesløs Letsindighed. Man kan næppe gjøre sig nogen Forestilling om de Besværligheder, som de protestantiske Førere havde at bekæmpe. Deres Tropper bestode udelukkende af frivillige Adelsmænd, der gik i Kampen med det største Mod, men ikke havde nogen Anelse om Disciplin og militær Lydighed. Naar de havde været nogle Uger under Fanerne, bleve de kjede af Krigslivet og begave sig hjem; at drage Fordel af en vunden Sejr var umuligt; thi næppe var Fjenden slaaet, før Sejrherrerne spredtes til deres Slotte for at glæde Familie og Venner med deres berømmelige Gjerninger. Undertiden havde de protestantiske tyske Fyrster sendt deres franske Trosfæller Lejehære til Hjælp, men Condés fuldstændige Mangel paa Penge havde til Følge, at disse igjen hurtig adsplittedes.

Skjønt den unge Henrik af Navarra nominelt var Overhovedet for de Reformerte eller Huguenotterne, som denne Religionssekt jo kaldtes i Frankrig, var han selvfølgelig kun en Tilskuer ved denne Kamp, der blev ført uden Held af Protestanterne; de bleve slaaede i to store Slag af de kongelige, og Henriks heltemodige, højtbegavede Onkel blev myrdet i det første af disse. Imidlertid kæmpede Resten af Protestanterne uforfærdet videre, indtil Hoffet, kjed af Kampen, i Avgust 1570 indrømmede dem en fordelagtig Fred og snart endog syntes ganske at ville udsone sig med Huguenotterne. Admiral Coligny blev kaldet til Kongen og beæret med hans højeste Tillid, og som Pant paa sit fuldstændige Venskab

vilde Carl IX formæle sin Søster Margarete med Huguenotternes Fører, den unge Kong Henrik af Navarra. Glade over en saa hæderlig Forbindelse ilede Henrik og hans Moder til det franske Hof; men Johanne skulde ikke opleve sin Søns frygtelige Bryllups-Højtidelighed; hun var næppe naaet til Paris, før denne Kvinde, der selv efter hendes Fjenders Indrømmelse var i Besiddelse af en mandig Bestemthed og Daadskraft, pludselig døde, til alt Held for hende!

Det er ikke sandt, at Katarine af Medici og Carl IX aarevis have ponset paa denne Lejlighed til Huguenotternes Udryddelse; men Enkedronningen blev skinsyg paa Admiralens Indflydelse og forbitret over hendes Søns huguenotvenlige Retning. Det lykkedes hende at indtage ham mod Admiralen; derpaa stillede hun Sønnen Colignys og med ham alle Huguenotternes hensynsløse Fjendskab i Udsigt, hvorved de skrækkelige Borgerkrige paa ny vilde tage deres Begyndelse, og sluttelig gav hun Carl kun Valget mellem hans Moder og hans stadige Fjender, Huguenotterne; herved bragte Katarine af Medici Sønnen til at indvillige i det skammelige Myrderi, som er bekjendt under Navnet Bartholomæusnatten (24de August 1572).

Henrik havde været sex Dage formælet med sin kongelige Brud, da han blev vækket af Søvne ved sine Venners Dødsskrig. Det var en forfærdelig Nat, Venner og Tjenere bleve myrdede for hans Fødder, og hvert Øjeblik kunde han selv vente Døden. Endelig blev han kaldet til Kongen, hvem han fandt blandt Dynger af Lig. «Døden eller Messen», tilraabte Carl ham med frygtelige Eder, og den attenaarige Yngling valgte Messen.

Henrik havde saaledes reddet sit Liv, men kun lidet andet; thi naturligvis tiltroede man ham hverken Kjærlighed til hans nye Slægtninge eller Oprigtighed mod hans nye Tro; saaledes forblev baade han og hans unge Fætter, Henrik af Condé, der befandt sig ganske i samme Stilling, i et hæderligt Fængsel ved Hoffet, saa meget mere som alle de

Huguenotter, der vare undslupne Myrderiet, grebe til Vaaben og med Fordel bekæmpede Bartholomæusnattens fejge Mordere.

Dette tvungne Ophold ved hans kongelige Svogers Hof blev for Henrik af Navarra en Skole i den Forstillelse, som han senere gjennem sit hele Liv forstod saa mesterlig at benytte. Naturen havde skabt ham til Sangviniker med alle et saadant Temperaments Lys- og Skyggesider: paa den ene Side et opvakt Væsen, Munterhed og Vid, hurtig Enthusiasme, et kjækt Mod, højtflyvende Planer, Foragt for Smaating samt Højmodighed over for Fjender; paa den anden Side Ubestandighed i Tilbøjeligheder, Hensynsløshed mod Ting og Personer, Sanselighed og Hang til Udsvævelser; men Naturen havde foruden disse Egenskaber ogsaa givet ham en klar Forstand og en skarp, praktisk Kløgt. Nu saa han sig overalt omgiven af aabenlyse og hemmelige Fjender, der med Begjærlighed lurede paa en Anledning fra hans Side til at styrte ham i Fordærvelse. Han vidste da fortræffelig at vise den Side af sit Væsen frem, der i Virkeligheden traadte bestandig mere og mere i Baggrunden; han paatog sig et godmodigt og skikkeligt Menneskes Maske og lod, som om han fandt sin højeste Nydelse i en god Vittighed og Livets sanselige Glæder.

Saaledes vidste han fuldstændig at skuffe sine Omgivelser. Carl IX var imidlertid død, næppe 24 Aar gammel, under de frygteligste Samvittighedskvaler; han efterlod sig ingen ægte Børn, og hans Broder Henrik III fulgte ham paa Tronen. Medens det kongelige Hus Valois uddøde med en forfærdelig Hurtighed, saa at nu foruden Kongen kun en svag Yngling, hans Broder Frans af Alençon, var tilbage af samme, nærmede Henrik af Navarra sig mere og mere Tronen, da han var Hovedet for den eneste Sidelinie af det kongelige Blod. Han maatte netop af denne Grund vise sig mere og mere forsigtig; thi det herskende katholske Parti, der med Rædsel saa den «allerkristeligste» Krone nær ved at tilfalde

den nylige Kjætter, pønsede kun saa meget ivrigere paa hans Undergang. Henriks Plan lykkedes fuldkomment; selv en saa ussel Personlighed som Henrik III troede at kunne foragte ham som en uduelig og enfoldig Knøs; hans fødte Fjende, Hertug Henrik af Guise, indgik et inderligt Venskab med ham.

De skulde se sig grusomt skuffede. Der viste sig næppe en gunstig Lejlighed, før Henrik den 3dje Februar 1576 flygtede bort fra Hoffet, igjen traadte over til Protestantismen og atter overtog sin fødte Stilling som Huguenotternes Fører; snart saa Henrik III sin «kjære Broder» og Henrik af Guise sin «Fadder» rykke frem lige til Paris's Mure i Spidsen for 30,000 Mand.

Henrik III ønskede intet hellere end at indrømme Protestanterne alle mulige Friheder for i Ro og Fred at kunne tilfredsstille sine Fornøjelser og Udsvævelser; men hans Hænder vare bundne. Henrik af Guise havde arvet sin Faders fanatiske Had til Protestantismen og sin Onkel Kardinalens mørke og hensynsløse Ærgjerrighed; han havde til Hensigt at skaffe den katholske Religion og saaledes ogsaa sig selv Herredømmet i Frankrig; derfor dannede han af den gamle Læres fanatiske Tilhængere den vidt udbredte og frygtelig organiserede hellige Ligue, i hvis Spidse han selv traadte.

Kongen havde nu kun Valget mellem at slutte sig til Liguen og dens Planer eller lade samme berøve sig Magten, ja mulig endog selve Kronen. Han foretrak naturligvis det første, og saaledes opstod der mellem Kongedømmet med Liguen paa den ene og Huguenotterne paa den anden Side en Krig, som vel næppe har sin Lige i Ejendommeligheder.

Vi have set, med hvilken Ilfærdighed og Ubetænksomhed Henrik af Navarra to Gange skiftede Tro. Han var da ogsaa langt fra at betragte sig som Fører for et religiøst Parti, men ansaa langt snarere Protestanterne kun for en politisk Retning, der hovedsagelig havde den Betydning at hjælpe ham til Magt og Anseelse. Han tillod derfor, ja foranledigede

vel endog, at hans Lejr blev forvandlet til en Plads for de kaadeste og letfærdigste Fornøjelser til største Bedrøvelse for de reformerte Gejstlige og de gamle, i Troen faste Huguenotter. Saaledes oplevede man, at Dronning Katarine og hendes usædelige Datter, Henriks Gemalinde Margarete, med deres talrige Stab af kvindelige Diplomater pludselig indfandt sig i Navarras Lejr og ved deres Forførelseskunster gjorde ham og hans Adelsmænd tilbøjelige til Fred. Nu gik hele otte Maaneder hen under en broget Forvirring af Underhandlinger, Overfald, Elskovseventyr og Skjærmysler. Hvad var der blevet tilovers af Huguenotternes begejstrede, religiøse Overbevisning og af den noget mørke, men hæderlige Sædernes Renhed, hvormed de Reformerte tidligere gik i Døden for deres religiøse Overbevisning? Under Henrik af Navarras Indflydelse hævde ægte fransk Letfærdighed ogsaa bemægtiget sig det huguenottiske Parti og saaledes dybt undergravet dets indre Berettigelse.

Det er let at forstaa, at et Parti, der saa aldeles manglede Begejstring og sædelig Holdning og derhos i numerisk Henseende var sine Modstandere langt underlegent, maatte bukke fuldstændig under; men nu frembød der sig en anden Ejendommelighed. I det Øjeblik, da det kongelige Parti ganske havde kastet Huguenotterne til Jorden, tilbød det stadigen disse Freden under de fordelagtigste Betingelser. Grunden hertil er ikke vanskelig at gjætte. Kong Henrik III og hans Moder Katarine ønskede ingenlunde Huguenotternes Tilintetgjørelse, thi herved vilde jo det modsatte Parti, det ultramontane, under de ærgjerrige Guisers Ledelse naa en uindskrænket Magt, som vilde stille selve Kongedømmet i Skyggen. Kun i Partiernes vedvarende, uafgjørende Kampe saa Kongen og hans Moder, disse lige saa svage som samvittighedsløse Mennesker, deres Frelse; heraf kom disse overraskende Fredsafslutninger og disse lige saa overraskende Udbrud af Krigen efter nogle Ugers Hvile.

Sluttelig gjorde Freden i Fleix (December 1580) en Ende paa denne besynderlige Krig, som man med en ikke upassende Spot har kaldet «de forelskedes Krig».

II.

Frankrig var ingenlunde i nogen misundelsesværdig Stilling; medens Henrik III vexelvis hengav sig til Udsvævelser og til Bodsøvelser og førte det mest uværdige Liv, overlod han fuldstændig Regeringen til jammerlige, blødagtige og rovbegjærlige Yndlinge; Finanserne vare fuldstændig udtømte; Kongens Broder, den saa vel paa Aand som paa Legeme svagelige Hertug Frans af Anjou, søgte forgæves at befæste det franske Herredømme i de mod Spanien oprørske Nederlande; Henrik af Navarra endelig beskæftigede sig udelukkende med Regeringen af sine smaa Stater og i endnu højere Grad med sine Fornøjelser. Liguens Førere benyttede disse sørgelige Tilstande til at udbrede deres Parti mere og mere og til at befæste deres Herredømme over samme. Endelig hidførte en allerede i længere Tid forudset Hændelse Udbruddet af den Konflikt, som skulde hjemsøge Frankrig med de frygteligste Lidelser.

Den 10de Juni 1584 døde Frans af Anjou i sit 30te Aar; han var barnløs som sin Broder Kongen, og ikkun hans Kreditorer sørgede over hans Død; men lige saa ubetydelig denne Prinses Liv var, lige saa vigtig blev hans Død; thi nu var Henrik af Navarra Arving til Tronen. Alle oprigtige Katholiker forfærdedes, og selv for de mere maadeholdne blandt dem var det dog næsten utaaleligt at tænke sig en Kjætter paa Frankrigs Trone; de mere ivrige og daadskraftige vare bestemte paa med Vaabenmagt at bekæmpe en saadan Mulighed.

Det var naturligt, at Guiserne stillede sig i Spidsen for dette ivrig katholske Parti, der repræsenteredes af Liguen. De fandt tvende tro og mægtige Forbundsfæller; den første

var Paven; Sixtus V slyngede en Banbulle mod Henrik af Navarra og Henrik af Condé, «disse to Vredens Børn, disse uretmæssige og afskyelige Skud af det ophøjede Hus Bourbon»; den hellige Fader kæmpede dog ikke blot med aandelige Vaaben, men kom ogsaa Kirkens tro Sønner til Hjælp med Pengesummer og Lejetropper. Liguens anden Forbundsfælle, Philip af Spanien, var endnu mægtigere. Denne legemlig svage, i sit Kabinet indesluttede, Monark forfulgte med den største Udholdenhed og med sejg og rastløs Virksomhed den Plan paa én Gang at udbrede Kirkens og Spaniens Herredømme over Evropa. Han kunde naturligvis ikke taale, at en Kjætter, som derhos var fjendtlig sindet mod det strengt katholske Spanien, besteg den franske Trone, medens en fransk Monark, der havde ham selv at takke for sin Ophøjelse, nødvendigvis maatte være hans hengivne Forbundsfælle. Af disse Grunde indgik han i Midten af Januar 1588 et Forbund med Guiserne, i Følge hvilket ikke Henrik af Navarra, men hans Onkel, den gamle, idiotiske Kardinal af Bourbon, et rent Legetøj i Guisernes Haand, skulde være Konge efter Henrik III's Død for at jævne Vejen til Tronen for Guiserne. Protestantismen skulde ved fælles Anstrengelser udryddes i Frankrig og Nederlandene. Philip II vilde derfor aarlig betale sine franske Forbundsfæller en Million Gulddalere — over 17 Mill. Kroner —, og til Gjengjæld lovede disse Philip kun det lille patriotiske Offer at afstaa ham Staden Cambray og det franske Navarra.

Kampen mellem de franske Ultramontane og Protestanterne blev en evropæisk Brand; thi lige som de katholske Magter toge Parti for de førstnævnte, saaledes støttede alle protestantiske Magter Henrik af Navarra, der med sin Aands hele Elasticitet vidste at frigjøre sig fra de lave Tilbøjeligheder, hvortil han havde hengivet sig. Elisabet af England sendte ham Penge, de tyske og schweiziske Protestanter sendte baade Tropper og Penge; men Henrik og hans Trosfæller vare ikke henviste til fremmed Understøttelse alene. Der gaves blandt de katholske Franskmænd en talrig Klasse

Mænd, som holdt det for muligt at forsone Religion og Patriotisme; de troede at kunne være gode Katholiker uden at give det retmæssige Kongedømme til Pris for fremmede Lykkeriddere eller Fædrelandets Integritet for den spanske Arvefjende eller endelig Statens Suverænitet for Pavens Anmasselser. De ivrige Tilhængere af de to andre Partier kaldte rigtignok foragtelig disse Mænd for Politikere, men disse «Politikere» reddede dog Frankrig for Anarkiet og Fanatismen.

Henrik III havde utvivlsomt været paa sin rette Plads, hvis han havde stillet sig i Spidsen for disse tolerante og kongeligsindede Mænd; thi ved Hjælp af dem og Huguenotterne vilde han have kunnet bekæmpe Liguens upatriotiske Omvæltningsplaner; men i sin Fejghed bævede han tilbage for at modsætte sig en saa stor Magt som Guisernes; i sin Taabelighed tiltroede han sig Kraft nok til at lede og styre Liguen ved at slutte sig til samme; han skulde komme til at angre dette bittert.

Fra Sommeren 1587 stode de kongelige i Forening med Liguen lige over for Protestanterne; men trods deres Overmagt formaaede de ikke at udrette noget mod Henrik af Navarra, som nu var modnet til Mand, for største Delen havde aflagt sin Ungdoms Letsindighed og udfoldede baade glimrende militære og politiske Egenskaber. Han og hans Trosfæller vidste, at det drejede sig om selve deres Tilværelse, og noget af den gamle, kraftige kalvinske Aand vaagnede igjen i dem. Den 20de Oktober 1587 blev Hertugen af Joyeuse, en af Henrik III's jammerlige Yndlinge, slaaet af Navarra ved Courtras; den hele prægtige, med Guld prydede Hofadel var med i Slaget; men Gascognes raa og fattige Adelsmænd kastede dem i det første Angreb; kun 40 af Sejrherrerne faldt, men derimod 2,400 af de besejrede, deriblandt Joyeuse selv; Protestanterne jublede, en saadan Sejr havde de endnu ikke tilkæmpet sig.

Sejren var dog mere glimrende end frugtbringende, thi efter Sædvane spredtes Sejrherrerne igjen til deres Hjem for at fejre deres Bedrifter paa behørig Maade ved store Gilder og mellem de fyldte Bægere, medens Henrik af Guise tilkæmpede sig Fordele paa en anden Del af Krigsskuepladsen; saaledes blev han det ivrig katholske Folks forgudede Heros og havde sine ivrigste Tilhængere blandt den lavere Del af de store Stæders Befolkning og blandt Landsbypræsterne. Guisernes voxende Anseelse og Magt blev mere og mere utaalelig for Kongen, og Henrik blev ikke med urette mistænkt af Liguen; man begyndte allerede at prædike mod ham; Sorbonnen, det vil sige det theologiske Fakultet ved Pariser-Universitetet, erklærede, at man kunde fratage Fyrster, der ikke opfyldte deres Pligter, Kronen som Formyndere, mod hvis Styrelse man nærer Mistanke; i let gjennemskuelige Alegorier fremtraadte Henrik III som Saul eller Goliat, Henrik af Guise derimod som David.

Kongens fejlagtige Opførsel forøgede paa en Gang Liguens Tillidsfuldhed og Lidenskabelighed; i Stedet for enten ganske at slutte sig til Liguen og saaledes i det mindste sikre sig selv mod Voldshandlinger fra dens Side eller ogsaa at træde op med Fasthed og Strenghed over for dens Anmasselser, æggede Kongen kun Partiet ved smaalige Drillerier og Forbud uden dog at besidde den fornødne Magt og Fasthed til at gjennemføre samme. Saaledes gjorde Henrik III først Liguens Tilhængere halvt rasende af Forbitrelse ved sit «ugudelige Forræderi», som de kaldte det, og derpaa overmodig og sejrstryg ved sin fejge Eftergivenhed. Udfaldet af denne hans taabelige Adfærd blev, at Pariser-Befolkningen rejste sig den 12te Maj 1588, for første Gang lagde sin senere saa ofte prøvede Duelighed til at bygge Barrikader for Dagen og efter en kort Kamp jog Kongen og hans Tropper ud af Byen. Herved var Liguen Herre i Paris, og der paafulgte et Forbillede til Kommunen i 1792 og 1871; Byens

retmæssige Øvrighed blev afsat, og 16 af de mest rasende Partimænd blandt Borgerne traadte i dens Sted.

Den fejge Henrik III troede endnu stadig at kunne underhandle med Guiserne og deres Parti og sammenkaldte Rigets Stænder i Blois; men Liguen havde Overmagten i Forsamlingen, og det viste sig snart, at den havde til Hensigt at ydmyge Kongedømmet paa det dybeste. Da kom Kongens italienske Blod i Kog; med ét Slag vilde han hævne sig for al sin lidte Tvang og Forhaanelse paa de forhadte Modstandere, hvem han endog tilskrev Planer mod sit Liv. Den 23de December lod han Henrik af Guise myrde i sit Forværelse af den kongelige Livvagt; derpaa blev Henriks Broder, Kardinal Guise, henrettet og Liguens Tronkandidat, Kardinalen af Bourbon, fængslet.

Henrik III havde tænkt, at Liguen skulde blive lamslaaet af Rædsel; men han havde falskelig bedømt hensynsløse, rasende Fanatikere efter sit eget fejge Hjerte; Budskabet fremkaldte tvært imod en ubeskrivelig Forbitrelse i Paris og alle Frankrigs store og mellemstore Byer. Sorbonnen ilede med at løse det franske Folk fra dets Troskabsed til Henrik III, og den dræbte Hertugs Broder, Hertugen af Mayenne, blev udnævnt til Rigets Generalstatholder.

Nu var altsaa dog den saa meget frygtede Krig udbrudt mellem Kongen og Liguen og det under Forhold, der vare saa ugunstige som blot mulig for den først nævnte; hans hele Magt bestod i 5—6,000 Tropper, hvormed han holdt Blois, Tours og den nærmeste Omegn besat. Henrik III havde været fortabt, hvis der ikke havde bestaaet endnu en Magt, som han rigtignok hidindtil havde bekæmpet til det yderste, nemlig Huguenotterne under Kongen af Navarra.

Henrik af Navarra anerkjendte med sit skarpe Blik, at Sagerne nu vare naaede til et afgjørende Punkt; han opgav sin tidligere Beskæftigelse, som hidtil kun var gaaet ud paa at storme en Række smaa Fæstninger, og fattede den dristige Plan at trænge frem til Egnen om Tours og her i Frankrigs

Hjerte i Spidsen for 5,000 modige, for deres Overbevisning og Tro begejstrede Veteraner at tilbyde sin Slægtning Kongen et Forbund mod deres fælles Fjende, Liguen. Henrik III kunde ikke godt andet end gaa ind paa dette Tilbud; de to Konger mødtes personlig (April 1588), nu ikke mere som en Herre og en ydmyget Fange, men som Forbundsfæller, der stode paa lig Fod; den ene lovede tro Hjælp, den anden Tolerance, og Forbundet mellem Politikerne og Huguenotterne var saaledes sluttet; men man maatte ikke undervurdere Modpartiets Styrke; de fanatiske Katholiker, den høje Adel og den demokratiske Bybefolkning udgjorde et eneste fast Forbund.

Det gik alligevel, skjønt kun langsomt, tilbage for Lothringens røde Kors; da Liliebanneret atter vajede i Marken, vaagnede paa ny den franske Adels gamle Loyalitets Følelse, og den strømmede fra alle Kanter til de kongelige Faner. De protestantiske Schweizere saa med Glæde deres Trosfæller forenede med deres gamle Forbundsfælle, Frankrigs Konge; de strømmede ned fra deres Bjerge og trængte frem paa Loires Sletter; Kongen kunde gaa over denne Flod og slog Liguens Hær ved Senlis; han beredte sig allerede paa Belejringen af Paris, da han faldt for Jakob Clements Dolk; den fanatiske Munk mente i ham at rydde et forvorpent Uhyre og Religionens værste Fjende ud af Verden. Den 2den August 1589 om Morgenen var Henrik III, den sidste af Huset Valois, et Lig.

Da Henrik af Navarra blev født, var Henrik II omgiven af fire blomstende Sønner; nu vare de alle døde, ingen havde efterladt ægte Arvinger; det var ,som om de myrdede Protestanters Forbandelser hvilede paa den hele Slægt; nu var der ingen mere, som med rette kunde gjøre Bourbonen Henrik IV Kronen stridig.

Omstændighederne vare ham dog ingenlunde gunstige; selv hos de mest fordomsfrie Politikere rejste sig Tvivl, om deres Samvittighed vel kunde tillade dem at hjælpe en kjæt-

tersk Konge til Kronen; der gaves Øjeblikke efter Henrik III's Død, da den nye Konge syntes at skulle staa ene med sine 5,000 Huguenotter. Henrik IV kunde vel have 30,000 Livres — 180,000 Kroner — om Aaret af sine arvelige Besiddelser; Huguenotternes Understøttelse stillede en Hær paa 15—20,000 Mand til hans Raadighed; men det var dog aabenbart alt for ringe Midler til at erobre et Kongerige som Frankrige. Hvis Henrik III's Venner, Politikerne, gik over til Liguen, var det ude med Kongen og hans huguenottiske Venner.

Disse Dage, den 2den og 3dje Avgust, dannede den afgjørende Krisis i Henrik IV's Liv; nogle af Politikernes Førere vandt han ved Løfter om personlige Fordele, andre overvejede, at deres egen Interesse og den Loyalitet, de skyldte Kongedømmet, i lige høj Grad maatte afholde dem fra at underkaste sig Liguen. De sluttede derfor den 4de Avgust en Overenskomst med den nye Konge, hvori han lovede at opretholde den katholske Religion i dens daværende Udstrækning, mod at de lovede ham Troskab.

For Tiden kunde man dog ikke mere tænke paa Parises Belejring; man maatte først og fremmest søge at sikre sig Provinserne; det var vanskeligt nok for Henrik paa én Gang at stille sine protestantiske og katholske Undersaatter tilfreds og forlige dem indbyrdes. Hans Trosfæller, hans ældste og mest tro Venner, der allerede havde kæmpet ved den trettenaarige Fyrstes Side og holdt ud med ham under Taabelighederne i «de forelskedes Krig», rettede naturligvis særlige Krav til hans Taknemlighed og Gunst; omvendt bleve de katholske Politikere, Royalisterne, forbitrede over enhver Belønning, som blev «Kjættere» til Del; kun Henriks bøjelige Væsen kunde udholde disse bestandige Ubehageligheder; kun hans paa én Gang elskværdige og Agtelse vækkende Adfærd kunde holde de modstridende Parter sammen. I denne haarde Skole lærte han sejg og taalmodig Udholdenhed og fast Vedholdenhed ved et fjernt Maal, selv om han tilsyneladende maatte vige nok saa meget bort fra dette. Her lærte han

at ringeagte Menneskene, at nære Mistillid til dem, en grundig Kjendskab til Forstillelse og en Opgiven af alle Samvittigheds Betænkeligheder i Kamp mod Modstanderne. Han havde frygtelige Fjender for sig. Mayenne, Liguens Generalstatholder, var en forsigtig, betænksom Mand; hjælpende og tilskyndende stod det spanske Sendebud, Don Bernardin de Mendoza, ved hans Side, en ivrig katholsk og habsburgsksindet Mand; Liguens Raad og de «Sexten» i Paris rustede og styrede jævnsides med disse to Herrer. Ved spanske Penge blev der hvervet Schweizere og Tyskere, og med mere end 20,000 Mand kunde Mayenne i September 1589 bryde op fra Paris for, som han udtrykte sig, at «jage Bearneren ud i Havet». Man lejede allerede Vinduer i Rue St. Denis til høje Priser for at se Kjætterkongen holde sit Indtog i Paris som Fange; selv Henriks Tilhængere holdt ham for fortabt; nogle raadede ham til at søge at formilde Liguen ved at tage Kardinalen af Bourbon til Medregent; andre vilde, at han skulde flygte til England. Henrik alene blev fast, han stolede paa sin og sine prøvede Troppers faste Udholdenhed; ved Arques tvang han efter en Række smaa Fægtninger med sine 9,000 Mand den tredobbelt overlegne Fjende til et Tilbagetog.

Dette heldige Udfald var i og for sig kun lidet afgjørende; men i Krigen gjør den offentlige Mening ofte Udslaget, og Kampene ved Arques gjorde det største Indtryk baade i Ind- og Udlandet; Mayennes Anseelse blev rystet, medens man begyndte at tiltro Kongen alt muligt. Henrik kunde nu gaa over til Angreb og vendte sig først og fremmest mod Normandiet.

Det varede hele sex Maaneder, før Mayenne kunde komme sig fra den Forskrækkelse, han havde faaet ved Arques. Han fik en Forstærkning af spanske Tropper og troede at maatte undsætte den vigtige normanniske By Dreux; men Mayenne var en Herre, som var vel ved Magt, ikke kunde undvære god og rigelig Kost og dygtig Søvn og saaledes ingen An-

fører, der kunde maale sig med den raske Bearner, der var vant til hurtig at fatte sine Beslutninger og i Stand til at udholde alle mulige Savn; man sagde saaledes, at Henrik ikke brugte saa megen Tid til Søvn som Mayenne til at holde Taffel. Den 14de Marts 1590 mødtes de to Hære ved Ivry, og Mayenne havde ikke uden Duelighed truffet sine Dispositioner; men han formaaede ikke hurtig nok at træffe de fornødne Foranstaltninger til at møde de vexlende Tilfælde, som indtræffe under et stort Slag, medens Henrik ledede Kampen med den største Aandsnærværelse og en uforlignelig Skarpsindighed; det var den mest glimrende Kamp, som Henrik IV nogensinde har leveret, og han udmærkede sig under samme i lige høj Grad ved sin Tapperhed og sit Feltherretalent. Det var i dette Slag, at han udtalte de mindeværdige Ord: «Naar I ikke mere se Fanerne vaje, saa samles om min hvide Fjerbusk, den ville I finde paa Ærens og Sejrens Vej»; det var da ogsaa Kongen selv, som vendte den uvisse Kamp til en afgjørende Sejr ved et Rytteranfald mod Grev Egmonts flamske Kyrasserer, det bedste Korps i den fjendtlige Hær; det fjendtlige Rytteri blev halvt og det fjendtlige Fodfolk helt tilintetgjort, Liguens Faner, Kanoner og Vogne for største Delen gjorte til Bytte.

Liguens Hær var saa godt som opløst og maatte gjøre Afkald paa at møde mere i aaben Mark. Kongen kunde paa ny skride til Parises Belejring; den mere velhavende og dannede Befolkning i Hovedstaden var stemt for Overgivelse; men Folkets Masse, der var ophidset af Gejstligheden og frygtelig organiseret under de Sexten, var beredt til Forsvar paa det yderste.

Som de tyske Generaler i vor Tid saaledes saa ogsaa Henrik IV sig skuffet ved den udholdende Modstand, han fandt i en By — den talte dengang 220,000 Indbyggere —, hvilken man paa Grund af dens Beboeres Luxus og Fornøjelsessyge ikke havde tiltroet en saa stor Fasthed og Offerberedvillighed. Mangel paa Levnetsmidler vilde dog alligevel

have nødt Paris til Overgivelse, hvis ikke Filip II i sidste Øjeblik havde ladet en spansk Hær ile til Undsætning fra Nederlandene, og Henrik maatte endda prise sin Lykke, da Hollændernes Fremgang snart nødte Spanierne til at vende tilbage igjen. Skjønt Hovedstaden saaledes var bleven undsat, kunde Kongen dog underkaste sig den ene store Provinsby efter den anden.

Jo svagere Liguen saaledes følte sig, desto mere var den henvist til spansk Hjælp, men desto tydeligere blev det ogsaa, hvor lidet uegennyttig denne var. Med Hensyn til Frankrige forfulgte Filip II en dobbelt Plan; for det første vilde han gjøre den spanske Indflydelse til den overvejende i de enkelte Provinser; men dernæst vilde han ogsaa udvide denne Indflydelse til Riget som et Hele betragtet. I Bretagne, i Langued'oc, i Normandie fægtede spanske Troppekorps for Liguens Førere, der i Realiteten, ja vel endog formelt anerkjendte den spanske Konge som deres Herre. Filip II vilde nu ganske vist ikke opkaste sig til Frankriges direkte Behersker; thi det forekom selv ham ikke opnaaeligt; men han vilde gjøre sin Datter Klara Eugenie, der gjennem sin Moder var en Ætling af Huset Valois, til Frankriges Dronning og derpaa skjænke hende en Mand efter sit Ønske; denne Plan foreslog han Liguens Magthavere i Slutningen af Aaret 1591.

Mange af disse vare, som sagt, Spanien fuldkommen hengivne; dels havde den religiøse Opfattelse vundet en saadan Overvægt over deres Patriotisme, at de ikke vege til bage for at ofre deres Fædreland til bedste for dettes mest afgjorte Modstandere, dels lode de sig simpelthen paavirke af deres egen lave Ærgjerrighed. Den pavelige Legat Gaetano, en heftig og ilsindet Mand, de Sexten, Massen af Parises Borgere vare i et og alt indtagne for de spanske Planer, som skulde beskytte dem mod den kjætterske «Bearner». Mod samme vare kun Flertallet af Liguens Adelsmænd og Liguens Overledelse, men frem for alt Mayenne selv; de første af

Nationalfølelse, den sidste, fordi han ikke vilde aftræde Herredømmet til andre.

Det Spørgsmaal skulde nu altsaa afgjøres, hvilket Parti inden for Liguen der vel vilde vinde Overvægten, enten det spansksindede, zelotiske og populære eller det mere uafhængig og moderat sindede, aristokratiske. Jo højere Faren steg fra begge Sider, desto mere steg ogsaa de Sextens Raseri; de anvendte alle et Demagogis værste Kunstgreb for at naa deres Maal; de indsatte et hemmeligt Raad paa ti Personer, et værdigt Forbillede for Velfærdsudvalget i 1792; nogle rasende Præster stode i Spidsen for samme. De Ti benyttede en længere Fraværelse fra Mayennes Side til at føre et Slag mod dem, der hverken delte deres Voldsomhed eller deres spansksindede Anskuelser. Den 15de November 1591 bleve Brisson, den første Præsident i Pariserparlamentet, og to andre Medlemmer af Raadet fængslede og strax hængte; man foreslog at oprette «brændende Kamre» (chambres ardentes) til at dømme og henrette alle aabenbare og hemmelige Kjættere og Politikere.

Dette Forsøg fra det yderlig gaaende Partis Side paa ved Vold at opnaa Herredømmet i Paris hidførte kun Partiets eget Fald; den største Part af Borgerne bleve forfærdede ved saadanne Skændselsgjerninger og hidkaldte skyndsomst Mayenne, der lod Førerne for de Sexten henrette og opløste deres hele Organisation.

Medens Liguen saaledes bekæmpede sig selv, var Kong Henrik beskæftiget med Belejringen af Rouen, den næststørste By i Nordfrankrige. Han havde allerede bragt Byen til det yderste, da en frygtelig Armé rykkede frem til dens Undsætning. Alexander af Parma, den bedste spanske General, den kyndigste Krigsmand paa hin Tid, førte endnu engang — det var i Januar 1592 — sine Tropper fra Nederlandene til Frankrige, hvor de stødte til Liguens Stridskræfter. Saaledes stode hin Tidsalders to betydeligste Feltherrer overfor hinanden; Henrik var et Mønster paa en dygtig Ryttergeneral,

Hertugen af Parma derimod paa en kyndig, methodisk Feltherre. Hver af de to Mænd søgte nu at bekæmpe sin Modstander ved at udfolde den dem egne Dygtighed i højeste Grad; med et lille Korps kastede Henrik IV sig dumdristig mod den spanske Armé, men blev ved Aumale slaaet, saaret og var nær bleven fangen; overfor en saa kjæk Fjende udviste Parma endog mere end sin sædvanlige Forsigtighed og tvang ved en Række kombinerede Bevægelser Kongen til at hæve Rouens Belejring.

Det var et haardt Slag for Henrik, lige saa haardt som Ophævelsen af Parises Belejring for to Aar siden; Frugten af et helt Aars Anstrengelser var tabt; men lige som Frederik den store og mange andre betydelige Feltherrer udfoldede Henrik IV netop først sin hele Kraft i Modgangen. Han sammenkaldte fra alle Kanter sin tro Adel og bragte en stor Hær paa Benene, hvormed han indesluttede den sejrsstolte Feltherre i en Krog af Normandiet; men han havde at gjøre med en fuldkommen jævnbyrdig Modstander. Skjønt Hertugen af Parma var haardt saaret, forstod han dog at skuffe sin Modstander, kom lykkelig med sin Hær til Paris, overlod en Del af sine Tropper til Liguen og vendte med sin Hovedstyrke igjen tilbage til Nederlandene; her døde den fortræffelige General kort derpaa, endnu i sine sidste Øjeblikke haardt ramt af Filip II's koldblodige Utaknemlighed.

Felttoget i Aaret 1592 var yderst fordærvelig for Henrik IV; hans store Hær gik fra hinanden strax efter Parmas Bortmarsch, og denne General havde utvivlsomt vist sig som hans Overmand; hans Kampe og Sejre i tre Aar havde været forgjæves, han var i Grunden i en endnu ugunstigere Stilling end ved sin Tronbestigelse; Anarkiet begyndte at blive den regelmæssige Tilstand i Frankrige, og Liguens Modstand blev næsten legaliseret ved Tidens Magt; hele det samlede Norden var imod Henrik. Hertugen af Mayenne forsøgte ogsaa paa sin Side at benytte denne Sagernes gunstige Gang til at give sin Stilling et lovmæssigt Grundlag. Han sammenkaldte

Rigets Stænder til et Møde i Januar 1593 i Paris; disse bleve naturligvis kun repræsenterede fra de Liguen hengivne Dele af Frankrige, men Partiet var talrigt nok, til at disse Stænder kunde faa Skinnet af en lovmæssig Repræsentation for Riget. Hidtil havde Henrik dog havt Legitimiteten for sig; han maatte frem for alt undgaa at faa en Modstander, som ved et muligt Kongevalg fra Stændernes Side ogsaa kunde optræde med en vis Berettigelse.

Hans bedste Forbundsfælle var den Tvedragt, som herskede mellem Liguens Førere; Mayenne vilde have Kronen for sig eller sin Søn, medens Kongen af Spanien og hans Parti kæmpede for en spansk Prinsesse eller mulig endog for en habsburgsk Prins. Flertallet blandt Stænderne vaklede; det var rigtignok fast i sin Harme mod Henrik, men for øvrigt heldede det snart mere til Spanien, snart mere til Mayenne, alt som Sagerne stillede sig. Guisernes Skinsyge mod Spanien bevirkede, at de begunstigede et Tilbud fra Henrik om en Forhandling i Suresnes mellem tolv Repræsentanter for Stænderne og tolv af hans katholske Venner, og Spaniens militære Afmagt skaffede dette Forslag Majoriteten; et spansk Troppekorps under Fyrst Mansfeld blev uden at have naaet nogen væsentlig Fordel tvunget til et Tilbagetog til Nederlandene, og Stænderne vedtoge med Stemmeflerhed Underhandlingerne i Suresnes.

Hermed syntes det første Skridt gjort til indre Fred i Frankrige; men Filip II opgav ikke saa let sine Erobringsplaner. Han havde ingen Penge, ingen Tropper tilbage, men han havde glimrende Lofter. En af de stolteste blandt hans Grander, Hertugen af Feria, kom til Paris; han tilbød at underholde 14,000 fremmede Lejetropper samt derhos at udrede 1,200,000 Gulddalere (over 20 Mill. Kroner) for det første og det halve af denne Sum for det næste Aar, hvis Infantinden Isabella Klara Eugenie blev valgt til Dronning af Frankrige.

Udsigten til en saa betydelig Hjælp bragte igjen Flertallet af Stænderne til at vexle; selv de mere maadeholdne

og patriotiske blandt Deputationen opgave enhver Tanke om Forsoning med Henrik, og for ikke at se Stænderne afgjøre sig til Gunst for Spanien fremmede de nu med al Iver Mayennes ærgjerrige Planer. Henrik IV erkjendte, hvor vigtig og skæbnesvanger dette Øjeblik var for ham; han indsaa Umuligheden af med Vaabenmagt at knuse den af Spanien støttede Ligue; endnu en kort Stund, og Frankrige vilde blive delt i to uforsonlige Halvdele med to fjendtlige Konger; han fattede derfor den Beslutning at skifte Tro af Hensyn til Frankriges Ro og Storhed og for at tilfredsstille sine Ønsker om Herredømmet. Vi ville nu ganske vist ikke forsvare en Forandring af Tro, som sker af blot ydre Grunde; men alle de Grunde, som kunne undskylde en saadan Handling, vare dog tilstede i dette Tilfælde. Han selv var fuldkommen ligegyldig over for det religiøse Spørgsmaal; men derimod drejede Sagen sig om hans hele Fremtid; Tusinders Liv, Millioners hele Ve og Vel, Fædrelandets Frelse fordrede denne Trosforandring; han erklærede altsaa offentlig, at han vilde lade sig undervise i Religionen af et Antal katholske Theologer og Biskopper.

Dette Skridt fra Henriks Side fremgik aldeles tydelig kun af politiske Hensyn; man kunde ikke heraf slutte sig til nogen virkelig Forandring med Hensyn til hans religiøse Overbevisning, og det Indtryk, som fremkaldtes herved, var derfor i Begyndelsen hverken meget stærk eller blivende; Stænderne erklærede ogsaa kun at ville modtage «Kongen af Navarra» paa den Betingelse, at Paven løste ham af Bandet; men Henrik opnaaede dog i det mindste saa meget, at Stænderne misbilligede Spaniens Fordring om Herredømmet i Frankrige, medens Pariser-Befolkningen, som mere og mere kom paa det rene med Spaniernes og Liguens Føreres egentlige Planer, lydelig fordrede en Vaabenhvile. Parlamentet, Frankriges højeste Myndighed i alle Retsspørgsmaal, erklærede (Juni 1593) at ville til det yderste modsætte sig enhver Afvigelse fra Grundsætningerne om Trónfølgen i Monarkiet;

endelig vægrede Stænderne sig ogsaa ved overhovedet at udtale sig om Kongevalget, før en stærk Hær stod beredt til at støtte dem; dette vilde sige saa meget som, at man i det hele gav Afkald paa at opstille en Modkonge.

Saaledes havde Uenigheden mellem Filip II og Mayenne saa vel som Henriks mere kloge end oprigtige Adfærd forspildt alle de af Liguens forskjellige Nuancer opstillede Planer. Kongen benyttede med Iver den ham for Øjeblikket saa gunstige Stilling; han sluttede en tre Maaneders Vaabenhvile med Paris, lod sig i St. Denis et Par Timer undervise i den katholske Religion og blev derpaa (25de Juli) efter denne Skinomvendelse optaget i den katholske Kirkes Skjød af Erkebiskoppen af Bourges under en Tilstrømning af utallige Parisere.

Herved gjorde Henrik IV et uhyre Fremskridt. De hidtidige Modsætninger mistede deres Skarphed, Politikerne vare befriede for alle Samvittighedsnag, Liguens Medlemmer kunde ikke mere samle sig under nogen Fane, og selv de Reformerte kunde ikke modsætte sig en katholsk Konge, der blandt alle Tronkandidaterne dog var mest gunstig stemt mod dem og nylig havde givet dem de videst gaaende Forsikringer.

Inden et Aar underkastede sig nu den største Del af de endnu oprørske Provinser og Stæder. Liguens Stænderforsamling opløstes lidt efter lidt af sig selv, idet Medlemmerne efterhaanden forlode Paris. I Hovedstaden bekæmpede Liguens Tilhængere og Politikerne uafladelig hverandre, men med stadig voxende Held for det sidste Parti. Endelig gjorde Byens Guvernør Brissac Udslaget. Mayenne troede fuldstændig at kunne stole paa ham; men Brissac, som holdt Liguens Sag for tabt, skuffede Mayenne, tilmed da Kongen sikrede ham betydelige Fordele. Under Mayennes Fraværelse lod Brissac om Morgenen den 22de Marts 1594, endnu i det dybeste Mørke, Kongen drage ind i Byen med 6,000 Mand. Paris faldt i Henriks Magt næsten uden Modstand, og Fler-

tallet af Borgerne jublede deres Konge i Møde. Hertugen af Feria fik fri Afmarsch med sine 3,000 Spaniere. «Anbefal mig til Eders Herre; lykkelig Rejse, men kom ikke igjen», tilraabte Henrik dem ved Bortmarschen. Det var en Erobring, som med rette blev sammenlignet med Byens Befrielse af Englændernes Magt for omtrent 150 Aar tilbage; ikke en eneste Henrettelse formørkede den almindelige Glæde.

Med Hovedstadens Erobring var Kampen i Virkeligheden afgjort; der gaves ganske vist enkelte Egne og enkelte Stormænd, som holdt fast ved Oprøret, og Spanien sendte dem uafbrudt Understøttelse; men den adsplittede og uenige Ligue savnede ethvert Livsprincip, blev nu betragtet med Uvilje af Befolkningen og var ikke, trods den spanske Hjælp, i Stand til i Længden at gjøre Modstand. I December 1594 underkastede sig endogsaa den unge Hertug af Guise, en Søn af den i Blois myrdede Henrik af Guise; Messen havde vundet Kongen ikke blot Paris, som han selv sagde, men i Virkeligheden hele Frankrige.

III.

To store Principer, det monarkiske og det religiøse, havde under den nu afsluttede Kamp staaet overfor hinanden; intet af dem havde været i Stand til at besejre det andet og havde sluttelig truffet en Overeenskomst, der kun førte dem hinanden halvvejs i Møde. De Reformerte og Politikerne, Repræsentanterne for det monarkiske Princip, havde hævet deres Fører paa Frankriges Trone; men han havde kun kunnet bestige samme ved at antage den katholske Religion, hvorved han billigede og paa en Maade legaliserede sine Modstanderes hidtidige Opførsel. Derimod havde det demokratiske Princip, som havde staaet i et saa snævert Forbund med Liguen, lidt et afgjort Nederlag; i hvor ringe Grad dette Princip havde Rod i det franske Folks Hjerte, fremgaar tydelig af den Let-

hed, hvormed Liguen kunde gjøre Ende paa det, da den ikke mere trængte til samme.

Et Mordforsøg, som Chastel under Paavirkning af nogle Jesuiter foretog mod Kongen, medførte Jesuiternes Fordrivelse fra den største Del af Frankrige, men denne Forholdsregel havde dog for saa vidt ikke andre Følger, end at den stadig paa ny væbnede de mørke, snigmorderiske Fanatikere mod Henrik IV. Og dog blev han netop ved denne Tid fuldkommen forsonet med Kirken. Hans Held formildede mere og mere den ham hidtil saa fjendtlig sindede Pave, Clemens VIII. Paa den Tid var den romerske Curie endnu verdensklog og forstod at føje sig i Tidsforholdene; ved en fortsat Modstand maatte den befrygte, ikke at Frankrige blev protestantisk, men at den Pavestolen næsten lige saa forhadte gallikanske Retning i den franske Kirke skulde vinde fuldstændig Overhaand. Trods det spanske Partis uhørte Anstrengelser gav Paven dog den 15de September 1595 Henrik IV fuldstændig Absolution for alle de ham idømte og fortjente kirkelige Straffe, rigtignok under temmelig ydmygende Ceremonier, hvilket dog ikke forstyrrede Kongens Glæde, der brød sig saare lidet om Formen, naar han blot sejrede i Realiteten.

Kongens Udsoning med Kirkens Overhoved berøvede Liguens Tilhængere det sidste Paaskud til Modstand; de Franskmænd, som endnu vare under Vaaben, vare for Fremtiden kun Oprørere i Forbund med Rigets Fjender. Henrik mente nu ogsaa at maatte vise Filip, at han virkelig var Frankriges Konge, hvem man ikke ustraffet kunde fornærme i Aaret 1595 erklærede han Spanien Krig. Ogsaa i denne Kamp viste Henrik paa ny ved mangfoldige Lejligheder sin Dygtighed og sit Mod. Kan der f. Ex. tænkes noget mere beundringsværdigt, end at han ved Fontaine-Française med 1,500 Mand kastede 10,000 Fjender; men i det hele taget udøvede hans Lykke dog ingen gunstig Indflydelse paa ham. Hovedstadens Fester og hans Kjærlighedsforstaaelser med den smukke Gabriele d'Estrées lod ham forsømme Krigen mere,

end sømmeligt var, saa at hans Popularitet endog led et betydeligt Skaar, og han blev en Skive for utallige Spotterier. Dertil kom, at den spanske Armé, skjønt den blev haardt trængt i Nederlandene af Hollænderne, dog endnu stadig hævdede sin Overlegenhed over de franske Tropper; den franske Adels Voldsomhed maatte vige for det klippefaste, jernhaarde spanske Fodfolk, som i hundrede Aar og paa utallige Valpladser havde ført Spaniens rødgule Banner til Sejr. Vigtige Grænsefæstninger i Norden og Østen gik paa den Tid tabt til Fjenden.

Disse Sejre bevirkede, at Henrik IV saa meget desto ivrigere søgte at tilvejebringe den indre Fred selv med de største Opofrelser. I Januar 1596 sluttede han i Folembray med Liguens Overhoved Mayenne et Forlig, som skulde gjøre en fuldkommen Ende paa Liguen. Der blev udstedt en fuldstændig Amnesti for alle i Liguens Tid udøvede politiske Forseelser og Forbrydelser; for hver af Liguens Førere blev der fastsat Godtgjørelser i hundrede Tusinder af Dalere saa vel som Guvernementsposter over Provinser, Fæstninger o. s. v. Henved 100 Millioner Livres, omtrent 600 Millioner Kroner efter den nuværende Pengeværdi, kostede det Henrik at betvinge og tilfredsstille Liguens Førere. Kun Hertugen af Mercoeur i Bretagne sluttede sig ikke til Freden i Folembray, da han endnu stadig nærede Haab om ved Spaniens Bistand at vinde dette vigtige og fra gammel Tid partikularistisksindede Hertugdømme.

I det hele taget var Kongens Stilling ingenlunde glædelig, ikke en Gang efter den saaledes vundne Sejr i det indre. Onderne havde været altfor udbredte og slaaet for dybe Rødder, til at de hurtig kunde fjernes. Omkostningerne til Krigene og til Fredsslutningerne havde forstyrret Pengevæsenet i Bund og Grund; Gjælden beløb sig til 345½ Million Livres. Folket, som var forarmet ved Borgerkrigen, kunde ikke udrede de paalagte Skatter og knurrede højt over deres Tryk; Restanserne alene ved Formueskatten beløbe sig til 20 Mil-

lioner Livres (omtrent 120 Millioner Kroner). Finans- og Skatteembedsmændene besvege Staten paa enhver Maade; Stormændene opførte sig omtrent uafhængige i de dem ved Forliget indrømmede Guvernementer; Protestanterne vare højlig utilfredse over, at Kongen tøvede saa længe med at tildele dem de lovede Friheder og Garantier. Overalt rejste sig Vanskeligheder.

Det var en Trøst for Henrik, at endelig, i Marts 1598, ogsaa den sidste af Liguens Førere, Hertugen af Mercoeur, blev bevæget til at underkaste sig, og det paa Betingelser, som vare en stor Tilfredsstillelse for Kongen personlig. Hertugens eneste Datter og Arving, som en Gang skulde arve de forenede Huse Mercoeurs og Penthièvres overordentlig rige og vigtige, over hele Bretagne udstrakte Besiddelser, blev formælet med Cæsar af Vendôme, Henrik IV's og den smukke Gabrieles ældste Søn.

Under Afslutningen af dette Forlig, som endte Borgerkrigen i Frankrige, vare endnu vigtigere Underhandlinger i Gang. Filip II følte sine Kræfter svigte. I religiøs Henseende var meget lykkedes for ham. I Italien og Spanien var Reformationen fuldstændig udryddet; i Tyskland og Polen var Reaktionen mod Reformationen i Fremskridt, særlig ved hans Hjælp. Men derimod kunde han ikke skjule for sig selv, at hans Værk i politisk Henseende væsentlig var mislykket. Paa Grund af de nederlandske Friheders Undertrykkelse var den unge Republik, de forenede Nederlande, sejrig fremstaaet; «hans» Kongerige Frankrige var igjen bleven en mægtig, enig Stat under hans mest afgjorte Modstander og var paa ny beredt til at optage Kampen om Hegemoniet med Spanien. Dette hans Rige var ved hans Regerings Endelig dybt rystet med Hensyn til sin Velstand, dets Omraade var formindsket, dets Befolkning udtømt, baade fysisk og aandelig talt, og aftog med rivende Fart. Derhos anerkjendte Filip II sin Efterfølgers fuldstændige Uduelighed, hvorfor den livstrætte Olding ofte ikke kunde afholde sig fra at græde. Før

sin Død vilde han dog i det mindste skjænke sit Rige den længe savnede Fred og fandt naturligvis Henrik IV meget beredvillig til at afslutte samme. Rigtignok havde Kongen ved et i Aaret 1596 indgaaet Forbund forpligtet sig til ikke at slutte Fred med Spanien uden Englands og Hollands Deltagelse og Samtykke; for en Forms Skyld opfordrede han da ogsaa Elisabeth og Generalstaterne til en Deltagelse i Forhandlingerne, men da de vægrede sig herved og formanede ham til at holde ud, satte han sig ud over disse Indvendinger med den Sindets Lethed, han altid lagde for Dagen, naar en Krænkelse af Løfter forekom ham fordelagtig. I Januar 1598 aabnedes Fredsunderhandlingerne i Vervins, og den 2den Maj blev der sluttet en Fred, som var over alle Forventninger gunstig for Frankrige. For blot at skaffe sin Søn Fred gav Filip II alle sine Erobringer i Nord- og Østfrankrige paa Cambray nær tilbage uden Godtgjørelse.

Saaledes vare altsaa ikke blot Borgerkrigerne, men ogsaa den ydre Krig endt; men Henrik maatte nu ogsaa bringe de religiøse Kampe i Frankrige i det hele taget til en endelig Afslutning ved at indrømme de Reformerte en fast og tryg Stilling i Staten. Derfor udstedte han i April 1598 Ediktet i Nantes, som var bestemt til at ende de franske Religionskriges Tidsalder. Ved denne Henrik IV's Lov blev der indført et nyt Princip i den kirkelige Politik. Hidtil havde enten Katholicismen eller Regenten villet tvinge alle Undersaatter i en Stat til en og samme Tro; her gjorde man nu for første Gang et Forsøg paa at forene forskjellige Trosbekjendelser i al Fredelighed og med lige Berettigelse indenfor Staten og under samme Statsmyndighed. Rigtignok bleve den katholske Kirkes Indretninger overalt lagte til Grund, hvor Staten havde at tage Hensyn til det kirkelige — med Hensyn til Helligdage, Kirkeskatter og lign.; men iøvrigt bleve de Reformerte stillede fuldkommen paa lige Fod med de øvrige Borgere, ja endog sikrede mod enhver Tilsidesættelse ved særlige Anordninger med faktiske Garantier.

Dette tolerante Formaal laa imidlertid fuldkommen fjernt for Datidens Utaalsomhed, og derfor fandt Ediktet Modstand baade hos protestantiske og katholske Fanatikere. Saavel officielle som populære Midler bleve bragte til Anvendelse mod samme; Præsterne begyndte igjen deres oprørske Sprog, og de høje Domstole vilde i hele to Aar ikke anerkjende Ediktets Lovmedholdelighed; men Henrik lod sig ikke vildlede af alle disse Anfægtelser. Han var overbevist om at have Ret, Menneskelighed og Hensigtsmæssighed paa sin Side, og saaledes vandt han ogsaa her en fuldkommen Sejr, i det han i ét og alt satte sine humane og nyttige Planer igjennem. (Forts.)

C. H.

Momenter af det nye Italiens Historie.*)

I.

Slaget ved Novara den 23de Marts 1849, i hvilket Østerrigerne under Feltmarskal Radetzky sejrede over Kong Karl Alberts Hær, betegner for Italiens revolutionære Bevægelser i dette og det foregaaende Aar det afgjørende Slutningspunkt, hvorfra de Virkninger udgik, der med en enkelt Undtagelse overalt paa Halvøen førte de gamle politiske Tilstande tilbage. Da den historiske Kausalsammenhæng medfører, at ingen Begivenhed vil kunne forstaas, naar den fastholdes i sin Isolation, og da Personlighederne ville komme til at savne deres ejendommelige Relief, naar de løsrives fra den politiske Baggrund, hvorpaa de have bevæget sig, skulle vi som Indledning til de følgende Omrids angive Hovedudviklingsgangen i de mange stormfulde Optrin og Omskiftelser, for hvilke den italienske Halvø var Skuepladsen i dette Aarhundredes Midte. Trækkene i de italienske Statssamfunds Fysiognomi før den

---

*) Hermann Reuchlin: Geschichte Italiens von Gründung der regierenden Dynastien bis zur Gegenwart. 1—4 Bind. — O. Hartvig: Napoleon der Dritte und Italien in der Zeit der Vorbereitung zum Befreiungskriege 1850—58. Sybels Historische Zeitschrift. 26. Band. — Otto Speyer: Camillo Graf von Cavour. Der neue Plutarch, herausg. von Rudolf Gottschall. 2ter Theil. — Henry d'Ideville: Journal d'un diplomate in Italie, notes pour servir a l'histoire du second empire. Turin 1859—62. Paris 1873.

Tid ere velbekjendte. Italien var kun et geografisk Begreb, men ingen historisk Realitet. National Enhed og politisk Uafhængighed kjendtes ikke i Virkeligheden, men levede kun som Idealer i Digternes Fantasi eller stode som fjerne Formaal for hemmelige Selskabers (Carbonariernes) Planer. Halvøen var, fraregnet det lombardo-venetianske Omraade, der paa Wienerkongressen indlemmedes i de østerrigske Kronlandes Tal, udstykket i de sex Stater: Kongerigerne Sardinien og Begge Sicilier, Storhertugdømmet Toskana, Hertugdømmerne Parma og Modena og Kirkestaten, der alle i større eller mindre Grad befandt sig under Østerriges Overherredømme. Revolutionerne 1820 og 30, af hvilke den første fandt Sted under Paavirkning fra Spanien, den anden under middelbar Tilskyndelse fra Frankrige, havde udadtil havt Fremmedherredømmets Tilintetgjørelse og indadtil den konstitutionelle Friheds Grundlæggelse til Formaal, men de vare i begge Henseender forblevne frugtesløse. I Kraft af det Interventionsprincip, som var blevet opstillet af Kongressen i Troppau, kuede østerrigske Hære begge Gange de forsøgte Rejsninger, og den derved fremkaldte fjendtlige Modsætning mellem Folkene og Dynastierne knyttede disse sidste endnu fastere til Hoffet i Wien. Hvor man saa hen, regeredes der efter absolutistiske Grundsætninger, som bragtes til en grusom Anvendelse mod enhver, der vovede aabenlyst at vedkjende sig de politiske Ideer, som have givet Aarhundredet dets Særpræg. Medens der saaledes fra Tronerne, der vare omspændte af det reaktionære Pavedømmes friheds- og oplysningsfjendske Indflydelse, udgik en Tragten efter at lægge den fremadstræbende Tidsaand i Lænker og tvinge den ind i et middelalderligt Spor, var man ogsaa Vidne til, at Standsprivilegier i Ledtog med forældede økonomiske Principer og et trykkende Skattesystem tærede paa Nationens materielle Kraft. Folkets store Mængde nedsank som en Følge af disse radikale Onder i Uvidenhed og Sløvhed og forvandledes egentlig fra en Nation til et Aggregat af ufrie Individer; men dette gjaldt væsentlig

kun Mængden, thi blandt den intelligente Mellemklasse udsluktes ikke Fortidens store Erindringer og Forventningerne om, hvad Italien i Fremtiden skulde blive, naar de i det Foregaaende berørte politiske Tanker vare omplantede paa Virkelighedens Grund.

Regeringerne vaagede nu ganske vist med mistænksomme Blikke over enhver Ytring, der kunde afvindes en politisk Side, og søgte strax at undertrykke den; men det var en Lykke for Italien, at der blandt dets Dynastier fandtes et enkelt, der i Modsætning til Bourbonnerne i Neapel og de østerrigske Fyrstehuse i Toskana, Parma og Modena, var nationalt. Dette Dynasti var Huset Savoyen, der regerede i Sardinien. Vel herskede det i Overensstemmelse med absolutistiske og klerikale Principer, men det var paa Grund af sit nationale Instinkt ikke tilbøjeligt til at opofre sin Selvstændighed ganske overfor Østerrige, paa hvis Bekostning det endog i Samklang med Traditionerne fra den polske Tronfølgekrig og den østerrigske Arvefølgekrig atraaede at udvide sig i Norditalien. Da Kong Karl Albert af Linien Carignan i Aaret 1831 besteg Tronen, opretholdt vel ogsaa han, der havde været indviet i Carbonariernes Planer og vist sig sympathetisk stemt imod den moderate Afskygning af disse, den uindskrænkede Kongemagt og tilintetgjorde derved i Begyndelsen mange Forhaabninger; men hans Regering kom dog til at betegne et Vendepunkt i Italiens Historie. Karl Albert var opfyldt af den Overbevisning, at Italiens nationale og politiske Gjenfødelse skulde udgaa fra Huset Savoyen, men han skjulte af Hensyn til sine Midlers begrænsede Omfang de Tanker, han gjemte i sit Inderste. Kunde han ikke aabenlyst udtale sine Planer, var han dog i Stand til ad forskjellige Veje at forberede sit lille Rige til Løsningen af den store Opgave. Han reformerede saaledes Administrationen, lagde Vægt paa Uddannelsen af sin Hær og aabnede de fra de andre italienske Stater fordrevne Patrioter et Tilflugtssted i sit Land, der blev Centret for en æsthetisk-politisk Literatur,

hvis Virkninger ikke kunde holdes ude fra Halvøens øvrige Befolkning. Karl Albert var som en Følge af den Aand, der gjennemtrængte hele hans Virksomhed, en i de Klerikales og Feudales Øjne mistænkelig Personlighed, og hans enevældige Regeringssystem bragte ham i fjendtlig Modsætning til det revolutionære Parti, med hvilket han i sin Ungdom havde staaet i Forbindelse. Han kunde med en Hentydning til de Farer, der truede ham fra disse extreme Sider, ytre til Hertugen af Aumale, at han følte sig stillet mellem Jesuiternes Chokolade og Carbonariernes Dolke; men det er hans store Fortjeneste, at han aldrig lod sig tvinge bort fra den Bane, der for ham stod som den eneste rette til den nationale Befrielse, og det er et talende Vidnesbyrd om hans Klogskab og Bøjelighed, at han, medens han forberedte sine Planers Udførelse, altid forstod at afpasse sin Optræden efter Omstændighederne. Den østerrigske Regering fulgte med Mistanke og Uro ethvert af hans Skridt, men han forstod overfor den, der identificerede sine egne Interesser med Italiens, at undgaa enhver umiddelbar Anledning til Klage og Trusler, paa samme Tid som han formaaede at gjøre det indlysende for den oplyste Del af Italienerne, at han, naar det heldige Tidspunkt kom, var den, der maatte gaa i Spidsen for Italiens Uafhængighedskamp, og den, om hvem hele Nationen maatte slutte sig.

Medens det nationale Parti saaledes havde sit Blik henvendt paa Turin som det Punkt, hvorfra en ny Æra for Italien skulde oprinde, udgik der ganske uventet fra et andet Sted paa Halvøen en Bevægelse, der for en Tid stillede Kong Karl Albert i Baggrunden. I Aaret 1846 besteg Pius IX den hellige Stol, og han begyndte i Modsætning til sine Forgængere sin Regering med en Række frisindede Reformer i Administrationen. Det overraskende Skue af en liberal Pave gjorde et dybt Indtryk paa det italienske Folk, i hvis Hjerte Misfornøjelsen med de herskende Tilstande ulmede, og Begejstringen for Pius blev snart almindelig over hele Halvøen.

Pavens Navn blev mærkelig nok en symbolsk Betegnelse for Fremskridtspartiets Planer, og den Tanke om et italiensk Statsforbund under hans Forsæde, der senere skulde komme til at spille en Rolle, dukkede allerede nu frem. Man mindedes Middelalderens store Paver, der paa det guelfiske eller nationale Partis Side havde kæmpet for Italiens Uafhængighed af Tyskerne. Endnu medens den fra det ellers konservative og ultramontane Rom udgaaende Bevægelse holdt Sindene i Spænding, og medens Regeringerne æggede Folkestemningen ved at undertrykke enhver sympathetisk Tilkjendegivelse for Paven, indtraf en ny Tilskyndelse, idet Efterretningen om Februarrevolutionen og den franske Julitrones Fald udbredtes over Italien. Den blev Signalet til revolutionære Begivenheder ligefra Alpernes Fod til det libyske Hav. Sicilien proklamerede sin frie Forfatning af 1812 og vilde kun som et selvstændigt Kongerige træde i Personalunion med Neapel. Dettes Konge Ferdinand II maatte give en fri Forfatning, hvilket Exempel Storhertug Leopold II af Toskana og Pave Pius fulgte, medens Hertugerne af Parma og Modena forlode deres Lande, da de ikke vilde gjøre Bevægelsen nogen Indrømmelse. I Sardinien satte Karl Albert den 8de Februar Kronen paa sine Reformer ved at udstede det saakaldte Statut, ved hvilket det konstitutionelle Regeringssystem indførtes. Forinden Midten af Martsmaaned havde Revolutionen saaledes sejret i Palermo, Neapel, Rom, Florents, Parma, Modena og Turin, og overalt var det maadeholdne liberale Parti, Tilhængerne af det konstitutionelle Monarki, kommet til Magten. Kun Lombardiet-Venedig stod endnu tilbage. Her, hvor de østerrigske Troppers Nærværelse virkede hæmmende, havde man ikke strax fulgt det øvrige Italiens Exempel, men da Budskabet kom om Revolutionen i Wien, formaaede intet mere at holde den revolutionære Strøm tilbage; Befolkningen rejste sig i Milano og Venedig, de østerrigske Tropper trak sig under Radetzky tilbage til den bekjendte Fæstningsfirkant, og i begge Stæder overtoge provisoriske Regeringer Ledelsen.

For Kong Karl Albert var Øjeblikket til at handle kommet. Han skulde nu retfærdiggjøre den symbolske Betegnelse: «Italiens Sværd», hvormed Revolutionen hilste ham. Hans Maal var Østerrigernes Fordrivelse og Oprettelsen af et norditaliensk Rige, der foruden Piemont skulde indbefatte Lombardiet-Venedig og Po-Hertugdømmerne. Hvorledes det maadeholdne liberale Parti stillede sig til Krigen mod Østerrige, fremgaar af følgende Udtalelser af Camillo Cavour. «Afgjørelsens Time er nu slaaet for det savoyiske Monarki», udbrød han den 23de Marts overfor Ministeriet Balbo, samme Dag som Østerrigerne rømmede Milano; «Timen for store Beslutninger er kommen; den Time, hvoraf Rigers og Folks Skæbne er afhængig. Overfor Begivenhederne i Lombardiet og Wien er det ikke tilladt at tøve og tvivle. Vi, der ere koldblodige Mænd, som ere mere vante til at følge Fornuftens Grunde end Hjertets Tilskyndelser, vi maa dog efter omhyggelig at have prøvet ethvert Ord udtale som vor fulde Overbevisning, at der kun staar Nationen, Regeringen og Kongen *én* Vej aaben — Krigen, Krig uden Tøven! Dette er et Øjeblik, da Dristighed er den sande Klogskab, da Forvovenhed er visere end Tilbageholdenhed. Selv om vi kun havde 5,000 Mand, maatte vi kaste dem mod Milano!» Den 24de Marts udstedte Karl Albert en kort Proklamation, hvori han lovede Lombarderne den Hjælp, Brødre kunde vente af Brødre, til Opnaaelsen af retfærdige Ønsker, «i Tillid til den Gud, der saa synlig er med os, der har givet Italien en Pius, der ved saa underfulde Rystelser har sat det i Stand til at hjælpe sig selv (di fare da se)». I Spidsen for henved 24,000 Mand rykkede Kongen ind i Lombardiet. Overalt fandt han begejstret Tilslutning, overalt vajede den trefarvede Fane, og Østerrigerne, der kun bevarede Fæstningerne Mantova og Verona, maatte efter et Nederlag ved Goito, og efterat Karl Alberts Hær, forstærket med lombardiske og venetianske Friskarer, havde indtaget Fæstningen Peschiera, trække sig bag Adige op til Italiens Nordgrænse. Kong Ferdinand af Nea-

pel, Paven og Storhertugen af Toskana bleve af deres nationalliberale Ministerier tvungne til at erklære Østerrige Krig, og fra disse Stater sendtes tre Korpser, der i det hele talte 37,000 Mand, til Norditalien for at deltage i Uafhængighedskrigen. Kampen antog Karakter af et Korstog, Præsterne virkede for den nationale Sag og gave Revolutionen kirkelig Indvielse, og Friskarerne smykkede sig med det røde Kors til den hellige Krig; men det varede ikke længe, inden Situationen skiftede Karakter. Kong Karl Albert besad ikke strategisk Talent, hans forskjelligartede Tropper sammenholdtes ikke af Disciplinens Baand, og det italienske Folk, der blev revet med af Revolutionens Hvirvel, havde endnu ikke prøvet Modgangens Skole tilstrækkelig til at begrænse sine Fordringer og holde dem indenfor det opnaaelige. I Syd- og Mellemitalien trængtes det maadeholdne konstitutionelle Parti tilbage af det yderliggaaende demokratiske; en Kamp i Neapel mellem Demokraterne og de Reaktionære førte til en Sejr for disse sidste, Kong Ferdinand tog alle sine Indrømmelser tilbage og kaldte sine Tropper hjem fra Lombardiet; i Rom og Toskana tiltvang det radikale Parti sig Magten, hvorefter Paven og Storhertugen flygtede til Gaëta for at søge Beskyttelse hos Kongen af Neapel. Imidlertid var Sejren i Norditalien bleven afgjort til Fordel for Østerrigerne. Efterat Radetzky havde modtaget Forstærkning fra det indre Østerrige, begyndte han sin Fremrykning. Karl Albert blev slaaet ved Custozza, Goito og Volta, og den 6te Avgust holdt den østerrigske Feltherre efter en alvorlig Kamp sit Indtog i Milano. Tre Dage senere sluttede Karl Albert en Vaabenstilstand med Radetzky. Hele Lombardiet var atter i Østerrigernes Magt; men i Venedig, hvor en provisorisk Regering havde hersket i Kongen af Sardiniens Navn, proklameredes Republiken af Karl Manin. Hertugen af Modena vendte under østerrigsk Beskyttelse tilbage til sit Land.

Piemonts Stilling var fortvivlet. Ved Grænsen stod den sejrrige østerrigske Hær, det var uden Venner og uden til-

strækkelige indre Hjælpekilder. Det oversvømmedes af italienske Flygtninge, der, paa samme Tid som de forlangte Beskyttelse og Subsistensmidler, klagede over Forræderi og dannede et Materiale til Uordener og Opstand. Den slagne Hær, der var bleven forhaanet af den lombardiske Pøbel, var tilbøjelig til at skrive sine Nederlag paa det nye konstitutionelle Regimentes Regning. Det første Parlament, der traadte sammen i Oktober, var uden Erfaring og Disciplin. Regeringen savnede Kredit i Udlandet, og Ministeriet Casati-Gioberti, der havde overtaget Styrelsen, samme Dag Nederlaget ved Custozza fandt Sted, nød ingen Tillid. Kong Karl Albert var hensunken i mørk Tungsind og formaaede ikke at skjule sin Fortvivlelse. Og saa man udover Piemonts Grænser til Halvøen, hvad mødte Øjet da? I Neapel den kraftigste Reaktion og i Mellemitalien tøjlesløs Revolution, fremskyndet af de unitarisk-republikanske Frasehelte. I Sandhed, det forekom mange, at Raabet: Finis Sardiniæ! var et adækvat Udtryk for Virkeligheden.

Da Ministeriet Casati ikke formaaede at beherske Situationen, trak det sig tilbage, og af højre Centrums Rækker dannedes et nyt Kabinet, der skiftede Præsidenter, men fik sit Særpræg af den forfatningstro, maadeholdne Indenrigsminister Pinelli. Under den fortsatte Kamp med de Radikale fik Ministeriet en værdifuld Støtte i Grev Camillo Cavour, der havde Sæde i Deputeretkamret og redigerede Tidsskriftet «Risorgimento». Det første Nummer af dette var udkommet i Slutningen af Aaret 1847, og det fortjener at fremhæves, at Cavour den Gang opstillede som Hovedpunkterne i sit Program: Italiens Uafhængighed, Enighed mellem Fyrster og Folk, Fremskridt ad Reformernes Vej og de italienske Monarkers Konføderation. Nu traadte han op til Forsvar for Regeringen mod de radikale Angreb. «Historien lærer os», skrev han i Risorgimento, «at disse Radikale aldrig have duet til andet end til at sammenflikke en Roman eller kompromittere og ødelægge Menneskehedens vigtigste Interesser.

Drejer det sig ved deres Virksomhed ikke om det, der i Øjeblikket er umuligt, saa drejer det sig ganske vist om en efemer og illusorisk Triumf. De Radikale kunne for en Tid synes sejrrige, men snart gjør Fornuften og Menneskehedens medfødte Fornødenheder sig gjældende; de hæve sig som en Kæmpebølge, opsluge de revolutionære Midler, og Maalet er forfejlet. Man skulde tro, at Naturen forlokkede og begunstigede de Radikale for derefter at haane dem og vænne dem til at agte Naturens Love». Men denne Stemme døde hen i Forvirringen, der især modtog Næring fra Genua, hvor det republikanske Parti og Mazzini havde opslaaet deres Hovedsæde. I December traadte det maadeholdne Kabinet tilbage, og et nyt Ministerium af radikal Farve, men ikke uden maadeholdne Elementer, blev dannet; Gioberti gav det sit Navn. Han betegnede Forsvaret af Italiens Uafhængighed udadtil, Halvøens Forening til et Statsforbund og Udviklingen af Institutionerne i demokratisk Retning som sit Program, men ved Siden deraf betonede han Opretholdelsen af Monarkiet som en Nødvendighed for Italien; men Gioberti var i Bevægelsespartiets Øjne et overvundet Standpunkt. Det nye sardinske Kammer, der dannedes i Januar 1849, havde en overvejende radikal Karakter; fra Florents og Rom indløb Efterretningen om Republikens Proklamering. Gioberti, der som Ministerpræsident fik den Skæbne at maatte forsvare de maadeholdne Grundsætninger, han tidligere som Deputeret havde angrebet, nedlagde sin Portefeuille, og Ratazzi, Føreren for venstre Centrum, blev hans Efterfølger. Budskabet om Østerrigernes Nederlag i Ungarn bevægede det nye Ministerium til at opsige Vaabenstilstanden og gjenoptage Krigen. Evropa fordømte denne Handling som et afsindigt Foretagende, og alle klartseende, besindige Italienere nærede ingen Tvivl om Kampens Udfald, men de toge alligevel Ordet for Krigen; thi denne forrekom dem som den eneste Udvej fra Anarkiet og den Revolutionstummel, der havde grebet det italienske Folk. Skjønt saaledes Camillo Cavour, hvem vi

her tage som Repræsentant for den ædleste Del af Piemonts Befolkning, forudsaa, at Fredsbetingelserne vilde blive haarde, hævdede han dog, at den indre Fred ikke kunde kjøbes for dyrt, da den var den eneste Vej, der kunde føre til Italiens fremtidige Gjenfødelse. Den 20de Marts rykkede en sardinsk Hær paa 120,000 Mand, over hvilke den polske General Chrzanovski førte Overkommandoen, ind i Lombardiet. Radetzsky havde næppe 70,000 Mand, men han havde i sin Generalstabschef, Baron Hess, et strategisk Talent. Østerrigerne førte ved en snild Manøvre Krigen over paa piemontesisk Grund og endte den efter tre Dages Forløb ved Novara, hvor de vandt en afgjørende Sejr over den sardinske Hovedstyrke. Kong Karl Albert, der forgjæves havde søgt Døden i Slaget, sendte om Natten General Cadorna til Radetzkys Hovekvartér for at bede om Vaabenstilstand; Hess viste sig overmodig og slog paa, at den sardinske Tronarving maatte udleveres Feltmarskallen som Gidsel, da man ikke kunde fæste Lid til Kongens Ord. Karl Albert indsaa nu, at hans Person stod i Vejen for en taalelig Overenskomst, og han tovede derfor ikke med at fjerne denne Hindring. Han frasagde sig samme Nat i Slottet Bellini i Novara Kronen. Han lagde sin Haand paa Hovedet af sin ældste Søn, Hertugen af Savoyen, der knælede foran ham, og erklærede ham i Generalernes Nærværelse for retmæssig Konge. Medens Karl Albert ilede til Portugal, hvor han døde Julimaaned samme Aar, begav den unge Konge, Viktor Emanuel, sig til Radetzky. I en Gjæstgivergaard i Nærheden af Novara undertegnedes Vaabenstilstanden. Den 6te Avgust sluttedes Freden i Milano. Ved engelsk-fransk Mægling lykkedes det at skaffe Sardinien maadeholdne Betingelser; Kongeriget bevarede de Grænser, Wienerkongressen havde anvist det, og forpligtede sig til at betale 75 Millioner Lire i Krigsomkostninger. Efter Sardiniens Nederlag, hvortil den toskanske og romerske Republik af misforstaaet Uvilje mod Monarkiet havde medvirket ved ikke at yde Karl Albert Understøttelse, førtes Halvøens Stater ved

Østerriges Hjælp tilbage i det gamle Spor. Venedig indtoges efter et heltemodigt Forsvar. I Toskana, Parma og Modena herskede Fyrsterne atter enevældig under østerrigske Bajonetters Beskyttelse. Efter Bolognas Besættelse af Østerrigerne og Roms af Franskmændene forberedte en provisorisk Regering, bestaaende af tre Kardinaler, Pius IX's Tilbagekomst fra Gaëta. Sicilien og Neapel sank tilbage under et mørkt Tyranni. «Den østerrigske Dobbeltørn udbredte atter sine Vinger over det lombardo-venetianske Kongerige; i Mellem- og Nederitalien vajede de legitime Herskeres Faner og den italienske Trikolore, hvortil der knyttede sig saa rige Forhaabninger, fandt kun et Tilflugtssted i Piemont».

II.

I Piemont havde Vaabenstilstanden ved Novara havt en revolutionær Bevægelse af den betænkeligste Karakter til Følge. Deputeretkamret, i hvilket det radikale Parti havde Overvægten, negtede at anerkjende den afsluttede Overenskomst, og i Genua udbrød en mazzinistisk Opstand, der maatte kues med Vaabenmagt. En Piemonteser giver følgende Skildring af den Tilstand, der herskede i hans Fædreland efter det ulykkelige Felttog: «Finanserne befandt sig i den skrækkeligste Uorden, mellem Stat og Kirke førtes en forbitret Kamp, og Mistanken om frihedsfjendske Hensigter fra Regeringens Side var almindelig udbredt. Flygtningene fra det øvrige Italien bragte et Uroligbedens Element ind i Landet; fra Mazzinisternes Side udgik en uafbrudt Agitation; Hæren befandt sig i Opløsningstilstand; Handel og Industri vare lammede; hos Folket ytrede sig Sorg og Skuffelse over de lidte Nederlag, og sjelden hørtes Ønsket, men endnu sjeldnere Haabet om at se en Gjentagelse af Forsøget paa at erobre den nationale Uafhængighed. Og udadtil stod Piemont uden en eneste sand Ven blandt Evropas Regeringer, men talte blandt disse mange aabenlyse og skjulte Fjender». Alligevel

skulde denne lille Stat i det følgende Decennium blive en konstitutionel Mønsterstat i det af Reaktionen beherskede Evropa og en Haabets Stjerne for det italienske Nationalparti. Kabinettet Ratazzi var traadt tilbage faa Dage efter Nederlaget ved Novara, og et maadeholdent Ministerium under Forsæde af General Delaunay overtog Regeringen. Det opløste Kamret og antog en stærkere national Karakter, i det Massimo d'Azeglio i Maj blev Medlem af det og med Forsædet forbandt Udenrigsministeriets Portefeuille. Denne Mand, der havde vundet et Navn som Maler og Digter, som Publicist og Statsmand, som Soldat og Verdensmand, var ligesaa rettænkende som varmtfølende, ligesaa fast som maadeholden. Italiens Folk saa med Ærefrygt hen til ham, og Diplomatiet modtog ham med Bifald; thi man vidste, at han var en afgjort og hensynsløs Fjende af Revolutionen. Massimo d'Azeglio var sig sin Opgaves Vanskelighed bevidst, men han havde ogsaa en Følelse af, at han var Situationens Mand. «Saalænge jeg har Befalingen», skrev han til sin Hustru, «skal Piemont, lille og ødelagt som det er, ikke gjøre sig skyldig i Daarskaber; men det er dog min Vilje, at det skal holde Kammen oprejst, ligesom en Hane, der i Loen sidder foran paa Vognstangen. Jeg giver efter, fordi jeg er lille, men jeg beder ikke om Tilgivelse, naar jeg har Ret. Jeg véd, at den, der har tabt i Spil, maa betale. Vi ere kastede til Jorden, men vi have ikke tabt Modet. Vi maa igjen begynde forfra paa et langvarigt Arbejde». Azeglio kom snart til at afgive Vidnesbyrd om sin Fasthed. Da Kamret negtede at ratificere Fredsbetingelserne i Milano, opløste han det og lod Kongen i en fra Moncalieri udstedt Proklamation advare Vælgerne mod blinde Lidenskaber. Det nye Kammer havde et konservativt Præg, da højre Centrum havde Flertallet i det. Det aabnedes den 20de December 1849, og den halvblinde Grev Cæsar Balbo paatog sig den tunge Pligt at forelægge Kamret Fredstraktaten til Stadfæstelse. «Motivet hertil», sagde han, «er kun et, nemlig: den klare, af alle anerkjendte

Nødvendighed. Der hører ligesaa stort Mod til aabent og ligefrem at give efter for den som til at modsætte sig enhver falsk eller tvivlsom Nødvendighed. Ogsaa Forfatningen forlanger vort Samtykke. Udvalget foreslaar Dem at give Deres Samtykke i den kortest mulige Form». Den 9de Januar 1850 stadfæstede Kamret i Tavshed Freden med 112 Stemmer mod 17.

Det er i denne Afhandling vor Hensigt at lægge Hovedvægten paa Fremstillingen af det nye Italiens, særlig den sardinske Stats, ydre Politik, men det følger af sig selv, at vi ikke kunne se bort fra Piemonts indre Styrelse, da vi i denne finde væsentlige Betingelser for, at Regeringen i Turin kunde løse den store nationale Opgave, den havde stillet sig. Samholder man Regeringssystemet i Piemont med det, der i de ti Aar efter Slaget ved Novara fulgtes i de øvrige italienske Stater, fremtræder Antithesen i hele sin Kraft. I disse var den indre Absolutisme og den ydre Afhængighed af den habsburg-lothringske Politik atter gjennemført. Den østerigske Statskantsler, Fyrst Schwarzenberg, behandlede sine italienske Klienter paa en overmodig, brutal Maade; hans Generaler og diplomatiske Agenter optraadte i Florents og Po-Hertugdømmerne ganske med den Vilkaarlighed, som de persiske Satraper i Oldtiden bragte til Anvendelse mod Tyrannerne i Lilleasiens helleniske Stæder; Fyrsternes Undersaatter bleve behandlede paa tilsvarende Maade. De borgerlige Love maatte vige for Krigslove, der stundom endog fik tilbagevirkende Kraft. I Bologna, Parma og Stæderne i Øvre-Italien vaandede Medlemmer af de anseligste Familier sig under den østerrigske Korporalstok. I Neapel forfulgte Kong Ferdinand efter den sicilianske Opstands Undertrykkelse de Liberale med udpræget Hævnlyst og fandt en særlig Tilfredsstillelse i at indespærre Generaler, Ministre og Deputerede, der havde deltaget i Revolutionen, i Fængsler, hvor deres Lidelsesfæller vare Tyve og Mordere. Dette Vilkaarlighedens System kunde ikke andet end virke nedslaaende paa alle

ædle Mænd, hvis Haab stod til Italiens Genfødelse; men hvad der gjorde et endnu smerteligere Indtryk, var det nye System, der bragtes til Anvendelse i Kirkestaten. Rom var den 3dje Juli blevet besat af Franskmændene, hvormed den af Mazzini proklamerede Republik endte sin Skintilværelse. Den 31te Juli overtog et Triumvirat af Kardinaler Regeringen, og det følgende Aar, den 12de April 1850, holdt Pius IX sit Indtog gjennem Porta St. Giovanni, den samme Port, ad hvilken Garibaldi efter sin heltemodige Kamp mod den franske Overmagt var dragen ud Aaret forinden. Saaledes var Præsteherredømmet gjenoprettet, og Paven residerede atter i Vatikanet; men han var nu bleven en ganske anden end for tre Aar siden. Den Gang havde han ved sin beskedne Liberalisme været Nationalpartiets Haab og Gjenstanden for Jesuiternes Had. Med en Hentydning til Kapitoliums Klokke, hvormed der ringes, hver Gang en Pave døer, havde Jesuitergeneralen sagt om Pius: «Denne Pave er en Svøbe for Kirken, mod ham gives der ingen anden Frelse end Kapitoliums Klokke». Pavedømmet, om hvilket man havde drømt, at det skulde klive en Fører i Kampen mod de tyske Barbarer og et lysende Forbillede for Italiens moderne Frihedsstræben, sluttede nu med det habsburgske Kejserdømme et Forbund, hvis Formaal gik ud paa Underkuelsen af den italienske Nationalbevægelse. Til Smerten over dette Systemskifte i Rom sluttede sig hos Italiens Patrioter Sorgen over de mange Skyggesider, Italienerne selv havde fremvist under Uafhængighedskampen. Ved Siden af Redebonheden til at bringe Ofre havde man set udpræget Egennytte, ved Siden af det største Heltemod den skændigste Fejghed, og man mindedes, hvorledes de enkelte Provinser i Norditalien gjensidig havde beskyldt hverandre for Forræderi, hver Gang den fælles Fjende vandt en Fordel. Massimo d'Azeglio har i sine Breve karakteriseret de neapolitanske Hjælpetropper som Italiens Skændsel; men han erklærer, at de pavelige vare endnu værre. Ved det første Kanonskud havde det pavelige Kavalleri kastet sig paa

Flugt; af tresindstyve Mand, som Ambulancerne havde opsamlet, havde kun de sex været saarede; ti Grenaderofficerer havde forladt deres Post overfor Fjenden; en Oberst havde klaget over, at han var altfor meget udsat for Skud og havde indgivet sin Afskedsbegjæring. Mange Soldater vare døde af Skræk, hedder det, andre vare blevne afsindige. Disse moralske Brøst gjorde et dybere Indtryk paa d'Azeglio end Tanken om de republikanske Fraseheltes Utopier om den unitarisk-demokratiske Republik, thi sligt var en naturlig Følge af Italienernes forsømte politiske Opdragelse eller rettere Mangler paa en saadan; men det var hans Overbevisning, at disse Saar vilde blive lægte.

Hvor ganske anderledes vare ikke Forholdene i Piemont! Her stod en ung, daadskraftig, national Konge i Spidsen for Regeringen. Han var sig bevidst, hvilken Arv han havde overtaget efter Karl Albert, og han følte, at kun en ærlig Gjennemførelse af den frie Forfatning vilde være i Stand til at hæve det lille Rige op fra den Afmagt og Opløsning, hvori de revolutionære Bevægelser havde styrtet det. Viktor Emanuel II og Massimo d'Azeglio havde i Sandhed en vanskelig Stilling. Paa den ene Side søgte Førerne for det absolutistiske og klerikale Parti at bevæge Kongen til at tilsidesætte Forfatningen og herske uindskrænket i Overensstemmelse med den reaktionære Strømning, der efter de to Revolutionsaar gik gjennem hele Evropa, paa den anden Side udgik der fra Kabinettet i Wien lignende Opfordringer i Forening med lokkende Tilbud om et Forbund og Grænseudvidelse, og man undlod i denne Anledning ikke at minde den unge Konge om hans Ægteskab med en østerrigsk Erkehertuginde; men Viktor Emanuel og hans Minister svarede, da man fra begge Sider henpegede til det røde Spøgelse, som Konstitntionalismen mulig kunde afføde, at de ikke frygtede for de Røde, men langt mere for de Samvittighedsnag, hvoraf de vilde blive pinte, hvis de brøde deres Ed. Idet Massimo d'Azeglio skred til sin vanskelige Opgave, fik han en udmærket Støtte

i Grev Camillo Cavour, der som Deputeret for Turin var den anerkjendte Fører for Deputeretkamrets højre Centrum. Denne Mand, der skulde erhverve sig større Fortjenester end nogen anden af Italiens Enhed, bekæmpede saa vel i Kamret som i sit Tidsskrift «Risorgimento» den af Reaktionen foreslaaede Indskrænkning af Pressefriheden og Foreningsretten og tog Ordet for Indførelsen af liberale Grundsætninger i Finansforvaltningen og Skattelovgivningen. Da Ministeren Siccardi i Februar 1850 forelagde nogle Love*), der henviste de Gejstlige i Civil- og Kriminalsager til de borgerlige Domstole og gjorde de gejstlige Korporationers Erhvervelse af Grundejendom og Modtagelse af Gaver afhængig af Regeringens Samtykke, optraadte Cavour som disse Loves varmeste Talsmand, ja Initiativet til dem var maaske endog udgaaet fra ham. De Taler, han ved denne Lejlighed holdt, vare de første Vidnesbyrd om hans store Begavelse som Statsmand. Han erklærede, at de Siccardiske Love vare en nødvendig Konsekvens af Forfatningen, og tilføjede, at denne, hvis den ikke kom til at bære de Frihedsfrugter, hvorom den indeholdt Løfte, vilde tabe al Anseelse og undergrave Agtelsen for Monarkiet. Da der fra den reaktionære og klerikale Side blev udtalt, at man ikke uden den strengeste Nødvendighed skulde skride til slige Love og ophidse den offentlige Mening, svarede han: «Netop i rolige Tider tænke de sande Statsmænd paa at gjennemføre nyttige Reformer. De Reformer, der komme i rette Tid, gjøre den revolutionære Aand magtløs. Paa den Dag, da Revolutionen udbryder trindt omkring os, vil den reformatoriske konstitutionelle Trone samle alle Italiens levende Kræfter omkring sig og føre Nationen til det Skæbnens Maal, der venter den». De Siccardiske Love vedtoges den 9de Marts med 130 Stemmer mod 27. Mindretallet bestod af Ultramontane og Radikale, hvilke sidste troede, at man paa én Gang

*) Om de Siccardiske Love, jfr. nøjere Artiklen: «Cavours Ungdom» i Hist. Archiv 1874 II, p. 374—76.

kunde sprænge Pave, Klerus og en henved to Aartusinder gammel Kirke i Luften. Da Kongen havde stadfæstet Lovene, forlod den pavelige Nuntius Turin, efter at han havde nedlagt Protest imod dem. «For den hellige Fader», hed det i denne, «er der intet andet tilbage end at hæve sine Blikke mod Barmhjertighedens Gud og bede ham om at forskaane det piemontesiske Folk for de Revselser, hvormed han har hjemsøgt andre Folk, der søgte deres Lykke i Præstedømmets Fornedrelse». Den hovmodige Erkebiskop Fransoni af Turin, der var en Tyran mod sine underordnede, forbød under streng Straf Præsterne at møde for de borgerlige Domstole, naar de stævnedes som Anklagede eller Vidner. Han blev nu selv anklaget, men negtede at møde, idet han erklærede, at han kun behøvede at modtage Befaling fra Rom og gjorde for sin Person Fordring paa den samme Ukrænkelighed, som tilkom Kongen. Fransoni dømtes derefter til en betydelig Pengebøde og til en Maaneds Fængselsstraf, som han afsonede paa Citadellet ved Turin i Kommandantens Bolig. Nu indtraf en Begivenhed, der skaffede Cavour Sæde i Ministeriet. I Juli Maaned døde Agerdyrknings- og Handelsministeren Santa Rosa. Som god Katholik udbad han sig Sakramentet, men den hidkaldte Præst vilde efter Erkebiskoppens Befaling ikke give ham det, førend han havde taget sin Underskrift under de Siccardiske Love tilbage; Santa Rosa negtede at gjøre det og døde under rystende Familieoptrin. Fransoni forbød den kirkelige Begravelse, hvad der vakte en saadan Forbitrelse hos den offentlige Mening, at Nationalgarden paa Begravelsesdagen kun med de største Anstrengelser kunde forhindre Mængden fra at storme Erkebiskoppens Palads. I disse Dage blev Grev Cavour, de Siccardiske Loves Talsmand, i højeste Grad populær, og det var et almindelig udtalt Ønske, at han skulde være Santa Rosas Efterfølger. Da Justitsministeren Galvagno paa d'Azeglios Vegne foreslog Cavour som Minister, svarede Viktor Emanuel: «For min Skyld gjerne, men tro mig, han vil snart kaste Eder alle af Sadlen». Det nye

Medlem af Kabinettet overtog Ledelsen af Agerdyrknings-, Handels- og Marineministeriet.

I det sardinske Ministerium sad saaledes Massimo d'Azeglio og Cavour, hvis Karakterforskjel vi ikke her kunne dvæle ved, hvorimod vi i Korthed skulle angive det fælles politiske Grundlag, paa hvilket de mødtes. Den Hovedtanke, der gjennemtrængte begges Stræben, var Italiens Uafhængighed, og om de end vilde have denne konstitueret paa afvigende Maade, vare de dog overbeviste om, at Vejen til Italiens moralske Gjenfødelse kun gik gjennem dets politiske Selvstændighed. De indsaa, at den ydre Politik betingedes af de indre Tilstande, at Ordenens Gjenoprettelse og den konstitutionelle Friheds Befæstelse var Grundvolden for moralske og militære Erobringer udad til. Man har med Hensyn til Forholdet mellem disse to Mænd fremdraget den Stilling, Fabius og Scipio indtoge til hinanden i Oldtiden, og sagt, at d'Azeglio brød Banen for Cavours Politik, ligesom Fabius forberedte den Situation, der forskaffede Scipio hans Sejre. Som Minister udfoldede Cavour en beundringsværdig Kraft. Foruden de tre Portefeuiller, hvoraf han allerede var i Besiddelse, overtog han Finantsministeriets. «Hans energiske og elastiske Aand, der var uudtømmelig paa Hjælpekilder, bar ligesom legende den uhyre Forretningsbyrde. Efter at han ved de mest anstrengende Studier havde gjort sig fortrolig med Marinens Tilstand og Mangler, indførte han i alle Grene af dens Bestyrelse en Mængde gjennemgribende Reformer. Ingen Hindring holdt ham tilbage, ingen Modstand afskrækkede ham, ingen Miskjendelse bragte ham ud af Sporet. Han søgte nu at bringe de nationaløkonomiske Frihedsprinciper, han havde forsvaret i Tale og Skrift, til Gjennemførelse». Ved Frihandelssystemet skulde der bringes et nyt Liv i den materielle Kultur, hvorved Nationalformuen kunde stige. Cavour omdannede sukcessivt den bestaaende Lovgivning. Han afsluttede Handelstraktater med Sverige, Danmark, Belgien,

England, Frankrige, ja endog med Østerrige; thi Cavour indsaa, at der gives Omraader, paa hvilke politiske Fjender kunne mødes som Venner. Vi kunne ikke her fortabe os i Piemonts parlamentariske Historie og Skridt for Skridt følge Cavour gjennem hans reformerende Virksomhed. Da den franske Republiks Præsident, Louis Napoleon, den 2den December 1851 havde foretaget sit Statskup, indtraadte for Cavour et af de afgjørende, kritiske Øjeblikke. Franske Flygtninge og italienske Radikale udslyngede i den piemontesiske Presse de mest krænkende Beskyldninger mod Napoleon, og denne forlangte i et truende Sprog Forfatternes Afstraffelse. Regeringen i Turin gav efter, og vi skulle i det følgende se, hvad det var for dybere politiske Motiver, som her bestemte dens Optræden. Den 15de December forelagde Justitsministeren de Foresta Kamrene en Lov angaaende Straf for Presseangreb mod fremmede Monarkers Personer. I Højres Øjne var Loven utilstrækkelig, og det radikale Venstre opfattede den som et uværdigt Kryberi for Magten; men her optraadte Cavour med hele sin Overlegenhed. Han tilbageviste de Radikales Angreb med den Erklæring, at Regeringen i indre Spørgsmaal aldrig vilde tillade nogen Indskrænkning i den forfatningsmæssige Pressefrihed, og han udtalte overfor Højre, at han var rede til at gjøre Afkald paa dets lunkne Understøttelse, naar han kunde vinde venstre Centrum for en fast Reformpolitik. Her var det, at det saakaldte connubium sluttedes mellem Cavour og den nævnte Fraktions Fører, Ratazzi; men her skiltes ogsaa Cavours og d'Azeglios Veje. Da Ratazzis Valg til Deputeretkamrets Formand fremkaldte en Splid mellem Ministeriets Medlemmer, indgav hele Kabinettet sin Demission; Massimo d'Azeglio modtog det Hverv at danne et nyt, og medens han atter overtog Regeringen, begav Cavour sig paa en Rejse, under hvilken han besøgte London og Paris; men i Oktober traadte Ministeriet d'Azeglio tilbage. Dets Chef anbefalede Cavour til sin Efterfølger; men

Kong Viktor Emanuel, der ikke fandt Behag i hans Personlighed, skjønt han anerkjendte hans sjeldne Statsmandsdygtighed, henvendte sig først til Balbo af det konservative Højre. Ved Hjælp af et saadant Kabinet haabede Kongen at kunne træde i et venskabeligere Forhold til den romerske Kurie. Balbos Anstrengelser bleve imidlertid ikke kronede med Held, og Viktor Emanuel maatte da overgive Cavour det Hverv at danne et Ministerium. Den 4de November 1852 traadte han som Konsejlpræsident i Spidsen for Styrelsen. Cavour var i Virkeligheden Situationens Mand: han krævedes af den, og ingen anden var i Stand til at beherske den. Det tidligere Regeringsflertal, der bestod af Højre og højre Centrum, var i Opløsning, og et nyt Flertal af yngre Fremskridtsmænd maatte dannes; men ingen kunde bedre løse denne Opgave end Cavour efter hans Forbund med venstre Centrum. Massimo d'Azeglio følte sig ikke tiltalt af den nationale Enhedside, han vilde ikke bryde med Rom, og han viste sig svag overfor Udlandet; men skulde det store Maal naas, da maatte Tøjlerne gribes af en Mand, der holdt fast ved det første, ikke veg tilbage for det andet og forstod at hæve Piemont til evropæisk Betydning ved i det rette Øjeblik at lade det gribe ind som en virksom Faktor i de internationale Forhold. I enhver af de nævnte Retninger skulde Cavour handle med beundringsværdig Dygtighed.

Cavours Kabinet støttede sig, som anført, paa venstre Centrum, hvorfor han ogsaa senere lod Ratazzi faa Sæde i det, men han søgte i det hele at samle alle dygtige og livskraftige Elementer saavel af det gammelliberale som af det demokratiske Parti om sig. Hans Forbund med den nævnte Fraktion betegnede ingenlunde et Principskifte. Cavours Maal var det samme som altid, og det var fremdeles ad konstitutionel, maadeholden Vej, han vilde naa det, men han havde vendt sig fra højre til venstre Centrum, fordi hint havde vist sig vaklende, og fordi han saa, at han kunde virke med større Hurtighed

og Energi ved Hjælp af dette. Cavour hørte til de Statsmænd, der ikke bøje sig for Partierne, men tvinge disse til at underordne sig. Han havde kun kort Tid været Ministerpræsident, førend det med rette hed: «Vi have en Regering, et Kammer og en Forfatning, og det kan altsammen kaldes Cavour». Men der udfordredes ogsaa umaadelige Aandskræfter til at føre Piemont uden om alle Skær. Til materielle Onder som Misvæxt og Kolera sluttede sig idelige Kampe med Senatet, hvis Flertal var klerikalt og stærkt konservativt. Cavour kunde have svækket Modstanden ved at lade Kongen udnævne nye Senatorer; men han foretrak en Henvendelse til Nationen. For at skaffe sit Ministerium et nyt fast Flertal i Deputeretkamret opløste han dette. Han naaede sit Maal. Ved Valgene i December 1854 fik det «antikristelige Ministerium», som de Ultramontane kaldte det, et stort Flertal. Det var ved Kamrenes Aabning, at Viktor Emanuel udtalte de senere tidt gjentagne Ord: «Hav Tillid til mig, saa ville vi i Forening sætte Kronen paa den store Bygning, min Fader har opført, og vi skulle vide at forsvare den». Cavour, der med Fremtiden for Øje stillede store Fordringer til Piemonts finantsielle Kraft, foretog nu det Skridt, hans Planer bød ham at gjøre: han ophævede en Del af Klostrene og inddrog deres Godser. Vi kunne ikke her dvæle ved den Lidenskabens Storm, der fra de Klerikales Side rejste sig mod Cavour. Den blev især farlig, da der paa dette Tidspunkt ndtraf flere Dødsfald i Kongefamilien. Kongens Moder, Hustru og Broder bortkaldtes, og Gejstligheden betegnede disse Dødsfald som en Himlens Straf. Kongen var af sin døende Moder bleven opfordret til at forsone sig med Rom, og han havde lovet det. Cavour, der mærkede Omslaget i hans Tankemaade, indgav sin Demission, og Kongen henvendte sig til Massimo d'Azeglio; men denne fraraadede Viktor Emanuel et Ministerskifte. Efter en haard indre Kamp underskrev Kongen den vedtagne Klosterlov den 29de Maj 1855. I

Følge den ophævedes 334 Klostre med 4,280 Munke og 1,198 Nonner. Pave Pius exkommunicerede denne Lovs Ophavsmænd og Fuldbringere uden dog at betegne dem ved Navn; men ved den havde Cavour forøget Piemonts nationale Kraft.

(Forts.).

ALEX. THORSØE.

Torquato Tasso ved Hoffet i Ferrara.*)

Det Billede, som Navnene: Tasso og Ferrara fremkalde i Erindringen, vil i Reglen være af højst romantisk Art: en Kjærlighedstragedie, hvis Hovedpersoner ere en højtbegavet, ung og sværmende Digter tilligemed en højtstaaende og ideal Kvinde, fra hvem Fordom og Konvenients skille ham, indtil Lidenskaben bryder alle Skranker og foraarsager, at den ulykkelige falder som Offer for Despoti og hemmeligt Nag; som Baggrund for Begivenhederne staar et prægtigt Hof i Renaissancetidens yppigste Blomstring og under Italiens Sol. Dette Billede har imidlertid en væsentlig Mangel: det savner historisk Begrundelse. Det har sin hovedsagelige Kilde i den poetiske Fremstilling, som dels Tasso selv, dels Göthe — paa Grundlag af Tasso's Digte — har givet af hans Livs omtvistede Begivenheder. Disse poetiske Arbejder ere dog saa meget mindre egnede til at afgive de fornødne faktiske Oplysninger, som det 16de Aarhundrede netop foreskrev en aldeles traditionel lyrisk Stil, en Udpyntning og Overdrivelse af Følelsen, som i høj Grad gjør det vanskelig at skjelne mellem Udtrykkene for Lidenskaben og det blot konventionelle.

*) Georg Voigt: Torquato Tasso am Hofe von Ferrara. (Historische Zeitschrift. XX Band). — R. Milman: Life of Tasso.

Man har imidlertid i den nyere Tid erhvervet et Materiale til kritisk Bedømmelse af Forholdene, som frembyder mere Sikkerhed i alle Henseender: en Samling af Tasso's *Udtalelser i hans Breve*, der udkom 1855; Brevene gaa fra hans tolvte Aar indtil hans Død.

Den Forestilling, til hvilken der ovenfor er hentydet: Tasso's formodede Kjærlighed til Prinsesse Eleonora, hendes Besvarelse af den, dette Forholds forfærdelige Følge, den uberettigede Beskyldning for Aandsforvirring og Digterens derpaa følgende tvungne Indespærring i et Sindssygehospital, alt dette bliver paa Grundlag af disse Breve i høj Grad modificeret. Sammenholdt med det fra andre Kilder bekjendte synes deres Indhold at tegne et Billede, der, skjønt det i romantisk Interesse staar tilbage for det tidligere, maaske vinder i tragisk; med en smerteblandet Spænding følge vi en genial Aands Kamp, der netop paa Grund af sin Modtagelighed saares til Døden i Sammenstød med ublide Magter, og vor Medfølelse vækkes ved Synet af en højt begavet Natur, hvem baade arvede Anlæg og ydre Omstændigheder tvinge ind paa en uheldsvanger Bane.

Torquato Tasso blev født i Sorrento den 11te Marts 1544. Allerede fra sin tidligste Barndom var han Vidne til Sorger og Uheld, der ramte hans Forældre og berørte ham selv paa følelig Maade. Faderen, Bernardo Tasso, Adelsmand og Digter, var gift med en Dame af en meget stor og fornem Familie, der ved hver Lejlighed optraadte fjendtlig imod ham; han flakkede om ved Italiens Hoffer, snart protegeret og yndet, snart i Unaade, og var til sidst uforsigtig nok til at deltage i en Folkerejsning i sit Fødeland Neapel i Anledning af Inkvisitionens Indførelse, hvorfor han blev forvist og berøvet sine Ejendomme, medens hans Hustrus Slægtninge bemægtigede sig denne og hendes Formue, anbragte hende

og en Datter i et Kloster og satte den unge Torquato i en Jesuiterskole.

Forgjæves anstrengte Bernardo sig for at befri sin Hustru og Datter; forgjæves bestræbte han sig for at erholde Tilladelse til at vende tilbage; endelig lykkedes det ham at erholde Pavens Samtykke til at tage Ophold i Rom, hvilket dog var forbundet med stor Vanskelighed, da Kejser Karl V's Indflydelse i høj Grad var overvejende ved det pavelige Hof, og denne mægtige Herre var jo, som bekjendt, ogsaa Neapels Hersker. Bernardo befalede nu sin Søn at komme til sig, og Torquato kom, i høj Grad rystet ved Afskeden fra Moderen, som døde ikke lang Tid efter, hentæret af Sorg over Adskillelsen fra Ægtefælle og Barn.

Samtidiges Beretninger ere enige i at beskrive Torquato som et Vidunderbarn. Jesuiterne havde undervist ham i Latin og Græsk, ligesom han havde erhvervet sig en sjelden Færdighed i at udtrykke sig klart og smukt i Tale og Skrift; paa den anden Side paatrænger den Tanke sig uvilkaarlig, at hans mystisk anlagte, modtagelige Natur herfra har medbragt de første Spirer til de religiøse Anfægtelser, der senere udviklede sig paa en saa ulykkelig Maade; mange Aar efter beskriver han endnu i de stærkeste Udtryk den overvældende Virkning, som de religiøse Handlinger i Jesuiterkirken gjorde paa hans Sind, samt sin Tilbøjelighed til at gruble over visse Mysterier, der forvirrede hans barnlige Forstand.

Bernardo Tassos Ophold i Rom blev kun af kort Varighed. En ny Pave viste Tilbøjelighed til at slutte sig til Spaniens Fjende Frankrige, spanske Tropper rykkede frem mod Rom, og Bernardo saa sig nødsaget til at flygte, idet han af alle sine Ejendele kun reddede Manuskriptet til sit store Digt, Amadis af Gallien, hvormed han haabede endelig at besejre Skæbnens Ugunst; han begav sig paa-ny paa Vandring for at finde et nyt Opholdssted og en ny Beskytter.

Italiens Hoffer frembøde i denne Periode et glimrende Skuespil. De mægtige Familier, hvem det var lykkedes at

tilrive sig Herredømmet over de betydeligere Byer, havde efterhaanden gjort Ende paa Urolighederne, paa Kondottiererne, paa Ødelæggelsen; Landet var atter frugtbart, Byerne blomstrende ved Handel og Kunst. Det var efter Rafaels og Mikel Angelos Tid; men Titian, Tintoretto og Paolo Veronese, Digtere som Guarini og senere Tasso, Filosofer som den ældre og yngre Galilei bare Italiens Navn vidt, og Byerne kappedes ikke alene om at drage de berømteste Navne til sig, men der oprettedes i dem Skoler og Akademier i den Hensigt at fremme den almindelige Udvikling; Fyrsterne satte en Ære i at omgive sig med berømte Mænd og lovende Ynglinge, og deres Bestræbelser for at rivalisere med og overgaa hverandre i denne Retning paatrykte disse Smaahoffer et aldeles enestaaende Præg, idet de herved fik Betydning som Centralisationspunkter for alt udmærket; her fandt Talenterne Opmuntring, Belønning, lokkende Omgivelser — men rigtignok ogsaa de fra Hoflivet uadskillige Onder: Afhængighed og en vis Usikkerhed, der paa naturlig Maade fremkaldtes ved den idelige Bejlen til de stores Gunst.

Imellem disse Hoffer indtoge Hertugerne af Urbinos og Ferraras den første Plads. Este'rne i Ferrara bleve regnede for den mægtigste og rigeste Familie af de to; de rivaliserede endogsaa med Medici'erne i Firenze, til Paven i 1569 ophøjede de sidste til Storhertuger; de maatte nu erkjende sig for overvundne i Rangspørgsmaalet, men Rivaliteten ophørte ikke paa andre Omraader. Foruden ved Magt og Rigdom udmærkede Este'rne sig ved Aand, Begavelse og ædelt Blod; deres Land strakte sig paa den Tid fra Adriaterhavet til Bugten ved Genova.

Bernardo Tasso modtog Hertugen af Urbinos Tilbud om Ophold og Beskyttelse og fuldendte hos ham sin Amadis af Gallien, et Værk, som dog hverken bragte sin Forfatter Berømmelse eller Rigdom; efter sex Maaneders Ophold i Urbino begav han sig da til Venetia og derfra til Ferrara, til Hertugen af Este. Imidlertid havde han anbragt sin Søn ved

Universitetet i Padova rigtignok i en Hensigt, der en Tid tyngede Torquato som en utaalelig Byrde; den skuffede Digter vilde skaane sin Søn for de Lidelser og Farer, der havde fulgt hans egen Løbebane; han bestemte ham for det juridiske Studium. Mange og bitre vare Torquato's Klager over den Tvang, der øvedes imod ham, Klager, der dog synes lidet begrundede; thi Resultatet af et Aars Jurisprudents var — et Digt!

Torquato var da 18 Aar, og Digtet var «Rinaldo», et Heltedigt, som gjorde megen Lykke, og som Torquatos Venner indtrængende opfordrede ham til at lade trykke; men først maatte Bernardo Tasso's Samtykke erholdes, hvilket kun lykkedes med stor Vanskelighed. Endelig gav han efter for indflydelsesrige Mænds Forestillinger, Digtet blev trykt og efter Bernardos Raad og Ønske dediceret til Kardinal Luigi d'Este, i hvis Tjeneste han selv nylig var indtraadt, og som nu, gjort opmærksom paa den unge Torquato, kaldte ham til sig, anviste ham Bolig i sit Palads og tog ham under sin Beskyttelse. Der forlangtes ingen Tjenesteydelse af Tasso; han beklædte ikke engang paa Skrømt noget Embede; kun fik han Titel af «Cavaliere» for at kunne vise sig ved Hoffet. Her syntes nu at være alle Betingelser for en fredelig og harmonisk Udvikling; men til al Ulykke laa Spirerne til kommende Sorger og Lidelser allerede dybt i den 21-aarige Torquato's Sind. Det omflakkende, hjemløse Liv, Faderens ublide Skæbne, Moderens sørgelige Død, alt dette havde tidlig givet Torquato mørke Tanker og fyldt ham med Forestilling om en ubønhørlig Skæbne samt stillet Verden og Menneskene for ham som fjendtlige Magter. Dertil kom en overdreven Modtagelighed og en Forfængelighed, der paa én Gang bevirkede, at han overvurderede sig selv, blev sygelig afhængig af Omverdenen og i høj Grad mistænksom — et Anlæg, der hindrede ham i frit at overlade sig til sit Genis Indskydelser, idet han bestandig havde Samtidens og Eftertidens Dom i Tankerne og derfor idelig dels raadførte sig med sine Om-

givelser, dels drev theoretiske Studier til en Højde, som ofte berøvede ham Søvn og Helbred. Han havde hidtil levet alene og indesluttet med sig selv og sine ærgjerrige og poetiske Drømme; nu saa han sig pludselig midt i Omgivelser og Forhold, der blændede og gjorde usikker, medens de paa den anden Side syntes ham Poesiens rette Hjem.

Alfonso II, den sidste og mest glimrende Repræsentant for Huset Este, var en haard og tyrannisk Hersker. Den Pragt, han udfoldede, gik langt over det lille Lands Kræfter; overdrevne Skattepaalæg trykkede Folket, Henrettelser uden Lov og Dom vare ikke sjeldne; Hertugen selv var i Reglen ordknap og mørk eller ved Lejlighed sarkastisk; alligevel havde han Lidenskab for Fester og pragtfulde Optog og tog endogsaa i fremrykket Alder livlig Del i Ridderspil og Turneringer. Med disse Fester forbandtes Opførelsen af Skuespil i Tidens Stil: allegoriske Optog, mythologiske Fremstillinger og lign. Damerne hyldedes i Sonetter og Hyrdestykker, der endnu bevægede sig i de traditionelle Former og Udtryk og betjente sig af det gamle mythologiske Apparat. Ved dette Hof, hvis Embeder og Æresposter beklædtes af Lærde og Digtere, spillede foruden Hertugen hans to Søstre en fremragende Rolle. Disse Fyrstinder, Lucrezia og Eleonora, vare ved Tasso's første Optræden i deres Kreds 31 og 30 Aar gamle, begge stode paa Højden af Tidens Dannelse, med stor æsthetisk og musikalsk Smag og Færdighed, ikke ringe Kundskab i Latin og Græsk og livlig Interesse for det aandelig bevægede Liv, der rørte sig omkring dem. Navnlig var dette Tilfældet med den ældste, Lucrezia; pragtelskende og virksom af Natur, tog hun med Iver Del saavel i Fester som i de forefaldende literære og politiske Begivenheder og forstod med Overlegenhed at bevæge sig imellem de utallige Hofrænker og selv at lede disse, naar Anledning gaves. Som et sidste Træk i hendes Karakteristik kan det tjene, at hun i sit 36te Aar ægtede den 15 Aar yngre Hertug af Urbino, fra hvem hun efter et kort og barnløst Ægte-

skab blev skilt, hvorpaa hun atter vendte tilbage til Broderens Hof.

Leonora derimod var sygelig og havde blege og alvorlige Træk; Brystsvaghed og Nervesvækkelse havde tidlig gjort hende fortrolig med Tanken om Døden. Hun unddrog sig gjerne Larmen og Festerne, trak sig tilbage og tilbragte sin Tid afvexlende med Studier og Andagtsøvelser; hun stod i Ry for Mildhed og Hellighed, og man fortalte, at hendes Forbøn engang havde afvendt en truende Oversvømmelse.

Torquato Tasso overvandt snart sin første Skyhed og Undren og begyndte at blande sig mellem det glimrende Selskab, som bevægede sig omkring ham. Modsætningerne i hans Karakter traadte nu skarpere frem: den overdrevne Selvfølelse — der paa et senere Stadium forledte ham til Ytringer som: at han ikke kunde leve i en By, hvor ikke alle indrømmede ham den første Plads, samt at ingen burde negte ham Forrangen, da han for det første var af gammel Adel og dernæst Tasso — ved Siden af en Forlegenhed, der gjorde ham usikker i sin Optræden, en Mistænksomhed, der lod ham se Fjender og Medbejlere overalt. Hans Ydre var ikke uskjønt; hans Væxt var høj og statelig, Trækkene fine og udtryksfulde; men en Mangel ved hans Organ gjorde hans Stemme haard, hans Tale langsom og betog hans Væsen hofmandsmæssig Bøjelighed.

Prinsesse Lucrezia var den første, som med Venlighed kom den unge Digter i Møde. Hun var 10 Aar ældre end han og tog sig næsten moderlig af ham. Paa hendes Villa, Castel Durante, opholdt Tasso sig i Sommeren 1573 og fandt her, som der sagdes, Stof til sin Skildring af Armidas Tryllehaver. Han arbejdede her paa sit store Værk og digtede sit Hyrdestykke Aminta; her blev han beundret, overøst med Gaver, smigret paa alle Maader; her digtede han Sonetter til Lucrezias Pris, saa varme i deres Tone og saa overdrevne i deres Udtryk, at de — af saa tvivlsomt Værd ere digteriske Frembringelser som historiske Beviser — endog have tjent som

Grundlag for en Paastand om, at Lucrezia skulde være Tasso's sande Elskede. Saa meget vanskeligere synes det da at bestemme Tasso's Forhold til Leonora paa Basis af disse Poesier, især da kun faa af dem uomtvistelig ere henvendte til hende; til mange ere nemlig Overskrifterne dunkle eller tvetydige. Tasso elsker, hvis man skal tro hans Sonetter, kun én og denne éne over al Maade; i Følge hans egne Breve og samtidiges Beretninger have imidlertid ikke faa Kvinder været Gjenstand for hans Hyldest. En Ungdomskjærlighed, med hvis Navn Laura han i Efterligning af Petrarca driver et poetisk Ordspil, er Gjenstand for mere end 60 Sonetter; Lucrezia Bendidio, en aandrig og fornem Dame, foranlediger et uforsonligt Fjendskab imellem Torquato og Hertugens Sekretær Pigna; til Ære for Leonora San Vitale skriver han dernæst mangen en begejstret Sang, og da Digteren Guarini er hans Medbejler hos denne Dame, giver denne Rivalitet Anledning til en Sonetfejde, i hvilken Tasso bebrejder Guarini, at han med søde Ord og falske Klager besnærede Damernes Hjerter, medens Guarini svarer, at Tasso saarer sig med eget Sværd og stirrer sig blind paa sit Spejlbillede.

Da Tasso blev indført ved Hoffet, fejredes netop Hertug Alfonsos Formæling med en østerrigsk Prinsesse, og en hel Maaned gik hen med uophørlig Forlystelse; men Leonora viste sig ikke, et nervøst Onde tjente hende til Undskyldning. Hun var bleg, da Tasso første Gang saa hende, og han besang da denne hendes Bleghed og hendes senere Helbredelse i en Canzone, der paa fuldstændig traditionel Vis beskriver hendes Aasyn som Amors Hjem, hendes Blik som Elskovsgudens Pile o. s. v.; sagtens har Leonora saa vel som Hoffet, og hvem der i øvrigt var bekjendt med den der herskende Tone og Stil, forstaaet at vurdere denne Smiger samt Udtrykkene for Digterens senere Exaltation paa rette Maade.

Efter paa en Rejse til Paris at være falden i Unaade hos Kardinal Luigi ønskede Tasso at indtræde i Hertugens

Tjeneste, hvilket han opnaaede, efter en Takskrivelse at dømme, væsentlig ved Lucrezias Forbøn. Hertugen var meget naadig og venlig, søgte ofte hans Selskab og berigtigede endog nogle krigerske Skildringer i Tassos begyndte Heltedigt. «Aminta» blev opført og henrev alle til Beundring; de fyrstelige Søstre beærede ham med deres Gunst — alt syntes at vise lutter smilende Udsigter, da den ulykkelige Digter paa Grund af sin Karakters Mistænksomhed og øvrige Svagheder forbitrede sig sin egen Lykke. Han omgikkes bestandig med den Tanke at have hemmelige Fjender, som opspandt Intriger mod ham og udspredte Bagtalelser; Guarini, som for nogen Tid siden ogsaa havde publiceret et større Hyrdedigt, beskyldtes for at misunde Amintas Forfatter og lægge ham for Had; medens han var paa det omtalte Besøg hos Prinsesse Lucrezia — nu altsaa Hertuginde Urbino — lod Tanken om de skjulte Bagvaskere ikke Tasso i Ro, og han forestillede sig, at man med stedse større og større Held arbejdede paa at styrte ham i Hertugens og hans Søsters Gunst. Dette var dog for intet at regne imod de i højeste Grad nerveangribende Lidelser, der begyndte, da han i Foraaret 1575 havde fuldendt sit store Epos «la Gerusalemme liberata». Han følte hele sin Tilværelse knyttet til dette Værk og vovede derfor ikke strax at offentliggjøre det; Ærgjerrighed, Forfængelighed gjorte ham usikker og ængstelig; efter langvarig Vaklen, Tvivl og Omarbejden fik han endelig den ulykkelige Tanke at forelægge visse kunstforstandige Venner i Rom, Mantova og Parma sit Arbejde, i Forening med dem at gjennemgaa det og rette dets mulige Mangler efter deres Raad. Vennerne gjorde, som han ønskede; de kritiserede, og det saa ubarmhjertig, som om ikke en Stanze i hans Komposition skulde beholde sin oprindelige Skikkelse; længere end et Aar varede denne Brevvexling, som satte Tasso i den sygeligste Ophidselse og undertiden ligefrem bragte ham til Fortvivlelse. Snart vægrede han sig haardnakket ved at gjøre Forandringer, snart strøg han med tungt Hjerte Linier, som

netop syntes ham særlig vellykkede, snart omarbejdede han møjsommelig efter Kritikens Vink; smaalige Tvivl og Betænkeligheder som Uvished om, hvorvidt Farven paa det hellige Lands Jord skulde betegnes som graa eller sort, eller Vaklen mellem forskjellige Navne for en Person i Digtet berøvede ham Søvn og Sindsro. Et sidste og overvejende Element til Uro kom til, da en Fanatiker forlangte alt strøget, som kunde minde om Hedenskabet, eller som kunde saare en Nonnes Finfølelse. Fra nu af blev han Offer for en Art Religionsvanvid, der ikke mere slap ham af sine Kløer. Det tog først Skikkelse af Bekymring for «det befriede Jerusalems» Skæbne: Dag og Nat stod Inkvisitionens Skræmmebillede for ham; han forestillede sig, at hans Livs Gjerning, det Værk, der skulde bringe hans Navn til fjerne Slægter, vilde blive forfulgt, forbudt, maaske endog brændt paa Kjætterbaalet! Skjønt to Inkvisitorer søgte at berolige ham, forlod denne Forestilling ham ikke mere; den udviklede sig og blev til fix Ide.

Her møder os den dybe og inderste Aarsag til Digterens Ulykke, den indre Splid, i hvilken han fortæredes. Født i en Tid, da den orthodoxe Kirke efter en langvarig Svækkelse og Strid havde triumferet over de forskjellige fjendtlige Bevægelser i Italien og nu optraadte som den skaanselsløse Sejrherre med Reaktionens hele Arsenal: Spioneri, Angivelser, Landsforvisning, Henrettelser o. s. v., skræmmedes Tasso, hvis svage og fantasirige Natur allerede tidlig var paavirket af Jesuiteropdragelsen, ind i en mørkere og mørkere Livsanskuelse og voxende Trosfrygt; alligevel kunde han ikke blive uberørt af den Vantro og slet dulgte Spot, hvormed de privilegerede og dannede mødte Fanatismen; thi kun Kjætteriet forfulgtes, ikke den aabenbare Vantro. Man studerede den antike Filosofi, læste nye og gamle Digtere, spottede Inkvisitionen og satiriserede over Bibel og Sakramente. Snart forvandlede Frygten for Kirkens rent ydre Magt sig hos Tasso til overtroisk Rædsel og religiøse Anfægtelser. Den aristoteliske Filosofi havde lært ham at tvivle;

Ting som Dogmet om Hostiens Forvandling og Problemer som, hvorvidt Helvedstraffens Uendelighed lod sig forene med Læren om den højeste Kjærlighed, fyldte hans Sind med Uro og Angst; ja selve Sjælens Udødelighed syntes ham en usikker Sag. Disse Tvivl og Anfægtelser indgøde ham saa meget større Skræk, som han fra tidlig Tid nærede en dyb Afsky for Kjætteri af hvilken som helst Art; medens han var stolt af sin klassiske Dannelse, betragtede han paa den anden Side efter Jesuiternes Anvisning en Kjætter som Djævelens Kreatur og kunde dog ikke afholde sig fra at beskæftige sig med indviklede Spørgsmaal som Forudbestemmelsens Forhold til den frie Vilje og lignende. Plaget af disse Ængstelser og Samvittighedsbebrejdelser søgte Tasso nu uafladelig Beroligelse; han skriftede for Dominikanerne i Ferrara; men rejste derpaa, ikke tilfredsstillet ved deres Absolution, til Bologna, hvor han for Inkvisitoren tilstod sine filosofiske Tvivl; ogsaa her fik han til Svar, at alt sligt var uden Betydning. Dette var ham endnu ikke nok; selve Paven maatte bekræfte hans Uskyldighed; — den Tanke havde nemlig faaet Magt over ham, at Pave og Kejser i Forening formente ham at stedes til Nydelse af Nadverens Sakramente. I udførlige Skrivelser til disse fremsatte og undskyldte han endnu én Gang alle sine Tvivl og forsvarede sig mod en eventuel Beskyldning for Kjætteri.

Foruden den ophidsede Forfængelighed, der til en given Tid synes at være stegen til fuldkomment Højhedsvanvid, var altsaa nu en sygelig Ængstelighed kommen til for at forrykke Opfattelsen af de omværende Forhold.

Som ovenfor berørt, saa han Fjender og Angivere allevegne; overalt troede han at opdage Intriger og lumske Rænker. Ganske naturlig kom han da paa den Ide at forlade Ferrara og knyttede i den Hensigt hemmelige Underhandlinger med det mediceiske Hof, der jo fra gammel Tid rivaliserede med Hertugerne af Este. Det var disse Smaafyrster en Triumf at kunne berøve hverandre saadanne Undersaatter,

til hvis Navn der knyttede sig Berømmelse, og det synes, at man i Firenze med Iver er kommet ham i Møde. Alligevel bestemte Tasso sig efter lang Vaklen til at blive i Ferrara og skriver herom følgende betegnende Ord til sin Ven Gonzaga: «De Forfølgelser, for hvilke jeg her er udsat, kunne *plage mig paa samme Maade andre Steder* ....; jeg frygter, at der ikke vil være større Ro at finde hist end her». Derimod gjorde han med Alfonsos beredvillige Samtykke en Rejse til Rom og besøgte paa Tilbagevejen Firenze, hvor man fornyede sine Tilbud; imidlertid synes disse ikke at have været tilstrækkelig glimrende. Han vendte derpaa tilbage til Ferrara, hvor han strax ængstedes ved den Tanke, at Hertugen kunde have faaet Nys om den havte Plan og af den Grund være vred paa ham. Fra den Tid — det var i Sommeren 1577 — forstærkedes og forandredes Symptomerne paa hans sygelige Tilstand; hans Rejse til Bologna falder i denne Tid. Han troede sig bestandig omgivet af Spioner, der hos Paven anklagede ham for Kjætteri, hos Hertugen for at ville svige ham for Medicierne; han frygtede Snigmordere og Gift. Snart var det hans egne Tjenere, der skulde være underkjøbte til at udspejde og forgive ham, snart Hoffets, hvem det var paalagt at gribe en bekvem Lejlighed til at myrde ham. Den 17de Juni 1577 forfulgte han i Hertuginden af Urbinos Forgemak en Tjener, en af de mange, han havde mistænkt, med Dolken i Haanden; dette paaførte ham en kortvarig Fængsling. Man vilde formaa ham til at underkaste sig Lægebehandling, men han vægrede sig haardnakket af Frygt for Forgiftning. Hertugen bad ham derpaa komme til sig paa sit Lystslot Belriguardo; her tilbragte Tasso nogen Tid alene med ham. Hvad her er foregaaet, kan ikke opklares; muligt er det, at Hertugen her har søgt at gjøre ham det urimelige i hans Forestillinger klart; muligt ogsaa, at han har underkastet Tasso et Forhør, der paa mange Maader kan have været denne pinligt. Resultatet var, at Digteren blev ført under Bevogtning til det nærliggende

Franciskanerkloster, «da han var forrykt og farlig». I dette improviserede Fængsel rasede Tasso nu imod Hertugen i Ord og Breve, hvori han blandt andet kaldte Alfonso selv for en Melankoliker og vanvittig; det blev ham da forbudt at skrive mere til den fyrstelige Familie. Endelig fandt han Lejlighed til at undslippe. Efter en Flugt, fuld af Savn og Ængstelser, naaede han Sorrento, hvor hans Søster levede som Enke og i fattige Kaar. Han vovede dog ikke strax at betro sig til hende, men underkastede hende en Prøve, hvorpaa han gav sig til Kjende og fandt Ly i hendes Hjem.

Det rolige, ubemærkede og tarvelige Liv hos de enfoldige Fiskere og i de dejlige Omgivelser syntes efterhaanden at berolige hans syge Sind. Skrækkebillederne svandt; lidt efter lidt kom da Lysten og Trangen til Nydelse, til det bevægede Hofliv, til Samkvemmet med aandsbeslægtede tilbage; helbredet for sin Frygt og sine Syner ønskede han intet hellere end at blive taget til Naade igjen. Han skrev da til Hertugen og til Prinsesserne; men Alfonso var ikke den Mand som let tilgav en Fornærmelse. Det varede længe, forinden han gav Tasso Tilladelse til at vende tilbage, og da kun paa Betingelser: Tasso skulde erkjende, at hans Frygt for Forfølgelse og Mord hidrørte fra Melankoli og sygelige Indbildninger; han skulde afholde sig fra voldsomme og fornærmelige Udtalelser; endelig maatte han underkaste sig Lægebehandling, uden hvilken han overhovedet ikke maatte betræde Ferrara.

Tasso gik med besynderlig Hast og uden at overveje eller raadføre sig med sine Venner ind paa alt og vendte i April 1578 tilbage til Ferrara. Han blev modtaget med Kulde; Hertugen vilde ikke se ham, og Prinsesserne afsloge at give ham Audients; efter et Par Maaneders Ophold, i hvilket han syntes at lide under en stadig tiltagende Melankoli, brød han paa ny ud i heftige Vredesudbrud imod Alfonso, bebrejdede ham, at de ved den første Flugt tilbageladte Papirer og Manuskripter bleve ham forholdte; derpaa

fik øjeblikkelig Frygt Overhaand hos ham, og han forlod atter skyndsomst og til Fods Ferrara. Et halvt Aar flakkede Tasso nu om; han var i Mantova, Padova, Venetia, Urbino. Fra Venetia skrev en velmenende Ven til Storhertugen af Toscana for at bede ham tage Tasso i sin Tjeneste: «Tasso er her, meget ophidset i Stemning; dog selv om man maa indrømme, at han ikke er sund paa Sjælen, viser han snarere Tegn paa Melankoli end Galskab .... Jeg bevæges til denne Bøn af den inderligste Medlidenhed med denne ulykkelige, som maaske, hvis han ikke behøvede at kæmpe for Udkommet, snarere vilde faa Magt over sine mørke Tanker —». Til Hertugen af Urbino skrev Tasso et langt og rørende Brev, i det han, behersket af sin Frygt, ikke vovede at betræde denne Hovedstad uden betryggende Tilsagn. Han fik dette og opholdt sig, dog kun kort Tid, i Urbino. Forunderlig nok droges han dog bestandig tilbage til Ferrara, og hans Venner knyttede atter Underhandlinger med Alfonso om hans Tilbagekomst. Denne gav først sit Samtykke efter en længere Tøven, og i det han gjentog de engang opstillede Betingelser; navnlig skulde Tasso indvillige i at undergaa en Kur. Som forrige Gang gav Tasso Løfte om alt og begav sig øjeblikkelig og uden at afvente nærmere Underretning eller Venners Forbøn til Ferrara, hvor han ankom den 21de Februar 1579, netop Dagen forinden Alfonsos tredje Formæling skulde finde Sted. Sandsynligvis haabede Digteren i den almindelige Glæde at finde velvilligt Øre for sine Klager; men alle vare eller lode for meget beskæftigede med den store Begivenhed til at give Agt paa Tasso. Alfonso var som sidst kold og unaadig; Prinsesserne turde eller vilde ikke modtage ham; som forrige Gang saa han sig tilsidesat, overset og spottet af Hofkrybet; det gamle Raseri, den gamle Blindhed og Forvildelse bemægtigede sig ham, en Dag brød han ud i Forhaanelser og Fornærmelser mod Hertugen og hele det Este'ske Hus, tilbagekaldte alt, hvad han havde skrevet til dets Forherligelse, og anklagede dets Medlemmer for Utak-

nemlighed og Forræderi. Efter dette blev han øjeblikkelig, skjønt med mange Beklagelser og Udtryk for sand eller hyklet Sorg, fængslet og ført til St. Anna Hospitalet, hvor foruden syge af de lavere Stænder ogsaa sindslidende behandledes.

I Hospitalet tog, som naturligt var, i Begyndelsen hans Melankoli Overhaand. Senere kunde han dog til Tider skrive og digte, medens til andre Tider Syner og Indbildninger overvældede ham, saa at han fik Anfald af Raseri; hæslige Drømme forstyrrede hans Søvn, han troede at høre Lyde og Klokkeringning, at se Flammer og Dæmoner. Dertil tabte han saa fuldstændig Følelsen af personlig Værdighed, at han, foruden at henvende sig til Venner og fjernerestaaende Personer om Hjælp og Forbøn hos Alfonso, skrev Breve og Sonetter med ydmyge Anmodninger og Bønner til Hertugens Hofnarre og Dverge. Endelig faldt han i en heftig Feber, under hvilken han troede at se Madonna bekæmpe Døden for hans Skyld. Nogen Tid efter sin Helbredelse blev han endelig løsladt efter syv Aars Indespærring. Han forlod Hospitalet bøjet og hvidhaaret, brudt paa Legeme og Sjæl; fra nu af drog han uophørlig fra Sted til Sted, snart fordi en stedsevarende Uro ikke lod ham finde Hvile, snart ogsaa for at opfylde Løfter og gjøre Pilegrimsvandringer*). Han var ulykkelig, syg og fattig; den gamle Frygt for Forfølgelse og Gift var ikke veget fra ham, og Religionsskrupler ængstede ham idelig paa mange Maader. I en Tilstand af den yderste Elendighed fandt han endelig et sidste Ly i Klosteret St. Onofrio i Rom. Han beskæftigede sig her hovedsagelig med at læse Andagtsskrifter, havde vel ogsaa Syner, dog af mildere Karakter; navnlig hørte Munkene ham ofte tale højt i sin ensomme Celle om Trosspørgsmaal, og selv mente han

---

*) Selv har han forud beskrevet denne sin Tilstand:

«Temeró me medesmo e da me stesso
Sempre fuggendo, avró me sempre appresso».
(Jeg vil frygte mig selv og, skjønt stedse
flygtende, aldrig undfly min egen Nærhed).

at se sin Genius vise sig i Aftensolens Straaler. En snigende Feber tærede allerede paa den sidste Rest af Kræfter, da hans Venner i Rom beredte ham den højtidelige Digterkroning, en Triumf, der i tidligere Dage havde været Maalet for hans mest brændende Ønsker; men det var for sent.

Den 25de April 1595 aabnede Klosteret sine Porte for det mørke Tog, der fulgte den trætte til det sidste Hvilested. Han laa i en aaben Kiste, med Hænderne foldede over et Krucifix, paa Hovedet den saa sildig vundne Digterkrans.

Af det ovenanførte synes det at fremgaa, at hine Fremstillere, som have beskrevet Alfonso af Este som den, hvis hemmelige Nag gav sig Luft i allehaande Rænker og machiavellistiske Kunstgreb, der havde til Hensigt dels at bringe Tasso til Vredesudbrud og uoverlagte Handlinger, dels at lokke ham tilbage efter hver Flugt for paa ny at faa ham i sin Magt, vilkaarlig have tilføjet og udmalet Begivenheder, bestemte til at forstærke den Ulykkens Romantik, hvormed Efterverdenen ynder at omgive de fejrede Navne. Begivenheden med Kysset — den bekjendte Katastrofe i hans foregivne Kjærlighedshistorie — skulde være foregaaet, da Tasso sidste Gang vendte tilbage til Ferrara; man har ikke gjort sig klart, at Prinsesse Leonora da allerede talte 44 Aar. Efter hendes Død skrev Tasso, ulig Petrarca og Dante, ikke en Stanze til hendes Ære; derimod digtede han et Aar senere de foromtalte Sonetter til Laura Peperara, der da befandt sig i hans Nærhed.

Det Este'ske Hus overlevede ikke længe Tasso. Endnu medens han var i St. Anna, døde Prinsesse Leonora, derpaa den barnløse Hertug. Lucrezia, den sidste af Slægten, saa Landet blive inddraget under det pavelige Gebet, Slottet for-

falde og blive øde; hun døde 12te Februar 1598; men hvert Aars 25de April valfarte Romerne til Tassos Grav, medens Munkene læse Sjælemesser. Paa Dødsdagen i 1857 indviede man her et Monument, der nu — som tidligere hans simple Ligsten — prydes med Blomster og Lavrbærgrene.

O. L.

Henrik IV af Frankrige.

(Forts.).

IV.

Vi have i det foregaaende*) set Henrik IV indgaa Fredsslutninger saa vel med sine indre som med sine ydre Fjender; disse Fredsslutninger og det Forlig, han havde tilvejebragt mellem de to Trosbekjendelser, betegne et nyt Afsnit i hans Historie. Hidtil var Kongen kun fremtraadt som Partifører og havde blot udmærket sig som Hærfører; nu skulde han vise sin Dygtighed som Regent og drage Omsorg for hele Statens Ve og Vel. Hermed begynder den smukkeste og mest frugtbringende Del af Henrik IV's Virksomhed; men samtidig staa vi ogsaa overfor et vigtigt Vendepunkt i den franske Historie i det hele taget. Frankrige havde ganske vist altid spillet en af de betydeligste Roller i det evropæiske Statsliv; men i politisk Henseende havde det dog aldrig formaaet at gjøre sig gjældende som styrende og dominerende Stat i Evropa; i det forløbne Aarhundrede havde Spanien saaledes utvivlsomt været det langt overlegent i Magt og Indflydelse; nu skulde det blive anderledes. Efter Forvirringen og Udmattelsen under Religionskrigene hævede Frankriges Aand sig netop nu saa meget desto kraftigere og rigere, og da det samtidig havde den Lykke at blive styret af en ind-

*) Se ovenfor Side 124 og flg.

sigtsfuld, vidtskuende og kraftig Politiker, hævede det sig til den højeste Magt i Evropa. Frankriges glimrende Fremtræden og Overvægt paa det industrielle Omraade skriver sig ingenlunde fra Ludvig XIV eller fra Richelieu, men alt fra Henrik IV, som med besindig Haand lagde den faste Grundvold, hvorpaa hans Efterfølgere opførte deres stolte Bygning. Med Hensyn til sine moralske Egenskaber bliver Henrik IV i Reglen overvurderet; men derimod bliver han for det meste ikke ret vurderet med Hensyn til sine overordentlige Fortjenester af de ydre og indre Fremskridt i den franske Stat. Man har navnlig villet fremstille ham som «den gode Konge», men han var langt mere en fin, kløgtig og tankerig Politiker og en indsigtsfuld Befordrer af Industrien og Handelen.

Alt hos denne Mand var spillende Liv og Virksomhed; han plejede daglig kun at anvende et Par Timer paa Statssager; men i denne korte Tid fik han udrettet umaadelig meget. Staaende eller spaserende op og ned hørte han paa sine Ministres Foredrag, og efter en kort Overvejelse afgav han sin endelige Resolution, hvorved der da i Reglen ikke var videre at ændre. Hans klare Forstand, hans skarpe Blik for det til enhver Tid rigtige og passende, hans fortræffelige Hukommelse og hans Mænds Kundskaber bødede fuldstændig paa, hvad han selv manglede i grundig Dannelse. I de Spørgsmaal, som angik den indre Statsstyrelse, og til hvis Afgjørelse der udfordredes særlige Kundskaber, fulgte han for det meste sine Raadgiveres Forslag; disse forstod han at vælge med en beundringsværdig Menneskekundskab, og derpaa betroede han dem selv den almindelige Ledelse; men med Hensyn til den ydre Politik var han sin egen Raadgiver; hans Ministre vare kun at betragte som hans Kommis'er, hvem han overlod Omsorgen för Enkelthederne. Al den Tid, Kongen fik tilovers fra Statssagerne, anvendte han til stærke legemlige Øvelser, som han ikke kunde undvære, f. Ex. til Boldspil, men navnlig til Jagt. Han fandt ogsaa Behag i larmende Fornøjelser, men for sin egen Person

hadede han Pomp og stive Former; hans Paaklædning var simpel, ja næsten tarvelig, hans Fremtræden utvungen og venlig; et aabent og især et vittigt Ord faldt stedse i god Jord hos ham. Han kom rigtignok ofte let i vild Vrede, der dog gik lige saa let over igjen, og lige som Napoleon I vidste han meget behændig at fremhykle en saadan Vrede for at fremme diplomatiske Øjemed. Intet laa ham saa fjernt som Hævngjerrighed, og det var ogsaa den Egenskab, han havde mest Afsky for hos andre; paa den anden Side udmærkede han sig ogsaa ved en sjelden Grad af Utaknemlighed. Man ser, at dette var i Overensstemmelse med hans politiske Stilling, der bød ham forsomme sine tidligere Venner for at vinde sine tidligere Modstandere. Naar han vilde, kunde han udfolde en henrivende Elskværdighed; da lod han den muntre, joviale, vittige Side af sin Karakter fremtræde, den Side af hans Væsen, som oprindelig havde dannet Grundlaget af hans Natur, og bag hvilken han nu gjerne skjulte sine dybe og troløse Planer.

Henrik IV var af middel Væxt, men af en stærk og senefuld Legemsbygning. Under en hvælvet, bred og høj Pande spillede et Par livlige, men ikke store Øjne, som vidnede om Dristighed og Humor, medens de dybe Furer i Panden og paa de magre, stærkt fremspringende Kinder hos den opmærksomme Betragter vakte en Anelse om klog List og et stærkt ophidset Nervesystem. Hans Næse var skarp og ørneagtig, hans Mund var lille og halv skjult bag Mundskjæget og et stort Hageskjæg, der tidlig vare graanede lige som hans Hovedhaar; han var ingen smuk, men en interessant og fængslende Personlighed.

Henrik havde aldrig søgt at bekæmpe sine stærke sanselige Tilbøjeligheder, og han havde talløse Kjærlighedseventyr fra sin tidligste Ungdom lige til sin Dødsdag. Hans Ægteskab med Margarete af Valois paalagde ham kun ringe Baand, da hans Hustru opførte sig paa samme Vis; de to Ægtefæller lode saaledes hinanden fuldstændig Frihed, og efter fælles

Overenskomst lod Henrik dernæst Paven i Aaret 1599 opløse hans Ægteskab. Ved denne Tid havde han i otte Aar været fænglet af en Lidenskab, som ved sin Styrke og Varighed paa en vis Maade kan forsvares selv for den strenge Morals Domstol eller dog i ethvert Tilfælde vinder vor Medfølelse. Den skjønne Gabrielle d'Estrées, en Kvinde fuld af den sjeldneste Legems- og Aands-Ynde, udøvede et uindskrænket Herredømme over Henrik og haabede ad denne Vej at naa frem til den højeste Glans; hun blev udnævnt til Hertuginde af Beaufort og overøst med Rigdomme, men stræbte efter Kongekronen, og Henrik vilde sandsynligvis ogsaa have hævet Gabrielle til sin Gemalinde, hvis hun ikke var bleven bortreven af en pludselig Død.

Henrik lod sig overraskende hurtig trøste og indvilligede i at ægte Marie af Medici, Storhertugen af Toscanas Nièce. Marie havde regelmæssige Ansigtstræk og en smuk Væxt; hun var i Besiddelse af en fin Dannelse, men var for kold og rolig for Henrik, der fremfor alt satte Pris paa Livlighed og Utvungethed hos Damerne, Han afventede i øvrigt ikke en Gang Maries Ankomst til Frankrige (Slutningen af Aar 1600), men gav hende strax en Medbejlerinde i Henriette af Entragues, som han hævede til Marquise af Verneuil. Denne Kvinde var fuld af Aand og sprudlende Vid, men af et ondskabsfuldt, snedigt og egenkjærligt Sind. Der var hos hende ikke Tale om nogen virkelig Kjærlighed for Henrik IV; hun gjorde sig tvært imod skyldig i talløse Utroskaber, og dog stræbte hun efter intet mindre end at blive Dronning i Frankrige, og da dette ikke lykkedes hende, forbitrede hun Kongens og Dronningens Liv ved uafbrudte Rænker. Efter sit andet Ægteskab opgav Henrik i øvrigt ikke blot ikke sit Forhold til Marquisen, men stod desuden i de mest intime Forbindelser til mangfoldige andre Kvinder. Hvad der er det mest frastødende ved hele denne Kongens Færd, er hans utrolige Mangel paa Finfølelse og Selvagtelse; skjønt han vidste, at yngre og skjønnere Mænd nød større Gunst hos

hans elskede, veg han dog i sin Sanselighed hverken tilbage for det uværdige ved saadanne Forhold eller skyede det Skjær af Latterlighed, der saaledes i rigt Maal faldt paa Monarkens Person.

Henrik plejede at udvise stor Iver for den Tro, han for Tiden bekjendte sig til; men netop den Upartiskhed, han udviste herved, tvinger os til den Antagelse, at han var lige saa lidt oprigtig i den ene som i den anden Trosbekjendelse, og denne Overbevisning kan kun befæstes, naar man, samtidig med at han lige over for Paven optræder som Kirkens troeste Søn, hører ham i al Fortrolighed udtale sig saaledes over for den protestantiske Landgreve af Hessen: «Jeg er i mit Inderste endnu den reformerte Religion hengiven og haaber før min Død at kunne træde tilbage til samme». Det er for øvrigt mærkværdigt, hvorledes der under den daværende Tids forbitrede Troskampe kunde danne sig et lille Samfund af Mænd, der var ophøjet over al theologisk Kjævl og stræbte efter at fremkalde Overbærenhed og Udsoning mellem Partierne. Henrik IV, som maaske var mere vantro end nogen af disse Mænd, søgte med Forkjærlighed at knytte dem til sig og beskyttede dem mod alle Forfølgelser, der hverken udeblev fra den katholske eller fra den protestantiske Side; to af hans Ministre, Sully og de Fresne, den berømte Filolog Casaubon, Historieskriverne de Thou og L'Estoile samt Nationaløkonomen Oliver de Serres hørte til denne Kreds. I sin kirkelige Politik lod Henrik IV sig saaledes aldeles ikke lede af konfessionelle Hensyn, men betragtede meget mere de forskjellige Trospartier kun som politiske Størrelser, hvormed man maatte regne, som man maatte underordne Staten og drage saa megen Fordel af som mulig.

I Følge de her antydede Grunde kunde Henrik IV ikke finde sig i, at Huguenotterne opretholdt deres hidtidige politiske Organisation og deres republikanske Styrelse i det monarkiske Frankrige, medens han i øvrigt vilde indrømme dem en fuldstændig Emancipation; Ligestillelse af Trosbekjendel-

serne indenfor Staten og under Statsmagten var hans Maal. Paa den anden Side kan man ikke fortænke de franske Reformerte i, at de holdt denne hans Opfattelse for lidet tidssvarende; de havde kun deres politiske Organisation og deres stadige Krigsberedskab at takke for deres Frelse, og hvem kunde vel indestaa dem for, at de ikke, især efter Kongens Død, mulig paa ny kunde komme i den samme Stilling? Det var denne Kræftskade, som sluttelig gjorde en Ende paa det nantiske Edikt; Henrik IV og Richelieu vilde stille de Reformerte lige med de øvrige Undersaatter, men fratage dem deres politiske Selvstændighed, som de Reformerte paa deres Side vilde opretholde med al Magt; trods den personlige Hengivenhed, som begge Parter gjensidig nærede for hinanden, var det saaledes allerede paa Henrik IV's Tid ikke muligt at komme til nogen virkelig Fred; lige fra det Øjeblik, da Kongen udstedte det nantiske Edikt, og til hans Dødsdag herskede der en stadig Strid mellem Kongen og Huguenotterne, i hvor vel ingen af Parterne vilde bryde med den anden.

Bedre vidste Kongen at gjennemføre sine Planer overfor den mægtige katholske Klerus, men han havde da rigtignok ogsaa et stærkt Parti indenfor selve Kirken til sine Forbundsfæller, nemlig det gallikanske Parti, der stræbte efter den gallikanske Nationalkirkes størst mulige Uafhængighed af Rom og derfor paa det nøjeste forenede sig med Staten imod Ultramontanismen.

De samme religiøse Spørgsmaal, som i vore Dage sætte Verden i Bevægelse, kom allerede ved denne Tid paa Bane. Flertallet af den franske Gejstlighed stillede to Fordringer til Kongen: Gjenoprettelsen af Kapitlernes Valgfrihed og Forkyndelsen af den tridentinske Kirkeforsamlings Beslutninger, og Kongen var ikke til Sinds at indrømme nogen af disse Fordringer. Ved Konkordatet af December 1516 havde Leo X givet Frants I Ret til selv at udnævne Abbeder og Biskopper over hele sit Rige. Herved var den franske Kirke bleven

fuldstændig afhængig af Kongedømmet, og største Delen af de franske Prælater ønskede intet hellere end at gjøre en Ende paa denne Afhængighed og at faa Valget af deres Standsfæller og Efterfølgere igjen overdraget til Domkapitlerne. Dette deres Ønske blev imidlertid i ét og alt afvist af Kongen, og det saa meget mere, som de selv maatte indrømme, at han kun udøvede sin Valgret til Fordel for værdige og lærde Personer. Endnu mere vedholdende og energik optraadte Prælaterne med deres anden Fordring: Indførelsen af Tridentinerconciliets Beslutninger. Her var Kongen for saa vidt mere uheldig stillet, som han ved sin Absolution udtrykkelig havde lovet Paven at forkynde bemeldte Beslutninger; men han havde dog kun gjort dette under Forbeholdet: «for saa vidt Kongerigets Ro ikke vil blive forstyrret herved», og der var dernæst ikke fastsat nogen Tidsfrist for en saadan Bekjendtgjørelse. Kongen benyttede nu begge disse Udveje til at negte hine Beslutninger Lovskraft, da de udgik fra den mest ultramontane og mod enhver fri Livsrørelse fjendtlige Aand og blot tilsigtede at styrke Pavens og svække Statens Magt, hvorhos man ved en saadan Bekjendtgjørelse end yderligere maatte befrygte en Gjenoptagelse af den lige standsede Krig mellem Katholiker og Protestanter.

Henrik IV viste for øvrigt en streng kirkelig Adfærd; han iagttog meget nøje Kirkens Ceremonier; trods Parlamentets Modstand kaldte han de forviste Jesuiter tilbage til Frankrige og beskyttede dem og de øvrige Munkeordner paa enhver mulig Maade. Ogsaa lige over for Paven viste han sig ærbødig og ydmyg; thi han turde i Virkeligheden ikke udsætte sig for paa ny at paadrage sig den hellige Stols og de ivrige Katholikers Fjendskab; men med Hensyn til de to nævnte Punkter blev han fast trods alle Formaninger fra Pavens og Biskoppernes Side; paa disse Punkter vilde han sikre sig den franske Kirkes Lydighed under Statsmagten.

Medens Henrik paa et saa kildent Punkt vidste at hævde Statens Magt, var han naturligvis end ivrigere herfor paa det

rent politiske Omraade. Den Lethed, hvormed han havde tilgivet sine Fjender blandt den store Adel, de høje Domstole og i de store Stæder, og den Beredvillighed, hvormed han havde tilkjøbt sig deres Underkastelse med de største Pengeofre, havde omgivet ham med et falsk Skjær af Godmodighed, som han ivrig stræbte at opretholde, men i Virkeligheden havde hine Ydmygelser krænket Kongen paa det dybeste, og saa snart han ikke blot kaldtes, men virkelig var Konge, stræbte han med Iver at underkaste sig alle de selvstændige Magter, som modsatte sig det enevældige Kongedømme. Disse hans Bestræbelser bleve i høj Grad fremmede af Folkestemningen, thi alle særlige Lyster efter en Stænderregering eller et Demagogi vare forsvundne under det sidste Aartis Elendighed og Anarki; man ønskede af ganske Hjerte et stærkt Kongedømme, fordi man under Sagernes Stilling heri saa en Borgen for Rigets Enhed, for Ro og Sikkerhed indadtil og Landets Integritet og Magt udadtil. Kongen støttede sig altsaa til denne stærke Længsel efter Fred samt til den lavere franske Adels aldrig svigtende Loyalitetsfølelse og kunde saaledes driste sig til at føre en skjult, men konsekvent og eftertrykkelig Kamp til Fordel for Absolutismen mod alle antiroyalistiske Retninger. De store Herrer bleve holdte borte fra alle Statssager, de fik ikke Lov til at vise den ringeste Selvstændighed i Styrelsen af deres Provinser, og deres Værdigheder bleve lidt efter lidt omdannede til blot og bare Titler, idet man tilforordnede dem Medhjælpere og underordnede, hvem man i ét og alt kunde forlade sig paa; ingen maatte saaledes uden kongelig Tilladelse udskrive Tropper eller besidde Forraad af Krudt. Selve den lavere Adel, hvem Henrik havde saa meget at takke for, saa sig fortrængt fra sin tidligere Stilling og maatte finde sig i en Formindskelse af sine arvelige Forrettigheder. Henrik var *utaknemlig* nok til at anvende Statens Penge paa at holde en lille, men paalidelig Hær og paa at mindske Statsgjælden i Stedet for at ødsle sine Indtægter bort til Pensioner for Adelsmænd; han

syntes aldeles ikke mere at have Lyst til som under Borgerkrigenes Tid at forlade sig paa den udisciplinerede Adels Sværd og Pistoler.

Det gik ikke bedre med den municipale Selvstændighed, som rigtignok allerede var svunden højst betydelig ind. Henrik taalte kun Resterne af denne Selvstændighed under den dobbelte Betingelse, at den underordnede sig Staten og aldrig blev ham selv ubekvem. Han udøvede saaledes stadig og konsekvent en Tilsynsret med Byernes Bestyrelse, og naar han syntes for godt, greb han uden Betænkning ind selv i de bedst begrundede retslige Omraader; kort sagt han lod kun en Skygge af Byernes Selvstændighed blive staaende, medens samme i Virkelighed dels allerede var omstyrtet, dels lidt efter lidt blev tilintetgjort af ham selv.

Naar Henrik saaledes bekæmpede enhver Selvstændighedsfølelse i sit Rige, hvad enten den ytrede sig hos enkelte Personligheder eller hos hele Korporationer, vilde han naturligvis endnu mindre taale, at denne Følelse traadte frem overfor ham gjennem Udtalelser fra den almindelige Stænderforsamling som en Repræsentation for hans samtlige Undersaatter. Da han nu tilmed havde gjort højst bedrøvelige Erfaringer med den sidste Stænderforsamling, sammenkaldte han aldrig mere nogen saadan, hvad der blev ham muligt ved hans mønsterværdige Finansbestyrelse, som satte ham i Stand til ikke at gjøre Fordringer til sine Undersaatters Skatteevne; ganske umærkelig og stiltiende kunde Henrik IV saaledes fjerne hin mægtige Folkerepræsentation, som havde foreskrevet hans Forgængere Love. For øvrigt turde ikke engang de uskyldige Provinsialstænder røbe den mindste Tilbøjelighed til en selvstændig, fra den kongelige Vilje afvigende Opfattelse uden at fremkalde Monarkens mest levende Vrede og skarpe Tilbagevisning.

Man maa for øvrigt ikke tro, at alle de hidtil bestaaende særlige Magter og Myndigheder saaledes uden videre Modstand underordnede sig Kongens centraliserende Bestræbelser.

Netop fra Kredsen af hans tidligere Venner blandt Stormændene, som troede sig lønnede med Utak, rejste sig den skarpeste og til Dels ikke ufarlige Opposition. Det vilde være uretfærdigt at fælde én afgjort Fordømmelsesdom over denne Opposition blot fra vor nuværende Opfattelse af Staten. Kongens absolutistiske Tendenser vare naturligvis retfærdiggjorte ved Frankriges daværende Tilstand, og han havde utvivlsomt paa mange Punkter ogsaa den formelle Ret paa sin Side; men ikke desto mindre var hans Adfærd dog hovedsagelig fuldkommen revolutionær, i det han fjernede en Tilstand, som var befæstet dels ved halvhundrede Aars, dels endog ved flere Aarhundreders Hævd; Statens Suverænitet var den Gang ingenlunde anerkjendt paa alle Punkter saaledes som nu til Dags.

Den fortrinligste af Henriks Generaler, Hertugen af Biron, var den første, som paatog sig at samle alle de med Kongen utilfredse Elementer om sig, baade Stormændene, de ivrige Katholiker, Beboerne af de store Stæder, ja endog de Reformerte; det lykkedes ham paa mange Maader, lige som han ogsaa traadte i Forbindelse med Landets ydre Fjender, saaledes navnlig med Spanien. Kongen opdagede dog disse Rænker saa betimelig, at han med Kraft, Dygtighed og i al Hast kunde kvæle dem; Biron maatte i Aaret 1602 bøde for sin Brøde paa Skafottet, og Sydens Stæder, der vægrede sig ved at udrede Skatter, bleve uden Vanskelighed tvungne til Lydighed dels ved Vaabenmagt, dels ved en Lettelse i Skattebyrderne. Uden at lade sig advare ved Birons Skæbne knyttede senere Greven af Auvergne, en illegitim Slægtning af det kongelige Hus, Forbindelser med Spanien, men maatte vandre i Bastillen. Et Oprør af reformerte Adelsmænd i de sydlige Provinser under Hertugen af Bouillons Ledelse kunde kun kues ved blodige Forholdsregler; en Række mindre Sammensværgelser forbigaa vi her, og fra Aaret 1606 indsaa Modstanderne det umulige i deres Bestræbelser, og Modstanden hørte op. Der blev truffet skarpe Forholdsregler mod

alle, som uden Berettigelse bare Vaaben, og mod alle Løsgængere og Vagabonder; Fattigvæsenet blev stillet under et strengt Tilsyn, lutter Forholdsregler for at opretholde Ro og Orden og for at gjenoprette Sikkerhed for Liv og Ejendom.

Denne Gjenoprettelse af den indre Fred og af en almindelig Lydighed over for Centralregeringen var dog ikke fyldestgjørende for Henrik IV; man burde vise Virksomhed for at læge de talløse Saar og raade Bod paa den uendelige Skade, som Borgerkrigen havde tilføjet Frankrige.

Af særdeles Vigtighed var den alt berørte Reorganisation af de fuldstændig forstyrrede Finanser. Henrik besad i det hele taget den Evne at finde den rette Mand til enhver Virksomhed og havde da ogsaa særlig den Lykke at eje en fortræffelig Finansminister, Maximilian de Bethune, som han ophøjede til Marquis af Rosny og sluttelig til Hertug af Sully. Siden det attende Aarhundrede har man meget overvurderet Sullys Dygtighed, hvortil hans egne pralende og løgnagtige Memoirer have bidraget ikke lidet; man er i Almindelighed tilbøjelig til at anse ham for Sjælen i hele Henriks Forvaltning og til at betragte ham som det daværende Frankriges gode Genius; men dette er en overordentlig stor Fejltagelse. Sully var ganske sikkert i Besiddelse af store Fortrin: han var indsigtsfuld og dulig i sine Forretninger, fortrinlig dygtig i Artilleri- og Ingenieurvidenskaberne og ivrig for sin Herres Vel; men omvendt besad han Fejl som Stolthed, Herskesyge, Haardhed, Pengebegjærlighed og en indskrænket Forstand, der gjorde ham ganske ubrugelig i den udenrigske Politik, hvor Henrik følgelig aldeles ikke anvendte ham; men selv med Hensyn til den indre Styrelse og Finansvæsnet maa man indskrænke den Ros, der i saa rigt Maal er ydet Sully. Han var dannet som næsten alle højere staaende Huguenotter, men ganske indtaget af det overleverede og uden nye, skabende Tanker. Finanserne bragte han paa Fode igjen ved en nøjagtig, samvittighedsfuld Bogføring og en urokkelig Fasthed over for Hoffets og Adelsmændenes, de

kongelige Elskerinders og Finansembedsmændenes Fordringer, men han traf ingen væsentlige Omdannelser og Forbedringer; derimod vare Landets Frugtbarhed, dets overordentlige Kultur og de tolv Fredsaar efter 1598 Sullys bedste Medhjælpere ved Finansernes Reorganisation. Sullys indskrænkede Aand var dernæst ligefrem fjendtlig over for Industrien, og med Hensyn til Handelen hyldede han de gamle, overleverede Anskuelser; næsten alle de store Fremskridt, Henrik IV gjorde med Hensyn til Samfærdselens og Industriens Fremme i sit Land, bleve trufne mod Sullys Vilje.

Sullys egentlige Omraade var altsaa Finanserne, og her naaede hans Bestyrelse i Virkeligheden glimrende Resultater; i det sidste Aar af sin Finansbestyrelse opnaaede han af en samlet Indtægt paa 39 Millioner Livres (omtrent 235 Mill. Kroner) et Overskud paa ikke mindre end 18 Mill. Livres (over 100 Mill. Kroner). Disse betydelige Overskud anvendte han dernæst paa en dobbelt Maade; for det første grundede han en Statsskat, der ved Henriks Død beløb sig til 41⅓ Mill. Livres (240 Mill. Kroner), og dernæst bragte han Gjælden ned i det hele med 124½ Mill. Livres (omtrent 750 Mill. Kroner). Dette var visselig et ganske overordentligt Resultat af tolv Aars Styrelse, især naar det betænkes, at man derhos endnu havde kunnet formindske de indirekte Skatter med 4 Millioner Livres. En Del af Statens Indtægter vare dernæst anvendte til Udgifter, som efter hin Tids Opfattelse egentlig ikke vedkom Staten som saadan. Broer og Landeveje, som næsten overalt vare ødelagte under de indre Krige, bleve med Provinsernes og Byernes Hjælp anlagte paa ny efter en omfattende Plan; de sejlbare Floders Løb bleve rensede; der blev anlagt en Kanal mellem Seine og Loire; der blev truffet Forstudier til et uhyre Net af Kanaler, som skulde bringe alle Frankriges store Floder og derved Vesterhavet, Oceanet og Middelhavet i Forbindelse indbyrdes.

Et betydeligt Omraade laa aabent for Kongen med Hensyn til Virksomheden for Industriens Fremme. Ikke blot af

materielle og praktiske, men ogsaa af højere, moralske Grunde befordrede Kongen Industrien; ved den industrielle Virksomhed fremmedes de arbejdende Klassers Kaar, og man opnaaede deres Beroligelse i politisk Henseende, Frankrige opnaaede blandt Nationerne en Rang, som tilkom det, og Landet berigedes; man sendte før Henriks Tid aarlig mange Millioner Gulddalere ud af Landet for fremmede Produkter, medens Udførselen af egne Frembringelser i Aaret 1598 næsten var lig med Nul. Henrik var imidlertid indsigtsfuld nok til ikke at ville gribe ind paa et saa vanskeligt Omraade med Befalinger, som udgik direkte fra ham; han dannede derimod et Overhandelsraad af fremragende Industridrivende og Kjøbmænd; til dette Raads Formand udnævnte han den fortræffelige Bartholomæus Laffemas og handlede i Reglen efter dettes Anskuelser.

Man begyndte med at oplive den endnu i Landet bestaaende Fabrikvirksomhed; man befriede saaledes Haandværksdriften fra de mest trykkende Indskrænkninger ved at ophæve de mange Formaliteter og Bekostninger, der vare forbundne med Erhvervelsen af Borgerskab som Mester. Dernæst indkaldte man Fabrikanter og Kunsthaandværkere fra Udlandet, saaledes fra Italien for Glas-, Guld- og Sølvfabrikationen og fra Flandern for Klædefabrikationen. Hvilken Vægt Henrik lagde paa Industrien, og hvor langt han var fjernet fra falsk Hovmod, viste den Omstændighed, at han uden Betaling overlod den nederste Etage af sit herlige Palads Louvre til dygtige Haandværksfolk, for at de her kunde udstille og forhandle deres Varer. Særlig Omhu anvendte Kongen paa Silkemanufakturerne; i sine egne Haver anlagde han store Plantninger af Morbærtræer og understøttede denne nyttige Kultur saa meget, at den udbredte sig selv til en stor Del af det nordlige Frankrige. Den egentlige Bearbejdelse af den raa Silke fremmede Staten ved Monopoler, Forskud, Pengegaver og Forrettigheder for Fabrikanter og Arbejdere. For ikke at tale om Lyon fremblomstrede Silke-, Damask-,

Guld- og Sølvbrokadeværerierne i Paris, Rouen, Troyes og Tours. Man naaede saa vidt, at Frankrige, som tidligere aarlig havde indført for 75 Millioner Kroner *fortoldet* Silke — ikke at tale om den indsmuglede Silke —, næsten selv kunde dække sit Forbrug. Understøttet af et flittigt, intelligent og flinkt Folk havde Henrik IV saaledes i faa Aar opnaaet store Resultater.

Kongen var ingenlunde saa ensidig, at hans Forkjærlighed indskrænkede sig blot til Industrien. Han grundede saaledes ogsaa Mønstergaarde til Belæring for Landboere; men hans største Fortjeneste af Agerbruget var dog, at han ikke, som næsten alle Statsstyrere paa hine Tider, indskrænkede og trykkede Kornhandelen ved officielle Brødtaxter eller ved Udførselsforbud, Forholdsregler, som havde deres Oprindelse i en misforstaaet Omhu for Brødets Billighed; han indrømmede tvært imod en fuldkommen Frihed paa dette Punkt og var saaledes mere end et helt Aarhundrede forud for sin Tid. Følgen heraf blev, at Agerbruget opblomstrede i en uhørt Grad, saa at Frankrige ikke blot i rigelig Grad kunde brødføde sig selv, men endogsaa var i Stand til i stor Mængde at udføre Korn til Spanien og Slagtekvæg til Italien.

Kongen opbød fremdeles hele Frankriges Indflydelse og opnaaede saaledes Handelspagter, som sikrede franske Kjøbmænd og Skibe mod Toldembedsmændenes Plagerier og Korsarernes Røverier. Med stor Iver vovede de store Kjøbmænd og Skibsrhedere sig nu ind paa denne nye Bane. Amiens blev Hovedudførselspladsen mod Nord; i Vesten opblomstrede Havnene Rouen, Havre, Dieppe, Brest, Saint-Malo, La-Rochelle, Bordeaux og Bayonne; mod Østen blev Lyon, der var udrustet med store Stabelrettigheder, den vigtigste Udførselsstad; mod Syd hævede navnlig Marseille sig i den Grad, at dens Handel overgik Venedigs, og en rolig og kyndig Iagttager kunde kalde Byen hele Evropas Emporium, hvis aarlige Netto-Fortjeneste man angav til 8 Mill. Gulddalere — 140 Mill. Kroner. Foruden Korn og Kvæg vare Salt, Lærred,

Papir, Vaaben, Værktøj, Maskiner og fine Tøjer paa denne Tid de vigtigste Udførselsgjenstande.

Lige saa lidt som Henrik IV — saaledes som Tilfældet var i Spanien — ødelagde Landets Agerbrug og Industri ved taabelige Udførselsforbud for at faa Varerne billigere, lige saa lidt ansaa han det for en stor Ulykke, om der i det hele blev indført fremmede Produkter, og var saaledes ogsaa paa dette Punkt mere indsigtsfuld end sin Samtid, ja endog forud for mange franske Statsmænd i vor Tid; den fremmede Indførsel var vel udsat for enkelte Smaaligheder, men i øvrigt ikke besværet af urimelige Toldsatser.

I vore Dage have Frihandelens Grundsætninger for saa vidt vundet Sejr, at ethvert Land tillader andre Nationers Undersaatter at drive Handel paa dets Kolonier; det vil f. Ex. ikke falde England ind at udelukke nordamerikanske, franske eller tyske Skibe fra Handel paa Bombay eller Melbourne. I Begyndelsen af det 17de Aarhundrede stillede Sagen sig anderledes; Moderlandet betragtede den Gang en Koloni som sin Privatejendom, hvortil ingen Udlænding maatte faa Adgang, og hvoraf man selv alene vilde drage Fordel. Det var derfor et Livsspørgsmaal for enhver større Handelsnation at besidde Kolonier i fremmede Verdensdele. Hele Vestevropa var ved denne Tid i Bevægelse for at følge i Portugisernes og Spaniernes Spor og gjøre Opdagelser og Erobringer i Asien og Amerika. Englænderne og Hollænderne havde allerede opnaaet glimrende Resultater; nu fulgte ogsaa Franskmændene med kjækt Mod det givne Exempel, og Henrik IV understøttede disse Forsøg af alle Kræfter; det skyldtes saaledes navnlig Kongens Bestræbelser, at Canadas Kolonisation efter mange uheldige Forsøg endelig dog lykkedes; i Aaret 1608 grundede den dygtige Champlain Quebec, som ved sin gunstige Beliggenhed og sit milde Klima snart hidkaldte talrige Nybyggere; det var dygtige Mennesker, som vare udvalgte med Omhyggelighed; det var ingen Samling af Eventyrere og Lediggængere, som det blev en Forbandelse for de

spanske Kolonier at trækkes med. De franske Kolonister udmærkede sig dernæst ogsaa ved det venlige, humane Forhold, hvori de traadte til de indfødte; de gjorde dem hverken til Slaver som Spanierne, ikke heller udryddede de dem som Englænderne.

Vi se saaledes, at Henrik IV viste sig virksomt skabende i alle Retninger; han begunstigede Agerbruget, oplivede Industrien, aabnede Veje til Lands og Vands for Handelen i selve Landet og nye Markeder for den udenlandske Handel; endelig grundede han en Koloni, som var bestemt til i de følgende halvandet Hundrede Aar at brede sig over en betydelig Del af det amerikanske Fastland. Ro, Orden og Sikkerhed herskede over hele Riget under den stærke Kongemagts Beskyttelse; det var derfor intet Under, at et saa dygtigt og livskraftigt Folkefærd som de daværende Franskmænd maatte udvikle sig paa det mest glimrende under en saa vis og kraftig Ledelse som hans. Under Borgerkrigene var Frankriges Befolkning aftagen fra tolv til ti Millioner; under de tolv Fredsaar steg den igjen fra ti til tretten Millioner. Det betydelige Overskud af Udførselen over Indførselen forhøjede lidt efter lidt Nationalformuen i en betydelig Grad. En samtidig udtaler sig saaledes: «Kongen trækker Udlandets Penge til sig ved Salget af de Produkter, der paa Grund af Landets Frugtbarhed frembringes i større Fylde, end der udfordres til Landets eget Behov. Man sèr i Frankrige kun spanske Pistoler, Dukater og Halvdukater, nederlandske Gylden og Alberto, engelske Jakobus'er, Engle og Nobler, polske Zekiner og tyske Dukater; med dem fyldes Kongens Kasser og Privatmændenes Punge i rigt Maal».

Henrik IV viste ikke alene Omhu for sit Lands materielle Opblomstring, men søgte ogsaa af al Evne at fremme Kunster og Videnskaber; med Hensyn til de første viste det sig imidlertid i rigt Maal, hvor lidt i Grunden al en Mæcenas's Beskyttelse formaar, naar ikke de indre Aarsager til en gunstig Udvikling ere til Stede. Kongen lod i Paris anlægge

glimrende Pladser og Gader, som rigtignok falde igjennem i «Boulevardernes Tidsalder», men vakte Tidsalderens Forbavselse ved de lige Linier og store Bredder; han gav Stødet til Opførelsen af det store Raadhus i Paris; han opførte Tuileriernes Façade mod Seinen; han begyndte Opførelsen af et Galleri til Forbindelsen mellem Louvre og Tuilerierne; prægtige Slotte i Paris's Omegn bleve udbedrede, og navnlig bleve Fontainebleaus Slotsbygninger forøgede i høj Grad; endvidere bleve de i Borgerkrigene ødelagte Kirker gjenopførte, kort sagt, der er ingen Opgave i Bygningskunsten, som han ikke har stillet sin Tids Bygningskunst; men Arkitekterne vise sig ikke disse Opgaver voxne — med Undtagelse maaske af den imponerende og i en værdig, ædel Stil opførte Port paa Vaabenpladsen i Fontainebleau, et Arbejde af Frants Jasmin. I det masseagtige, kraftige og kolossale søgte man en Erstatning for de frugtbringende og kunstneriske Ideer, der lidt efter lidt skrumpede sammen; en falsk Simpelhed og altfor plumpe Forhold afløste den fine, rige Afvexling i det sextende Aarhundredes franske Bygningskunst. Arkitekturen var i Dalen og søgte at gjøre Effekt ved den raa Massevirkning, da Kunstnerne paa Grund af deres matte Indbildningskraft ikke mere selv vare i Stand hertil.

Henrik viste ogsaa en stor, men rigtignok ufrugtbar Omhu over for Billedhuggerkunsten. Han smykkede sine Slotte med talrige Statuer, der rigtignok ere uden kunstnerisk Værd; det bedste, Billedhuggerne ydede under Henrik IV's Regering, var Portrætstatuerne; i Skulpturen begyndte ellers den Retning alt at gjøre sig gjældende, som blot er betænkt paa det maleriske og sluttelig havner i den kraft- og aandløse Sirlighed, der paa Ludvig XIV's Tid fejrede sine højeste Triumfer.

Et lignende Forhold viser sig ogsaa med Hensyn til Maleriet; forgjæves søgte Henrik at befordre dette paa enhver Maade; forgjæves lod han paa egen Bekostning unge Kunst-

nere uddanne sig i Italien. Renaissanceperiodens friske, kraftige Genialitet var svunden; en dygtig, en flittig, men pedantisk Eklektisme gjorde sig gjældende; man stod fuldstændig under Indflydelse af Caracciernes lærde og i teknisk Henseende mesterlige Skole i Bologna; man kan ikke frakjende de franske Malere fra denne Tid Renhed eller Nøjagtighed i Tegningen, men derimod vel al mulig Aand og Begejstring, som dog alene skaber den sande Klarhed. Middelmaadigheden breder sig i de talrige Malerier, hvormed Henrik IV smykkede sine Gallerier i Louvre og Tuilerierne. En fremragende Undtagelse herfra gjør kun Martin Freminet, der tog Mikel Angelo til sit Mønster og med selvstændig Kraft arbejdede i denne Mesters dristige og mægtige Aand; men det lader ikke til, at Henrik IV har anerkjendt denne Mesters fremragende Betydning, og baade Freminet og hans yngre samtidige Vouet søgte forgjæves at give det franske Maleri en livskraftig Udvikling; man vedblev med at søge sit Skjønhedsideal i den kraftløse Stil, man fejlagtig holdt for den antike.

Ogsaa i Poesien ville vi igjen støde paa den samme Retning. Man maa derfor sikkerlig kunne paavise en dybere Grund, der baade i Kunst og Poesi bragte en saa rig og mangesidig begavet Folkeaand som den franske ind paa en saa ensidig og fejlagtig Bane.

Absolutismen var ganske vist for en Stund en Nødvendighed i Frankrige, men den blev alligevel kun en Mulighed ved paa mange Punkter at kvæle Spirerne til et selvstændigt og uafhængigt Liv. Den Ensformighed, som Centralisationen paatvang de politiske og borgerlige Indretninger, gjorde sig uvilkaarlig ogsaa gjældende i hele Nationens Liv og Tænkemaade. Alt, hvad der hidtil havde været frit og utvungent, maatte nu bøje sig under faste Grundsætninger, lade sig styre efter Love og Anordninger og blev stillet under Tilsyn af Embedsmænd; som Følge heraf antog den franske Folkekarakter meget hurtig en Retning henimod det skema-

tiske og regelbundne; hertil kom endnu, at Henrik IV i Virkeligheden var fuldkommen fremmed for alt Sværmeri og enhver Idealisme, og det Exempel paa en tør, blot og bar Forstandighed, som saaledes udgik fra oven, gjennemtrængte alle Nationens Lag med saa meget større Kraft, som Kampen om de store Grundsætninger nylig havde styrtet Landet i den største Elendighed, medens omvendt det nylig begyndte glimrende Opsving i materiel Henseende vendte alles Sind mod de ydre, materielle Goder. Efter store Bevægelser plejer jo netop Opmærksomheden at vende sig bort fra de højere, almindeligere Interesser og derimod at gaa ud paa at fremme den særlige, personlige Fordel.

Disse Aarsager maatte ogsaa udøve deres Indflydelse paa Poesien. Det lader sig ikke negte, at den franske Literatur i det sextende Aarhundrede bærer et stærkt Præg af den Raahed og Usædelighed, som var ejendommelig for hin Tid, men dens gode Sider ere dog de langt overvejende. Den udmærker sig ved en fyldig Fantasi, en frisk Anskuelighed og en ukunstlet Følelse; de forskjelligste Individualiteter havde Plads til at røre sig og til at gjøre sig gjældende; snart var den dybsindig og gjennemtænkt, snart kjæk og satirisk, snart naiv og elskværdig, snart øm og rørende. Frants Rabelais, Joachim Du-Bellay og Peter Ronsard ere de mest glimrende Navne i denne Digterkrans, som lettelig kunde smykkes med en Mængde andre.

Under Henrik IV foregik der et fuldkomment Omsving, som svarer til det Omslag, der fuldbyrdedes i Statslivet og i den almindelige Tænkemaade, og dette Omsving var ikke til Baade for Poesien. Den gammel-franske, frie og folkelige Art, Rabelais's og Ronsards Skole, forherligedes paa denne Tid endnu af en Digter af første Rang, Mathurin Regnier. Denne Forfatter har kun skrevet Satirer, men han er ingen Satiriker af sædvanlig Art. I disse Digtninge giver han os det mest klare, træffende og livlige Billede af sin Tid og

berører Moralens og Æsthetikens højeste Emner paa en aandrig og vittig, men tillige dybt indtrængende Maade*).

Regnier var imidlertid den sidste Repræsentant for en Skole, der tilhørte Fortiden. En saa mandig, dristig, original, fra Aand og Hjerte i Forening strømmende Poesi tiltalte i Grunden ikke den daværende Retning i det franske Væsen. «Endelig kom Malherbe!» udbryder Hofæsthetikeren Boileau; den anstændige, konventionelle, regelmæssige og snirklede, men samtidig hermed ensformige og aandløse Poesi gjorde sig gjældende, og sammes Mester var Frants Malherbe, den fortræffeligste Repræsentant for hin poetiske Middelmaadighed, der ved en affilet Form søger at erstatte en fuldstændig Mangel paa Aand og Indbildningskraft. Ved sin formelle Strenghed har Malherbe ganske vist virket til megen Nytte for den franske Digtekunsts Sprog; men han gjorde paa den anden Side Poesien endnu mere Skade. Fattig, som han var paa Opfindelse, uden Enthusiasme og Begejstring, fad i sine Tanker og prosaisk i sine Udtryk blev han et ulykkeligt Forbillede for den senere franske Lyrik; han forstod efter Regniers kraftige Udtryk: «at rime paa prosaisk Vis og skrive rimet Prosa», og hans Fadhed blev om mulig overgaaet af hans Forskruethed, Unaturlighed og uendelige Bredde; han er ikke i Besiddelse af den ringeste Genialitet; de faa smukke Steder ere laante hos hans Forgængere.

Den dramatiske Poesi var gaaet sin egen Vej, men den kunde lige saa lidt i Længden unddrage sig en Paavirkning af den almindelige Retning i Livet og Literaturen. I Stedet for Middelalderens Mysterier og Moraliteter traadte i det sextende Aarhundrede Tragedier, som paa ubehjælpsom Maade efterlignede det antike Theater. En bedre, mere selvstændig og national Retning begyndte med Alexander Hardy, en samtidig af Regnier, der behandlede ældre og nyere Emner i

*) Det skyldes navnlig Saint-Beuve, at man i den nyeste Tid er begyndt at vurdere Regnier efter Fortjeneste.

originale Kompositioner, samt med Lystspildigteren Larivet, der var ingen ganske uværdig Forløber for Molière; Henrik IV skal selv ikke sjeldent have overværet Forestillinger, især af Lystspil. Disse nye Retninger bleve imidlertid i den kort paafølgende Tid afbrudte for mere end to Hundrede Aar. Sørgespildigterne Rotrou og Mairet erklærede sig for de antike Forbilleder, der dog ligge det franske Sprog og Væsen saa fjernt; det afgjørende Ord udtalte dernæst selve den store Kardinal Richelieu, som erklærede sig for Antiken, ja endog for Aristoteles's tre berømte Enheder. Hans Vilje var Lov i Literaturen saa godt som i Politiken; det franske Dramas «Classicitet» var hermed en afgjort Sag.

I de sidste Aar af Henrik IV's Liv var den første af hine fornemme literære Kredse*) dannet, som fra nu af i saa lang Tid skulde udøve en overvejende Indflydelse paa det dannede Selskab; i Marquisen af Rambouillets Saloner mødte ikke blot de fornemme Herrer, som vilde gjælde for Skjønaander, men ogsaa de mere fremragende Forfattere, der nu for første Gang optraadte som fuldkomne Ligemænd af hine. Forfatterne vandt saaledes et nyt, men rigtignok meget ensidigt Middel til Dannelse; den gode Tone i det fine Selskab værnede vel mod Raahed og Smagløshed, men kvalte ofte den friske Individualitet og Originalitet.

Henrik selv samlede ikke Digterne i noget større Maal omkring sit Hof; dog gjorde han en Slags Begyndelse hertil og viste samtidig paa en karakteristisk Maade Retningen i sin Smag. Han knyttede nemlig Malherbe nærmere til sin Person, og Digteren gjengjældte denne Naade ikke blot ved overdrevne Smigrerier, men tjente paa en Maade Kongen som en Slags literær Kobler ved at forfatte Vers for ham til Henriks ofte saa uværdige Elskerinder.

---

*) Jfr. Afhandlingen: Hotel Rambouillet i: Hist. Archiv Aarg. 1870 I, 217 og flg.

Saaledes har Henrik IV i alle Retninger dels direkte, dels indirekte lagt Grunden til eller dog nærmere paavirket den Retning, som Frankrige nu i Aarhundreder skulde følge under det absolute Kongedømme, og som det har at takke for sin Storhed saavel som for sine Fejl og Svagheder. Materiel Velstand, men moralsk Svækkelse hos Borgerstanden, den højeste Uddannelse af Formen, men Indsnævring af Aanden, Dygtighed i Bestyrelsen, men Undertrykkelse af al Selvstændighed ved Centralisationen, Hoffets Glans og Usædelighed: alt dette gjorde sig allerede gjældende under denne Konge; men ogsaa Retningen i den udenlandske Politik, nemlig Begrundelsen af den franske Overmagt ved Bekæmpelsen af Huset Østerrige og ved at ophidse de svagere Magter mod de stærkere, tog allerede under Henrik IV sin Begyndelse. Dog inden vi gaa nærmere ind paa en Udvikling af dette Punkt, maa vi først berøre HenriksForhold til Videnskaben.

Kongen lagde en betydelig Vægt paa Undervisningen og særlig paa Gjenoprettelsen af Universitetet, som under Liguens Kampe var bleven fuldkommen forstyrret; han var derfor næppe bleven Herre over Hovedstaden, før han nedsatte en Kommission under Ledelse af den aandrige og lærde Erkebisp fra Bourges, Reinald af Beaune, for at reorganisere det gamle, saa vidt berømte Sæde for Dannelse og Videnskabelighed. For at befordre Sprogstudiet gjenoprettede han det af Frants I stiftede Collége Royal, det nuværende Collége de Françe, og søgte ved betydelige Gager og særlige Indbydelser at knytte Ind- og Udlandets berømteste Lærde til denne Anstalt; hans Plan yderligere at udvide dette Kollegium strandede paa hans pludselige Død. Ogsaa Pariser-Bibliotheket, i vore Dage det største i Verden, skylder Henrik IV sin Stiftelse, da det var blevet fuldkommen forstyrret under Borgerkrigenes Uroligheder; Kongen betroede dets Stiftelse til den berømte Historieskriver og Parlamentspræsident, Nikolaus de Thou, en Mand, der var lige udmærket ved sin Retskaffenhed og For-

stand som ved sin Lærdom; senere hen udnævntes Tidens berømteste Filolog, Casaubon, til dets Bestyrer.

Det kan ikke her være vor Opgave at skrive Videnskabernes Historie under Henrik IV's Regering. Det maa være nok at fremhæve, at de bleve begunstigede under Kongen og paavirkede i en meget høj Grad af den kritiske Aand, som fra det sextende Aarhundredes Midte gjorde sig saa hurtig og saa mægtig gjældende og fortrængte Middelalderens uklare og mystiske Fabel- og Autoritetstro. Saaledes gjorde man paa alle Punkter mægtige Fremskridt, og ikke blot Historien og Filologien, men ogsaa Filosofien, Naturvidenskaberne og Medicinen kunde opvise de heldigste Resultater.

(Forts.).

C. H.

Maria Heger født Smidth.

„Til barnlig Uskyld ingen er for stor".
A. Oehlenschlæger: „Fiskeren".

„Den godes Rygte
Udbreder sig som Morgenrødens Straaler
Og lokker Nattens Sønner hid, at de
Kan vederkvæges i det varme Skin".
A. Oehlenschlæger: „Aladdin" Akt 5.

I.

De Akkorder, der anslaas i den unges Sjæl, klinge ofte i det senere Liv i fulde, levende Toner; men disse samme Akkorder vilde ikke have lydt, hvis der ikke havde været en Sangbund for dem. Der er altsaa en Vexelvirkning mellem den, som anslaar Tonerne, og Instrumentet, der giver Svar. Man mener ofte, at det er et uberegneligt Gode, at den Person, der skal føres frem ved en anden, netop træffer denne anden; det er det ogsaa; men *den*, der vil føre alle Kræfter mod ét Maal, styrer det saaledes, og der er intet tilfældigt i denne Verden. Undertiden faa vi Mennesker Lov til at kaste et Blik ind i den store Verdensorganisation, kun for at bøje os for den underfulde Plan, der gaar gjennem det hele, og erkjende, at vi kun ere blinde Fuldførere af den store Verdenside, blinde, — men derfor ikke mindre taknemmelige.

Denne Tankegang er paa dette Sted fremkommen ved at betragte Oehlenschlægers Skæbne som dramatisk Digter. Da han fremstod, kjendte den danske Scene meget lidet til

den Aand, der gik gjennem hans Stykker, og som altsaa burde fordres af de Personer, der skulde fremstille dem; men *den*, der vidste, at det danske Folks Nationalfølelse og Hjerteliv skulde faa en saa rig Udvikling gjennem disse Værkers Fremstilling paa Scenen, lod ogsaa lidt efter lidt fremvoxe Genier som Ryge, Nielsen, Anna Nielsen, Maria Heger og flere, der mægtede at levendegjøre Digterens Billeder for Folket.

Mangt af det, vi elske i Oehlenschlægers Digterfrembringelser, slumrede i ham som Barn og ganske ung. Jeg begyndte med at tale om Vexelvirkningen mellem den, der anslaar Tonerne, og Instrumentet, der giver Svar, og idet jeg her søger om en af de første, der anslog inderlige Akkorder i den unge Adam Oehlenschlægers Sjæl, standser jeg ved Navnet: Maria Smidth. Han fortæller selv, at paa Overgangen fra Drenge- til Ynglingealderen, da Sansen og Følelsen for det skjønne kvindelige begyndte at udvikle sig hos ham, forelskede han sig dødelig i den dejlige Maria Smidth, og hun havde stor Indflydelse paa hans Tænkemaade og Beslutninger. Det Spejlbillede, hans Sjæl her modtog, bevarede den gjennem Tiderne, og det synes mig at være klart, at de unge, kvindelige Elskerinder, hans nordiske Tragedier og Digte have fostret, alle bære Præg af — ham selv maaske ubevidst — at have hentet Virkelighed hos hans tidlige Kjærlighed.

Maria Smidth «var en ægte nordisk præget Pige, blond, granvoxen, med et ædelt og indtagende Ansigt, der i Træk og Omrids kun var meget tækkeligt, men havde et jomfruelig rent, mildt vemodigt Udtryk og et sværmerisk tungsindigt Blik; hun havde friske, blaa Øjne og et dejligt, stort, gult Haar. Hendes Talestemme udmærkede sig hverken ved Fylde eller Omfang og var i første Øjeblik paafaldende, da et Par Toner ved deres Klangforskjellighed undertiden berøvede Stemmen Egalitet*); men naar hun anvendte den

*) Det var derfor vist mindre korrekt, naar Rahbek talte om hendes «melodiske Stemme».

overensstemmende med dens Karakter, som var ømt klagende og bønlig, virkede den henrivende, hvorfor blød, stille Kjærlighed, elegisk Stemning og dyb Længsel ikke kunde tolkes sandere og skjønnere end af hende. Hendes Bevægelser vare kun faa, men altid rolige, naturlige og ædelt udtryksfulde. For at behage maatte hun nødvendigvis spille Roller, som ganske passede til hendes Personlighed, hvorover der var udbredt et elskeligt Sværmeri, yndig Blufærdighed og drømmende Melankoli. Hendes Fantasi og levende Følelse gave hendes Spil et højt poetisk Opsving og indskøde hende Momenter, der aldeles bare Præget af stor, kunstnerisk Begavelse». Følelse og Stemning vare hendes Hovedstyrke; de stærke Lidenskaber, den fint udarbejdede Tegning af dybe, psykologiske Rørelser og Brydninger eller den reflekterede Karaktertegning stod det ikke i hendes Magt at fremstille.

Naar nu Hovedbilledet af denne hendes Individualitet samles, faar man saa ikke den gjennemgaaende Type for Elskerinden i en oehlenschlægersk Tragedie? Og hun, der ejede disse Egenskaber, som have inspireret Digteren til hans Skildringer, er dernæst heldig nok til at være Skuespillerinde og altsaa anden Gang i Stand til at give sig i hans Genis Tjeneste ved paa Scenen at fremstille, hvad hun ved sin egen Person havde skabt i Digterværket. Det er vist, Maria Smidth har havt Betydning i Oehlenschlægers Liv!

Det var gjennemgaaende den samme, kvindelige Type, Oehlenschlæger fremstillede i Elskerinde-Rollerne. Som hans Geni ikke var det umiddelbart lyriske, manglede han ogsaa i alle sine Kvindeskikkelser den Side af det lyriske, der ytrer sig som det legende, overgivne, ubevidst kokette; derfor blev han heller aldrig Lystspildigter. Han kunde ikke som Hertz skabe denne Mangfoldighed af unge Piger med den fineste Nuance i Skildringen; han kunde ikke, som hin Gratiernes Digter, sige, at der ikke var en eneste Side af de unge Pigenaturer, som det vilde falde ham vanskeligt at fremstille; han skabte altid i det væsentlige den samme rene, ranke,

vemodige, drømmende, nordiske Jomfru med de blonde Haar og de blaa Øjne, denne Jomfru, som hed Maria Smidth.

II.

Eline Maria Smidth er født den 13de December 1774. Hendes Fader var Kobbersmed og ikke meget elskværdig eller dygtig. Han var et Gemytsmenneske, men uden Vilje, og som saa mange Mennesker med den Slags Naturer blev han forfalden og var i Hjemmet mere til Byrde end til Støtte. Moderen var derimod en af disse dygtige Personer, som hellere end at se alt falde sammen og hellere end at vise Verden den Ulykke, der husedes inden for hendes Døre, tog alt paa sine Skuldre og holdt Hjemmet oppe; hun var baade Mand og Kvinde. Datteren maatte allerede, inden hun var meget voxet til, gaa Moderen til Haande, og hun stod ofte ved hendes Side fra Morgen til Aften og vaskede Tøj for Fremmedfolk. Da hun udviklede sig saa smukt og foruden den formelle Skjønhed tillige røbede megen Gratie og Ynde, fik Moderen den Ide at lade hende prøve ved Theatrets Danseskole, formodentlig fordi dette indbragte mere, end hvis den unge Pige stod ved Vaskerballien. Hun blev antaget og vakte snart Opmærksomhed blandt Scenens Koryfæer, og det var da navnlig Madam Rosing, der tog sig af hende, moderlig aabnede sit Hus for hende og omsluttede hende med «usigelig levende Interesse». Dels paa Grund af denne udmærkede Kunstnerindes Opfordring, dels og vel nærmest paa Grund af sin egen individuelle Trang bestemte Maria Smidth sig til at søge sin Fremtids Bane ad Skuespillets Vej. Madam Rosing blev hendes Instruktrice og ventede sig paa Forhaand meget af hende.

Hendes Debut fandt Sted, da hun var 19 Aar gammel, Tirsdagen den 26de November 1793. Skjønt den stilfærdige, lidt kjedelige Rolle, hvori hun optraadte — det var som Lucette i Florians «Den gode Moder» — «ikke ydede hende

megen Lejlighed til at udfolde de Evner, hvorved hun især kunde vente at maatte behage», vandt hun dog succès d'estime og skuffede ikke sin Instruktrice, der efter Skuespillets Slutning var meget vred blandt andre paa Rahbek, fordi han ikke ved mindste Bifald havde opmuntret «et saa meget lovende, ungt Talent». Skjønt han «ingenlunde var blind for hendes skjønne Naturgaver, interesserede han sig dengang ikke saa levende for hende», og «Klap og Bravo var ikke lettelig, hvad han havde at fare med». For at faa Fred for Mad. Rosing fandt han sig beføjet til at erklære, «at det mindre livlige Bifald just var ham kjært, da saa ualmindelig smuk en Pige nødvendig maatte være af en særdeles hæderværdig Karakter for ikke ved sin første Fremtrædelse at kunne regne paa en lydelig, joyeuse Entrée fra talrige Bekjendte».

Endnu ventede Maria Smidths store Triumf paa hende. Lucettes Rolle havde hun kun faaet tildelt for at blive scenevant, inden hun skulde optræde i sin egentlige Glansrolle som Emilie Galotti, den 20de December samme Aar. Hun spillede fortræffelig og med glimrende Bifald, og hendes Stilling ved Theatret og i Publikums Gunst var sikret. Den 13de Marts i samme Saison udførte hun Titelrollen i Kratters: «Pigen fra Marienborg» og frelste dette tarvelige Arbejde ved den henrivende Ynde i Person og Foredrag, hvormed hun holdt «de lange Prækerepliker» oppe.

I henved 40 Aar var denne ædle Skuespillerinde en Støtte for den danske Skueplads og var med til at bære dens nye Æra ind i Aarhundredets Begyndelse. Hun begyndte at spille, da vi — paa Holbergs Stykker nær — næsten ikke havde noget betydeligt, nationalt dansk Arbejde paa Scenen; hun gjennemgik den lange Periode, som skabte os en saa rig og skjøn dramatisk Literatur, og som mest karakteriserer dette Aarhundredes aandelige Retning herhjemme. Tilmed havde hun havt det Held, at hun strax havde faaet nogle glimrende Roller, som saa forunderlig nøje passede for

hendes Personlighed, at hun blot behøvede at lære dem for at fremstille dem i største Fuldendelse og poetisk Skjær. Til disse vare hendes Navn og kunstneriske Berømmelse knyttede; de havde gjort Publikum tilbøjeligt til i enhver Rolle af hende at finde noget fortræffeligt. Hendes Omraade som Skuespillerinde var ikke stort; hun manglede fuldstændig Syngestemme og var altsaa ganske udelukket fra Operaen. Lystspillets Leg og Skjemt var ikke hendes Natur karakteristisk, Tragedien var omtrent udelukkende hendes Genre; — men selv her var hun begrænset. Det lidenskabelige, fyrige, ildfulde, den heftige Pathos, alt sligt savnede hun, som ovenfor antydet, Evne til at fremstille og give Kolorit; hun forstod, som sagt, ikke at være fin psykologisk i sin Skildring; Reflexionen var hende fremmed, det interessante eller piquante fandt hun aldrig Udtryk for, og Karakterroller laa ikke i høj Grad for hende. Hun gav sig umiddelbart hen og betog Tilskueren ved det blide, poetisk tungsindige, stille sværmende, den Sjælerenhed og nordiske Blufærdighed i Kjærlighedens Udtryk, som hun allerede ved sin Personlighed var uovergaaelig i; det hulde, ømme, fromme, det stille lidende havde hendes blide Ansigtstræk Udtryk for; hun mere følte end spillede sin Rolle. Da hun debuterede, var Tragedien for vore Skuespillere paa Rosing nær et temmelig fremmed Omraade, og hun var den eneste, der i den Grad udelukkende var hjemme her, at hun, naar hun kom udenfor den, endog aldeles tabte sin Natur. I Modsætning til andre blandt sine samtidige var hendes Fremstillingsstil ret egentlig kun af nordisk Præg, og hun var her ligesaa uforlignelig som ene. I fin Forstaaelse af Vers og smagfuld, skjøn Fremsigelse af dem var hun ogsaa temmelig enestaaende, hvilket kom hende tilgode som Deklamatrice ved Aftenunderholdninger.

Vi have set og sagt, hvor udmærket denne Person lignede Elskerinderne i Oehlenschlægers dramatiske Arbejder. Vi se nu lige saa klart, hvor ypperlig hun maatte forstaa at frem-

stille dem paa Scenen. Dette følger ikke saa ganske af sig selv; thi en Skuespiller eller Skuespillerinde er ikke altid i Stand til at fremstille sin egen Person paa Scenen; men denne Kunstnerinde var i Karakteren den samme i sit private Liv som for Folkets Øjne. Og med Hensyn til Oehlenschlægers Tragedier gjaldt det vist allermest, «at hun blot behøvede at lære Rollerne for at fremstille dem i største Fuldendelse og i et poetisk Skjær».

Sin største Virkning paa Scenen gjorde hun da altsaa i Oehlenschlægers Arbejder. I Aaret 1807 spillede hun Thora i «Hakon Jarl», og «ved sin kunstneriske Ejendommelighed og Evne var hun i Stand til at fyldestgjøre Rollens Krav», hvad der var mærkeligt; thi, naar undtages sidste Akt, synes denne Rolle ikke at have ligget særlig for hende. Frydendahl var Hakon Jarl. Hun og hendes Mand, Stephan Heger, der spillede Ejnar, vare de to eneste, som vare deres Roller voxne og forherligede Digterens Værk. Han gjorde Virkning ved et overraskende skjønt, naturligt Foredrag og den muntre, frejdige Uforsagthed, der gjennemstrømmede hele hans kraftige, ungdomsfro Væsen. Hun spillede med skjønt Liv og sand Følelse, men manglede noget den tragiske Heftighed, Rollen fordrer. Uforlignelig skjønt sagde efter Baggesens Udsàgn denne «højst ædle Skuespillerinde» følgende Replik:

«... Jeg véd det. Du har ofret
Ham hen til Guderne. Det vidner om
Den Yderlighed, hvortil Skæbnen bragte
Din ualmindelige Sjæl».

Efter Baggesens Følelse var dette Sted hendes Triumf; det eneste, han beklager, er, at «hendes herlige Udtale, rørende Tone og i det hele fortræffelige Deklamation ikke ganske falder sammen med hendes fysiognomiske Udtryk, Mine og Gebærdespil».

I 1810 spillede hun Valborg og var da her den «aller eneste, der ved denne Stykkets første Fremkomst gav sin Rolle dens fulde digteriske Aand og Sandhed». «Det

blide Sværmeri, der lagde Vemod i hendes Glæde og from Hengivelse i hendes Sorg, udbredte over den i Klosterets Stilhed opdragne, nordiske Ungmø en poetisk Forklarelse, som fandt det højeste Udtryk i den tungsindige Tilfredshed, der laa i hendes Blik, Tone, Stilling og hele Væsen, da hun, som opløftet over det jordiske, drømmende udbrød:

«Hvor der er godsligt her i denne Kirke!».

Nærmest hende stod hendes Mand, der som Vilhelm gav den tyske Ridder og trofaste Ven med ædel, mandig Kraft og Varme, men dog især vakte Opsigt ved en overraskende skjøn Forening af Simpelhed, Sandhed og rythmisk Velklang i Foredraget.

I 1811 spillede hun Marie i «Corregio» og var henrivende ved det blide, fromme og ædelt sørgmodige Udtryk, der laa i hendes Øje, hendes Stemme og hele stille Væsen. Baggesen siger, at «hun gav Rollen med al den Mildhed, Blidhed, Uskyldighed og Ynde, som karakteriserer hendes rørende Spil. Som Lyset gaar ud fra Barnet i hint berømte Maleri af Corregio, gik Glansen i hele Forestillingen ud fra hende». Hendes Mand var en ypperlig Giulio Romano; ved sit mandige, sonore Taleorgan, en smuk Figur og en herlig, italiensk Ansigtsform havde han ypperlige Naturgaver for Fremstillingen af denne Rolle, som han spillede varmt og begejstret med en sjelden skjøn, rythmisk Flydenhed.

I Aaret 1812 spillede hun Helga i «Stærkodder». Denne Rolle laa ikke rigtig for hende; hun gav den sværmende, nordiske Pige med al sin sjælfulde Inderlighed, men kunde, som hun selv beklagede, ikke finde det rette Udtryk for

«Skjoldungens Blod,
Der spænder Brynjen om sin Jomfrubarm» *).

---

*) Hendes Mand var som Ingild den eneste af de spillende, der virkelig fyldestgjorde sin Opgave, hvilken rigtignok ogsaa var baade den taknemligste og letteste i Stykket. Hans smukke rolige Holdning og korrekte, bløde Versfremsigelse gave den iblandt vilde og

I 1819 spillede hun Moderens Rolle i «Den lille Hyrdedreng». og fremstillede her den dybe, men ædle og rolige Smerte, som forklarer sig til religiøs begejstret Tro paa Sønnens Frelse;. ved sit ypperlige Spil hjalp hun meget til den store Lykke, denne smukke Idyl gjorde paa Scenen.

Jeg har her nævnt hendes vigtigste Roller i Oehlenschlægers berømteste Værker. I de Aar, da disse fremkom, havde ingen anden kunnet udfylde hendes Plads som Fremstillerinde af Hovedrollerne i dem; hun var her uvurderlig og bar Prisen fremfor alle de andre spillende. Oehlenschlæger siger selv, at det uden hendes Hjælp vilde have været ham umuligt at gjøre Virkning paa Scenen.

Jeg skal ikke videre i Enkelthederne gaa ind paa denne Skuespillerindes enkelte Roller. Jeg maa blot hentyde til den Berømmelse, hun i 1796 vandt ved sin Fremstilling af Hovedrollen i Samsøes «Dyveke». Det er bekjendt, hvilken Begejstring Stykket vakte, dels ved sit virkelige Værd, dels fordi den unge Digter, der havde frembragt det, døde lige inden dets Opførelse og var begravet Dagen før. Publikum jublede dobbelt over hans Digtnings Skjønhed og var dobbelt rørt, fordi det følte den dybeste Medlidenhed med hans unge, skjønne og elskværdige Brud, der saa pludselig havde mistet sin Elskede. Alt forenede sig for at bringe dette Digterværk, der varslede om det ny, frembrydende Digterforaar, til Toppunktet af Forgudelse. Maria Smidth bidrog sit hertil. Ved sin Stemmes Karakter, sit Ansigtsudtryk, det stille, sværmende i sit Væsen og ved sin hele Personlighed var hun som skabt til Dyveke, hvorfor hun ogsaa i mange Aar i Folks Omtale beholdt dette Navn. Alt, hvad der legemlig og aandelig var hende ejendommelig skjønt, fik hun i denne Rolle Lejlighed til at udfolde i Situationer, som gave det hele en

---

stridslystne Omgivelser fremtrædende, blidt tilfredse og fredelskende Konge en saadan Ynde, at han gjorde størst Lykke af alle de rollehavende.

saadan Forklarelse, at hendes rene, ædle Natur i ethvert Moment fremtraadte med henrivende poetisk Ynde. Steffens, der overværede Forestillingen, taler om den unge, indtagende Skuespillerinde, «der vækkede mere end blot Beundring», og hun «henrykkede» Oehlenschlæger*).

III.

Det var rimeligt, at en ung Skuespillerinde af Maria Smidths Egenskaber tændte mange unge Hjerter i Flamme. Vi kjende flere af hendes Elskere. *Oehlenschlæger* er allerede omtalt, og han var vel ogsaa den første. Han var da 16 Aar gammmel, det var i Aaret 1795. Al hans Higen og Tragten gik nu ud paa at komme paa Komedie saa tidt som muligt for at se hende spille, og naar han havde tigget et Par Mark af sin Moder, løb han strax afsted med sin Kikkert i Lommen. Man følger med højtidelig og glædelig Stemning denne Yngling til Theatret, naar man véd, hvad han vandt ved at se paa Maria Smidth. Hun anede ikke, at den hende ubekjendte Beundrer sad dernede i Parterret og blev gjennem hendes Spil vakt til at digte de Roller, der skulde skabe hendes eget Ry. Maria Smidth har den udødelige Ære at have tændt den første Kjærligheds

*) I 1815 spillede hun Hovedrollen i Ingemanns «Blanca». Efter denne Fremstilling sendte Forfatteren hende følgende Sonet:

«Du, som med Blancas hele Sjæl fortrolig
Som hendes Tvillingsøster for mig staar
Og i Din Flugt med Serafvinger naar
Selv Idealets fjerne Himmelbolig,
Dig kan min Musa, i sin Fryd urolig,
Ej Kransen flette om de Silkehaar
Saa skjøn, som smilende i evig Vaar
Kariten gav Dig den i Aandens Bolig.

Dog lad mig Luft det fulde Hjerte give
Og vidne rørt, hvad ej jeg dølge kan:
Din Blanca fløj mod det fuldendtes Land.
O, skal paa Jord min Blancas Billed blive,
Kan kun en Mesterhaand, saa ren, saa sand
Til hendes Paradis min Sjæl henrive».

Flamme i den unge Aladdins Bryst. Hun var en straalende Gulnare med alle Tryllerigets Herligheder. Det var et skjønt Kjærlighedseventyr; det var den nyfødte Bi, der fløj ud i Romantikens Have og samlede sig Honning fra en af Havens dejligste Blomster.

Just paa samme Tid, som den unge Arving til Digternes Trone i Danmark sværmede for Maria Smidth, havde hun en anden, ulykkelig Elsker. Uden at de gjensidig vidste det eller kjendte hinanden, vare Oehlenschlæger og Rahbek Rivaler. Den sidstes Kjærlighed blev vakt lidt efter lidt; vi have set, at han ikke var begejstret for hende ved hendes Debut. Gjennem Rosings Hus havde hun lært Raadmand Langes at kjende. Denne Familie var gjennem det borupske Selskab blevet Rahbeks intime Venner, og navnlig betragtede han Fruen, Frederikke Lange, som en af sine intimeste Veninder. I dette Hus fandt han en aaben, livlig og hjertelig Omgang, hvortil han mange Aar igjennem forgjæves søgte og omsider mistvivlede om at kunne finde Lige. Hans Moder sagde: «Gud lade Dig beholde disse Mennesker til Din Dødsdag, ellers véd jeg ikke, hvorledes det skal gaa Dig». Man havde i denne Kreds et aabent Øje for alt, hvad der bevægede sig paa Aandens Omraader; «en ny Bog, et set Skuespil, et Arbejde, hvormed en af Kredsen var sysselsat, var et uudtømmeligt Æmne til underholdende Samtaler, hvor enhvers Ve og Vel, enhvers Sorg og Fryd, enhvers Tarv og Ret var alles, og den almene atter redelig og hjertelig deltes af enhver» . . . De vare «ét Liv, én Aand, én Sjæl; og denne Sjæls Sjæl var igjen den mageløs fortræffelige Kone Frederikke Lange».

Interessen for Skuespillet var meget fremtrædende i dette Hus, Rosings vare stadige Gjæster her, og næppe havde Maria Smidth gjort den store Lykke paa Theatret, før hun blev optaget i Langes Hus, som om hun kunde have været

deres Datter. Her traf hun sammen med mange af Kunstens og Literaturens ypperste; blandt andre var Dyvekes Forfatter, Samsøe, herfra hendes gode Bekjendt. Lidt efter lidt samlede sig ogsaa en begavet Kreds af «Stadens skjønne Aander» i Huset hos hendes Moder, der nu var Enke; jeg vil blandt de hyppige Gjæster her nævne: Jens Kragh Høst, Malte Brun og Rahbek. Hvorledes Forholdet mellem denne sidste og Maria Smidth, hans «Polly», udviklede sig, ville vi lade ham selv fortælle. Efter at han har omtalt flere Besværligheder, han da just led under, siger han: «Uagtet der imidlertid kan have været og maa have været en særdeles mørk Drivsky paa min Lykkes Himmel, ... var der dog dengang netop begyndt et Havblik paa mit Livs Sejlads .... Jeg var nemlig — jeg véd ikke selv — forelsket eller i Begreb med at forelske mig i en særdeles elskelig Pige, som — havde jeg nær sagt — os begge uvitterlig og uforvarende, havde vundet og daglig mere og mere vandt mit Hjerte. Det var intet nyt Bekjendtskab: hun havde alt temmelig længe været en hyppig Gjæst i et Hus, hvor jeg daglig kom, uden at jeg af forskjellige, tildels tilfældige Aarsager havde lagt synderlig videre Mærke til hende, end at hun var kjøn, hvilket, især i de Dage, ikke var saa særdeles meget i mine Øjne. Da det imidlertid traf sig, at hun boede omtrent paa min Udvej, faldt det gemenlig i min Lod, naar jeg gik hjem om Aftenen, at give hende Følgeskab, hvilket dog ikke heller i mindste Maade syntes at nærme os. Det hændtes endelig engang, at Samtalen tilfældig faldt paa en Materie, der for hende ikke var uden Betydenhed, og hvorom jeg sagde hende min Mening oprigtigere, end hun maaske var vant til at høre, hvorimod hun igjen optog denne min Oprigtighed med en godmodig Erkjendtlighed, som just heller ikke synderlig forekom i min Praxis. Dette blev uden Tvivl det første Led til, at vi bleve hinanden mindre fremmede, meddelte hinanden vore Tanker om de Mennesker, vi levede med og imellem, om forskjellige Begivenheder, vi begge vare Vidner til og for det

meste ansaa med samme Øjne, o. s. v. Efterhaanden var hun nu fra hint ene Hus af blevet kjendt i hele vor Omgangskreds, hvor hun snart blev den almene Yndling; her var Samtalen hyppig om Dagens Literatur, især hvad der var Fruentimmerlæsning; det blev mig snart af en, snart af en anden, jeg havde nær sagt, gjort til Pligt, da hun havde Interesse derfor, at forsyne hende dermed; saaledes fik jeg Tid efter anden Foden ind ad hendes Gadedør, hvor Skillepunktet hidtil havde været; det kom nu, jeg véd ikke nøje hos hvem eller med hvem paa Tale, at hun ikke læste Tysk, og man blev naturligvis strax enig om, at jeg burde lære hende det, hvilket jeg lod mig finde ganske tilbøjelig til, og kom jeg saaledes alt hyppigere og til sidst daglig der. Men, som Baggesen meget rigtig siger:

«Saa tidt man kommer som en Ven i Huset,
At man omsider gaar som Elsker ud igjen».

Jeg drømte imidlertid ikke derom selv, inden det, tror jeg, efter adskillige Data, jeg siden har gjenkaldt mig, var nær ved at blive den offentlige Hemmelighed, indtil en klog og huld Veninde*), hvis særdeles Øjesten hun var, en Aften, da vi med flere havde været samlede der i Huset, med Vennehaand rørte mine Øjenlaage og leende sagde mig, hvad jeg endnu ikke havde drømt om at sige mig selv.

Da jeg nu imidlertid saaledes havde faaet Øjnene op med Hensyn til mig selv og set, hvad jeg ikke vidste eller ventede, var det maaske kun altfor naturligt, at jeg ved nu ret ivrig at se mig om kom til at øjne, hvad der vel ikke saa lige var, og som det ved slige Lejligheder saa gjerne gaar, fik med det samme Ørene op til at høre efter, hvad andre saa eller troede at se, og fik deri mere end overflødig Stadfæstelse for mine Syner. Det kom mig nemlig paa én Gang fra saa højst forskjellige og højst modsatte Sider for Øre, at denne vakre Pige i det mindste ikke var uopmærk-

*) Madam Rosing (?).

som paa mig, og denne Hypothese maatte under disse Omstændigheder være mig altfor kjærkommen til, at jeg ikke trods alt, hvad fra Barndommen af var mig indpræget og nylig flittig indskærpet om mit ufordelagtige Udvortes, mine Aar, der ikke var for en ung Pige*), og meget deslige, skulde begjærlig gribe den, saa meget mere som, maaske just ifølge den Forudsætning, at jeg intet andet var og vilde være end en redelig og paalidelig Ven, jeg paa samme Tid fandt mig behandlet med en tiltagende Tillid og Fortrolighed, hvori jeg ustridig er at undskylde, om jeg smigrede mig med at finde mere, fordi jeg ønskede det.

Det var den i Pollys Minde omtalte «*Vaar*»:

«Da jeg den første Rose bar,
Dens første Gave, hen til hende»,

en «Semperflorens», som man i øvrigt vil finde ihukommet i Skuespillet «Sommeren».... Overalt havde hun, hvorvel ingen Part i, at dette Stykke blev til, dog i det mindste en betydelig Andel i, at det saa hastig blev færdigt og con amore. Jeg havde nemlig fra mine tidligste Aar et Nag til Forlovelser, som i mit Sprog hed et Baand uden Knude, der som oftest knyttede til Anger og gjensidig Lunkenhed, om ikke Lede. Fast besluttet ikke at sige, mindre affordre hende et Ord, der kunde gjøre mindste Skaar i hendes Frihed, før jeg kunde byde hende min Haand, hvilket under mine daværende, frodig fremblomstrende Kaar og hele min Stilling ikke kunde synes at være saa langt borte, fristede Lidenskabens Jesuitismus mig til at *lade hende* paa en forblommet Maade *forstaa*, hvad jeg efter mine romantiske Begreber troede ikke at burde sige. Dette gjorde jeg da i Scenen mellem Arnekjær og Sophie, hvor man vil gjenfinde hele min daværende Filosofi**), som overalt Arnekjær mellem alle mine

---

*) Han var dengang 35 Aar gammel.

**) I denne Scene begynder han med at kalde hende med sit bekjendte «gode Pige». Hun svarer da: «Nu, endelig har jeg da faaet den

Selvskildringer er den mest ikoniske, da jeg her forsætlig lagde an paa at gjenkjendes, medens jeg — af en ikke uforklarlig Delikatesse — ligesaa forsætlig og omhyggelig gav Sophie Træk, som aldeles ikke var Pollys: en livlig Naivitet, der var højst forskjellig fra hendes tilbageholdne, beskedne

---

Titel igjen. I Dag har jeg maattet tjene mig op nedenfra. Først hedde jeg *Jfr. Velsted*, saa blev jeg da en Tid lang til *Sophie*; nu er jeg endelig avanceret til *gode Pige*, og jeg haaber nok endnu at blive til *kjære Pige*, inden vi skilles ad». Hun fik sit Haab mere end opfyldt; thi strax efter hed hun »*gode, kjære Pige!*» Snart efter siger han til hende: «O Sophie, hvorfor vil De ikke høre, ikke forstaa mig? At se Dem lykkelig, sagde jeg, var mit Hjertes første Ønske; o, men nej! Jeg har ét endnu inderligere, endnu indstændigere: at gjøre Dem lykkelig! Det, det er Indbegrebet af alle mine Ønsker, det er for mig Summen af al tænkelig jordisk Lyksalighed, og var mig denne Lykke bestemt . . . . O, Sophie, at jeg turde, at jeg kunde haabe det! Just derfor vilde jeg, at Deres Valg skulde være fuldkomment frit, at intet Baand maatte hilde Dem, før De ved Alteret gav mig Deres Haand! Og, Sophie, og om De saa kun stod ét Skridt fra Alterets Fod, og der kom en værdigere, én, med hvem De kunde blive lykkeligere — ved Gud, Sophie! — De véd, jeg sværger ikke gjerne, — ved Gud! jeg vilde træde til Side for at give ham Plads». — Senere hen siger han: »Sophie er fri, hun skal være fri, indtil det højtidelige Øjeblik, da hun for Alteret giver mig sin Haand, og det skal hun aldrig, hvis hun har den mindste Formodning om, at det var bedre, hun ikke gav mig den eller gav den til en anden».

Disse Udtalelser maa trøste Læseren under det følgende. Forholdet mellem Arnekjær og Sophies Moder er meget varmt; Arnekjær siger: «O, men dersom De vidste, hvilken Moder jeg har havt i hende»; han er hendes »hengivne Søn» og kalder hende ofte: »Gode Moder». Dette var, som bekjendt, Madam Rosings Navn i Rahbeks Mund, og da hun jo paa en Maade stod Maria Smidth i Moders Sted, er det vel ikke urimeligt at antage, at det er hende, der er skildret i Madam Velsted; thi det vides ikke, at Rahbek paa nogen Maade har staaet den gamle Madam Smidth saa nær; derimod havde han skrevet «Sommeren» paa Madam Rosings Opfordring og dediceret hende den, saa det vilde jo være meget rimeligt, om han ogsaa lod hende optræde i dette Skuespil, der havde en saa personlig Baggrund.

Jomfruelighed. At jeg, som den Tid var i de gyldne Drømmes Periode, i Følge den Atraa, hun, der hyppig gjorde mig den Glæde at tale med mig om, hvad jeg havde under Arbejde, viste efter at høre denne Scene, som jeg havde nævnet for hende, forelæst, efter hendes Omsorg, da jeg bragte hende den, for at faa en Veninde paa Døren, der hindrede mig fra at læse den fore, og efter den Interesse, hun ved og efter Læsningen viste derfor, smigrede mig, at hvad der var sagt, ikke var faldet paa en Klippe, kan jeg ikke negte mig at tilføje.

Nu kom den uforglemmelige Forsommer:

«Hvis underlige Vandringer
Ved Aftenrødens Trylleskjær»

ud til det gjæstvenlige Gladheim, mit sande Paradis, og endnu fremfor disse en endnu synderligere, da jeg skulde gelejde hende ud paa Landet til en Venindes Fødselsfest*), og Vognen, som vi ikke vilde staa paa i Byen, misforstod os og kjørte fra os, saa vi maatte gjøre en stor Del af Vejen til Føds, indtil vi kunde faa en anden Befordring, og hvor Arnekjær bestandig havde Kraft til at bevare den Tavshed, han havde gjort sig til ubrødelig Pligt».

Dagen efter hin Landtur udbrød Kjøbenhavns Ildebrand 1795. Rahbek var i stadig Virksomhed inde i Byen, og paa Brandens anden Dag tidlig om Morgenen kom han «uden at tænke derpaa eller drømme derom» forbi Pollys Bolig og blev nu til sin store Forundring raabt an af dennes Moder, der frygtsomt stod i Gadedøren og lyttede til de ængstelige Raab fra det ikke langt bortliggende Fruetaarn, der truede med at fuldende den Ødelæggelse, som Nikolaj Taarn saa græsselig havde udbredt. Rahbek siger: «Var det Polly og hendes Moder som enlige Fruentimmer kjært i Frygtens og Farens Øjeblikke at se en Ven, og var det mig usigelig kjært at kunne her være til nogen Trøst og Tjeneste, da kom det

*) Langes laa paa Landet i Ordrup.

mig heller ikke lidet tilpas, efter at jeg ikke havde nydt nogen Vederkvægelse fra forrige Middag og efter adskillige Timer i Rad at have været i uafladelig anspændt Virksomhed, at faa nogen Forfriskning og især at kunne ombytte min snævre Kjole med en Nankins Frakke, som jeg fra vor nylige Landrejse havde endnu liggende der, og som til al denne Færdsel kom mig vel tilpas». Skjønt denne Skildring just ikke bærer Præg af glødende romantisk Forelskelse, er det dog rimeligt, at den fælleds Fare og Rahbeks Trøst har knyttet de to nærmere sammen og styrket deres Følelser, Pollys for Rahbek som Ven, Rahbeks for Polly som Elskerinde.

Tiderne trak imidlertid hen, uden at der kom nogen nærmere Erklæring fra Rahbeks Side. Efteraaret 1795 var kommet, da han pludselig blev allarmeret. Fra en Ven fik han «formeligt Kald og Varsel», at «Polly skulde have, hvad man kalder *et Tilbud*, en Frier, *som det jo var rimeligt, hun vilde og maatte sige Ja*, *siden hun dog umulig kunde blive klog paa ham eller tro, at det var hans Alvor*». Rahbek fortæller herom saaledes: «Det gjordes mig saa begribelig, at jeg maatte og skulde tale, at jeg, alle *Arnekjær-Ideer* og *Forsætter* til Trods, besluttede mig dertil, saa meget mere, som der nu pludselig fra alle, og det til dels de mest modsatte Sider, kom mig saa mange Vink og Træk og Bekræftelser paa ovennævnte for Øre, at jeg vel maatte tro det, enten jeg vilde eller ikke. Jeg gik da efter min Forelæsning om Eftermiddagen*) derop. Det var mod al Sædvane maaske den tungeste Gang, jeg har havt at gaa i mine Dage. Nu var jeg der da og skulde tale; men endda var det lige nær, Ordene vilde ikke frem, saa meget mindre som hulde Polly, der vel mindst drømte om, hvad der saaledes tyngede mig, mildelig og venlig søgte at trøste og opmuntre mig angaaende, hvad hun troede at ligge mig paa Hjerte. De havde den Aften Minna af Barnhelm; jeg havde sagt, jeg vilde

*) Det var Tirsdagen den 17de November.

derhen, og hun vidste, det var et Stykke, jeg — om det saa blot var for Madam Rosings mageløse Minna — ikke lettelig forsømte; Klokken blev nu mod sex; jeg skulde gaa, blev vel endog venlig mindet derom, og endnu var det tunge Skridt ikke sket. Tilfældig laa Iflands Myndlinge, jeg tror paa Tysk, paa Bordet. Jeg greb den, kastede anden Akts sidste Scene op, hvor Philip Brook har en lignende Erklæring at gjøre, rakte hende den uden at være i Stand til at sige et Ord, men i ét Sindsoprør, der ikke var at miskjende. Hun tog Bogen, læste, ilte ud af Værelset, lod sig undskylde, at hun ikke kom tilbage, og jeg gik hen — *at se Minna af Barnhelm* og derfra om Aftenen efter Sædvane til Rosings; at jeg imidlertid var noget af Stederne med stort mere end Legemet, vil jeg ikke paastaa. Næste Morgen gik jeg til en kjær fælleds Veninde*), hvem jeg fandt ikke blot fuldkomment underrettet, men endog — som man i Diplomatiken kalder det — *instrueret*, da Polly strax efter min Bortgang var ilet til hende for at berette det forefaldne; og beroligede hun mig nu vel i Henseende til det formente Tilbud, som jeg heller ikke siden hørte noget videre om; men i Henseende til mig, da er der vistnok næppe nogensinde sagt mig saa meget venligt og forbindtligt og hæderligt, som naturligvis paa de Læber, det havde at gaa over, intet tabte af sit Værd for mig; imidlertid havde jeg fuld Føje at sige med Kronstern i «Skuespillerselskabet»: «Er der nogen, der ikke véd, hvad det er, jeg har faaet, saa vil jeg sige ham: «*Det hedder en Kurv*». Samme Aften, som det saaledes var blevet Rahbek tydeligt, at alt Haab her var forbi, lukkede han sin Faders Øjne i Døden.

Forholdet mellem Rahbek og Maria Smidth var imidlertid ikke afbrudt; han siger: «Tvært imod var efter den omtalte Kurv vore Forhold blevne synlig venskabeligere, jeg kunde næsten sige broderligere og søsterligere, end de nogensinde

*) Fru Lange (?).

vare det, enten fordi hun virkelig, som hun *da* lod mig sige, satte Pris paa mig som trofast og prøvet Ven, eller fordi hun under den Række af Stød, der saa godt som Slag i Slag traf mig, medlidende følte det Pligt at formilde det, hun havde fundet sig i den Nødvendighed at give; nok, jeg kom hyppigere og paa hjemligere Fod hos hende end nogen Tid, saaes idelig om hende og med hende, og det var saa aldeles endog blandt mine nærmeste den almindelige Mening, at hun blev min, at endog en af mine Søstre udtrykkelig og af fuldt Hjerte lykønskede mig dertil, og at jeg havde været i den Ubehagelighed at sige Falsen, der havde bedet mig til sig paa Bagsværd .... og vilde, at jeg skulde medbringe hende som min Tilkommende, at hun ikke blot ikke var det, men blev det aldrig. Vores indbyrdes Forhold endog efter den Tid ses imidlertid bedst af følgende Liner, som jeg foran i Prams Stærkodder skrev til hende:

«Det nu omtrent tør være 2 Aar siden,
At jeg hos Dem blev Bibliothekar;
Jeg avancerede med Tiden,
Lektør, Sproglærer, Ven og Raad jeg var.
De svandt, de svandt de lykkelige Dage,
Jeg misted Hædersposterne igjen;
Kun én mig intet kan og skal og maa betage:
At være Deres redeligste Ven.»

September 1796.

Snart efter at dette Vers var skrevet, var Polly forlovet. Rahbek blev overvældet af Budskabet, men tog det tilsyneladende roligt. Det var hans Ven Sveistrup, der bragte ham det med de Ord: «Véd Du Nyt? Jfr. Smidth er bleven forlovet!» Rahbek siger: «Vistnok havde jeg ikke hørt, ja, havde endog ikke sagt mig selv det allermindste derom; imidlertid gives der Ting, som, naar man faar dem at høre, man strax vedgaar at vide, uden at gjøre sig Rede for, hvorfor. Med en Ligegyldighed, som i slige Øjeblikke sjelden forsager mig, svarede jeg altsaa: «Det véd jeg». «Og med hvem da?», hvorpaa jeg efter

samme indre Stemme strax nævnte den rette Mand. «Nu, saa Du vidste det!» sagde Sveistrup, ganske forundret, at hans splinterny Vittighed alt var mig bekjendt». Hermed var Rahbek nødsaget til at opgive sit Mundheld i dette Forhold: «Saa længe der er Liv, er der Haab!» Samme Aften, som han havde faaet Maria Smidths Forlovelse at vide, fik han sit første Brev fra Kamma Heger, og snart vare de forlovede. Da han havde været gift med hende i 30 Aar, udtalte han sig saaledes om den ulykkelige Kjærlighed til Polly:

«Jeg skrev en Gang om hende:

«O, Dig jeg komme skal ihu,
Saa længe jeg mig selv hukommer»,

skrev det, medens disse Følelser med alt det friske Tabs Smertelighed brændte i mit Inderste, og vel maatte jeg da tænke og tale saa; men at jeg nu efter henved 32 henrundne Aar, hvoraf 30 lykkelige, hvis Lykke udsprang af et andet Væld, erindrer dem, erindrer dem med Ømhed, med Taknemlighed, med Ærbødighed, gjør, mener jeg, dem, maaske mig, men ustridig den, de vare helligede, stor Ære».

Hans Kjærlighed fandt ogsaa sit Udtryk i Vers. I hans: «Samlede Digte» 1802 findes et Digt: «Den fortvivlede Elsker», der er skrevet 1796; det lyder — noget forkortet — saaledes:

«Nej, bort med Sange, bort med Dans,
Bort med Lyæi Vedbendkrans,
Og bort, langt bort med alle Glæder!
Og langt, langt ogsaa bort med Dig,
Du, som er fro og lykkelig.
Hvi martre Den, som trøstløs græder?

For vel jeg kommer kun ihu
Den Tid, da jeg var glad som Du,
Den skjønne Tid, som er ej mere,
Da glad jeg drømte Polly min.
O, hvad mod denne Fryd kan Din,
Og hvad kan nogens Glæde være?

Da var mit hele Liv en Dans
I Fryds og Elskovs Blomster-
krans.
Mig Polly gjennem Livet førte;
I hvad jeg hørte, hvad jeg saa,
I hvad min Tanke kun faldt paa,
Jeg Polly tænkte, saa og hørte.

Om hende Nattergalen sang,
Om hende Skovens Kore klang,
Om hende risled Væld og Bække;
Hver Trætop sused' hendes Pris,
Zefyr og Storm, hver paa sin
Vis,
Sang hendes Skjønhed, hendes
Tække.

Skjønt var mig da det hele Aar;
Thi Sommer, Vinter, Høst og
Vaar
Om min og Pollys Yndest strede.
Mig var hver Aarstid lige kjær;
Thi ivrig kappedes enhver
At bringe mig og Polly Glæde.

O Vaar! Hvor lykkelig jeg var,
Naar jeg Din første Rose bar,
Din første Gave til min Pige.
Hvor fro hun tog den af sin Ven,
Saa nu paa mig og nu paa den,
Og Læben kunde intet sige.

Da, skjønne Sommer, da kom
Du!
O! Dig jeg komme skal ihu,
Saa længe jeg mig selv hu-
kommer;
De underlige Vandringer
Ved Aftenrødens Trylleskjær,
O, det var mine Dages Sommer!

Og naar med Høstens Gaver rig
Jeg ilte, Polly, glad til Dig
Og saa Dig dem med Fryd
modtage!
Og saa hver mindste Frugt
Dig kjær
Og saa, min Haand gav Frug-
ten Værd,
Hvor signed' jeg da Høstens
Dage!

Og naar da glade Vinter kom
Og samled os fortrolig om
Den lille Ovn i trange Stue,
O, dér var Elskovs Helligdom;
Thi dér var Dydens Helligdom
Ved Vestas tændtes Amors Lue.

Den Tid, den gyldne Tid svandt
hen,
Og Mindet har jeg kun igjen
Mig daglig Saaret at oprive;
Dog lad det bløde, smerte mig
O, lad det, lad det ædre sig,
Helbredet skal det aldrig blive.

Thi bort med Sange, bort med
Dans!
Bort med Lyæi Blomsterkrans;
I glade! Bort med Eders Glæde!
Min Glæde tabtes med min Mø;
Thi — til Gud under mig at dø,
Ak! under, under mig at græde».

Det var en ulykkelig Kjærlighedshistorie! Det var det forrige Aarhundrede, der havde friet til dette og faaet Nej! Det var Rahbek, der havde bejlet til Romantiken og faaet sig en Kurv!

IV.

Jeg kommer nu til at omtale en tredje af dem, der vare forelskede i Maria Smidth: *Henrik Steffens.* Som 23-aarig Mand saa han hende spille Dyveke og var — som tidligere omtalt — meget betagen af hende. Han blev hensat i en Stemning, der varede nogen Tid og kastede ham ind i en fantastisk, drømmende Ensomhed; men allerede tidligere havde hun erobret hans Hjerte og vakt hans Lidenskab. Vi ville lade ham selv fortælle os det:

«Jeg erfarede, at en ung Pige, hidtil fuldkommen ubekjendt, vilde optræde som Emilie i Lessings «Emilie Galotti». Næppe kan en ung, smuk Skuespillerinde første Gang vise sig mere gunstig, end naar hun træder ind som Emilie, ængstelig og forskrækket. Den naturlige Angst forener sig med den, Stykket fordrer. Da vi stode fulde af Forventning, da Stykkets Heltinde styrtede forskrækket ind paa Scenen, da den sitrende Stemme lod sig høre, da hun frygtsom saa sig tilbage, fordi hun endnu troede, at Prinsen forfulgte hende, troede jeg for første Gang at se en Fremstilling med al Sandhedens og Virkelighedens Magt. Jeg formaaede hele Stykket igjennem ikke at skille Personen fra Skuespillerinden; hun, der gjorde et saa dybt Indtryk paa mig, syntes at opleve alt det frygtelige, og da Faderen stødte hende Dolken i Brystet, var jeg i Fare for at vække mine Naboers Opmærksomhed. Bestandig har en Fremstilling af rørende Optrin, selv naar jeg maa dadle Digteren og ingenlunde er tilfreds med Skuespillerne, en stor Magt over mig, ja, den kan undertiden røre mig til Taarer; men den Rystelse var dybere; det var ganske afgjort min første Kjærlighed. — Jeg saa

hende anden Gang som Kathinka i «Pigen fra Marienborg». Dette Stykke, der dog egentlig er af en ringere Slags, fører os paa en ret unaturlig Maade en Underofficers Datter lige over for en Kejser som et Mønster paa Skjønhed, Dyd, Klogskab, Heroisme, ja Visdom og paa en vis Maade ogsaa Lærdom. Jeg vilde have let ad dette moralske, doktrinære Præparat i en ung Piges Skikkelse; men nu syntes alt mig naturligt. Kun da hun til Slutningen, overflydende af Lærdom, citerede en af Karthagernes Love og kun med Møje kunde udtale det fremmede Ord, maatte jeg rigtignok le; men selv den kvindelige Ubehændighed forøgede hendes Elskværdighed.

Den unge Skuespillerinde var Dagens Afgud; gamle og unge, fornemme og rige, ja, Kvinder saa vel som Mænd vare henrevne af Beundring. Saa længe jeg kjendte det danske Theater, fremtraadte ingen Debutantinde med et lignende Held. Den virkelig udmærkede Kunstnerindes fastgrundede Bifald forøgede min lidenskabelige og flammende Beundring. Hendes Billede trængte sig ind i mit Indre, det forfulgte mig allevegne, og omendskjønt jeg levede i en ikke ubetydelig Kreds, omendskjønt denne tog levende Del i alle Skuepladsens Begivenheder, var jeg dog ikke traadt i nogen personlig Berørelse med Skuespillerinden. Jeg led vel ingen Mangel; men mine Forhold vare dog indskrænkede. Hvorledes turde jeg haabe at træde en Pige nær, som jeg maatte tro omringet af den rigeste, fornemste, ved Stand saa vel som ved Skjønhed udmærkede Ungdom? Jeg var rigtignok saa overtydet om hendes Sinds Renhed, at denne Kreds af Tilbedere paa ingen Maade foruroligede mig. Saa længe jeg blev i Kjøbenhavn, ikke meget mindre end et Aar efter hendes Optræden, vedligeholdt denne stille Tilbøjelighed sig i samme Styrke. Jeg er i al denne Tid aldrig traadt hende personlig nær. Min Bolig var ikke langt fra hendes; jeg var lykkelig, naar jeg saa hende; jeg gik, som det forstaar sig af sig selv, ofte forbi hendes Vinduer, og jeg tør vel paastaa,

at denne Lidenskab i den ideale Renhed, hvori den beherskede mig, har været mig meget gavnlig. Til sidst havde jeg fuldkommen opgivet Haabet om at gjøre hendes personlige Bekjendtskab; enhver urolig Længsel var forsvunden; men Haabet om at se hende langtfra, at vide hende i Nærheden gjorde mig lykkelig, og da jeg forlod Kjøbenhavn, følte jeg ved Skilsmissen en Smerte, der overraskede mig».

Det var en ideel Kjærlighedshistorie. Det var Filosofien, der ganske i Hemmelighed vilde erobre den nordiske Romantik og bringe den ind under sin Fane; men denne beholdt sin Karakter og Selvstændighed og vilde ikke give Afkald paa sin Vilje.

V.

Nu komme vi til den fjerde af Maria Smidths Tilbedere, ham, der blev hendes Mand: *Stephan Heger.* Efter i et Par Aar at have været Huslærer paa Landet kom han til Kjøbenhavn, og hans levende Interesse for Theatret fængslede højlig hans Opmærksomhed til den unge, beundrede Skuespillerinde, hvem han desuden lærte at kjende i Rosings Hus, hvor han var en stadig Gjæst. Han blev hurtig stærkt forelsket i hende, og da han allerede tidligere i Borups Selskab havde udfoldet Skuespillertalent, bestemte han sig til at gaa til Theatret for at faa samme Virksomhed, som hun havde, og derigjennem sikre sig at kunne være i hendes stadige Nærhed. Han debuterede den 14de April 1796 som Figaro i «Figaros Bryllup», og skjønt han efterfulgte en saa dygtig Fremstiller som Schwartz, gjorde han dog megen Lykke; snart efter blev han forlovet med Maria Smidth, og den 4de Februar 1797 fejrede de deres Bryllup. Deres Forlovelse maa ikke have været bekjendt inden Brylluppet; thi Hegers gode Ven Jens Kragh Høst fortæller, at han (Heger) kom til ham samme Morgen, som Brylluppet skulde være, med Begjæring fra sin Kjæreste om at være hendes Forlover. Høst spurgte

om hendes Navn og erfarede det med Glæde. Rasmus Nyerup var Hegers Forlover; Stiftsprovst Bast forrettede Vielsen. Aftenselskabet bestod af Brudeparret, Brudens Moder og tilkommende Svigerfader samt Forloverne.

Det var en Kjærlighedshistorie med fuld Sympathi fra begge Sider. Det var Romantikens Elsker og Elskerinde, der formæledes; det var Oehlenschlægers Heltepar, der holdt Bryllup. Men hører det Romantikens Elskerpar til at blive viet af Stiftprovst Bast? Var Romantikens Digter Oehlenschlæger ikke helst Tragedieskriver? Mon Axel og Valborg, eller Hagbarth og Signe havde været Emner til romantisk Digtning, naar de havde holdt Bryllup og faaet 10 Børn?

Stephan Heger var den Gang 27 Aar gammel og hans Brud 23. Han var en lovende, aandrig, ung Mand, med stort Lune og satirisk Vittighed. Som Kunstner havde han megen Smag og Dannelse; han havde i sin første Ungdom gaaet paa Kunstakademiet og var derfra Dusbroder med Thorwaldsen og Landskabsmaleren Joh. Chr. Dahl. Hans Fader negtede ham imidlertid at blive Maler; men al sin Tid interesserede han sig dog særlig for denne Kunst. Nu drev hans Kunstnernatur ham til Theatret. Overskou beskriver ham her saaledes: «Han viste strax en brændende Begjærlighed efter at komme paa Scenen og forsøge sig endog i de allervanskeligste Opgaver. Da han med sit aandige Fortrin og en særdeles behagelig sonor Talestemme forenede en ved den smukke, skarpe og ædle Ansigtsprofil, det udtryksfulde Blik, den velproportionerede Overkrop, Middelhøjde og raske, fine Bevægelser af Naturen interessant Personlighed, viste det sig strax, at han kunde blive en meget talentfuld Fremstiller af alle Roller, der passede for hans Alder og Udseende.... I Figaro... fandt Publikum hans Udførelse særdeles tilfredsstillende, og af den Sikkerhed og det Lune, hvormed han gav, hvad han

med Finhed og Smag havde tænkt, gjorde man sig store Forhaabninger om hans kunstneriske Fremtid. Men han vilde fornemmelig give Karakterer, som laa udenfor hans Personlighed, da han deri fandt Skuespilkunstens egentlige og den ægte Kunstners ene værdige Opgave. Ved den Særhed ikke paa nogen Maade at ville anvende andre Midler end dem, der vare ham aldeles naturlige, gjorde han det umulig for sit Talent at gjøre Fyldest i dette*). Det var kun med stor Møje, at man fik ham til nogenlunde at bedre sin spinkle Underkrop med et ringe Vatpaalæg; at bevæge ham til at dæmpe den oprindelige Ansigtsklarhed ved Farve, til at fordybe Trækkene ved lette Streger eller til at give Mælet Karakterens og Alderdommens Præg ved Forandring, dette var en Umulighed; det højeste, han troede at kunne tillade sig af Maskering, var i gamle Roller at bruge et graat Haar, der ofte tog sig underlig ud til det kraftige Ansigt, og at tale langsomt med en noget dybere eller svagere Stemme. Hvor megen indre Sandhed han end lagde i en Del af sine Roller, som ikke faldt ind i hans Personlighed, var der alligevel flere af dem, som savnede den ydre Sandhed og ikke med al hans Flid gjorde den herlige Virkning, han næsten altid opnaaede, hvor hans Ydre og Talestemme gave hans Talent fuld Understøttelse. Ogsaa tiltog han sig ikke sjeldent den Skuespilleren ingenlunde tilkommende Ret at afgjøre, om den ham tildelte Rolle var værdig til en god Udførelse eller ej, og at behandle den skjødesløst, dersom han faldt paa at holde den for slet».

Man vil af denne Skildring se, hvorledes Særheden allerede spirede hos Stephan Heger i hans unge Dage, og den tog til med Aarene. Det var ingen let Sag at være hans Hustru, selv om man var højt elsket af ham. Hvad der dog lettede dette Forhold meget, var hans overordentlige Sandhedskjærlighed, der altid lod ham være sig selv og jo endog

*) Han stolede paa sit medfødte «utrolige mimiske Talent».

var saa borneret, at den ikke vilde tillade ham paa Scenen at gaa udenfor sin egen Person. I Hjemmet, i personlige Forhold er slig Sandhed uvurderlig*). Heger viste sig ofte mindre elskværdig, end han egentlig mente det. Hans Venner og alle de, der kjendte ham nøjere, vidste derimod at sætte Pris paa ham. Blandt disse var Pram. De vare ofte oppe at disputere, og Pram kunde da i Vrede tage sin Hat og gaa uden at sige Farvel; men strax efter kom han igjen og faldt Heger om Halsen. Hans Hustru kunde sige til ham, hvad hun som Marie havde sagt til Correggio:

«Hvad jeg havde kjær,
Var just Din Aand, den virksom skjønne Sjæl;
At just Din Kunst mig gjorde lykkelig,
Fordi den hørte til min Kjærlighed».

I det, der var Kaldet for ham og hende, vare de i deres Ægteskabs Begyndelse fuldt sympathetisk stemte og delte navnlig Begejstring for og Berømmelse i Oehlenschlægers Tragedier.

---

*) Jeg kan som Exempel paa Hegers Ærlighed fortælle følgende; en bekjendt Mand, som satte Pris paa at komme dér i Huset, bad Heger forgjæves om at indbyde ham. Til sidst sagde han, at han vilde komme dér en Aften. Heger svarede da: «Det skal Du ikke; min Kone kan ikke lide Dig, og Du vil ikke befinde Dig vel». — For ham existerede der kun onde og gode Mennesker, ingen Mellemting. Han, der selv var den personificerede Redelighed og Oprigtighed, sagde: «Naar en snyder eller lyver, saa er han ond, saa vil jeg ikke have noget med ham at gjøre, og saa vil jeg vise ham det». — Han hadede al Affektation og alt Skaberi. En Dag kom han spaserende paa Langebro, og dér stod da en Mand, som i den yderste Extravagance raabte og gav sig. Heger spurgte, hvad der var i Vejen. «Jo, han var saa ulykkelig, han vilde drukne sig». Heger udbrød da: «Aa, det var dog mageløst heldigt, jeg skulde træffe Dem; jeg har netop saa uhyre ønsket at se et Menneske drukne sig. Hør, De maa tjene mig i at gjøre det nu, jeg har kun 10 Minuter, og naar De vil gjøre det, kan De ligesaa godt et Par Minuter før som et Par Minuter senere». Manden blev slukøret og vilde ikke. Heger sagde: «Skal vi da gaa i Vandet sammen?» Og saa fulgtes de ad ned paa Ryssensten.

Havde Heger ikke netop været saa forelsket i Maria Smidth, var han aabenbart aldrig gaaet til Theatret; thi han var strax kjed af at spille Komedie*), og det var først ved sin Hustrus Side, han levede op igjen i Fremstillingen af Oehlenschlægers Figurer. I 1817 tog han sin Afsked fra Theatret og levede da mest for literær Virksomhed og praktiske Sysler. At han forlod Scenen, vilde efter Overskous Udsagn have været et meget føleligt Tab, «dersom han i Theatrets Interesse havde anvendt sit Talent med samme Vedholdenhed, som han, medens han var begejstret for Skuespilkunsten, havde vist i at udvikle og forædle det. Men nu, da han havde vundet fortjent og betydelig Anseelse hos Publikum og besad et glimrende Repertoire, var han af Egoisme og Særhed bleven Theatret saa fjendsk, at han følte sig utilfreds med alt, hvad der vedkom det, var gnaven og opfarende i Omgang med sine Kunstfæller og kom saa vidt i den Distraktion, som han altid havde havt smaa Anstød af, at han uagtet den overordentlige Flid, hvormed han memorerede sine Roller, flere Gange under Forestillingerne glemte Repliker, som han, hvor lange Pauser det end foraarsagede, ikke vilde gjenoptage, gik ud paa urette Steder, ja endog til stor Forvirring for sine medspillende sprang med en Replik ind i en anden Akt end den, der spilledes. At Frydendahl var bleven Instruktør, bragte hans Harme over Theatertilstandene til det yderste; thi baade anslog han med Uret Frydendahls Geni og Dannelse meget ringe, og tillige var det hans Overbevisning, at Instruktørembedet burde være givet ham eller Foersom, som begge lige lidet egnede sig for det. Ved den Bidskhed og det vrantne Lune, hvormed han i denne Saison gjorde sig baade Direktører og Kammerater ubehagelig, var

*) Hans Lede for Scenen ses blandt andet af en Ytring om Ryge; da denne havde aflagt en Prøve for Direktionen og forbavset alle ved sin Kraft og Begejstring, sagde Heger: «Er han saa gal at ville ind paa Brædderne, saa vil Publikum nok være saa klogt at byde ham et jublende Velkommen».

den talentfulde Mand selv Skyld i, at ingen tog sig hans Bortgang nær».

Hegers Forhold ved Theatret maa ofte have stillet hans Hustru i vanskelige Situationer; men hendes fine, hensynsfulde Natur bragte hende smukt igjennem dem. Hun var meget afholdt og agtet af alle, ikke mindst ved Theatret. Megen social Dannelse havde hun vel ikke havt, da hun kom dertil; men ligesom Madam Rosing arbejde hun ihærdig paa at erhverve sig Kundskaber og blev ogsaa ved sin intelligente og udviklede Omgangskreds sat i Stand til at tilegne sig det fornødne i saa Henseende. Hun dannede saaledes en skærende Modsætning til de fleste af sine kvindelige medspillende; thi de stode lavt. Ikke at tale om, at de vare tilfredse med at bringe det saa vidt, at de kunde stave sig igjennem en skrevet Rolle, vare de ogsaa dadelværdige ved deres umoralske Standpunkt, som formelig havde gjort de fleste af dem berygtede. Det følger af sig selv, at Maria Smidths Navn i saa Henseende var rent som nyfalden Sne. Der var derfor givet hende anselige Gratialer med udtrykkelig Betydning til Personalet og Udbredelse til Publikum om, at disse Gratialer vare at anse som Præmier, der vare tilkjendte hende «for Dyd og ulasteligt Levnet». Denne Demonstration hævede hende højt i Publikums Omdømme og var medvirkende Aarsag til, at hun blev indbuden til meget ansete Familier. Af Scenens betydeligere Personer den Gang vare hun og Madam Rosing dem, det mest skyldtes, at der bragtes en bedre Aand og Tone ind blandt Personalet; naar de vare tilstede, indgav deres blotte Maade at være paa en bestemt Følelse af, at grov, utugtig Spøg var umulig. Efterhaanden forsvandt ogsaa mere og mere den Gradsforskjel, som fandt Sted mellem de Skuespillere, der vare Studenter, og de ustuderede. Stephan Heger havde i dette Forhold vist Inhumanitet og Bornerthed. Ved kold Tilbageholdenhed og studse Svar lod han tilligemed Foersom de ustuderede mærke, at disse vare for ringe til kammeratlig Omgang med dem.

Grunden til denne hans Opførsel laa ogsaa meget i hans medfødte Tendens til stærk Sym- eller Antipathi imod Menneskene; Skjønhed drog ham ligesaa uvilkaarlig, som Grimhed frastødte ham. Heger var ofte streng i sin Bedømmelse af sine medspillende; da Knudsen saaledes, for at nævne et Exempel, spillede Stærkodder, gjorde han sig lystig over hans «prosaiske Bulderbasse» og kaldte hans Fremstilling «et ynkeligt Nürnbergerbillede efter en Salvator Rosa»; ved disse sine Ytringer gjorde Heger Oehlenschlæger saa hidsig, at han udbrød: «Sig, hvad Du vil! Den brave Knudsens Geni har dog faaet den ægte, danske Egebul ud af min Stærkodder; det er sandt, den mangler sin prægtige Krone; men er der én iblandt Eder alle, der en Gang kunde give, hvad han giver?» Hegers Hustru har aabenbart følt sig meget ilde berørt, naar hendes Mand saaledes var arrogant og ubehagelig over for deres fælleds Kammerater; men disse lode aldrig deres Harme over Manden blive hende følelig; hun stod sig — som sagt — godt med alle. Jeg véd kun at nævne ét Tilfælde, hvor hun har havt noget Udstaaende med en af sine Kolleger, og da var hun ganske vist uden al Skyld. Det var den Gang, da Ryge i Aaret 1817 havde faaet Theatrets indre Administration under sig og ved Vilkaarlighed, Støjen og Skjænden foraarsagede idelig Splid og Klage. Han holdt meget af at pynte sig selv, men negtede sine medspillende alle Fordringer paa bedre Dragter. Det gik saa vidt, at han i Hidsighed slog en anden Skuespiller, der forlangte noget forandret paa sin Dragt, og i den Anledning maatte Forestillingen om Aftenen gaa ind, da vedkommende erklærede sig for svag til at spille. Historien kom ud blandt Publikum, og næste Gang den mishandlede Skuespiller traadte op, blev han modtaget med stærkt Bifald, hvorimod man hyssede ad Ryge, som havde faaet baade Publikum og alle sine Kammerater imod sig. Kort Tid herefter var det, at «den stille, højst fredsommelige Madam Heger, der aldrig gjorde store Fordringer», havde bedet ham om Istandsættelse af en Dragt,

hvori hun skulde spille om Aftenen, og havde anmodet ham om at se den i hendes Paaklædningsværelse. Her kom han ved hendes Besværing over dens slette Tilstand saaledes i Harme, at han pludselig, ude af sig selv, trak den halvt aabne Dør i, holdt hende den knyttede Haand for Ansigtet og raabte: «Jeg kjender nok de Chikanerier, som her gaa for sig; men jeg skal — saa bandte han — vise, at jeg er Mand for at sætte en Pind for dem!» Ved hendes Skrig om Hjælp aabnede han Døren og gik. Flere af Personalet, som i Døren havde hørt hele Scenen og vare glade over, at den fornærmede var en Dame, der stod ualmindelig højt i Publikums Agtelse og Yndest, ilede til, tilbøde sig at være Vidner og raadede hende strax at melde sig syg. Hun, som ikke vilde gjøre Opsigt, spillede om Aftenen i Dragten, der da var forandret efter hendes Ønske, men indgav Klage til Direktionen. Ryge havde strax anmeldt det forefaldne til Theaterchefen Holstein og meget beklaget, at Madam Hegers urimelige Forlangende havde ophidset ham til en Fremfærd, som han angrede dybt at have vist imod en Dame, for hvis personlige og kunstneriske Værd han havde saa stor Højagtelse. Med denne mundtlige Erklæring henvendte Holstein sig til Madam Heger og bad, at hun, baade for at skaane en saa udmærket Kunstner for en Ærgrelse til de mange, han havde, og for at fri Direktionen fra den Ubehagelighed at maatte undersøge en Sag, hvori der dog maaske var Fejl paa begge Sider, vilde lade Klagen falde. Madam Heger svarede, at hun ikke kunde indse, at hun som Dame skulde kunne begaa en Fejl, der kunde forlede til en Opførsel som Dr. Ryges, men da Hr. Kammerherren antog det, maatte hun netop staa fast ved sin Fordring paa Undersøgelse. Efter denne Afvisning lod Rahbek sig formaa til et Forsøg paa at bringe Direktionen ud af Kniben, og han opnaaede, at Madam Heger af Venskab for ham «som hendes Svoger og gamle Velynder» tog sin Klage tilbage, imod at Ryge lovede herefter kun at forhandle med hende ved Mellemmand.

VI.

Madam Heger var bekjendt for at være en ypperlig Husmoder. Provst Schmidt siger, at hun var lige saa agtværdig ved sin Huslighed og moralske Karakter som ved sit Kunstnertalent. Hendes Hus gav hende nok at gjøre; thi lidt efter lidt voxede 10 Børn op om hende. Naar dertil kom, at hun, foruden at passe sin Theatergjerning, ogsaa især i sine tidligste Ægteskabsaar deltog temmelig meget i Selskabslivet, er det let forstaaeligt, at hendes Tid maatte være meget optagen. Inden sit Bryllup havde hendes rene, yndefulde Elskværdighed og smukke Talent ført hende ind i interessante Kredse. Ved at blive Stephan Hegers Brud kom hun for det første ind i hans store og meget ansete Familie og dernæst i Forbindelse med alle hans Venner og Bekjendte, som hørte til Landets bedste Personer. Stephan Heger var jo, som bekjendt, en Broder til Carl Heger, Kamma Rahbek og Christiane Oehlenschlæger, og saaledes havde hun nu begge sine tidligere Tilbedere til Svogre. Hun kom ikke overordentlig meget i Oehlenschlægers Hus, vistnok noget, fordi hendes Mand var vred over den Arrogance, Oehlenschlæger tidt viste over for ham; men derimod saas hun stadig paa Bakkehuset, hvor ogsaa hendes Børn altid bade om at komme, naar de fik Lov at vælge, hvor de helst vilde hen*). Kamma

*) De holdt særdeles meget af Tante Kamma. Naar de kom derud, stode de lidt udenfor Døren i Entreen og mærkede da strax den for Bakkehuset ejendommelige, tiltalende Æblelugt. De sagde til sig selv: »Bare nu Tante Kamma er rask og i godt Humør«. Saa kom de ind, og vare de velkomne, gik hun strax hen til Døren og trak paa sig en Slags Frakke af Bombasin med Slag over, hvad hun altid gjorde, naar hun skulde ud i det kolde Kjøkken; saa forsvandt hun og kom lidt efter ind med en stor Bakke fuld af alle Slags Syltetøjer, hvortil hun altid brugte mange Penge og lavede det selv udmærket. Strax efter satte hun Aline Heger op paa et Bord og vilde have, hun skulde efterligne Rahbek og gjøre lidt Nar ad ham, og saa lo hun af ganske Hjerte. Hun havde, som

Rahbek var fuldkommen inde i, hvad der tidligere var foregaaet mellem hendes Mand og hendes nuværende Svigerinde; han havde i sine Forlovelsesdage «ikke lagt Dølgsmaal paa, hvad han havde at overvinde og forvinde», og «med en Aabenhjertighed, som maaske hos enhver anden vilde blevet hans Forkastelsesdom, vedgik han hele sit daværende Forhold» og lod hende «uden Tilbageholdenhed se sin hele inderlige Deltagelse i Pollys Ve og Vel», denne Deltagelse, som «intet kunde eller skulde forandre».

I Filosofen Niels Treschows Hus kom Hegers ofte og gjorde her Bekjendtskab med interessante Mennesker saasom Brødrene Ørsted, Weyse, Grundtvig, Baggesen o. s. v. Selv vare Hegers ikke saaledes stillede, at de f. Ex. gjorde Selskaber, men der kom ofte Gjæster i deres Hus. Det vil interessere at høre om et Besøg, de havde i 1807, altsaa da de havde været Ægtefolk i 10 Aar. Deres Gjæst havde i 13 Aar været borte fra Danmark og var her nu kun i nogle Dage; han havde inden sin Afrejse været en Ven af Heger, og Madam Heger havde heller ikke været uden Betydning i hans Liv; det var nemlig *Henrik Steffens.* Han havde megen Trang til at se Maria Smidths Hjem, men formaaede ikke med Rolighed at erindre sine tidligere Forhold og gik derfor ikke til sin fordums Ven; men denne opsøgte saa ham og var fornærmet over den tilsyneladende Tilsidesættelse af et tidligere Venskab. Steffens lovede da at tilbringe en Aften i hans Familie. Nu traadte han første Gang Gjenstanden for sin første Kjærlighed personlig nærmere. Hun var nu Moder til flere Børn, der omringede hende; han selv var Ægtemand og Fader. «Ungdommens friske Vaar var forsvunden,

---

bekjendt, sine Øgenavne til alle sine kjære. Stephan Heger kaldte hun Persius, hans Kone Persia, hans Børn Persiller, og da hun efter Bombardementet i 1807 boede dér i Huset, ansaa hun sig selv for at være i Persepolis.

men endnu var hun meget elskværdig, saa stille, beskeden, ja undselig, saa moderlig yndig midt imellem sine Børn. En Taare traadte i hans Øje, den var helliget hans Ungdomslivs sødeste Erindring, en Erindring, som han, ren som det hele Forhold havde været, gjerne kaldte tilbage». Han kunde ikke modstaa den Glæde; han maatte sidde ved Siden af Manden, sige Moderen, der var omringet af sine Børn, hvad han den Gang havde følt for hende, og hvorledes hun i lang Tid havde ledsaget ham som en advarende og beskyttende Engel, han troede, at denne Tilbøjelighed var hans egen stille Hemmelighed; thi om endog nogle Venner havde mærket den og ved Lejlighed drillet ham med den, troede han dog med Vished, at de ikke havde anet, hvor dyb hans Lidenskab havde været. Af Gjenstanden for sin Kjærlighed troede han aldrig at være bleven bemærket. Heger og hans Hustru hørte med Opmærksomhed paa ham. Fuldkommen naturlig og, som det syntes, uvilkaarlig, sagde hun, efter at han havde endt sin Fortælling, der dog næsten klang som en forsinket Kjærlighedserklæring: «Jeg erindrer, at De kun boede nogle faa Huse fra mig». — «Min Gud», raabte han, «De vidste altsaa, hvor jeg boede? De havde lagt Mærke til mig? Hvor ganske anderledes vilde alt have vendt sig, hvis jeg havde havt blot en Anelse om min Lykke, som jeg den Gang ikke vovede at drømme om!» En hurtig Rødme foer over hendes yndige Ansigt, og ham forekom det, som om al Ungdommens Ynde og de forsvundne Dages stille Lykke vendte tilbage. Dog viste hun sig snart igjen med den stille, moderlige Rolighed, der klædte hende saa godt, og hun sagde i let Spøg: «Tror De, at unge Piger ikke opdage deres Tilbedere? I denne Henseende ere de alle skarpsynede». — Steffens slutter denne Meddelelse saaledes: «Det var et af de betænkeligste Momenter i mit ofte urolige, brogede Liv; men denne skjønne Hændelse fremtraadte paa en saa mild, beroligende Maade; det urolige nærværende sluttede sig saa umiddelbart til Fortidens

skjønneste Momenter, at jeg forlod Huset, inderlig forsonet med mig selv og med Verden*).

Den «stille, moderlige Rolighed», som omtales i Slutningen af Steffens's ovenfor nævnte Episode med Maria Heger, var hende meget egen. Jeg har hørt sige, at hun var «umaadelig rolig i alle Forhold», ligesom der i det hele var en fuldendt Harmoni over hendes Person. Kom disse Egenskaber hende tilgode paa Scenen, vare de ikke mindre uskatterlige under hendes daglige Færden i Hjemmet med den store Børnekreds. Hun var en udmærket Moder. Der gives unge Piger, som netop i al deres reneste Jomfruelighed have noget over sig, der tyder paa, at de blive udmærkede Hustruer og yndefulde, indtagende Mødre. Saaledes havde Maria Smidth været, og hvad hendes Person i saa Henseende havde lovet, holdt den skjønt og fuldt**). Der var noget fortræffeligt ved at se denne Kone, der som Kunstnerinde havde en stor ideel Virkekreds udenfor sit Hus, dog saa pligtopfyldende og samvittighedsfuldt røgte sit Hverv indenfor Hjemmets Enemærker. Til daglig Brug var hun ualmindelig kraftig og stærk, dertil saa from, taalmodig og god, at hun maatte vinde alle sine

*) Den yndige Holdning, som man gjennem denne Skildring faar Indtryk af, klædte Maria Heger bedaarende. En Aften, da Poul Møller forlod en Dame for at besøge Hegers, sagde han: «Naar jeg nu kommer hen til Madam Heger, saa kysser jeg hende paa Haanden, skjønt man slet ikke bruger det mere; men jeg gjør det for at have den Fornøjelse at se, hvor nydelig hun tager imod det».

**) For sin Kunsts Skyld glemte hun ikke at være et *godt Menneske*; hun vidste og forstod tvært imod, at det fuldt vel og allersmukkest lader sig forene at være en stor Kunstner og en personlig ypperlig Karakter. Med sit hele Livs Exempel viste hun, at hun fuldt anerkjendte Sandheden af Oehlenschlægers Ord i «Correggio»:

«Saa er og bliver mig dog Hjertets Godhed
(Der ogsaa ytrer sig i ægte Kunst)
Det helligste for Kunsten som for Livet;
Og hvor jeg ser den, aabenbarer sig
Samvittighedens Engel mig og viser
Mig Vejen til mit *Hjem* med Liliestænglen».

nærmestes Hjerter. Forholdene i Hjemmet vare temmelig fattige; men glad gav hun sit Arbejde for at holde alt oppe, og hendes Mand stod lige med hende i Sparsommelighed og Arbejdsomhed*).

Maria Heger havde forstaaet at opdrage sine Børn saaledes, at de fandt det ganske naturligt, naar de vare to om én Kaabe, og altsaa altid kun gik ud én ad Gangen, og sendte hun dem en enkelt Gang til en lille Fest med Dans, skammede hverken hun eller de sig ved, at de gave Møde i Tvisteskjoler. Selv smykkede hun sig heller ikke med for megen Pragt, og det var næsten utroligt, hvor lidet forfængelig hun var. Søndag Formiddag, naar hun var fri for Theatret, stod hun selv og strøg sine Børns Tøj, og selv syede hun, hvad de skulde gaa med. Om Morgenen redte hun selv sine Børns Senge, og naar hun om Aftenen kom hjem fra Theatret, hvor hun havde været den fejrede Kunstnerinde, redte hun atter Leje for Børnene. Naar hun var hjemme, var det ikke let at mærke, at hun havde noget andet at passe end sit Hjem. Først sent og med stor Ro pakkede hun sine Sager sammen til Theatret, saa kom «Karossen», og hun kjørte bort. Da brød «Republiken» ud blandt Børnene; thi en livlig, begavet Børneflok var det, og den kunde nok tumle sig lystig, naar ikke netop Moderens Person holdt Bevægelserne i Tømme. Faderen tog sig vel ogsaa af dem, men dels havde han sit ejendommelige Arbejdsværelse oppe paa Kvisten, dels laa det heller ikke for ham at opdrage til daglig Brug. Han spaserede meget med dem og søgte paa mange Maader at vække deres Sans for det skjønne, han gik med dem paa Billedgalleriet, og overalt i Naturen gjorde han opmærksom paa det vækkende, det velgjørende. I sin literære Virksomhed viste han Kjærlighed til Børn ved at udgive mange Bøger, der netop vare bestemte for disse. Hans

*) Allerede i 1805 havde de bragt det saa vidt, at de kunde kjøbe deres eget Sted, Nr. 27 (gl. Numer 208) ved Vestervold.

egne Børn vare alle fra ganske ung Alder selvstændige og ejendommelige; de vare højst primitive og opdragne i den allerstørste Naivitet, som var Hjemmet og navnlig Moderen saa egen. Næsten gjennemgaaende havde de arvet det hegerske Talent til at tale efter Folk. Deres Fader havde i høj Grad været i Besiddelse deraf. Ligesom sin Søsterdatter, Charlotte Oehlenschlæger, kunde han efterligne alle mulige Stemmer, saa man troede, de alle løde i Samtale i Stuen. Steffens fortæller herom: «Stephan Heger slukkede om Aftenen Lyset, vi sade i Mørket, og nu hørte vi Stemmer af en indtrædende, velbekjendt Universitetslærer fordre en Flaske Vin, en anden fulgte efter, derpaa en tredie, en fjerde, ja lidt efter lidt syv eller otte Personer. De vare alle os velkjendte, respektable Mænd, og enhvers Sprog blev efterlignet paa den mest skuffende Maade; de begyndte først en langsom, noget kjedsommelig Samtale mellem hverandre, men denne blev bestandig varmere, Tale og Svar afvexlede hurtigere, de kom i en Strid, der bestandig blev heftigere, endelig tabte de al Holdning, udskjældte hverandre gjensidig, ingen lod den anden komme til Orde, de skrege til hverandre, faldt hverandre i Haarene, det var fuldkomment, som om flere rasende Mennesker vare i Stuen, og dog adskilte vi tydelig, selv i den største Forvirring, de Mænds Stemmer, som vi ellers kun vare vante til at høre i deres rolige, værdige Holdning». Dette morsomme Talent havde navnlig Hans Christian Heger arvet efter sin Fader, han benyttede det med stor Fantasi og morede mange dermed. I Hegers Hus opholdt sig Madam Hegers Moders Mand; hun havde nemlig giftet sig igjen paa sine senere Aar. Denne gamle Mand var blind og følte sig ensom, da han var en Natur, som trængte til mange Mennesker om sig, og som levede meget i romantiske Forestillinger. Hans Chr. Heger forestillede da, at der hver Dag var stort Selskab hos den gamle, de samme, ofte eventyrlige Personer kom hver Dag igjen og debatterede allehaande, mærkelige Materier eller fortalte de for-

skjelligste besynderlige Hændelser. Den gamle levede sig ganske ind i denne Forestillingskreds og kunde aldeles ikke undvære alle disse interessante Menneskers Omgang; de vare for ham fuldstændig levende Individer med Kjød og Blod. Poul Møller, der ofte vár Husets Gjæst, deltog i disse Fantasilege og havde 3 Personer, som han agerede; men han gjorde det noget klodset, uden den rette spillende Elasticitet, men naturligvis yderlig elskværdigt. Det var imidlertid ikke blot den ene Søn af Huset, der ejede og benyttede dette Talent; ofte kunde man hos Hegers paa en meget morsom og bedaarende Maade mærke, at man befandt sig hos et begavet Skuespillerpar og deres Børn, som slægtede Forældrene paa.

Det vilde have været mærkeligt, om ingen af disse Børn havde følt Kald til at betræde Scenen. Det skete med flere af dem, saaledes med den ovennævnte Hans Christian, der til sine 3 Debutroller valgte saa forskjellige Opgaver som at fremstille Trop i «Rescensenten og Dyret», Hamlet og Giulio Romano i «Correggio»; han gjorde ikke videre stor Lykke og trak sig snart tilbage. Den eneste af Maria Hegers Børn, som kom til at spille en virkelig Rolle i Theatrets Historie, var Elise Margrethe, der senere ægtede Vilhelm Holst. Som knap sextenaarig Pige debuterede hun den 16de December 1827 i den samme Rolle, hvori hendes Moder i sin Tid havde vundet sin første Berømmelse, nemlig som Emilie i «Emilie Galotti». Hendes Moder havde den Glæde at spille med hende som Moderen i Stykket. Selv havde hun havt sin Livsopgave ved Theatret og følt sig lykkelig ved sin Virksomhed dér, og hun var saa meget Kunstnerinde med Liv og Sjæl, at hun kun glædede sig over Datterens Bestemmelse; hun ønskede intet højere, end at alle hendes Børn skulde komme til Theatret, og naar hun selv i sine ældre Dage talede om sin Kunst, blev hun saa begejstret, at Ingemann sagde om hende, at hun var som en sextenaarig Pige. Folk sagde til hende: «Hvor vilde De dog lade Deres Datter gaa

til Theatret? Dér er hun jo udsat for saa meget». Hun svarede: «Den Dyd, der skal have en Vogter i Hælene, fortjener ikke at bevogtes». Den skjønne, kvindelige Debutantinde gjorde strax Lykke og havde i mange Henseender arvet sin Moders Egenskaber, hvorfor hun ogsaa kom til at gjøre megen Virkning i Oehlenschlægers Tragedier og allerede ved den anden Debut som Signe i Hagbarth og Signe blev nævnet som «en uforlignelig skjøn, nordisk Elskerinde». Baggesen havde i sin Tid talt om hendes Moders «hellige Jomfruelighed»; nu gik Datteren i Folks Omtale under Navn af «den hellige Jomfru». Det var smukt og glædeligt for Publikum at gjenfinde i denne Datter mange af de skjønne Egenskaber, som det havde beundret og elsket hos Maria Smidth; men det var ikke mindre trøsteligt og glædeligt for Moderen selv at se, at det samme Folk, som havde tiljublet hende Bifald, nu hjertelig hilste hendes Barn for de samme Egenskaber, det havde prist hende for. Derfor kunde ogsaa Oehlenschlæger ved hendes Aftenunderholdning, den 1ste Januar 1830, kort før hun traadte tilbage fra Scenen, lade hende sige:

«En Urt forgaar, en anden spirer atter.
O, hvilket Held var skjønt som mit,
Hvis i Maria Hegers Datter
I atter saa Maria Smidth».

Madam Heger var nu Bedstemoder. Allerede i 1822 havde hun i sin Families Kreds stille fejret sit Sølvbryllup, og da var hendes ældste Datter Gjæst i Hjemmet med sin Mand, den bekjendte Historiker Werlauff, som da var Professor; den næstældste var forlovet med Student Plum, der nu er Præst i Spjellerup. Børnene vare alle ude over Børneaarene, og Hjemmet opløstes mere og mere; selv følte hun sig mindre stærk og spillede nu ikke længer nogen Rolle

af Betydenhed ved Theatret. Den 13de Januar 1832 spillede hun i Fru Gyllembourgs «Magt og List» og var Vidne til dets Udpibning; da hun kom hjem fra Forestillingen, mistede hun pludselig sit Mæle og blev angrebet af et apoplektisk Anfald, som hun aldrig forvandt, men som i 11 Aar gjorde hende Livet udelukkende til Byrde. Hendes Sygdom skamskændede hende ikke; men den berøvede hende for bestandig Mælet og gjorde hende Gangen saa besværlig, at hun kun kunde støtte sig frem. Hun nød en kjærlig Pleje af en begavet, elskværdig Datter, kunde ogsaa tilbringe sine Somre paa Landet, men længtes dog blot efter Forløsning fra dette Liv. I Sommeren 1842 boede hun ude i Taarbæk. Det var midt i Skjærsommertiden, den 6te Juni; Fuglene sang om Huset, Roserne blomstrede og duftede, Solen skinnede og varmede; da lukkede hun sit trætte Øje i og sov hen i Fred.

Maria Smidth kom til at hedde Maria Heger; men i sin Individualitet vedblev hun altid at være den samme, skjønne, rene, ranke, unge Jomfru. Da hendes Lig blev bragt til Kirkegaarden og kjørte ud af hendes Have, drog der ud fra et af Landstederne i Nærheden et straalende, ungt Brudefølge, som kjørte foran hende til Kirken.

Nicolaj Bøgh.

Momenter af det nye Italiens Historie.

(Fortsat).

III.

Aaret 1855 betegner et afgjørende Vendepunkt i den sardinske Stats Historie. Hidtil havde Cavour fortrinsvis havt sin Opmærksomhed henvendt paa indre Opgaver. Han havde af yderste Evne stræbt at gjøre den konstitutionelle Forfatning til en Sandhed, han havde gjennem tidssvarende Reformer hævet Befolkningen til et højere Trin i aandelig og materiel Kultur, og han havde ved sin Styrelse i det hele bragt det dertil, at den hos de evropæiske Kabinetter herskende Fordom, at Italienerne vare ude af Stand til at regere sig selv og ligesaa lidt formaaede at bære Friheden som Trældommen, efterhaanden svandt bort. Piemont var næsten blevet Mønstret paa en konstitutionelt regeret Stat i Evropa. Men medens Cavour saaledes løftede det lille Land i det almindelige Omdømme, havde han uafbrudt havt det store nationale Maal for Øje, og for Piemont var Opnaaelsen af dette et Livsspørgsmaal, thi under de sidste revolutionære Bevægelser havde Huset Savoyen udtrykkelig identificeret sine dynastiske Interesser med det oplyste italienske Nationalpartis Bestræbelser. Skulde dette politiske Program imidlertid virkeliggjøres, var det ogsaa nødvendigt, at den lille Stat sikrede

sig Understøttelse udenfra; thi ved egen Kraft kunde den ikke gjøre sig Haab om at sejre, og det saa meget mindre, som det østerrigske Monarki syntes at være gaaet styrket ud af de sidste Rystelser. Hvorhen skulde Piemont imidlertid vende sig for at finde Forbundsfæller? Rusland stod den Gang under Kejser Nikolaus som den evropæiske Reaktions Beskytter og afviste enhver Tilnærmelse fra det turinske Kabinets Side; England havde ved Fredsmæglingen 1849 vist sine gode Tjenester, men Cavour indsaa klart, at der fra denne Side kun kunde ventes moralsk og aldrig materiel Understøttelse. Frankrige var altsaa tilbage, og fra dette kunde Hjælpen muligvis komme. Vi sige muligvis, eftersom de piemontesiske Statsmænd ingenlunde kunde drage sikre Slutninger af den Holdning, Frankrige havde indtaget over for Italien under de to Revolutionsaar. Den franske Republik havde, som det er blevet sagt, hverken fulgt en Tendens- eller en Interessepolitik. Det bourbonske Kongedømme havde under den polske Tronfølgekrig og den østerrigske Arvefølgekrig støttet Sardinien mod Østerrige; men denne politiske Tradition var ikke bleven gjenoptagen af Republiken, der endog havde vist den yderste Forsigtighed. Da Karl Albert i Eftersommeren 1848 traf Forberedelser til det næste Felttog, havde han ønsket en fransk General til Overfeltherre; General Alfons Marmora sendtes til Paris for at bevæge den konstitutionelle General Bugeaud til at træde i piemontesisk Tjeneste; men han negtede det, og det samme var Tilfældet med Generalerne Changarnier, Bedeau og Lamoricière. Disse Mænd havde ganske sikkert deres egne personlige Bevæggrunde til at give et Afslag; men de bleve ogsaa paavirkede ovenfra, idet Chefen for den udøvende Magt, General Cavaignac, vilde undgaa ethvert Skin af Fjendskab mod Østerrige. I de franske Regeringskredse udtaltes end videre, at man ikke havde Interesse af at fremme Oprettelsen af en stærk monarkisk Nationalstat i Øvre-Italien. I det følgende Aar foretog den nye Præsident, Louis Napoleon, sin Invasion i Kirkestaten, hvor den

franske Republiks Soldater omstyrtede den romerske Republik og banede Vejen for det absolute Præsteherredømmes Tilbagevenden. Dette havde dog ingenlunde været den franske Regerings Hensigt, hvad der fremgaar af en Ytring, Udenrigsministeren Drouyn de Lhuys udtalte overfor det neapolitanske Sendebud Antonini. «Paven maa give sine Folk frisindede Institutioner», sagde han, «da Frankrige i modsat Fald ser sig tvunget til at stille sig i Spidsen for den italienske Bevægelse». Den romerske Kurie, der havde sejret ved fransk Hjælp, men ikke selv havde paakaldt denne og derfor ikke følte sig forpligtet til at opfylde Frankriges Fordringer, gik imidlertid sin egen Vej og gjenoprettede fuldstændig det gamle; Kardinal-Statssekretæren Antonelli udøvede et næsten uindskrænket Herredømme over Pius IX, der ganske hildedes i det reaktionære Jesuiterpartis Garn.

Saaledes syntes alt paa dette Punkt at forene sig til en Ydmygelse for Republiken; men netop nu fremtræder en Indflydelse i den franske Politik, der senere skulde blive af den mest afgjørende Betydning for Italiens Skæbne. Det er selve Præsidenten, Prins Louis Napoleon, som opgiver den tilbagetrukne Holdning, han hidtil personlig havde indtaget overfor det romerske Spørgsmaal, og lader Sløret falde for sin egen Tænkemaade. Præsidenten havde ikke været nogen uinteresseret Tilskuer af Begivenhederne i Italien og kunde heller ikke være det. Hans Families ældste Traditioner knyttede ham til dette Land, hvor Stamfaderens Vugge havde staaet, og Prinsen havde selv under sin Landflygtighed taget virksom Del i Italiens revolutionære Bevægelser. Han var indviet i Carbonariernes Planer og kæmpede tilligemed sin ældre Broder i Bolognesernes Rækker, da Romagna'en 1831 havde rejst sig mod Pavedømmet, men bukkede under for Østerrigerne. Louis Napoleon optraadte her i Kraft af Forpligtelser mod de italienske sammensvorne. «Vi have indgaaet Forpligtelser», skrev han til sin Moder Dronning Hortense paa Slottet Arenenberg i Kanton Thurgau, «og vi kunne ikke

undlade at opfylde dem. Det Navn, vi bære, forpligter os til at hjælpe de ulykkelige, som kalde os». Under Fredsforhandlingerne mellem Sardinien og Østerrige 1849 lod Præsidenten sig overfor det sardinske Sendebud i Paris, Marquien af San Marzano, forlyde med Muligheden af en fransk Intervention i Italien, men denne Ytring var kun et Udtryk for hans personlige Følelser og ikke for det franske Kabinets Politik; thi paa samme Tid erklærede Udenrigsministeren Tocqueville, at Piemont kun kunde gjøre Regning paa Frankriges moralske Understøttelse. Præsidentens Udtalelse blev noteret med særlig Opmærksomhed i Turin. Med ikke mindre Interesse læste de sardinske Statsmænd den Skrivelse, Præsidenten den 18de Avgust 1849 sendte sin Adjutant Oberst Edgar Ney, der var afgaaet i en Mission til den franske Besætningshær i Rom. Han udtalte deri Ønsket om, at Paven ved sin Tilbagekomst fra Gaeta vilde udstede en almindelig Amnesti og indføre en verdslig Administration for borgerlige Anliggender i Kirkestaten, hvor hele Styrelsen tidligere havde været koncentreret i Hænderne paa Gejstligheden. Vi have i det foregaaende omtalt Forholdene i Kirkestaten efter Republikens Fald. «Den franske Republik», skrev han, «holder visselig ikke en Hær i Rom for at nedtræde den italienske Frihed; men dens Opgave er meget mere at regulere denne Frihed ved at beskytte den mod dens egne Udskejelser og ved at give den et fast Grundlag, i det der til den pavelige Trone tilbageføres en Fyrste, som tidligst stillede sig i Spidsen for alle nyttige Reformer. Jeg erfarer med levende Beklagelse, at saavel den hellige Faders velgjørende Hensigter som vor egen Optræden ville forblive resultatløse overfor de Lidenskaber og fjendlige Indflydelser, der ville gjøre Proskription og Tyranni til Grundlag for Pavens Tilbagekomst. De maa i mit Navn udtrykkelig sige til Generalen (Oudinot), at han i intet Tilfælde maa taale, at der i Skyggen af den trefarvede Fane udøves Handlinger, som kunne forvanske Karakteren af vor Intervention. Jeg mener, at Paven som verdslig Hersker

bør give almindelig Amnesti, indføre frisindet Regering, Administration ved Hjælp af Lægfolk og Code Napoléon. Da vore Hære gjorde deres Rundmarsch gjennem hele Evropa, efterlode de overalt som deres Spor Tilintetgjørelsen af Feudalismens Misbrug og Frihedens Sæd. Det skal ikke siges, at den franske Hær 1849 har handlet i en anden Aand og efterladt modsatte Resultater». Dette Brev vakte en overordentlig Opsigt, og vi have her et Udtryk for, hvad Præsidenten selv følte; thi han havde afsendt det uden først at forelægge det for sine Ministre. Kabinettet i Turin kunde ikke andet end hemmelig billige de politiske Anskuelser, der udtaltes deri; men den romerske Kurie blev yderst opbragt, og det samme var Tilfældet med den østerrigske Statskantsler Schwarzenberg. Denne fordømte i en Depeche til Wienerhoffets Sendebud i Paris, Baron Hübner, Præsidentens Skrivelse i de skarpeste Udtryk. Selv den første Napoleon, ytrede Statskantsleren, havde dog ventet, til Kroningen var tilendebragt, inden han havde istemt en saa arrogant Tone; men hvad man havde fundet sig i overfor Onklen, vilde man sikkert ikke taale af den «lille Neveu». Schwarzenberg tilraadede Paven at vise sig fornærmet og ganske ignorere Præsidenten. Man kan vel næsten med Vished antage, at Depechen til Hübner, hvis Indhold ikke forblev ubekjendt for det neapolitanske Sendebud, Antonini, ogsaa er kommen til Napoleons Kundskab, og den har naturligvis ikke stemt ham venlig mod det østerrigske Kabinet. Regeringen i Turin, der søgte efter en mægtig Forbundsfælle til Virkeliggjørelsen af sit store nationale Formaal, kunde efter disse Tilkjendegivelser af Louis Napoleon ikke længer være i Tvivl om, hvor den skulde søge en saadan; men der var dog endnu flere forstyrrende Kriser at gjennemgaa, inden Forbundet blev til en Kjendsgjerning.

Kabinettet i Turin anlagde hele sin Politik paa at vedligeholde Napoleons Sympathier for Italien, og her var i Sandhed den fineste diplomatiske Sands og den største Selv-

fornegtelse i mange Tilfælde nødvendig. Vi have i det foregaaende omtalt, hvorledes Præsidenten efter Statskupet den 2den December 1851 i et truende Sprog fordrede, at den sardinske Regering skulde straffe de franske Flygtninge og italienske Radikale, der fra Turin udslyngede de mest krænkende Beskyldninger imod ham. Ministeriet Massimo d'Azeglio, i hvilket Cavour den Gang havde fire Portefeuiller, gav for saa vidt efter, som det forelagde Kamret den ovenomtalte Lov om Presseangreb mod fremmede Monarkers Personer til Vedtagelse. Cavour satte den sejrrig igjennem, og Grunden til Klage fra den franske Regerings Side var saaledes bortfalden. Under det Noteskifte, disse Presseangreb fremkaldte mellem de to Kabinetter, havde Forholdet et Øjeblik været meget spændt. Det franske Sendebud i Turin, Grev Butenval, havde overfor Massimo d'Azeglio ytret, at man kun behøvede at være saadan noget som en Kanaille for at blive beskyttet af ham og den piemontesiske Regering. Herpaa svarede Ministerpræsidenten med en Udfordring, men Butenval gjorde ham Afbigt. Napoleon bevarede dog, skjønt han var paavirket af det klerikale Parti i Frankrige, der ikke glemte de siccardiske Love og Erkebiskop Fransonis Fængsling, sine personlige Følelser for Italien usvækket. Til General Collegno, der klagede over det franske Kabinets uvenlige Holdning overfor Piemont, ytrede Kejseren: «Tag Dem ikke denne Sag for nær! Disse lette Skyer ville fordele sig, og den Dag vil komme, da de to Lande ville staa ved hinandens Side som Vaabenfæller for Italiens ædle Sag». Da Cavour, efter at han i Sommeren 1852 var traadt ud af Ministeriet, besøgte London og Paris, blev han i Tuilerierne modtagen med den største Velvilje af Louis Napoleon, der bevidnede ham sin levende Interesse for Italiens Fremtid; Cavour modtog den Gang Indtryk af, at Napoleons Magt hvilede paa et fast Grundlag, og dette har sikkert ikke været uden Betydning for hans senere Optræden. I November var Cavour Ministerpræsident. Den 2den Decem-

ber 1852 proklameredes det andet Kejserdømme, og Hoffet i Turin anerkjendte hurtig Napoleon.

Cavours Udnævnelse til Ministerpræsident gjorde et dybt Indtryk i Wien, hvor man stedse med mistænksomme Blikke fulgte ethvert af den piemontesiske Regerings Skridt, og der hengik heller ikke lang Tid, inden det kom til et alvorligt diplomatisk Sammenstød mellem de to Kabinetter. Den 6te Februar 1853 udbrød i Milano en mazzinistisk Opstand, der hurtig kuedes af de østerrigske Tropper. Tilskyndelsen til dette ubesindige Foretagende var udgaaet fra Schweiz, men Wienerhoffet betegnede dog det «demokratiske» Piemont som Agitationens egentlige Kilde. Regeringen i Wien benyttede denne Bevægelse som Paaskud til den 13de Marts at udstede et Dekret, i Følge hvilket den beslaglagde alle de Godser, som tilhørte de i Udlandet levende Lombardo-Venetianere, blandt hvilke ogsaa de vare indbefattede, som havde vundet sardinsk Borgerret og vare blevne Viktor Emanuels Undersaatter. At Beslaglæggelsen udstraktes til disse sidste, vakte den største Uvilje hos den liberale offentlige Mening i Evropa og fremkaldte fra det sardinske Kabinets Side en energisk Protest, paa samme Tid som det kaldte sit Sendebud tilbage fra Wien. «Den indre Sikkerheds Interesser», hed det i Protesten, «kunde aldrig retfærdiggjøre Anvendelsen af ulovlige Midler og Forholdsregler eller tillade Østerrige at krænke Folkeretten, at rive et Blad ud af sin egen Lovbog, at fornegte de højtideligste Løfter og at sætte sig ud over velerhvervede Rettigheder. Netop derved fulgte Østerrige selv de revolutionære Grundsætninger, som det var enhver retmæssig Regerings Opgave at bekæmpe og undertrykke, fordi de undergravede Grundvolden for hele det borgerlige Samfund». I denne Protests Affattelse sporede man Cavours Pen, og man vil kunne forestille sig, hvilken Forbitrelse dette Sprog vakte ved Hoffet i Wien, hvor det reaktionære og klerikale Element var det toneangivende. Den østerrigske Regering beklagede sig i London, Paris og St. Petersborg over «denne

Uforskammethed» og karakteriserede atter Piemont som det revolutionære Demokratis Arnested; men baade det engelske og franske Diplomati stillede sig afgjort paa Cavours Side. Det engelske Sendebud i Wien erklærede, at det piemontesiske Repræsentativsystem hvilede paa Ordenens og Maadeholdenhedens Grundlag, og da det østerrigske Sendebud i Paris i Efteraaret 1853 foreslog Udenrigsministeren Drouyn de Lhuys en fælles Optræden mod Piemont, blev han kort afvist. Hvorledes stillede Kejser Napoleon III sig? Han havde overfor det sardinske Sendebud misbilliget Opstanden i Milano i strenge Udtryk, men han havde dog benyttet Lejligheden til at udtale de mærkelige Ord, at man maatte afvente en stor Krig i Evropa eller en ligefrem Trusel fra Wienerkabinettets Side mod Piemonts Uafhængighed, forinden man kunde gribe til Vaaben mod Østerrige. Cavour var gaaet ud af denne diplomatiske Strid under det liberale Evropas lydelige Bifald; han stod i Sandhed med Palmer i Hænderne, og den engelske Presse havde under Noteskiftet aabnet Verdens Øjne for Karakteren af det østerrigske Herredømme i Italien. Snart trak der dog igjen mørke Skyer op paa Piemonts politiske Synskreds.

IV.

I Aaret 1853 rejste Kejser Nikolaus af Rusland det orientalske Spørgsmaal, der hurtig fremkaldte en Krise, hvis Virkninger strakte sig til hele det evropæiske Statssystem. Det er bekjendt, at Czaren ansaa Øjeblikket, da Kontinentet endnu var optaget af de tvende Revolutionsaars Eftervirkninger, for heldigt til at virkeliggjøre den Tanke, der havde foresvævet Peter den store og Katerina II, og hvis Maal var: Tyrkiets Sønderlemmelse. Nikolaus, der naturligvis ikke umiddelbart udtalte sine sande Hensigter, fremtvang ved sin Fordring om at udøve Beskyttelsesretten over Sultanens græskkatholske Undersaatter, altsaa ved et Indgreb i Sultanens

suveræne Rettigheder, en Krigserklæring fra Portens Side den 4de Oktober 1853. Stormagterne havde forsøgt at mægle. I Juli vare Englands, Frankriges og Preussens Sendebud traadte sammen i Wien til en Konference med den østerrigske Udenrigsminister, Grev Buol Schauenstein; men dette Mæglingsforsøg førte ikke til noget Resultat, da den russiske Regering i det væsenlige fastholdt den nævnte Fordring. I Efteraaret aabnedes ved Donau Kampen mellem Tyrkerne og den russiske Hær, der under Fyrst Gortschakof havde besat Donaufyrstendømmerne. Vestmagterne toge i den politiske Ligevægts Interesse, hvortil for Englands Vedkommende sluttede sig kommercielle og for Napoleon III's dynastiske Interesser, Tyrkiet i Forsvar mod den russiske Overmagt. Efter at Nikolaus i Aarets Slutning havde afvist et fornyet Mæglingsforslag af Wienerkonferencen og paa en krænkende Maade afvist en personlig Henvendelse fra Napoleon, blev den diplomatiske Forbindelse mellem Vestmagterne og Rusland afbrudt. En fransk-engelsk Flaade sejlede ind i det sorte Hav, og de tvende Vestmagters Sendebud i Konstantinopel underrettede Sultanen om, at deres Hære snart vilde optræde paa Krigsskuepladsen til Tyrkiets Beskyttelse. Den 12te Marts 1854 afsluttede Frankrige og England et Forbund med Porten, og den 10de Maj forbandt de to Vestmagter sig med hinanden indbyrdes. Wienerkonferencen, der vedblev at holde Møder, undertegnede den 9de April en Protokol, i hvilken Tyrkiets Integritet indførtes som Grundsætning, og elleve Dage efter sluttede Preussen og Østerrige et særskilt Forbund, ved hvilket de garanterede hinandens Besiddelser mod ethvert Angreb. I en Tillægsartikel udtaltes, at Ruslands vedblivende Besættelse af Donaufyrstendømmerne stred mod Tysklands Interesser, hvorfor Østerrige skulde rette en af Preussen understøttet Fordring til det russiske Kabinet om, at det skulde trække sine Tropper tilbage fra disse Lande; hvis russiske Tropper overskrede Balkankjæden, vilde de to Magter betragte en saadan Begivenhed som casus belli. Kejser Nikolaus ind-

saa nu, hvilken Skuffelse han havde gjort sig skyldig i, da han stolede paa, at Østerrige vilde indfri sin Taknemmelighedsgjæld fra 1849. Han bøjede sig for Truslen og gav sine Tropper Befaling til at rømme Donaufyrstendømmerne i Avgust Maaned 1854. Diplomatiet havde imidlertid arbejdet videre for ad fredelig Vej at hidføre en Overenskomst, forinden Krigen endnu var kommen i fuld Gang. Den 22de Juli 1854 havde Vestmagterne som Grundlag for Freden fastsat fire Hovedpunkter, der gik ud paa, at Donaufyrstendømmerne skulde stilles under evropæisk Garanti, at Sejladsen paa Donau skulde være fri, at den russiske Magt i det sorte Hav skulde indskrænkes, og endelig at Magterne i Fællesskab skulde bevæge Sultanen til at indrømme sine kristne Undersaatter Ligeberettigelse med de muhamedanske. Disse Punkter tiltraadtes af Preussen og Østerrige, og da det russiske Kabinet derefter søgte at skille disse to Magter fra hinanden, afsluttede Østerrige den 2den December 1854 en offensiv og defensiv Alliance med Vestmagterne. Den østerrigske Regering tog dog ikke strax virksomt Del i Krigen og udstedte ikke nogen Krigserklæring mod Rusland; det hed i Forbundstraktaten, at de tre Magter vilde raadslaa om, hvad der videre var at foretage til Opnaaelsen af Formaalet for deres Alliance, hvis Freden ikke var gjenoprettet inden Aarets Udgang. Østerrige gik altsaa foreløbig ikke videre end til at true Rusland med en Krigserklæring og paatog sig nærmest en diplomatisk Aktion overfor Kabinettet i St. Petersborg. Den østerrigske Regering havde i øvrigt hele Tiden handlet med en besynderlig Halvhed; den havde ikke dristet sig til at gjøre Skridtet fuldt ud til nogen af Siderne, og vi skulle i det følgende se, hvorledes dette faa Aar senere kom til at hævne sig.

Vi have givet dette skematiske Omrids af de almindelige diplomatiske Forhandlinger i den sidste Halvdel af Aaret 1853 og gjennem hele det følgende Aar, da de danne Baggrunden for de Skridt, der samtidig toges fra Vestmagternes Side

overfor Sardinien. Napoleon III havde lige fra Kampens Begyndelse havt den Eventualitet for Øje, at Østerrige og Preussen kunde slutte sig til Rusland, og i det Tilfælde dulgte Kejseren ikke for sig, at Krigens Udfald kunde blive meget usikkert for Vestmagterne; men skulde Kampen antage et saadant Omfang, maatte en Forbundsfælle som den sardinske Stat være baade Frankrige og England velkommen. Napoleon havde allerede i Januar 1854, altsaa forinden Forbundstraktaten med den engelske Regering var undertegnet, sendt et overordentligt Sendebud til Turin for at udforske Stemningen. I Marts havde Kejseren flere Samtaler med det sardinske Sendebud i Paris, Villamarina, og i en af disse erklærede han, at Østerriges og Preussens Tilslutning til Rusland vilde hidføre en Krig baade ved Rhinen og Italien. Napoleon drog Sløret til Side for store Planer, som den Gang gjærede i hans Hoved. «Naar Sverige», ytrede han til Villamarina, «ved Kampens Slutning har tilbagevundet Finland, naar Tyrkiet atter er kommet i Besiddelse af Krim, og naar Italien og Polen have gjenerhvervet deres nationale Uafhængighed, vil De indse, at Civilisationens Fremtid er sikret». Paa samme Tid udtalte Udenrigsministeren Drouyn de Lhuys overfor Villamarina, at den franske Regering og Kejseren personlig nærede megen Interesse for Piemont, og at dette vilde finde sin Regning ved at tage aktiv Del i Krigen, hvis den orientalske Krise skulde antage Form af et almenevropæisk Spørgsmaal. I lignende Aand udtalte England sig. I April søgte det engelske Sendebud i Turin, James Hudson, at bevæge den sardinske Regering til at sende et Hærkorps til Tyrkiet. Cavour var ikke blot stemt for en Tilslutning til Vestmagterne, men var overbevist om Nødvendigheden af Sardiniens Deltagelse i Kampen, hvis hans store politiske Program nogensinde skulde blive virkeliggjort. De Vanskeligheder, som optaarnede sig mod et saadant Forbund, vare baade indad- og udadtil alvorlige. Piemonts økonomiske Forfatning var endnu langtfra god, da der tyngede betydelige finansielle Byrder

paa det lille Land, og med Kurien stod Cavour paa en meget spændt Fod, hvad vi have berørt i det foregaaende. Desuden var der ikke fra Vestmagternes Side stillet nogen *bestemt* Belønning i Udsigt, og Felttoget paa Krim kunde af Ministerens Modstandere med plausible Grunde betegnes som en Sag, der var Sardinien aldeles uvedkommende. Alle disse Momenter tog Cavour under Overvejelse; men han forudsaa tillige, hvad der vilde ske, hvis det lykkedes Vestmagterne at vinde Østerriges Alliance og bevæge Kejserstaten til en aktiv Optræden mod Rusland. Da vilde Situationen blive en ganske anden for Italien; Vestmagterne vilde ikke begunstige de italienske Interesser, ja det var ikke umuligt, at England og Frankrige til Gjengjæld for Østerriges Alliance vilde paatage sig en Garanti for dets Besiddelser i Italien. I de Underhandlinger, som førtes mellem Vestmagterne og Kejserstaten, spillede i Virkeligheden Forholdet mellem denne og Piemont en betydelig Rolle. Østerrige erklærede, at det ikke kunde tage Del i Kampen, da det overfor Turinerkabinettets bekjendte Tendenser ikke kunde blotte Lombardiet for Tropper. Dette var kun et Paaskud, men det benyttedes her ikke uden en vis Dygtighed. Sardinien forlangte paa sin Side, at Østerrige skulde give det de nødvendige Garantier for dets Uafhængighed, forinden sardinske Tropper skulde bortsendes. Saaledes vaklede Situationen i længere Tid frem og tilbage. Da kom endelig Vestmagterne til Erkjendelse af, at de i Wienerkabinettet ikke kunde finde nogen resolut Forbundsfælle, der var rede til at kaste Sværdet i Vægtskaalen til Fordel for deres Sag. Vi have i det foregaaende berørt den østerrigske Traktat af den 2den December 1854. Overfor Piemont blev der nu gjort bestemtere Tilbud; England stillede Viktor Emanuel den lombardiske Krone i Udsigt, og begge Vestmagter forpligtede sig til ved den endelige Fred at tage Italiens Tilstand under alvorlig Overvejelse. Den 25de Januar 1855 blev Forbundstraktaten undertegnet — i Sandhed, en af de betydningsfuldeste Begivenheder i det nye

Italiens Historie! Og her kan det ikke nok som fremhæves, at det var Cavour og Viktor Emanuel, der gjennem deres personlige, myndige Optræden satte Traktaten igjennem. Cavour var den fremsynede Statsmand, men Viktor Emanuel den ridderlige Soldat, der i dette Tilfælde virkede under Indflydelse af en højere Inspiration; han var i dette Øjeblik paa en ham selv ubevidst Maade Historiens Redskab. «Hele mit Kabinet», sagde Cavour til Grevinde Alfieri, «er fjendtlig stemt mod denne Plan; men Kongen er med mig, og vi ville sejre». I Kamret rejste sig en Storm mod Ministeren, da han forlangte Forbundstraktatens Stadfæstelse. Højre eller de Konservative henpegede til den finansielle Stilling og Unødvendigheden af at bringe Ofre for en fremmed Sag. Venstre, der ikke forstod at bedømme Wienerhoffets Holdning klart, betegnede det som et Forræderi, at Piemont forbandt sig med Østerrige mod Rusland, der var venlig stemt mod Italien. Cavour tilbageviste alle Angreb, og den Overlegenhed, han her udfoldede, fortjener saa meget mere Beundring, som han i Kamret kun kunde tale som sardinsk Minister, medens han handlede som italiensk Statsmand. Traktaten stadfæstedes med et Flertal af tredive Stemmer. De østerrigske Statsmænd forstode særdeles godt at vurdere Forbundstraktatens Betydning. «Dette», ytrede en af dem, «er et paa Skudvidde affyret Pistolskud mod Østerriges Øren».

V.

I Maj Maaned 1855 indskibedes i Genua 15,000 Mand under General Alfons Lamarmora. De landede i Balaklava paa Krim; det sardinske Korps tog Stilling langsmed Tschernaja-Floden for at dække Belejringshærens Ryg mod Russernes Angreb; da disse Natten efter Napoleonsfesten den 15de Avgust overfaldt den franske Lejr ved Traktir, rykkede Piemonteserne hurtig frem til Undsætning, og Angrebet blev tilbageslaaet. Under Felttoget følte Piemonteserne sig særlig

hendragne til Franskmændene, der behandlede dem som Brødre, medens de hos Englænderne mødte Kulde. Efterretningen om Kampen ved Traktir vakte Jubel i Piemont og forsonede den offentlige Mening med Cavours Politik. Den 8de September faldt Sebastopol efter næsten et helt Aars Belejring. Den allierede Hærs heltemodige Anstrengelser bleve i Frankrige og England omtalte med den største Beundring, og den offentlige Mening i Vestevropa undlod ikke at fremhæve, at der tilfaldt Sardinien en ikke uvæsentlig Del af Æren for det vundne Resultat. Cavour, der i Aarets Løb havde bestaaet en haard Kamp for Gjennemførelsen af den tidligere nævnte Klosterlov, ønskede nu at omplante det paa Valpladsen sluttede Vaabenbroderskab paa diplomatisk Grund. I November Maaned 1855 ledsagede han i Forening med Massimo d'Azeglio Kong Viktor Emanuel paa en Rejse til London og Paris; Kongen og hans to Ledsagere bleve modtagne med den mest levende Sympathi saavel fra Befolkningernes som fra Regeringernes Side. Baade i London og Paris talte Cavour med de ledende Statsmænd om de italienske Forhold. I Tuilerierne havde Cavour og Massimo d'Azeglio længere Samtaler med Napoleon, der ikke skjulte, at Italiens Sag laa ham alvorlig paa Hjerte. En Aften efter en Diner rettede Kejseren til de to piemontesiske Statsmænd det ofte gjentagne Spørgsmaal: «Que peut-on faire pour l'Italie?» Cavour erklærede, at han herpaa ønskede at give et skriftligt Svar, og begyndte efter sin Hjemkomst til Turin at udarbejde et udførligt Mindeskrift. Imidlertid ilede Begivenhederne paa Krigsskuepladsen deres Afslutning i Møde. Kejser Alexander II, der i Indtagelsen af den tyrkiske Fæstning Kars havde set en moralsk Oprejsning for Sebastopols Tab, var tilbøjelig til Fred og rakte Haanden til Forsoning, da Østerrige i et Slags Ultimatum havde forlangt det russiske Kabinets Antagelse af de fire tidligere nævnte Hovedpunkter. Den 1ste Februar 1856 traadte de to Vestmagters, Tyrkiets, Østerriges og Ruslands Repræsentanter sammen til en Konference i Wien; den

østerrigske Redaktion af de fire Hovedpunkter vedtoges her som Fredsgrundlag, og man blev enig om, at de definitive Fredsunderhandlinger skulde begynde tre Uger efter i Paris under Forsæde af den franske Udenrigsminister, Grev Walewski. Cavour ønskede at præcisere Italiens Fordringer, forinden de Fredsunderhandlinger, paa hvilke Østerrige syntes at skulle faa Indflydelse, toge deres Begyndelse. Han sendte derfor Walewski et Brev, hvori han fremhævede Nødvendigheden af, at Østerrige mildnede sit jernhaarde Regeringssystem i Lombardiet og Venetien; Kongen af Neapel skulde tvinges til at ændre sit despotiske System, ved hvilket han haanede alle Retfærdighedens Principer og indjog hele det civiliserede Evropa Afsky. Italiens forstyrrede Ligevægt maatte gjenoprettes derved, at Østerrige trak sine Tropper ud af Romagna'en og Legationerne, som enten skulde have en verdslig Fyrste eller en selvstændig verdslig Administration. Disse Fordringer vare særdeles maadeholdne, men de fandt alligevel ingen gunstig Modtagelse hos Walewski. Dette Brev efterfulgtes af det nævnte Mindeskrift til Kejser Napoleon. Heri udtalte Cavour sig om Østerriges Stilling i det evropæiske Statssystem og overfor Italien. Han foreslog, at Kejserstaten skulde afstaa Hertugdømmerne Parma og Piacenza til Piemont, hvorefter det der regerende Dynasti skulde have Donaufyrstendømmerne i Erstatning. Med Hensyn til Kirkestaten skulde den Politik gjenoptages, der i Aaret 1831 havde bevæget Stormagterne til at fremsætte Reformforslag overfor Pave Gregor XVI. Cavour udtalte til Slutning, at det Parti, som ad fredelig og lovlig Vej tilstræbte Indførelsen af Reformer, burde understøttes i hele Italien. Saaledes havde Cavour udtalt sig, forinden han optraadte paa Kongressen i Paris; fra denne havde Østerrige villet udelukke Sardinien. Kabinettet i Wien nedlagde Indsigelse mod, at en Magt af anden Rang fik Adgang til Forhandlingerne og lige Stemme med Stormagterne, men Lord Clarendon tog med Varme Ordet for, at Sardinien blev repræsenteret, og Rusland sluttede

sig til ham, da det derved fik Lejlighed til at tilføje Østerrige en Krænkelse. Napoleon III indvendte intet, og saaledes aabnedes da Kongressen for Grev Camillo Cavour og Marquis Villamarina, der var sardinsk Sendebud i Paris. Denne Kongres, der holdt sine Møder i det franske Udenrigsministerium og under Napoleons Auspicier skulde fuldføre det store Fredsværk, bestod af de franske Repræsentanter: Grev Walewski og Bourqueney, fransk Sendebud ved Hoffet i Wien, af de østerrigske: Grev Buol Schauenstein og Baron Hübner, hvilken sidste var østerrigsk Sendebud i Paris, af de engelske: Lord Clarendon og Lord Cowley, af de tyrkiske: Ali Pascha og Djemil Bey, der var tyrkisk Sendebud i Paris, og af de russiske: Grev Alexis Orlof og Baron Brunow, der var Sendebud ved den tyske Forbundsdag i Frankfurt. Preussen var udelukket fra Kongressen, og det var først efter en skriftlig Henvendelse fra Kong Frederik Vilhelm IV til Kejser Napoleon, at det fik Adgang. I det ellevte Møde indfandt de to preussiske Repræsentanter, Otto von Manteuffel og Grev Hatzfeld sig første Gang.

I Paris traadte Cavour i Forbindelse med Lord Cowley og Grev Orlof, for hvilke han udviklede sin Opfattelse af de italienske Forhold. Han havde Konferencer med Prins Jerome, den forhenværende Konge af Westfalen, og med dennes Søn, Prins Napoleon, der snart skulde blive Viktor Emanuels Svigersøn. De to Napoleonider viste levende Sympathi for Italien og udøvede ganske sikkert i denne Retning en betydelig Indflydelse paa Kejseren. Cavour, der hidtil havde vist sig tilbageholdende under Kongresforhandlingerne, traadte først i Forgrunden, da Spørgsmaalet om Donaufyrstendømmerne sattes paa Dagsordenen. Han tog her Ordet for deres Forening under det i Parma herskende Dynasti, men formaaede ikke at trænge igjennem med denne Plan. Cavour vandt dog ved denne Lejlighed en Sejr af en ganske anden Art. «Hans Videns Udstrækning og Soliditet, hans Aands Fasthed, hans Udviklingers Klarhed, hans politiske Skarpsyn

og hans Forretningsdygtighed gave hans Ord en Betydning, som Repræsentanten for en saa lille Stat mindst kunde vente». Fra nu af toges der fra Diplomaternes Side et alvorligt Hensyn til Cavour, der her havde vundet en af Aandens store Sejre og vist sig som et Statsmandstalent af første Rang. I Kongressens Møde den 8de April rejstes det italienske Spørgsmaal, og Cavour stod saaledes ved sit Maal. Han havde selv næsten fremtvunget denne Diskussion, idet han havde erklæret overfor Grev Walewski og Lord Clarendon, at det revolutionære Parti vilde vinde Overhaand i Italien, hvis der slet ikke blev gjort noget for Halvøen, og hvis Sardinien her paa Kongressen led et diplomatisk Nederlag. Efter at han i en ny Note til Vestmagterne havde fremsat de samme Anskuelser som i det ovennævnte Brev og Mindeskrift, og efter at England og Frankrige i Principet havde erklæret sig enige med ham, fik Walewski Befaling af Kejseren til at indlede Sagen. Baade Clarendon og Walewski havde i deres Samtaler med Cavour gjort Regeringerne i Kirkestaten og Neapel til Gjenstand for skarp Kritik, og denne vilde Cavour benytte som sit Udgangspunk. Walewski henledede som Kongressens Formand de forsamlede Diplomaters Opmærksomhed paa Italiens faretruende Tilstand og foreslog, at der skulde rettes en Note til de italienske Fyrster, hvori de opfordredes til en mere frisindet Regering. De østerrigske Repræsentanter, Buol Schauenstein og Hübner, nedlagde øjeblikkelig Indsigelse mod denne Udtalelse; de erklærede, at Kongressen var inkompetent til at behandle denne Sag, og truede med at forlade den. Nu optraadte Cavour. Han præciserede de franske og engelske Diplomaters Udsagn og tegnede derefter, idet han fremstillede sig som hele den italienske Nations Forsvarer og Repræsentant, et træffende Billede af Halvøens politiske Tilstand; han fremhævede Nødvendigheden af, at de Landskaber, der endnu vare besatte af fremmede Tropper, bleve rømmede, han tog Ordet for Kirkestatens Sækularisation og for en radikal Forandring af Regeringssystemet i Neapel.

Lord Clarendon og Grev Walewski tiltraadte derefter fuldstændig Cavours Opfattelse, men nogen Beslutning angaaende Italien kunde Kongressen ikke tage, da de østerrigske Repræsentanter erklærede, at de i den Retning vare uden Fuldmagt. Den Protokol, der blev offentliggjort over dette Møde, indeholdt efter en fælles Overenskomst mellem Diplomaterne ikke en tro Gjengivelse af den ophidsede Diskussion, men Fremstillingen gav dog en ganske tydelig Forestilling om, at Lidenskaberne her vare komne i Oprør. Cavour var foreløbig tilfreds med det Resultat, han havde vundet. «Vi vinde intet i materiel Henseende», skriver han til en af sine Venner, «men hvad vi opnaa, er fra Englands og Frankriges Side Anerkjendelsen af, at den nuværende Tilstand i Italien er utaalelig, og at Halvøens Gjenfødelse kun kan udgaa fra Piemont». Cavour havde dog endnu vundet ét: han havde koncentreret hele Evropas Opmærksomhed paa Italien og gjort det vitterligt for Verden, at der fandtes et italiensk Spørgsmaal, som ventede paa sin Løsning. Pariserkongressens Møde den 8de April 1855 betegner derfor et af de vigtigste Momenter i det nye Italiens Historie. Forinden Kongressen sluttedes, overrakte Cavour Vestmagternes Repræsentanter en ny Protest mod Østerriges Overgreb i Italien. Han forlod derefter Paris og rejste til London for her at træde i Forbindelse med den engelske Politiks Ledere. Cavour modtoges med den største Sympathi saavel fra Hoffets som Ministrenes Side, men han følte snart, at de engelske Statsmænd aldeles ikke havde i Sinde at give deres levende Interesse for Italien Udtryk i Handling. Cavour kom i London til den Overbevisning, at der ikke hos England kunde ventes Understøttelse til en national Uafhængighedskrig; følgelig var Italien udelukkende henvist til Napoleon III. Der foreligger tvende interessante Domme om Cavour efter hans Optræden paa Pariserkongressen. Den ene er udtalt af den forhenværende østerrigske Statskantsler Metternich. «Diplomatiet forsvinder»,

ytrede han, «men der lever dog endnu en enkelt Diplomat i Evropa, som desværre er vor Modstander — Hr. Cavour». «Havde jeg en saa stor Minister som Grev Cavour», udbrød Pave Pius IX i en Samtale, «havde jeg ogsaa Lyst til at blive konstitutionel Regent».

(Forts.).

Alex. Thorsöe.

Henrik IV af Frankrige.
(Slutning).

V.

Skjønt Henrik IV saaledes, som vi have set*), var ivrig beskæftiget med sit Riges indre Bestyrelse og drog Omsorg for at hæve sit Folks materielle og aandelige Tilstand, lagde dog den ydre Politik størst Beslag paa hans Kræfter. Det er ikke vanskeligt at finde den ledende Tanke, han uafbrudt fulgte over for Udlandet; han vilde svække Huset Østerrige og i dets Sted hæve Frankrige til den ledende Magt i Evropa. Den ene Gren af Habsburgernes mægtige Familie var prydet med den tyske Kejserkrone, og den Fyrste, som bar samme, ansaas endnu i Theorien for Kristenhedens fornemste Herre og var i Nødstilfælde endnu stadig sikker paa en betydelig Understøttelse fra Riget; desuden ejede de tyske Habsburgere ingen ringe Familiemagt i Landskaberne Østerrige, Böhmen med Schlesien, Mähren og Lausitz, Tirol, Kärnthen og Krain, Ungarn med Bilandene, for saa vidt de ikke vare faldne i Tyrkernes Magt, samt endelig Elsass med Breisgau. Imidlertid syntes denne Magt dog ringe i Sammenligning med de uhyre Besiddelser, som deres spanske Fættere vare i Besiddelse af. Foruden den hele spanske Halvø — ogsaa Portugal var jo i Aaret 1580 blevet erobret af Filip II — adløde de

---

*) Jfr. ovenfor S. 167 og flg.

sydlige Nederlande, Franche-Comté, Hertugdømmet Mailand, Kongeriget begge Sicilierne samt uendelige Besiddelser i tre fremmede Verdensdele Kejser Karl V's Efterkommere, hvis Rige var langt større end Romerriget under dets største Magtfylde. Perus og Mexikos Guld og Sølv og de ostindiske Øgruppers ikke mindre kostbare Krydderier berigede de katholske Majestæters Skatkammer.

Ved den første Betragtning maatte det synes umuligt, at et Rige som Frankrige, der den Gang kun omfattede 8,000 □ Mile med næppe 12 Millioner Indbyggere, skulde kunne yde disse forenede Magter Modstand; men der gaves mangfoldige Omstændigheder, som under denne Kamp kom Frankrige til Hjælp eller rettere sagt svækkede dets Modstandere; den vigtigste var Habsburgernes Bigotteri og religiøse Forfølgelseslyst. Den habsburgske Familie kom bittert til at lide for sin Fanatisme; den bevirkede, at ikke blot det halve tyske Rige, men ogsaa deres egne Arvelande stode i Opposition mod dem for at beskytte deres protestantiske Trosbekjendelse mod de habsburgske Kejseres vedholdende Overgreb; ved grusomme Forfølgelser vare de nordlige Nederlande bragte til Oprør mod det spanske Herredømme og tvungne til en Kamp, som tærede paa Rigets bedste Kræfter, og endelig vare Englænderne ved Spaniens Religions-Fjendskab blevne tvungne til at være Frankriges Allierede, skjønt de i Grunden bittert hadede dette Land. Hertil kom fremdeles den Modstand, som de spanske Habsburgeres havesyge, troløse og derhos smaalige og usikre Politik overalt rejste imod sig, i det de under Religionens Kaabe stedse stræbte at overvælde deres svagere Naboer. Flertallet af de endnu uafhængige italienske Stater var derfor altid villigt til at slutte sig til enhver mod Habsburgerne fjendtligsindet Magt. Endelig maa man ogsaa lægge en særlig Vægt paa den Omstændighed, at Habsburgernes mægtige Riger vare sammensatte af Provinser, som vare fuldstændig forskjellige i Historie, Sprog, Befolk-

ning og Sæder, derhos vare adskilte indbyrdes ved store Afstande og ikke havde den ringeste Sympathi hverken for de samlede Riger eller for deres enkelte Dele. Til disse mere almindelige Aarsager kom dernæst andre, mere tilfældige, som ogsaa svækkede de habsburgske Rigers Magt. De tyske Habsburgere udmærkede sig paa denne Tid ved den mest bornerte Udygtighed; de vare dernæst indviklede i de bitreste Tvistigheder baade med Tyrkerne og med de tyske, bøhmiske og østerrigske Protestanter og saaledes aldeles ude af Stand til at komme deres spanske Slægtninge til Hjælp. Hvad disse sidste angaar, vare de udtømte ved en fyrretyveaarig Krig, først mod Hollænderne alene, dernæst mod hele det øvrige Evropa. Filip II havde bedraget sine Kreditorer ved en uhørt Bankerot, men desuagtet efterlod han sig dog en Gjæld af 100 Millioner Dukater — 1760 Millioner Kroner — med enorme Renter. Amerikas Skatte strømmede kun gjennem Spanien for at gaa over i de udenlandske Kreditorers Lommer. Den spanske Nation, hvis Sæder vare forvildede ved de amerikanske Eventyr og de stadige Krige, og som var besjælet af taabeligt Bigotteri, aftog rask i Folkemængde og Velstand, og begge Castilliernes utaalelige Tyranni var forhadt i alle andre Provinser. Hertil kom sluttelig, at den regerende Konge Filip III var en stakkels Idiot, og at hans almægtige Minister Lerma næsten kun var hans Overmand i Nederdrægtighed.

Under saadanne Forhold som de her beskrevne turde Frankrige, der var beboet af et enigt, patriotisk, intelligent og selvtillidsfuldt Folk og blev styret af en klog, vidtskuende og i militær Henseende højt begavet Hersker, nok vove at optage Kampen med den spanske Magt. Det var imidlertid ingenlunde Henrik IV's Mening strax at styrte sig og sit af indre Kampe udmattede Rige ind i farlige og ødelæggende Eventyr. For det første var det ham kun magtpaaliggende at modarbejde Habsburgerne og at ægge saa mange Fjender som mulig imod dem, men derimod selv at undgaa en stor

Krig med Spanien og Kejseren. Naar han først havde pustet til et Stridspunkt i den Grad, at det maatte berede Spanien eller Kejseren Forlegenheder, lod han Sagen have sin egen Gænge og havde ikke mere Fingrene med i Spillet. Uden nogen som helst Betænkelighed søgte Henrik at spinde sin politiske Væv i alle mulige Retninger. I Tyskland, England og Orienten beredte han Huset Østerrige Forlegenheder og ophidsede dets Fjender, som netop af denne Grund vare hans Venner; men han vogtede sig vel for at lægge Beslag paa Frankriges Midler i noget som helst af disse Spørgsmaal. Man maa imidlertid indrømme, at Spanien ved sin Adfærd, der var overmodig, truende og fornærmelig mod de mindre Magter og dog i det afgjørende Øjeblik ikke sjeldent forsagt, selv fortræffelig arbejdede den franske Konge i Hænderne. Først i Aaret 1609, da Henrik IV saa sit Land velbefolket og rigt og sine Arsenaler og Fæstninger i god Stand, og da han dels ved egne Bestræbelser, dels ved sine Modstanderes Fejl, hvde skaffet sig et stort Antal Forbundsfæller, først da antog hans Politik et afgjort krigerisk Præg.

Det militære System, Henrik IV satte i Gang, passede fortræffelig baade til Landets egen Tilstand og til Kongens Politik, der gik langsomt til Værks og forud beredte hvert Skridt. Man kan godt sige, at Kongen i det smaa anvendte de samme Grundsætninger, paa hvilke den preussisk-tyske Hærordning i vore Dage er baseret. De vigtigste Punkter for det daværende franske Krigsberedskab vare følgende: den lavest mulige staaende Styrke forenet med den størst mulige Lethed til en hurtig og uhindret Forøgelse og Mobilisering af hele Hæren; derhos blev Hæren mere og mere en virkelig National-Hær, og man modarbejdede med Kraft, at den bevarede Karakteren af en Lenshær, saaledes som Tilfældet havde været i den nærmest foregaaende Tid, hvilket navnlig havde vist sig ved det overordentlig talrige Rytteri. Den staaende franske Hær beløb sig kun til 8 franske Regimenter Fodfolk og en Garde, der var sammensat af let og

svært Rytteri. Ved dette ringe Antal af staaende Tropper, der med Trosknægte og hele øvrige Tilbehør ikke udgjorde 20,000 Mand, blev det en Mulighed for Kongen at bringe sine Finanser paa Fode igjen, som vi tidligere have berørt.

Med den størt mulige Iver ophobede man dernæst Masser af Vaaben, Skyts og Munition i Tøjhusene, saa at Frankrige utvivlsomt var det bedst rustede Land i Evropa. I Foraaret 1610 kunde man i faa Uger bringe 70,000 Mand under Vaaben; af Paris's Tøjhus alene kunde man paa én Gang stille 32 Stykker Skyts med Forspænd og al muligt Tilbehør, hvilket for hine Tider var en ganske overordentlig Præstation, naar man betænker, at Kampene bleve udkæmpede med sex, syv eller højt regnet tyve Stykker Skyts. Fra den mistroiske Tyran Ludvig XI's Tid havde de fremmede Tropper været i overvejende Antal til Stede i den franske Hær, nu blev det fremmede Element fjernet paa en ringe Rest nær. Fodfolket kom til at udgjøre den langt overvejende Del af Hæren, og Rytteriets Karakter blev fuldstændig forandret derved, at de frivillige Adelsskarer aldeles forsvandt og gave Plads for staaende og godt disciplinerede lejede Tropper.

Vi forbigaa her en Kamp, som Henrik IV allerede to Aar efter Freden i Vervins havde at udkæmpe med Hertugen af Savoyen angaaende Markgrevskabet Saluzzo, hvilket denne Fyrste med urette vilde gjøre Frankrige stridigt. Det var naturligt, at Kong Henrik i dette Tilfælde inden kort Frist vandt en afgjørende Sejr, men Krigen endte med et for begge Parter fordelagtigt Forlig; Savoyen beholdt det ikke langt fra Turin liggende Markgrevskab, men aftraadte det langt større Landskab Bresse, vest for Alpekjæden, og saaledes arronderede begge Lande deres Grænser. For øvrigt blev denne Fred af stor Betydning for Savoyen; hidindtil havde den ene Halvdel af dette Hertugdømme bestaaet af fransktalende Bestanddele, Herskerfamiliens Vugge havde staaet her, og Huset var mere fransk end italiensk; nu bleve Landets italienske Besiddelser

forøgede, dets franske derimod formindskede, og fra nu af antog Savoyen mere og mere Karakteren af en italiensk Stat.

Savoyen havde i denne Kamp gjort Regning paa Hjælp fra Spanien; men da den urolige og landegridske Hertug Karl Emanuel saa sig skuffet i dette Haab og desuden ved mange Lejligheder blev krænket af Habsburgerne, sluttede han sig af ganske Hjerte til Frankrige og var ingen ringe Forbundsfælle for Henrik IV, da Savoyen allerede den Gang ejede en talrig og modig Hær.

Spanien sørgede selv for, at ogsaa de andre italienske Stater villig gik ind paa de franske Tilbud om Forbund; thi det optraadte overalt med den mest retløse Vilkaarlighed. Det tvang Graubünden til at opgive sin Alliance med Venedig og Frankrige; midt under Freden besatte det under de latterligste Paaskud italienske Landskaber, der laa bekvemt for det, nødte de smaa Hertugdømmer i Mellemitalien til at erklære sig for spanske Len og søgte endog at oprette Reunionskamre i Mailand. Lige over for denne gjennemgaaende havesyge Politik toge ikke blot Savoyen, men ogsaa Venedig, Mantua og Toskana, altsaa alle de større Stater paa Halvøen, deres Tilflugt til Frankrige; Paven selv bevarede i det mindste sin Nevtralitet.

Der frembød sig snart en Lejlighed, som lagde Frankriges voxende Indflydelse i Italien for Dagen og viste de italienske Stater, at de ikke mere vare prisgivne Spaniens Vilkaarlighed. I Aaret 1606 udbrød der nemlig en forbitret Konflikt mellem Paven og Venetianerne; Spanien vilde benytte denne Lejlighed til at ydmyge den forhadte Republik Venedig, men Frankrige vidste at forhindre enhver Indblanding i denne Sag fra Spaniens Side og bragte et Forlig i Stand mellem de stridende Parter, der tilfredsstillede begge. Frankrige havde herved gjort sig begge Parter forbundne og derhos ved saaledes ganske at trænge Spanien i Baggrunden vundet en diplomatisk Sejr af ikke ringe Betydning.

Ved denne Spaniens saa kortsynede Politik havde Sagernes Stilling paa den italienske Halvø taget en for dette Land overordentlig ugunstig Vending; alle større Stater hældede til Frankrige; Hertugen af Savoyen og til dels ogsaa Venedig vare villige til under en Angrebskrig at slutte sig til dette Land, og saaledes var det spanske Landskab Mailand truet baade fra Øst og fra Vest; endelig var ogsaa Graubünden vundet ved fransk Guld og betænkt paa fra Norden af at kaste sig over Mailand.

Det forstaar sig af sig selv, at det var Henrik meget magtpaaliggende at styrke og understøtte Hollænderne i deres Kampe mod Spanien, skjønt dette udtrykkelig var forment ham ved Freden i Vervins. Han holdt stadig 3,000 Soldater, for største Delen Huguenotter, i Holland og ydede desuden Hollænderne en aarlig Understøttelse af mindst 200,000 Gulddalere — 3½ Mill. Kroner. Denne under de daværende Forhold ret betydelige franske Hjælp havde de oprørske Provinser for en god Del at takke for det Held, hvormed de forsvarede sig mod Spaniens udmærkede Soldater og Generaler. Efter den snart fyrretyveaarige Krig følte imidlertid begge Parter, Spanien saa godt som Nederlandene, Trang til Fred, og i Aaret 1607 indledede man Underhandlinger for at hidføre den endelige Fred.

Frankrige kunde imidlertid kun højst ugjerne se den endelige Afslutning paa en Krig, som i saa afgjørende en Grad svækkede dets Medbejler; derimod stillede Sagerne sig noget anderledes, naar der kun blev Tale om en Vaabenhvile paa nogle Aar; en saadan Stilstand laa ikke ganske udenfor Henrik IV's Planer. Hvad brød han sig egentlig om Folkenes Frihed og Uafhængighed? Han vilde meget mere lade en af sine yngre Børn ægte en spansk Prins eller Prinsesse for saaledes at skabe en Sidelinie af begge Huse, hvem de samlede Nederlande — baade de frie og de spanske — skulde tilfalde. Under en saadan Vaabenhvile kunde de kongelige Børn voxe op, og imidlertid kunde der vel nok frembyde sig

en Lejlighed til med det gode eller onde at virke for denne Plan blandt de forenede Provinser.

Det var disse Synspunkter, som under Fredsforhandlingerne bleve fulgte af Henriks Sendebud Jeannin, Kongens dygtigste Diplomat, og hovedsagelig naaede han ogsaa sit Maal: de endelige Fredsunderhandlinger strandede fuldkomment, og det kom under den 9de April 1609 kun til Afslutningen af en Vaabenhvile paa tolv Aar. Spaniens Hensigt at afslutte en kort Vaabenhvile, ene og alene for at samle Kræfter til et nyt Angreb, blev tilintetgjort; men paa den anden Side var Vaabenhvilen for kort, til at Hollænderne kunde føle sig sikre uden at søge den franske Alliance og uden vedblivende at være afhængige af de franske Planer.

Det var ikke blot i Italien og Nederlandene, at Henrik IV modarbejdede Huset Østerriges Interesser; det samme var ogsaa Tilfældet i det fjerne Østen, hvor hans Sendebud i Konstantinopel, Breves, en ivrig og duelig Diplomat, understøttede ham af alle Kræfter; det mest intime Forhold blev igjen herskende mellem Sultanen og hans allerkristeligste Majestæt. Henrik nøjedes imidlertid ikke alene med at sikre sig Tyrkernes Medvirkning under en mulig Krig mod Spanien; men han ophidsede endog Osmannerne mod den halvt forvirrede tyske Habsburger, Kejser Rudolf II. Da der i Aaret 1602 kom Fredsunderhandlinger i Gang mellem Kejseren og Tyrkerne, modarbejdede Henrik IV dem med al Iver, «saa vidt det kunde gaa an — saaledes udtrykker han sig selv — uden at krænke den ydre Anstand», og den franske Konge havde kun altfor stort Held med sig i sine Bestræbelser for at modarbejde en for Kristenheden saa nødvendig Fred. Mod Slutningen af det følgende Aar kom der en ny Sultan, Akmed I til Regeringen; det var en ærgjerrig og daadrig Hersker, der mindede om Muhamed II og Soliman den store, og Henriks første Raad til ham var at slutte Fred med Persien for at anvende hele sit Riges Kræfter til at overvælde Kejseren; kort derpaa erobrede Akmed I da ogsaa Pest.

Medens Henrik ved sine hemmelige Rænker saaledes modarbejdede en Fred, som Ungarn, Tyskland og Italien havde saa haardt nødig, arbejdede han samtidig i London paa at forstyrre Fredsunderhandlingerne mellem «hans dyrebare og højt elskede Brødre», Kongerne af Spanien og England; trods alt dette vilde Kongen gaa og gjælde for en Ven, en Beskytter og Opretholder af Freden i Evropa, og i sine officielle Udtalelser priste han Frankrige som et Bolværk for Kristenhedens Frelse og et Værn for Civilisationen. Af Moralitet og Ærlighed findes der saaledes ikke det ringeste Spor i Henrik IV's Politik, men overalt lagde han derimod en utrættelig Daadskraft, en Konsekvens og en Duelighed for Dagen, som i sin Art er beundringsværdig.

Han var ikke tilfreds med saaledes af alle Kræfter at modarbejde Spanien i Schweiz, Italien, England, Nederlandene og Orienten; han søgte ogsaa at stifte Tvedragt og Oprør i selve det spanske Riges Indre; han forbandt sig ved denne Lejlighed med Mennesker, der endog vare Fjender af det kristne Navn i det hele taget.

Den Maade, hvorpaa de spanske Konger behandlede de muhamedanske Maurer, som efter Granadas Erobring vedbleve at bebo den spanske Halvø, var i Sandhed oprørende. Man havde højtidelig lovet dem Religionsfrihed, men derpaa vilde man tvinge dem til at antage Kristendommen, til at opgive deres nationale Sæder og Skikke og til at glemme deres Modersmaal. De adløde for et Syns Skyld, men i Virkeligheden holdt de trofast paa alle deres religiose og nationale Traditioner og bleve af denne Grund frygtelig trykkede af Stat og Kirke. Det var altsaa ikke underligt, at de anvendte alle Midler for at befri sig for dette Tryk, og ved deres Mængde — de udgjorde omtrent 600,000 Mennesker af Spaniens flittigste, driftigste og mest velhavende Befolkning — kunde Moriskerne, saaledes kaldte man disse ulykkelige Efterkommere af Spaniens gamle Herrer, blive farlige nok. Der udbrød blandt dem blodige Oprør, som kun kunde dæmpes med

Møje, og de stode i vedvarende Forbindelse med deres Trosfæller, Tyrkerne. Henrik IV knyttede nu ogsaa hemmelige Forbindelser med disse Morisker, og Underhandlingerne bleve drevne med Iver fra begge Sider. Man indser heraf yderligere, i hvilken Grad Henrik IV i sin Handlemaade traadte Religiøsitet, Oprigtighed og politisk Anstand under Fødderne. Han gav Moriskerne Haab om Pengebelønninger og Bistand af Krigsfolk; ved Hjælp heraf skulde der organiseres en almindelig Rejsning, som Moriskerne berammede til Skjærtorsdag i Aaret 1606, og som de vilde begynde med at afbrænde Staden Valencia og med at myrde alle dens Indbyggere. Hvis denne Plan var lykkedes, havde det været et frygteligt Slag for den spanske Magt, og alt tyder hen paa, at Henrik IV i saa Fald havde opgivet sin forsigtige Tilbageholdenhed og begyndt den afgjørende Kamp mod Habsburgerne i Forening med Holland, Savoyen og Tyrkiet — et højst mærkeligt Forbund!

Den spanske Regering kom imidlertid i rette Tid paa Spor efter denne Sammensværgelse, og Hovedmændene og Henrik IV's Agenter maatte lide en pinlig Død. Den spanske Regering gjorde dernæst en brat Ende paa alle lignende Forsøg fra Frankriges Side; i Efteraaret 1609 begyndte man at uddrive alle Morisker og vedblev hermed de følgende Aar; ved denne Forholdsregel ødelagde man paa den ene Side næsten fuldstændig den hele Stamme, men paa den anden Side tiltog den spanske Halvøs Forarmelse og Afbefolkning med rivende Fart.

Henrik IV havde i lang Tid staaet i Forbindelse med Tysklands protestantiske Fyrster, og ogsaa her forøgede han sine diplomatiske Anstrengelser i den Hensigt at ægge og understøtte Habsburgernes Modstandere uden dog for Øjeblikket selv at indvikle sig i Krig. Vi ville her ikke indlade os paa en udtømmende Fremstilling af Kongens Rænkespil i Tyskland, men ville kun slaa det Hovedpunkt fast, som Henrik IV forfulgte med al Iver. Det var hans Hensigt at forene

de evangeliske Stænder til en fast og godt organiseret Union, som naturlig maatte træde i fjendtligt Forhold til den ivrig katholske Kejser og hans trofaste Allierede, Spanien; derpaa vilde Kongen indgaa en nøje og fast Alliance med Unionen. Efter lange Underhandlinger saa Henrik sine Planer kronede med Held, thi Flertallet af Tysklands protestantiske Stænder følte sig truede af den mere og mere om sig gribende katholske Reaktion, hvorfor de i Aaret 1608 sluttede sig sammen til en «Union», som snart derpaa indgik Forbund med Frankrige. Henrik troede ved denne Tid at have truffet alle Forberedelser baade ind- og udadtil, og de tyske Forviklinger skulde derfor give Stødet til den store Krig, som vilde have afgjort den langvarige Rivalitet mellem Frankrige og den habsburgske Familie, — hvis ikke Kongens pludselige Død var indtruffen og saaledes havde hindret ham i at sætte Kronen paa sin politiske Bygning.

Lige til vore Dage har man i det hele taget fæstet Lid til en Tradition om Henrik IV's «store Planer» og villet sætte dem i Forbindelse med den afgjørende Kamp mod Habsburg. Henrik skal have tilsigtet hverken mere eller mindre end at dele Evropa i femten lige mægtige Stater, der som en «kristelig Republik» skulde slutte et evigt Fredsforbund indbyrdes og derpaa med fælles Stridskræfter fordrive Tyrkerne fra vor Verdensdel. Det er nu i og for sig allerede lidet sandsynligt, at en saa praktisk og ædruelig Politiker som Henrik IV skulde have næret en saa fuldstændig chimærisk Plan, og en nogenlunde nøjagtig Prøvelse af Kilderne viser da ogsaa, at den hele Historie kun har sin Oprindelse i en Statsmands Hjerne, som blev afskediget i Unaade af den følgende Regering og nu benyttede sine ledige Timer til i fantastiske Memoirer at forherlige sig og sin afdøde Konge paa deres fælles Efterfølgeres Bekostning. Denne Statsmand er Maximilian af Sully. Kongens Planer vare i Virkelighed langt simplere, naturligere og lettere at virkeliggjøre og endelig langt mindre uegennyttige, end Sully vil faa os til at tro.

Et omfangsrigt og fra mange Sider tilvejebragt Materiale har skaffet os det nøjagtigste Kjendskab særlig til disse hans Planer.

Den 25de Marts 1609 døde en af de mægtigste tyske Fyrster, Johan Vilhelm, Hertug af Kleve, Jülich og Berg, Greve af Mark og Ravensberg og Herre af Ravenstein, uden at efterlade sig mandlige Arvinger. Talrige tyske Fyrster gjorde Fordring paa den lokkende Arv, saaledes Kurfyrsten af Brandenburg og Pfalzgreven af Neuenburg, der havde ægtet kvindelige Medlemmer af den uddøde Familie, samt Kurfyrsten af Sachen, som fra gammel Tid havde indgaaet Arveoverenskomster med Huset Kleve. De mere dristige Prætendenter toge sig selv til Rette uden at bryde sig om Kejseren, der henviste samtlige Arveprætendenter til sin øverste retslige Afgjørelse. Brandenburg, hvis Fordringer man i det hele ansaa for de bedst begrundede, og Neuenburg sluttede en foreløbig Overenskomst, og uden at bryde sig om Kejserens Forbud toge de Arven i Besiddelse i Fællesskab og lovede hinanden at hævde denne deres Besiddelse; af denne Grund fik de Navnet «de possederende Fyrster».

Kejseren blev utvivlsomt haardt krænket i sine Rettigheder ved denne Adfærd, og en Konflikt mellem ham og de «possederende» Herrer var nær for Haanden. Henrik IV tøvede ikke med øjeblikkelig og med største Kraft at stille sig paa de tvende Arveprætendenters Side; han gav dem Forsikringer om sin Understøttelse og søgte at ægge samtlige protestantiske Fyrster til samme Beslutning, thi Tiden syntes ham nu kommen til endelig at udfægte den saa længe forberedte store Kamp mod Habsburgerne. Kejseren selv arbejdede ham trolig i Hænderne; i Stedet for nemlig at indskrænke sig til en Sequestration af det omstridte Land, hvortil han var fuldkommen berettiget ved de possederende Fyrsters fortsatte Ulydighed, overdrog Rudolf II sin Broder Erkehertug Leopold, den fanatisk-katholske Biskop af Passau, at sequestrere hine for største Delen protestantiske Landsdele. Saaledes maatte

den Overbevisning paatrænge sig alle og enhver, at Kejseren kun af Hensyn til sin Familie og til den katholske Kirke lagde Beslag paa Jülich-Kleve. Alle Tilhængere af den nye Lære, alle Fjender af Habsburgerne bleve herved foranledigede til at tage ivrig Parti for de possederende Fyrster, især da Leopold ufortøvet rykkede ind i Landet, bemægtigede sig det faste Jülich og satte det i Forsvarsstand.

Henrik IV saa med Glæde alle disse Fejl fra hans Modstanderes Side og fremhyklede den største Vrede over Østerriges Adfærd. Han forsikrede højt og dyrt om sin Fredsommelighed, men erklærede rent ud ikke at ville taale Kleves Beslaglæggelse af en habsburgsk Prins; under Religionens Maske havde Huset Habsburg allerede slugt Lande nok. Han søgte at formaa alle sine Forbundsfæller til at tage Del i Kampen, og særlig Held havde han i saa Henseende hos Hertugen af Savoyen, der lovede den kraftigste Hjælp mod Spanien og som Løn herfor skulde have en Ægteskabsforbindelse mellem sin ældste Søn og Henriks ældste Datter samt Hertugdømmet Mailand.

Foruden de politiske Grunde, som burde vække Hadet mod Habsburgerne hos Henrik IV, gjorde ved denne Tid en anden særlig Grund sig gjældende, der ikke lidet skærpede Kongens Had.

Henrik IV havde altid havt et fyrigt Temperament og hengivet sig til en tøjlesløs Sanselighed; midt i hans politiske og religiøse Kampe var han optagen af talløse Elskovseventyr. Ogsaa i denne som i saa mange andre Retninger anslog han altsaa den Tone, der gjorde sig gjældende under det absolute Herredømme i Frankrige. Skjønt Henrik ved denne Tid nærmede sig Oldingealderen, var han dog bleven greben af en heftig Tilbøjelighed til Connetablen af Montmorencys ganske unge Datter, og han nødte sin svage Fætter, Prinsen af Condé, til at ægte den unge Dame, da han haabede i ham at finde en føjelig Ægtemand. Strax efter Bryllupet optog Henrik sine Forførelsesplaner, men fandt en mere

haardnakket Modstand hos Condé, end han havde drømt om. Kongen lod nu intet Middel uprøvet for at naa sit Maal; han udspredte saaledes det Rygte, at Prinsen havde faaet 100,000 Gulddalere af Spanien for at vække Uroligheder og forfulgte Prinsessen paa alle Maader, saa at Condé endelig trak sig tilbage til sine Besiddelser i Picardie, tæt ved Belgiens Grænse. Forgjæves søgte Kongen, forklædt som Pilegrim, at bortføre sin Elskede, men blev for tidlig opdaget. Efter denne uværdige Streg fra Kongens Side holdt Condé sig med rette ikke mere for sikker i Landet og flygtede med sin Gemalinde til de spanske Nederlande; skjønt det franske Politi forfulgte dem lige til Grænsen, naaede de tvende Flygtninge dog i Slutningen af November 1609 lykkelig Brüssel.

Henrik blev ikke blot dybt bekymret ved denne Flugt, men endogsaa meget forskrækket, thi han var bange for, at Condé, den første Prins af Blodet, skulde forene sig med Spanierne mod Rigets Sikkerhed. Denne Tildragelse, der i lige høj Grad beskæftigede hans Hoved og hans Hjerte, trængte for en Stund alle andre Planer i Baggrunden; han affærdigede Sendemænd til Erkehertug Albrecht, der var spansk Vicekonge i Brüssel, og til Madrid med Depecher, hvori han fordrede det flygtende Pars Udlevering.

Ved Condés Ankomst blev Erkehertug Albrecht bragt i en meget pinlig Stilling; han var en fredsommelig Mand, der særlig ønskede at staa paa en god Fod med sin mægtige franske Nabo og derfor var meget ilde anskreven hos Spanierne; ogsaa i den kleveske Sag havde han vist sig til Svaghed eftergivende; men da man nu fordrede den æreløse Handling af ham at udlevere uskyldige Flygtninge til deres Forfølger, kom hans habsburgske Blod dog i Kog; han afviste i stolte Udtryk dette Forlangende og vilde i det højeste bede Prinsen om at vælge et Opholdssted, der laa længere borte fra Frankrige.

Ogsaa i Spanien frygtede man Krigen, da man trods alle store Ord dog var sig sin egen Svaghed fuldstændig bevidst.

I Madrid lovede man derfor Henrik IV al den Fyldestgjørelse, der lod sig forene med Ærens Fordringer. For at berøve Prinsen af Condé enhver Mulighed til at vække Uroligheder i Frankrige fik han af Filip III Befaling at begive sig til det mere afsides liggende Mailand, medens Prinsessen havde at blive tilbage i Brüssel under Erkehertugindens Beskyttelse. Prinsessen havde nemlig begyndt at finde Behag i sin kongelige Elskers Fristelser og skrev i Hemmelighed ømme Breve til ham, hvori hun forlangte at skilles fra sin Ægtefælle; herved blev Henriks Længsel efter Gjenstanden for hans Kjærlighed endnu mere hensynsløs og brændende.

Denne hele uværdige Affaire havde utvivlsomt skadet Kongen i højeste Grad, ikke blot i hans Undersaatters Øjne, men særlig i Udlandet. De fremmede Stormagter kunde ikke se nogen Grund til, at de for Kongens Elskovseventyrs Skyld skulde styrte sig i en evropæisk Krig. Trods Frankriges indstændige Anmodninger vilde England og Holland kun sende de possederende Fyrster nogle tusinde Mand til Hjælp, Venedig vilde kun indgaa en defensiv Alliance med Frankrige, og selv de protestantiske, tyske Fyrsters Union, med hvilken Henrik ved denne Tid afsluttede et Forbund, vilde kun beskæftige sig med det jülich-kleveske Anliggende, men intet have at skaffe med den franske Konges store Krig mod Habsburgerne. Kongens egen Hustru Marie, hans udenrigske Minister Villeroy og mange andre af hans Raader opfordrede ham til at vise Forsigtighed og Maadehold; men Sagerne vare allerede rykkede altfor vidt frem, til at man kunde vige tilbage; Henrik IV selv kunde ikke vægre sig mod Tvivl og tunge Anelser, da han saaledes stod ved den store Katastrofe, men Afgjørelsen maatte nu alligevel komme.

Rustningerne bleve fortsatte med al Iver, og der blev hvervet af alle Kræfter baade i Frankrige og i Schweiz. Huguenotterne vare lykkelige ved Udsigten til atter igjen at se Frankrige som en Allieret af protestantiske Fyrster i Kamp mod Spanien og Kejseren; de skøde derfor store Pengesum-

mer sammen for at støtte Kongen i hans Rustninger. Felttogsplanen blev udkastet efter en storartet Maalestok; 25,000 Mand under Marskal Lesdiguières skulde sammen med 16,000 savoyske Tropper kaste sig over Mailand; Marquis la Force skulde i Spidsen for 10,000 Mand falde ind i Navarra, ledet og understøttet af Moriskerne, som ved denne Tid endnu ikke vare fortrængte fra alle Spaniens Provinser; Hovedarmeen, henved 40,000 Mand stærk, skulde samle sig ved Châlons og under Kongens egen Anførsel i den anden Halvdel af Maj rykke frem mod Kleve.

Her havde Kampen mellem Erkehertug Leopold og de possederende Fyrster allerede taget sin Begyndelse i de sidste Uger af Aaret 1609, og protestantiske og katholske Fyrster beredte sig til med væbnet Haand at gribe ind i Kampen. De possederende Fyrster vilde skride til en Belejring af Jülich, der var et Hovedstøttepunkt for Østerrigernes Herredømme i hine Egne, og hertil havde Henrik lovet dem sin Bistand. Det maatte ogsaa komme til en Konflikt med Erkehertug Albrecht; thi Kongen var til Sinds at føre sin Hær ad den korteste Vej gjennem Nederlandene til Rhinlandene; han skal dernæst — men dette er dog ikke fuldkommen sikkert — have havt den Plan med en Del af sin Armé at gjøre en Sidebevægelse henad Brüssel til for at kunne «befri» Prinsessen til sig selv.

En forbitret Krig mod Habsburgerne var saaledes paa alle Punkter forestaaende.

I Spanien skuffede man sig ingenlunde med Hensyn til Stillingens Alvor og var fast bestemt paa ikke at finde sig i nogen væsentlig Forringelse af den habsburgske Magt hverken i Italien eller Tyskland, hvorhos man ingenlunde vilde indskrænke sig til en taalmodig, afværgende Stilling, men vilde optræde med en Stormagts hele Eftertryk. Der blev foranstaltet Rustninger og hvervet Allierede; der blev forberedt et Circulære til alle diplomatiske Agenter i Udlandet, i hvilket man overøste Henrik IV med de mest bitre og ikke ganske

uretfærdige Anklager. Efter dette Dokuments Udstedelse vilde Udbrudet af en aabenbar Kamp have været uundgaaelig; thi efter saa lydelige og aabenlyse Beskyldninger havde hverken Klageren eller den anklagede havt anden Udvej end at gribe til Vaaben; Spanien rustede sig da ogsaa som til en stor Krig.

Den 17de Maj vilde Kong Henrik afrejse til Hæren; han vilde lade sin Hustru blive tilbage som Regentinde, men saa indskrænket til alle Sider, at hun ikke beholdt synderlig mere af sin Værdighed end Navnet. Dette var ingenlunde efter den stolte Medicæerindes Hoved, og naar først hendes Mand var afrejst, var hun ogsaa til Sinds at gribe Tøjlerne med egen Haand. For nu forud at sikre sig en mere indflydelsesrig Stilling forlangte hun at blive højtidelig salvet og kronet før sin Husbonds Afrejse, og hele det ivrig katholske Parti ved Hoffet, som var vel bekjendt med Dronningens klerikale Sindelag, støttede hende af alle Kræfter. Dette Ønske var meget ubehageligt for Kongen; han vilde jo netop indskrænke sin Hustrus Magt og var dernæst bange for de umaadelige Omkostninger og den Tidsspilde, som maatte hidføres ved disse Højtideligheder; men midt under saa farlige Forhold kunde han paa den anden Side ikke godt efterlade misfornøjede indflydelsesrige Personligheder i Ryggen paa sig; han turde navnlig frem for alt ikke blive uenig med sin Hustru, da hans Modstandere allerede bestred Daufinens ægte Fødsel. Den 13de Maj 1610 blev Dronningen altsaa kronet i St. Denis med umaadelig Pragt. Tre Dage senere skulde Dronning-Regentinden holde sit Indtog i Paris med stor Pragt; allerede den følgende Dag vendte Henrik tilbage til Hovedstaden for selv at have et Øje med Forberedelserne til Indtoget, da blev han ramt af en Morders Dolk, medens han i en aaben Vogn langsomt kjørte gjennem en snæver, afspærret Gade (14de Maj 1610). Den elendige Morder var Frants Ravaillac, en fanatisk Person, der bittert hadede Henrik som en Fjende af den strenge katholske Lære og haabede ved sin

Daad at vinde sig Paradiset hisset og her paa Jorden et hjerteligt Bifald hos alle velsindede. Man har ingensinde kunnet paavise sikre Spor til, at der har været Medvidere i Forbrydelsen; midt under de skrækkeligste Pinsler holdt Ravaillac selv stadig fast ved den Forsikring, at han var den ene skyldige.

Det er vel sjeldent, at et eneste Menneskes Død har havt saa overordentlig vigtige Følger for den evropæiske Udvikling. Med Henrik IV henvejredes hans mest omfattende Planer og Beslutninger; Verdensdelens hele Stilling ændredes som ved ét Slag.

Skjønt man fra Madrid sendte officielle Condolenceskrivelser, var man dog i den spanske Hovedstad opfyldt af en dyb Glæde ved den franske Konges pludselige Død. I det spanske Statsraad priste man denne Tildragelse som et synligt Bevis paa Guds Naade, som en Belønning for Filip III's Fromhed og som et Tegn paa, at Gud havde bestemt ham til Hersker over hele Verden. Huset Habsburg var reddet fra en stor Fare. I Tyskland vilde Henrik IV med Understøttelse af England, Holland og Unionen vistnok have faaet Bugt med de endnu uenige og vaklende tyske Fyrster og en saa jammerlig Kejser som Rudolf II. I Italien var Udfaldet rigtignok mere tvivlsomt, men det første afgjørende Nederlag maatte dog ogsaa her styrte Habsburgerne i Fordærvelse; det vilde nemlig have været Signalet til en almindelig Rejsning i Apulien, Neapel, Calabrien og Sicilien, hvis Befolkninger vare besjælede af den mest udprægede Uvillie over for det spanske Aag, og herved vilde sandsynligvis ogsaa Venedig, Mantua og Toscana være vundne for en aaben Tilslutning til Frankrige. Det paatænkte Indfald i Navarra var ligeledes meget farligt for Spanien paa Grund af den betænkelige Stemning, der kom til Orde i denne Provins, og paa Grund af Gjæringen mellem de hundrede Tusinder endnu ikke forjagne Morisker. Men selv om vi lade Udfaldet for Spaniens Vedkommende ude af Betragtning, kan man dog vistnok uden

altfor stor Anmasselse hævde, at det tyske Rige vilde være blevet opløst ved denne Kamp uden nogen Trediveaarskrig, og et Rhinforbund var kommet i Stand allerede før Ludvig XIV og Napoleon I; man indser saaledes, hvor mægtig en Stilling Frankrige allerede paa den Tid vilde have opnaaet i Evropa; hvem kan derimod driste sig til at afgjøre, hvilke Omvæltninger der yderligere vare blevne hidførte i Tyskland ved Henrik IV's Planer? Sikkerlig var det vistnok godt for Huset Brandenburg, at det erhvervede sin Part af den kleveske Arv uden fransk Understøttelse, og den Uvilje, som Kurfyrst Johan Sigismund under sin mislige Stilling gjentagne Gange lagde for Dagen imod en Understøttelse af en fransk Hær, kan man fuldstændig billige.

Erkebiskop Perefixe af Paris bemærker i sin: Henrik IV's Levnetsbeskrivelse, at mere end fem hundrede Panegyrikere, Digtere og Talere have beskæftiget sig med denne Konges skjønne Ord og Bedrifter. Det er saaledes intet Under, at denne Regents Billede er blevet fuldstændig ukjendeligt under deres Behandling. Legenden skaffede ham en Popularitet, som han aldrig i levende Live blot tilnærmelsesvis var i Besiddelse af. Han kom i Erindringen til at staa som: «den gode Konge»; «den bedste, der nogensinde havde regeret i Frankrige; den «muntre Dameven»; den Regent, der ønskede, «at hver af hans Bønder om Søndagen maatte have en Høne i sin Gryde». Selv hos Historieskriverne fremtræder han som en godmodig Mand af et muntert og vittigt Væsen, som en dulig Hærfører, i øvrigt som klog nok til fuldkommen at overlade Statens Bestyrelse til vise Ministre, og hvem man i det højeste kunde bebrejde en altfor overdreven Tilbøjelighed for Kvindekjønnet, en Dadel, som særlig hans Landsmænd ikke lægge saa stor Vægt paa. Saaledes glemte man fuldkommen den vise Administrator og den klogt beregnende

Politiker. Først i den nyere Tid begynder en mere rigtig Anskuelse med Hensyn til Henrik IV at komme til Orde. Det er nødvendigt, at man danner sig en rigtigere Forestilling om en Fyrste, der sikkerlig ikke hørte til sin Tids bedste Mennesker, men derimod var en af de mest indsigtsfulde, snu og udholdende Mænd blandt alle sine samtidige og i næsten alle Retninger antydede den Retning, som Frankrige slog ind paa i de to følgende Aarhundreder, og hvormed det opnaaede saa glimrende Resultater. Hans Død tilintetgjorde ganske vist alle hans taalmodig indledede Bestræbelser, før de vare fuldkommen modnede; men Fremtiden viste, hvor rigtig han havde regnet, og hvor hensigtsmæssig hans Adfærd havde været, thi senere store Statsmænd maatte optage Traadene netop paa det Punkt, hvor de vare sunkne af Henrik IV's Hænder.

C. H.

Lucrezia Borgia.*)

I.

Lucrezia Borgia i Rom.

Siden Messalinas og Agrippinas Dage melder Historien ikke om nogen Kvinde, hvis Navn er blevet nævnet med større Skræk og Afsky end Lucrezia Borgias. Den græsselige Familie, hvortil hun havde den Ulykke at høre, har altid været og vil altid være i højeste Grad interessant for Historieskriveren og Psykologen. Modsætningen mellem det kristelige Ideal, som den var kaldet til at repræsentere, og dens mer end hedenske Væremaade giver den en sand dæmonisk Karakter. Det er gjennem et med religiøse Forestillinger opfyldt Medium, at vi betragte og maa betragte dens Gjerninger; først naar den har Kirken til Baggrund, faar den sit rette Relief.

Alexander VI og Cæsar Borgia ere uigjenkaldelig hjemfaldne til Historiens Dom. Dem formaar ingen at rense eller frikjende for de Beskyldninger for Svig, Mord og Rov, som Samtiden, støttet til uomstødelige Vidnesbyrd, har fremført, og som de senere Tiders Forsken har godkjendt. For Lucrezias Vedkommende stiller Sagen sig anderledes. For den almindelige Bevidsthed staar hun som en rasende Mænade med Giften i den ene Haand og Dolken i den anden; som

*) Guicciardini. — Macchiavelli. — Brantôme. — Roscoe. — Gregorovius, Stuttgart. 1874.

en saadan har man lige siden Guicciardinis og Macchiavellis Dage betragtet hende; som en saadan har Victor Hugo og Donizetti bragt hende paa Scenen; men Alexander VI's og Cæsar Borgias Historie *er* skreven, Lucrezias har derimod indtil vore Dage kun været en Legende og Beretningen om hendes Ugjerninger kun en hovedsagelig fra Guicciardini nedarvet Tradition, for hvis Paalidelighed intet historisk Bevis nogensinde er ført. Allerede Roscoe ytrede Tvivl om, at Lucrezia Borgia havde været den Furie, man vilde gjøre hende til, og i de seneste Aar ere mangfoldige Skribenter, baade italienske og andre, optraadte som Forsvarere for denne saa haardt bedømte Fyrstinde*).

Slægten Borja eller Borgia, som Italienerne udtale Navnet, stammede fra Spanien og paastod at nedstamme fra Arragoniens gamle Konger. Om dette forholder sig saa eller ej, vil nu vanskelig kunne paavises, og Familiens egentlige Historie begynder først med Alfonso Borgia, hvis Fader snart kaldes Juan, snart Dominico, og hvis Moders Familienavn end ikke er opbevaret; hendes Døbenavn var Francisca.

Denne Alfonso var født i 1378 i Jativa ved Valencia og blev senere Biskop i sidstnævnte By. Da Kong Alfonso af Arragonien bemægtigede sig Herredømmet i Napoli, fulgte Bispen ham til dette Land og blev 1444 Kardinal. Han opslog sin Bolig i Rom og samlede sine talrige Frænder, navnlig Medlemmerne af de valencianske Adelsslægter Mila eller

---

*) Saaledes Italienerne Campori (Modena 1866), Antonelli (Ferrara 1867), Zucchetti (Milano 1869), Cittadella (Ferrara 1872); — Franskmændene Armand Baschet (Aldus Manutius's Breve, Venezia 1867), Ollivier (Paris 1870); — Englænderen William Gilbert (London 1869); — Tyskeren Gregorovius, som her hovedsagelig er fulgt, har søgt sit Materiale i Arkiverne i Rom, Modena, Mantova, Nepi, Pesaro, Ferrara og Firenze.

Mella og Lanzol, om sig. Af hans Søstre blev Katarina Borgia gift med Don Juan Mila, Baron af Mazalanes, og Isabella med Don Jofré Lanzol af Jativa og ved ham Moder til Pedro Luis og Rodrigo Lanzol samt til flere Døtre. I Aaret 1455 besteg Kardinal Alfonso Borgia Pavestolen under Navn af Calixt III og gav da ved Adoption de to sidstnævnte Søstersønner sit Navn. Saaledes blev Rodrigo Lanzol, hvem vi af de nævnte Nepoter her nærmest have at sysselsætte os med, Rodrigo Borgia.

Da han var 26 Aar gammel, havde han allerede bragt det til at være Kardinal og den hellige romerske Kirkes Vicekantsler. Calixt III's Død (6te August 1458) rokkede ikke hans Magt, og han udvidede stedse sin Indflydelse under de følgende Paver Pius II, Paul II, Sixtus IV og Innocens VIII. Kardinal Borgia beboede den forhenværende Møntbygning i Kvarteret Ponte, som han havde omskabt til et prægtigt Palads, der nu tilhører Familien Sforza Cesarini. Her har han formodentlig, — thi om hans Privatliv i denne Periode vides næsten intet —, ført et lige saa tøjlesløst udsvævende Liv som et Aars Tid efter i det for sine skjønne Kvinder berømte Siena, hvor han en Dag foranstaltede et Bacchanal, der paadrog ham en skarp Tilrettevisning af Pius II. Pavens Brev, der er skrevet i Petriolo den 11te Juli 1460, giver en kort Skildring af den nævnte Fest.

Det var især en over alle Grænser gaaende Sanselighed, som beherskede Rodrigo Borgia lige til hans sidste Levedag, og det faldt ham saa meget lettere at finde rigelig Tilfredsstillelse, som han var en Mand af sjelden Skjønhed og Kraft. Sædvanlig tænker man sig ham som et frastødende, skummelt og uhyggeligt Menneske, men dette er aldeles fejlagtigt. Samtidige Forfattere skildre ham ganske anderledes. Hieronymus Portius skriver saaledes 1493: «Pave Alexander er af høj Væxt og af middel Hudfarve; hans Øjne ere sorte, Munden noget fyldig. Hans Sundhed er blomstrende, og han udholder med en Lethed, der overgaar al Beskrivelse, An-

strengelser og Besværligheder af enhver Art. Han er overordentlig veltalende; alt udannet Væsen er fremmed for ham». Jason Mainus fra Milano priser «hans ædle Skikkelse, straalende Pande, kongelige Bryn, majestætiske Aasyn, hans Legemes heroisk-skjønne Bygning o. s. v., og Historieskriveren Gasparo fra Verona siger om ham: «han er skjøn, med et behageligt og muntert Aasyn, og i Besiddelse af en fin og sød Veltalenhed. Naar han ser herlige Kvinder, bevæger han dem paa en fast vidunderlig Maade til Kjærlighed, og han drager dem til sig, stærkere end Magneten tiltrækker Jernet».

For denne uimodstaaelige Tiltrækningskraft faldt omtrent i 1466 eller 1467 en Romerinde, Vannozza Catanei, som Offer. Hun var født i Juli 1442, men hendes Familieforhold kjendes ikke. Samtidige Skribenter give hende ogsaa Døbenavnene Rosa og Catarina; selv kalder hun sig i authentiske Aktstykker udelukkende Vannozza Catanei. Det første Navn er en Forkortelse af Fornavnet Giovannozza, det sidste og meget almindelige Navn er opstaaet af Titelen Capitaneus. I et Notarial-Dokument fra 1502 hedder hun endnu Vanotia de Captaneis, og at hun ikke, som Litta mener, har hørt til Huset Farnese, ses af adskillige Skrifter fra den Tid, hvor hun udtrykkelig kaldes Madonna de casa Catanei.

Under hvilke Forhold Vannozza levede, da hun lærte Kardinal Borgia at kjende, er ubekjendt. At hun har hørt til de talrige og i Italien aldeles ikke ringeagtede*) fornemmere Hetærer, er lidet rimeligt, da ellers den Tids Novellister og Epigrammatikere næppe vilde have undladt at omtale hende. At hun har været gift med en vis Domenico af Arignano, som Infessura**), — der rigtignok var en samtidig og tilmed Romer, — og efter ham Mariana***) berette, kan ikke have sin Rigtighed, da det i hendes Ægteskabskontrakt med Man-

*) I et — senere — Dokument kalder den venetianske Regering disse Kvinder «nostre bene merite meretrici».

**) En romersk Krønikeskriver.

***) En spansk Historieskriver.

tuaneren Carlo Canale, altsaa i et Notarialdokument, udtrykkelig hedder, at dette er hendes andet Ægteskab. Havde hun været gift med Domenico af Arignano, maatte det have heddet hendes tredje, thi da hun ægtede Canale, var hun Enke efter en Mailænder, Giorgio di Croce, hvem Kardinal Borgia havde skaffet Embedet som apostolisk Scriptor hos Pave Sixtus IV. Hun boede med denne sin Mand i et Hus paa Pladsen Pizzo di Merlo, som nu hedder Sforza Cesarini, ikke langt fra sin Elskers Palads.

Det er i Aaret 1480, at Giorgio di Croce første Gang kommer til Syne som Vannozza Cataneis Ægtefælle; men i det nævnte Aar var hun allerede ved Rodrigo bleven Moder til Juan, Cæsar Borgia og Lucrezia Borgia. Mariana lader en anden af Kardinalens Bastarder, Don Pedro Luis, ligeledes være en Søn af Vannozza og noget ældre end hendes tre oven for nævnte Børn, men herfor er der endnu ikke ført noget fyldestgjørende historisk Bevis, om Sagen end er bleven hævet til en ikke ringe Grad af Sandsynlighed.

Naar Cæsar og Lucrezia Borgia vare fødte, har man hidtil været uvidende om, men Gregorovius har af uomstødelige Dokumenter godtgjort, at Cæsar var født i April 1476, — altsaa nogle Aar senere, end man har antaget, — og Lucrezia den 18de April 1480. Hendes Fader var dengang 49 og hendes Moder 38 Aar gammel. Den Tid, paa hvilken Lucrezia blev født, maa i Sandhed kaldes skrækkelig. Pavedømmet havde afført sig al præstelig Hellighed, Religionen var i Bund og Grund forvansket, Sædernes Fordærvelse gik over alle Grænser. Overalt i hele Italien blev der daglig begaaet Snigmord, Voldtægt og Blodhævn, og Lovens afmægtige Arm kunde ikke ramme Gjerningsmændene. I Rom rasede vilde og blodige Fejder mellem Adelsslægterne, og som i Montecchiernes og Cappulettiernes Dage styrtede man sig med Sværdet i Haanden over hverandre, naar man mødtes i Gader og Stræder. I Kvartererne Ponte, Pariole og Regola droge bevæbnede Bander af de fejdende Slægters Tilhængere

omkring, og daglig forefaldt der blodige Kampe. For at gjøre Ulykken og Forvirringen fuldstændig rejste Guelfernes og Ghibellinernes gamle Partier sig igjen i Rom, Familierne Savelli og Colonna mod Paven, Orsinierne for ham, medens Adelsslægterne Valle, Margana og Sta. Croce, opflammede af Blodhævn, sluttede sig til disse Partier.

Medens saaledes Tvedragt og Ufred hærgede den evige Stad og dens Omegn, har uden Tvivl den lille Lucrezia levet i Fred og Ro i Huset paa Pladsen Pizzo di Merlo hos sin Moder, hvem Kardinal Borgias mægtige Arm i fornødent Fald kunde beskytte. Vi kunne uden Vanskelighed danne os et Billede af Vannozzas Hus, da endnu den Dag i Dag mangfoldige Huse i Rom ere indrettede noget nær paa samme Maade som i Renaissancen. Det har i det hele været massivt og skummelt; plumpe Trapper af Peperinsten førte ind til den egentlige Bolig, som bestod af en stor Sal med Smaaværelser paa Siderne. Gulvene vare af nøgne Fliser, Loftet af Bjælker og Tavlværk og overmalet, Væggene hvidtede og vel af til ved højtidelige Lejligheder behængte med Tæpper. Hist og her paa Væggen har der været anbragt Relikvieskrin og Billeder af Helgene og Madonna med brændende Lamper foran. Plumpe og massive Møbler, store, brede Himmelsenge, høje Stole af brunt, udskaaren Træ og belagte med Hynder, tunge Borde med Plader af Marmor eller kunstigt sammenføjede Træstykker stode omkring ved Væggene. I den store Sal har der derhos staaet mægtige Dragkister af malet eller udskaaret Træ, hvori en rig Beholdning af alskens Klenodier, Klædningsstykker og Linned.

Langt prægtigere har selvfølgelig Rodrigo Borgias nærliggende Palads været indrettet. En Kardinal paa den Tid maatte føre et fyrsteligt Hus og holde en talrig Hofstat, og Vannozzas Elsker var rig nok til i begge Henseender at overtræffe de fleste af sine Embedsbrødre. Alene Embedet som Vicekantsler indbragte ham aarlig 8,000 Guldgylden, og af sine talrige Abbedier i Italien og Spanien, af sine tre Bis-

pedømmer Valencia, Portus og Carthago hævede han uhyre Summer; Giacomo da Volterra skildrer i 1486 hans Rigdom og Pragt i de stærkeste Udtryk og erklærer, at ingen af samtlige Kardinaler kunde maale sig med ham i Henseende til Mængden af jordisk Gods, Kardinal d'Estouteville alene undtaget.

Foruden Paladset paa Pizzo di Merlo har Kardinal Borgia sagtens ogsaa ejet det af Stefano Nardini i 1465 fuldendte Palads i Kvarteret Parione, som nu hedder Palazzo del Governo Vecchio. Her residerede Borgia i Januar 1482, hvad der ses af Ægteskabskontrakten mellem hans uægte Datter Girolama Borgia og Gianandrea Cesarini. De to Forlovede vare omtrent 13 Aar gamle og døde allerede begge i det følgende Aar. Var denne Girolama ogsaa en Datter af Vannozza? Afgjort kan det ikke benegtes, men det er lidet rimeligt. Der gives overhovedet kun et eneste authentisk Vidnesbyrd, som nævner Rodrigos Børn sammen med deres Moder, og det er Gravskriften over Vannozza i Sta. Maria del Populo; der kaldes hun: Moder til Cæsar, Juan, Jofré og Lucrezia, medens der aldeles ikke er Tale om den førnævnte Don Pedro Luis, eller om Girolama eller om endnu en Bastard af Cardinalen, Isabella, hvem han den 1ste April 1483 giftede med Adelsmanden Piergiovanni Matuzzi fra Kvarteret Parione.

Den ovenfor nævnte Jofré (ɔ: Gotfred) var et Aarstid eller to yngre end Lucrezia, og det maa antages, at Kardinalens Kjærlighed for den 40-aarige Vannozza snart efter begyndte at kølnes, skjønt han derfor ingenlunde unddrog hende sin mægtige Beskyttelse. Ved ham var Vannozza bleven velhavende og lod i Sta. Maria del Popolo bygge et Familiegravsted, hvor i 1486 hendes Ægtefælle Giorgio di Sta. Croce og deres Søn Ottaviano bleve jordede. Kardinalen skyndte sig at lade sine Børns Moder slutte et nyt Ægteskab, og hans Valg faldt paa Mantuaneren Carlo Canale, der var traadt i Tjeneste hos Kardinal Sclafetano af Parma, og som den 8de

Juni 1486 blev forenet med Vannozza. Dengang boede hun paa Branchispladsen i Kvarteret Regola, hvorhen hun altsaa maa være flyttet strax efter sin første Mands Død. Af et Brev fra Kardinal Lodovico Gonzaga af 19de Februar 1488 ses det, at heller ikke dette Ægteskab var barnløst.

Borgia havde imidlertid, maaske alt flere Aar tidligere, ladet sin Datter Lucrezia forlade Moderens Hus og overgivet hende til en Dame, som havde stor Indflydelse over ham. Denne Kvinde var Adriana af Mila, en Datter af Rodrigos kjødelige Fætter, Don Pedro, Calixt III's Neveu. Hun var eller havde været gift med Lodovico Orsini, Herre af Bassanello, og havde ved ham en Søn, Orsino Orsini, som blev gift i 1489 — hvorom senere, — i hvilket Aar hendes Ægtefælle ikke mere var i Live. Hun beboede et af Orsiniernes Slotte, rimeligvis Palazzo Orsini paa Monte Giordano i Nærheden af Engelsbroen og Kardinal Borgias Palads.

Til denne Dames Varetægt og Uddannelse blev nu altsaa den lille Lucrezia betroet. Om hun senere nogle Aar var i Pension i et Kloster, hvor Pigebørn af god Familie dengang, som nu, opdroges, kan ikke afgjøres; men hvis den Skildring, Infessura giver af Ryggesløsheden i de romerske Nonneklostre, er sand, kunde nok endogsaa en Rodrigo Borgia have Betænkelighed ved at betro sin Datter til saadanne Hellige. At Lucrezia senere, da hendes Fader var Pave, en Tid lang valgte Klosteret San Sisto ved den Appiske Vej til Asyl, kunde dog maaske være sket af den Grund, at hun der som Barn muligen har opholdt sig i nogen Tid for at nyde Religionsundervisning eller i det mindste deltage i Udøvelsen af religiøse Handlinger og Ceremonier. En saadan rent ydre Iagttagelse af kirkelige Former og Forskrifter er og har altid været det egentlige Grundlag for en italiensk Kvindes Opdragelse. Hvad man gik ud paa, var ikke at uddanne Hjerte og Sjæl, men kun paa at tilvejebringe en — om man saa maa sige — skjøn ydre Form af religiøs Anstand, der omgav den unge Kvinde paa alle Sider og tjente hende til mo-

ralsk Støttepunkt. At synde gjorde ingen Kvinde hæslig; men selv af den ubodfærdigste Synderinde fordrede Skik og Brug nøjagtig Opfyldelse af alle kirkelige Pligter, saa at hun, trods sin Ubodfærdighed, fremtraadte som en vel oplært kristen Kvinde. Det vilde være fejlagtigt at kalde dette en Maske, thi det vilde forudsætte en moralsk Proces, en selvstændig Tænken over religiøse Spørgsmaal, hvad der baade fordum var og endnu er Italienerinden aldeles fremmed; Religionen var og er endnu blot og bar Opdragelsesform.

Den egentlige humanistiske Dannelse kunde Nonneklostrene ikke yde, og de unge Piger af fornem Familie vejledes derfor heri af Lærere. Det er ingenlunde nogen Overdrivelse at paastaa, at velhavende og fornemme Mænds Hustruer og Døtre i det 15de og 16de Aarhundrede besade en langt grundigere og lærdere Dannelse end vor Tids Damer. Renaissancens Kvinder søgte Dannelsen hos den klassiske Oldtids store Forfattere; lige over for disse var alt andet ubetydeligt; men netop den daværende Kulturs indskrænkede Omraade og de forholdsvis faa, men rigtsprudlende Kilder, hvorfra den drog sin Næring, avlede en Grundighed, Sikkerhed og Lærdom, som i vore Dage med deres uoverskuelige Forraad af Dannelsesstof er en Umulighed. Den nuværende kvindelige Uddannelse drager, i Modsætning til Renaissancens, sit Næringsstof fra det *moderne*, og skjønt den ganske vist i Hovedsagen gaar ud paa Tilegnelsen af to, tre Konversationssprog og Klaverspil, paa hvilke Ting der anvendes en uforholdsmæssig Tid, medfører dog Dannelsesstoffets Mængde i Forbindelse med Belletristik, Avis- og Romanlæsning, men fremfor alt vor Tids Tørst efter Adspredelser og Forlystelser af enhver Art, at den moderne kvindelige Dannelse i Almindelighed er hul og overfladisk og fra et videnskabeligt Standpunkt maa kaldes intetsigende. I Renaissancens Tid var Klaveret*) ubekjendt; Romanen begyndte først at spire frem;

*) Enhver vel opdragen Kvinde spillede Luth.

der blev nok skrevet Digte, men hovedsagelig paa Latin; Pressen og Boghandelen vare i deres Barndom, Theatret først i Færd med at opstaa, og det, vi nu kalde international Literatur eller Dannelse, bestod i et med Lidenskab drevet Studium af Klassikerne. Man maa imidlertid ingenlunde tro, at dette Studium hos Renaissancens Kvinder avlede det haarde, knudrede, mandhaftige, som hos mangfoldige af vor Tids «femmes savantes» virker saa frastødende paa Mænd af Aand; den lærde eller klassiske Dannelse var hos Italienerne ikke nogen Fjende af den kvindelige Ynde, men forhøjede den tvært imod. Giacoma da Bergamo fremhæver i sin Bog de claris mulieribus (1521) netop «den utrolige Blufærdighed og Tugtighed» — eller, som man nu vilde sige, — den overordentlige Ynde og fuldendte kvindelige Gratie, hvormed denne eller hin Digterinde eller Talerinde især henrev sine Tilhørere. Han har ikke Ord nok til at prise Cassandra Fedeli, Ginevra Sforza og Hippolyta af Arragonien for deres overordentlige Ynde i enhver Bevægelse, rolige kongelige Optræden, fine Dannelse, sjeldne Veltalenhed, udmærkede Skjønhed og «Blufærdighed» *). Denne Blufærdighed (pudor) var ikke andet end en begavet Kvindes naturlige Ynde, potenseret ved Opdragelsen, og svarede fuldkommen til, hvad vi hos Manden kalde kavallermæssig Anstand. Denne «pudor» besad Lucrezia Borgia i højeste Grad, og den var — foreløbigen bemærket — vistnok hendes Hovedynde.

Til at glimre mellem Italiens klassisk dannede Kvinder kom Lucrezia aldrig, thi endskjønt hendes Opdragelse for sin Tid var meget fuldstændig, synes den dog ikke at have hævet sig betydelig over det sædvanlige. «Hun talte spansk, græsk,

*) Yderligere Exempler paa disse Egenskaber forbundne med endnu højere aandelig Uddannelse afgive de berømte Navne Costanza Varano, Battista Sforza (gift med Federigo af Urbino), Isotta Nugarola fra Verona, Isabella Gonzaga, Elisabetta af Urbino og fremfor alle Vittoria Colonna, Pescaras berømte Hustru, og Veronica Gambara.

italiensk og fransk, ogsaa lidt latin», siger Bayards Biograf 1512, — «og i alle disse Sprog skrev og digtede hun»; men det var dog først i en senere og roligere Periode af sit Liv, at hun under Bembos og Strozziernes Paavirkning arbejdede paa at fuldstændiggjøre sin Uddannelse. Der haves flere hundrede Breve fra hendes Haand; to til Bembo ere skrevne paa spansk, alle de øvrige paa italiensk; deres Indhold er for det meste ubetydeligt, og der viser sig ingen Aandsdybde i dem. Haandskriften er snart stærk og energisk som hendes Faders, snart skarp og fin som Vittoria Colonnas.

Om Lucrezias Kundskaber i Latinen giver hendes Fader selv den Oplysning, at hun ikke havde dette Sprog fuldkommen i sin Magt. Imidlertid var hun dog tilstrækkelig hjemme deri til senere at optræde som Pave Alexanders Stedfortræder i Vaticanet med Bemyndigelse til at aabne indløbende Breve. Det græske Sprog kan hun — selv bortset fra Stedet hos Bayards Biograf — heller ikke have været ukjendt med; thi i hendes Ungdom blomstrede endnu i Rom de af Chrysoloras og Bessarion stiftede græske Literaturskoler eller Affødninger af disse. Iblandt de mangfoldige Grækere, som opholdt sig i Rom, var en, Lodovico Podocatharo, Sekretær hos Dronning Carlotta af Cypern, og maaske har han givet Kardinal Borgias Børn Undervisning i Græsk.

Hvem der har givet den unge Pige Undervisning i Poesi, ɔ: Vejledning i at skrive Sonetter, er ubekjendt. At Lucrezia har skrevet Vers, ses af det anførte Sted hos Bayards Biograf og er i øvrigt en Selvfølge, da alle dannede Italienerinder paa den Tid skreve saadanne; men da hverken Bembo eller Strozzierne eller Aldus Manutius nævne hende som Digterinde, og der ej heller kan paavises poetiske Arbejder af hende, — thi at hun selv har forfattet den spanske Canzone i Brevet til Bembo, er alt andet end vist, — saa er der intet, som berettiger Literærhistorikerne Quadrio og Crescimbeni til at anvise hende Plads paa det italienske Parnas.

Saa meget om Lucrezia Borgias Uddannelse i boglige Kunster; Kundskab om andre og beklageligere Ting kunde hun allerede som Barn ikke undgaa at faa. Hendes Moders Ægtefælle var ikke hendes Fader; hun og hendes Søskende vare Børn af en Kardinal, og skjønt hun af alle blev behandlet som Rodrigo Borgias Niece, fattede hendes vaagnende Bevidsthed dog snart Betydningen af et Forhold, som Kirkens Love fordømte, og som for Verdens Øjne vel ingenlunde var usædvanligt, men derfor ikke mindre brødefuldt. Jævnsides hermed har hun imidlertid upaatvivleligt levende følt, hvilke timelige Fordele dette Forhold bragte hende og endnu mere i Tiden kunde bringe hende. Hun erfarede snart, at næsten alle Kardinaler levede med Friller og havde talrige Børn, som bleve rundelig forsørgede; hun hørte om Kardinalerne Giuliano della Roveres, Piccolominis og d'Estoutevilles Bastarder og om de Godser og Rigdomme, disse kom i Besiddelse af; hun saa Pave Innocenz's Børn opnaa høje Æresposter; man viste hende denne Paves Søn Franceschetto Cibo og hans Gemalinde Maddalena af Medici; hun vidste, at Vaticanet var fuldt af Pavens Børn og Børnebørn, saa dennes Datter Teodorina, der var gift med Genueseren Uso di Mare, gaa ud og ind af det pavelige Slot og var mulig endog til Stede ved dennes Datters Donna Perrettas Bryllup (1488) med Marchese Alfonso del Carretto, som blev fejret i Vaticanet med uhyre Pragt. Ogsaa i sine nærmestes Kreds havde hun allerede da(?) set et Exempel paa, hvad man kunde haabe og vente, naar man var en Kardinals Bastard, idet hendes ældste Broder — eller Halvbroder — Don Pedro Luis, uvist naar, var bleven Grande af Spanien. Mariana beretter, at Kardinalen for sin nævnte Søn havde *kjøbt* Hertugdømmet Gandia i Valencia, hvad der kan give en Ide om Rodrigo Borgias uhyre Rigdomme. Don Pedro Luis var imidlertid allerede død i 1491, og hans Broder eller Halvbroder, Don Juan, arvede Hertugdømmet Gandia efter ham.

Af alle de slette Exempler, som Lucrezia Borgia daglig havde for Øje, var hendes egen uværdige Faders det mest oprørende. Som tidligere bemærket var hans Lidenskab for den aldrende Vannozza kølnet, og i 1489 — da Lucrezia altsaa var 9 Aar gammel, — fremtræder han som Tilbeder af Giulia Farnese, en ung og overordentlig skjøn Kvinde, som s. A. ægtede Orsino Orsini, Søn af Kardinalens Veninde og Fortrolige Adriana af Mila og Lodovico Orsini, Herre af Bassanello, som begge tidligere ere omtalte. Det er denne brødefulde Forbindelse mellem den 14-aarige Giulia og den 58-aarige Kardinal og senere Pave, som lagde Grundvolden til Huset Farneses Storhed. Før den Tid var det kun en Slægt af smaa Landbaroner i det romerske Etrurien; de paastode at nedstamme fra Longobarder og Franker*) og ejede Ischia, Caprarola og Capodimonte, samt Farneto, efter hvilket de skulle have antaget deres Familienavn. Senere kom de ogsaa for en kort Tid i Besiddelse af Isola Farnese, en Borg paa det ældgamle Vejis Ruiner, nævnes ogsaa af og til fra det 12te Aarhundrede som Konsuler og Podestater i Orvieto aller som pavelige Capitani, men vare i øvrigt endnu i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede uden Betydning. Først Ranuccio Farnese, en af Pave Eugen IV's dygtigste Feltherrer, skaffede sit Hus mere Anseelse; hans Søn Pierluigi var gift med Giovanella dei Gaetani (fra Sermoneta) og Fader til 5 Børn, hvoriblandt den nævnte Giulia og Alessandro Farnese, der kunde takke sin Søsters Elsker for den Kardinalhat, som senere blev Grundvolden for Paul III's Pavedømme og Huset Farneses verdslige Magt**).

Ægteskabet mellem Giulia Farnese og den ligealdrende Orsino Orsini blev under Kardinalens Auspicier sluttet den

---

*) Denne Paastand er af flere Grunde ikke aldeles usandsynlig. Et i Huset Farnese meget almindeligt Navn er Ranuccio (frankisk: Ragnachair, nordisk: Regnar).

**) Denne Familie uddøde 1758 med Dronning Elisabeth af Spanien.

11te Maj 1489 i Paladset Borgia. Om den unge Kone allerede da var falden som et Offer for den ryggesløse Vellystning, kan ikke afgjøres; som hans erklærede Elskerinde, — paa en Gang Faderens Frille og Datterens Veninde, — fremtræder hun først 2 Aar senere. Madonna Adriana, Frillens Svigermoder og Lucrezias Fostermoder, kjendte og taalte denne oprørende Forbindelse og gjorde sig derved medskyldig i sin Sønnekones Skændsel, men hun opnaaede rigtignok derved et næsten uindskrænket Herredømme over Kardinalen.

Dennes to ældre Bastarder havde imidlertid naaet Ynglingealderen. Den ældste, Juan, opholdt sig i sit Hertugdømme Gandia i Spanien, den næstældste, Cæsar, udnævnte Innocenz VIII paa Faderens Forlangende til Kirkens Protonotar og lovede ham Bispedømmet Pampelona. Samtidig hermed blev Kardinal Borgias yngste Søn, den niaarige Jofré, Domherre og Erkediakon af Valencia. Som man ser, var det endnu dengang i Spanien, at Rodrigo søgte sine Børns Lykke, og af samme Grund var det, at han formaaede en spansk Stormand til at bejle til den elleveaarige Lucrezias Haand. Denne Herre var Don Cherubin Juan de Centelles, Herre til Val d'Ayora i Valencia, en Broder til Greven af Oliva. Den 26de Februar og den 16de Juni 1491 bleve Ægteskabskontrakterne, i Følge hvilke Bruden skulde have en Medgift af 300,000 Timbres eller valencianske Sous, udfærdigede i Rom, og Lucrezia Borgia saa saaledes allerede som elleveaarigt Barn en fremmed Vilje raade over hendes Haand og over hendes Livs Lykke og var fra den Tid af aldrig mere Herre over sin Skæbne. Forbindelsen mellem Lucrezia og Don Cherubin kom imidlertid aldrig i Stand; Hindringer, som vi ikke kjende, eller forandrede Beregninger fra Kardinalens Side opløste denne Forlovelse, og paa samme Tid, som denne var retsgyldig sluttet per procurationem, havde Faderen udset hende en ny Brudgom. Det var Don Gasparo, Søn af Don Juan Francisco da Procida, Greve af Aversa, en i Neapel bosat Spanier. Den nye Brudgom, som var henved

15 Aar gammel, blev, som det i Notaren Beneimbenes Dokument af 9de November 1492 udtrykkelig anføres, den 30te April 1491 ved Prokuration trolovet med Lucrezia Borgia, og da hendes Forlovelse med Don Cherubin, som anført, var bleven retsgyldig sluttet den 26de Februar og anerkjendt som saadan i Juni s. A. (1491), fremgaar heraf den besynderlige Kjendsgjerning, at Kardinal Borgia har forlovet sin Datter med to unge Spaniere paa én Gang*).

Men heller ikke Forbindelsen med Don Gasparo kom nogensinde i Stand, thi kort efter indtraf der Begivenheder, som aldeles forandrede Forholdet. Den 25de Juli 1492 døde Pave Innocenz VIII, og af de fire Kardinaler, der optraadte som Kandidater til Tiaraen, begge Sixtus IV's Nepoter, Rafaello Riario og Giuliano Rovere (den senere Julius II), Ascanio Sforza, en Broder til Hertug Lodovico Moro af Milano, og Rodrigo Borgia, lykkedes det den sidste ved skamløse Bestikkelser at overvinde sine Medbejlere, saa at han, den over hele Evropa berygtede Vellystning, den 11te Avgust besteg Apostelen Peders Stol. Endskjønt adskillige Stater udtalte sig med Bitterhed om det stedfundne Valg som Venezia, hvis Sendebud i Milano offentlig erklærede, at den hellige Stol var solgt ved Simoni og tusinde Bedragerier, var dog den Nimbus, som omgav Pavemagten, endnu stor nok til at skaffe Vannozzas Elsker og Giulia Farneses Forfører almindelig Anerkjendelse, og ved Kroningen, som foregik med uhyre Pragt den 26de Avgust, hyldede Romerne med Begejstring den ryggesløse Vellystning, hvis Udsvævelser vare kjendte af alle, som den hellige Fader og Guds Statholder paa Jorden.

Ved sin Kroningsfest udnævnte Pave Alexander sin nu 16-aarige Søn Cæsar Borgia til Biskop af Valencia, en Ud-

---

*) Paalideligheden af de anførte Data fremgaar af Notaren Beneimbenes Protokolbog og af en Afskrift af samme i Hospitalet ad Sancta Sanctorum's Archiv i Rom.

nævnelse, som Kongen af Spanien først efter lang Tøven og mange Vanskeligheder fandt sig i; Juan Borgia, Biskop af Monreale, en Søn af Pavens Søster Giovanna, fik Kardinalshatten, og alle Medlemmer af Familien Borgia, dens Venner og Tilhængere bleve rigelig aflagte med indbringende Embeder og Æresposter. At den simple spanske Adelsmand Gasparo under saadanne Omstændigheder ikke mere kunde betragtes som en passende Ægtefælle for Lucrezia, er en Selvfølge, og Paven besluttede derfor at hæve sin Datters Forlovelse og kun at skjænke hendes Haand til en Fyrste. Lodovico Moro og Kardinal Ascanio Sforza foresloge ham deres Slægtning Giovanni Sforza, Greve af Cotognola og Kirkens Vikar i Pesaro, og denne fandt Naade for den hellige Faders Øjne. Giovanni Sforza, en Bastard af Costanzo af Pesaro, hvem han ved Sixtus IV's og Innocens VIII's Naade havde fulgt i Regeringen, var en smuk og dannet 26-aarig Mand. Han havde været gift med Maddalena Gonzaga, der var død den 8de Avgust 1490. Paa Efterretningen om, at Paven havde valgt ham til sin Svigersøn, ilede Sforza fra Pesaro til Rom, for at ingen skulde komme ham i Forkjøbet, og ankom til den evige Stad den 31te Oktober 1492. Her tog han ind i Kardinalen af San Clementes Palads, som endnu den Dag i Dag knejser lige over for Paladset Giraud-Torlonia. Men samtidig hermed kom Don Gasparo, ledsaget af sin Fader, ligeledes til Rom og gjorde sine nu saa meget lovende Rettigheder paa Lucrezia gjældende. Det 12-aarige Barn blev saaledes en viljeløs Gjenstand for Strid mellem tvende Friere og selvfølgelig ogsaa Gjenstand for offentlig Skandale. Paven bekymrede sig imidlertid ikke om Gasparo og hans Faders Raab, men hævede den 8de November sin Datters Forlovelse. Don Gasparo maatte finde sig i sin Skæbne og fandt betydelig Trøst i en Afstaaelsessum af 3,000 Dukater, som Paven lod ham udbetale. Den 2den Februar 1493 sluttedes derpaa Forlovelsen mellem Giovanni Sforza og Lucrezia

Borgia i Vaticanet*). Til Stede vare Milanos Afsending samt Alexanders fortrolige Venner og Tjenere, Juan Lopez, Juan Casanova og Gehejmekammerherrerne Pedro Caranza og Juan Marades. Pavedatteren skulde have en Medgift af 31,000 Dukater og inden et Aar afhentes af sin Ægtefælle til dennes Land. Et Haandskrift i Pesaro melder, at Sforza af Glæde over dette lykkelige Udfald gav en glimrende Fest i sit Slot i Pesaro, og at alle Gjæsterne med Fyrsten selv og Monsignor Scaltes, Pavens Sendebud, i Spidsen, under lydelig Jubel dansede fra Riddersalen ud i Slotsgaarden og derfra videre gjennem alle Byens Gader, selvfølgelig til stor Fornøjelse for Pesaros adstadige Borgere.

Den unge Brud tillige med hendes Opdragerinde Adriana af Mila holdt imidlertid Hof i Paladset Sta. Maria in Porticu paa venstre Side af Peterstrappen og næsten lige over for Inkvisitionspaladset, medens Vannozza, hvem Begivenhederne fjernede mere og mere fra hendes Børn, og hvis Navn fra dette Tidspunkt af nævnes sjeldnere og sjeldnere, boede i sit Hus i Regolakvarteret tillige med sin Mand Canale, som Alexander havde udnævnt til Soldan eller Kommandant i Torre di Nona, der snart skulde vinde en uhyggelig Navnkundighed som Fangehul. Blandt de mangfoldige store Herrer, som gjorde Pavedatteren deres Opvartning i Sta. Maria in Porticu, optræder paa denne Tid ogsaa den Mand, som engang efter voldsomme Storme skulde føre hende i sikker og rolig Havn: Alfonso af Este, Arveprins af Ferrara. Han var den Gang en Yngling paa 16 Aar og havde i et Aarstid været gift med Anna Sforza, en Søster til Lodovico Moros Neveu Gian-Galeazzo og altsaa en Slægtning af Lucrezia Borgias Forlovede.

---

*) Det synes, som om Alexander VI samtidig hermed har set sig om efter en fjerde Brudgom for sin Datter, thi i en Depeche fra Gianandrea Boccaccio til Hertug Ercole i Ferrara, dateret Rom, 25de Februar 1493, tales om en Forbindelse mellem Lucrezia og en spansk Greve de Prada, og der tilføjes, at først hvis dette Project slog fejl, skulde hun ægte Giovanni Sforza.

Denne kom først til Rom den 9de Juni (1493) og holdt et prægtigt Indtog gjennem Porta del Popolo. Fra en Loggia i Paladset betragtede Lucrezia det straalende Tog og gjengjældte med fortryllende Venlighed sin Brudgoms ærbødige Hilsen. Sforza var — efter en 10 Aar senere slaaet Medaille at dømme — en stadselig Mand med langt nedhængende Haar og et stærkt Skæg; Munden er fin, Underlæben trukken lidt tilbage, Næsen let bøjet, Panden hvælvet og fri, Ansigtstrækkene i det hele ædle. Den 12te Juni blev Formælingshøjtideligheden fejret i Vaticanet med stor Pragt. «Alle romerske Matroner», siger den i omstaaende Note nylig omtalte Boccaccio, «og de mest ansete Borgere vare indbudne til at overvære Højtideligheden, som desuden bivaanedes af den hellige Fader, 12 Kardinaler og 4 Sendemænd fra fremmede Magter». Efter at Bispen af Concordia havde holdt en Tale, gav Paven en glimrende Banket, hvor ogsaa Frillen Giulia Farnese var til Stede, og efter at der var overrakt det unge Par kostbare Gaver, opførtes der et Skuespil, hvis aldeles verdslige og meget lascive Indhold man kan efterse hos Infessura. Lucrezia Borgias Giftermaal med Sforza var Seglet paa det politiske Forbund, som Alexander VI havde sluttet med Lodovico Moro. Denne Fyrste vilde hidse Karl VIII af Frankrige paa Kongen af Neapel, under disses Strid skille sig af med sin sygelige Neveu og Myndling Gian Galeazzo og selv bemægtige sig Tronen i Milano. Endskjønt Kong Ferrante var vidende om, at der den 25de April i Rom var sluttet et mod ham rettet Forbund mellem Venezia, Milano, Paven og flere andre italienske Fyrster, lykønskede han dog Sforza i Anledning af hans Formæling, medens han samtidig paakaldte den spanske Konges Hjælp mod Alexander VI, hvis Levnet han kaldte rent ud afskyeligt. Hovedsagelig sigtede han herved til Pavens utilbørlige Forbindelse med Giulia Farnese, hvem Infessura uden Omsvøb kalder Pavens Concubine, og hvem Romerne med bidende Satire kaldte Kristi Brud. Det er ikke ganske klart, hvilke Bevæggrunde

denne unge Kvinde kan have havt til at leve i et langvarigt Ægteskabsbrud med en 62-aarig Olding, i hvem hun skulde have eller skulde kunne have æret Kirkens Ypperstepræst; thi hvor mægtig end Alexanders dæmoniske Natur monne have været, saa maatte den dog nødvendigvis nu have tabt meget af sin magnetiske Tiltrækningskraft. At se Verdens hellige Overhoved, for hvem alt knælede i Støvet, for sine Fødder, maatte ganske vist i højeste Grad kildre hendes Forfængelighed, ligesom det vist nok er hævet over enhver Tvivl, at hendes værdige Svigermoder, Madonna Adriana, og hele Farnesernes Slægt, der høstede Fordel af hendes Skam, have gjort Koblertjeneste. Uagtet en heftig Modstand i Kardinalkollegiet, hvis Leder var Giuliano Rovere, gjorde Paven sin Frilles Broder Alessandro Farnese, en højst udsvævende Yngling, den 20de September 1493 til Kardinal, — Folket døbte ham strax «Skjørtekardinalen», — og samme Dag udnævntes Ippolito af Este og Cæsar Borgia, som da var 17 Aar, til samme høje Værdighed, hvorved man altsaa for denne sidstes Vedkommende aldeles saa bort fra hans uægte Fødsel. «Skjørtekardinalens» Søster havde allerede i det foregaaende Aar skjænket den hellige Fader en Datter, som fik Navnet Lavra, og medens Farneserne og deres Tilhæng hoverede, flygtede Pavefrillens Ægtemand Orsini til sit Slot Bassanello for ikke i Rom at være et afmægtigt Vidne til den Beskæmmelse, der vederfores hans berømte Navn.

Giulia tog sig dette ikke i mindste Maade nær. Da Paven havde været skamløs nok til at gjøre sin Frille til Hofdame hos sin Datter, flyttede hun ind i Paladset Sta. Maria in Porticu og omgikkes Madonna Lucrezia, som om hun havde været hendes kjødelige Slægtning. Af et Brev af 23de og 24de December 1493 fra den senere Kardinal Lorenzo Pucci til hans Broder Giannozzo, hvori han omtaler et Besøg i det nysnævnte Palads, ses det, at Giulia var en Kvinde af glimrende Skjønhed, at hendes Haar — guldgult, som Lucrezia Borgias — naaede til Jorden, samt at hendes lille

Datter Lavra lignede Paven «adeo ut vere ex ejus semine orta dici possit». Det stadige og fortrolige Samliv med Giulia, hvis skændige Forhold til hendes Fader hun daglig var Vidne til, maatte nødvendigvis udøve en højst ufordelagtig Indflydelse paa Lucrezia. Var det end ikke ligefrem en Lastens Skole, var det dog en saa uafladelig Berørelse med Lasten, at det maatte være højst vanskeligt om ikke umuligt for en ung 14-aarig Pige at bevare et kydsk og tugtigt Sind. Maatte ikke det Usædelighedens Element, hvori hun levede, forgifte hendes Følelser, kvæle hendes Blufærdighed, sløve hendes moralske og ethiske Bevidsthed og tilsidst gjennemtrænge hele hendes Natur?

Hendes Ægtefælle Sforza var endnu i Rom og stod paa den fortroligste Fod med sine Svogre Cæsar Borgia og Juan af Gandia. Denne sidste havde — uvist naar, men i alt Fald før 6te Oktober 1492 — ægtet Donna Maria Enriquez, en Datter af Don Enrigo Enriquez, Storkomthur af Leon, og Donna Maria de Luna, der var beslægtet med Arragoniens Kongehus. Foruden at være Hertug af Gandia opnaaede han noget senere at blive Hertug af Suessa og Prins af Teano (i Neapel), da hans yngste Broder Jofré nemlig den 7de Maj 1494 i Napoli var bleven gift med Donna Sancia, en uægte Datter af Hertug Alfonso af Calabrien, der samme Dag som Kong Ferrantes Efterfølger besteg den neapolitanske Trone og blev kronet af Kardinallegaten Juan Borgia. Som man ser, havde Paven forsørget sine Bastarder ganske godt. Don Jofrés Giftermaal med den neapolitanske Prinsesse var en Følge af et Omslag i Alexanders Politik. Som ovenfor berørt havde Kong Ferrante anraabt Spanien om Hjælp mod den i Rom sluttede Liga mellem Venezia, Milano og den hellige Stol, og en Følge af den spanske Konges Mægling og af Udsigten til et glimrende Parti for Don Jofré var, at Paven udtraadte af Ligaen og sluttede sig til Spanien og Neapel. Men herved kom han paa en spændt Fod med Ligaens øvrige Medlemmer, især med Lodovico Moro, og altsaa ogsaa med

Familien Sforza, og til denne hørte Lucrezia Borgias Ægtefælle. Dennes Stilling, som i Begyndelsen havde været saa glimrende, begyndte derfor nu at blive betænkelig. Karl VIII af Frankrige havde begyndt at ruste sig for at drage til Italien, Lodovico Moro stod rede til at forene sig med Franskmændene mod Neapolitanerne, Paven holdt med disse sidste, og hans Svigersøn Sforza stod baade i Kirkens og i Milanos Tjeneste som Condottiere. Hans Stilling blev endnu farligere, da hans Slægtning Kardinal Ascanio Sforza, der hidtil havde været Pavens fortrolige, men nu aldeles havde brudt med den hellige Fader, forlod Rom og sluttede sig til Colonnaerne i Genazzano, som stode i Frankriges Sold. Allerede i April var Kardinal Giuliano Rovere flygtet fra Ostia til Frankrige, hvor han nu uophørlig ophidsede Karl VIII mod Paven, der som skyldig i Simoni burde stilles for et Koncilium og afsættes. Sforza tog endelig sin Beslutning og forlod Rom i Begyndelsen af Juni for at støde til den neapolitanske Hær, som under Hertug Ferrante af Calabrien samlede sig i Romagnaen; han førte sin Hustru og dennes Moder Vannozza med sig, og da Pesten begyndte at vise sig i Rom, lod den hellige Fader sin Frille og Koblersken Adriana følge med, idet han dog paalagde den første at vende tilbage til ham snarest mulig.

Den 8de Juni 1494 kom Lucrezia og hendes Ægtefælle til Pesaro, en den Gang ubetydelig By paa vel en 5,000 Indbyggere og Hovedstaden i det lille Fyrstendømme, som Sforza beherskede under Pavens Overhøjhed. Erindringer fra hendes kortvarige Ophold i denne By kunne vanskelig paavises nu. Slottet, hvori hun boede, undergik betydelige Forandringer under Pave Julius II's Slægt, som efter Familien Sforza herskede i Pesaro; Slottet Gradara, hvor hun vel af og til har opholdt sig, staar endnu paa sin Klippe temmelig urørt af Tiden, medens derimod hendes Sommerresidens, Villa Imperiale, saa kaldet fordi Kejser Frederik III lagde Grundstenen til den, nu kun er saa godt som en Ruin.

At den unge Fyrstinde i Begyndelsen af sit Ophold i Pesaro har indaandet Friheden i fulde Drag og følt sig lykkelig ved at have vendt det skumle Vatikan, dets Rænker og Kabaler Ryggen, er rimeligt nok; men en afgjort Sag er det, at den unge, letsindige Kvinde snart følte Lede ved sit fredelige Opholdssted og de i alle Henseender smaalige Forhold, hvortil hun ikke var vant, og længtes efter at vende tilbage til det larmende Rom med dets glimrende Fester, dets straalende Adelsmænd og dets mægtig pulserende Liv. Begivenhederne førte hende snart tilbage til den evige Stad. I Begyndelsen af September var nemlig Karl VIII rykket ind i Piemont og Paven og hans forbundne, Kong Alfonso og Piero dei Medici, vare fuldstændig ude af Stand til at modstaa de franske. Allerede den 17de November rykkede disse ind i Firenze og besatte derpaa de pavelige Lande. Til Alexander VI's store Sorg faldt hans Konkubine Giulia, hendes Søster Girolama og hendes Svigermoder Adriana i Hænderne paa et fransk Streifkorps, som anførtes af en Sire d'Allègre, mulig den Ivo d'Allègre, som senere traadte i Cæsar Borgias Tjeneste. Skandalen var uhyre, og hele Italien gjenlød af Spotlatter over den hellige Fader og hans elskede. Den franske Konge var imidlertid højmodig nok til at frigive denne sidste og de hende ledsagende Damer imod en Løsepenge af 3,000 Dukater til den, der havde fanget dem, og Paven fik saaledes sin Donna Giulia tilbage i god Behold, til største Ærgrelse for Lodovico Moro, der noget før havde ryddet sin Myndling Gian-Galeazzo af Vejen ved Gift og bemægtiget sig hans Trone, og som med rette paastod, at de fangne Damer vilde have afgivet fortræffelige Gisler og været det virksomste Middel til at tvinge Hans Hellighed til alt, hvad man ønskede. Havde Hertug Lodovico kunnet se Apostelen Peders Efterfølger drage sin tilbagevendende Frille i Møde, iført en sort Vams med Lidser af Guldbrokade, Bælte efter spansk Mode med Dolk og Kaarde, spanske Støvler og med en Fløjels Baret paa Hovedet, vilde han upaatvivlelig

have givet sin Galde Luft i bitre Spydigheder. At han i øvrigt ikke skaanede sin hellige Fjende, er bekjendt nok; hans Ytring i sit Statsraad, at Paven nys havde anskaffet sig 3 nye Konkubiner, en Nonne fra Valencia, en Castilianerinde og et 15—16-aarigt Pigebarn fra Venezia, maa vel dog nærmest være dikteret ham af hans Had, skjønt det hel vel kunde ligne Alexander VI.

I Stedet for at stille Paven for et Koncil og lade ham afsætte gjorde Karl VIII Knæfald for ham og marscherede derpaa ind i det neapolitanske, som de franske i faa Dage havde erobret. Italien rejste sig imidlertid endelig med Kraft og Franskmændenes Hovedstyrke maatte ved Taro bane sig en blodig Vej gjennem Fjenderne for at kunne vende hjem til sit skjønne Fædreland. En lille Del af den franske Hær var forbleven i Neapel og værgede sig under Hr. de Montpensiers Anførsel med Kraft mod Italienerne; Venezia havde taget Sforza i sin Sold, og han drog nu med 300 Mand Fodfolk og 100 sværtbevæbnede Ryttere til Neapel for at kæmpe mod de franske. Paa Vejen passerede han i April 1496 Rom og efterlod der sin Hustru. Nogle Dage efter ankom dennes Broder Don Jofré, Prins af Squillace, med sin Ægtefælle, Donna Sancia, til Rom og blev modtagen med stor Højtidelighed i Vatikanet. Ved Pintsefesten kunde man i Peterskirken se begge de unge Svigerinder med deres Hofdamer siddende i Domherrernes Korstole, hvorved de, som Dagbogskriveren Burkard bemærker, gave Menigheden Forargelse. Tre Maaneder efter holdt ogsaa Don Juan af Gandia sit Indtog i Rom, — som det synes uden at være ledsaget af sin Hustru —, og der var saaledes uu i Rom ikke mindre end 3 Nepothoffer: Juan residerede i Vatikanet, Lucrezia i Paladset Sta. Maria in Porticu, Jofré i Kardinal Alerias Slot ved Engelsborgen og Cæsar Borgia i selve denne Borg. Alle disse Mennesker vare unge, skjønne, lidenskabelige, næsten ogsaa alle lastefulde; men de optraadte under det gode Selskabs fineste og behageligste Former, og selv den skrækkelige

Cæsar prises jævnlig af samtidige Skribenter for Beskedenhed og Ynde. Det er overhovedet aldeles fejlagtigt at forestille sig Borgiaerne som en vild og glubende Rovdyryngel; de vare ikke værre end mangfoldige andre af den Tids Prinser og store Herrer: de kastede alt, hvad der stod deres Lidenskaber i Vejen, over Ende, de brugte Forræderi, Gift og Dolk uden mindste Skrupel og hoverede, naar deres forvorpne Gjerninger lykkedes. Det er, som tidligere bemærket, kun den Kirkens og Kristendommens Baggrund, hvorpaa Borgiaerne staa, som lader deres Skikkelser fremtræde i mere afskrækkende Omrids end Samtidens andre ryggesløse Fyrster, og som bevirker, at de gjøre Indtrykket af en djævelsk Karrikatur af det hellige. Af samme Grund er det, at man har kaldt Alexander VI for Antikristen.

Det letsindige Liv, som førtes ved Pavens og hans Bastarders Hof i og omkring Vatikanet, kan man uden Vanskelighed forestille sig. At man ikke har levet som Nonner og Helgene i St. Peterskirkens højtidelige Skygger, er indlysende. Der var saa godt som daglig Musik og Dans, prægtige Gjæstebud og Mummespil, og det yppige Liv, der rørte sig om den hellige Faders Person og Bolig, maatte nødvendigvis hos Roms finere og simplere Pøbel afføde mangfoldige mere eller mindre grundede Rygter. Allerede i Oktober 1496 vidste man i Venezia at fortælle om, hvorlunde Hertugen af Gandia havde skjænket Paven en skjøn Spanierinde; om den letfærdige Donna Sancia, som ved et yderlig lastefuldt Hof var bleven en halvvoxen Drengs Ægtefælle, hed det i Rom, at hendes to Svogre stredes om og afvexlende opnaaede hendes Besiddelse, som i øvrigt adskillige unge Adelsmænd og Kardinaler, som Ippolito af Este, ligeledes kunde glæde sig ved.

Lucrezia, der var et Aar yngre end den 17-aarige Sancia, havde Bagtalelsen endnu skaanet. Hvorledes hun har følt sig til Mode i den fordærvede Atmosfære, hun færdedes i, kan lettere føles end beskrives. Rundt omkring sig saa hun kun Lasten, som skamløs blottede sig eller indhyllede sig i

de højeste gejstlige Værdigheders Kaabe, Ærgjerrighed og Havesyge, som ikke veg tilbage for nogen Forbrydelse, en Religion, som var værre end det værste Hedenskab, en kirkelig Kultus, hvor de hellige Handlinger udøvedes af Sancias Elskere, og hvor Monstransen løftedes i Vejret af Julie Farneses alderstegne Boler. Ganske vist våre den Tids religiøse og sædelige Begreber ganske andre end vore; thi efter at Renaissancen havde vendt Middelalderens Asketik Ryggen, havde Lidenskaberne gjennembrudt alle Skranker. Hvad der før havde været holdt helligt, blev nu spottet. Italienske Fritænkere skabte en Literatur, som lige fra Beccadelli til Berni, Pietro Aretino og Æneas Sylvius gjør et højst modbydeligt Indtryk ved sit kyniske Indhold, hvori Ægteskabsbrud er det herskende Motiv og Hetæren den fejrede Heltinde. Paradisets Hellige og Venus's Præstinder bleve uden videre stillede Side om Side som «berømte Kvinder» *). Den sceniske Kunst var, som tidligere berørt, kun i sin Barndom; men de Stykker, som Paver og Fyrster, ofte til Ære for fornemme eller skjønne Damer, lode opføre, vare fra Indholdets Side saa usædelige, at de nu næppe taale at læses, end sige at ses. Naar man vil have et Begreb om, hvorledes det stod til med Sædeligheden ved den Tids Hoffer og hos de Dages Stormænd, maa man slaa efter i Historien om Familierne Visconti og Sforza, Malatesta (Rimini) og Baglioni (Perugia), og man vil komme til et Resultat, som maaske vil overraske mange, nemlig at Borgiaerne ikke vare værre end de andre italienske Tyranner. Usædeligheden i Renaissancetiden var ikke værre end i Regentens, Ludvig XV's og August den stærkes Dage; men den første Periode var, fraset naturligvis dens overordentlige Betydning for Kulturen, skrækkeligere end den sidste ved sin *Ringeagt for Menneskeliv*. Hvad Borgiaerne og de andre nys nævnte italienske Fyrstehuse i den Retning have

*) Saaledes Hartm. Schedels Codex i München: Epitaphia clarissimarum mulierum etc.

gjort sig skyldige i, minder om Neros og Caligulas Dage, og hvor forskjellig den Tids Meninger om det tilladelige og utilladelige vare fra vore, fremgaar med kynisk Tydelighed af mangfoldige Steder hos Guicciardini og især hos Macchiavelli. Alt var tilladt, ja prisværdigt, naar det blot tjente til Opnaaelsen af et tilsigtet politisk Formaal. Cæsar Borgias afskyelige Fremfærd mod sine frafaldne Condottierer i Sinigaglia beskriver Macchiavelli som et Mesterstykke, og Biskop Paul Jovius kalder den det skjønneste Bedrag. Af samme Grund bliver Cæsar Borgia efter sit Fald af Digteren Strozzi sat blandt Olympens Heroer, og den berømte Bembo trøster Lucrezia over hendes «store» Faders Død.

I en saadan Tid, som vi her i faa Træk have stræbt at skitsere, var det, at Lucrezia Borgia levede. Hun var hverken bedre eller værre end de fleste af den Tids Kvinder. Hun fremtræder intet Steds, heller ikke senere, som en Kvinde af overordentligt Geni; hun var ikke i Besiddelse af Egenskaber, der kunde have gjort hende til en Katarina Sforza, Ginevra Bentivoglio, Isotta af Rimini eller Isabella Gonzaga. Hun gjør Indtrykket af at have været munter og livsglad, men blid, svag og et viljeløst Redskab i den første den bedstes, navnlig i sin Faders og Broders Haand. Havde hun ikke været Alexander VI's Datter og Cæsar Borgias Søster, vilde man næppe have lagt Mærke til hende hverken dengang eller senere.

Hendes Gemal Sforzas Rolle nærmede sig sin Ende. Paven fandt, at hans Datters Ægteskab med Tyrannen af Pesaro ikke mere kunde bringe ham nogen Fordel nu, da Sforzaerne i den sidste Tid havde tabt meget i Betydning, og at der maatte kunne findes mere glimrende Partier for en Datter af Huset Borgia. Det er derfor betegnende, at Alexander VI ikke gav sin Svigersøn, der dog var Kirkens Condottiere, nogen Kommando i den Krig, som nu var udbrudt mellem den hellige Fader og Baronerne af Huset Orsini, men at derimod Juan af Gandia, hvem Paven vilde skjænke

disse trodsige Adelsmænds Godser, og Guidobald af Urbino, den sidste af Huset Montefeltre, hvis lille Fyrstendømme den hellige Fader allerede slugte med Øjnene, fik Anførselen*). Formodentlig kom Sforza først efter Krigens Ende tilbage til Rom. Her viser han sig for sidste Gang for os ved Paaskefesten 1497, hvor han tilligemed Cæsar og Gandia i Peterskirken modtog Paaskepalmen af Pavens Haand. Men hans Stilling i Vatikanet var bleven uholdbar. Man fordrede af ham, at han frivillig skulde gjøre Afkald paa Lucrezia, og udstødte Trusler mod ham, da han negtede dette. En hurtig Flugt frelste ham fra hans Svogeres Dolke, og Pesaros Krønikeskrivere lade Lucrezia hjælpe ham bort. En Aften, fortælle de, da Sforzas Kammerherre Jacomino var i Madonna Lucrezias Værelse, meldte man Cæsar Borgia, hvorpaa Lucrezia lod Kammerherren skjule sig bag et Spalier. I Samtalens Løb erklærede Cæsar sin Søster rentud, at der var givet Befaling til at myrde hendes Ægtefælle. Da Broderen var gaaet, sagde Lucrezia til Kammerherren: «Har Du hørt alt? Gaa og meld din Herre det!» Jacomino ilede bort, og Sforza kastede sig paa sin bedste Hest og jog i strakt Karriere til Pesaro, i hvis Port Hesten 24 Timer efter styrtede død til Jorden under ham**).

Hvis den oven for anførte Beretning er til at stole paa, tør man vel heri se en svag Antydning af, at Lucrezia kun med Beklagelse har skilt sig fra sin Ægtefælle, men tillige et vægtigt Bevis paa hendes Karaktersvaghed og fuldstændige Afhængighed af hendes skrækkelige Slægtninge. Disse saa Sforzas Flugt med største Mishag; en Smule Gift eller et Dolkestød vilde have løst Knuden paa en let og afgjørende Maade; nu kunde Skilsmissen kun bevirkes ved en opsigtvækkende og skandaløs Proces.

*) Denne Krig endtes med de paveliges uhæderlige Nederlag ved Soriano den 23de Januar 1497; Juan af Gandia blev saaret i Slaget, men undkom til Rom; Guidobald blev fangen, og Paven maatte slutte en ufordelagtig Fred med Familien Orsini.

**) Andre Beretninger fortælle denne Begivenhed anderledes.

Kort Tid efter Sforzas Flugt foregik der i Familien Borgia et skrækkeligt Sørgespil, Juan af Gandias Mord. Faa Dage efter, at Paven havde udnævnt denne sin Bastard til Hertug af Benevent for saaledes at bane ham Vejen til Neapels Trone, indbød Vannozza sine 2 Sønner Juan og Cæsar samt et Par andre Slægtninge til et Aftensmaaltid i hendes Vigne ved San Pietro ad Vincola. Det var den 14de Juni. Paa Hjemvejen fra Gjæstebudet forsvandt Juan; 3 Dage efter fandt man hans Lig i Tiberen. Samtiden var overbevist om, at det var Cæsar, som havde myrdet sin Broder, og skjønt de nyere Tiders Forsken ikke har kunnet føre noget aldeles fyldestgjørende Bevis for denne Beskyldnings Rigtighed, har den dog hævet den næsten til Evidens. Paven gjorde intet for at hævne Juan af Gandias Mord og stod fra nu af fuldkommen under sin frygtelige Søns Herredømme.

Da denne sørgelige Begivenhed forefaldt, var Lucrezia ikke mere i Vatikanet, men havde den 4de Juni til Romernes store Forbavselse opslaaet sin Bolig i Nonneklosteret San Sisto ved den Appiske Vej. At dette staar i Forbindelse med hendes Ægtefælles ilsomme Flugt og den voldsomme Ophævelse af hendes Ægteskab, er vel hævet over enhver Tvivl, ligesom det af et Brev fra Donato Aretino til Kardinal Ippolito af Este synes at fremgaa, at hendes Forhold til Paven paa den Tid, muligen paa Grund af hendes Delagtighed i Sforzas Flugt, ikke har været det bedste. «Madonna Lucrezia har forladt Paladset insalutato hospite», skriver han, «og boer i Klosteret San Sisto — — nogle sige, hun vil tage Sløret, og andre paastaa mange andre Ting, som jeg ikke vover at betro et Brev». Hvad Lucrezia kan have havt at klage eller skrifte for de hellige Søstre i Klosteret, vide vi ikke, men har hendes Flugt herhid været et Forsøg paa at undfly sin Faders og Broders Herredømme, skulde hun snart erfare, at dette Forsøg var mislykket. Med Forfærdelse hørte hun her Beretningen om Juan af Gandias Død og saa i sin Broder Cæsar en ryggesløs Morder. Hun vidste, at denne var i Stand til alt; hun kjendte

nøje Maalet for hans dæmoniske Ærgjerrighed, vidste, at han nærede den Tanke at ombytte Kardinalhatten med en Krone, og kjendte den Plan, man i Vatikanet havde fattet, at gjøre Don Jofré til Kardinal i Cæsars Sted og give denne Donna Sancia til Ægte, med hvem han underholdt en næsten aabenlys Elskovsforbindelse. Samtidig med, at Paven, som det første Skridt til Udførelsen af denne Plan, befalede Don Jofré at forlade Rom og drage til sit Fyrstendømme Squillace, nedsatte han i Rom en Kommission, som under 2 Kardinalers Forsæde skulde opløse Ægteskabet mellem Lucrezia og Sforza. Her opførtes der nu en endnu mere forargelig end latterlig Farce. Dommerne erklærede, at Lucrezia endnu var Jomfru, hvorover, som Matarazzo af Perugia bemærker, hele Italien skoggerlo; Lucrezia erklærede at ville beedige dette, Sforza protesterede fra Perugia imod dette beskæmmende Udsagn, hvorpaa han, hvad der ikke taler til Fordel for hans Karakterfasthed, paa Lodovico Moros og Ascanio Sforzas indtrængende Bønner, — disse trængte mere til Paven end nogensinde, — skriftlig erkjendte, at Dommerne havde Ret, for strax derefter at paastaa — haverla conosciuta infinite volte*).

Som man vel kan tænke, bekymrede Paven sig kun lidet om Sforzas afmægtige Protester, og den 20de December erklæredes Ægteskabet opløst. Lucrezia viser sig ved denne Lejlighed i et saare ufordelagtigt Lys, uden Spor af Viljestyrke eller Karakterfasthed, i allerhøjeste Grad afhængig af sine Paarørende, hvis Slethed hun tilfulde kjendte, og paa hvis Forlangende hun debiterer en latterlig Løgn. Men Straffen lod ikke længe vente paa sig. Hertugen af Gandias Mord og hendes egen Skilsmisseproces gjorde hende til Gjenstand for offentlig Skandale, og fra dette Tidspunkt er det, at afskyelige Rygter om hende kom i Omløb. Rom og snart hele Italien hviskede om Rædselsgjerninger, som Pennen vægrer

---

*) Depeche fra Ant. Costabili til Ercole af Este, Mil. 23de Juni 1497 (Arch. i Modena).

sig ved at nedskrive paa Papiret, og hvori man vilde have fundet baade Grunden til Hertugens Mord og til Sforzas Ulykke. Den, der først højt og lydelig udtalte, hvad man i Rom kun hviskede om, var den dybt fornærmede og rasende forbitrede Giovanni Sforza selv*).

At Paven ikke havde opløst sin Datters Ægteskab uden at have en ny Brudgom paa rede Haand til hende, er en Selvfølge. Det neapolitanske Dynastis nære Fald var at forudse, Alexander havde udset sin Søn Cæsar til Kong Federigos Efterfølger, og som et indledende Skridt hertil forlangte han af den nævnte Fyrste dennes Datter Carlottas Haand til sin Bastard, en Anmodning, som imidlertid fik et bestemt Afslag. Den hellige Fader søgte imidlertid at naa sit Maal ad en Omvej og foreslog derfor Ægteskab mellem Donna Sancias unge Broder, Don Alfonso, en Bastard af Alfonso II, og Lucrezia Borgia, et Tilbud, som Kong Federigo, der haabede, at Pavens Venskab vilde befæste hans faldefærdige Trone, ikke havde Kraft til at afslaa. Lucrezias andet Ægteskab blev sluttet i Vatikanet den 20de Juni 1498. Kong Federigos Repræsentant var — Ascanio Sforza, der nys som Sforzas Fuldmægtig havde indvilget i sin Neveus Ægteskabsskilsmisse; i den Grad var det ham og hans Broder Lodovico Moro om Borgiaernes Venskab at gjøre.

Lucrezia fik en Medgift af 40.000 Dukater, og Kong Federigo udnævnte sin Brodersøn Don Alfonso til Hertug af Quadrata og Biseglia (nu Bisceglia). Den ulykkelige 17-aarige Yngling kom i Juli til Rom for at ægte en Kvinde, som han maatte anse for lastefuld og samvittighedsløs. Vielsen foregik i Vatikanet den 21de Juli. Efter gammel Skik og Brug holdt en Ridder et blottet Sværd over Brudeparrets Hoveder.

Den unge Alfonso var efter den samtidige romerske Krønikeskriver Talinis Vidnesbyrd den smukkeste Mand, som man nogensinde havde set i Rom, og Lucrezia fattede snart

---

*) Den i Noten paa forrige Side omtalte Depeche.

en levende Tilbøjelighed for ham. Hun kunde have levet lykkelig med ham, hvis hendes Broder Cæsar ikke havde været. Denne ærgjerrige Mand nedlagde den 13de Avgust sin Kardinalværdighed og drog til Frankrige, hvor Ludvig XII gav ham Hertugdømmet Valence tilligemed Løfte om en fransk Prinsesse*). Denne Kong Ludvigs Naade mod Pavens Bastard var dikteret ham af politiske Grunde; han vilde nemlig formaa den hellige Fader til at tiltræde den Liga, som Frankrige havde sluttet med Venezia, og hvis Hensigt det var at forjage Lodovico Moro fra Milano. Paven tiltraadte virkelig ogsaa denne Liga, mod at Frankrige forpligtede sig til at hjælpe Cæsar Borgia at bemægtige sig Romagnaen. Ascanio Sforza, som ikke kunde besværge Uvejret og frygtede for sit Liv, flygtede fra Rom til Genazzano (13de Juli 1499) og derfra til Genova, og Lucrezias Gemal, Don Alfonso af Biseglia, fulgte hans Exempel. Den ulykkelige Yngling saa meget godt, at Ludvig XII's Tog til Italien ikke alene gjaldt Milano, men ogsaa Napoli; han kjendte Pavens Had til hans Onkel, Kong Federigo, der havde fornærmet Familien Borgia ved at negte Cæsar Prinsesse Carlottas Haand, og Ascanio Sforza, der maaske var den eneste Ven, Prinsen havde i Rom, har uden Tvivl indstændig raadet ham til at frelse sit Liv ved Flugten, ligesom Lucrezias første Ægtefælle havde gjort. Om der har været andre Grunde, og da hvilke, formaa vi ikke at afgjore. Flugten foregik den 2den Avgust. Den hellige Fader sendte Ryttere ud for at gribe Flygtningen, men han undslap dog lykkelig til Colonnaerne i Genazzano. Han efterlod sin Hustru frugtsommelig paa sjette Maaned. Om hun har været ham behjælpelig ved hans Flugt, vides ikke, men at Pavens Forbitrelse var stor, fremgaar deraf, at han forviste den undvegnes Søster, Donna Sancia, hvem han, som anført, en Tid havde tænkt paa at

*) I Maj 1499 ægtede Cæsar Borgia Charlotte d'Albret, en Søster til Kongen af Navarra.

skille fra sin Søn Jofré for at lade hende ægte Cæsær, til Napoli. At Lucrezias Stilling under disse Omstændigheder har været meget pinlig, er en Selvfølge; foruden Sorgen over at være skilt fra sin Ægtefælle, hvem hun oprigtig elskede, er hun mulig bleven overvældet med Bebrejdelser af sin Fader, der upaatvivlelig — med eller uden Grund — har holdt hende for den flygtedes medskyldige, ligesom hun maa have følt sig yderst smertelig berørt af de tusinde Rygter og Gisninger, som disse Begivenheder ikke have undladt at fremkalde i det skandalsyge Rom. Fra Genazzano sendte Alfonso hende indtrængende Opfordringer til at følge hans Exempel, men disse Breve kom i Pavens Hænder, og denne tvang sin Datter til skriftlig at opfordre sin Ægtefælle til at vende tilbage, samtidig med at han sendte hende til Spoleto som Regentinde over denne By og dens Omegn. Hun forlod Rom den 8de Avgust, ledsaget af Don Jofré, og kom til sit Bestemmelsessted en Uge efter. Det var ikke saa meget Pavens Mening at sende sin Datter i Exil, som snarere at sætte hende i faktisk Besiddelse af den nævnte By med Distrikt, som tidligere havde været forvaltet af pavelige Legater. Kort Tid efter skjænkede han hende ogsaa Staden Nepi og Omegn, som han havde konfiskeret fra den flygtede Ascanio Sforza.

Don Alfonso af Biseglia, der formodentlig ikke har kunnet trives hos de barske Colonnaer og vel ogsaa længtes efter sin unge Hustru, tog endelig den Beslutning at søge Forsoning med sin hellige Svigerfader. Denne befalede ham at indfinde sig i Nepi, hvorhen Alexander selv begav sig den 25de September, og hvor han havde en Sammenkomst med sin Datter og dennes Ægtefælle. Har denne derefter troet, at der nu var Fred og ingen Fare, skulde han snart paa en skrækkelig Maade komme ud af denne Vildfarelse.

I Midten af Oktober vendte Lucrezia tilbage til Rom, hvor hun den 1ste November fødte en Søn, der fik Navnet Rodrigo efter Paven. To Dage efter blev den nyfødte med stor Pragt døbt i det sixtinske Kapel — ikke i det, der nu

bærer dette Navn, men i det af Sixtus IV i Peterskirken opførte —; Byen Roms Governador holdt Barnet over Daaben; Fadderne vare Bisperne Podocatharo af Caputaqua og Ferrari af Modena; talrige Kardinaler og Sendemænd fra fremmede Magter vare til Stede.

Imidlertid vare de franske faldne ind i Italien, og Lodovico Moro var paa Efterretningen herom flygtet til Kejser Maximilian. Efter den med Paven indgaaede Overenskomst overlod derpaa Ludvig XII Cæsar Borgia en Del Tropper for at erobre Romagnaen, og medens denne uopholdelig gav sig i Færd med dette blodige Værk, skyndte den hellige Fader sig med at erklære, at Kirkens derværende Vasaller og Vikarer, — Malatestaernè i Rimini, Sforzaerne i Pesaro, Riariierne af Imola og Forli, Varanoerne af Camerino og Manfredierne af Faenza, — havde forbrudt deres Len. Medens Sønnen bekrigede disse, vendte Faderen sig mod de romerske Baroner; thi han var nu kommen saa vidt, at han ikke mere lagde Dølgsmaal paa sin Plan at skabe et stærkt verdsligt Rige for sig og sin Familie. Først gik det ud over den mægtige Familie Gaetani af Sermoneta. Overhovederne for denne Adelsslægt vare Protonotaren Giacomo og hans Broder Guglielmo Gaetani, der vare Onkler til den hellige Faders Frille, Giulia Farnese. Protonotaren blev af Alexander lokket til Rom og der kastet i Engelsborg som Forræder, Guglielmo søgte sin Frelse i Flugten, medens hans afdøde Broder Niccolos lille Søn Bernardino blev sønderreven af Pavens Stridsmænd og det stærke Sermoneta taget med Storm. Gaetaniernes uhyre Godser bleve konfiskerede, og Paven bemyndigede det apostoliske Kammer til at afhænde dem til Donna Lucrezia, Hertuginde af Biseglia, for 80,000 Dukater. Dette skammelige Kjøb blev afsluttet i Februar 1500, og Herskerinden over Spoleto og Nepi forøgede derved sin Magt og Rigdom overordentligt. Den ulykkelige plyndrede Protonotar protesterede fra sit Fangehul i Engelsborg; man gav ham Gift, hvoraf han døde den 5te Juli 1500. Giulia Farnese havde saaledes

ikke kunnet frelse sine egne Onkler; hendes Indflydelse maa have været i stærk Aftagen, skjønt det kan bevises, at hendes Forbindelse med Alexander dengang endnu vedvarede. I en Satire *fra Sommeren 1500*, «Dialog mellem Døden og den febersyge Pave», anraaber denne nemlig Giulia om at frelse ham, hvortil Døden imidlertid bemærker, at denne Elskerinde har født den hellige Fader tre eller fire Børn, og at hendes Forbøn derfor næppe vil have synderlig Kraft.

Cæsar Borgia havde imidlertid den 1ste December (1499) erobret Imola og erfarede nu til sin store Misfornøjelse, at hans Søster var kommen i Besiddelse af betydelige Landstrækninger, som han selv fortræffelig kunde have havt Brug for. Han behøvede nemlig umaadelige Summer til sine Krigsforetagender, som for øvrigt tegnede til at betale sig godt i Længden. Den 12te Januar (1500) indtog han Forli og fangede Katarina Sforza. Denne heltemodige, men grusomme og vellystige Fyrstinde var en af de mægtige Kvindeskikkelser, hvorpaa Renaissancen var saa rig og vor Tid saa fattig. Hun var en uægte Datter af den store Francesco Sforzas Søn Galeazzo Maria og Søster til Kejser Maximilians Hustru Blanca Maria. Kort Tid efter hendes Giftermaal med Sixtus IV's Nepot Girôlamo Riario, Greve af Forli, blev hendes afskyelige Fader dræbt i Milano. Hendes Ægtefælle faldt for en Del sammensvornes Dolke; men det lykkedes Katarina at bevare Herredømmet for sine Børn, og med afskrækkende Grusomhed hævnede hun sin Mands Død. Sex Aar efter oplevede hun, at hendes Broder Gian-Galeazzo blev ombragt ved Gift af hendes Onkel Lodovico Moro; hendes anden Ægtefælle, Giacomo Feo af Savona blev myrdet for hendes Øjne, en Misgjerning, som hun straffede ved ikke alene at lade Morderne, men endog disses Hustruer og Børn nedsable, og i 1497 mistede hun sin Elsker Giovanni Medici. Som en anden Zenobia maatte hun nu pryde Cæsars Triumfindtog i Rom (26de Februar). I sit Fængsel erfarede hun kort efter Slutningen af det gribende Sørgespil, som Huset Sforzas Undergang frem-

bød. Kardinal Ascanio sad fængslet i Frankrige, Lodovico Moro blev af de forræderske Schweizere udleveret ved Novara (10de April) og døde som en elendig Fange i Fangehullerne i Slottet Loches. Hun selv, der levede i en stadig Dødsangst for Borgiaernes Gift og Dolk, vovede et mislykket Forsøg paa Flugt, hvorpaa Paven lod hende hensætte paa Engelsborgen. Ridderlige Franskmænd i Pavens Tjeneste, navnlig den tidligere berørte Ivo d'Allègre, frelste ved deres indtrængende Forestillinger hendes Liv, og Alexander satte hende i Frihed, mod at hun gik i et Kloster i Firenze. Her døde hun 1509. Hendes bevægede Livs Historie, som vi her have meddelt en Skitse af, er i højeste Grad karakteriserende for Renaissancetidens vilde og ustyrlige Lidenskaber i Almindelighed og for Lucrezia Borgias Levetids i Særdeleshed.

Cæsar var i Foraaret 1500 i Rom for at opdrive Penge til yderligere Krigsforetagender. Et Tilfælde kunde nær have tilintetgjort alle hans Planer, i det hans Fader den 27de Juni nær havde sat Livet til, ved at en Kamin i Vatikanet styrtede sammen over ham. Den gamle Synder blev med nogle ubetydelige Saar trukken frem under Gruset og tilskrev — ligesom Pius IX ved en lignende Lejlighed i vore Dage — den hellige Jomfru sin Frelse. Han vilde kun lade sig pleje af sin Datter Lucrezia, og den 3dje Juli fandt den venetianske Gesandt denne Prinsesse, Donna Sancia, — der havde faaet Tilladelse til at vende tilbage til Hoffet,—Don Jofré og en af Lucrezias Hoffrøkener, «som var den hellige Faders Favoritinde», i Pavens Sygeværelse. Men medens de hellige i Himlen saaledes stillede sig imellem Vatikanets styrtende Mure og én forvorpen Synder, lode de rolig faa Dage senere en uskyldig Yngling blive Offer for en oprørende Misgjerning. Alfonso af Biseglia havde, vel af Kjærlighed til sin Hustru, ikke havt Mod og Kraft til at frelse sit Liv ved at lægge Lande og Have mellem sig og sin forfærdelige Svoger. Denne hadede den ulykkelige Yngling som hele det arragoniske Hus. Alfonso's Ægteskab med Lucrezia var nu lige saa betydnings-

løst som Forbindelsen med Sforza i sin Tid havde været det; der frembød sig nu fordelagtigere Partier for hende, altsaa maatte hendes Giftermal hæves. Men da det ikke var barnløst, kunde en Skilsmisse ikke gjøre det; altsaa maatte der et Mord til. Men skulde Cæsar Borgia skjælve for et saadant, han, der saa godt som for sin Faders Øjne havde nedstødt dennes Yndlinge og kjæreste fortrolige, Calderon Perotto, Ridder Jean Cervillon, Francesco Troche, og som havde sin Broders Blod paa sine Hænder!

Den 15de Juli begav Don Alfonso sig fra sit Palads til Vatikanet, hvor hans Hustru var. Klokken var 11 om Natten. Paa Peterstrappen blev han overfalden af formummede og gjennemboret af Dolkestød. Desuagtet lykkedes det ham at slæbe sig op til Pavens Værelse, hvor Lucrezia ved Synet af ham sank bevidstløs til Jorden. Saarene vare imidlertid ikke absolut dødelige, og maaske havde den ulykkelige unge Fyrste, der blev plejet af sin Søster Sancia, da Lucrezia af Sorg og Skræk var falden i en hidsig Feber, kunnet leve, hvis ikke hans djævelske Svoger havde været. Dennes Ytring til den venetianske Gesandt: «Jeg har ikke saaret Hertugen, men havde jeg gjort det, havde han fortjent det», synes at tyde paa yderst personlige, men os ubekjendte Motiver. Cæsar havde Mod eller Frækhed nok til at besøge sit lidende Offer, og da han gik bort, sagde han med oprørende Kynisme til sit Følge: «Hvad der ikke er sket om Middagen, kan ske om Aftenen!»

Endelig tabte Morderen Taalmodigheden. Den 18de Avgust Kl. 9 om Aftenen kom han igjen; Lucrezia og Sancia, som vare hos den saarede, jog han ud af Værelset og lod derpaa sin Gardekapitain Michelotto kvæle den ulykkelige Yngling. Uden Sang og Klang, i græsselig Tavshed, blev den myrdedes Lig henført til Peterskirken.

Det ryggesløse Uhyre gjorde ingen Hemmelighed af sin Misgjerning, men erklærede ligefrem, at det var ham, der havde ombragt Hertugen, fordi, tilføjede han, denne stræbte

ham efter Livet. At denne Udaad, ligesom Hertugen af Gandias Mord, gik upaatalt hen, viser til fulde, hvilket frygteligt Herredømme Cæsar havde erhvervet over sin Fader, for hvem i øvrigt Mordet, om han end i sit Hjerte misbilligede det og havde søgt at redde sin ulykkelige Svigersøn, hvad den neapolitanske Gesandt beretter, paa en vis Maade ikke var uvelkomment. Nu kunde nemlig hans Datter indgaa et nyt og fordelagtigere Ægteskab. Denne ulykkelige unge Kvinde laa syg af en hidsig Feber, men hun var ingen Katarina Sforza; hun rejste sig ikke fra Sygelejet for at hævne sin Ægtefælles Mord paa sin unaturlige Broder, men — for paa ny at bøje Nakken under sine skrækkelige Slægtninges tunge Aag. Efterverdenens romantiske Fantasi har udmalet Lucrezia som en bloddryppende Medea, en umættelig Messalina; hun var alt andet end det, hun var kun en blød, svag, letsindig og karakterløs Kvinde, som havde den Ulykke at have Alexander VI til Fader og Cæsar Borgia til Broder. Havde hun havt den djævelske Natur, man har villet tillægge hende, havde hun taget en frygtelig Hævn over den, der havde myrdet først hendes kjæreste Broder og derpaa hendes elskede Husbond; men hun havde kun Suk og Taarer over sin Ulykke, og da hendes forgrædte Øjne formodentlig have mishaget Cæsar og hans Fader, sendte de hende til Nepi, i hvis tungsindige Ensomhed hun uforstyrret kunde begræde den skjønne Yngling, som hun saa brat maatte miste.

Cæsar fortsatte imidlertid sit Erobringstog mod Smaatyrannerne i Romagnaen. I Oktober rykkede han, skjønt han led af en væmmelig Sygdom, frem mod Pesaro, som beherskedes af hans fordums Svoger Giovanni Sforza. Indbyggerne i Byen vovede ikke at gjøre Modstand mod den ubarmhjertige Fjende; de aabnede Stadens Porte for ham, og Sforza maatte søge sin Frelse i en ilsom Flugt. Rimini fulgte Pesaros Exempel og forjog sine forhadte Tyranner Pandolfo og Carlo Malatesta, hvorpaa Cæsar belejrede Faenza. Den 25de April 1501 overgav den unge og elskværdige Astorre Manfredi denne

By mod fri og frank at kunne drage bort, hvilket Cæsar lovede med Ed, men desuagtet lod han Astorre kaste i Engelsborgens Fangehuller. Denne ulykkelige Ynglings Skæbne er bekjendt. Næst efter Alfonso af Biseglia er han den mest tragiske Skikkelse blandt Borgiaernes utallige Ofre*).

Den tunge Skæbne, som havde ramt Smaafyrsterne i Romagnaen, gjorde Hertugen af Ferrara, Ercole af Este, i højeste Grad bekymret, og det saa meget mere, som han ikke var uvidende om, at Alexander VI havde udset Arveprins Alfonso af Ferrara til sin Datter Lucrezias tredje Ægtefælle. Denne unge Fyrste var 24 Aar gammel og barnløs Enkemand efter Anna Sforza, en Søster til den af Lodovico Moro myrdede Gian-Galeazzo. Pavens Hensigt med at bringe dette Ægteskab i Stand var dels at forsørge sin Datter glimrende ved at gifte hende ind i et af Italiens berømteste Fyrstehuse, dels ved Svogerskabet med Esterne at sikre Cæsar Besiddelsen af Romagnaen, som det mægtige Venezia kunde gjøre ham stridig, og lette Udførelsen af hans Planer mod Firenze og Bologna. Ved Kardinal Giambattista Ferrari lod Paven indlede Underhandlinger i Ferrara om det attraaede Giftermaal. Hertugen kom i den pinligste Forlegenhed, hans fyrstelige Stolthed oprørtes ved Tanken om, at han i sit berømte Hus blandt sine allernærmeste skulde optage en Bastard af den hellige Fader, en Kvinde, der havde været fire Gange trolovet og to Gange gift, hvis tvende Ægteskaber vare blevne opløste paa den mest tragiske Maade, og hvem det tusindtungede Rygte med Ret eller Uret beskyldte for de rædsomste Forbrydelser. Hertugens Datter, Markgrevinde Isabella af Mantua, og dennes Svigerinde, Elisabetta af Urbino, vare ude af sig selv af Forbitrelse over Pavens vanærende Tilbud; den unge Alfonso viste den dybeste Uvilje mod den foreslaaede Forbindelse, og

*) Se Guicciardini, Tomasi, Gordon I p. 453. — En uhørt Skændighed, udøvet af Cæsar mod den fangne Astorre, kan efterses hos Brantôme II p. 312, der dog ikke altid er paalidelig.

efter lang Betænkning erklærede Ercole ikke at kunne tillade det af den hellige Fader paatænkte Giftermaal.

Maaske vilde hele Ægteskabsplanen være strandet, hvis det ikke var lykkedes Alexander VI at faa Frankrige paa sit Parti. Ludvig XII stod nemlig paa den Tid i Begreb med at kaste sig over Neapel, og hertil var Pavens Venskab af yderste Vigtighed. Skjønt den allerkristeligste Konge personlig var imod det omtalte Giftermaal, troede han dog af politiske Hensyn at burde støtte Pavens Ønske og bestyrkedes heri af Kardinal Amboise, hans fortrolige Raadgiver, der var nøje forbunden med Cæsar og haabede at bestige Pavestolen efter Alexander. Kardinal Amboise sendte Erkebispen af Narbonne og flere Agenter til Ferrara for at overtale Hertugen til at give efter. Ludvig XII opfordrede ham skriftlig til det samme og tilbagekaldte et tidligere Løfte om at skjænke Alfonso en fransk Prinsesses Haand; Cæsars og Pavens Udsendinge bearbejdede ham rastløs, og den overhængende Fare for paa en Gang at faa det mægtige Frankrige, Paven og Cæsar Borgia, der nys var bleven udnævnt til Hertug af Romagnaen, til Fjender, bevægede endelig Ercole til at give efter. Den 8de Juli meldte han Ludvig XII, at han var rede til at opfylde Pavens Ønske, under Forudsætning af, at denne gik ind paa de Betingelser, han agtede at stille. De langvarige Underhandlinger, som nu begyndte, og som Ercole og hans Søn, i Haab om den nu 70-aarige Paves Død, end yderligere stræbte at trække i Langdrag, vare selvfølgelig lidet smigrende for Lucrezia. Hendes Letsindighed eller, som man den Gang sagde, hendes altid muntre Væsen havde ingenlunde forladt hende. I det tungsindige Nepi havde hun snart følt Længsel efter det muntre og larmende Rom; hendes myrdede Ægtefælles Skygge traadte mere og mere i Baggrunden, og hun vendte tilbage til den evige Stad for paa ny at give sig sine frygtelige Slægtninge i Vold. Hun fandt den hellige Fader i Færd med at fratage Familierne Colonna, Savelli og Estouteville deres Godser, og da disse vidtløftige

Konfiskationer vare bragte til Ende, drog Paven den 27de Juli til Sermoneta og begik ved sin Bortrejse den exempelløs frække Handling at udnævne Lucrezia til Regentinde i Vatikanet under hans Fraværelse. Dette Skridt, som Gregor VII og Innocens III vilde have erklæret for utænkeligt, viser ikke alene, at Fader og Datter nu atter stode paa en god Fod med hinanden, men ogsaa, hvor magtpaaliggende det var Alexander at omgive Lucrezia med Magtens og Myndighedens Glans for saa meget som muligt at forsøde den bitre Pille, som han tvang Ercole og Alfonso til at nedsluge. Denne sidste havde kæmpet en haard Kamp, inden han gav sit Samtykke til Ægteskabet. Han, et Skud af Esternes berømte Stamme, skulde ægte en Præsts uægte Datter, en Kvinde, som i 21 Aars Alderen allerede for anden Gang var bleven Enke under de uhyggeligste og mest oprørende Omstændigheder, hvis afskrækkende Rygte gik fra Mund til Mund over hele Italien og langt udenfor dette Lands Grænser. Den forfærdelige Bevæggrund til Skilsmissen mellem hende og Giovanni Sforza, som denne sidste havde sat i Omløb, var øjeblikkelig bleven rapporteret til Ferrara; senere havde Hertugens Agent i Venezia meddelt ham, at man i Rom forsikrede, at Pavens Datter havde født et uægte Barn, og alle Satirer og Skamskrifter mod Borgiaerne vare en yndet Læsning ved Esternes Hof. Men naar nu desuagtet den ærekjære Prins af Ferrara besluttede sig til at ægte Lucrezia Borgia, ligger der saa ikke deri — foreløbig bemærket — et vægtigt Bevis for, at han efter moden Overvejelse og grundig Ransagelse maatte holde alle de nævnte Beskyldninger for grebne ud af Luften?

Her blot nogle Ord om disse Beskyldninger. For Blodskam er hun rent ud eller antydningsvis bleven anklaget af Digterne Sannazaro og Pontanus, af Matarazzo, Marcus Attilius Alexius, Petrus Martyr, Priuli, Macchiavelli og Guicciardini, foruden af mangfoldige senere, som dog udelukkende have hentet Præmisserne til deres Domme fra de nævnte Skribenter. Lige over for disse staa hendes Lovprisere og

Beundrere, og der iblandt ligesaa berømte Navne som blandt hendes Anklagere, saasom Titus og Hercules Strozzi, Bembo, Aldus Manutius, Tebaldeo, Ariosto, Ferraras samtlige Kronister og Bayards franske Biograf. Medens Anklagerne tale om Lucrezia i Rom, tale Forsvarerne ganske vist kun om Lucrezia i Ferrara; men hvem tør tiltro ædle Mænd som Bembo, Manutius og Ariosto Lavhed nok til at prise en Kvinde, hvem de maatte tro skyldig i de rædsomste Ugjerninger, som Idealet af den Tids Kvinder? Hvad Lucrezias Anklagere angaar, da kunne kun Vidnesbyrd fra dem af disse, som levede og færdedes i Rom, have nogen Vægt. Men dette er ikke Tilfældet med hendes tre værste Fjender: Guicciardini, Sannazaro og Pontanus. Den første har dannet sig en Mening om den af ham saa ilde medhandlede Kvinde*) af gængse Rygter og maaske af de to sidstnævntes giftige Satirer; men netop fordi Guicciardini var en stor Statsmand og Historieskriver og en af de mest læste italienske Skribenter, har hans Mening dannet Grundlaget for alle seneres Domme over den ulykkelige Fyrstinde. Og Pontanus og Sannazaro levede i Napoli og vare Tilhængere af Huset Aragonien, ved hvis Fald Borgiaerne spillede saa vigtig en Rolle. Deres Epigrammer maa derfor nærmest opfattes som Tilkjendegivelser af Neapolitanernes velbegrundede Had og Forbitrelse mod Paven og Cæsar Borgia og som Vidnesbyrd om, hvad Folkets store Masse i sin Enfoldighed eller af Skandalsyge troede at kunne tiltro to saa lastefulde og forbryderske Mænd.

---

*) Guicciardinis Ord, som jeg ikke vil oversætte, ere følgende: . . . il Cardinale di Valenza, . . . impaziente . . ch'egli (ɔ: il Duca di Candia) avesse più parte di lui nell'amore di Madonna Lucrezia sorella comune, incitato dalla libidine, e dall'ambizione . . lo fece . . ammazzare . . . . Era medesimamente fama (se però è degna di credersi tanta enormità) che nell'amore di Madonna L. concorressero non solamente i due fratelli, ma eziandio il padre medesimo . . (II p. 137. Milano 1803), — og . . Lucrezia era spuria, e coperta di molte infamie (III p. 50).

Langt større Betydning maatte man derimod tillægge Dagbogforfatteren Burkards Vidnesbyrd, da denne som pavelig Ceremonimester daglig færdedes i Vatikanet, og da han foruden Infessura, der dog allerede ender med Begyndelsen af 1494, er den eneste samtidige, der i Rom har skrevet om Alexander VI's Hof. Men hos Burkard findes ikke et Ord, der kunde opfattes som en Hentydning til de nævnte Beskyldninger. Han beretter vel om et Gjæstebud i Vatikanet for 50 Hetærer, og Matarazzo har hørt det samme fortælle, men hvem vil for Alvor tro, at Lucrezia Borgia, der allerede stod i Begreb med som Alfonso af Estes Hustru at afrejse til Ferrara, har været en smilende Tilskuerinde af en saadan Orgie? Og selv om det havde været Tilfældet, beviser det jo kun en høj Grad af Letsindighed og Ligegyldighed for sit Rygte, men ingenlunde at hun har gjort sig skyldig i de oprørende Forbrydelser, Guicciardini tillægger hende. Matarazzo er rigtignok enig med Guicciardini, men han er lidenskabelig og ukritisk og gjør Indtrykket af at have skrevet for en stor Del efter løse Rygter. De grove kronologiske Fejl og Misforstaaelser, han gjør sig skyldig i, svække i højeste Grad hans Troværdighed. Han lader saaledes Giovanni Sforza myrde Hertugen af Gandia og derpaa flygte fra Rom og Paven som Følge heraf ophæve Ægteskabet med Lucrezia. Men Sforza havde allerede været borte fra Rom i to Maaneder, da Gandia blev myrdet, og Ophævelsen af Ægteskabet skete, som vi have vist, af ganske andre Grunde.

Man behøver ikke længere at lede om Ophavsmanden til de skrækkelige Rygter, som nu i snart 400 Aar have skændet Lucrezia Borgias Minde, thi den authentiske Depeche af 23de Juni 1497 fra Ferraras Gesandt i Milano lægger klart for Dagen, at Giovanni Sforza var denne Ophavsmand. Men hvilken Domstol vilde vel tage en lidenskabelig og uforsvarlig behandlet Stormands hævnfnysende Udbrud for et Bevis? Blind af Raseri og Hævngjerrighed udslyngede han disse Beskyldninger mod sin Fjende i Vatikanet og lettede sit Hjerte

ved at tilskrive ham de skændigste Bevæggrunde til hans Handlemaade; men dette af Sforza i et afsindigt Øjeblik ytrede Ord, som han selv ikke for Alvor har troet, fandt aabent Øre hos hans Omgivelser og kom derfra ud mellem Folk; et af en rasende, i halv utilregnelig Tilstand udstødt Ord voxede til Mistanke, til almindelig udbredt Rygte, til den gængse Mening over hele Evropa lige til vore Dage. Hvor overraskende klart staar dette ikke nu for vor Bevidsthed, naar vi se Sforzas trofaste Tilhænger Guido Posthumus hævne sin Herres Beskæmmelse paa Paven i de blodigste Epigrammer, hvor han ikke med en Tøddel hentyder til de tidtomtalte rædsomme Forbrydelser, end ikke nævner Lucrezia med et Ord!

I ingen af de talrige Depecher fra den Tid kommer nogen saadan Mistanke til Orde, med mindre man hertil vil regne et Privatbrev af 17de Juni 1497 hos Malipiero og en Beretning af Venetianeren Polo Capello af September 1500. Begge Steder hentydes der til et utilbørligt Forhold mellem Lucrezia Borgia og Juan af Gandia; men begge Steder berettes det kun som et Rygte, som et «man vil vide», og de to Brevskrivere have altsaa kun Folkesladderen i Rom til Kilde. Hvad Vægt kan man i øvrigt tillægge Forfatteren af det nævnte Privatbrevs «man siger», naar man ser, at han ikke en Gang véd, at Lucrezia og Gandia vare Børn af samme Moder? Og mon ikke Hovedgrunden til, at disse fra Giovanni Sforza og hans Mænd udgaaede Rygter trivedes saa frodig i og udenfor Italien baade dengang og senere, har været den, at man ellers ikke vidste noget Elskovseventyr om Lucrezia at fortælle, og det tilmed i det fordærvede Rom, hvor det vrimlede af yppige Kardinaler og galante Adelsmænd? Thi intet Steds opdages der mindste Spor til, at Lucrezia Borgia nogensinde har havt en Elskovintrigue. Man vil indvende, at, som anført, en Agent havde tilmeldt Esterne, at Pavens Datter havde født et uægte Barn; men denne Agent var i Venezia, ikke i Rom, og har saaledes atter kun det løse Rygte at anføre som sin Kilde,

og ingen anden omtaler det nævnte Barns Fødsel. Og selv om nu *denne* Beskyldning var sand, og Lucrezia saaledes havde begaaet et dengang som nu selv i Samfundets højeste Kredse ikke saa sjeldent Fejltrin, beviser det jo ingenlunde, at hun har gjort sig skyldig i tredobbelt Blodskam af den mest oprørende Beskaffenhed. At hun midt i det fordærvede Rom og i sine lastefulde Omgivelser har kunnet forblive fejlfri, vil ingen vel for Alvor tro, men der er ingenlunde tilstrækkelig Grund til i hende at se den umenneskelige Furie i Sannazaros Epigram.

De Betingelser, som Hertugen af Ferrara havde opstillet for sin Indvilligelse i Giftermaalet, vare alt andet end milde. Han fordrede en Medgift af 200,000 Dukater, hvilket var betydelig mere, end Blanca Maria Sforza havde bragt Kejser Maximilian; dernæst Fritagelse for den aarlige Tribut til den hellige Stol og Aftrædelsen af Cento og Pieve i det Bolognesiske samt af Porto Cesenatico og endelig en Mængde Beneficier til Gunst for Familien Este; men Paven var saa ivrig efter at faa dette Ægteskab i Stand, at han ikke var utilbøjelig til at gaa ind paa Hertugens Fordringer, hvilket i øvrigt baade Cæsar, der i Ferrara vilde faa et godt Rygstød, og den letsindige Lucrezia, der allerede forlængst var kjed af sin Enkestand, kraftig tilraadede. At Venezia, Firenze, Bologna, Kejseren og — naar alt kom til alt — ogsaa Frankrige betragtede det paatænkte Giftermaal med skjæve Blikke, bekymrede man sig ikke om i Vatikanet, og den 26de August 1501 antog den hellige Fader de af Hertugen opstillede Betingelser. Den 4de September kom en Kurer til Rom med Melding om, at Ægteskabskontrakten var bleven undertegnet i Ferrara; Engelsborgens Kanoner bleve løsnede, Vatikanet illumineredes, og hele Rom gjenlød af Borgiaernes Jubelraab. Om Lucrezia har følt den dybe Ydmygelse, der for hende laa i Huset Estes lange Modstand og hendes Brudgoms tydelig tilkjendegivne Uvilje mod at række hende sin Haand, kan ikke afgjøres, men vist nok har denne letsindige og forfænge-

lige Fyrstinde næppe følt, at en stolt og ædel Kvinde under saadanne Omstændigheder afslaar et Ægteskab, men ikke modtager det, end sige driver paa det. Der opdages overhovedet ikke Spor af moralsk Stolthed hos hende og i dette Tilfælde kun Tegn paa en barnagtig naiv Glæde over den Lykke, der ventede hende.

Hertugen af Ferrara var en praktisk Mand og kjendte Alexander VI til Bunds. Han vilde derfor ikke sende Brudefølge til Rom for at afhente sin tilkommende Svigerdatter, med hvem han imidlertid havde begyndt en særdeles venskabelig Brevvexling, som endnu bevares i Esternes Archiv, før den hellige Fader havde opfyldt sine Forpligtelser. To Afsendinge fra Ferrara, Saraceni og Bellingeri, kom den 14de September til Rom for at drive paa Sagen, og Lucrezia understøttede dem heri med saadan Iver, at de skreve hjem til deres Herre, at hans Svigerdatter allerede var den bedste Ferrareserinde, som kunde tænkes. De nævnte Herrer give i deres Depecher interessante Oplysninger om Livet ved Pavens Hof, hvor der var Spil, Sang og Dans hver Aften til langt ud paa Natten.

Fornøjelserne afholdt imidlertid ingenlunde den hellige Fader fra alvorligere Forretninger. Den 17de September dannede han af de Godser, han havde plyndret de romerske Baroner for, tvende Hertugdømmer med Nepi og Sermoneta til Hovedstæder, udnævnte sin Datters lille Søn Rodrigo til Hertug af Sermoneta og skjænkede Nepi til et andet Barn, Giovanni Borgia. Hvem denne var, er uvist. I et Dekret af 1ste September (1501) erklærer Paven den treaarige Giovanni for en uægte Søn af Cæsar Borgia og legitimerer ham; men i et andet Dekret af samme Dato hedder det om ham ordret: «Men da Du ikke har denne Mangel (ægte Fødsel) fra den nævnte Hertug (Cæsar), men fra Os og den nævnte ugifte Kvinde, hvad vi af gode Grunde ikke have villet udtrykke i forommeldte Skrift, saa ... o. s. v.». Her erklærer Paven altsaa, at han selv er Barnets Fader. Begge Dokumenter ere,

som anført, fra samme Dag. Den kanoniske Lov forbyder Paven at anerkjende en egen Søn, og den hellige Fader maatte derfor hjælpe sig ud af denne Forlegenhed ved en lille Løgn, idet han i den første Bulle erklærer Barnet for Cæsars. Denne Løgn borttog Hindringen for dets Legitimation og dets deraf følgende Indtræden i legitime Rettigheder, og efter at dette var sket paa lovmæssig Maade kunde Paven uden Frygt for at skade Barnet komme frem med Sandheden eller med en ny Løgn. Hvem der var Moder til dette gaadefulde Barn, er nemlig ubekjendt. Burkard kalder hende kun «en vis Romerinde». Var den hellige Fader virkelig Fader til denne «romerske Infant», som han kaldes, ligger det nær at tænke paa Giulia Farnese. Men det er, som sagt, muligt, at Paven ogsaa i det andet Brev forebringer en Løgn, og at den hemmelighedsfulde Infant har været en uægte Søn af Lucrezia Borgia, og det ligger da nær at tænke paa den forud omtalte Gesandts Melding fra Venezia til Esternes Hof om et saadant omløbende Rygte. Dette er imidlertid kun en Hypothese, hvis Rigtighed nu vanskelig vil kunne bevises*).

Det trak imidlertid i Langdrag med Opfyldelsen af Ferraras Fordringer, ikke fordi det skortede Paven paa god Vilje til at opfylde dem; men fordi Kardinalkollegiet længe tog i Betænkning at underskrive den mærkværdige Bulle, som til Fordel for den hellige Faders uægte Datter fritog Hertugdømmet Ferrara for Lensafgift til Kirken, og fordi Aftrædelsen af Cento og Pieve ikke kunde ske uden den i Frankrige levende Erkebisp af Bologna, Kardinal Giuliano Roveres Indvilgelse. Det første satte Lucrezia til sin tilkommende Svigerfaders store Tilfredshed endelig igjennem i Oktober; men desuagtet vilde Hertugen endnu ikke sende det i Rom saa længselsfuldt ventede Brudefølge, og Pavedatteren, som endnu

*) Vi ville senere gjenfinde den romerske Infant ved Lucrezias Hof i Ferrara som hendes «Broder». De omtalte tvende Aktstykker bevares i Esternes Archiv, hvorhen de kom fra Lucrezias Kancelli.

ikke havde et eneste Bevis i Hænde paa, at hendes vordende Ægtefælles Uvilje mod hende var forsvunden, havde Grund til alvorlig Bekymring, da saavel Hertugen som Alexander VI bleve syge. Hvis en af dem døde, vilde efter al Rimelighed dette Ægteskab, som hun nu længtes ivrig efter, ikke blive indgaaet. Den hellige Fader indsaa dette, og for at forhindre overdrevne Rygter i at naa Ferrara befalede han Hertugens Sendebud at melde denne, at hans Ildebefindende ikke var værre, end at han, hvis Hertugen var hos ham, vilde gaa paa Vildsvinejagt med ham. Begge kom sig ogsaa efter nogen Tids Forløb.

Hvad der væsentlig bidrog til at trække Sagen i Langdrag, var Hertugens Bekymring over Kejser Maximilians Forbitrelse over det forestaaende Giftermaal. Alle Vegne fra indtraf der Lykønskninger til Hofferne i Rom og Ferrara; selv den franske Konge nedlod sig til at tilsende Lucrezia Borgia et Brev, paa Foden af hvilket den allerkristeligste Monark med egen Haand havde skrevet et Par Ord; men Kejseren lagde intet Dølgsmaal paa sin Misfornøjelse. Imidlertid drev Hertugen det dog i Oktober til at udvælge de Mænd, som skulde udgjøre Brudefølget, og skjønt den hellige Fader i en Samtale med Ferraras Sendebud ytrede, at om hans Herre end sendte Tyrker til Vatikanet for at hente Bruden, skulde de være ham velkomne, erfarede han dog med stor Tilfredshed, at det var Prinser af Huset Este og Hoffets fornemste Adelsmænd, som vare bestemte til at afhente Madonna Lucrezia. Men — derved blev det foreløbig. I Ferrara begyndte man vel at træffe Forberedelser til Bryllupsfestlighederne, og Hertugen lod endog til Brug for Festtalerne ved sit Sendebud i Rom indhente Efterretninger om Huset Borgias Ælde, Aner og berømmelige Gjerninger, — disse Oplysninger, der ere bevarede, tage sig ved deres Lakonisme og Oprigtighed ud som skarp Ironi; — men ikke des mindre erklærede han kort derpaa, at han ikke agtede at lade Bruden afhente, før Investiturbullen var kommen ham i Hænde.

Derhos fordrede han kontant Udbetaling af Medgiften, naar Brudefølget ankom til Rom, og truede med i modsat Fald at lade dette vende tilbage til Ferrara uden Bruden. Da Overgivelsen af Cento og Pieve ikke snart kunde finde Sted, forlangte han, at Paven skulde stille en antagelig Kavtion for disse Byer eller udnævne hans Søn Ippolito af Este til Biskop af Bologna. Desuden ønskede han Beneficier for sin Bastard Don Giulio og for sin Sendemand Gianluca Pozzi, hvilken sidste Lucrezia skaffede Bispedømmet Reggio.

Skjønt Bruden gjorde alt, hvad der stod i hendes Magt, for at formaa Paven til at opfylde Hertugens Fordringer, blev den hellige Fader dog meget opbragt mod sin Datters Svigerfader og lod sig endog forlyde med, at denne nye Opsættelse var en Følge af Kejserens Rænker. Maximilian havde virkelig i November sendt sin Sekretær Agostino Semenza til Ferrara for at bearbejde Hertugen, og denne lod ogsaa virkelig den 22de November et Ilbud ride til Rom med den Erklæring, at da nu Vinteren stod for Døren, vilde han opsætte at lade Bruden afhente til en mildere Aarstid. Men nu var det forbi med Alexander VI's Taalmodighed. Han lod Hertugens Sendebud hente, overvældede ham med bitre Bebrejdelser og kaldte hans Herre for en Kræmmer. Naar alt kom til alt, frygtede Ercole Pavens Vrede langt mere end Kejserens; han vovede ikke længere at byde Uvejret Trods, og samtidig med at han den 1ste December meldte Kejseren, at han ikke turde udsætte sig for et Brud med Paven, underrettede han denne om, at han havde fastsat Brudefølgets Afrejse fra Ferrara til den 9de eller 10de.

Saaledes skete det ogsaa. Medens man i Rom syslede travlt med Brudens pragtfulde Udstyr*), drog en straalende

*) En af hendes Klædninger var mere end 50,000 Dukater værd, en anden 20,000 Dukater. Af hendes 200 Stykker Linned værdsattes mange til 100 Dukater Stykket; en eneste Hat til 10,000 Dukater. (Depeche af 13de December 1501 til Markgreve Gonzaga fra dennes Agent i Rom).

Kavalkade den 9de December ud fra Ferrara for at hjemføre Hertugens Svigerdatter. Toget anførtes af Kardinal Ippolito af Este, der ledsagedes af fem andre Medlemmer af dette berømte Hus, nemlig af sine Brødre Ferrante og Sigismondo, af Niccolò Maria af Este, Biskop af Adria, Meliadusa af Este, Biskop af Comacchio, og Don Ercole, Hertugens Neveu. Desuden var der Beherskeren af Correggio og Mirandola, Greverne Rangone af Modena, Herrer af Familierne Pii af Carpi, Bevilacqua, Roverella, Sagrato, Strozzi, Bentivoglio og flere. De fattige Borgere og Bønder maatte uden ringeste Vederlag huse og underholde denne talrige og overmodige Trop, som trods sine store Navne, glimrende Dragter og svære Guldkjæder led meget ondt paa den lange Rejse og ankom til Ponte Molle gjennemblødt af Vinterregnen og besudlet af Vejenes Dynd. Ved Tiberbroen modtoges Kavalkaden af Byen Roms Senator, Governator og Barisello eller Politiøverste i Spidsen for 2,000 Fodfolk og Ryttere. Et halvt Bueskud foran Porta del Popolo holdt Cæsar Borgia med 100 Adelsmænd til Hest, 200 pavelige Schweizere og en 2-4,000 Mand Fodfolk, og modtog Toget under Pavkers og Trompeters Klang, og ved selve Porten hilsedes de kommende af 19 Kardinaler, der hver havde 200 Adelsmænd og Tjenere med sig. Det uhyre Tog bevægede sig derpaa langsomt fremad under larmende Musik og Kanonskud fra Engelsborgen og naaede endelig Vatikanet, hvor Pave Alexander VI, omgiven af 12 Kardinaler, modtog Hertugen af Ferraras Afsendinge. Disse kyssede den hellige Faders Fødder, men denne bød dem staa op og omfavnede Prinserne af Este paa det hjerteligste. Derpaa forte Cæsar Borgia sine tilkommende Svogre til sin Søster.

Lucrezias Dragt ved denne og andre Lejligheder beskrives yderst nøjagtig af en Agent, som Markgrevinde Isabella Gonzaga af Mantova havde sendt til Rom i Anledning af Indtoget, og som underskriver sig El Prete; den var selvfølgelig overordentlig pragtfuld, som da ogsaa Renaissancens Kvinder

udfoldede en langt større Ødselhed og Pragt i Henseende til deres Paaklædning end endog vor Tids Damer. Den nævnte Agent giver ligeledes sin Herskerinde nøjagtige Oplysninger om de talrige Fester i Vatikanet og det brogede Liv i den evige Stads Gader, hvor Karnevalet efter Pavens Befaling allerede umiddelbart efter Julehelligdagene havde taget sin Begyndelse.

Endskjønt Forlovelsen, som anført, allerede var sluttet i Ferrara, dog uden at de paagjældende havde byttet Ringe, vilde Alexander VI dog, at den samme Ceremoni skulde gjentages i Rom. Dette foregik om Aftenen den 30te December. Alfonso's Brud forlod sit Palads fulgt af hele sit Hof og af 50 Æresdamer. Hun var klædt i Guldbrokade og karmoisinrødt Fløjel med Hermelinbræmmer og bar en Perlekrans af umaadelig Værdi om Halsen. Under bedøvende Musik førte Prinserne af Este hende til den Paolinske Sal, hvor Paven sad paa sin Trone med Cæsar, tretten Kardinaler og fremmede Magters Sendebud ved sin Side. Biskoppen af Adria holdt Vielsestalen, som den hellige Fader i sin saare verdslige Utaalmodighed befalede ham at afkorte. Don Ferrante af Este byttede i sin Broder Alfonsos Sted Ring med Madonna Lucrezia, hvorpaa der blev overrakt Bruden kostbare Gaver. Efter at man derpaa et Øjeblik havde betragtet de paa Peterspladsen foranstaltede festlige Lege, begav hele Selskabet sig til Papegøjesalen, hvor Paven tog Plads paa sin Trone, og hvor først Lucrezia og Cæsar, dernæst Hofdamerne parvis forlystede de tilstedeværende ved at træde en munter Dans. Derpaa blev der spillet Komedie, og da de ringere Gjæster vare tagne bort, samledes den hellige Fader med sine Børn og Prinserne af Este til et Bryllupsmaaltid, som vist nok ikke har været af de tarvelige.

Saaledes endte det gamle Aar, og saaledes begyndte det nye. Hver Dag var der Væddeløb og Ridderspil, straalende Baller og yppige Maaltider, Komedier og Moresker, — saaledes kaldte man dengang Balletter, — og i disse sidste op-

traadte af og til Cæsar og Lucrezia til den hellige Faders største Velbehag. Den 2den Januar gav man en Tyrefægtning paa Peterspladsen, hvor Cæsar Borgia som Picador ganske alene gik mod det vildeste af de rasende Dyr og nedlagde det. Han holdt overhovedet meget af at vise sin overordentlige Styrke og Behændighed i disse barbariske Kampe, og allerede i Jubilæumsaaret havde han henrevet Romerne til Beundring ved med et eneste Hug at slaa Hovedet af en mægtig Tyr.

Endelig kom den til Afrejsen fastsatte Dag. Det var den 6te Januar (1502). Kardinal-Erkebispen af Cosenza, Francesco Borgia, skulde ledsage Toget som pavelig Legat. Ligeledes skulde Bisperne af Carniola, Venosa og Orte følge med. Byen Rom udvalgte fire Æresgesandter, som skulde overvære Højtidelighederne i Ferrara, nemlig Stefano del Bufalo, Antonio Paoluzzo, Giacomo Frangipane og Domenico Massimi. I samme Øjemed havde den romerske Adel udvalgt Francesco Colonna af Palestrina og Giuliano af Anguillara; dertil kom endnu Ranuccio Farnese af Matelica, Dom Giulo Raimondo Borgia, Pavens Nepot og Høvedsmand for Slotsgarden, samt en Del Adelsmænd af ringere Rang. Cæsar mødte med 200 Ryttere, deriblandt de senere berømte Krigere Ivo d'Allègre og Ugo de Moncada; Herrer af Familierne Orsini, Sta. Croce, Cesarini, Crescenzi og Mancini vare ligeledes i hans Følge. For at forkorte Vejens Længde og Ensformighed medtog han desuden et Musikkorps og en Del Hofnarre. Lucrezia selv tog en Hofstat af 180 Personer med sig, deriblandt sine Slægtninge Angela og Girolama Borgia, Adriana Ursina og en anden Adriana, der var gift med Francesco Colonna. Et umaadeligt Antal Vogne og 150 Muldyr, belæssede med Brudeudstyret, bleve sendte i Forvejen. Paven havde selv fastsat Stationerne paa denne lange Rejse. Over Narni, Terni og Spoleto skulde man gaa til Foligno, hvor Hertug Guidobaldo af Urbino eller dennes Hustru skulde slutte sig til Toget og ledsage det til deres Residensstad. Fra Urbino skulde man drage gjennem Cæsars

Stater, over Pesaro, Rimini og Faenza komme til Bologna og derpaa sejle ned ad Po til Ferrara. Toget skulde under Vejs huses og holdes frit med alt af Beboerne i de paagjældende Stæder, hvem det derhos befaledes at hædre Bruden med Æreporte, Illuminationer og festlige Optog.

Om Eftermiddagen Kl. 3 tog Lucrezia Borgia Afsked med sit Barn Rodrigo, sin Broder Cæsar og sin Fader. Hun red paa en hvid Hest med gyldne Tømmer og var iført en rød Rejsedragt af Silke og Hermelin. Alle Kardinalerne, de fremmede Magters Sendemænd og hele Roms Magistrat ledsagede hende til Porta del Popolo; Cæsar fulgte hende endnu et Stykke videre og vendte derpaa med Kardinal Ippolito tilbage til Vatikanet, medens hans Søster for bestandig forlod den evige Stad med dens Glæder og Sorger, dens Rænker og Bagvaskelser.

(Forts.).

Fr. Julius Meier.

Bidrag til Karl I af England og hans Dronning Henriettes Historie.*)

Naar man nøjere undersøger det Forhold, der existerede imellem Karl I af England og hans Dronning Henriette af Frankrige, Datter af Henrik IV, og i Særdeleshed naar man gjennemblader de mange hemmelige og private Breve, der først i den senere Tid have set Offentlighedens Lys, viser det sig, at Datidens Historieskrivere i mange og væsentlige Henseender have ladet sig forlede af Partilidenskaberne, der, som bekjendt, naaede en Højde og havde saa store Følger, at kun den første franske Revolution kan fremvise Magen dertil. Karl I er i Almindelighed bleven beskyldt for at have «staaet under Tøffelen», og hans inderlige Kjærlighed til hans Hustru er bleven opstillet som en politisk Forbrydelse, ja selv Hume, der dog ellers forsvarer Karl, siger, at Dronningen «gav ham uoverlagte og uforsigtige Raad», medens Biskop Kennet beklager, at «Kongen lod sig paavirke af sin Kjærlighed til sin stolte og intrigante Dronning». Denne Beskyldning for Mangel paa Kraft blev udspredt af alle hans Modstandere i det Haab derved at gjøre ham mere foragtelig i Nationens Øjne; hans Forsvarere lod den gaa hen uden Modsigelse, da de derved troede at kunne skyde i det mindste nogle af hans mange politiske Misgreb over paa

*) Bearbejdet efter Disraelis «Curiosities of Litterature».

Dronningens Skuldre, medens Urostifterne, der senere gik over til at blive ligefremme Oprørere, haabede ved lignende Beskyldninger at forstørre Frygten for, at Kongen skulde begunstige Katholikerne. Sandheden viser sig nu imidlertid at være den, at Karl netop handlede med stor Bestemthed og overvandt en katholsk Klike, der omgav og søgte at beherske Dronningen, skjønt han herved endog udsatte sig for en Krig med Frankrige. Endogsaa hans Forsvarer, Hume, har negtet, at Kongen besad denne Bestemthed; men han undskylder ham ved at paastaa, at Karl blindt lod sig lede af Hertugen af Buckingham, der, for at hævne sig over sine personlige Kjævlerier med Richelieu, benyttede Lejligheden til at ærgre den franske Regering ved at overtale Kongen til at hjemsende alle de franske Medlemmer af Dronningens Hofstat*).

Der existerer imidlertid heldigvis to egenhændige Breve fra Karl I til Buckingham, som findes i Lord Hardwickes Samling og ere aldeles afgjørende i dette Spørgsmaal; thi de vise, uden Mulighed for Misforstaaelse, at hele Sagen blev indledet og gjennemført af Kongen selv, og at Buckingham endog havde gjort alt, hvad der stod i hans Magt, for at hindre et afgjørende Brud med Dronningens franske Følge; thi i disse Breve beklager Kongen sig over, at han saa længe havde ladet sig paavirke af Hertugens Bønner, men at han nu var bestemt paa, at Franskmændene skulde sendes hjem «og det jo før jo hellere»**).

Det er mærkeligt nok, at Dronningens Karakter er saa lidet kjendt, uagtet hun dog beskyldes for at have spillet en saa skæbnesvanger Rolle i det Drama, der endte med, at hendes Mand betraadte Skafottet. De, som saa, hvor utrættelig hun var i at søge at bringe sin ulykkelige Gemal Hjælp og Understøttelse i hans fortvivlede Kamp imod Cromwell og Parlamentet, troede, at hun var ligesaa aktiv ved alle

*) Hume. Vol. VI. p. 234.
**) Lord Hardwicke's State papers II. 2 & 3.

andre Lejligheder; men i Virkeligheden var Henriette en svag, letsindig Karakter, en Kvinde, der aldrig havde lært noget grundig, aldrig overvejet noget alvorlig, og som af Naturen kun var begavet med Skjønhed og Stolthed; en Kvinde, der ej kunde tie en Time selv med den vigtigste Statshemmelighed, og hvis Talenter vare aldeles modsatte dem, der udfordres for at kunne blande sig i dybe politiske Intriger. Kvinden havde hos hende stedse Overvægten over Dronningen, og selv naar hun i sine Breve omtaler sin Tids store Statsmænd, kritiserer hun dem som Kvinde, men bedømmer dem ikke som Dronning. I et Brev skriver hun for Exempel kun om den berømte Greve af Strafford, en af Datidens største Statsmænd, der ligeledes maatte lægge sit Hoved paa Blokken, at «han var behagelig at omgaas og havde de nydeligste Hænder, man kunde ønske at se». Alt hos Henriette afhang af Øjeblikkets Indskydelse, og som et Exempel herpaa skal kun anføres, at hun ved en Lejlighed løb igjennem en stærk Kugleregn ene for at hente en lille Skjødehund, som hun havde glemt, da hun flygtede ud af et Hus, der blev beskudt af Cromwells Soldater. Hendes fortrolige, Madame Motteville, fortæller denne Episode i sine Memoirer, og heraf erfare vi ogsaa, at da Kongen havde bestemt sig til at lade fem af hans største Fjender i Parlamentet gribe og fængsle, kunde Dronningen ikke tie, men sladrede af Skole. Følgen var, at en af Hofdamerne, der var forelsket i en af de omtalte Parlamentsmedlemmer, strax skrev en Note til ham, og han og hans Venner vandt netop Forspring nok til at slippe ud af én Dør, lige som Kongen og hans Livvagt traadte ind ad en anden. Et eneste saadant Exempel er tilstrækkeligt Bevis for Henriettes Letsindighed; men foruden det allerede omtalte Tilfælde, hvor hun trodsede endog Døden for at redde en Skjødehund, viste hun ved mange andre Lejligheder Prøver paa øjeblikkeligt, men dog kun kortvarigt Mod og Aandsnærværelse, som da hun engang blev forfulgt af en af Cromwells Kuttere og hellere end at falde i hans Magt befalede Kaptainen ombord paa den lille Skude,

hvorpaa hun sejlede, at tage alle sine Forholdsregler for at kunne sprænge Skibet i Luften. Hun glemte aldrig, at Henrik IV's Blod flød i hendes Aarer, og fra denne stolte Bevidsthed hentede hun ved mange kritiske Lejligheder det Mod og den Energi, der stod saa langt over hendes virkelige aandelige Kræfter. De legemlige og sjælelige Lidelser, som hun i sit bevægede Liv i saa fuldt Maal gjennemgik, syntes for en Tidlang at have kuet hendes Stolthed, men ikke saa snart havde hendes Søn, Karl II, besteget Tronen, førend hun som Enkedronning atter viste hele sin medfødte Hovmod mere endog end nogensinde før, og da hendes Søn og hans Hof ikke kunde eller vilde finde sig i hendes Luner, forlod hun Hoffet med Hjertet fuldt af Galde. Denne Tilsidesættelse var det sidste Stød, hendes Hjerne kunde taale, og hun henfaldt snart i en bestandig, dyb, uhelbredelig Melankoli, og da hun engang til sin Læge, Sir Theodore Mayerne, udtalte en Frygt for, at hun vilde gaa fra Forstanden, svarede denne hende med sin sædvanlige Raahed og uden Følelse for den faldne Majestæt: «Madame, De skal ikke være bange for, at De skal gaa fra Forstanden; thi De er allerede gal». — Henriette havde gjennemlevet alle de skæbnesvangre Begivenheder uden at forstaa deres dybe Betydning; hun var af Naturen kun en Toilette-Politiker, men Beskyldningerne om, at hun fulgte machiavellistiske Principer og blandede sig i indviklede politiske Rænker, ere fuldstændig uberettigede. I Begyndelsen benyttede hun alle Kvindens Tillokkelser for at bringe Kongen til at tro, at hun var hans ydmygste Slavinde, og Folket, at hun elskede det med hele sit Hjerte; men nu, da vi vide, at hun i Bund og Grund var gjennemtrængt af katholsk Bigotteri, og at hun, den stolte Kongedatter og Kongebrud, endog underkastede sig de mest ydmygende Bodsøvelser, fordi hun var traadt i denne Forbindelse med en protestantisk Ægtefælle, ville de følgende Oplysninger, der nærmest dreje sig om hendes Opførsel ved hendes første

Ankomst til England, være af dobbelt Interesse og kaste Lys over meget, der ellers kunde synes uforklarligt.

Først og fremmest maa vi imidlertid omtale et mærkeligt og hidindtil ubekjendt Dokument, der findes i de franske Statsarchiver*). Det er intet mindre end en højtidelig Forpligtelse til Paven og hendes Broder, Kongen af Frankrige, hvorved hun binder sig til at lade alle sine Børn opdrage i den katholske Tro og kun lade Katholiker lede deres Opdragelse. Dersom Karl eller Nationen havde drømt herom, vilde Henriette aldrig have kunnet bestige den engelske Trone; men begge hendes Sønners Liv og senere Skæbne viser, hvor trolig hun opfyldte denne forræderiske Kontrakt. Dette lille Bidrag til hendes hemmelige Historie viser klart den skjulte Aarsag til den ellers uforklarlige Hang, som baade Karl II og Jakob II havde for Katholicismen, en Følelse, som de havde indsuget med Moderens Mælk; thi Karl II døde som Katholik, og Jakob levede aabenlyst som saadan og forskjertsede derved sin Trone.

Paa Rejsen til England blev Henriette standset i Amiens af en pavelig Legat, afsendt fra Rom for at paabyde hende en Bod, der skulde vare sexten Dage, fordi hun ægtede Karl uden Pavens Dispensation. Dronningen opsatte sin Rejse og underrettede Karl om Grunden; men Kongen, der ventede paa hende i Canterbury, lod hende vide, at dersom hun ej kom strax, vilde han vende tilbage til London, og meget imod sin Vilje maatte hun give Paven og hans Dispensation en god Dag. Enten ved sin Forstand eller ved sin Utaalmodighed indsaa Kongen, at dersom det var lykkedes Paven for hele Evropas Øjne at standse Dronningen af Englands Rejse hele sexten Dage, vilde han derved indirekte have godtgjort sin Overlegenhed over den engelske Konge og Nation. Da Henriette først mødte Karl i Canterbury, var hun ikke forberedt paa at modtage ham, men tilsidesættende Etikettens

*) Ambassades du Maréchal de Bassompierre. Vol. III. p. 49.

Regler fløj hun ham i Møde, klædt som hun var, kastede sig for hans Fødder og kyssede hans Haand, medens Karl løftede hende op, omfavnede hende som den kjærligste Elsker og bedækkede hendes Læber med de inderligste Kys. Det unge kongelige Par mødtes, hvad der sjeldent sker i deres Stilling, som den simpleste Brudgom og Brud vilde mødes, og Henriettes første Ord aandede intet uden den dybeste Hengivenhed. «Sire», sagde hun, «Je suis venue en ce pays de votre Majesté pour etre usée et commandée de vous» *). Kongen, der havde hørt, at hun var meget lille af Væxt, blev noget forundret over at se, at hun naaede op til hans Skuldre, og kastede et Blik ned til hendes Fødder for at se, om hun brugte meget høje Hæle, men Henriette, der gjættede Kongens Tanker, viste ham smilende sin Fod og sagde: «Jeg staar paa mine egne Fødder, og saa høj er jeg, men hverken mere eller mindre». Efter en Times Samtale satte Dronningen sig til Bords, omgiven af hele sit Følge, medens Kongen, der allerede havde spist, paatog sig at være hendes Forskjærer og lagde et Stykke Fasan og andet Vildt paa hendes Tallerken. Dronningens Skriftefader, der stod ved hendes Side, mindede hende om, at det var Dagen før Johannes den Døbers Fest, og at det derfor var en streng Fastedag; men Hovedsagen var nu først og fremmest at vinde Karls og hans protestantiske Hofs Gunst, og hun spiste derfor med tilsyneladende god Appetit af det forbudne Kjød, hvilket vakte stor Tilfredshed hos de tilstedeværende engelske Medlemmer af Følget. Hendes Forstillelseskunst gik endog saa vidt, at da hun ved en Lejlighed blev spurgt, om hun kunde lide en Huguenot, svarede hun uden Betænkning: «Hvorfor ikke? Var min egen Fader ikke engang Huguenot». — Hendes Nedladenhed i Begyndelsen efter hendes Ankomst, hendes venlige Smil og «deportment» gav endogsaa mange det Haab, at hun

---

*) Brev dateret den 17de Januar 1625 fra Dr. Meddus til Mr. Mead.- Sloane Ms. 4177.

til sidst kunde blive vundet for den reformerte Tro; men i Løbet af kort Tid forandrede hun sig aldeles, og vi finde saaledes i et Brev fra en af hendes Omgivelser i Whitehall en Prøve paa, at hun allerede næppe en Maaned efter sin Ankomst begyndte at vise sin sande Karakter; thi i dette Brev skriver han, at da Dronningen en Dag ved Middagsbordet fandt Værelset for varmt, «jog hun os alle ud af Værelset, og jeg tror ikke, nogen anden end en Dronning kunde have sendt os et saa knusende Blik» *).

I Følge hendes Giftermaalskontrakt skulde Henriette have Tilladelse til at lade sig omgive af franske Hoffolk, og dette havde man forstaaet at benytte sig af, saa at der blev dannet en komplet lille fransk Koloni, der ikke talte mindre end tre Hundrede Personer; man fristes næsten til at tro, at Richelieu havde til Hensigt at benytte denne Lejlighed til at fremme sine Intriger og vedligeholde en forræderisk Korrespondance med de mange misfornøjede Katholiker i England, og i selve Bassompierres Instruktioner finde vi, at en af de angivne Grunde til selve Formælingen var, at der derved kunde opnaas Lettelse for de engelske Katholiker. Dersom denne store Statsmand imidlertid nærede saadanne Forhaabninger, bleve de tilintetgjorte ved hans egne Redskabers Udueliged; thi i deres blinde Iver gik de katholske Præster alt for vidt, da de prøvede paa at udvide deres Tyranni til Kongen selv.

Den franske Koloni havde ikke været længe i England, førend den medfødte Skinsyge imellem de to Nationer brød aabenlyst frem. Alle de engelske Hoffolk, der ikke bekjendte sig til den katholske Tro, bleve meget snart afskedigede enten direkte eller indirekte af Dronningen selv, medens Kongen, tvungen af den offentlige Mening, var nødsaget til at forbyde alle engelske Katholiker at tage Tjeneste hos Dronningen eller endog kun høre Messen i hendes Kapel; ja han

*) Brev dateret den 1ste Juli 1625. Sloane Ms. 4176.

var endog nødt til at gaa saa vidt, at han satte Vagt ved Indgangen med Ordre til at gribe enhver engelsk Undersaat, der vilde gaa til Messe, medens de Franske trak deres Sværd for at beskytte deres Trosfæller. «Dronningen og hendes Kreaturer» blev ligefrem et almindeligt Smædeord i Nationen. Saadanne Skandaler gjentoges endnu hyppigere i det private Liv, og som et Exempel skulle vi kun anføre følgende Anekdote, der findes i et Manuskript fra den Tid, om en usømmelig Strid imellem en katholsk og en protestantisk Præst om, hvem der skulde læse Bordbønnen ved et Taffel, hvor Kongen og Dronningen spiste sammen.

Kongen og Dronningen skulde just til at spise sammen «in the presence» *) (ɔ: for aabne Vinduer og Døre, saa at alle og enhver kunde se det), og Kongens Hofpræst Dr. Hacket havde lige begyndt at holde Bordbønnen, da Dronningens Skriftefader, efter forgjæves at have søgt at afbryde ham, pludselig stillede sig ved Dronningens Side og vilde begynde at sige en katholsk Bordbøn. Dette hindrede Kongen dog denne Gang; men da Maaltidet var forbi, og Dr. Hacket begyndte sin Bøn, begyndte Dronningens Skriftefader ligeledes med høj Røst at fremsige en latinsk Bordbøn, hvorved der fremstod en saadan Forvirring, at Kongen med stor Heftighed rejste sig, tog Dronningens Haand og trak hende ind i Sovekamret**). «Ex uno disce omnes», og det synes næsten utænkeligt, at nogen turde vove at byde en engelsk Konge saadant.

---

*) I Hampton Court findes et interessant Maleri, der fremstiller Karl og Henriette spisende «in the presence». Denne gamle Ceremoni, der var bleven afbrudt under Borgerkrigen, blev atter gjenindført af Karl II i 1677, som vi se af «Evelyns» Dagbog, hvori han skriver: «I Dag spiste Kongen igjen for første Gang «in the presence» efter gammel Skik, med Musik og stor Ceremoni».

**) Brev dateret Oktober 1625 til Sir Martin Stuteville. Sloane Ms. 4177.

Naar vi fra det mere private begive os over paa det politiske Omraade, finde vi ligeledes ikke uinteressante Oplysninger f. Ex. i det Svar, Kongen lod give den franske Afsending, Marskal de Bassompierre; det findes i Archiverne, der vedrøre hans Ambassade, som var bleven foranlediget ved den uceremonielle Hjemsendelse af hele den franske Koloni. Dette Svar, der snarere maaske burde kaldes en Retfærdiggjørelse eller endog en Anklage, siger, at den franske Koloni havde saa at sige stillet sig som et «imperium in imperio» under den franske Afsendings Beskyttelse og bevislig stod i Ledtog med de Medlemmer i Parlamentet, der alt den Gang modsatte sig Kongens Vilje med saa stor Bestemthed. Denne Fremgangsmaade blev allerede anvendt, skjønt naturligvis efter en mindre Maalestok, i Dronning Elisabeths Dage, som originale Breve fra den daværende franske Afsending bevise, medens Ambassadøren de Bauderie under Jakob I endog rejste et fransk Parti til Gunst for Prins Henrik, og Barillon endelig, som Fox saa klart har bevist, under Karl II bar sig ad paa samme Maade. De simplere Medlemmer af Dronningens franske Omgivelser intrigerede ligeledes paa deres Maade ved at leje Huse i deres eget Navn, men overdrage dem til engelske Katholiker, som her holdt forbudne Møder, Gudstjeneste og, kort sagt, paa alle Maader overtraadte Landets Love, beskyttede af det franske Flag. Dronningens Skriftefædre benyttede deres hellige Embede til at fralokke hende enhver Statshemmelighed og alt, hvad der passerede, endog de mindste og mest private Omstændigheder om hendes og hendes Gemals Samliv; de søgte at gjøre hende ligegyldig imod Kongen og indpodede hende en Foragt for alt, hvad der var engelsk, saa at hun, en engelsk Dronning, endog næppe kjendte sit Lands Sprog; ja det gik endog saa vidt, at de benyttede hende til at skjule Breve og Dokumenter, som alle vare af et mer eller mindre forræderisk Indhold. Dette var allerede galt nok; men hertil kom endnu, at de ved at holde en engelsk Dronning under den mest for-

nedrende religiøse Disciplin og ved at bringe hende til at udføre de mest nedværdigende Bodsøvelser ligefrem saarede Nationens Stolthed og helligste nationale Følelser. Blandt disse kan nævnes en Pilegrimsgang, som Henriette med bare Fødder maatte gjøre fra Whitehall til Tyburn (det almindelige Rettersted), hvor hun en tidlig Morgen maatte knæle ned under den Galge, hvori saa mange Jesuiter vare blevne hængte som Forrædere under Elisabeth og Jakob I, og anraabe dem som Helgene, der havde udgydt deres Blod for den ene saliggjørende Tro*).

Der skrives i et Manuskript fra denne Tid, «at hendes Skriftefader havde tvunget Dronningen til at vade barbenet i Snavset en regnfuld Morgen fra Somerset-House til St. James's Pallads (omtrent en halv Fjerdingvej), medens hendes sataniske Skriftefader magelig kjørte ved Siden af hende i sin Karet; de tvinge hende til at spinde haard Uld, gaa barfodet, spise med Fingrene, varte op for deres egne Tjenere, og mange andre latterlige og skammelige Fornedrelser, og, tilføjer Brevskriveren, «dersom de saaledes vove at behandle en Konges Datter, Søster og Hustru, hvad kunne da vi andre ikke vente os af dem, om de atter kom til Regimentet».

En af Betingelserne i Henriettes Giftermaalskontrakt var, at Dronningen skulde have et Kapel i St. James's Pallads, der skulde indvies af hendes franske Biskop, og hendes katholske Præster trængte derfor stærkt paa og erklærede, at uden de havde et saadant Kapel, kunde de ej læse Messen. Karls Svar tyder ikke paa, at han havde stort til overs for den katholske Tro; thi al den Trøst, de fik, var, at «dersom Dronningens Dagligstue, hvori de hidindtil havde læst Messe, ikke var stor nok, kunde de gjerne benytte den store Sal, og var den ikke stor nok, stod Slotshaven til Tjeneste, og

*) Der existerer endnu et Billede, der fremstiller Henriette knælende under Galgen.

var endelig den ikke stor nok, stod det dem frit for at benytte hele Parken».

De franske Præster og, kort sagt, hele Kolonien dansede i Virkeligheden heller ikke paa Roser; thi dersom deres Haand var imod alle, var paa den anden Side alles Haand imod dem, og i Grunden ønskede de intet hellere end at vende tilbage til Frankrige, men da de fleste havde betalt deres Ansættelse i dyre Domme, vilde det fra et pekuniært Standpunkt have været ligefrem Ruin at opgive deres Stilling. Indbyrdes kjævledes de ogsaa ovenikjøbet, og det er næsten latterligt, naar man i Bassompierres Depecher læser om, hvorledes endog Dronningens Hofdamer levede sammen som Katte og Hunde. Kongen af Frankrige havde nemlig udtalt et Ønske om, at hans Søster skulde have endnu to Hofdamer, men hertil svarer hans Afsending, at «det vilde være langt bedre, om man lod to rejse end sendte to flere, thi de leve i et evigt Skjænderi med hverandre og ere gjensidig hverandre saa fjendske og saa skinsyge, at jeg har langt mere Ulejlighed med at bilægge deres private Tvistigheder end ved at mægle imellem to Konger. Deres evindelige Skoser og deres ofte usømmelige Sprog bidrage til at give Englænderne en meget slet Mening om Tilstanden ved vort Hof og vore Sæder, og jeg skal derfor ikke gjøre denne Fordring gjældende, uden at Hans Majestæt atter befaler mig det».

Den franske Biskop, der var ansat hos Dronningen, var ikke engang tredive Aar gammel, og selv hans gejstlige Værdighed kunde ikke beskytte ham imod Anfald af disse Viragoer's bitre Tunger, af hvilke i Særdeleshed en vis Madame de St. Georges stod i høj Gunst hos Dronningen, medens hun som en naturlig Følge var ligesaa forhadt af de engelske; men ikke desto mindre forærede Kongen hende ved hendes Afrejse Penge og Juveler af flere Tusinde Punds Værdi. Den franske Koloni voxede daglig i Antal, Omkostningerne stege selvfølgelig ogsaa, og vi finde i et Manuskript fra den Tid, at den kostede Kongen daglig ikke mindre end 240 £

(der i vor Tids Penge vilde løbe op til over 50,000 Kroner), medens Antallet af Frankmændene var steget fra 60 til 440 Mennesker uden at medregne Børnene.

Endelig slog den afgjørende Time, og en Eftermiddag lod Karl pludselig alle de franske Hoffolk kalde til sig og befalede dem uden Tøven at rejse tilbage til Frankrige med alle deres Tjenere og Paahæng, samt underrettede dem om, at alt allerede var beredt til deres Afrejse. Dronningen var ude af sig selv af Vrede og Sorg, og Kongen var nødsaget til paa en mindre blid Maade at føre hende ind i et andet Værelse, hvor han lukkede hende inde, og hvor hun i sin Heftighed slog flere Vindusruder itu. De franskes Opførsel, da de mærkede, at Kongen ej var til at rokke i sin Beslutning, var højst betegnende; de plyndrede øjeblikkelig hele Dronningens Garderobe, ja stjal endog hendes Juveler, og saa fuldstændig udplyndrede de Henriette, at hun endog maatte laane det nødvendige Linned, hun behøvede den næste Dag. De gik endog saa vidt, at de producerede falske Regninger, som de paastode at have betalt for Dronningen, deriblandt en paa 200 £ for Medicin og en anden paa 150 £ for «Biskoppens vanhellige Vand» (Vievand), som der staar i Kildeskriftet. For endelig at tvinge den unge Biskop til at rejse maatte Kongen endog ved Hjælp af sin Livvagt kaste ham ud af Somerset House, hvor han havde barikaderet sig. Udgifterne ved at sende Kolonien bort beløbe sig til en Sum af over 50,000 £, altsaa i Nutidens Penge til ti Millioner Kroner. I en lang Procession, der bestod af ikke mindre end 40 Vogne, og efter en Rejse, der varede fire Dage, ankom de endelig til Dover, og her forefaldt atter skandaløse Scener, ja det gik endog saa vidt, at da den tidligere omtalte Madame de St. Georges ogsaa ved denne Lejlighed udmærkede sig ved sin Heftighed og sine Skjældsord, kastede en af Befolkningen en Sten efter hende, hvorpaa en af de tilstedeværende Kavallerer løb sin Kaarde gjennem Livet paa ham, saa at han døde paa Stedet, et Mord, der forblev upaatalt.

Det er ikke ved denne Lejlighed alene, at vi finde, at Karl I ikke var af en saa svag Karakter, som man i Almindelighed har tilskrevet ham; thi da Marskal Bassompierre, der øjeblikkelig blev afsendt af den franske Konge i denne Anledning, søgte at tale i høje Toner til Karl og endog betjente sig af et truende Sprog, svarede Kongen ham, at han foretrak en aaben Krig med Frankrige for at lade en fransk Koloni konspirere i selve Landet og gjøre hans eget Hof til et Pandæmonium. I et Brev fra Bassompierre til den ovenomtalte unge Biskop af Mende finde vi et slaaende Bevis paa Karls Bestemthed. Marskallen skriver nemlig meget spydig heri, efter at have erklæret sin Mission for at være komplet mislykket: «Saa dybt ere vi faldne, og De kan tænke Dem min Sorg ved at maatte rejse med uforrettet Sag uden at kunne opfylde Dronningen af Englands Ønsker; men naar De vil erindre, at jeg blev sendt herover for at opretholde en Giftermaalskontrakt og støtte den katholske Religion i et Land, hvor Kongen (Henrik VIII) fordrev Katholikerne og afsvor den katholske Religion alene for at bryde sit Ægteskab, vil De lettere forstaa, at jeg maa rejse med uforrettet Sag». I et andet Brev skriver den franske Afsending: «Jeg har fundet Ydmyghed endog hos en Spanier og Høflighed hos en Schweizer ved de Missioner, hvormed Kongen har beæret mig, men Englænderne ville ikke vige et Haarsbred, naar det gjælder deres nationale Ære, og Kongen var saa bestemt paa ej at taale franske i Dronningens Omgivelser og tiltalte mig saa skarpt (rude), at det var umuligt, at han kunde udtrykke sig i stærkere Ord». Den franske Afsending med alle hans Pralerier og Trusler fandt snart, at Karl og hans Folk her vare aldeles enige, et sjeldent Tilfælde desværre. Dette fandt Sted i Aaret 1626, og da man fire Aar senere atter gjorde et Forsøg paa at indsmugle en fransk Biskop og en Livlæge, modsatte Kongen sig det atter paa det bestemteste og erklærede, at han hverken vilde have franske Biskopper eller «Læger» — (domestiques — sic!)

Vi se altsaa af de foregaaende Uddrag af de hemmelige Dokumenter og Breve fra den Tid, at Karl I ingenlunde var en saadan Slave af sin Dronning, som alle Historieskriverne, den ene efter den anden, have paastaaet, og at Henriette langt fra spillede den vigtige Rolle i Regeringen, man med urette har tillagt hende. Karl elskede uden Tvivl sin Dronning inderlig; thi af Naturen var han tilbøjelig til stærke personlige Følelser, og hans Ungdom var bleven ubesmittet af Datidens Laster. Han beundrede i Henriette de udvortes naturlige Gaver, som han selv manglede; hendes livlige Konversation oplivede hans alvorlige Karakter; den Lethed, hvormed hun udtrykte sig, raadede Bod paa hans egen medfødte Mangel paa at sætte sine Tanker i Ord, medens hendes Ynde formindskede det kolde og formelle i hans egen Optræden. Dronningen havde uden Tvivl den samme Magt over Kongen, som andre Hustruer kunne have over deres Mænd; han lyttede til hende og opfyldte ofte hendes Ønsker; men paa selve Landets Regering havde Henriette ingen væsentlig Indflydelse, og de Ulykker, der kom over hans Hoved, skyldes ikke den letsindige Dronning, men havde en dybere Grund, nemlig Karl I's medfødte Ideer om en Konges Værdighed og Kongemagtens hellige, ukrænkelige Rettigheder!

L. F.

Lucrezia Borgia.

II.

Lucrezia Borgia i Ferrara.

Brudetogets Rejse fra Rom til Ferrara var baade langvarig og besværlig; allerede i Spoleto maatte man paa Grund af Damernes Udmattelse holde en hel Dag Rast. Fire italienske Mile før Foligno mødte alle Medlemmerne af Familien Baglioni for at gjøre Bruden deres Opvartning og indbøde hende til Perugia. Foran Gubbio i Hertugdømmet Urbino stødte Hertuginde Elisabetta til Toget for efter Løfte at ledsage Bruden til Ferrara; den øvrige Del af Vejen tilbagelagde begge Fyrstinderne i en magelig Bærestol, som Paven havde skjænket sin Datter. Da Toget den 18de Januar nærmede sig Urbino, indfandt Hertug Guidobald sig med hele sit Hof for at hilse paa Bruden, hvem han derpaa med megen Højtidelighed førte til sit prægtige Palads, som han selv og hans Hustru midlertidig rømmede. Faa Maaneder efter skulde han paa ny rømme det, forjaget derfra af dens Broder, hvem han nu viste Gjæstfrihed.

Den 20de om Aftenen sent kom Toget til Pesaro. Her, som overalt paa Vejen, blev Bruden modtagen med alskens Festligheder; men desuagtet maa det have været med pinlige Følelser, hun betraadte denne Stad, der saa levende mindede hende om den Uret, hun og hendes Slægtninge havde begaaet mod hendes fraskilte Ægtefælle, Giovanni Sforza. Den ene Dag, hun blev i Pesaro, lod hun sig ikke se, og skjønt Pozzi

melder Hertugen af Ferrara, at hun stedse blev paa sit Værelse saa vel for at vaske sit Hoved*), som fordi hun af Naturen var tilbøjelig til Ensomhed, er det vist rettere at se Grunden til denne Tilbageholdenhed i de mørke og pinlige Tanker, som Opholdet i denne By nødvendigvis maatte fremkalde hos hende.

Man var nu i Cæsar Borgias Stater, og dennes Statholder i Cesena, Don Ramiro d'Orco, ledsagede i sin Herres Navn Toget videre. Denne Don Ramiro var det samme blodtørstige Uhyre, som Cæsar næppe et Aar efter lod partere.

Den 25de Januar ankom man til Forli. Da Røverhøvdingen Giambattista Carraro gjorde Vejene usikre, fik Brudetoget her en Bedækning af tusind Mand Fodfolk og halvandet Hundrede Ryttere og naaede saaledes Faenza og Imola. Den 28de brød man op herfra; et Par Mile foran Bologna holdt denne store Bys Hersker, Giovanni Bentivoglio, med alle sine Hofmænd og mange Hundrede Ryttere og førte Bruden i Triumf gjennem Staden, hvor Borgiaernes, Frankriges og Estes Vaaben og Farver prangede fra ethvert Hus, til sit prægtige Slot, under hvis Portal Lucrezia blev modtagen af den ædle Matrone, Ginevra Bentivoglio. Denne berømte Fyrstinde var Tante til Giovanni Sforza af Pesaro; hendes Ægtefælle kunde ene takke Frankriges Beskyttelse for, at Cæsar endnu ikke havde opslugt hans Land; Bolognas Beherskere havde saaledes Grunde nok til af Hjertet at hade Paven og hele hans Slægt, men desuagtet viste de deres Fjendes Datter en sand fyrstelig Gjæstfrihed.

Ferrara laa nu ikke langt borte, og den 31te Januar gik Lucrezia om Bord i et Skib, som skulde bringe hende derhen ad en Kanal, som den Gang gik fra Bologna til Po, men nu ikke mere findes. Ved sin Ankomst til Ka-

*) Denne Vasken af Hovedet, som ofte omtales, var en vigtig Bestanddel af den Tids Toilette og har formodentlig været forbunden med forskjellige Kunster ved Haarets Behandling.

stellet Bentivoglio, som ligger tyve italienske Mile fra Ferrara, overraskedes hun ved sin Brudgoms pludselige Ankomst. Denne havde hidtil iagttaget en kold og tavs Tilbageholdenhed lige over for sin tilkommende Hustru, og medens denne, som anført, allerede forlængst stod i en livlig og venskabelig Brevvexling med Brudgommens Fader, er der ikke mindste Spor, som tyder paa, at noget saadant har været Tilfældet mellem hende og Alfonso selv. Nu var han imidlertid kommen, enten af Lydighed mod sin Fader, af Høflighed eller af Nysgjerrighed, og skjønt han efter to Timers Forløb igjen vendte hjem til Ferrara, er der dog ingen Tvivl om, at dette korte Møde væltede en tung Sten fra Lucrezias Hjerte, og at Krønikeskriveren Bernardino Zambotto fra Ferrara har Ret, naar han siger, at hele Folket og endnu mere Bruden og hendes Følge glædede sig over, at Hans Herlighed (Alfonso) længtes efter at se hende og modtog hende saa vel. Den, der glædede sig aller mest, har dog vist nok været den hellige Fader, hvem Brudgommens tavse og isnende Kulde havde gjort saa bekymret, at han endog havde troet det nødvendigt gjennem Kardinal Ferrara at formane Hertugen til at modtage og behandle sin Svigerdatter godt.

Ved Malalbergo indfandt Markgrevinde Isabella Gonzaga sig for at hilse paa sin tilkommende Svigerinde, hvem hun, som hun skrev hjem til sin Ægtefælle, omfavnede med «muntert Raseri». Noget længere fremme, ved Torre del Fossa, holdt Hertug Ercole selv med sin Søn og hele sit Hof. Lucrezia kyssede med Ærefrygt den gamle Hertugs Haand, og denne omfavnede hende hjertelig. Under Fanfarer og Kanonsalver tog den unge Brud ind i Hertugens Broder Albertos Slot, der nu ikke mere er til, og hvor hun modtoges af sin Brudgoms uægte Søster Lucrezia og af mange Æresdamer. Hendes højtidelige Indtog i Ferrara var fastsat til den følgende Dag, den 2den Februar. Kl. 2 om Eftermiddagen kom Hertugen med hele sit Hof og de fremmede Magters Sendebud til Prins Albertos Villa for at afhente sin Svigerdatter.

Det lange og pragtfulde Tog straalede af Guld og Ædelstene; Alfonso, der var klædt i rødt Fløjel og omgiven af otte Pager, red efter den Tids Etikette foran Bruden, Svigerfaderen bag efter hende. Lucrezia var klædt i en Camorra af sort Fløjel med Guldbræmmer og i en Sbernia af Guldbrokade med Hermelinbesætning; paa Hovedet bar hun et Slags Net af Guld og Diamanter, men intet Diadem, og om Halsen en Krands af Rubiner og Perler af umaadeligt Værdi; sit guldgule Haar bar hun udslaaet over Skuldrene. Purpurbaldakinen, under hvilken hun red, blev baaren af de berømteste Doktorer ved Universitetet; paa dens venstre Side red den franske Afsending, Messire Philippe de Roccaberti, en Udmærkelse, man havde troet at skylde Repræsentanten for den mægtige Konge, som baade var Borgiaernes og Esternes Beskytter.

Foran Porten Tedaldo*) blev Brudens Hest sky for et Kanonskud og kastede sin skjønne Byrde af. Hun kom dog ikke til nogen Skade, og dette lille Uheld findes heller ikke, som man skulde tænke, optegnet i Krønikerne som et ondt Varsel. Under Triumfbuer og Blomsterguirlander bevægede Toget sig langsomt fremad. Jævnlig maatte man gjøre Holdt for at høre paa latinske Deklamationer eller betragte mythologiske Optog, saaledes et af Nymfer og Satyrer, der dansede omkring deres paa en Tyr, (Borgiaernes Vaaben), siddende Dronning, hvad der paa en skjærende Maade minder om Sannazaros giftige Epigram, hvor han lader Giulia Farnese som Europa ride paa Borgiaernes Tyr. Endelig naaede man til Domkirkepladsen, hvor to Linedansere stege ned fra Taarntinderne for at bringe Pavedatteren Byens Hyldest. Under bedøvende Musik af Trommer og Piber holdt man endelig uden for Hertugens Palads, det nuværende Cortil Ducale, som ligger lige over for Domkirken, og hvor Lucrezia efter al

*) Laa tillige med et Kastel af samme Navn i Byens sydvestlige Udkant. Baade Port og Kastel bleve nedrevne i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede.

Sandsynlighed tog ind. I samme Øjeblik bleve alle Fanger satte i Frihed. Ved Foden af den store Marmortrappe modtoges Bruden af Markgrevinde Gonzaga og en stor Mængde fornemme Damer. Da ikke mindre end fire af disse vare Bastarddøtre af Huset Este, kunde Pavens Datter saaledes her gjøre den Erfaring, at hendes Fader ikke var den eneste Fyrste i Italien, der havde uægte Børn.

Det unge Par tog Plads paa Tronen i Slottets Riddersal, hvorpaa en højtidelig Præsentation af de til Stede værende Herrer og Damer fandt Sted. Mulig har dernæst en eller anden af Universitetets lærde Doktorer holdt en pompøs Velkomsttale, hvori vel sagtens de nævnte af Hertugen indsamlede Oplysninger om Huset Borgias Ælde og Berømmelse ere blevne anvendte; men vi kjende i alt Fald ikke Talerens Navn. Dette er derimod Tilfældet med nogle af de Digtere, som forherligede Festen ved deres Epithalamier. Der er saaledes først Nicolaus Marius Paniciatus, som lader Helena i Skjønhed staa langt tilbage for Lucrezia Borgia paa Grund af dennes Dyd og rene Sæder; dernæst Celio Calcagnini, der senere blev en beromt Mathematiker og Ven af Erasmus Rotterdamus, og endelig, — eller først og fremmest — Lodovico Ariosto, som den Gang var 27 Aar og allerede fordelagtig bekjendt som Latinist og Skuespilforfatter. Hans Digt siges at været let og behageligt, ikke overlæsset med mythologiske Prydelser, men ogsaa uden synderlig Originalitet i Opfindelsen.

Af samtidige Forfattere, som have skildret Lucrezias Brudefærd, ville vi anføre nogle Udtalelser om hendes saa højt priste Skjønhed, i det vi dog bemærke, at de faa Afbildninger af hende, der haves, og som vi senere skulle vende tilbage til, ikke i alle Maader kunne siges at styrke disse Udtalelser. «Bruden», siger den nævnte Bernardino Zambotto, «er meget skjøn af Aasyn, med levende og muntre Øjne; hun er smækker af Figur, . . munter, behagelig og hu-

man»*). Cagnolo fra Parma skriver om hende: «Hun er af middel Størrelse og af skjøn Væxt; hendes Ansigt er langagtigt, Næsen smukt profileret, Haaret guldgult, Øjnene lyse (— bianchi, hvide, altsaa hverken sorte, brune eller blaa —), Munden noget stor, Tænderne blændende hvide, Halsen hvid og smækker, men dog kraftig og velskabt. Hele hendes Væsen aander stedse smilende Munterhed».

De i Ferrara i Anledningen af Brudefærden foranstaltede Festligheder varede samfulde sex Dage. Af de mangfoldige Forlystelser, som i øvrigt i mange Maader vare forskjellige fra de i vor Tid ved lignende Lejligheder brugelige, ville vi kun med et Par Ord omtale de sceniske Præstationer. Den gamle Hertug var en stor Elsker af Skuespil; Guarino, Berardo, Collenuccio og Bojardo havde arbejdet for ham. I det nuværende Palazzo della Ragione havde han i en stor Sal ladet indrette et Slags Theater. Skuepladsen, som den Gang kaldtes Tribunale, var omtrent 40 Alen lang og 50 Alen bred og lidt højere end den øvrige Del af Salen, hvorfra den var adskilt ved Sætstykker, der forestillede Murtinder. Paa den forreste Del af Scenen, Orchestra, toge de fyrstelige Personer Plads; den øvrige Del af Salen udgjorde et Amfitheater med 13 Rækker Sæder, hvor Kvinderne sade i Midten, Mændene paa begge Sider. En Skuespillerbande paa 110 Mænd og Kvinder stod i Hertugens Sold og skulde nu i Anledning af Brylluppet opføre fem Stykker af Plautus; i Pavserne skulde der gives musikalske Foredrag og Moresker. Den første Aftens Forestilling aabnedes med, at Plautus traadte frem for det fyrstelige Brudepar og bragte det en versificeret Hyldest; derpaa opførtes Epidicus med ikke mindre end fem «meget skjønne Moresker» i Mellemakterne. Der var ti Gladiatorer, som opførte en Vaabendans, ti Morer med tændte Lys i Munden, ti fantastisk klædte Mænd med Fjedre paa Hovederne og brændende Lanser i Hænderne, o. s. v., og til syvende og

---

*) Maa vel sagtens betyde *nedladende.*

sidst blev der endogsaa givet et Jonglørspil til bedste. Den følgende Dag, den 4de Februar, gav man Bacchiderne, ligeledes med Moresker; i en af disse kæmpede fantastiske Figurer med en Drage; den 6te opførte man Miles gloriosus med en Moreske, hvori ti Faarehyrder med Vædderhorn paa Hovederne kæmpede med hverandre, den 7de Asinaria og den 8de Casina. I dette Stykke var der indlagt en Musik af Rombonzino, og sex Violinspillere, deriblandt Brudgommen i egen høje Person, lode sig høre.

Før vi ende denne korte Skildring af Brudefærden og de Festligheder, den gav Anledning til, ville vi dog af de talrige og kostbare Gaver, som Fyrsterne og de store Herrer skænkede hverandre indbyrdes, og som Krønikeskriverne med stor Nøjagtighed have optegnet, anføre, at Paven sendte Alfonso en indviet Hat og Kaarde, at de venetianske Sendebud Andrea Foscolo og Niccolo Dolfini paa Republikens Vegne skænkede Bruden deres Stadskapper, hvoraf den ene indeholdt 32, den anden 28 Alen Fløjel, og at Kongen af Frankrige forærede Brudgommen et Guldskjold, hvorpaa Maria Magdalenes Billede med den Omskrift «quæ multum meruit, quia multum credidit» var at se; om den allerkristeligste Konges Gave er skænket i god Tro eller af blodig Ironi, formaa vi ikke at afgjore.

De nygifte opsloge deres Bolig i Castello Vecchio, som endnu den Dag i Dag knejser paa Toppen af sin Bakke høit over Ferraras Gader og Huse og er synligt i Miles Afstand. Dette berømte Slot gjør et uhyggeligt Indtryk paa Beskueren ved sin røde Farve, sine fire mægtige Taarne og den mørke Alvor i Arkitekturen. Ogsaa knytter der sig ikke faa sørgelige Minder til denne skumle Borg. I Aaret 1425 lod Mark-

greve Niccolo III her sin Søn Ugo*) og sin utro Ægtefælle Parisina Malatesta halshugge; her levede Prinsesse Renée af Frankrige som Calvins Beskytterinde og blev derfor skilt fra sine Børn og fra sin Husbond, Ercole II; her forefaldt de til Dels ubekjendte Begivenheder, som førte den ulykkelige Tasso til et langvarigt Fangenskab i det nærliggende Hospital Sta. Anna**) (1579—1586).

Krønikeskriverne fra Lucrezias Tid give Ferrara et hundred Tusinde Indbyggere, og skjønt dette vist nok er overdrevent, er det dog rimeligt nok, at Ferrara paa den Tid har været lige saa folkerig som Rom, og at der har rørt sig et ganske andet Liv paa dens rummelige Pladser og anselige Gader end nu om Stunder. I vore Dage gjør Byen et mørkt og ensformigt Indtryk, Gaderne ere øde, Torvene bevoxede med Græs og de talrige Paladser som oftest i høj Grad forfaldne; heller ikke den derværende Højskole er nu af nogen Betydning. Dette var derimod Tilfældet paa Borgiaernes Tid; allerede i 1474 var der 45 Professorer ved Ferraras Universitet. Derfra var den heltemodige Munk Savonarola udgaaet, hvem Lucrezias Fader havde ladet brænde som Kætter***); der blomstrede endnu den store Filosof og Filolog Niccolo Leoniceno fra Vicenza; derfra udgik Mathematikeren Domenico Maria Novara, som talte Copernicus blandt sine Disciple, de tvende Giraldi, den før nævnte Celio Calcagnini og flere andre Humanister. Endnu frodigere end Videnskaberne blomstrede Digtekunsten; næsten alle de lærde skreve latinske Vers. Som betydelige, end ikke i vore Dage glemte Digtere fremtræde de tvende Strozzi, Fader og Søn, og Antonio Tebaldeo. Af større Betydning end disse nylatinske

*) I Byrons Digt «Parisina» kaldes Forføreren fejlagtig for Azzo. Dette Navn er, lige som Abizzo, Diminutiv af Oberto, Albert. Esterne paastode at nedstamme fra en af Alboins Longobarder, ved Navn Adelbert eller Albert.

**) Jfr ovenfor p. 163—64.

***) Jfr. Hist. Archiv 1870 II, 104—33.

Digtere vare dog Dyrkere af det romantiske Epos, som skreve paa italiensk. Bojardo, Forfatteren af Orlando inamorato, havde vel allerede forladt Esternes Hof, men Francesco Cieco, Mambrianos blinde Sanger, levede endnu (?), og Ariosto skulde snart overstraale alle nys nævnte Videnskabsmænd og Digtere. Skjont den ferraresiske Malerskole ikke har frembragt Mestere af første Rang, bør man dog med Berømmelse nævne Cosimo Tura, Dosso Dossi og navnlig Benvenuto Tisio (ↄ: Garofalo)*), der alle vare Lucrezia Borgias samtidige.

Paven tabte ikke sin Datter et Øjeblik af Syne. Han havde talrige Agenter i Ferrara, og disse sendte ham saa godt som daglig Melding om alt, hvad der foregik ved Hertugens Hof. Ogsaa Lucrezia stod i en livlig Brevvexling med sin Fader. Denne havde ingen Grunde til at forudsætte, at Alfonso elskede sin unge Hustru, og dette var ogsaa den hellige Fader temmelig ligegyldigt, hvorimod han af ganske Hjerte ønskede, at hans Datter maatte blive Moder til en Prins, der engang i Tiden kunde bestige Ferraras Trone. Det var derfor med stor Tilfredsstillelse, at han snart efter blev sat i Kundskab om, at den unge Hertuginde var i velsignede Omstændigheder.

Den 28de Juli overraskede Cæsar Borgia sin Søster ved et kort Besøg. Han havde ikke spildt Tiden, siden de sidst saas. Efter at have ladet sit ulykkelige Offer Astorre Manfredi myrde i Engelsborgens Fangehuller havde han pludselig overfaldet den intet ondt anende Guidobaldo af Urbino og indtaget hans By. Hertugen selv frelste Livet ved en ilsom Flugt til Mantova. Derpaa havde Cæsar overlistet Varanoerne af Camerino, faaet dem i sin Magt og ladet dem alle nedhugge paa en nær, som undslap. Denne sidste Misgjerning, som i Skjændighed ikke stod tilbage for mangfoldige af hans andre Bedrifter, bragte ham imidlertid ikke den forventede Fordel, da Paven til hans store Fortrydelse skænkede det

*) Garofalo gik tidlig til Rom og sluttede sig til Rafael.

røvede Camerino til hin Giovanni Borgia, hvem han snart kalder sin egen, snart Cæsars Søn, og som stod under Formynderskab af Kardinalen af Cosenza, Francesco Borgia. Skjønt Cæsar vistnok er bleven højlig forbavset over, at den hellige Fader vovede at have en anden Vilje end hans, betvang han dog sin Forbitrelse, da en stor Fare truede ham fra en anden Kant. Vi have foran bemærket, at Esternes Venskab var ham af yderste Vigtighed til Udførelsen af hans ærgjerrige Planer, og at han derfor af al Magt havde drevet paa sin Søsters Giftermaal med Arveprinsen af Ferrara. Men dette Ægteskab stod nu i Fare for at faa en brat Ende. Lucrezia havde nemlig den 5te September bragt en dødfødt Datter til Verden og svævede selv mellem Liv og Død. At Alfonso havde faaet sin unge Hustru meget kjær, viste sig ved denne Lejlighed, i det han aflagde højtideligt Løfte om en Pilgrimsgang til Loretto, hvis hans Hustru blev i Live. Ogsaa de gode Borgere i Ferrara viste ved deres uskrømtede Bekymring og Deltagelse, at den unge Fyrstinde havde vidst at gjøre sig afholdt af dem. Kyndige Lægers Omsorg reddede hendes Liv, og Cæsar, som ankom den 19de September, fandt sin Søster i Bedring.

En ny og lige saa stor Fare truede ham allerede i den følgende Maaned, Oktober, i det hans Kondottierer gjorde Oprør imod ham og rystede hans Magt i den Grad, at Hertug Guidobaldo af Urbino den 18de Oktober kunde holde sit Indtog i sin Hovedstad igjen. Skildringen af de paafølgende Begivenheder hører ikke her hen; vi ville kun bemærke, at Cæsar reddede sig ved sit bekjendte Mesterstykke i Sinigaglia, hvor han strax lod Vitellozzo og Oliverotto myrde, en Skæbne, der kort efter ogsaa ramte Hertug Francesco af Gravina og Paolo Orsini, Geronima Borgias Svigerfader. Hertugen af Ferrara undsaa sig ikke ved at tilsende Cæsar Lykønskninger i Anledning af disse Ugjerninger; det havde han ligeledes gjort, da Astorre Manfredi og Varanoerne vare blevne myrdede, og Gonzagaerne fulgte hans Exempel, ja de foresloge

endog en Trolovelse mellem deres lille Arveprins Federigo og Cæsars Datter Luisa. Hertugen af Romagna stod nu virkelig ikke langt fra sine Ønskers Maal, en mellemitaliensk Kongekrone. Men det retfærdige Forsyn havde dog ikke forundt denne Misdæder en saadan. Orsinierne og andre romerske Baroner begyndte en Fortvivlelsens Kamp mod den hellige Fader og kans Søn, og disses Hovedstøtte, Franskmændene, maatte vige for Gonsalvo af Cordova, som den 14de Maj (1503) besatte Byen Napoli. Under saadanne Omstændigheder nærmede Alexander VI og Cæsar Borgia sig til Spanierne, som nu vare de mægtigste; muligen havde de igjen forladt disse og paa ny sluttet sig til de franske, — Ludvig XII havde nemlig sendt Messire de la Tremoïlle til Italien med en ny Hær, og denne stod i Avgust ikke langt fra Rom, — hvis ikke Straffens Time endelig var kommen; Alexander VI og hans Søn bleve syge paa en og samme Dag. Det hed sig, at de havde faaet Gift, hvilket imidlertid endnu ikke er blevet historisk bevist, om det nogensinde bliver det. Paven døde den 18de Avgust, Cæsars Kæmpenatur overstod Sygdommen.

Alexander VI havde siddet paa St. Peters Stol i tolv Aar. Hans Død blev, som man vel kan tænke sig, hilset med Glæde næsten overalt. Det hed sig, at han for i tolv Aar at bære Tiaraen havde sluttet en Pagt med den onde, og at denne havde bortført hans syndige Sjæl*). Man havde set en sort Hund løbe urolig omkring i Peterskirken**). I det Øjeblik, han opgav Aanden, skriver Markgreven af Mantova til sin Hustru, ville nogle have set syv Djævle rundt omkring ham. Strax efter at Døden var indtraadt, fortsætter den nævnte Brevskriver, begyndte Legemet at gaa i Gæring; Munden skummede som en Kjedel over Ilden, og saaledes blev det ved, saa længe den døde var over Jorden. Derhos svulmede Liget op i en uhyre Grad, saa at det til sidst ikke

---

*) Saaledes endog hos Marino Sanuto.

**) Sammenling hermed Göthes Faust, I Del.

lignede en menneskelig Skikkelse. Det blev bragt til Graven uden mange Omstændigheder; en Lastdrager slog et Reb om Foden paa det og trak det ud af Sengen hen til det Sted, hvor det skulde jordes; thi ingen vilde røre ved det.

De Forbandelser over den afdøde, hvoraf hele Kristenheden gjenlød, naaede vel ogsaa Lucrezias Øre; i alt Fald har hun maattet ane dem. At hun har næret en oprigtig Kjærlighed til den uværdige Fader, hvis Datter hun havde den Ulykke at være, er hævet over enhver Tvivl, og Bembo skildrer med levende Farver hendes Sorg og Fortvivlelse over hans Død. Hendes Svigerfader derimod modtog Efterretningen om Pavens Hedengang med stor Tilfredsstillelse, hvad der fremgaar af et Brev fra ham til hans daværende Afsending i Mailand, Giangiorgio Seregni, hvori han blandt andet glæder sig over, «at Kirken nu endelig er bleven befriet fra en saa stor Skandale». Det er muligt, at Hertugen og hans Søn nu have erindret de Ord, hvormed Ludvig XII advarede denne sidste mod at ægte Pavens Datter: «Prins, naar denne Borgia er død, vil I ikke mere vide, hvem den Dame er, I har gjort til Eders Hustru», men vist er det, at Alexander VI's Død ikke gjorde nogen Forandring i Forholdet mellem de unge Ægtefolk eller mellem Lucrezia og hendes Undersaatter, og heri maa man være berettiget til at se et Bevis paa, ikke alene at hun ved Klogskab og Elskværdighed havde vidst at vinde Hjerterne, men ogsaa paa, at man aldrig havde tillagt de om hende verserende ufordelagtige Rygter nogen Vægt; thi havde dette været Tilfældet, hvor let havde det da ikke været at skille sig af med hende, nu, da Paven var død og Cæsars Fald efter alle Julemærker at dømme kun et Tidsspørgsmaal. Hans sammenrøvede Rige begyndte allerede at falde fra hinanden. Medens han selv var fængslet til Sygelejet i Rom, — hvor ogsaa Lucrezias lille Søn Rodrigo og den unge Giovanni af Nepi befandt sig, — ilede Orsinierne fra alle Sider til for at slukke deres Hævntørst i Borgiaernes Blod; Guidobaldo og Elisabetta af Urbino

forlode Venezia og bleve modtagne med Jubel af deres Undersaatter, og Giovanni Sforza holdt paa ny sit Indtog i Pesaro, hvor Borgiaernes Tilhængere bleve haardt forfulgte. Paa Lucrezias indtrængende Bønner sendte Hertugen af Ferrara sin trofaste Pandolfo Collenuccio til Romagnaen for i det mindste at bevare dette Land for Cæsar. Denne var midt i September kommen saa meget til Kræfter, at han, ledsaget af Vannozza og Jofré, af sin Datter Luisa og af Børnene Rodrigo og Giovanni kunde begive sig til Nepi. Han havde efter den franske Afsendings Raad stillet sig under Ludvig XII's Beskyttelse; Franskmændene stode i Omegnen af Nepi, og her vilde han nu i Tryghed afvente Udfaldet af det nye Pavevalg. Han stolede fuldt og fast paa, at hans Ven og Beskytter, Kardinal Amboise, skulde blive Alexander VI's Efterfølger; men allerede den 22de September valgte det hellige Kollegium Kardinal Piccolomini til Pave (Pius III). Denne var en affældig gammel Mand og den lykkelige Fader til ikke mindre end tolv Børn af begge Kjøn. Med den nye Paves Tilladelse vendte Cæsar og de, der fulgte ham, tilbage til Rom den 3dje Oktober; men herover kom Orsinierne i et saadant Raseri, at han og de tre Børn maatte søge Tilflugt paa Engelsborgen, og hans Stilling blev yderst betænkelig, da hans Beskytter Pius III allerede den 18de s. M. afgik ved Døden. Den umiddelbare Følge heraf var, at Gaetanierne vendte tilbage fra Mantova og toge Sermoneta og deres andre Godser i Besiddelse paa ny, at den sidste Varono atter bemægtigede sig Camerino, og at Ascanio Sforza eller det apostoliske Kammer gjorde Fordring paa Nepi. Den lille Rodrigo havde rigtignok siden 20de Maj 1502 staaet under Spaniens Beskyttelse; men hvor lidet denne havde at betyde, fremgaar af det nys anførte, og det er indlysende, at Barnets Liv ikke var sikkert i Rom, hvor Huset Borgias dødelige Fjender vare saa mægtige. Af ubekjendte Grunde foretog imidlertid Lucrezia intet for at faa sin Søn udleveret og saaledes sikre hans Liv. Den lille Rodrigos Formynder, Kardinalen af Co-

senza, foreslog hende at sælge al Barnets rørlige Ejendom og bringe det selv i Sikkerhed til Spanien; men denne Plan er næppe bleven udført, og de tre Børn ere formodentlig forblevne i Rom eller Napoli under de spanske Kardinalers Beskyttelse.

Imidlertid var den 1ste November Borgiaernes bitreste Fjende, Kardinal Giuliano delle Rovere, bleven valgt til Pave (Julius II). Skjønt Cæsar ved sin Indflydelse paa de spanske Kardinaler havde bidraget en Del til dette Valg, varede det dog ikke længe, inden Paven fik Fæstningerne i Romagnaen i sin Vold og derved tvang Cæsar til at kaste sig i Spaniens Arme. Han forlangte og fik sikkert Lejde af Gonsalvo af Cordova, som kommanderede i Napoli for Kong Ferdinand den katholske, og i April 1504 forlod han, ledsaget af Don Jofré, Ostia for at begive sig derhen. Men den store Hærfører brød det Lejde, han havde givet Cæsar; han lod ham den 27de Maj fængsle og kaste i Kastellet paa Ischia, hvorfra han blev sendt som Fange til Spanien. Her sad han nogen Tid i Sevilla, men blev derpaa ført til Kastellet Medina del Campo i Castilien. Ludvig XII var døv for alle hans Bønner om Hjælp og Beskyttelse, hele Italien glædede sig over den afskyelige Tyrans bratte Fald, og Esterne vogtede sig vel for at arbejde paa en saa farlig Mands Løsladelse. Gonzagaerne, som for kort Tid siden havde villet besvogre sig med Borgiaerne, lode nu en Prinsesse af deres Hus ægte en af den nye Paves Nepoter. Den eneste, der bekymrede sig om den styrtede Tyran, var Lucrezia Borgia. Der er bevaret ikke faa Breve og Aktstykker, som bære Vidnesbyrd om hendes søsterlige Kjærlighed til ham og om hendes frugtesløse Anstrengelser for at skaffe ham Friheden.

I Lucrezias egne Forhold var der imidlertid indtraadt en stor Forandring, i det hendes Ægtefælle, Don Alfonso, ved den gamle Ercole af Estes Død havde besteget Ferraras Trone (25de Januar 1505). Omstændighederne vare kritiske nok; Venetianerne havde allerede besat en Del af Romagnaen

og søgte rent at afskære Ferrara fra Pomundingerne, medens Paven rustede sig stærkt for at underkaste sig Bologna og derpaa mulig vende sig mod Ferrara. Under disse Omstændigheder var det en Lykke for den lille Stat, at den nye Fyrste var af en rolig og praktisk Natur. Han elskede ikke Pragt og Overdaadighed, holdt intet glimrende Hof og nærede kun Interesse for Krigsvæsen, Fæstningsanlæg og Kanonstøberi. Sine faa ledige Timer tilbragte han ved sit Drejerlad eller med at udføre Majolicamalerier. For højere Kultur havde han ingen Sands, og Lucrezia kunde saaledes i fuldkommen Frihed indrette sit Hof. Hendes Forstand, Skjønhed og Ynde gjorde hende til Middelpunktet for hele Ferraras Aandsliv. Imellem hende og Isabella Gonzaga havde der udviklet sig et varigt Venskab, hvorom flere Hundrede Breve, der opbevares i Archivet i Mantova, bære Vidnesbyrd; med Huset Urbino stod hun ligeledes paa den bedste Fod, og Italiens mest fremragende Digtere og Skribenter hørte til hendes Venner og kappedes om at bringe hende deres Hyldest. Af disse maa især nævnes Bembo, begge Strozzierne og Ariosto. Bembo havde, som det i fuldt Maal fremgaar af hans Breve, fattet en heftig Lidenskab for Fyrstinden; ogsaa hun synes at have næret Interesse for den aandrige Venetianer, der ved sine glimrende Egenskaber vistnok stillede den noget barske og tarvelige Alfonso i Skygge; men der foreligger i øvrigt intet, der kan berettige til Formodning om et utilbørligt Forhold mellem dem. Lucrezias Breve til Bembo opbevares i det ambrosianske Bibliothek i Milano; de ere ni i Tallet, deraf syv italienske og to spanske. Ved Siden af dem ligger en blond Haarlok, som skal være Lucrezias, hvad der vel tør være tvivlsomt.

Tito og Ercole Strozzi, Fader og Søn, besynge deres Herskerindes Skjønhed og Ynde i de lidenskabeligste Udtryk. «I hende», siger den gamle Tito, «har alt det herlige i Himlen og paa Jorden forenet sig, og hendes Lige er ikke at finde i Verden»; Ercole Strozzi sammenligner hende med

Juno i Magt, med Pallas i Dyd, med Venus i Skjønhed; Marcello Filosseno, Antonio Tebaldeo, Jacopo Caviceo, Giraldi, Calcagnini, Digtere, som nu knap kjendes af Navn, men som den Gang vare berømte, prise ligeledes Fyrstindens Skjønhed og Dyd i de stærkeste Udtryk. Ariosto, som i 1505 havde begyndt paa sit store romantiske Epos, har helliget hende den tre og firsindstyvende Stanze i den to og fyrretyvende Sang af «Orlando furioso», hvor han i Henseende til Dyd og Skjønhed lader hende overstraale den antike Lucrezia. Om man nu end maa skrive en stor Del af disse Lovprisninger paa Hofsmigerens Regning, har dog Campori Ret, naar han siger, at ogsaa Smigeren har sine Love og Grænser; og at *den* maatte være fuldkommen ukjendt med Verden i Almindelighed og med Hofferne i Særdeleshed, som hos en fyrstelig Person just vilde prise *de* Egenskaber, denne *ikke* havde, da Lovprisningen i saa Fald vilde blive til Satire og bekomme den uforsigtige Hofmand slet. Ogsaa mange andre af de samtidige Forfattere, baade Digtere og Krønikeskrivere, prise Hertugindens Dyd og rene Sæder, og det fremgaar saaledes heraf, at Lucrezias Liv i Ferrara har været almindelig anerkjendt som mønsterværdigt.

Ved Alfonsos Hof forefaldt der i Slutningen af Aaret 1505 et skrækkeligt Familiedrama, som levende maatte erindre Lucrezia om de Sørgescener, hun selv havde været Vidne til i Rom. En af de skjønneste Damer ved Hoffet var Hertugindens Slægtning Angela Borgia. Blandt denne unge Piges Tilbedere vare Hertugens to lastefulde Brødre, Kardinal Ippolito af Este og Giulio, der var en uægte Søn af Ercole. En Dag, da den galante Kirkefyrste sukkede ved den skjønnes Fødder, udtalte denne sig med stor Beundring om Giulios skjønne Øjne, og derover blev det skinsyge Uhyre saa forbitret, at han udtænkte en djævelsk Hævnplan. Han lejede to Snigmordere og befalede dem at overfalde Don Giulio og udrive de Øjne, som Angela havde fundet skjønne. Denne nederdrægtige Plan udførtes i Kardinalens egen Nærværelse,

men lykkedes dog kun til Dels; man bar den mishandlede til hans Palads, hvor det lykkedes kyndige Læger at frelse Synet paa det ene halvt udrevne Øje. Dette foregik i November; Hertug Alfonso nøjedes med at forvise sin Broder Kardinalen for en Tid, en Lemfældighed, som ganske vist var højst dadelværdig, men den ulykkelige Giulio pønsede paa Hævn, og mange, som vare oprørte over Kardinalens Nederdrægtighed, eller som haabede at drage Fordel af et Regentskifte, sluttede sig til ham. Der dannede sig saaledes en Sammensværgelse, hvis vigtigste Medlemmer vare Grev Albertino Boschetti af San Cesario, dennes Svigersøn, der var Anfører for Livvagten, Hofsangeren Guasconi og en Kammerherre. Alfonsos kjødelige Broder Don Ferrante, hvem vi tidligere have lært at kjende i Rom, var vidende om og begunstigede de sammensvornes Plan. Denne var i Korthed følgende: Hertugen skulde myrdes paa en Maskerade, Don Ferrante være hans Efterfølger paa Tronen, og Kardinalen ryddes af Vejen ved Gift. Men denne sidste kom ved sine Spioner under Vejr med det hele og gjorde sin Broder Hertugen bekjendt med, hvad der var i Gjære. De sammensvorne fik imidlertid Nys herom og stræbte at frelse deres Liv ved en ilsom Flugt. Grev Boschetti blev dog allerede greben i Nærheden af Ferrara, Sangeren Guasconi i Rom og Don Giulio selv i Mantova. Don Ferrante synes ikke at have gjort noget Forsøg paa Flugt. Da han var bleven ført for sin fortørnede Broder, kastede han sig for hans Fødder og bønfaldt om Naade; men Hertugen stødte ham rasende fra sig, og med en Stok, han holdt i Haanden, slog han hans ene Øje ud. Den mishandlede Fyrste blev bragt til Fangetaarnet. Den ulykkelige Don Giulio, hvem Markgreven af Mantova havde udleveret, blev ligeledes ført derhen; en Proces for Majestætsforbrydelse var hurtig bragt til Ende, og alle de anklagede bleve dømte til Døden. Grev Boschetti og to andre bleve halshuggede uden for Paladset della Ragione; de tvende Prinser skulde lide Døden i Kastellets Gaard.

Hertugen og hans Følge indtoge i mørk og kold Tavshed deres Pladser, de dødsdømte knælede foran Blokken, og Bødlen hævede allerede Øxen over deres Hoveder, da gav Alfonso et Tegn med Haanden; han skænkede sine ulykkelige Brødre Livet og forandrede Dødsstraffen til Fængsel paa Livstid (12te Avgust 1506). Intet var i Stand til at røre den haarde Fyrstes Hjerte; han gik ind og ud, levede i Herlighed og Glæde lige til sin Død i det samme Slot, i hvis Fangehuller hans Brødre sukkede. Den 22de Februar 1540 blev der løst op for Don Ferrante; han var da 63 Aar gammel. Don Giulio fik som 81-aarig Olding sin Frihed (1559) og døde to Aar efter.

Omtrent samtidig med de nys skildrede Begivenheder blev Lucrezia paa en anden, ligesaa pinlig Maade mindet om sin romerske Fortid. Hendes Faders fordums Elskede, Giulia Farnese, traadte atter frem paa Skuepladsen. Der haves ingen Efterretninger om Giulias Skæbne og Hændelser i Aarene umiddelbart før og efter Alexander VI's Død; formodentlig har hun med sin Ægtefælle Orsini boet paa Slottet Basanello. Der var hun i det mindste i 1504, da hendes Søster Girolama Farnese, som i andet Ægteskab var gift med Grev Giuliano Orsini af Anguillara, blev myrdet af sin Stifsøn Giambattista af Stabbia, hvem hun havde villet forgive, sagdes der. I 1505 finde vi Giulia som Enke i Rom. Her sluttedes der nu i November et Ægteskab, som satte hele Italien i Forbavselse: Giulia Farnese giftede sin eneste Datter Laura, der, som vi vide, var Alexander VI's Datter og Lucrezia Borgias Søster, med Niccolo Rovere, en kjødelig Nepot af Pave Julius II og Broder til Kardinal Galeotto, efter at Paven havde hævet det trettenaarige Pigebarns Forlovelse med Raimondo Farnese. Brylluppet fejredes i Vatikanet med stor Pragt, og Giulia, den over hele Italien berygtede, brødefulde Kvinde, tog Sæde ved Pavens Hof blandt de fornemste og ærbareste Adelsdamer. Der var saaledes foregaaet et fuldstændigt Omslag i Julius II's Forhold til Borgiaerne,

hvem han saa bittert havde hadet og saa kraftig bekæmpet. Endnu i Januar 1504 havde han gjengivet Guglielmo Gaetani Herskabet Sermoneta, som Alexander VI havde skjænket sin Datter Lucrezia og hendes lille Søn Rodrigo, og i den paagjældende Investiturbulle rent ud kaldt sin Forgænger paa den hellige Stol for en Bedrager, som havde beriget sig og sine med det, han havde røvet fra andre, og nu, halvandet Aar efter, lod han sine nærmeste besvogre sig med Alexander VI's Afkom. For at udføre sin Plan, Skabelsen af en stor og politisk mægtig Kirkestat, maatte Paven nemlig drage de store romerske Familier til sig; derfor var det, at han (Maj 1506) giftede sin uægte Datter Felice med Giangiordano Orsini af Bracciano, derfor lod han i Juli s. A. sin Niece Lucrezia Cara Rovere ægte Marcantonio Colonna, og derfor var det endelig ogsaa, at Paven nedlod sig til at lade sin Nepot føre Rodrigo Borgias Bastard for Alteret. Giulia, hvem vi her ville omtale for sidste Gang, levede endnu i Begyndelsen af 1524; den 23de Marts i det nævnte Aar skriver Gesandten i Rom, Marco Foscari, til den venetianske Signoria: «Kardinal Farneses Søster, Madonna Giulia, forhen Pave Alexanders Frille, er død». Formodentlig er hun altsaa død i Rom. Der gives ikke noget sikkert Billede af Giulia bella; en romersk Tradition lader den ene af de liggende Marmorfigurer paa Pave Paul III's Gravmæle i Peterskirken, nemlig Retfærdigheden, bære hendes Ansigtstræk.

Da den hellige Fader ved de nys omtalte Giftermaal havde sikret sig Familierne Orsini og Colonna, brød han op fra Rom for at udføre sine politiske Planer. Hans Krigstog gjaldt de Tyranner, hvem Cæsar Borgia havde forjaget, men som efter hans Fald vare vendte tilbage til deres Lande. Den 12te September (1506) drog Paven ind i Perugia, hvor Baglionierne skælvende underkastede sig, og den 11te No-

vember holdt han sit Indtog i Bologna, efter at Giovanni Bentivoglio, Madonna Ginevra og alle deres Børn vare dragne i Landflygtighed. Der gjorde den krigerske Pave foreløbig Holdt og kastede længselsfulde Blikke til Romagnaen, som Venetianerne efter Cæsars Fald havde bemægtiget sig. Alene vovede Julius II imidlertid ikke at optage Kampen med den mægtige Republik, og Romagnolerne længtes ingenlunde efter at komme under Kirkens Herredømme. De vilde have foretrukket at staa under Cæsar igjen, thi denne Fyrste havde hersket over dem med Klogskab og Kraft.

Pludselig kom der, — som Zurita, en arragonisk Historieskriver, bemærker —, til Pavens store Forfærdelse Efterretning om, at Cæsar Borgia den 25de Oktober var undvegen fra Kastellet Medina og mulig snart kunde ventes til Italien. Denne modige og virksomme Mand, som nu havde alt at vinde og intet at tabe, kunde ganske vist blive Paven en frygtelig Modstander og bringe hele Italien i Oprør. Efter et kort Ophold hos Greven af Benavente drog Cæsar til sin Svoger, Kongen af Navarra, som just laa i Krig med sin oprørske Konnetable, Don Loys de Beamonte, Greve af Lerin. Fra Pampelona sendte han i December sin Sekretær til Italien for at gjøre sig bekjendt med Forholdene der. Denne begav sig til Markgreven af Mantova, paa hvis Velvilje Cæsar gjorde Regning, men Markgreven var imidlertid bleven Generalissimus for den pavelige Hær, og han lod Cæsars Sendebud fængsle i Bologna. Da Lucrezia Borgia erfarede dette, skrev hun under 15de Januar (1507) til Markgreven for at bede ham løslade den fangne. Om hendes Anmodning blev tagen til Følge, se vi os ikke i Stand til at sige; men Cæsar, som fra Pampelona havde sendt sin forhenværende Majordomus Requesenz til den franske Konge for at udvirke Tilladelse for sig til atter at træde i Frankriges Tjeneste, fik et kort Afslag paa sin Begjæring, og da Requesenz i Cæsars Navn gjorde Fordring paa Hertugdømmet Valence og paa den Pension, hans Herre som Prins af det franske Hus hidtil havde nydt,

blev han koldt og uhøflig afvist. Af sin Søsters Ægtefælle kunde Cæsar ingen Hjælp vente; thi Alfonso var Pavens Lensmand og havde sendt den hellige Fader Hjælpetropper. Der var øjensynlig intet andet til overs for den fordums saa mægtige Tyran end at gaa til Romagnaen og gjøre et fortvivlet Forsøg paa at gjøre baade Venetianerne og Paven dette Land stridigt, og mulig havde han ogsaa bestemt sig til at vove denne halsløse Gjerning, hvis ikke Døden pludselig havde gjort Ende paa alle hans Planer og Forhaabninger. I Spidsen for en Del af Kongen af Navarras Hær belejrede han den oprørske Konnetable i det faste Slot Viana, som ligger i Stiftet Pampelona. Her faldt han, kun ledsaget af faa Stridsmænd, i et Baghold; han kæmpede som en Helt og nedlagde egenhændig flere Fjender, men segnede endelig til Jorden, gjennemboret af Hug og Stik. Saaledes fandt denne blodbesudlede Tyran en hæderligere Død, end han for sine Ugjerninger havde fortjent. Det var den 12te Marts 1507. Cæsar Borgia blev kun 31 Aar gammel, hans Lig blev bragt til Pampelona og stedet til Hvile der.

Efterretningen om hans Død kom til Ferrara i April. Hertugen var just fraværende, og hans fortrolige, Magnanini, og Kardinal Ippolito besluttede at holde Sagen hemmelig for Lucrezia, som var højfrugtsommelig; man berettede hende kun, at hendes Broder var bleven saaret i en Træfning. Dybt bedrøvet herover lod hun sig føre til et Kloster i Byen og tilbragte der to Dage i Bøn og Andagt. Hun havde sendt sin Tjener Tullio til Navarra for at indhente nøjagtigere Efterretninger, men denne fik under Vejs Efterretning om Cæsar Borgias Død og vendte derfor tilbage til Ferrara. Da nu ogsaa den faldnes Staldmester, Grasica, som i Pampelona havde bivaanet sin Herres Jordefærd, var ankommen til Ferrara, og det skete saaledes vanskelig længere vilde kunne holdes dulgt for Lucrezia, besluttede Kardinalen at aabenbare hende Sandheden. Hertuginden viste større Fatning, end man havde ventet. Hendes Smerte var blandet med den

bitre Erindring om al den Kummer, Cæsar havde voldt hende, om Juan af Gandias og hendes elskede Alfonso af Bisceglias Mord, om alle de Niddingsværker, han havde fuldbragt, alt det Had, han havde opvakt, alle de Forbandelser, der havde lydt over ham. Hun tilgav ham alt, hvad han havde forbrudt mod hende, og bad den evige Dommer ligeledes at forlade ham hans Skyld.

Ercole Strozzi stræbte at trøste den sørgende Fyrstinde med et pompøst Sørgekvad over den afdøde. I dette barokke Digt lader Strozzi den faldne Fyrstes Søster og Hustru begræde ham, som Kassandra og Polyxena græd over Achilleus; han skildrer Cæsars Heltegjerninger og stiller ham ved Siden af den store Romer i Daad og Berømmelse, han opregner alle de Byer, Cæsar havde betvunget, og anklager den misundelige Skæbne, der ikke tillod ham at erobre endnu flere. Til Slutningen svinger Digteren sig op til Olymp, hvor Jupiter trøster de sørgende Guder med, at Cæsar Borgia vel maatte dø som Achilleus, men at der af de forenede Stammer Este og Borgia skulde udgaa en Helt, der skulde ligne den afdøde i Storhed og Herlighed.

Lucrezias to tidligere Svangerskaber havde været ulykkelige; nu fødte hun endelig den 4de April 1508 en Søn, som blev kaldt Ercole efter sin Bedstefader. I sit Digt Genethliakon hilsede Ercole Strozzi Ferraras nyfødte Tronarving med Glæde og fremstillede for ham som Mønstre til Efterlignelse Cæsar Borgia og Alexander VI; begge disse vilde minde ham om Camillus, Scipio og Grækenlands Helte.

Faa Uger efter kom den begavede Digter af Dage paa en voldsom Maade. Han var heftig forelsket i Madonna Barbara Torelli, Enke efter Ercole Bentivoglio, og hun gav den berømte Skribent Fortrinet for en anden af Ferraras Adelsmænd, som ligeledes bejlede til hende. Den lykkelige Strozzi hjemførte sin Brud i Slutningen af Maj (1508). Tretten Dage efter, om Morgenen den 6te Juni, fandt man udenfor det nuværende Palazzo Pareschi Digterens afsjælede Legeme

gjennemboret af 22 Dolkestød. Hele Ferrara var ude af sig selv af Sorg og Bestyrtelse; Strozzi var Byens Stolthed, en af sin Tids mest begavede Digtere, Bembos og Ariostos Ven, yndet af Hertuginden, højt anset ved Hove. Efter sin Faders Død beklædte han dennes Embede som den øverste af Ferraras tolv Dommere. Han var kun 27 Aar gammel, da han faldt for Morderdolken.

Ophavsmanden til denne skændige Ugjerning er aldrig bleven bekjendt. Man har beskyldt Hertug Alfonso selv for denne Misgjerning, nogle sige, fordi han selv var forelsket i Strozzis unge Hustru, andre fordi han var fortørnet over den Gunst, som Digteren stod i hos Lucrezia. At Hertugen, der dog ellers med skaansellløs Strenghed holdt over Lovene, ikke kunde udfinde eller ikke vilde udfinde og straffe Morderen, er ganske vist noget mistænkeligt, men der forekommer os dog at være lige saa stor Grund til at sigte den forsmaaede Elsker som Hertugen for denne Udaad. At man ligeledes har beskyldt Lucrezia Borgia for denne Forbrydelse, er en Selvfølge. Skinsyge mod Barbara Torelli, Frygt for, at Strozzi skulde røbe hendes — uden mindste Tvivl aldeles platoniske — Forhold til Bembo, hans Ven, har man anført som hendes Bevæggrunde. Nyere Forskere bryde selvfølgelig Staven over en saadan ubevislig Anklage. Heller ikke de samtidige troede derpaa. Hvorledes vilde ellers Ariosto i sit store Epos, som udkom 1516, have vovet at opstille Lucrezia Borgias Billedstøtte i Kvindens Ærestempel, og det netop med Ercole Strozzi som hendes Dyds og Berømmelses Herold? Og hvorledes skulde ellers Aldus Manutius i 1513 have kunnet dedicere sin Udgave af Strozziernes Digte just til hende og derhos i sin Fortale hæve hende til Skyerne? Denne Beskyldning er, ligesom de øvrige ubeviste og ubevislige Beskyldinger, man har udslynget mod hende, grundet i det skumle Ry, som til alle Tider har omgivet Navnet Borgia, men den er lige saa ugrundet som disse.

Imidlertid havde Paven bragt Liguen i Cambray i Stand, og Hertugen af Ferrara havde tiltraadt dette mod Venetianerne rettede Forbund. Da Alfonso paa Grund af Krigsbegivenhederne nu hyppig maatte være borte fra sit Land, styrede Lucrezia dette som Regentinde, naar Hertugen var fraværende, og det med saa stor Klogskab, at Aldus Manutius ikke noksom kan prise «den fortræffelige Styrerske, hvis skarpe Dømmekraft og gjennemtrængende Aand Borgerne beundrede». Under de voldsomme Omvæltninger, som nu saa godt som uophørlig hærgede Italien lige til Karl V's Dage, træder imidlertid Lucrezias Personlighed næsten ganske i Skygge. Ferraras Krønikeskrivere omtale hende kun i Anledning af hendes Børns Fødsel, — den 25de Avgust 1509 var hun nedkommen med sin anden Søn, Ippolito, — og i Alfonsos Levnetshistorie af Paul Jovius nævnes hun kun to eller tre Gange, men altid med den største Agtelse. Den personlige Interesse, som hendes tidligere Skæbne havde opvakt, forsvandt nu, da hun ikke længere oplevede saa rystende Begivenheder som i sin Ungdom. Efter saa længe at have været omtumlet af frygtelige Storme var hun endelig kommen i Ro, og denne blev kun sjelden for en Stund afbrudt ved en eller anden Begivenhed, som stod i nærmere eller fjernere Forbindelse med hendes tidligere Liv. En saadan indtraf i Aaret 1510, da hendes første Ægtefælle Giovanni Sforza af Pesaro afgik ved Døden. Efter sin Tilbagekomst til sin lille Stat havde denne Fyrste opnaaet Anerkjendelse som saadan af Julius II og stræbt at regere med Visdom og Mildhed. I 1504 havde han ægtet en adelig Venetianerinde, Ginevra af Familien Tiepolo, som den 4de November 1505 skænkede ham en Søn, Costanzo. Om Sforza har staaet i nogen Forbindelse med Esterne, med hvem han var beslægtet, kunne vi ikke afgjøre; Forholdet mellem dem kan i alle Tilfælde kun have været koldt og pinligt. Denne Fyrste, som havde set næsten hele sit berømte Hus gaa til Grunde, og som ikke kunde gjøre Regning paa nogen lang Varighed for sin

egen Slægt, døde den 27de Juli paa Slottet Gradara, hvor han plejede at opholde sig i tungsindig Ensomhed. Hans lille Søn døde allerede 1512, og hans uægte Broder Galeazzo, der overtog Regeringen, blev af Paven tvungen til at afstaa Borg og Land til Francesco Maria Rovere, der efter Guidobaldos Død var bleven Hertug i Urbino. Galeazzo døde i Milano 1515; med ham uddøde Sforzaerne af Pesaro*).

Sforzas Død maatte gjøre et pinligt Indtryk paa Lucrezia Borgia, som levende maatte mindes al den Uret, hun og hendes havde begaaet mod denne Fyrste; men Begivenhederne fulgte paa hverandre Slag i Slag og gave snart hendes Tanker en anden Retning. Den 9de Avgust blev Hertug Alfonso sat i Ban af Paven og erklæret for at have forbrudt alle sine Kirkelen. Venetianerne havde nemlig besværget det truende Uvejr ved at afstaa en Del af Romagnaen til den hellige Fader. Denne fratraadte derfor Liguen og forlangte, at Hertugen skulde gjøre det samme. Da denne af Hensyn til det mægtige Frankrige ikke turde vove at lyde Pavens Bud, paafulgte Banstraalen, og Ferrara saa sig nu indviklet i den voldsomme Krig, som førte til Slagene ved Ravenna og Novara og endtes med de franskes Tilbagetog fra Italien. Et Forsøg af den hellige Fader paa at tage Byen Ferrara ved Overrumpling mislykkedes. Da Franskmændene efter at have forjaget de pavelige holdt deres triumferende Indtog i Byen, bleve de modtagne med de største Æresbevisninger; ved denne Lejlighed lærte Lucrezia Borgia at kjende Messire Pierre du Terrail de Bayard, Ridderen uden Frygt og uden Lyde. Denne ædle Helts anonyme Biograf, som er kjendt under Benævnelsen Loyal Serviteur, skildrer Fyrstindens Skjønhed, Visdom og Dyd i de stærkeste Udtryk.

Efter Gaston de Foix' Død i Slaget ved Ravenna (11te

*) Giovanni Sforza havde desuden en uægte Datter, Isabella, som siden blev berømt for sin Lærdom. Hun blev gift 1520 med Florentineren Sernigi Cipriano og døde i Rom 1561.

April 1512) var det forbi med de franskes Sejre, og Hertug Alfonso maatte søge Udsoning med Paven. I Juli s. A. drog han til Rom for at blive løst af Bannet, og skjønt den hellige Fader tilstod den bodfærdige Fyrste Absolution, stræbte han ham dog efter Livet, saa at han over Hals og Hoved maatte flygte fra Rom, hvilket kun lykkedes ham ved Colonnaernes Hjælp. I disse pinlige Dage maatte Lucrezia Borgia med Grund skælve for sin Ægtefælles Liv, og samtidig hermed fik hun Efterretning om sin fjerne og forstødte Søns Død. Hvorledes det er gaaet den arme Rodrigo i de første Aar efter Alexander VI's Død og Cæsars Fald, er os ubekjendt; rimeligvis har han levet i Napoli under Kardinalerne Lodovico Borgia og Romolini af Sorrentos Formynderskab. Muligen er han ogsaa bleven opdragen hos sin Tante Donna Sancia, som tillige med sin Ægtefælle Don Jofré levede i det neapolitanske. Sancia døde barnløs 1506, og Jofré giftede sig paa ny og havde Efterkommere. Hans Endeligt er os ubekjendt; et af hans Børnebørn, Anna Borgia, bragte som den sidste af sin Stamme Herskabet Squillace til Huset Gandia i Spanien ved sit Giftermaal med Don Francisco Borgia. Den unge Rodrigo levede sine sidste Aar hos sin Faster, den ulykkelige Isabella, Enken efter den af Lodovico Moro myrdede Giangaleazzo Sforza af Milano. I hele Italiens daværende Historie fremtræder ingen saa tragisk Skikkelse som denne Fyrstinde, over hvis Hoved de saa mægtige Huse Arragonien og Sforza for bestandig vare styrtede sammen, og om hver af disse Dynastier gjælder til fulde, hvad Caracciolo siger om Familien Sforza: der gives intet nok saa frygteligt Sørgespil, uden at Huset Sforza kan yde det righoldigste Stof til det. Den ulykkelige Fyrstinde havde trukket sig tilbage til Bari, hvor hun døde den 11te Februar 1524. Hos hende var det nu, at Lucrezias Søn henlevede sine sidste Dage, og hvor han afgik ved Døden langt borte fra Moderen, som behandlede sit Barn med den største Ligegyldighed, hvorfor hun fortjener streng Dadel, hvilke nu end hendes Grunde hertil monne

have været. Rodrigo af Bisceglia var kun 13 Aar gammel; hans Død indtraf i Avgust 1512.

Krigen med Paven fik det Udfald, at Hertugen af Ferrara maatte afstaa den hellige Fader Modena og Reggio. Den lille Stat, hvis Omraade saaledes var bleven betydelig formindsket, led derhos under Krigens sædvanlige Følger, Finansnød, Dyrtid og Hungersnød. Under disse sørgelige Omstændigheder viste Hertuginde Lucrezia sig som en øm og opofrende Moder for sit Folk. Enhver nødlidende fandt Trøst og Hjælp hos hende; da hendes rede Penge vare opbrugte, pantsatte hun sine Ædelstene for at kunne hjælpe de trængende; hun gjorde Afkald, siger Jovius, paa den Pragt og Glands, hvortil hun fra Barndommen af var vant, for at kunne trøste og husvale, for at kunne stifte Klostre og Hospitaler. Hendes sjælelige Retning blev mere og mere religiøs og andægtig. Dette laa dels i den kvindelige Natur overhovedet, dels i Erindringen om hendes Fortid, om hendes stærkt bevægede Livs Begivenheder, om hendes Slægts Forbrydelser og hendes egne Fejl og Svagheder. De fleste Kvinder, der have levet og elsket meget, blive med Alderen Bedesøstre. Ofte er Bigotteri endogsaa kun den sidste Form, hvorunder den kvindelige Forfængelighed optræder. For Lucrezias Vedkommende maa det imidlertid indrømmes, at hendes Livs rystende Begivenheder, nu da Ungdommen var borte og Lidenskaberne komne til Ro, for sig alene vare mægtige nok til at vende hendes Sind mod Himlen og lade hende føle en levende Trang til Velgjørenhed og Andagtsøvelser. Men hendes Fromhed udartede ikke til fanatisk Bigotteri; hun gik ikke i Kloster som Cæsar Borgias og Juan af Gandias Enker, eller blev en gammel Bedesøster som Vannozza; hun nøjedes med at tjene Gud med Bøn, Andagt og Bodsøvelser, med at være en trofast Hustru for sin Mand, en øm Moder for sine Børn og en naadig Regentinde for sit Folk.

Krigen og dens ulykkelige Følger havde berøvet Hoffet i Ferrara en stor Del af dets Glands, og fra 1513 traadte det fuldstændig i Skyggen for det romerske. Julius II var nemlig til Hertug Alfonsos store Tilfredsstillelse død i Februar (1513), og Leo X, der blev hans Efterfølger paa den hellige Stol, var en lidenskabelig Elsker af Kunst og Videnskab og drog alle Italiens berømteste Mænd til den evige Stad. Tebaldeo forlod Ferrara og blev i Rom modtaget med aabne Arme af Paven, Sadoleto og Bembo bleve den hellige Faders Sekretærer; Aldus Manutius levede i Venezia, de tvende Strozzi vare døde, og Ferrara beholdt kun to af sine betydeligere Digtere tilbage: Celio Calcagnini og Ariosto, der alene var mere værd end alle de andre til Hobe. Hans uheldige Medbejler Trissino fra Vicenza ses at have staaet i venskabelig Forbindelse med Lucrezia Borgia, da der er bevaret fem Breve fra ham til hende. Ogsaa Universitetet i Ferrara vedblev at trives, og ved Hove saas endnu jævnlig Dossi, Garofalo og Michele Costa. Tizian var af og til Fyrsteparrets Gjæst, og Rafael udførte flere Bestillinger for Alfonso. Dog var Hertugens og Lucrezias Interesse for de skjønne Kunster og deres Udøvere langtfra saa levende som flere andre italienske Fyrsters paa den Tid; navnlig var Isabella af Mantova og endnu mere Leo X lidenskabelige Kunstelskere.

Lucrezias Forhold til Alfonso, som fra Begyndelsen af ikke var grundet paa Kjærlighed, og som vel aldrig har været af nogen lidenskabelig Natur, synes imidlertid stadig at være bleven inderligere. I April 1514 havde hun født sin tredje Søn Alessandro, som dog allerede døde to Aar efter; den 4de Juli 1515 fødte hun Datteren Leonora og den 1ste November 1516 Sønnen Francesco. I det følgende Aar, 1517, blev Lucrezia igjen mindet om sin romerske Fortid, i det der ved hendes Hof dukkede en længst forglemt Skikkelse op. Det var hin gaadefulde romerske Infant, Giovanni Borgia, fordum Hertug af Nepi og Camerino, hvem Pave Alexander snart kaldte for sin egen, snart for Cæsar Borgias Søn. Som det

synes, kom han fra Napoli og led Skibbrud i Nærheden af Pesaro. I et Dokument af 2den December s. A. kaldes han Hertuginden af Ferraras «Broder»; af et andet fra Januar 1518 ses det, at han den Gang endnu var ved sin Søsters Hof. Samme Aar ledsagede den romerske Infant Alfonso til Frankrige, hvor Hertugen forestillede ham for Kong Ludvig XII. Derpaa forsvinder Infanten igjen og kommer først til Syne i 1530, hvor han i Rom optræder som Prætendent til Hertugdømmet Camerino, som efter Cæsar Borgias Fald var bleven besat af Giammaria, den sidste Varano. Denne, der var bleven gift med Leo X's Niece, Catarina Cibo, var død i Avgust 1527 og efterlod sig kun en umyndig Datter, Giulia. Imod hende anlagde nu Giovanni Borgia Sag og paastod sig Hertugdømmet Camerino tilkjendt; men Dommen gik ham imidlertid imod. Af et herhen hørende Aktstykke erfares det, at Giovanni den Gang levede i Rom som en fornem Herre og var pavelig Orator. Ved et Brev af 7de Juni 1532 forbyder Pave Clemens VII ham at fremkomme med yderligere Fordringer paa Giulia Varanos Arv, og dermed forsvinder den romerske Infant for sidste Gang for Granskerens Blikke.

Medens Lucrezia i 1517 og 1518 for en stakket Stund gjenfandt en Broder, fik hun fra Rom Efterretning om, at hendes Moder var afgaaet ved Døden. Madonna Vannozza var allerede Enke, da Pave Alexander VI hensov; men hun forblev efter denne for hende saa vigtige Begivenhed desuagtet i Rom, hvor hun modig og med Held forsvarede sine Ejendomme mod Huset Borgias Fjender. Hun maatte opleve, at Familierne Rovere og Medici gik ud og ind og herskede i det samme Vatikan, hvor fordum *hendes* Børn havde været almægtige; hun saa Pavedømmet opnaa det, som Alexander VI og hendes Søn Cæsar havde tragtet efter; hun saa Julius II erhverve den verdslige Magt, som hendes Søn og dennes Fader havde stræbt at vinde ved Mord og Ugjerninger. Trods den Bitterhed, som disse Betragtninger nødvendigvis

maatte afføde hos hende, og uagtet hendes fordum saa mægtige Børn nu vare døde eller langt borte fra hende, levede hun dog i Rom som en anset Dame, som Pave Alexanders Enke, som Hertuginden af Ferraras og Fyrsten af Squillaces Moder. Man kaldte hende «den prægtige og ædle Madonna Vannozza»; selv skrev hun sig «Vannozza Borgia de Cathaneis» og stod paa en fortrolig Fod med mange indflydelsesrige Personer, navnlig med de Kardinaler, som vare Spaniere af Herkomst eller Pave Alexanders Slægtninge og Kreaturer. Da disse efterhaanden døde bort, — i hendes sidste Aar vare kun Kardinalerne Farnese, Castellesi og d'Albret levende, — skaffede hun sig nye Venner ved den Slags Fromhed, hvori gamle Synderinders Livsvandel gjerne ender. Hun blev en bigot Bedesøster, var næsten altid i Kirken eller Skriftestolen og stod i nøje Forbindelse med fromme Broderskaber, Klostre og Hospitaler. Af denne Grund kalder Jovius hende «en retskaffen Kvinde». Havde hun levet en halv Snes Aar til, var denne Alexander VI's fordums Frille maaske endog kommen i Ry for Hellighed. Ved sit Testamente af 15de Januar 1517 skjænkede hun betydelige Gaver til forskjellige Stiftelser og Hospitaler i Rom, mod at der til evig Tid skulde læses Sjælemesser paa hendes og hendes to Ægtefællers Dødsdage. Madonna Vannozza Catanei døde i Rom den 26de November 1518 og blev begraven med stor Pragt i Sta. Maria del Popolo ved Siden af sin myrdede Søn, Juan af Gandia. Om hun fik et Marmorgravmæle, vides ikke; men der sattes følgende stolte Indskrift paa hendes Grav: «For Vanotia Catanea, hvem hendes Børn, Hertugerne Cæsar af Valence, Juan af Gandia, Jofré af Squillace og Lucrezia af Ferrara adlede, for den ved Retskaffenhed, Fromhed, Alder og Klogskab lige højt udmærkede, for den af det lateranske Hospital højt fortjente sattes dette af Hieronymus Picus, Fideikommissar og Fuldbyrder af hendes sidste Vilje. Hun levede 77 Aar, 4 Maaneder og 13 Dage. Hun døde i Aaret 1518 den 26de November».

Ogsaa Lucrezia Borgia stundede mod Graven. Hendes Ægtefælle, der var dragen til Frankrige for at anraabe Kong Ludvig XII om Beskyttelse mod Paven*), fandt hende ved sin Tilbagekomst til Ferrara i Februar 1519 i en højst lidende Tilstand; den 14de Juni nedkom hun med et dødfødt Barn. Da hendes Afkræftelse tiltog, og hun følte Døden nærme sig, dikterede hun følgende Brev til Pave Leo X.

Helligste Fader og min ærværdige Herre!

«Med den dybeste Sjælens Ærefrygt kysser jeg Eders Salligheds Fødder og anbefaler mig ydmygelig til Eders hellige Naade. Efter at jeg i mere end to Maaneder har lidt meget under et vanskeligt Svangerskab, fødte jeg, efter Guds Vilje, den 14de dennes tidlig om Morgenen en Datter og haabede efter denne Barselfærd at blive befriet fra mine Lidelser; men det modsatte er sket, saa at jeg maa betale Naturen min Gjæld. Og saa stor er den Naade, vor miskundelige Skaber forunder mig, at jeg føler mit Livs Ende, og at jeg inden faa Timer vil blive bortkaldt fra det, efter at jeg først har annammet alle Kirkens hellige Sakramenter. Og da jeg nu er kommen til dette Punkt, beder jeg som Kristen, skjønt en Synderinde, Eders Hellighed om i Eders Naade at forunde mig en Understøttelse af den hellige Skat, i det I tildeler min Sjæl den hellige Velsignelse; og saaledes beder jeg Eder

*) Leo X traadte i Alexander VI's Fodspor og søgte at skabe et Kongerige for sin Nepot Lorenzo af Medici. Allerede i 1516 havde han udnævnt denne til Hertug af Urbino, efter at han med Vaabenmagt havde forjaget Guidobaldos legitime Arving; Francesco Maria Rovere, hans Ægtefælle og hans Adoptivmoder flygtede til det sikre Mantova. Den hellige Fader lurede nu kun paa et gunstigt Øjeblik til at kaste sig over Ferrara. — Alfonso og Lucrezias Svoger, Markgreve Francesco Gonzaga af Mantova, døde den 20de Februar 1519 og blev fulgt af sin ældste Søn Federigo, hvem Kejser Karl V i Aaret 1530 ophøjede til Hertug. Han ægtede i 1531 Margherita af Montferrat. Isabella af Gonzaga, Lucrezia Borgias hengivne Veninde, døde den 13de Februar 1539.

derom i Ydmyghed og anbefaler til Eders hellige Naade min Hr. Gemal og mine Børn, hvilke alle ere Eders Helligheds Tjenere».

I Ferrara den 22de Juni 1519, i den fjortende Time.

Eders Helligheds ydmyge Tjenerinde,
Lucrezia af Este.

Efter med rystende Haand at have skrevet sit Navn under dette rolige og værdige Brev, som ingen Kvinde vilde kunne have skrevet, naar hendes Sjæl var betynget med de Misgjerninger, man har erklæret Alexander VI's Datter skyldig i, hensov Lucrezia Borgia om Natten den 24de Juni i sin sørgende Ægtefælles Arme. Hun var 39 Aar 2 Maaneder 6 Dage gammel.

Lucrezia og Alfonsos Grave ere nu forsvundne. Forgjæves søger man efter et Portræt af denne berømte Fyrstinde. Skjønt vistnok baade Dossi, Garofalo og Tizian have malet hende, kan dog intet af disse Billeder med Sikkerhed paavises mere*). Et Maleri i Galleriet Doria i Rom siges at forestille hende; det skal være en Tizian eller efter andre en Paolo Veronese, — hvilken sidste Kunstner i øvrigt først blev født 1528 —, men dets Ægthed er mere end tvivlsom. Det samme er Tilfældet med et andet Maleri i det nævnte Galleri, som udgives for en Dosso Dossi og siges at forestille Vannozza.

Monsignor Antonelli, Direktør for Møntkabinettet i Ferrara, er i Besiddelse af et Maleri, som udgives for et Portræt af Lucrezia Borgia, men det er vist yderst tvivlsomt, om dette forholder sig saa. To Majolikabilleder, som tilhøre Rawdon Brown i Venezia, og som efter dennes Gisning ere Arbejder af Hertug Alfonso selv, kunne, selv om de skulle forestille Alexander VI's Datter, som Dilettantarbejde og til-

*) I Dresden findes af Tizian en Madonna med tre knælende Donatorer, en Mand, en Kvinde og et Barn. Disse siges at forestille Alfonso af Este med Hustru og Søn. Damen er en fyldig, imponerende Skikkelse med svært, gyldent, nedhængende Haar.

med i det rent dekorative Majolika næppe gjøre Fordring paa synderlig Lighed. *Sikre* Afbildninger af Lucrezia Borgia haves kun paa et Par Medaljer. Den ene af disse, som skal være skaaren i 1502 af Filippino Lippi i Anledning af den nævnte Fyrstindes Bryllup, er en af de skjønneste og mærkværdigste Mønter fra Renaissancetiden. Efter denne at dømme, har Lucrezia Borgias Aasyn været mere tiltalende end egentlig smukt. Der er friske, endnu noget barnlige Træk, men ingen klassiske Linier i Profilet, Panden er temmelig høj og hvælvet, Øjet noget dybt liggende, Underansigtet stærkt tilbagetrædende, Haaret nedhængende i lange Lokker. Sin Fader ligner hun kun ved den stærkt profilerede Næse.

Naar vi i faa Ord skulle ytre en Mening om Lucrezia Borgia, tro vi at kunne sige, at hun har været en elskværdig, men mere letsindig og navnlig mere ulykkelig end brødefuld Kvinde. Hendes Ulykke i levende Live bestod i de mørke og sørgelige Begivenheder, hvori hun, til Dels uden Skyld fra hendes Side kom til at spille en Rolle, efter hendes Død i den Mening, der efterhaanden dannede sig om hendes Karakter. Den Omstændighed, at hun var Alexander VI's Datter og Cæsar Borgias Søster, har bidraget mere end alt andet til at kaste en mørk Skygge over hendes Minde. Den her uden skjellig Grund igjennem flere Aarhundreder gjort hende til en Typus paa kvindelig Forvorpenhed.

Hertug Alfonso af Ferrara overlevede sin Hustru i femten Aar. Han giftede sig ikke mere, men havde uægte Børn med en Ferraseserinde, Lavra Eustochia Dianti*). Kardinal Ippolito døde 1520, hans Broder Sigismondo 1524, Alfonso selv fulgte dem i Graven den 31te Oktober 1534. Hans og Lucrezias Søn Ercole II fulgte ham paa Tronen og regerede

*) Det er denne Dame, hvis Portræt — malet af Tizian — findes i Louvre og i Reglen gaar under den vilkaarlige Benævnelse: la maîtresse du Titien.

til Oktober 1559. Af deres andre Børn døde Ippolito som Kardinal den 2den December 1572 og ligger begraven i Tivoli, Eleonora gik i Klosteret Corpus Domini, hvor hun hensov den 15de Juli 1575, og Francesco blev Marchese af Massalombarda og afgik ved Døden den 22de Februar 1578.

Ercole II blev gift med Ludvig XII's hæslige, men aandrige Datter Renée af Frankrige, hvem han lod sætte i et Kloster for hendes Forkjærlighed for Reformationen. Efter sin Ægteherres Død gik hun til Huguenotterne i Frankrige og døde paa Slottet Montargis 1575. Af hendes fem Børn var — mærkelig nok — Donna Anna gift med Hertugen af Guise; hendes ældste Søn, Alfonso II, fulgte sin Fader paa Ferraras Trone. Det er ham, hvem Tasso har foreviget. Med Alfonso II uddøde Esternes ægte Stamme (den 27de Oktober 1597). Don Cæsar, en Søn af Alfonso I's uægte Søn med Lavra Dianti, besteg vel Tronen, men Pave Clemens VIII tvang ham til at gjøre Afkald paa Ferrara, mod at han fik Modena og Reggio. Her fortsatte han Esternes Sidelinie, som til sidst gik over i Huset Østerrige-Este.

Af hele Pave Alexander VI's Slægt var ingen lykkeligere end den myrdede Juan af Gandias Efterkommere. Dennes Enke Donna Maria gik tillige med sin Datter Isabella i Kloster og døde 1537. Hendes eneste Søn Don Juan var en mægtig Grande af Spanien og først gift med Giovanna d'Arragona, en Prinsesse af det styrtede neapolitanske Kongehus, og efter dennes Død med Francisca de Castro y Pinos, Datter af Vicomten af Eval. Han efterlod sig ikke mindre end femten Børn, som alle giftede sig ind i Spaniens fornemste Adelsslægter. Den ældste Søn, Don Francisco Borgia, Hertug af Gandia, Vicekonge i Catalonien, Comthur af San Jago og ved Eleonora de Castro Fader til otte Børn, nedlagde alle sine Værdigheder og lod sig i 1550 optage i Jesuiterordenen, hvis tredje General han efter Lainez' Død blev (1565). Han døde i Rom 1572, og Paven erklærede ham for en Helgen. Hans Børn besvogrede sig med Spaniens fornemste Huse;

den ældste Søn, Don Carlos, Hertug af Gandia, var gift med Donna Maddalena af Huset Centelles, saa at denne Familie, til hvilken Lucrezia Borgias første Forlovede havde hørt, dog til sidst blev besvogret med Borgiaerne. Slægten Gandia var endnu livskraftig i Slutningen af forrige Aarhundrede; af tvende til den hørende Kardinaler Borgia var den ene, som levede i Rom, en anset Kunstkjender og en Velynder af vor Münter, paa hvis Foranledniug det kgl. danske Akademi for de skjønne Kunster i Forsamlingen den 4de November 1793 optog denne Ætling af Alexander VI som sit Æresmedlem.

Fr. Julius Meier.

Af Tempelherreordenens Historie.*)

Der er tvende Skikkelser, som meddele Middelalderen dens ejendommelige Præg, det er Ridderen og Munken. I dem har hin Tid udfoldet sine bedste Tanker og Ideer, og fra dem hidrører det særegne Skjær af Poesi og Romantik, som er udbredt over Middelalderen i den Periode, da begge staa i deres højeste Blomstring, paa Korstogenes Tid. Det er from Begejstring i Forening med ridderlig Tapperhed, som da bringer Tusinder og atter Tusinder i Vaaben til Kamp for det Land, hvor Kristendommens Vugge havde staaet. I to hundrede Aar blev Palæstina Skuepladsen for blodige og frygtelige Kampe, under hvilke Riddervæsnet fik Lejlighed til at udfolde sig i al sin Herlighed og Skjønhed. Her havde den dristige, eventyrlige og sværmeriske Ridderaand fundet et værdigt Maal, idet ikke blot Lysten til Kamp og Bedrifter blev tilfredsstillet, men ogsaa Pligterne som Kristen og Kirkens Fordringer skete Fyldest. Gudsfrygt og Fromhed hørte dengang til den ægte Ridders Dyder, og vi se dem under Korstogene træde i den nøjeste Forbindelse med Riddervæsnet og frembringe de gejstlige Ridderordener; i disse have de

*) F. Wilcke: Geschichte des Orden der Tempelherren I—II. — W. Havemann: Geschichte des Ausgangs des Tempelherrenordens. — Michelet: Histoire de France. Tome III. — Raumer: Historisches Taschenbuch 1845. — Moldenhawer: Procesz gegen den Orden der Tempelherren.

ridderlige Dyder forenet sig med Klosterbroderens stille Pligter. Under Begunstigelser af Paver og Fyrster voxede disse Ordener efterhaanden op til mægtige og rige Selskaber, der kom til at udøve en betydelig Indflydelse paa deres Tid. De mest bekjendte ere Johanniterne, Tempelherrerne, de tyske Riddere og Sværdbrødrene; men af disse er der igjen ingen, der naaede en saadan Magt, Dannelse, Rigdom og Krigsberømmelse som Tempelridderne. Dog ikke blot paa Grund heraf staar denne Orden i Forgrunden, men den tildrager sig ogsaa den største Interesse ved den tragiske Skæbne, der saa brat gjorde Ende paa dens glimrende Tilværelse.

Hensigten med denne Afhandling er ikke at give en Fremstilling af Tempelherreordenens Historie i det hellige Land, thi dels vilde denne, der paa det nøjeste er sammenknyttet med Korstogenes og Kongeriget Jerusalems Historie, kræve en større Plads end den, Tidsskriftet plejer at indrømme til historiske Afhandlinger, dels vilde maaske ogsaa meget deraf være Læserne bekjendt fra andre Steder. Derimod turde det maaske ikke være uden Interesse at give en Fremstilling af Ordenens hele indre Organisation og af Processen imod den, som endte med dens Ophævelse. Forinden er det imidlertid nødvendigt at forudskikke nogle korte Bemærkninger om Ordenens Tilblivelse og de forskjellige Omstændigheder, der bragte den til at indtage en saa fremragende Plads.

I.

I Juli 1099 havde Korsfarerne indtaget Jerusalem, og Palæstina var nu blevet et kristeligt Rige; men Tilstanden i dette var ingenlunde god; vel sad der en Konge i den hellige Stad og Korsfarere rundt om i det erobrede Land, men Seldschuker, Beduiner og al Slags Røverpak strejfede plyndrende og myrdende omkring uden at møde nogen videre Modstand. Saaledes vare Befolkningen og de værgeløse Pil-

grimme et let Bytte for disse Bander. For om mulig at standse dette Uvæsen sluttede ni tapre og gudfrygtige Riddere sig i Aaret 1118 sammen og aflagde for Patriarken i Jerusalem Løfte om at leve i Kyskhed, Lydighed og Fattigdom samt at beskytte de Veje i det hellige Land, ad hvilke Pilgrimmene rejste. Alle Ridderne vare Franskmænd, og de valgte til deres Forstander og Mester Hugo af Payens, hos hvem Tanken om et saadant Broderskab først var opstaaet. Saaledes lagdes Grunden til den senere saa berømte Tempelherreorden, hvis Begyndelse var fattig og ubetydelig nok; Ridderne levede af Almisser og fik deres Klæder til Foræring, Husly blev dem skjænket af Kong Balduin II, der indrømmede dem Bolig i sit Pallads, det saakaldte Salomons Tempel, fordi det var bygget der, hvor dette engang havde staaet. Deraf fik Brødrene Navnet Tempelbrødre, Tempelriddere og senere Tempelherrer. Det var ren og ædel Begejstring og ikke Udsigt til timelig Fordel, som havde forenet disse Mænd; tvært imod, deres Hverv var fuldt af Farer og Besværligheder, men det smukke Maal, de havde sat sig, og den Nidkjærhed, hvormed de arbejdede hen dertil, skaffede dem snart mægtige Velyndere ogsaa i Vesten. Iblandt disse maa først og fremmest nævnes Abbed Bernhard af Clairvaux, en af Middelalderens reneste og frommeste Karakterer. Hans Bestræbelser skyldtes det, at Broderskabet paa Konciliet i Troyes 1128 fik pavelig Stadfæstelse som en kirkelig-ridderlig Orden, ligesom hans Aand og Tanker ogsaa ere kjendelige i den nye Ordensregel, der ved samme Lejlighed blev billiget af Konciliet. Man gjenfinder her de samme strenge Fordringer om Kyskhed, Fattigdom og Lydighed, som bleve stillede til Munkene; thi Ridderne ere jo saadanne, og i Fredstid skulde deres Boliger være som Klostre. I en Bog, hvori den hellige Bernhard berømmer den nye Orden, siger han: «Kristi Ridder skal leve i Tugt og Lydighed, afholdende og tarvelig, uden Kvinde og Barn og uden Ejendom, forligelig, alvorlig, aldrig hvilende, en Fjende af ydre Pryd og verdslig Glæde. Paa

sin stærke og hurtige Hest skal han ride i Slaget, kun med Længsel efter Sejr, ej efter Berømmelse; ikke ved egen Kraft, men ved Himlens Gud venter han at sejre. Han skal forene Lammets Sagtmodighed med Løvens Dristighed, Munken med Ridderen. Salomons Tempel straalede i Pragt og Herlighed, men Jerusalems nye Tempel smykker Fromhed og Ydmyghed». Ogsaa i Palæstina vandt Ordenen i kort Tid megen Yndest og Tilslutning, hvortil bidrog dens ridderlige Tapperhed, dens Opofrelser for Troens Fremme og dens rige Almisser. Om end Kampene mod de Vantro krævede mange Ridderes Liv, strømmede der dog bestandig nye Brødre til, som med Begejstring gik i Døden for Ordenens ophøjede Maal. Ligeledes fra flere Paver modtoge Tempelridderne forskjellige betydelige Begunstigelser. Saaledes tilstod Pave Eugen III († 1154) Ordenen den vigtige Rettighed, at naar en Tempelridder kom til et Sted, som var belagt med Interdikt (kirkeligt Forbud), maatte Kirkerne oplukkes og Gudstjeneste holdes. Ikke længe efter udstedte Pave Alexander III 1172 en Bulle, hvorefter Ordenen løstes fra sin Afhængighed af Patriarken i Jerusalem og stilledes umiddelbart under Paven. Denne Bulle, der tillige bekræftede og udvidede alle tidligere Privilegier, tillod ogsaa at optage nogle gejstlige, der skulde forestaa Sjælesorgen iblandt Brødrene; en Ordenen tidligere tilstaaet Tienderet blev stadfæstet, og endelig bestemtes det, at Stormesteren ikke kunde afsættes af Brødrene. I Midten af det trettende Aarhundrede tilføjede Pave Alexander IV foruden flere andre Rettigheder ogsaa den, at Ordenen maatte have Asylret, dog med det Forbehold, at Mordere og andre slette Mennesker ikke maatte nyde den. Ved Siden af disse Begunstigelser maa det ogsaa nævnes, at Ordenen meget snart fik betydelige Besiddelser baade i Palæstina og i Evropas forskjellige Lande, særlig i Frankrige og England. Men med Rigdommen og Magten fulgte Stolthed, Herskesyge og Havesyge, mere og mere tabte Ordenen sit oprindelige Maal af Sigte for at fremme sine egne Interesser

og verdslige Formaal. Heri ligger alt Spiren til dens Undergang. Naturligvis maatte ogsaa Ordenens exempelløse Lykke og Fremgang vække Had og Misundelse baade fra Gejstlighedens Side, i hvis Rettigheder Paverne ofte gjorde Indgreb til bedste for Tempelherrerne, og endnu mere hos de andre Ridderordener, særlig Johanniterne, der vare deres Rivaler med Hensyn til Indflydelsen i Palæstina og til Erhvervelsen af Rigdomme og Rettigheder. Derfor var der næsten bestandig Rivninger og Uenigheder mellem de to Ordener, men det lykkedes dog til sidst Tempelridderne at faa Overhaanden og stille deres Modstandere i Skyggen. Disse Stridigheder, hvortil der en Gang endogsaa maatte paakaldes pavelig Mægling, have imidlertid ikke været en af de mindst medvirkende Aarsager til, at Palæstina til sidst gik tabt for de Kristne. Da imidlertid Ridderordenerne paa det nøjeste vare knyttede til dette Land og skyldte Korstogene deres Tilblivelse og hele mægtige Udvikling, maatte Tabet af det hellige Land komme til at udøve en betydelig Indflydelse paa deres videre Skæbne. Medens Johanniterne paa andre Steder vendte sig til Kamp mod de Vantro, var dette ikke saaledes med Tempelherreordenen. Støttet til sine vidtstrakte Besiddelser i Vesterland, med en fast indre Organisation og med betydelig politisk Indflydelse, kunde denne nu, da den ikke mere havde nogen Tumleplads for sin Virksomhed i Østen, blive en farlig Stat i Staterne, truende baade for Folk og Fyrster. Heri kan maaske en af Grundene søges til Ordenens Ophævelse; men endnu vigtigere Aarsager frembyder Ordenens hele Historie og Fremfærd i det hellige Land. Denne kan dog her kun kortelig antydes.

Først maa det indrømmes, at Tempelherreordenen ved mange Lejligheder paa den smukkeste Maade arbejdede hen til det Maal, dens Stiftere havde sat sig. Dens Historie afgiver talrige Beviser paa, hvor ofte den ved sin Uforfærdethed og glimrende Tapperhed tilføjede Kristendommens Fjender megen Skade og støttede de Korshære, der fra Vesterland søgte at hævde Palæstinas Besiddelse for de Kristne; men

ved Siden heraf træde ogsaa Ordenens Skyggesider stærkt frem. Løftet om Fattigdom blev snart glemt under den rige Tilstrømning af Gaver i Penge og Gods, og hermed var Vejen aaben for Begjærlighed og Havesyge. Følgende Begivenhed er Bevis nok. I Aaret 1155 havde den ægyptiske Emir Abbas myrdet Kalifen Dafer for at tilrane sig Herredømmet; men Forsøget mislykkedes, og han maatte flygte med sine to Sønner og store Skatte. I Omegnen af Askalon traf de en Skare Riddere, hvoraf de fleste vare Tempelherrer, som fangede den ældste Søn Nasireddin og med ham umaadelige Skatte, hvoraf Tempelridderne fik den største Part. Nasireddin erklærede, at han vilde gaa over til Kristendommen; men da Ægypterne tilbøde store Summer, dersom Ordenen vilde udlevere ham, fandt denne det fordelagtigere at overlevere den ulykkelige til hans Fjender, som betalte Tempelherrerne 60,000 Gld. for deres skændige Adfærd. Ogsaa kan det med rette forekastes Ordenen, at de store Rigdomme, den samlede, i det mindste ikke i den Udstrækning, som de burde, bleve anvendte til bedste for det hellige Land og til Kampene mod de Vantro, men forbrugtes i et nydelsesrigt og yppigt Levnet af Ordenens Medlemmer og til Opførelse og Udstyrelse af prægtige Bygninger; og hvilket Indblik giver det ikke i Forholdene, naar paa en Rigsdag i Jerusalem 1183, der vedtog Udskrivning af en Formueskat i Riget, ingen vovede at henlede Opmærksomheden paa de gejstlige Ridderordeners store Besiddelser, som dog fortrinsvis skulde være anvendte til at ophjælpe Landet. Ogsaa Ordenens politiske Færd maa fremdrages. Forholdene i det hellige Land vare som oftest af en meget sørgelig Natur. Der herskede kun sjelden indre Ro, Fasthed og Orden, og som en Følge deraf var der for Tempelherrerne, jo mere deres Magt og Anseelse voxede, rig Lejlighed til at spille en betydelig Rolle i de mange politiske Forviklinger; men at dette ingenlunde var til Gavn for Ordenen, er indlysende; derved befordredes kun dens Herskesyge og Stolthed, ja, for at fremme sine politiske Planer indgik den endogsaa oftere

Forbund med de Vantro. I det hele plejede Tempelherrerne ikke liden Omgang med Saracenerne, og dette har næppe været til Gavn for deres Liv og Sæder. Og hvad skal man dømme om Ordenens Forræderi mod Kejser Frederik II, da den vilde overgive ham i Saracenernes Vold? Med rette kunde Sultanen, da han modtog Riddernes Skrivelse, udbryde: Se her de Kristnes Troskab! Hvilken Plet sætter denne Begivenhed ikke paa Ordenens Ære og Anseelse!

Medens det saaledes ikke mangler paa Antydninger af, at der indenfor Ordenen herskede en Aand, som ikke spaaede godt for dens Fremtid, er der dog én Hovedomstændighed, som mere end alle andre blev medvirkende til dens Fald, det var dens uhyre Rigdomme. Ligesom disse vare en Fare for Tempelherrerne selv, saaledes maatte de ogsaa nemt vække andres Misundelse og Havesyge. For at give et Begreb om, hvad Ordenen ejede, gives her en kort Oversigt over dens Besiddelser i de forskjellige Lande. Derefter vende vi os til en Betragtning af Ordenens hele indre Organisation.

II.

I det hellige Land vare Tempelherrernes Grundbesiddelser delte i tre Provinser, Jerusalem, Tripolis og Antiochien, hvoraf den første i lang Tid var Ordenens Midtpunkt, ligesom Stormesteren længe residerede i Byen Jerusalem. I disse tre Provinser ejede Ordenen, foruden mange mindre Besiddelser, det stærkt befæstede Slot Districtum, ogsaa kaldet Pilgrimslottet, Byen og Borgen Safed, faste Slotte i Joppe, Tripolis, Tortosa, Gaza og mange flere; desuden Akkon, som senere blev Ordenens Residens; men da der i denne By herskede megen Yppighed og Usædelighed, bevirkede denne og flere andre Omstændigheder, at Ordenen forflyttede sit Sæde til det alt nævnte Pilgrimslot. Dette blev opført i Begyndelsen af det trettende Aarhundrede paa et Forbjerg, der skyder sig ud mellem Cæsarea og Akkon, og hvor Tempel-

herrerne engang havde havt et fast Slot for at beskytte Pilgrimmene mod Røvere. Med de tyske Ridderes og andres Hjælp hævede sig snart en stærkt befæstet og prægtig Borg, som fik Navnet Pilgrimslottet. Paa tre Sider var dette omgivet af Havet, og mod Øst var det beskyttet af to mægtige Taarne, forbundne med en høj og bred Mur. I Fæstningen fandtes et Pallads, et Kapel og en Mængde Bygninger til Brug for Ordenens forskjellige Medlemmer. Det prægtige Slot beherskede hele den frugtbare Omegn indtil Bjerget Tabor og var Ordenens Residens, til Palæstina gik tabt for de Kristne. Dette skete, som bekjendt, 1291, og hermed var det forbi med Riddernes Besiddelser i det hellige Land. De flyttede nu over til Øen Cypern, som blev Ordenens Hovedsæde; ogsaa der havde den flere rige Ejendomme. Tabet af Palæstina blev i øvrigt ikke meget føleligt for Ordenen, thi den ejede nok foruden i Evropas forskjellige Stater.

Dens Besiddelser i Vesten strakte sig i Begyndelsen af det fjortende Aarhundrede fra Grækenland indtil Portugal og fra Sicilien til Ejderen og til Skotland; kun til Skandinavien naaede den ikke. Ordenens Ejendomme vare delte i større eller mindre Provinser, der hver for sig styredes fra en Tempelgaard, det saakaldte Priorat eller Præceptorialhus. Her residerede Storpræceptoren, der var Stormesterens Repræsentant og havde Opsynet med alle mindre Tempelhuse (Comthurier) i Provinsen. I Frankrige, det Land, hvorfra Tempelherreordenen havde sine Stiftere, og hvor den ogsaa skulde finde sin Grav, havde den sine største og rigeste Besiddelser, som vare fordelte i sex Provinser; en af dem, Provence, talte 34 Tempelhuse. Midtpunktet for hele Ordenslivet dannede Tempelgaarden i Paris, særlig berømt for sin Pragt og Størrelse; den omfattede hele det Kvartér, der endnu fører Navnet «le Temple». Ogsaa paa den pyrenæiske Halvø fandt Ordenen megen Udbredelse og stod i stor Anseelse. Under de voldsomme Kampe med Maurerne udviste dens Medlemmer ofte en glimrende Tapperhed, og denne skyldtes ogsaa en Del af

dens spanske Ejendomme. Italien var delt i to Provinser, hvis Storpræceptorer residerede i Rom og Benevent. I Venedig fandtes to Tempelhuse, og Ordenskirken var endogsaa opført for Republikens Regning. Sicilien dannede en Provins for sig, og Ordenen havde sine Gaarde i alle Øens større Stæder*). Ogsaa paa den græske Halvø ejede Tempelherrerne ikke faa Besiddelser. I Ungarn, Dalmatien og Kroatien, som tilsammen dannede én Provins, var det især Kong Andreas II, der havde vist sig gavmild imod Ordenen. Godserne i Tyskland omfattede tre Provinser, Bøhmen, Mæhren og Østerrige den ene, Over- og Nedertyskland de to andre; i den sidste, hvortil Markbrandenburg og Pommern hørte, laa de fleste Besiddelser. Sine første Ejendomme i England skyldte Ordenen Kong Henrik II; næst efter Frankrige fandtes her de fleste og rigeste Tempelcomthurier. Paa Grund af de betydelige Gaver, som Familien Mowbray havde skænket, tilstod Ordenen denne en særegen Forret, nemlig, at naar en Mowbray betraadte en Tempelgaard, i hvilken en Ordensbroder formedelst Overtrædelse af Reglen var dømt til at gjøre Bod, kunde han fritage den skyldige for Straf.

Der er her givet en kort Oversigt over Ordenens vidtstrakte Besiddelser, men nærmere at bestemme deres Størrelse eller med nogen Sikkerhed at angive dens samlede Indtægter er ikke muligt. En Forfatter anslaar de aarlige Indkomster til sex og tredive Mill. Kroner, hvad der maaske nok kan være rimeligt, naar man erindrer, at Ordenen, foruden hvad Godserne aarlig indbragte, ogsaa hævede Tiender, modtog mange Gaver og blandt andre indbringende Forretninger ogsaa havde den at føre Pilgrimme fra Marseille over til Palæstina. Antallet af Tempelhuse angives vist rettest til imellem ni og ti tusinde, hvoraf hvert kunde stille en Ridder

*) Da Kejser Frederik II kom hjem fra sit Korstog, inddrog han Ordensgodserne paa Sicilien; det var til Tak for Ordenens Fremfærd mod ham i det hellige Land.

i Marken. Ved Ordenens Ophævelse talte den femten tusinde Medlemmer, nogle mene endog tredive tusinde. Det er naturligt, at meget af Tempelherrernes kolossale Rigdom maatte medgaa til Kampene mod de Vantro og til den hele store Ordens Underhold; men en Del blev ogsaa forbrugt i et nydelsesrigt og yppigt Levnet. Comthurierne vare altid velbefæstede, store og prægtig udstyrede Bygninger, beliggende i frugtbare og smukke Egne og omsluttede af betydelige Haveanlæg. Den indre Udstyrelse vidnede om Smag og Rigdom; kostbare Tæpper, Møbler, Malerier, alle Slags Bekvemmeligheder og Luxusartikler fandtes der i rigt Udvalg. Ogsaa paa Udstyrelsen af Kapeller og Kirker, som bleve rigt prydede indvendig og udvendig, anvendte Ordenen meget. Dens Medlemmer tilhørte Evropas fornemste og rigeste Familier; de forstode sig vel paa at nyde Livet og vare tillige i Besiddelse af Datidens fineste Dannelse og Ridderlighed. Det er let forstaaeligt, at Tilstrømningen til et Broderskab, som havde saa meget at byde, maatte blive stor og bestandig større, eftersom Ordenens Magt og Rigdomme voxede; men paa samme Tid blev den ogsaa Gjenstand for meget Had og Misundelse, vistnok for en Del begrundet i Riddernes Overmod og Havesyge, dog ogsaa foraarsaget ved de mange pavelige Begunstigelser. I det Foregaaende ere flere af disse alt omtalte, men vi tilføje her endnu nogle enkelte. Saaledes tildelte Hadrian IV Ordenen Frihed for Told, Tiende og enhver Slags Afgifter, en Ret, som i øvrigt ogsaa Johanniterne havde. Af en anden Pave fik den Tilladelse til at opføre sine egne Bedehuse og holde sine egne Præster, som de kunde tage hvorsomhelst fra, endog uden Biskoppens Tilladelse. I det hele blev Ordenen stillet ganske uafhængig af Gejstligheden; ingen Prælat havde Lov til at excommunicere en Tempelherre eller belægge en Ordenskirke med Interdikt. Øvede nogen Person Vold mod en Ridder, kunde han kun i Rom faa Tilgivelse herfor. Saadanne Begunstigelser fra Pavernes Side krævede naturligvis til Gjengjæld, at Ordenen af

al Magt støttede den pavelige Stol, uden at det dog derfor er meget kjendeligt, at den derved kom i et afhængigt eller underdanigt Forhold. Men mærkeligt er det at se, hvorledes det ved en besynderlig Skæbnens Ironi blev den samme Magt, der havde hævet Tempelherreordenen saa højt, som kom til at udtale Fordømmelsesdommen over den; men da dette skete, havde Tiderne jo rigtignok forandret sig meget, Rom var bukket under i sin Kamp mod Kongemagten, og Paverne vare kun Nikkedukker i de franske Kongers Hænder.

De første Løfter aflagde Tempelherreordenens Stiftere til Patriarken af Jerusalem; de vare, som ovenfor berørt, Kyskhed, Fattigdom og Lydighed, hvortil føjedes Løftet om Beskyttelse af Pilgrimmene paa deres Rejser i det hellige Land. Paa Synoden i Troyes 1128, da Broderskabet blev en kirkelig-ridderlig Orden, fik denne under Medvirkning af Bernhard af Clairvaux en Del nye Regler. Disse existere dog ikke mere i deres oprindelige Form, men findes vistnok for en Del i den for Haanden værende Samling af Statuter. De bernhardinske Regler, i hvilke det munkeagtige er stærkt fremtrædende, kunde nemlig, eftersom Ordenen i Tidens Løb fik et langt stærkere ridderligt Præg, ikke bibeholdes, hvorfor de modtoge en udvidet og mere tidssvarende Form i de paa Fransk affattede Statuter, hvoraf Haandskrifter findes i Rom, Paris og Dijon, og hvis Tilblivelse vistnok kan sættes i Midten af det trettende Aarhundrede. Denne udvidede Regel meddeltes kun Ordenens højere Medlemmer, medens de lavere stillede Brødre blot i Almindelighed gjordes bekjendte med Ordenens Retning og Opgave og de dem nærmest paahvilende Forpligtelser. Det er Hovedtrækkene af disse for Ordenen gjældende Grundsætninger og Statuter, som i det følgende skulle fremstilles, i det vi først nævne de vigtigste Embedsmænd og deres Bestillinger.

I Spidsen for Ordenen stod Stormesteren, som skrev sig «af Guds Naade» og kun erkjendte Paven som sin Overherre; dog var Valget af en Stormester gyldigt, selv om Paven ikke anerkjendte det, og i Virkeligheden var hans Ansvarlighed overfor Konventet eller Kapitlet af langt større Betydning. Dette valgte Ordenens Leder, saaledes at der af dets Midte udtoges otte Riddere, fire tjenende Brødre og en Præst; disse tretten Valgmænd afgjorde saa ved Stemmeflerhed, hvem der skulde være Stormester. Den udvalgte maatte derpaa love at være Ordenen og dens Love lydig, hvorefter han førtes til Kirken og knælede for Alteret, indtil den over ham udtalte Bøn var forbi. Skjønt indskrænket ved Kapitlet havde Ordenens Overhoved dog en betydelig Magt og Indflydelse; alle Tempelbrødre skulde ubetinget adlyde ham, han førte Overbefalingen i Krigen, havde fyrstelig Rang og var Pavens Generalvikar overfor Ordenens gejstlige; hans Følge var meget betydeligt, og naar har døde, blev han stedet til Jorden med stor Pragt. Alle højere Embedsmænd bleve udvalgte af ham, men Kapitlet skulde bekræfte Valgene. Stormesteren havde ved sin Side to Assistenter, Riddere, udtagne blandt Ordenens ædleste Medlemmer; dem skulde han bestandig tage med paa Raad. Med deres Vidende kunde han raade over en bestemt Sum af Ordenens Skatte; men saa snart det gjaldt vigtigere Sager som en Krigserklæring, en Vaabenstilstand eller en Forandring i Lovene, kunde han ikke handle uden Kapitlets Samtykke; ej heller kunde han paa egen Haand optage nogen i Ordenen. Der nævnes almindelig tre og tyve Stormestere fra Ordenens Stiftelse, til den blev ophævet. Den sidste af disse er blevet mest bekjendt, det var Jakob af Molay, som valgtes 1297 paa Øen Cypern. Ved List havde han banet sig Vejen til sin høje Værdighed, ikke anende, hvor ulykkelig den skulde blive for ham. Naar en Stormester var død, og indtil en ny kunde blive valgt, blev der snarest udnævnt en Storcomthur, som midlertidig styrede

Ordenen og havde at forberede alt til Valget af den nye Stormester; ofte blev det ham selv, der kom til at indtage Pladsen.

Seneschallen var en Slags Ceremonimester, som besørgede Ordenens indre Anliggender og afsagde Domme, ligesom han maatte være vidende om alle vigtige Sager; naar Stormesteren var fraværende, fungerede han i dennes Sted. Marschallen var Ordenens Feltherre, førte Banneret*) og havde hele Krigsvæsnet under sig. Storpræceptorenes Stilling og Embede er ovenfor omtalt. En særlig Plads indtog Storpræceptoren i Jerusalem, idet han var Ordenens Skatmester; dette Embede var paa Grund af de store Rigdomme meget vigtigt. For Konventet aflagde Skatmesteren Regnskab over Indtægter og Udgifter; i Marschallens Fraværelse var han dennes Stedfortræder. Under de enkelte Provinsmestere stode Comthurerne, som bestyrede et større Distrikt af Provinsen. Naar en Comthur i Krigen befalede over mindst ti Riddere, kaldtes han Riddercomthur, men saadanne fandtes, med Undtagelse af i Spanien, ingen Steder i Vesten, hvor Comthurerne derfor førte Navn af Huscomthurer og kun havde at gjøre med den indre Bestyrelse af Tempelhusene. Af andre Embedsmænd nævnes endnu Drapiren, som sørgede for hele Beklædningsvæsnet og agtede paa, at Brødrene bestandig vare anstændig klædte, og Turkopliren ɔ: Anføreren for det lette Rytteri, de saakaldte Turkopoler; han stod under Marschallen. Alle højere Ordensembeder vare livsvarige og hørte kun op ved Afsættelse eller videre Befordring.

Skjønt Ordenens Mester havde en betydelig Indflydelse, var dog den egentlige højeste Magt hos Generalkapitlet, i hvis Haand Afgjørelsen af alle Ordenens vigtige Sager, Lovgivningen og Besættelsen af de høje Embeder hvilede. I

---

*) Dette var af sort og hvidt Tøj, hed Beauseant og bar Indskriften: »Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam ɔ: Giv ikke os, Herre, ikke os, men Dit Navn Ære!«

Generalkapitlet havde Ordenens fremragende Embedsmænd Sæde, desuden tilkaldtes ogsaa Mestrene fra de forskjellige Provinser og de mest fremragende Riddere; men da Sammenkaldelsen af et saadant Kapitel var forbundet med betydelige Bekostninger, var det kun samlet i meget vigtige Tilfælde. Derved blev Konventet i Virkeligheden den højeste ledende Magt. Dette bestod af Stormesteren samt hans to Assistenter, af dem, der beklædte de høje Embeder, og af de Provinsmestere, som tilfældigvis vare tilstede; desuden kunde Stormesteren efter Behag tilkalde Riddere. Undertiden udsendte Konventet Visitatorer, hvortil de dygtigste og mest ansete Riddere bleve valgte. De sendtes navnlig til de vesterlandske Provinser, og Mestrene i disse maatte da adlyde dem som Stormesterens Stedfortrædere. Ogsaa enhver Provins havde sit Konvent, der var indrettet paa samme Maade som Stormesterens, og det havde for Provinsens Vedkommende de samme Forretninger som hint for den hele Orden. Ligeledes havde Comthurierne deres egne Huskapitler, hvor Klager undersøgtes, Stridigheder bilagdes og Straffe bleve paalagte. Konventerne holdtes sædvanlig ved Nattetid; kun Tempelherrer maatte være tilstede, og der blev noje holdt over, at intet af det, som paa dem blev forhandlet, kom til almindelig Kundskab.

Kjernen i Ordenen dannede naturligvis Ridderne; for dem var den jo stiftet, og de skulde fortrinsvis arbejde hen til dens Formaals Opfyldelse. Ridderne havde de højeste Værdigheder inde og ledede Ordenen. Enhver Ridderbroder fik en fuldstændig Rustning med Tilbehør, Sværd, Skjold, Lanse og Stridskølle. Bestandig skulde han bære sin hvide Klædning, hvis Farve var et Sindbillede paa Hjertets Kyskhed og Renhed. Den hvide med et rødt Kors forsynede Kappe maatte alene Ridderne bære; den største Simpelhed i den hele Klædedragt var strengt paabudt, for at Brødrene ikke skulde blive beskyldte for Forfængelighed. Haaret skulde være kort afklippet og Skjæget ikke for langt. Naar Rid-

derne bleve gamle eller Invalider, vare de fritagne for videre Tjeneste og henlevede Resten af deres Dage paa en behagelig og sorgfri Maade, agtede og ærede af Brødrene.

Til at varetage den gejstlige Gjerning fik Ordenen i Begyndelsen Præster, som anvistes den af Patriarken i Jerusalem og Biskopperne; men det varede ikke længe, førend Ordenen ved Exemptionsbullen erholdt Ret til at vælge, hvilke gejstlige den selv vilde. Kun for disse skriftede Brødrene, og de fik større Magt til at absolvere end selv en Ærkebiskop. Kapellanerne stode ganske under Ordenen, aflagde de samme Løfter som de øvrige Brødre og bare en hvid Dragt, men uden Kappe. De ledede Gudstjenesten i Tempelhusene, læste Messer og holdt Bordbønnen samt forelæste under Maaltidet opbyggelige Bøger. Ordensklerkernes Forrettigheder vare ubetydelige; de fik de bedste Klæder, sade i Kapitlet og Refektoriet ved Siden af Mesteren, og dersom de vare adelige, kunde de undertiden som Priorer faa Bestyrelsen af Huscomthurier. I Tilfælde af grovere Forseelser kunde de gejstlige efter en pavelig Bestemmelse afskediges, men ved mindre Overtrædelser dømtes de til Tabet af Ordensklæderne en bestemt Tid, til Faste og Bodsøvelser.

Tjenende Brødre kjendte Ordenen ikke til i sin Begyndelse; men efterhaanden, da den voxede baade i Størrelse og Rigdom, blev det nødvendigt at antage en tredje Klasse Medlemmer. Denne blev de tjenende Brødre eller Servienter. Herved var der tillige aabnet Borgerstanden en Adgang til den rige og mægtige Orden; og den lod ikke Lejligheden ubenyttet til herved at skaffe sig en sikker og sorgfri Stilling. Dragten for denne Klasse var en sort Kjortel, for og bag forsynet med det røde Kors, og en brun eller sort Kappe; deres Bevæbning var omtrent som Riddernes. Skjønt tjenende Brødre ikke havde Adgang til de højere Embeder, kan man dog oftere finde dem i vigtigere Stillinger, saaledes som Undermarschal, der havde med Brødrenes Rustninger at gjøre, Bannerfører, Huscomthur, Forvalter og Ordenssmed. Da Or-

denens udbredte Besiddelser i en senere Tid krævede det, toges ogsaa alle Haandværkere af de tjenende Brødre; men disse maa da skilles fra de andre Servienter, som dannede en egen Afdeling Krigsfolk og fulgte Ridderne i Slaget.

Ligesom Tilfældet var i andre Ordener, kunde Riddere, gejstlige og Borgere gjennem den saakaldte Affiliation træde i Forbindelse med Tempelherrerne enten for en Tid eller for bestandig, og idet de paatoge sig visse Forpligtelser, kunde de blive delagtige i Ordenens store Forrettigheder, alle dens aandelige og verdslige Goder. Tempelridderne benyttede Affiliationen for til alle Sider at forøge deres Indflydelse og Besiddelser; de optoge helst rige Folk, hvis Godser tilfaldt Ordenen, men misbrugte Rettigheden saaledes, at den maatte indskrænkes (1179). Ogsaa gifte Brødre kunde mod at afgive en Del af deres Ejendom optages i Ordenen; dog maatte de ingen hvid Dragt bære ej heller bo i Hus sammen med dem, der havde lovet Kyskhed. Skjønt det ansaas som en Djævelens Snare at optage kvindelige Medlemmer, fremgaar det dog af Processen, at Ordenen ogsaa har havt sine «Søstre».

Naar nogen blev optaget*) i Ordenen, skulde det efter Statuterne ske saaledes. Efter at den, som ønskede at optages, havde fremstillet sig for Konventet, henvendte dettes Formand sig til ham paa følgende Maade: «Betænk, kjære Herre, at Du hos os finder et møjsommeligt Liv; at man paalægger Dig de haardeste Arbejder; at, naar Du trænger til Ro og Føde, kan man ufortøvet sende Dig bort i Ordenens Ærinde; at Du vil faa mange strenge Ord at høre. Overvej derfor vel, om Du ejer Mod og Kraft til at taale alt dette». Efter at Ridderen havde svaret: «Jeg vil med Guds Hjælp

*) Forud for Optagelse i Ordenen gik en Prøvetid, hvis Længde Mesteren bestemte; men det varede ikke længe, førend man optog Brødre uden Noviciat, hvilket skaffede Ordenen stor Tilstrømning, da Noviciatet andre Steder var meget besværligt.

taale alt», vedblev Konventets Formand: «Kjære Broder, Du maa ikke søge Optagelse iblandt os for Rigdommens eller Ærens Skyld, men for at lade Verdens Synd bagved Dig, tjene Herren og ved et fattigt og bodfærdigt Liv at frelse Din Sjæl». Derpaa spørger han: «Vil Du hele Dit Liv være en tro Tjener af Huset?» — «Ja, med Guds Hjælp!» — «Og vil Du forsage al egen Vilje for kun at agte paa Ordenens Befalinger?» — «Ja, med Guds Hjælp!» — «Saa træd tilside og bed Herren, at han vil være med Dig». — Naar ingen i Forsamlingen havde noget at anføre imod den ansøgende, blev denne atter kaldt ind, hvorpaa han med foldede Hænder knælede ned og sagde: «Herre, jeg træder her frem for Eder og Brødrene og beder i Guds og den hellige Jomfrus Navn om at maatte faa Del i Ordenens evige og timelige Goder». Atter spurgte Formanden ham, om han som en Slave vilde tjene Ordenen, hvorpaa der svaredes: «Herre, jeg vil det, med Guds Hjælp». Nu bad Formanden de tilstedeværende at henvende en Bøn til Gud og den hellige Jomfru om, at hin strengt maa efterkomme sine Pligter, hvorpaa han tog en Evangeliebog, lagde den i den knælendes Hænder og sagde: «Sig os Sandheden, thi om Du lyver, bliver Du en Meneder. Og saa spørger jeg Dig først, om Du er gift eller trolovet, om Du alt ved Løfte er bunden til en anden Orden, om Du er nogens Skyldner, saa at han kan tage Din Ordensdragt, om Du har et sundt Legeme, om Du ikke har lovet nogen Penge for at blive optaget i Ordenen, om Du er en fri Mand og Ridder, en Ridders Søn og udsprunget af lovligt Ægteskab. Paa saadanne Spørgsmaal svare Du af et oprigtigt Hjerte; ogsaa om Du er Præst eller belagt med Kirkens Band». Derefter afkrævede Optageren Løfterne om Lydighed, Kyskhed og Fattigdom og spurgte, om han vilde sætte Livet til for det hellige Land samt aldrig forlade Ordenen. Paa disse Spørgsmaal svaredes: «Ja, med Guds Hjælp», hvorpaa Formanden sagde: «Saa optage vi Dig i Ordenen, gjøre Dig og Dine Forfædre delagtige i

dens gode Gjerning og love Dig Brød og Vand, Husets fattige Dragt samt Møje og Arbejde nok». Under Bøn hængtes Kappen om den optagnes Skuldre af Formanden, som opløftede den knælende og kyssede ham paa Munden. Til Slutning meddeltes ham de vigtigste Statuter med Tilføjelse af, at han hos enhver Broder vilde kunne faa Underretning om de ham nærmest paahvilende Forpligtelser.

Saaledes var den oprindelige statutmæssige Optagelsesceremoni. Den er her meddelt saa udførlig, fordi der, som i det følgende vil ses, under Processen mod Tempelridderne hyppig afgaves Forklaringer, der vidne om, at Ordenen ikke har bibeholdt den oprindelige Regel, men optog Medlemmer efter senere og hemmelige Bestemmelser. Iblandt disse vare Fornegtelsen af Kristus og Bespyttelsen af Korset, som høre til de vigtigste Anklagepunkter imod Ordenen.

Igjennem alle Statuterne kan man finde Henvisning til Gud og den menneskelige Syndighed; overalt møder os den bedende Munk i den harniskklædte Ridder. Det paalægges Brødrene ved Bøn og tro Efterlevelse af de religiose Forskrifter at stræbe til det himmelske Hjem. Derfor maatte enhver Ridder bede sine «Tider» regelmæssig hver Dag, og af samme Grund forelæstes der Steder af de hellige Skrifter under Maaltiderne, som maatte indtages i Tavshed. Disse foregik i Fællesskab, to og to spiste sammen, for at den ene kunde advare den anden imod Umaadelighed eller for stærk Afholdenhed. Der var ogsaa fastsat nøje Bestemmelser om, naar Ridderne skulde faste, samt hvor meget enhver maatte faa at spise og drikke. De Riddere, som holdt Vagt over en afdød Broder, skulde i syv Dage læse hundrede Fadervor om Dagen for den døde; ved ethvert Dødsfald fik en fattig i fyrretyve Dage en Tempelbroders Kost. Ingen Broder maatte modtage Gaver; saadanne og Almisser tilhørte Ordenen, der sørgede for enhvers Fornødenheder. I hvert Comthuri bespistes de fattige tre Gange om Ugen, og hver Dag blev en Tiendedel af Brødet uddelt til dem. Klæderne for Ordenens forskjellige

Klasser ere ovenfor nævnte; al Overdaadighed i den Retning som Guldbroderinger, Sløjfer etc. var strengt forbudt, ligesom alle Prydelser paa Sadler og Seletøj. Hver Ridder maatte have tre Heste; mistede han en saadan i Ordenens Tjeneste, blev den ham erstattet. Streng Lydighed mod Mesteren blev indskærpet; ingen Broder maatte uden Tilladelse bortsende eller modtage Breve, ej heller erhverve eller tilbytte sig noget. Brødrene skulde sky al Omgang med Kvinder; sin Moder, Søster eller kvindelige Slægtning maatte Ridderen ikke kysse. Overfor syge Brødre vistes stor Omhyggelighed: at tjene dem er det samme som at tjene Herren; thi det hedder: Jeg var syg, og Du besøgte mig. For Livet i Felten var der fastsat meget bestemte Regler. Blev en Tempelherre afskaaren fra sit Banner, maatte han stille sig under det første, han traf paa, selv om det tilhørte en anden Orden; blev han saaret, skulde han have Tilladelse til at forlade Valpladsen. Først naar intet kristeligt Banner vajede mere i Slaget, maatte han søge at redde Livet.

Med Hensyn til Straffe, da bestode disse for større Forbrydelsers Vedkommende i Dødsstraf eller i Tabet af Ordensklæderne, for mindre Forseelser i Bodsøvelser af forskjelligt Omfang og Varighed. Dødsstraf var iblandt andet sat for Simoni, ɔ: naar en Broder ved Bestikkelse havde naaet Optagelse i Ordenen, for at meddele Kapitlets Forhandlinger til udenfor staaende Brødre, for Mord eller Mordattentat paa en Kristen, for Tyveri, Mytteri, sodomitiske Synder, Overgang til de Vantro, Kjætteri o. s. v. Tabet af Ordensklæderne, som kunde vare kortere eller længere Tid, anvendtes mod den, som vægrede sig ved at adlyde en højere staaendes Befaling, mod den, der i Vrede lagde Haand paa en Broder eller truede med at gaa over til de Vantro, end videre overfor dem, der havde Omgang med Kvinder eller bleve trufne i ildeberygtede Huse, mod dem, som falskelig beskyldte en Broder og ved opdigtede Foregivender søgte at forlade Ordenen og endnu for en Del mindre Forbrydelser. Den, der havde

mistet sin Ordenskappe, maatte aldrig beklæde nogen Æres-post og skulde, saa længe han var den berøvet, spise paa Jorden og arbejde med Slaverne samt faste tre Gange om Ugen. Naar nogen havde forladt Ordenen og ønskede atter at blive optaget i den, maatte han stille sig foran Hovedindgangen til Tempelhuset, knæle for enhver Broder, der gik ind og ud, og i Guds Navn bønfalde om Barmhjertighed. Dersom ingen i Kapitlet havde noget at anføre imod den ansøgende, mødte denne halvnøgen og med en Strikke om Halsen i Forsamlingen for ydmyg og under Taarer at bede om Optagelse. Efter at have udstaaet en længere Bod fik han da sin Ordensklædning tilbage.

III.

Tempelherreordenen begyndte som et ringe og fattigt Broderskab, men til hvilken Magt, Rigdom og Indflydelse var den ikke naaet, begunstiget af Paver, Fyrster og Folk! Vidt udbredt og vel organiseret dannede den et saa stært Samfund, at man skulde tro, ingen turde vove at antaste den. Og dog blev det anderledes; medens Ordenen stod i sin fulde ydre Glands og Styrke, kom uventet et mægtigt Lyn, som knusende slog ned i den stolte Bygning og bragte Død og Fordærvelse med sig. Aarsagen maa først og fremmest søges hos Ordenen selv; den havde ikke kunnet bære sin store Lykke, alt eftersom dens Privilegier, Rigdomme og Besiddelser voxede, tiltog ogsaa dens Stolthed og Overmod. Derfor kunde Richard Løvehjerte paa sit Dødsleje sige: «Jeg giver Sortemunkene min Havesyge, Graamunkene min Ødselhed og Tempelherrerne min Stolthed». Baade Gejstligheden og de andre Stænder havde Ordenen ved sin hensynsløse Fremfærd givet grundet Anledning til Klager; thi det gjaldt overalt kun for den at fremme sine egne Interesser. Det maa heller ikke glemmes, at Tiderne i meget havde forandret sig. De evropæiske Folk vare blevne trætte af Kampene i det hellige

Land, og da dette gik tabt, havde Ridderordnerne egentlig dermed udspillet deres Rolle. Det bliver derfor mere forstaaeligt, hvorledes det kunde lykkes en enkelt Mand, der med Snildhed forbandt Mod og Dristighed, ganske at knuse den en Gang saa rige og mægtige Orden. Denne Mand var Kong Filip IV af Frankrige.

Filip IV, med Tilnavnet den smukke, besteg sytten Aar gammel den franske Trone (1285). Han stillede sig i skarp Opposition til den pavelige Stol og kom derved i en heftig Strid med Bonifacius VIII, som i Aaret 1303 satte ham i Band. I Anledning heraf appellerede alle Frankriges Stænder, selv Gejstligheden, til en almindelig Kirkeforsamling; kun Tempelherrerne deltoge ikke i denne Demonstration mod Paven. Ganske anderledes blev Forholdet, da Klemens V 1305 blev valgt til Pave ved fransk Indflydelse; i denne svage og moralsk slette Mand fik Filip et villigt Redskab for sine Planer. Under ham var det, at Pavernes Sæde blev flyttet til Avignon, hvormed den saakaldte babyloniske Landflygtighed begynder; det var ham, der for at vinde Kong Filip lovede at fordømme sin Formand Bonifacius; det er endelig ogsaa ham, der i Forening med Filip anklager Tempelherreordenen og opløser den. Ordenen var Filip en Torn i Øjet; han frygtede den, fordi den som en mægtig Stat i Staten kunde berede ham mange Farer; men hvad der var den vægtigste Bevæggrund, hans Havesyge misundte Ordenen dens uhyre Rigdomme. Filip var nemlig i en stadig Pengeforlegenhed; de sædvanlige Hjælpemidler: store Skatter og daarlig Mynt, hvortil han føjede en Udplyndring af Jøderne, sloge ikke til, og desuden var han i en betydelig Gjæld til Tempelherrerne. Paa den anden Side stode disse med en saadan Overflod, at de ikke vidste, hvad de skulde gjøre med den, og Tanken modnedes derfor hos ham om at bemægtige sig Ordenens Rigdomme. Disse havde Filip havt Lejlighed til nærmere at bese under en Folkebevægelse, da han maatte søge Tilflugt i Tempelhuset, og fristet af dem havde han

endogsaa søgt om at blive optaget i Ordenen, men man havde afslaaet Kongens Begjæring. Var dette ikke sket, vilde Filip formodentlig være bleven Stormester, og Ordenen havde da ikke faaet en saa tragisk Skæbne; men nu maatte der gaas en anden Vej.

Efter flere Forfatteres Fortælling skulle de første Beskyldninger imod Tempelherreordenen være komne fra en vis Squin af Florian, som i længere Tid havde delt Fængsel med en tidligere Tempelridder, af hvem han havde modtaget de Oplysninger, som han atter forebragte Kong Filip. Herefter skulde Ordenens Ledere staa i Forbindelse med Saracenerne og begunstige dem paa alle Maader; ved de hemmelige Optagelser blev Korset bespyttet og Kristus fornegtet, medens man tilbad et Afgudsbillede (et Idol). I det hele var den kristelige Tro kun et Skin; Tempelherrerne vare i Virkeligheden de argeste Kjættere, som foragtede Pave, Kirke og Sakramenter. De bedreve de gyseligste Laster selv imod Naturen, og Tempelhusene vare et Sæde for Vellyst og Yppighed. Alt var tilladt, naar det blot gavnede Ordenen, og de optagne, som ikke vilde føje sig efter de omtalte Skændigheder, bleve myrdede eller maatte sukke i et evigt Fængsel. Hertil kan ogsaa føjes Fortællinger, som paa samme Tid gik rundt iblandt Folk, og til hvilke Ridderne selv vare Aarsag. Saaledes sagde en Tempelridder til en af Datidens bekjendte Mænd, Raoul de Presles, at i Ordenens Generalkapitel foregik der noget saa hemmeligt, at dersom ulykkeligvis en fik det at se, det være endog Kongen af Frankrige, vilde ingen Frygt for Pinsler afholde Kapitlets Medlemmer fra at dræbe ham. En nylig optaget Tempelherre havde for den gejstlige Domstol i Paris nedlagt Protest imod Formen for Optagelsen, og flere havde i Skriftemaal bekjendt Misligheder hos Ordenen. Endelig cirkulerede der ogsaa dunkle Rygter om de skrækkelige Fængsler, hvori gjenstridige Medlemmer maatte hensukke deres Dage. Hvorledes de første Beskyldninger nu end ere fremkomne, saa greb Kong Filip

dem med Glæde og forlangte af Paven hans Hjælp til at forfølge Ordenen som kjættersk. Den pavelige Medvirkning kunde ikke undværes, og Klemens V turde i sin Afhængighed ikke negte den. Foreløbig stevnedes da under Paaskud af en Samtale om et nyt Korstog Stormestrene for Tempelherrer og Johanniter til at møde hos Paven. Kun den første, Jakob af Molay, efterkom Opfordringen og indtraf i Begyndelsen af Aaret 1307 til Frankrige, ledsaget af Konventet og de fornemste Riddere og medbringende store Skatte. Han fik den venligste Modtagelse ved Hoffet — man mindes her den lignende Fremfærd mod Protestanterne før Bartholomæusnatten — og ligeledes hos Paven, der da opholdt sig i Poitiers. Her blev der forhandlet om en Sammensmeltning af Tempelherrer og Johanniter, hvorpaa Molay dog ikke vilde gaa ind; derimod tilbød han, da han havde faaet Nys om Anklagen imod Ordenen, at blive tilbage som Fange, indtil dens Uskyldighed blev bevist. Heraf blev dog intet, og Molay vendte tilbage til Paris.

Imidlertid nølede Klemens med at foretage noget mod Ordenen, forstaaelig nok, da han derved vilde berøve Pavedømmet en af dets Støtter; men Filip kunde ikke vente og handlede derfor paa egen Haand, vel vidende, at Paven dog til sidst maatte gaa med ham. I Samraad med Nogaret, hans Kantsler og højre Haand, og sit Parlament tog han i September 1307 Bestemmelse om at fængsle alle de i Frankrige værende Tempelherrer, anlægge Proces imod dem og inddrage deres Ejendomme. Alt foregik i største Hemmelighed; der blev sendt Skrivelser rundt til Øvrighederne, som først maatte aabnes den 13de Oktober. Det var paa denne Dag, Fængslingen skulde foretages, og Planen lykkedes. Molay, som kort i Forvejen havde staaet Fadder til et af Kongens Børn, blev tilligemed hundrede og fyrretyve Riddere grebet i Tempelhuset i Paris. Strax efter Fængslingen begyndte Nogaret, understøttet af Kongens Skriftefader, Dominikaneren Vilhelm af Paris, og nogle Biskopper paa at forhøre

Fangerne; der blev her ikke sparet paa gode Løfter til dem, der tilstode, og Trusler om Tortur og andre Tvangsmidler mod dem, som fastholdt deres Benegtelse. Ogsaa Molay og andre højere Ordensbrødre vare oftere i Forhør, og her tilstod Stormesteren i hele Ordenens Navn de mod den rettede Beskyldninger. Ogsaa i Provinserne drev man ivrig paa Undersøgelserne; den ovennævnte Vilhelm af Paris ledede disse som Storinkvisitor for Frankrige. Idet Tempelherrerne nemlig vare anklagede for Kjætteri, paalaa det Dominikanerne, til hvem Kjætterdomstolene vare betroede, at anstille Forhørene, og denne Omstændighed var ingenlunde til Gavn for Ordenen, fordi hine Munke vare alt andet end venlig sindede imod den. Kong Filip havde strax taget Tempelhuset med dets rige Skatte i Besiddelse og samme Dag, som Fængslingen fandt Sted, ladet udgaa et Anklageskrift, der for Folket stemplede Tempelherrerne som Menedere, Afgudsdyrkere og højst farlige Mennesker; ogsaa Munke søgte gjennem Prædikener at ophidse den offentlige Mening imod Ordenen.

Klemens følte sig meget overrasket og ubehagelig berørt ved Filips dristige Fremfærd. Kongen havde her antastet en Orden, som kun kunde dømmes af den hellige Stol, og i sin Vrede herover befalede Paven at holde inde med Undersøgelserne, han vilde selv lede disse; Ordenens Godser skulde foreløbig forvaltes af de Biskopper, i hvis Stifter de laa, og Indtægterne anvendes for det hellige Land. Men hermed vilde Kong Filip paa ingen Maade lade sig nøje, og snart blev den svage og afhængige Klemens nødt til at tage sine Bestemmelser tilbage; de tidligere Domstole skulde atter træde i Kraft og Kongen paa ny bestyre Tempelgodset; kun forbeholdt Paven sig at dømme Ordenens Ledere. Disse bleve ogsaa forhørte af tre Kardinaler, som Paven i den Hensigt sendte til Slottet Chinon i Tourraine, hvor Stormesteren og Storpræceptorene af Cypern, Guienne, Poitou o. fl. sade fangne. Resultatet af Forhørene blev Tilstaaelser af de vigtigste Anklagepunkter mod Ordenen. Det samme gjaldt

om to og halvfjerdsinstyve Tempelherrer, som Filip fra forskjellige Dele af Riget lod bringe til Poitiers, Pavens daværende Opholdssted, hvor de af denne selv og nogle Kardinaler bleve tagne i Forhør. Nu først foretog Klemens alvorlige Skridt imod Ordenen, hvorved tillige Processen fik Form og Almenhedens Præg. Han udstedte nemlig den 12te Avgust 1308 en Bulle, der skildrede, hvorledes den hellige Fader efterhaanden havde maattet fæste Lid til Beskyldningerne mod Tempelherrerne og derefter selv havde forhørt en Del Ordensmedlemmer, som uden Tvang havde tilstaaet Fornegtelsen og Bespyttelsen af den korsfæstede ved Optagelsen og andre skrækkelige Ting. Han paabød derfor en almindelig Undersøgelse, som blev overdraget til Stiftsbiskopperne, to Kanniker og fire Munke; men desforuden skulde der i enhver Provins være en Synode, som under Forsæde af Ærkebiskoppen havde at dømme de enkelte Tempelherrer, men intet havde at gjøre med Ordenen som saadan. Dennes endelige Skæbne skulde afgjøres paa en almindelig Kirkeforsamling. Til Rettesnor for Forhørene medfulgte hundrede og syv og tyve Inkvisitionsartikler. Endelig havde Klemens kort før Bullens Udstedelse udnævnt en pavelig Undersøgelseskommission, bestaaende af otte høje Prælater under Forsæde af Ærkebiskoppen af Narbonne. Det er Hovedpunkterne af denne Kommissions Virksomhed, som vi gjengive i det følgende efter selve Procesakterne, der fra Latin ere oversatte baade paa Fransk (af Michelet) og paa Tysk (af Moldenhawer).

Først i Avgust 1309 mødte Medlemmerne af den pavelige Kommission i Paris i det biskoppelige Pallads og begyndte deres Virksomhed med at indvarsle alle Tempelherrer til en Undersøgelse. Til Mødedag var fastsat den 12te November, men der kom ingen, hvad enten nu, som det paastaas, Bekjendtgjørelsen med Vilje var holdt tilbage, eller der var andre Grunde. Fristen blev forlænget i ti Dage, og derefter mødte nogle enkelte. Den 26de November blev Stor-

mesteren, Jakob af Molay, ført frem for Kommissionen. Paa Spørgsmaalet, om han vilde forsvare Ordenen, erklærede han, at han med Understøttelse og Raadgivere vilde forsøge det trods sin vanskelige Stilling og bevise dens Uskyldighed ved Vidnesbyrd fra Ordensbrødre, Konger og højtstaaende gejstlige og verdslige. Da hans tidligere Tilstaaelse blev ham forelæst, ytrede han stor Forbavselse og Vrede over, at den var offentliggjort. Derefter havde Molay en Samtale med en kongelig Dommer Plasian, som uden videre havde indfundet sig, hvorpaa han erklærede, at han maatte være forsigtig med sine Udsagn, og bad om nogle Dages Udsættelse, hvilket ogsaa blev ham tilstaaet. Ved det andet Forhør negtede Molay at ville paatage sig Ordenens Forsvar, forsikrede, at han var en rettroende Mand, og mindede om Ordenens pragtfulde Kultus samt dens berømmelige Kampe mod de Vantro og dens rige Almisseuddeling. Efter en Ordvexling med Kantsleren Nogaret, hvori denne omtalte, at der skulde være begaaet sodomitiske Synder indenfor Ordenen, bad Stormesteren om Tilladelse til at høre Messen, hvad der ogsaa blev ham lovet. Molays Optræden under disse to Forhør kan ikke andet end være meget paafaldende. Man erindre, at han to Gange forinden, i Paris og i Chinon, har tilstaaet Ordenens Skyld, og nu ser man ham her forbigaa dette med Tavshed og indskrænke sig til en grumme almindelig og lidet motiveret Benegtelse, medens man netop skulde have troet, at han for Kommissionen, hvor han intet havde at frygte, alvorlig og indtrængende vilde have paavist Ordenens Uskyldighed og givet nærmere Forklaring om Grundene til sine tidligere Tilstaaelser. Disse Forhør tale hverken til hans egen eller Ordenens Fordel.

Kommissionen fandt det nødvendigt at foranstalte en ny Indvarsling til den 28de Marts 1310 og bestemte tillige at forhøre Lægfolk, da de hidtil forhørte Tempelherrers Udsagn syntes dels modsigende, dels tvetydige. Paa den bestemte Dag fremførtes alle de, som vilde forsvare Ordenen, og for

dem oplæstes de førnævnte Inkvisitionsartikler, i hvilke de vigtigste Punkter vare følgende: Alle eller de fleste Tempelherrer fornegte ved eller efter deres Optagelse Gud eller Kristus eller de Hellige; det siges dem, at Kristus ej er sand Gud, men en falsk Profet, der har lidt Døden for sine egne Synder; den optagne bespytter og forhaaner Korset; i Kapitlet viser der sig en Kat, som tilbedes; Ordensmedlemmerne tro ikke paa Alterens Sakramente og modtage Syndsforladelse af Stormesteren eller andre; den optagne kysser Optageren paa uanstændige Steder; sodomitiske Synder tillades, ja selv anbefales; mange tilbede i Kapitlet et Idol, hvoraf de vente sig Velsignelse og Rigdom, og med dette bringe de den Snor i Berøring, hvormed de omgjorde sig; enhver, der ikke vil underkaste sig disse Skikke, bliver dræbt eller kastet i Fængsel; det er ikke Synd selv med Urette at berige Ordenen paa alle Maader; Kapitel og Optagelse finder Sted med den største Hemmelighedsfuldhed, og den dybeste Tavshed kræves under Dødsstraf. Da alle Forsvarere af Ordenen bleve samlede paa en stor Plads, viste der sig at være saa mange, at Kommissionen erklærede, Brødrene maatte udvælge Deputerede, som i de øvriges Navn skulde føre Forsvaret. For nærmere at erfare de fangnes Mening herom udsendte Kommissionen en Protokolfører og fire Notarer, som besøgte alle Steder, hvor Tempelherrer vare indespærrede. Mange benyttede da Lejligheden til at nedlægge den alvorligste Protest mod de fremførte Beskyldninger, der erklæredes for de groveste Løgne og Bagvaskelser, idet de tillige forsikrede, at de fremkomne Tilstaaelser vare usande eller fremtvungne ved Tortur; Deputerede kunde ikke vælges uden Stormesterens Tilladelse. Den 7de April fremtraadte imidlertid som en Slags Prokuratorer to Ordenspræster: Peter af Boulogne og Renaud af Pruin, to Riddere: Vilhelm af Chambonnet og Bertrand af Sartiges, og endnu sex andre, som paa Ordenens Vegne højtidelig protesterede mod den hele Anklage og Proces som ubegrundet og uretfærdig.

Den 11te April begyndte Kommissionen at afhøre enkelte Vidner efter Inkvisitionsartiklerne. Der blev derefter i alt forhørt to hundrede og en og tredive; men nærmere at gaa ind paa disses Forklaringer er der ikke her Plads til. Nogle bekjendte næsten alt, andre kun ubetydeligt. Mange vedstode enkelte af Anklagepunkterne, men erklærede sig enten uvidende om de øvrige eller benegtede dem ligefrem. Ikke faa klagede over den Tortur, de under tidligere Forhør vare blevne underkastede. Marterredskaber anvendtes derimod ikke af den pavelige Kommission, som i øvrigt synes at have røgtet sit ingenlunde lette Hverv med stor Samvittighedsfuldhed og Hensyn til de anklagede. Vi se den derfor ogsaa optræde med megen Bestemthed, men desværre uden Resultat, da en Provinssynode under Ærkebiskoppen af Sens midt under Processen i Maj Maaned havde dømt fire og halvtresindstyve Tempelbrødre til Baalet som Kjættere; de ulykkelige omkom i Flammerne og fastholdt deres Benegtelse til det sidste; men de vare ikke de eneste, der lede den Skæbne. Denne aldeles ulovlige Fremgangsmaade maatte naturligvis gjøre et højst skræmmende Indtryk paa dem, der skulde forhøres, paa samme Tid som den gjorde den pavelige Kommissions Virksomhed aldeles illusorisk. Denne fortsatte dog efter en længere Afbrydelse Forhørene, som til sidst bleve sluttede i Maj 1311; der var da ingen flere Vidner at afhøre, Paven og Kongen vare enige om at ende Undersøgelserne, og Tiden nærmede sig, da Konciliet i Vienne skulde aabnes og afgjøre Ordenens Skæbne. Procesakterne bleve indsendte til Paven.

Medens Undersøgelserne stode paa i Frankrige, var der ogsaa foretaget Skridt imod Tempelherrerne i andre Lande. Saaledes i England, hvor man imidlertid gik langt mildere til Værks, saa at Paven fandt Anledning til at klage derover. Der fremkom i øvrigt fra en tidligere Tempelridder, Stefan af Stapelbrugge, en Tilstaaelse, hvorefter han var optaget paa tvende Maader, dels efter Statuterne, dels paa en kjættersk

Maade, idet han da havde maattet fornegte Kristus og bespotte Korset o. s. v. Som Resultat af dèn engelske Proces hedder det: den synes at bevise. En langt strengere Fremfærd viste Karl II af Neapel; han var Kong Filips Fætter og nærede personligt Nag mod Ordenen, der ikke stod paa hans Parti; ogsaa i Lombardiet og i Toscana blev den fordømt, derimod frikjendt i Ravenna og Bologna. Det samme Udfald fik Forhørene i Mainz, ja mange Steder i Tyskland kom det slet ikke til nogen Undersøgelse. I Aragonien forsvarede Ridderne sig med væbnet Haand, navnlig i den stærke Fæstning Monçon, og da de maatte falde tilføje, foer man dog ikke videre strengt frem imod dem; en Mængde af dem gik ind i den nystiftede Montezaorden, ligesom de i Portugal rekruterede Avis- og Kristusordenen. Fordi Undersøgelserne i andre Lande havde det ovennævnte mere gunstige Udfald, skal dermed dog ikke være sagt, at Ordenen var uskyldig; thi der fremkom ogsaa derfra adskillige Indrømmelser af de forskjellige Anklagepunkter; men naar vi ville undersøge, hvor vidt de vigtigste af disse ere godtgjorte ved et tilstrækkeligt Antal Vidners Udsagn, da ere vi i det væsentligste henviste til Resultaterne af den franske Proces.

Fornegtelsen af Kristus og Bespyttelsen af Korset under eller efter Optagelsen er det oftest tilstaaede Anklagepunkt, bevidnet ligefra de højeste til de ringeste Ordensmedlemmer, hvor der har været indledet Undersøgelser; dog finder man hyppig tilføjet af den anklagede, at han kun nødtvungen fornegtede og spyttede ved Siden af Korset. Man har vel villet forklare denne Skik ved at henvise til Sekter, der gjorde det samme, fordi de fandt, at Korset, hvorpaa Frelseren havde lidt, ikke kunde være Gjenstand for nogen Tilbedelse; men at en saadan Tanke har været herskende i Ordenen, finder man intet Spor af i Vidnernes Udsagn; tvært imod skildres den Gru og Forfærdelse, hvormed de hørte dette Forlangende, som de bleve tvungne til at efterkomme, fordi det saa var Skik i Ordenen. Der synes saaledes her at være Bevis for,

at Vantro og Fritænkeri har hersket imellem Tempelherrerne, og denne Antagelse kan ikke, hvad nogle gjøre, vises tilbage som ubegrundet. Man maa ikke glemme, at de nævnte Riddere gjennem deres megen Samkvem med Saracenerne ikke kunde blive upaavirkede af arabiske Sæder, Skikke og Meninger; thi vel stode de Vantro som højst afskrækkende for de første Korsfarere, men ingenlunde for de senere, hvad ogsaa Tidens Historieskrivere tydelig vise. Af Muhamedanernes finere Sæder og Dannelse var der ikke saa lidt at lære for de mere raa Vesterlændere; Mænd som Nureddin og Saladin kunde kappes med deres ypperste, og under det stærke Forfald i Palæstina, som ogsaa smittede Tempelherreordenen, er der da fremkommet en Forbindelse mellem denne og Saracenerne, som sikkert hverken har gavnet den første i religiøs eller sædelig Retning. For de Vantro stode de Kristne med deres treenige Gud som Dyrkere af flere Guder, medens Islams Tilhængere havde den rette Tro paa den ene Gud, og da netop Treenigheden som uigjennemtrængelig for menneskelig Forstand til alle Tider har vakt Modsigelse, er det ikke umuligt, at der ved Samkvemmet med Muhamedanerne kan have dannet sig en Slags Deisme, i Følge hvilken Kristus ikke kunde bekjendes som Guds Søn. I Forbindelse med denne Gudfader-Tro sættes af flere Forfattere det i Anklagen nævnte Idol, som af Vidnerne undertiden kaldes «Baphomet» *). Angivelserne af dettes Udseende ere meget varierende; snart skildres det som et Billede med et eller flere Hoveder, overtrukket med Menneskehud og med to funklende Ædelstene i Stedet for Øjne, snart i Lighed med et Menneskehoved af Træ eller Metal; det sidste er

*) Ordets Betydning er omtvistet; nogle ville deri se en Antydning af Ordenens hemmelige Muhamedanisme, hvad dog næppe har videre for sig. Andre aflede det af to græske Ord, hvorefter det skal betyde: «Visdommens Daab» og maa sættes i Forbindelse med den Symbolik og Gnostik, som antages at have hersket i Ordenen.

vistnok rigtigst, i det mindste var det i Paris fundne Idol et Hoved med et Sølvskjæg. Idolet anses af nogle som Symbol for den Himmel og Jord skabende Gud og udledes af gnostiske Anskuelser, som ikke vare Middelalderen fremmede; det var Gjenstand for Tilbedelse, og efter et Vidnes Udsagn skulde det æres som Ordenens Frelser og som den, der skjænkede alt godt, ja «grønnede Jorden og bragte Træerne til at blomstre». Imidlertid maa Sagen i sin Helhed staa hen; der naas ikke her længere end til rimelige Formodninger, og ligesom de afgivne Forklaringer ere meget afvigende, saaledes tør man heller ej skænke dem for stor Tiltro; men skal det hævdes, at der har existeret en særegen Ordenstro, maa denne vistnok nærmest betegnes som en Blanding af Deisme og Fritænkeri, indklædt i symbolske Former og blandet med Middelalderens Tro paa Trolddom, Alchymi, Astrologi o. s. v. Det kan vist næppe betvivles, at Ordenen har havt sine «Mysterier», derpaa tyde de hemmelige og natlige Forsamlinger, hvorfra intet under Dødsstraf maatte røbes, uden at man dog, som nogle ville, bestemt tør paastaa, at der har existeret forskjellige Grader i Indvielsen. Til Ordenens Kjætterier hørte ogsaa Udeladelsen af Indstiftelsesordene i den hellige Nadvere og Absolutionsretten, hvorefter Stormesteren og andre Ordensembedsmænd skulle have tildelt Brødrene Syndsforladelse, hvad ellers kun tilkom gejstlige. Begge disse Beskyldninger ere dog mindre beviddede, skjønt den første kan være rimelig nok, dersom Ordenen har fornegtet Kristus som Guds Søn. Af mindre Betydning synes de i Anklagen nævnte smudsige Kys at være, hvorefter Optageren af den optagne blev kysset paa Munden, Maven og Bagen; de kunne da i al Fald nok tages som Symbol paa den absolute Lydighed, Ordenen krævede af sine Medlemmer. Endelig var der rettet de groveste Beskyldninger imod Ordenen for Usædelighed og Vellevnet. At sligt har fundet Sted i den, er vistnok uomtvisteligt; men det kommer an paa, i hvor stor en Udstrækning. Det lyder næsten utro-

ligt, naar nogle Vidner erklære sodomitiske Synder for statutmæssig tilladte, tilmed da der ellers var sat Dødsstraf for denne Last; men paa den anden Side klage næsten alle Middelalderens Historieskrivere over Tempelherrernes Yppighed og Udsvævelser. Det sædelige Forfald var dengang stort, ikke mindst i Palæstina, hvor Ridderne færdedes og tillige havde megen Omgang med Saracenerne, og man tør derfor ikke erklære Beskyldningen for denne Last for uberettiget. Der herskede i Datiden en Immoralitet, hvorom man næppe gjør sig noget Begreb.

Naar man, efter de nu anførte Beskyldninger mod Ordenen og de under Processen fremkomne Beviser for deres Rigtighed, vil fremdrage Spørgsmaalet om Ordenens Skyld eller Uskyld, da kan herved forskjellige Betragtninger gjøre sig gjældende, saa at det næppe vil være muligt herpaa at give et bestemt Svar eller udtale en afgjørende Dom. Det er navnlig den hele Maade, hvorpaa Processen imod Ordenen blev ført, som bereder store Vanskeligheder. For det første kan det ikke negtes, at Hovedaarsagen til Forfolgelsen mod Tempelherrerne er at søge i Kong Filip den smukkes Begjærlighed efter at komme i Besiddelse af Ordenens store Rigdomme; hans hele hensynsløse og voldsomme Fremfærd i denne Henseende ligger klart nok for Dagen; idet han dristig og snildt vidste at benytte Forholdene, fik han den pavelige Magt, Ordenens naturlige Støtte og Hjælper, til at alliere sig med ham i en Kamp, som han næppe ellers vilde have kunnet bestaaet. Ordenen *skulde* falde, Resultatet var altsaa givet, forinden nogen Undersøgelse var begyndt; under saadanne Forhold maatte Vejen staa aaben for al Slags Uretfærdighed og Vilkaarlighed. Dernæst maa det indrømmes, at Tortur og brændende Baal ere højst tvivlsomme Midler til at skaffe en paalidelig Tilstaaelse; men derfor er man dog ikke, som mange have gjort, berettiget til ganske at betvivle Sandheden af de fremførte Udsagn. Desuden maa det heller ikke glemmes, at pinlige Forhør ikke anvendtes af den pave-

lige Kommission, hvis Procesakter dog maa danne Grundlaget for en Bedømmelse af Ordenens Skyld, at Tempelherrerne ogsaa bleve fundne skyldige i adskillige andre Lande, og at der derfra fremkom vigtige Tilstaaelser af de forskjellige Anklagepunkter uden nogen Anvendelse af Tortur. Dette i Forbindelse med Tempelherrernes Historie i det hellige Land, et Punkt, hvorpaa der kan rettes mange og svære Beskyldninger imod dem, samt den vitterlige Mistrug af deres Magt og Rigdomme taler sikkert ikke for Ordenens Uskyldighed, om man end ikke derved berettiges til ganske at fordømme den, som om den kun skulde have faaet sin fortjente Straf. Dette er ligesaa lidt berettiget, som naar adskillige Forfattere have fremstillet Sagen saaledes, at Ordenen maa anses for ganske uskyldig og kun er bleven et Bytte for et Væv af Vold, Rænker og Løgn. Der har her gjort sig forskjellige Interesser gjældende, eftersom Hensigten har været at stille Paven, Kongen eller Ordenen i det bedste Lys; iblandt den sidstes Forsvarere tælles navnlig en Del Frimurere, som efter den paastaaede Forbindelse imellem deres Orden og Tempelherrerne have villet bevise det uberettigede i Anklagen imod disse. Til en fuldstændig Klarhed naas der som sagt næppe i dette Spørgsmaal; men saa meget synes for en ubildet Betragtning at staa fast, at uskyldig har Ordenen ikke været, paa samme Tid som det sikkert maa erkjendes, at der er begaaet store Misligheder under hele Processen imod den, og at Beskyldningerne i flere Henseender ere usande eller overdrevne.

Tempelherreordenen var egentlig faktisk ophævet, da Konciliet i Vienne, som skulde afgjøre dens endelige Skæbne, blev aabnet i Oktober 1311; dette Koncilium, paa hvilket blandt andre Sager ogsaa Kong Filips Anklage imod Pave Bonifacius VIII skulde forhandles, talte tre hundrede Biskopper og andre Prælater. For dem forelæstes nu et Uddrag af Procesakterne, og Paven forlangte deres Mening. De begjærede næsten enstemmig — kun én italiensk og tre fran-

ske Biskopper vare derimod —, at ni Riddere, som havde fremstillet sig, beredte til at forsvare Ordenen, skulde forhøres. Men heraf vilde Klemens intet vide og lod Ridderne kaste i Fængsel; han frygtede øjensynlig, at Konciliets Bestemmelse skulde komme i Strid med hans egne Planer, og holdt derfor hele Vinteren Biskopperne i Uvirksomhed, idet han haabede, at de efterhaanden, kjede af at være borte fra deres Fædreland og Gjerning, skulde falde tilføje. I Foraaret 1312 blev Sagen atter taget for; Kong Filip var da tilstede paa Konciliet. Dennes Ønske kjendte Paven vel, gav han efter herfor, vilde det fæle Skræmmebillede: Bonifacius Domfældelse, som ogsaa Prælaterne frygtede, forsvinde. Han maatte da handle paa egen Haand, samlede de Biskopper, paa hvem han kunde stole, samt nogle Kardinaler, og ophævede i dette Konsistorium Ordenen i Følge sin pavelige Magtfuldkommenhed; dette skete i Marts 1312, og den 3dje April blev Ophævelsen kundgjort for Konciliet, som modtog Meddelelsen i Tavshed og ikke rejste nogen Modsigelse mod den pavelige Fremgangsmaade. Den 6te Maj blev Bullen desangaaende offentlig forelæst; det hedder i den: «Ikke uden Smerte og Hjertets Kummer tilintetgjøre vi med den hellige Kirkeforsamlings Bifald for evigt Ordenens Navn og Liv, ikke ved en endelig Dom, da vi ej med rette kunne fælde en saadan efter de Undersøgelser, som have fundet Sted, men i Kraft af apostolisk Vilje og den os tilstaaede Magtfuldkommenhed».

Den største Del af Ordenens vidtstrakte Besiddelser blev skjænket Johanniterne, dog ikke i Spanien og Portugal, hvor Kampen mod de Vantro fortsattes; ligeledes beholdt Kong Filip de franske Godser til sin Død, og heller ikke Paven undsaa sig ved at tage sin Del af Byttet. Medlemmerne af den ophævede Orden gik dels over til Johanniterne, dels modtoge de deres Underhold i Klostre; de, der haardnakket negtede, lede Døden paa Baalet, nogle dømtes til evigt Fængsel. Det er naturlig, at der ved en saa udbredt Orden

har kunnet være Tale om dens Vedvaren, men bestemt kan dette kun paavises i Spanien og Portugal; i det sidste Land blev den kaldet Kristusordenen og stadfæstet 1319, dog tabte den snart sin ridderlige Karakter. Klemens's Efterfølger tillod Tempelridderne at gaa over i andre Ordener. Om der bestaar nogen Forbindelse imellem Tempelherrerne og Frimurerordenen og ligeledes mellem dem og de i den nyeste Tid fremstaaede Parisertempelherrer, er et Spørgsmaal, som ikke kan behandles her, hvor Hensigten kun har været at give et Billede af den Orden, der i Middelalderen indtog en saa fremragende Plads.

Tragedien var ikke tilende med Konciliet i Vienne; der kom endnu det følgende Aar et Efterspil, hvori den ophævede Ordens Stormester og Storpræceptoren af Normandiet ere Hovedpersonerne. Man vil erindre, at Paven havde forbeholdt sig at afgjøre Molays og de højeste Embedsmænds Skæbne. Paa Klemens's Vegne mødte en Kardinal samt flere andre høje Prælater i Paris, og Resultatet af Undersøgelserne blev, at Stormesteren tilligemed tre andre efter at have tilstaaet Ordenens Skyld dømtes til livsvarigt Fængsel; men da Dommen offentlig skulde forkyndes, tog Stormesteren og ligeledes Storpræceptoren af Normandiet deres tidligere Tilstaaelse tilbage og forsikrede nu, at Ordenen var uskyldig i de mod den rettede Anklager. Saa snart Kong Filip erfarede dette, lod han i et hemmeligt Raad uden at raadspørge den pavelige Kommission begge domme til Baalet, og endnu den samme Dag, 11te Marts 1313, udaandede Stormesteren og Storpræceptoren deres Liv i Flammerne. Dette kan ikke betragtes som andet end et Snigmord og danner en værdig Slutsten paa Kong Filips hele voldsomme Fremfærd mod Ordenen.

Det er rimeligt, at Samtiden med Forbavselse har været Vidne til den mægtige Tempelherreordens bratte Fald og ikke ret forstaaet Aarsagen dertil; men for Eftertiden, som kan overskue Historiens Gang, staar det klart, at Ordenen

maatte bort, fordi den havde udspillet sin Rolle og ikke passede ind i Tidens Udvikling. Den var knyttet til det hellige Land, dens Betydning og Gjerning hænger paa det nøjeste sammen med Korstogene; men de Ideer, som havde sat disse i Bevægelse, vare ikke mere; Evropas Folk havde gjennemlevet dem og ofret dem deres Blod. Den historiske Udvikling havde taget en ny Retning, og den kommende Tid skulde tilhøre Kongedømmet; men med dette kunde Tempelherreordenen ikke bestaa, og den gik under i Verdensudviklingens bestandig fremadbrusende Strøm.

Viggo H. Petersen.

En engelsk Karakteristik
af
Frederik II „den store".*)

Der gives vel faa Mænd i Historien, paa hvilke der i den Grad er blevet ødslet Lovtaler baade af Samtiden og især af Eftertiden som Frederik II af Preussen, og denne Monark har endog — i Modsætning til andre mægtige verdenshistoriske Personer som Napoleon I, Karl den store, Caesar, Alexander af Macedonien o. s. v. — havt det sjeldne Held, at Lovtalerne have været saa godt som enstemmige, i alt Fald naar der er Tale om hele hans Regeringstids Vedkommende, saa at der i det højeste har blandet sig en enkelt dadlende Stemme om *enkelte* af hans Regeringshandlinger, til Exempel Polens Deling, som en disharmonisk Lyd i det ellers saa harmonisk tonende Lovprisningskor.

Dette sjeldne Held, der ganske vist tager og maa tage sig meget fænomenalt ud for alle dem, der virkelig have gjort sig *saa* grundig bekjendte med Kilderne til den Periodes Historie, i hvilken Frederik II unegtelig spillede en af de mest fremragende Roller, at de ikke alene have havt Øje for Resultaterne, men ogsaa for Motiverne, ja selv for de indre hemmelige Drivfjedre, dette Held, sige vi, er maaske ikke saa underligt endda, naar man betænker, hvilken Straaleglans

*) Efter Lord Brougham.

Syvaarskrigen — og med rette — i hele Evropa kastede over den stand- og mandhaftige Preusserkonge, og derhos tillige erindrer, hvorledes denne Mand ved at omgive sig og føre Korrespondance med Lærde og Digtere — de ypperste i Tiden — selv sørgede for at vedligeholde sin Berømmelse, for saa vidt som det ikke allerede i Følge Menneskenes sædvanlige Art og Vis ganske naturlig maatte ske derved, at han havde et *blivende* Held med sig i alle sine Foretagender, saa at *Resultaterne*, hvorpaa det jo for det almindelige Omdømme i saa høj Grad kommer an, vidnede i Favør af ham og hans Ry.

Det er altsaa efter vor Mening ganske forklarligt, at Historieskriverne, som have beskæftiget sig med Frederik II af Preussen, hidtil hovedsagelig have blæst i Basuner til hans Lovprisning, og at Frederik II derfor for den almene Bevidsthed er kommen til at staa som en langt lysere og idealere Skikkelse, end der tilkommer ham i alle deres Øjne, som mene, at det ikke udelukkende er Resultaterne, hvorpaa det kommer an ved Bedømmelsen af en Livsgjerning, lige saa lidt som til Exempel Hensigten helliger Midlet. Resultaterne føre dog heldigvis altid kun et vist begrænset Herredømme i Historiens Dom; Hensigternes Renhed og Midlernes Tilladelighed ville dog omsider — tidligere eller senere — gjøre deres Ret gjældende, og da først kommer det moralske Element i Bedømmelsen til sin fulde Ret, da først kan der være Tale om med rette at kalde en Mand stor eller god, om i Sandhed at kunne berømme en Nation eller et Folk for de vundne Resultater. Preussens Historie — og ikke mindst i den seneste Tid — har jo unegtelig store Resultater at opvise, og ser man hen til Resultaterne alene, da maa utvivlsomt Mænd som Frederik II og Bismarck, der i saa overordentlig høj Grad have bidraget til at gjøre Preussen stort og mægtigt, betegnes som store; ser man derimod hen til Maalet og Midlerne, da er det jo bekjendt nok, hvorledes Samtiden i alt væsentligt dømmer om Fyrst Bismarck, og

hvad Frederik II angaar, saa lad os engang høre, hvilken Dom den skarpsindige Lord Brougham, der i sine «Statsmænd paa Georg III's Tid» har leveret en Række fortrinlige Karaktertegninger af politiske Notabiliteter i forskjellige Lande fra Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede, fælder over hin saa lovpriste Monark. Er Billedet maaske — som en begyndende Reaktion mod de forhen overvættes Lovprisninger — noget outreret, saa portræterer han i alt Fald kun efter positive Kjendsgjerninger, og hvis nogen vilde bebrejde Lord Brougham, at han kun holder sig til en enkelt Side af Sagen og med Harefod gaar hen over det mandhaftige og dygtige, der unegtelig lægger sig for Dagen i hele Frederiks Regering, kunde Lorden i alt Fald passende undskylde sig med, at han netop ikke berørte alt dette, fordi det var blevet fremdraget og fremhævet i det uendelige, og Folk derfor som en Modvægt kunde have godt af nu ogsaa endelig engang at se Skyggesiden og lade det moralske Element i Bedømmelsen komme til sin Ret. Lord Broughams Karakteristik af Frederik II lyder saaledes:

I ét Stykke turde denne fejrede Fyrste ligne den store Republikaner (G. Washington); hans Ungdom var en Gjenvordighedens Skole. Om denne Tugt, der i Reglen er saa gunstig for store Mænds Karakterdannelse, lutrede hans Grundsætninger og fremkaldte hine Følelser, som et Hofs Opdragelse søger at undertrykke eller forandre, kan ikke blot udledes af hans Regerings Privathistorie, men ogsaa af nogle Anekdoter om hans Adfærd umiddelbart efter hans Tronbestigelse, altsaa paa en Tid, da hans Følelse endnu ikke kunde være afstumpet ved Vanen til uindskrænket Herredømme, saa lidt som hans Grundsætninger allerede kunde være rystede ved hans urolige, bekymrede Løbebane. Da Frederik Vilhelm I opdagede sin Søns Plan at flygte fra Preussen, lod han ham fængsle tilligemed hans fortrolige Ven Katt og strax stille for en Krigsret. Alene Østerriges Mægling reddede Prinsens Liv; han blev imidlertid sat fangen paa Fæst-

ningen Küstrin, hvor hans Ven blev halshugget paa et Skafot, der var oprejst foran hans Værelse lige over for hans Vindue. Han var nødt til derfra at være Vidne til det sørgelige Skuespil, men blev saa angrebet deraf, at han afmægtig sank ned paa den Stol, der var opstillet for at holde ham ved Vinduet, og kom kun til sig selv igjen for — tilsyneladende i den dybeste Smerte at begræde den Skæbne, som havde ramt hin ulykkelige unge Mand, der var falden som et Offer for sin Troskab og Hengivenhed. Vilhelms barbariske Behandling lod i Virkeligheden Sønnen næppe nogen anden Beskæftigelse; han blev holdt i streng Varetægt og behandlet som den simpleste Forbryder. Lidt efter lidt bleve hans Bevogtere dog mindre paapassende, og han kunde nu om Natten snige sig ud og ad Omveje stjæle sig hen til et Slot i Omegnen, hvor der boede en meget elskværdig adelig Familie, der med den største Hjertelighed tog sig af ham og for hans Skyld udsatte sig for bestandig Fare. I dens Midte tilbragte Prinsen i over et Aar al den Fritid, han kunde erholde ved sin Fangevogters Menneskelighed eller Forræderi. I sit mørke Fangenskab trostede Frederik sig hovedsagelig ved Musik og Læsning, og hine gode Mennesker forsynede ham ikke blot med Bøger og Lys, men anstillede ogsaa smaa Koncerter paa de Aftener, da han kunde slippe bort fra Fængslet og nyde deres Selskab. De unge Wrechs (dette var Familiens Navn) vare tilstrækkelig dannede og underholdende til at vinde Frederiks Agtelse; han fandt stor Smag i deres Selskab, og skjønt der var saa mange af dem, at Baronen paa Grund af de nødvendige Udgifter til Underhold og Opdragelse maatte leve i indskrænkede Omstændigheder, vidste han dog ved endnu yderligere Indskrænkninger at opdrive Pengesummer til et Beløb af over 6,000 Rd. og dermed fra Tid til anden at understøtte sin kongelige Gjæst.

Saadanne vare de Forbindtligheder, som Frederik i denne skæbnesvangre Periode af sit Liv paadrog sig, først mod Huset Østerrige, hvis modige og energiske Mellemkomst

frelste ham fra Skafottet, dernæst mod den ulykkelige Katt, som under Forsøget paa at hjælpe ham paa Flugt havde ofret sit Liv, og endelig mod den elskværdige Familie Wrechs, som med Dødsfare og en med dens ringe Midler lidet stemmende Bekostning paa den venligste Maade havde mildnet hans Fangenskabs Trængsler. Da Frederik kort Tid efter, at han var bleven sat i Frihed, besteg Tronen, skulde man naturligvis have ventet, at Indtrykket af Velgjerninger som disse vilde have overlevet en kongelig Ihukommelses Tidsrum; men hans første Regeringshandling var at falde ind i Østerriges Arvestater og bringe Datteren af den Monark, hvis betimelige Mægling havde frelst hans Liv, i den største Trængsel derved, at han traadte i Spidsen for et mægtigt Forbund mod hende og berøvede hende en betydelig Provins. Katts Familie og Slægtninge fik under hele hans Regering ikke et eneste kongeligt Naadessmil, og Familien Wrechs betalte han ikke blot ikke en eneste Skilling tilbage af de Penge, som de møjsommelig havde berøvet sig selv for at lette ham hans Stilling; men han behandlede den endog med en Kulde, der steg til Mishag, saa at denne værdige, dannede Familie under hans Regering levede i en Art Unaade og hverken blev godt modtaget ved Hoffet eller befordret til nogen af de Poster, som dog saa at sige vare Aristokratiets Fødselsdagsgave. De bleve derimod begunstigede af Prins Henrik, og alt, hvad de kunde takke Kongen for, var, at «han» — for at bruge en af hans ivrigste Lovpriseres Udtryk — «ikke forfulgte dem», fordi de kunde glæde sig ved hans Broders Beskyttelse. Hans Forsvarere forskansede denne hans Utaknemlighed bagved den preussiske Lov, som forbyder Prinser af Blodet at laane Penge og erklærer enhver Gjæld, som de kontrahere, for ugyldig og magtesløs; men selv om *Kongen* maatte rette sig efter Lovens Bestemmelser, vilde det have været godt, om *Prinsen* havde taget den i Betragtning. Vi have hørt Ludvig XII med Stolthed erklære, at det

vilde være uværdigt for en Konge af Frankrige at hævne sig for de Fornærmelser, der vare tilføjede Hertugen af Orleans; men det var forbeholdt Frederiks følelsesløse Gemenhed at vise os, at Kongen af Preussen ikke var bunden ved Kronprinsen af Preussens helligste Forbindtligheder, at han lige over for Ærens og Taknemlighedens Krav kunde redde sig bag Lovene, der for hans Skyld ædelmodig vare blevne tilsidesatte.

For imidlertid at være ærlige maa vi anføre et enkelt modstaaende Exempel, som vi finde, naar vi sammenholde hans Adfærd paa Tronen med de Velgjerninger, der vistes ham under hans Ulykkesperiode. Ved sine musikalske Forlystelser havde han fundet Understøttelse hos en Borgerdatter i Potsdam, der uden at være i Besiddelse af personlig Ynde dog havde et Fortrin, som Prinsen, der var udelukket fra alt Selskab og med Hensyn til sin Underholdning næsten alene var henvist til sin Fløjte, plejede at skatte meget højt. Hans Fader fik aldrig saa snart Nys om dette fortrolige Forhold, før han strax forudsatte, at der fandt et forbryderisk Forhold Sted mellem de unge Elskende, og han skred ind mod den fremspirende Lidenskab med det Universalmiddel, som han plejede at anvende mod sine Undersaatter. Pigen blev fængslet, overleveret til Skarpretteren og offentlig pidsket gjennem Potsdams Gader. Denne grusomme Behandling gjorde naturligvis en Ende paa Koncerterne og Pigens borgerlige Ære. Da Frederik kom til Regeringen, blev hun paa hans Foranstaltning gift med en Vognmandskudsk, og i det han paa én Gang anstrængte sin Taknemlighed og Ædelmod i højeste Grad, skænkede han hende en aarlig Pension paa 300 Rd.

I Frederiks senere Livs Historie findes der intet, som tyder paa, at de Følelser, han lagde for Dagen i Begyndelsen af sit Liv, og som hverken vare blevne lutrede ved hans Lidelser eller mildnede ved den Godhed, der vistes ham,

senere forædledes. I et af sine Slag vendte han tilfældig Hovedet om og saa, hvorledes hans Neveu Kronprinsen styrtede til Jorden, da en Hest var bleven skudt bort under ham. Frederik, som troede, at Rytteren var skudt, raabte uden at holde, idet han red forbi: «Ah! Der er en preussisk Prins falden; man sørge for Tømme og Sadel!» Vilhelm August, Kongens ældste Broder og præsumptive Tronarving, havde mange Aar i Træk været hans fornemste Yndling. Det var en Prins med store Evner og af en særdeles elskværdig Karakter, beskeden indtil Frygtsomhed og gjengjældende Frederiks Venskab med mere end barnlig Hengivenhed. Han havde i Kongens personlige Nærhed deltaget i alle hans Felttog og havde bestandig udmærket sig i Krigen, hvorfor efter det ulykkelige Slag ved Kollin Overbefalingen over den retirerende Hær blev ham betroet. Medens det lykkedes Kongen at bringe sin egen Division i god Behold til Sachsen, led Prinsen, der paa alle Sider blev angrebet af Østerrigernes samlede Stridskræfter, flere — dog ubetydelige — Tab paa sin March og naaede kun med nogen Vanskelighed Omegnen af Dresden. Her blev han tilligemed hele sin Stab modtagen med de mest paafaldende Tegn paa Mishag; flere Dage talte Kongen ikke et Ord med nogen af dem, og derpaa sendte han dem ved en af sine Generaler det Budskab «at, naar Ret skulde være, burde han lade Hovedet hugge af dem allesammen med Undtagelse af General Winterfeldt». Prinsen var altfor fintfølende til ikke at lide ubeskrivelig under denne Behandling. Han rettede en Skrivelse til Kongen, hvori han erklærede, at Felttogets Strabadser og Sindsrystelser ganske havde undergravet hans Sundhed, men i Stedet for Svar fik han under de bitreste og mest ydmygende Bebrejdelser Tilladelse til at trække sig tilbage. Fra denne Tid levede han i sin Families Skjød som et Bytte for den dybeste Tungsindighed, men vedblev at nære den varmeste Hengivenhed for Kongen og en Højagtelse, der grænsede til Tilbedelse, omendskjønt han aldrig turde nærme sig hans Person. Kun én

Samtale bragte Brødrene atter sammen efter deres ulykkelige Adskillelse. De forskjellige Medlemmer af den kongelige Familie vilde nemlig under den ulykkelige Periode af Syvaarskrigen, da Huset Brandenburgs Existens syntes at afhænge af en Formindskelse i dets Fjenders Antal, slutte sig sammen for at formaa Kongen til at søge paa at slutte en med hans Krones Ære forenelig Fred med Frankrige og Sverige. Prins Vilhelm blev opfordret til at forebringe deres Ønsker for Kongen, og hvor svækket han end var af Sygdom, hvor meget han end skjælvede for at vise sig for sin Broder, idet han næppe vovede at nære Haab om en anstændig Modtagelse, troede han dog, at Pligten paalagde ham dette Forsøg og bad derfor om en Audiens. Frederik tilstod ham denne, og Prinsen fremførte da sit Andragende med Taarer i Øjnene, og idet han omfattede Kongens Knæ med al mulig broderlig Hengivenhed og begejstret Loyalitet. Men ingen Følelse af Deltagelse i den Sag, som Prinsen forfægtede, ja ikke engang en Gnist af hans gamle Forkjærlighed for Prinsen blussede ved denne rørende Scene op i Frederiks Hjerte. Under hele Audiensen vedblev han at være alvorlig og stille, og han sluttede den med de Ord (paa Fransk): «Min Herre, De skal i Morgen afrejse til Berlin, gaa hen og avl Børn; det er det eneste, De duer til». Prinsen overlevede ikke ret længe denne mindeværdige Audiens.

En saadan Skæbne havde hans Yndlingsbroder. Prinsesse Amalie var hans yngste og af ham mest elskede Søster. Hun var en af de mest henrivende og dannede Damer i Evropa. Da Amalie imidlertid af sin ældre Søster Ulrika Eleonore under lutter Kjærtegn var bleven narret for et kongeligt Parti, som Ulrika bragte i Stand for sig selv*), kom hun i et Kjærlighedsforhold til den velbekjendte Baron Trenk, hvem hendes Broder 10 Aar i Træk lod holde i et haardt

*) Hun blev, som bekjendt, gift med Adolf Frederik af Sverige og var Moder til Gustav III.

Fangenskab. Frederik saa sin elskede Søster Dag for Dag svinde hen, blive blind og nedsynke i Sløvhed uden Medlidenhed eller Suk, end sige da at han skulde have hjulpet hende derved, at han ikke mere forfulgte hendes Ven.

Efter at vi have betragtet denne Monark i hans huslige Forhold, maa vi nu ogsaa se ham blandt hans Venner. Blandt disse var der ikke en eneste, hvem han ikke behandlede med Haardhed, Jordan alene undtaget, der imidlertid ogsaa kun levede nogle faa Aar efter hans Tronbestigelse, medens Frederik var altfor beskæftiget med Krigen, til at han kunde indtræde i hint udvalgte Selskab, hvori han senere forgjæves haabede at nyde en fuldstændig Ligheds Glæder, idet Kongen atter og atter vandt Overhaand over Selskabsbroderen. Af alle hans Venner synes Marquis d'Argens at have følt den hjerteligste Hengivenhed og Højagtelse for hans Person. I Felten var han Kongens bestandige Ledsager, og Tiden i Vinterkvartererne tilbragte de i hinandens Selskab. Der gaves en Tid, da Kongen ingen anden Fortrolig havde, og det var d'Argens, som bragte ham fra hans Selvmordstanker, da Livet var blevet ham en utaalelig Byrde under den mest fortvivlede Krisis; d'Argens begik dog en Fejl, som en Fyrste overhovedet sjeldent tilgiver, og som Frederik aldrig tilgav; han opførte sig, som om hans fyrstelige Ven virkelig ønskede, at han skulde leve paa lige Fod med ham. Paaskudet til at fjerne sin gamle Selskabsbroder var virkelig i højeste Grad smaaligt. Da Marquis'en indvilgede i at træde i Frederiks Tjeneste, skete dette paa den udtrykkelige Betingelse, at det skulde være ham tilladt at vende tilbage til sit Hjem, naar han havde naaet det 70de Aar. Han havde en Broder i Frankrige, som han elskede ømt, og hvem han skyldte mange Forbindtligheder. Da han nærmede sig den nævnte Aldersgrænse, satte hans Broder et Hus i Stand til ham og traf de nødvendige Forberedelser til hans Modtagelse. Der fattedes kun Kongens Tilladelse for

at lade ham træde ud af en Tjeneste, for hvilken han paa Grund af sin høje Alder ikke mere egnede sig, og som daglig blev ham mere ulidelig formedelst den tiltagende Kulde, hvormed han blev behandlet. Men trods Overenskomsten og sin formindskede Hengivenhed for Marquis'en vægrede Frederik sig afgjort ved at give ham Afsked og bevilgede ham kun et Slags Orlov til at besøge Broderen med Løfte om at være tilbage inden 6 Maaneder. Da Besøget var aflagt, og Marquis'en paa Tilbagerejsen var ankommen til Bourg, faldt han som Følge af de Anstrængelser, han gjorde for at vende tilbage i rette Tid, i en farlig Sygdom. Saa snart de sex Maaneder imidlertid vare forløbne, uden at Frederik havde erholdt noget Brev, geraadede han i heftigt Raseri, lod Marquis'ens Pension inddrage og hans Navn stryge af Listen som en, der var afskediget i Unaade. Efterretningen om disse overilede Forholdsregler naaede Marquis'en, netop som han, efter at være bleven helbredet, beredte sig til at fortsætte sin Rejse. Da han døde, lod Kongen sætte ham et Mindesmærke til Tegn paa, at han angrede sine overilede Skridt mod ham.

Den Behandling, som Marskal Schwerin erfarede, fordi han havde vundet Slaget ved Mollwitz, er vel bekjendt. For at udføre den Manøvre, hvoraf Sejren afhang, var det nødvendigt, at Kongen skulde trække sig tilbage fra Valpladsen i det Øjeblik, da man næsten tvivlede om et heldigt Udfald. Han gav sit Minde dertil, og Slaget blev endnu i det sidste Øjeblik vundet ved Generalens udmærkede Duelighed; men fra den Tid af behandlede Frederik ham med en paafaldende Kulde, skubbede ham tilside, saa ofte Nødvendigheden af at kalde hans Geni til Hjælp tilstedede det, og var endelig Skyld i, at han gik den visse Undergang i Møde i Slaget ved Prag, hvor denne store Mester i Krigskunsten faldt i Trængslen som en anden Soldat, idet han efterlod sin Familie til en utaknemlig Fyrstes Forsømmelse

og lod sit Minde æres af den Fjende, som han havde besejret*).

Efter at Frederik var kommen i Strid med Voltaire, hørte han Tale om en Chevalier Masson, hvis Vid og øvrige Aandsfortrin formentlig med Lethed vilde erstatte det Tab, han nylig havde lidt ved sin Forfængelighed og Lunefuldhed. Kun med Møje kunde denne Mand formaas til at forlade den franske Tjeneste, i hvilken han indtog en høj Rang; da han kom til Berlin, viste det sig vel snart, at Voltaires Plads ikke saa let lod sig udfylde; men Masson besad dog Fortrin nok til sin Anbefaling og blev strax tilstedet Adgang til det kongelige Taffel. Et eneste ubesindigt vittigt Indfald lod ham imidlertid miste Kongens Gunst, og han trak sig da fortrædelig tilbage og tilbragte mange Aar i Træk et Eremitliv i sit Studereværelse, ubekjendt for Verden og selv ubekjendt med dennes vigtigste Tildragelser. Da han saaledes havde opofret alle sine Udsigter for at begive sig under Frederiks Beskyttelse, lod det sig dog vente, at han i det mindste i Ro til sin Død kunde have nydt sin ringe Pension, som han havde kjøbt saa dyrt; men efter 20 Aars Afsondrethed — saaledes som vi have antydet den — blev hans Navn pludselig strøget af Pensionslisten, hans Pension blev ikke mere udbetalt, og han saa sig nødt til igjen at opsøge sit Fædreland med den lille opsparede Kapital, han havde samlet sig.

Den samme egoistiske eller indolente Tænkemaade lige over for andres Følelser og Krav, som betegnede Frederiks Adfærd mod Slægtninge og Venner, viste sig ogsaa i den Maade, hvorpaa han saavel i Selskab som i Selskabsforhold behandlede Underordnede. I hans fortrolige Samkvem med dem, der turde nærme sig ham, finde vi ikke nogen fast Linie trukken for hans og de andres Forhold, og han yndede tilsyneladende stedse at hævde en afgjort Overlegenhed, uden

---

*) Mindesmærket i Nærheden af Prag paa det samme Sted, hvor den største af de preussiske Feltherrer faldt, blev rejst af Kejser Josef II.

at det maatte se ud, som om han kunde takke sin høje Stilling derfor; saa snart han imidlertid i en Kamp paa lige Vaaben mistede denne første Plads eller stod Fare for at miste den, var han strax beredt til pludselig at kalde Kongen til Hjælp. Saaledes skete det da stedse, at en Samtale, der var begyndt paa lige Fod, endte ved et eneste Magtblik fra den kongelige Selskabsbroder. Han selv lod sit sarkastiske Lune og sine aandrige Udfald frit Løb mod alle med ringe Finfølelse, og naar han ikke i Øjeblikket havde saadanne Svar paa rede Haand, som, uden at Modstand var mulig, sloge dem til Jorden, hvem hans Spotterier havde tvunget til at fremkomme med Svar, turde man gjøre Regning paa, at han i Mangel af noget bedre tog sin Tilflugt til Vaaben, hvoraf han alene kunde gjøre Brug.

Man skildrer ikke hans Adfærd ganske rigtig, naar man siger, at han i sine Opmuntringstimer gjerne glemte Monarken, naar blot hans Selskab ingensinde glemte denne; men dette var dog i det mindste en almindelig Regel, et Princip for *deres* Maade at forholde sig paa, som deltoge i Selskabet, ihvorvel det ingenlunde var tilstrækkeligt. Frederik stak nemlig Kongen ud og atter ind igjen i Øjeblikke, da Gjæsterne ikke engang kunde ane det, og lige saa lidt hjalp det stedse at forestille sig at have Suverænen for Øje; thi undertiden havde Frederik dog for Alvor besluttet, at de skulde tale til Kammeraten. Den eneste Klogskabsregel var i saadanne Tilfælde fuldstændig Hengivelse i hans Luner; rent passiv Lydighed var ikke nok, man maatte gaa ind paa alle hans Griller, bære Slæbet for alle hans Indfald og ofte anstrenge sig for at holde sig ganske rolig. For imidlertid at faa et rigtigt Begreb om Beskaffenheden og Graden af denne Gemenhed, der hos en Mand, som kaldte sig den kongelige Filosof, er saa meget jammerligere, maa det endnu bemærkes, at alle hine aandrige Hoveder og Efterlignere, med hvilke han fordrev sin Tid, levede af hans Naade i Form af et vist aarligt Pengebeløb, og at — foruden Faren for at blive sat

paa en Fæstning — kunde en eller anden Modstand let koste dem og deres Familier det daglige Brød.

Den sædvanlige Maade, hvorpaa han modtog Selskab, bestod deri, at han sendte Bud efter nogle af de Filosofer, som altid vare beredte til at opvarte ham, naar han spiste til Middag eller havde en ledig Time, som han vilde tilbringe under forfriskende Samtaler eller med Modtagelse af Hyldestbevisninger. Ved en saadan Lejlighed vare de Lærde, som opvartede ham, Quintus Icilius*) og Thiebault. Det traf sig, at Kongen, efter at han i sin sædvanlige Fritænker-Aand vidt og bredt havde givet sin Mening til bedste om den Indretning af Forsynet, at det skjuler for de dødelige, hvorlænge de skulle leve, opfordrede dem til at komme frem med, hvad der lod sig sige til denne Indretnings Forsvar. Quintus, som i al Uskyldighed antog, at Kongen virkelig ønskede Spørgsmaalet drøftet, angav en Grund, som fuldkommen syntes at gjøre Fyldest. Filosofen fra Sanssouci ønskede dog blot, at hans Gjæster skulde optage den modsatte Side af Argumentet, i den Overbevisning, at de ikke vilde kunne omstøde hans egen Sætning. Da Quintus imidlertid brød dennes Styrke med den Bemærkning, at sikker Kundskab om vort Endeligt nødvendigvis længe forud vilde formindske vore Bestræbelsers Energi, kunde Kongen ikke afholde sig fra at bryde ud i en heftig personlig Invective. «Her» — siger Thiebault, der bivaanede denne højst mærkværdige, men ingenlunde tiltalende Scene — «brød Lynet frem lige saa pludselig som uventet. Denne Maade at dømme paa, sagde Kongen til ham, er god for Dem, lavttænkende Sjæl, som De er (ame de boue et de fange). Men De maa vide, hvis De ellers er

*) Denne var en Professor fra Leyden, som oprindelig hed Guichard, men paa Grund af sin særlige Forkjærlighed for Krigsvidenskaben af Kongen var bleven forvandlet til en Chasseuroberst og formedelst sin Beundring for Julius Cæsars Adjutant havde faaet Befaling at antage Navnet Quintus Icilius.

i Stand til at forstaa det, at de, som have en ædel Sjæl, der er opdraget i og følsom for Dydens Tillokkelser, ikke ræsonnere efter saa ynkelige og saa lave Grundsætninger. Vid, min Herre, at den retskafne Mand altid gjør det Gode, saa længe han er i Stand dertil, ene og alene fordi det er det Gode, og uden at undersøge, hvem der ville nyde godt deraf; men De forstaar ikke disse Ting, De er ikke skabt til at forstaa dem».

Under en af sine literære Underholdninger havde han for at fremme den frie Tankeudvexling mindet Selskabet om, at der ingen Monark var tilstede, og at enhver frit kunde fremføre sine Tanker. Talen kom da ind paa Manglerne hos forskjellige Regeringsformer og Herskere. Almindelig Dadel gik fra Mund til Mund med den Frimodighed, som saadanne Vink tilsyneladende gik ud paa at fremkalde; men Frederik gjorde snart en Ende paa Underholdningen med de Ord (paa Fransk, hvilket Sprog, som bekjendt, benyttedes i Tobakskollegiet): «Tys, tys, mine Herrer; tag Dem i Agt, thi Kongen kommer; det er ikke værd, at han hører Dem, thi maaske vilde han holde sig for forpligtet til at være endnu mere ondskabsfuld end De».

Disse Skitser maa tjene til at belyse Frederiks Adfærd i Selskab og vise, hvor vidt han i fortroligt Samkvem med Undergivne kunde glemme sin Magt. Hidtil have vi kun set Lune og hin lave Tænkemaade eller — for at kalde Tingen ved det rette Navn — hin Fejghed, der sparker til de faldne og fægter med bundne Mænd; men den Maade, hvorpaa han behandlede Personer, der stode i hans Tjeneste, og hvorpaa han afgjorde Forretninger med dem, leverer os lignende Prøver paa en tyrannisk Tænkemaade og saadanne uretfærdige og grusomme Handlinger, som ikke finde deres Lige i civiliserede Monarkiers Historie. Det er bekjendt, at en stor Del af den preussiske Hær er bleven til ved et Forførelsessystem, som Hververofficererne fulgte i fremmede Stater

og hovedsagelig i fjerne Dele af det tyske Rige*). Da Frederik II ikke selv indførte denne odiøse Praxis, kunde man endda rolig finde sig i, at der ikke rammer ham en altfor haard Dadel, fordi han ikke afskaffede den; men der kan kun herske *én* Mening om hans Opførsel i hine særegne Tilfælde, som kom til hans Kundskab, og hvor hans Opmærksomhed blev rettet paa den store Uretfærdighed, som enkelte derved bleve Gjenstand for. Af de mange Exempler, man véd at fortælle om dette Punkt, skal her kun anføres ét. En fransk Ritmester vendte efter et langt Ophold i Vestindien tilbage til sit Fædreland og blev paa sin Rejse langsmed Rhinen opsnappet af nogle preussiske Hververofficerer, hans Tjener lokket bort og han selv som menig Soldat sendt til den preussiske Hær, i hvilken Egenskab han under hele Syvaaskrigen maatte tjene mod sit eget Fædreland. Forgjæves skrev han Brev paa Brev til sine Venner og gjorde dem bekjendt med sin sørgelige Stilling; det preussiske Postvæsen var altfor godt indrettet, til at det skulde have ladet et eneste Brev slippe igjennem. Hans stedsevarende Bønskrifter til Kongen bleve vel modtagne, men ikke besvarede. Efter Fredslutningen drog han med sit Regiment i Garnison, og ved den næste Mønstring kom Kongen til hans Oberst og spurgte, om der ikke endnu var en Person ved Navn M... ved Korpset. Da han blev fremført, tilbød Kongen ham et Officerspatent, men han afslog det og fik da sin Afsked.

Saaledes beholdt Frederik ved Menneskerov de Tropper, han behøvede til at plyndre sine Naboer. Hans Finanser bleve ofte ophjulpne ved lignende Midler. Kongens Yndlingssekretær Galser lod paa hans Befaling i al Hemmelighed præge 15 Millioner Dukater med en Tredjedel slet Metal. Denne Sum blev derpaa overleveret til Sønnen af den i Frederiks Mønthistorie saa velbekjendte Jøde Ephraim for at

*) Dette Hverversystem er dog, som bekjendt, nu afskaffet i Preussen saa vel som i de allerfleste andre Lande.

sættes i Omløb i Polen, hvor den blev anvendt til at opkjøbe enhver værdifuld transportabel Gjenstand, som man kunde finde. Polakkerne opdagede dog snart, at de vare bedragne og søgte at føre Tabet over paa deres Naboer, idet de for de nye Penge i Rusland kjøbte alt, hvad der lod sig opdrive. Russerne mærkede ligeledes Bedrageriet og klagede saa lydelig, at Kejserinden greb ind, lod Sagen undersøge og opdagede, hvorfra Bedrageriet stammede. Hun lod nu de slette Penge bringe i sit Skatkammer og vexlede dem mod god Mønt. Men derpaa trængte hun ind paa Frederik, at han skulde modtage de falske Dukater til deres nominelle Værdi, og dette vovede han ikke at undslaa sig for, ihvorvel han negtede at vide noget om Sagen. For at bevise dette sendte han Bud efter sin Agent Galser, hvem han forestillede den Forlegenhed, hvori han var, og Nødvendigheden af at opofre ham som Ophavsmand til Bedrageriet. Galser protesterede mod et saa skammeligt Forslag; Kongen geraadede i Lidenskab, gav — efter sin Sædvane — Galser et heftigt Stød paa Skinnebenet, sendte ham halvandet Aar paa Fæstningen Spandau og forviste ham derpaa til en fjern Landsby i Mecklenburg.

Frederik handlede mod sine Officerer efter den uretfærdigste og følelsesløseste Grundsætning, man kun kan tænke sig. Han vilde opmuntre Krigstjenesten blandt de højere Stænder; «Kanaillerne», tænkte han, egnede sig mere for de lavere Poster og skulde ikke beklæde de Poster i Hæren, til hvilke Aristokratiet efter hans Mening var berettiget ved Fødselen; men i Stedet for at virkeliggjøre sine Hensigter ved en Indretning, som alene var forenelig med Æren, nemlig ved at fastsætte en Rangnorm, under hvilken ingen, hverken i Fred eller i Krig, skulde erholde et Patent, lod han Folk af alle Stænder indtræde i Hæren som Officerer, saa snart han behøvede deres Tjeneste, og afskedigede da, naar der ikke længere var Nød paa Færde, dem, hvis Adel syntes mistænkelig.

Saaledes kunde for disse Tapre, der havde ført hans Tropper til Sejr og delt deres Møjsommeligheder, intet være skrækkeligere end Fredens Gjenoprettelse. Efter at de havde ofret deres Udsigter til Livslykke, deres bedste Aar, deres Sundhed og Ro paa den møjsommeligste Tjeneste og ved Krigsbesværligheder, Saar og Elendighed havde søgt hin Forsørgelse, som en vis Rang i Tjenesten plejer at byde, maatte de være beredte paa i det første det bedste Øjeblik forsmædelig at blive sendte bort fra den Hær, med hvilken de havde delt Lykke og Ulykke, naar Kongen opdagede eller indbildte sig, at deres Familie ikke indtog den tilbørlige Rang i Samfundet.

Vi forbigaa den ubegrænsede Skinsyge, hvormed Frederik behandlede alle de Mænd, hvem han maatte betro Statsforretninger. Intet i hele Orientens Kulturhistorie overgaar Kabinetssekretærernes haarde Indespærring i Fængsler; men vi maa ogsaa nævne et Exempel paa den Agtelse, som «Nordens Justinian», Frederikscodex'ens Ophavsmand, ydede de Mænd, hvem han havde overdraget Justitsforvaltningen i sit Rige. Denne store Lovgiver synes lige saa lidt at have opdaget, at man bedst overlader sine Dommere Undersøgelsen af Sollicitanternes Krav, som han kunde indse Fordelen af at overlade det til Handelsmændene og Landmændene selv at styre og lede deres Privatanliggender. Paa Rundrejserne i sine Stater paa den Tid, da Mønstringerne gik for sig, plejede han fra alle Sider at modtage Klager fra dem, som troede sig forurettede af Justitsen, og da han maatte tage Hensyn til alle disse Tilfælde som Tilgift til de andre Regeringsforretninger, sluttede han deraf, at han maatte være mere kompetent Dommer end de, som havde viet deres Liv til Afgjørelsen af en Del af disse Stridigheder. Paa en af hans Udflugter beklagede en Møller, en af hans Forpagtere, sig hos ham over, at en Grundejer, som var hans Nabo, havde gjort Skaar i hans Møllenæring ved at hæmme Vandets frie Tilløb, og Kongen befalede sin Kansler at lade Sagen undersøge.

Klagen blev forebragt i retslig Form, og Processens Udfald gik Molleren imod. Næste Aar gjentog han sin Klage og paastod, at hans Fremstilling af Sagen var sand til Trods for det Resultat, hvortil Domstolen var kommen. Kongen bragte da Sagen for et andet Tribunal med den Anvisning, at man skulde hjælpe Manden til hans Ret. Møllerens Fordringer bleve dog ogsaa her afviste, og han beklagede sig da for tredje Gang bitterlig for Kongen. Denne sendte hemmelig en Major af sin Hær for paa selve Stedet at undersøge det Spørgsmaal, hvori hans to højeste Domstole havde decideret, og aflægge Beretning derom. Den ridderlige Krigsmand, som ogsaa var Møllerens Nabo, berettede i Favør af ham, og med samme Besked vendte to andre Personer, der paa samme hemmelige Maade vare udsendte for at undersøge Sagen, tilbage. Frederik lod nu strax sin Kansler og de paagjældende tre Dommere kalde; han modtog dem lidenskabelig, vilde ikke tilstede dem at sige endog blot et eneste Ord til deres Forsvar, udskjældte dem for uretfærdige Dommere og Slyngler og skrev egenhændig en Dom til Gunst for Mølleren, hvem han tilkjendte Erstatning for Omkostningerne og en Godtgjorelsessum, som Mølleren selv ingensinde havde gjort Fordring paa. Han afskedigede Kansleren under Udtryk, der ere for beskæmmende, til at man kan gjentage dem, og de tre Dommere stødte han, idet han sparkede dem paa Skinnebenet, ud af Værelset og sendte dem i Varetægt paa Fæstningen Spandau. Alle andre Dommere og Justitsembedsmænd vare af den fulde Overbevisning, at den oprindelig mod Mølleren fældede Dom var fuldstændig rigtig, og at Sagen ikke var underkastet nogen Tvivl. Hvad Kansleren angaar, var det almindelig anerkjendt, at Sagen slet ikke hørte ind under hans Jurisdiktions Omraade, og at han umulig kunde have vidst noget om Afgjørelsen. Til sidst foretog en udenlandsk Journalist at undersøge Sagen, og da han var udenfor den kongelige Filosofs Rækkeevne, bekjendtgjorde han Sagens faktiske Forhold, som ikke levnede Skygge af Ret paa Møllerens Side.

Da Frederik stedse tog Hensyn til, hvad der blev skrevet i Udlandet, særlig i Frankrige, aabnede Linguets Skrift hans Øjne; men offentlig blev der ikke mælet et Ord derom, ingen af hine Forholdsregler bleve trufne, hvortil en stor Aand med Glæde vilde have forstaaet sig for at gjøre Bod for et saadant Misgreb og give den fornærmede Justits nogen Oprejsning. Alene en pirrelig Forfængelighed syntes paa en jammerlig Maade at lede Bodsceremonien, og af ham, der havde været gemen nok til i sit blinde Raseri at insultere sine Dommere, turde man ikke vel vente, at han, efter at hans Øjne vare blevne aabnede, vilde vise den Stolthed, som hæver Menneskene over Dadel, idet de anerkjende deres Fejl og søge at raade Bod paa dem. Møllerens Modstander fik underhaanden Befaling til *ikke* at rette sig efter Dommen; med samme Hemmelighed blev der ydet Mølleren Erstatning. De tre Dommere bleve, efter at de saa mange Maaneder havde smægtet i Fængslet, *i al Stilhed* satte i Frihed. Kansleren endelig turde vedblive at være i Unaade, fordi der var sket ham den største Uret, og de tro Undersaatter kjendte altfor godt deres Pligt og Kongens Magt, til at de skulde have afbrudt denne fejge Tavshed endog blot ved den sagteste Knurren over, hvad der var gaaet for sig.

Naar dette Indblandingssystem, denne Mæglings- og Kontrolleringsaand endog greb ind i Retssfæren, viste den sig i endnu langt højere Grad i de andre Forvaltningsgrene, og dette var i Sandhed Grundfejlen i hans hele Regering. Selv under Krigen gik Kongen ikke ledig i saa Henseende; men han rasede med fordoblet Styrke, da Freden forholdsvis gav ham mere Ro til hin Virksomhed. Hvis nogen ønsker at se, hvorledes en Regering maa komme galt afsted i Henseende til Handel og Industri, behøver han blot at studere Skildringerne af denne berømte Statsmands Spekulationer i denne Retning. Det vil bringe ham lige saa meget Udbytte som de Oplysninger, der ere blevne bekjendtgjorte om de kongelige Værker og Fabriker i Spanien. I Frederiks Politik

gives der imidlertid særegne Punkter, som i Urimelighed og Voldsomhed overgaa alt, hvad der paa nogen Maade kan findes i Skildringerne af den spanske Statsøkonomi. Pladsen tilsteder os kun kortelig at anføre nogle faa Exempler. Da der paa kongelig Befaling skulde oprettes en Porcellænsfabrik i Berlin, holdt man det for nødvendigt at begynde med at tiltvinge sig et Marked for dens Varer; af den Grund maatte Jøderne, som ikke turde gifte sig uden kongelig Tilladelse, kjøbe deres Licens med et vist Antal kongelige Kopper og Skaaler til en bestemt Pris. Indførelsen af Silkeavlen var en af Frederiks Yndlingsplaner, og for at tilvejebringe Cocons og plante Morbærtræer paa Preusserlandets Sandmarker sparedes der ingen Omkostninger. Store Huse og Fabriker bleve opførte for dem, der vilde indlade sig paa Spekulationen; der blev udsat en formelig Belønning for Udførselen af Silkestoffer, og Medailler tilkjendtes de Haandværkere, som producerede over 5 ℔ aarlig af denne Artikel. Men Naturen overvinder alt, selv de preussiske Grenaderer. I Listerne over Udførselsartiklerne finde vi ikke Silken opført, medens den derimod danner en betydelig, regelmæssig Del af Indførselsartiklerne. Kolonisters Anbringelse i de øde Landstrækninger var en anden Gjenstand for særlig Opmærksomhed og betydelige Omkostninger. Fremmede Familier bleve ved Agenter, som Frederik sendte gjennem hele Evropa, lokkede til Preussen for at rekrutere Befolkningen; de fik Land anvist, bleve forsynede med Huse, Husgeraad og Levnetsmidler for den første Tid. Frederik kaldte dette at udfylde de Huller, som Krigen havde tilføjet Befolkningen. Hans Passion for at opmuntre Indførelsen af nye Projekter kjendte ingen Grænser. Aldrig saa snart havde hans Agenter nævnet ham en opfinderisk Fabrikmand eller Mekaniker i Frankrige eller andet Steds, før han ved Guld og grønne Skove formaaede ham til at nedsætte sig i Berlin. Naar Projektets Udbytte var for ringe og Gevinsten faldt under hans Forventning, som det næsten altid gik og maatte gaa, brød han uden videre Kontrakten

med Entreprenøren og sendte ham i Reglen paa en eller anden Fæstning. Medens disse Forhandlinger stode paa, skete det stedse, at endnu en eller anden, saasom en Minister, en Yndling o. s. v., lagde sig imellem for at udplyndre begge Parter, og ingen Erfaring helbredte Frederik for denne Sygdom. Endnu i den senere Periode af sin Regering sendte han sine Gesandter Befaling til, at de skulde finde ham en Generalprojektmager, en Mand, som man kunde benytte til at udklække nye Planer eller bedømme dem, der bleve ham forelagte. En saadan blev virkelig ogsaa opdreven og ved store Gaver omsider formaaet til at nedsætte sig i Potsdam.

Frederiks store Løftestang i Statsøkonomien var Oprettelsen af Monopoler. Skulde en Kunst opmuntres, Publikums Smag dannes, Handelsbalancen berigtiges eller nye Indtægter tilvejebringes, saa var et Monopol det Middel, hvorved det skulde opnaas. Saaledes fik *en* Familie udelukkende Ret til at forsyne Berlin og Potsdam med Brænde; Prisen steg strax til det dobbelte, og Kongen erholdt aarlig *kun* 8,000 Rd. af Profiten. Den berømte Helvetius bemærkede derfor træffende, da Kongen engang forlangte at høre hans Mening om nogle Ansøgninger angaaende saadanne Kontrakter: «Deres Majestæt behøver ikke at gjøre sig den Umage at læse dem igjennem; de tale alle det samme Sprog: *Vi ansøge Deres Majestæt om at berøve Deres Folk den og den Sum, hvorfor vi forpligte os til at betale Deres Majestæt en bestemt Andel i Byttet.*

Frederik kom paa den Tanke, at hans Undersaatter i Forhold til deres Evne drak for megen Kaffe og tog for faa nærende Spiser til sig. Universalmidlet blev atter anvendt, og det hele Kaffebehov indenfor hans Rige blev udelukkende overgivet til et Kompagni. Prisen steg, som han havde ønsket det, betydelig, og en Del af Gevinsten flød i hans Skatkammer; men hans Folks Smag for Kaffen blev usvækket, og Monopolet var endog fordærveligt i saa Henseende. Ogsaa Tobakken underkastede han et strengt Monopol, og da

han ønskede at skaffe sine Tropper billige Vaaben, tog han atter sin Tilflugt til sit sædvanlige Middel; han gav Vaabensmedene Daum og Splikberg udelukkende Ret til at raffinere Sukker paa den Betingelse, at de for en meget lav Pris skulde levere ham Flinter og Huer. I sin Fiscalpolitik var han en ængstelig Iagttager af Handelsbalancen og undlod aldrig at holde et vaagent Øje med Ud- og Indførselslisterne. Hvert Aar, siger en af hans Lovprisere (Thiebault), beregnede han med største Opmærksomhed de Summer, som kom ind i, og de Summer, som gik ud af hans Stater, og saa med Fortrydelse, at Balancen ikke var saa gunstig, som den skulde være. Efter alle sine Monopoler og Præmier fandt han, som det synes, at Udførselen ikke tog til. «Derfor», fortsætter den nævnte Forfatter, «blev der ham intet andet tilovers end at formindske Indførselen, hvad han søgte at opnaa ved nye Monopoler og Prohibitivforholdsregler».

For at fuldstændiggjøre vor Dom om Frederiks Karakter staar der endnu kun tilbage at gjenkalde os hans Adfærd i den almindelige evropæiske Politik, i hvilken han spillede en saa vigtig Rolle. Her maa vi, medens vi beundre de Evner, som førte ham til hans Resultater, nødvendigvis indrømme, at de hørte til dem af anden Rang, som tilstede et Forbund med Forvorpenhed og fuldstændig Karakterløshed. Det preussiske Monarkis Historie viser os i Virkeligheden et Rige, som ved Driftighed, Bedrageri og Vold er blevet sammenhobet fra Nabostaterne. Ved Tusk, Erobring og Bedrageri ere dets mangfoldige Distrikter lidt efter lidt blevne bragte under ét Dynasti. Der er end ikke en eneste Klud af denne brogede Masse, uden at den jo minder os om Nabomagternes Bestikkelighed og Svaghed og om Huset Brandenburgs samvittighedsløse Usurpationer; men det var Frederik II, som lod alle sine Forfædre langt efter sig, hvem det lykkedes at hæve sit Hus til en Magt af første Rang, og som satte sig i Stand til at bringe den Koalition, hans Ærgjerrighed kaldte til Vaaben mod ham, til at strande og at skaffe sig Midler til

at danne en ny Sammensværgelse til Omstyrtning af alle de Grundsætninger, der hidtil havde gjældt de nyere Tiders Potentater for de helligste. Forgjæves skjule vi for os selv og søge at glemme, hvorledes vi selv have opført os under hin skæbnesvangre Krisis. Vi maa maaske drage til Felts mod Jakobinismen og den franske Republik, dvæle ved de andre Magters Frygtsomhed og det republikanske Frankriges overmodige Herredømme, for sluttelig med en kvindagtig Pirrelighed at kaste vor Harme paa hin Høvding, som styrede Frankriges Skæbne og gjorde sig til Herre over en halv Verden (Napoleon den store); men Evropas Lidelser *kom dog og komme endnu stedse fra Polens Deling**). Dengang var det, at Folkerettens Principer bleve nedtraadte og gjorte til Skamme af Dagens Usurpatorer; dengang var det, at England og Frankrige paa forsmædelig Vis vægrede sig ved at opgive deres gjensidige Animositet og slutte sig sammen til Rettens Beskyttelse, medens andre Stater reve sig løs fra endnu større Skinsyge og forenede sig om at krænke Loven; dengang var det, *at* Magten blev Maalestok for Pligten, *at* Ærgjerrigheden opfandt alle hine Lærdomme om Arronderinger, Ækvivalenter og Skadesløsholdelser, som den siden bragte i Udførelse, *at* Tilsikring af Frihed for Straf og af et heldigt Udfald blev tilbudt dem, der senere vilde sætte alle Retsgrundsætninger til Side, saafremt de vilde nøjes med deres Andel i Byttet, og endelig *at* hin Lære opkom, som de Mænd, der raadede over Evropas Anliggender, bragte i Anvendelse i Aarene 1814—15, idet de fra de svage overførte til de stærke alle de Distrikter, som disse havde Lyst til, uden at spørge Indbyggernes Ønsker mere til Raads end Kvæget, som trak Ploven gjennem deres Marker. Medens vi med Afsky se tilbage paa hine Magters Adfærd, som forøvede Forbrydelsen, og fremfor alt paa *Frederik*, som udtænkte den**),

*) Man kunde nu passende tilføje: *og fra Danmarks Sønderlemmelse.*
**) Dette har, som bekjendt, i lang Tid været den almindelige Mening, støttet til talrige Historikeres fra Frederiks egen Overlevering af-

saa lader os ogsaa med Skam tænke paa Forsagtheden hos dem, der saa og dog ikke hjalp, og med Ærefrygt kalde Mindet tilbage om en i Sandhed stor Mand (Burke), fordi han, der senere advarede os mod Frankriges Usurpationer, tidligere hævede sin Stemme mod det Forræderi mod Folkeretten, der udøvedes ved Polens Deling, som banede Vejen for disse Usurpationer.

Sammenfatte vi det hele, vil intet tænkende Hoved efter en nøjere Betragtning af dette berømte Fænomen føle synderlig Veneration for denne Mands Karakter som Led af Selskabet, som Behersker af et Folk eller som Medlem af det evropæiske Samfundsvæsen. At han besad en fuldendt Krigers og en vittig Skjønaands Talenter, vilde det være lige saa taabeligt at benegte som overflødigt at paavise. Han har i sine Sejre og sine Skrifter efterladt os de bedste Beviser derpaa, og alt, hvad der er opbevaret os af hans Underholdning, lader os tro, at det endog overgaaer hans omhyggeligste Præstationer. Han hørte utvivlsomt til den første Klasse af Feltherrer, og det staar ligeledes udenfor al Tvivl, at det System, som — anvendt i sit fulde Omfang — bidrog

vigende Dom. I den sidste Tid har imidlertid en Forfatter ved Navn *Adolf Beer*, der i 1873 i Wien udgav et Skrift, betitlet »Die erste Theilung Polens«, ved at fremdrage nye Kilder i Archiverne i Wien, Berlin og Dresden og særlig ved Optegnelser af den bekjendte Fyrst Kaunitz, *godtgjort*, at den første Tanke om Polens Deling snarest er udgaaet fra Wienerkabinettet, og at den oprindelig blev greben med større Begjærlighed af Kabinettet i St. Petersborg end af Frederik II. Derimod er det saa langt fra, at hint Skrift ellers — trods den tydelig fremtrædende Hensigt — vasker Frederik ren med Hensyn til Planens videre Udførelse, at det tvært imod i fuldeste Maal konstaterer, at, om end Frederik ikke fra først af udklækkede Planen, gav han dog Anledning til, at den senere antog saa store Dimensioner og førte til en Omformelse af Magtforholdene i det nordlige og østlige Evropa, og i det hele paa Sagens senere Stadium viste sig saa samvittighedsløs, som det kun var vel muligt Se ogsaa Afhandlingen om Polens første Deling ovenfor p. 66 og flg.

til Napoleon I's Sejre, navnlig den Plan hurtig at bevæge store Troppemasser og stedse at kaste en overlegen Magt paa Angrebspunktet, har sin Oprindelse i *Frederiks* Krigskunst. Hans Forvaltning i Krig som i Fred udmærkede sig ved stor Hurtighed og Energi. Hvor kraftig Anstrengelse udfordredes eller kunde sikre et heldigt Udfald, der havde han altid Sandsynligheden af at sejre for sig, og da han besad et stort Mesterskab i alle hine underordnede Færdigheder, som vi kalde Behændighed, er det ikke til at undres over, at han stedse havde Held med sig i sine Naboers Kabinetter. Den Opmuntring, han ydede Lærde, bar sine Frugter, skjønt den ikke altid anbragtes med Omsigt, og skjønt den stundom — som saa mange andre af hans Regeringsforanstaltninger — skadede ved at overdrives. Hans Akademi stod ikke mindre under hans Kommando end det bedst disciplinerede Regiment i hans Tjeneste og vægrede sig ikke ved at anerkjende hans Avtoritet, hverken i videnskabelige Anliggender eller i Kunstsager. Hans literære Kundskaber indskrænkede sig til Skjønliteraturen og Moralvidenskaberne; men selv paa disse Omraader var han ikke en fuldkommen Mester. Hans Praxis som Forvalter lader sig ikke forene med omfattende eller sund Kundskab om Politiken, og sit Bekjendtskab med Klassikerne havde han fra franske Oversættelser; han forstod kun lidt Latin og slet ikke Græsk. Sin Vivacitet i Selskab og sin Kjærlighed til Omgang med Lærde skylder han sit Ry som Filosof, sit Held i Intriguer og i Vaaben Navnet: *»den store«*, en Titel, der allermindst er ærefuld, og som Menneskene i Almindelighed ere komne overens om at give dem, hvem de have mindst at takke for.

F—r.

Skildringer fra den fransk-tyske Krig. III.

Af en Franctireurs Erindringer.*)

I. Paris under de første Dages Belejring.

Ved Efterretningen om den skæbnesvangre Kapitulation ved Sedan gik der ligesom et elektrisk Stød igjennem hele Frankrige. Paris rejste sig, forjog den kejserlige Regering, Kejserinden flygtede, og Republiken, der strax blev proklameret, blev hilst af hundrede Tusende Nationalgardister med Henrykkelse. Bladene søgte paa enhver Maade, endog undertiden ved mindre heldige Midler, at forøge Begejstringen og hæve Modet, der et Øjeblik syntes at synke under Vægten af saa mange paa hverandre følgende Ulykker og Nederlag, medens General Vinoy's Armekorps, der kun ved et Vidunder, eller snarere ved en Tilfældighed blev frelst fra at dele Sedan-Armeens Skæbne, opslog sin Lejr i Nærheden af Paris's Mure sammen med hundrede og tyve Tusende Mobilgardister fra Provinserne, som vare hidkaldte for at bidrage til den truede Hovedstads Forsvar. Selve Paris's Nationalgardister, der næsten beløb

*) Frit bearbejdet efter: Souvenirs d'un franc-tireur. Neuchatel. 1871. (J. Sandoz). Skjønt Forfatteren er anonym, er der ikke mindste Grund til at betvivle hans Troværdighed; herfor taler den hele ædruelige Tone, hvori Fortællingen er holdt, lige som hans Bog er bleven omtalt med den største Anerkjendelse i de schweiziske og franske Blade; selv et saa fornemt Tidsskrift som Revue Suisse danner ingen Undtagelse herfra.

Idet Redaktionen efter en længere Tids Forløb atter optager den Række Afhandlinger, som er betitlet: *Skildringer fra den*

sig til 350,000 Mand, bleve bevæbnede og indøvede, ja endog Kemikere og de lærde Fakulteter bleve tagne paa Raad for at benytte de seneste videnskabelige Opfindelser til Byens Forsvar*).

Hele Krigen var nu forandret. Det var ikke længere en Angrebskrig, der førtes under Raabet: «Til Berlin»! det var det store republikanske Frankrige, der stod lige over for det forenede Tyskland; det var nu en Forsvarskrig, en Krig, der, som enhver følte, vilde antage storartede, frygtelige Dimensioner.

De to følgende Udgydelser, som jeg paa maa og faa uddrager af Pariser-Blade fra den 15de September 1870, ville kunne tjene som et Exempel paa, hvilken Højde Krigslysten havde naaet hos — Journalisterne.

«*Alle til Fronten!*»

«Nej, Frankrige er endnu ikke et Lig.

---

fransk-tyske Krig — (se Hist. Archiv 1873. I. de to første Afsnit: «*De franske Hære ved Krigens Udbrud*» og «*Fra Châlons til Sedan*») — skal den tillade sig at gjenkalde i Læsernes Minde et Par af de Ord, hvormed Rækken af Afhandlingerne blev indledet: «Disse Skildringer skulle ikke saa meget søge at give en udtømmende Fremstilling af de enkelte Begivenheder, en saadan maa søges i den Mængde af specielle Skrifter, som i den sidste Tid have set Dagens Lys ogsaa hos os; derimod ville vi forsøge paa at skildre Krigen som en Folkekamp, vi ville søge at vise, hvorledes de enkelte Begivenheder formede sig for den simple Soldat, for Friskaremanden, for Nationalgardisten. Skildringerne ville saaledes faa et mere personligt Præg, de ville blive en Art Memoirer, men da Fortællerne selv have taget Del i de Begivenheder, de beskrive, ville deres Fortællinger fremtræde med Sandhedens Præg som noget virkeligt, som noget oplevet, og saaledes ville de store Begivenheder maaske herved for Læserne komme til at staa i en ny Belysning».

*) I Reglen finder man Antallet af Parises Forsvarere angivet til omtrent ½ Million Mand (?) og undrer sig da over, at den preussiske Belejringshær, som kun talte noget over to hundrede Tusende, kunde holde en saa mægtig Hær indesluttet. Naar man imidlertid véd, af hvor tarvelig en Beskaffenhed den største Del af de franske Tropper var, — nærværende Afhandling indeholder oplysende Bidrag hertil — vil en stor Del af Forundringen vistnok svinde bort.

En forfærdelig Ulykke har ramt vort Fædreland, og alle som én fordre vi at marchere fremad for at gjenoprette den.

Blodet koger i vore Aarer ved Tanken om, at en fransk Armé har kapituleret.

Vor brændende Fædrelandskjærlighed river os hen og giver os en Kæmpes Styrke, Kraft til at flytte Bjerge.

Lad os alle have Begejstringens Mod, og vi skulle splitte de preussiske Skarer som Avner for Vinden.

Lad os kun have ét Maal, — at forsvare Paris og tilintetgjøre enhver Preusser, der har vanhelliget vor hellige Jord.

I 1792 behøvedes der kun det Raab: «Fædrelandet er i Fare» for at fremmane Armeer af uovervindelige Soldater.

I 1870 behøver Nationens Vilje kun ét Ord, og Millioner af Soldater strømme sammen om Republikkens Fane.

Frankrige staar paa Springet — naar Frankrige rører sig, kan ingen modstaa det.

Frankrige har slumret for længe, men dets Opvaagnen vil blive frygtelig».

«*Alle til Fronten!*»

Des værre, der kom ingen Millioner Soldater, og Frankriges Opvaagnen var langt fra at være frygtelig! — Det følgende Opraab er lige saa bombastisk i sin Form, men indeholder dog et svagt Spor af Tvivl om det endelige Udfald.

«*Kanoner imod Kanoner!*»

«Lad strax et National-Kanonstøberi blive oprettet i Paris! Hører I ikke Nôtre-Dame Kirkens Klokker, der raabe: «Smelt os, Smelt os?» Vendôme-Kolonnen helder og beder om at komme i Smelteovnen. Broncehestene paa Carrousel-Pladsen ile i Galop til Støberierne, og Statuerne af vore store Forfædre røre sig paa deres Sokler for at komme hurtigere til Kanonstøberiet. Forsvind alle I haarde Metalminder om vore despotiske Fyrsters endnu haardere Hjerter. I Smelteovnen med jer alle — Henrik IV, Ludvig den store, Napoleon I; — dog nej, den sidste er ikke en saadan Ære værd;

smid ham paa Møddingen! — Alt maa ofres, Guld og Sølv, ja selve Kirkernes hellige Kar, thi her gjælder det Frihed eller Død!

Og saa I preussiske Barbarer, saa kom kun hid, efter Strazburg kommer Paris. Bombardér, brænd og hærg, og naar saa Ravnene slaas om den sidste Parisers Lig, først da ville I finde, at endog selve Paris's Ruiner ville skaane vore døde Kroppe mod Eders Soldaters Vanhelligelser».

Det kan dog ikke negtes, at der blev gjort overordentlig store Anstrængelser for at forsvare Paris. Byen, der allerede af den kejserlige Indenrigsminister Clement Duvernois var bleven godt forsynet, blev endnu mere opfyldt af Levnetsmidler; alle Broerne over Seinen og Marnen bleve sprængte i Luften; et des værre mislykket Forsøg blev gjort paa at afbrænde alle de omliggende Skove, Rytteriet opslog sit Kvartér i Tuileriernes Have og i Champs-Elysées; den zoologiske Have (Jardin des Plantes) og Haven ved Luxembourg-Palladset vare fulde af Oxer, Køer, Faar, Svin, kort alle Slags Dyr, medens Luftballoner vare opankrede paa alle mulige aabne Pladser for paa et Vink at kunne hæve sig til Skyerne. Der hørtes kun ét Ord paa alle Læber «Forsvar», thi Fjenden nærmede sig i Ilmarcher, og allerede den 17de September viste de første Uhlaner sig i Nærheden af Paris, medens 2,000 Preussere den næste Dag vare ved Joinville-Broen og vexlede nogle Skud med vore Forposter; 20,000 Preussere truede Rosny, og andre Strejfkorps saas i Skovene ved Clamart, ved Bourget og Villejuif. Den 18de September forlod det sidste Jernbanetog Paris, fra denne Dag af var Byen indesluttet, og allerede den næste Dag saa jeg et af de mange sørgelige Skuespil, som det faldt i min Lod at være Vidne til.

Som en Løbeild fór det gjennem hele Paris, at man sloges tæt ved Byen i Nærheden af Clamart, og hurtig rettede jeg mine Skridt i denne Retning. Jeg kan se Røgen, men Skuddene lyde kun svagt paa Grund af Afstanden. Pludselig ser jeg en Skare franske Soldater strømme igjennem porte de Montrouge; det var Flygtninge fra Kamppladsen, især Zouaver og Trainkudske, hvoraf største Delen vare døddrukne. Dernæst følger en Række Ammunitionsvogne, men ingen Kanoner; mange af Hestene ere saarede og kunne kun med Vanskelighed slæbe sig fremad. Der hersker almindelig Forvirring, men ingen véd endnu ret, hvad der er sket, og først sent om Eftermiddagen faar man at vide, at General Ducrot med 45,000 Mand var bleven slaaet af Preusserne nærved Clamart, at Zouaverne havde udvist en skammelig Fejghed, at flere Kanoner vare erobrede af Fjenden, og — kort sagt — at det første Sammenstød havde ledet til et fuldstændigt Nederlag.

Samme Aften udstedte Regeringen en Proklamation, i Følge hvilken de fejge Zouaver skulde stilles for en Krigsret, og dette beroligede for en Tid Sindene; men saa kom der et nyt Rygte om, at Jules Favre havde begivet sig til den fjendtlige Lejr for at tilbyde Afstaaelsen af Elsass og en Sum af sex Milliarder Francs for at opnaa en Fred. Dette Rygte fremkaldte en saa voldsom Bevægelse, at Regeringen endnu samme Aften udstedte sin historiske Proklamation, i Følge hvilken den ikke vilde «afstaa en Tomme fransk Jord eller en Sou af franske Penge».

Fra den 18de til den 21de September forøgedes Preussernes Masser daglig, og deres Belejringsværker begyndte allerede at vise sig. Jeg kan her ej undlade at gjengive en Proklamation blandt de mange, hvormed Husene i Paris ved dette Tidspunkt vare dækkede, og som Mairen i det tredje Arrondissement lod udgaa; den udmærker sig nemlig ved en vis Originalitet.

«Fjenden er her, her under selve Paris's Mure.

Han plyndrer, røver, begaar Mordbrand og voldtager vore Søstre og Hustruer.

Ubarmhjertig og uforstaalig!! Tørstende efter Blod og Ære synes hvert nyt Blodbad kun at drive ham videre frem for at lægge Paris i Ruiner over vore Lig.

Borgere, nu gjælder det ikke Frankrige alene, nej! det gjælder Civilisationen, Fremtiden og hele Verdens Frihed.

Nu har Republikens Kanon Ordet og vil tale.

Derfor Tavshed.

Vilhelm vil bombardere Paris!

Nu have vi længe nok raabt, at vi ville dø for Fædrelandet. Nu er Timen kommen, hvor vi maa handle.

Til Vaaben derfor Medborgere, og under Frihedens Fane styrte vi os mod vore Fjenders Bajonetter med Raabet: «Frankrige, dine døende Sønner hilse Dig, hilse den franske Republik»!»

Vi have nu givet nogle Prøver paa Proklamationer og kunne ikke negte os den Fornøjelse ligeledes at give et Par Exempler paa, hvad Bladene opvartede deres Læsere med i Begyndelsen af Belejringen. En Hr. Delbos skriver saaledes den 23de September: «Man taler om en stor Sejr, som Generalerne Vinoy og Ducrot siges at have vundet, men Efterretningerne ere endnu usikre og modsigende. Efter hvad vi erfare, ere 20 à 25,000 Preussere blevne dræbte eller saarede, lige som vi ogsaa skulle have taget flere Tusende Fanger». Et andet Sted skrives der den samme Dag: «Vi have samlet talrige Oplysninger om denne glimrende Vaabendaad og tro os berettigede til at meddele følgende. Klokken 1 begyndte Preusserne at trænge frem imod Portene Bicètre og Montrouge, idet de deboucherede fra Skovene i Bièvre-Dalen, og nogle Mobilgardister erklære endog, at de gjorde et Forsøg

paa at storme Fort Montrouge, hvis Grave siges at være opfyldte af Lig; men hvad der er aldeles sikkert og ikke kan benegtes, er, at vore Kanoner, betjente af vore prægtige Marinesoldater, have tilføjet Fjenden et umaadeligt Tab. Ved Daggry bemægtigede Divisionen Maudhuy sig Skansen ved Hautes-Bruyères og et lille Fort ved Villejuif, og de preussiske Tropper, som gjentagne Gange gjorde forgjæves Forsøg paa at drive vore Soldater tilbage, bleve nødsagede til at gaa tilbage i vild Flugt, medens Kanonerne i Bicètre og Montrouge decimerede de fjendtlige Kolonner i Bièvre-Dalen. Det var en Artillerikamp, og alle vore Kugler og Bomber ramte deres Maal. Man siger, at Vinoy's og en Afdeling af Ducrot's Division ved en hurtig Flankebevægelse afskar flere preussiske Regimenter, der pludselig bleve beskudte fra tre Sider. Mitrailleuserne bleve nu bragte frem til Fronten og begyndte deres blodige Værk, og en Oppasser har endog fortalt os, at Preusserne lede et saa uhyre Tab, at Ligene bleve staaende *oprejst imod hverandre.* Vi høre ogsaa, at 8 à 10,000 Preussere bleve saa haardt trængte, at de forlangte en Vaabenstilstand paa to Timer, men endnu vide vi ikke, om den blev dem tilstaaet. Lad nu Provinserne sende os deres Armeer, og ikke én Mand af Bismarcks Hære skal vende tilbage over Grænsen!»

Naar vi nu samle disse saakaldte uhyre Tab, der, som man siger, vare tilføjede Preusserne, se vi, at der altsaa var 20 à 25,000 døde og saarede, flere Regimenter tagne tilfange, hele Kolonner decimerede og 8 à 10,000 Mand omringede, altsaa et Tab paa henved 50,000 Mand. Sandheden var imidlertid den, at det hele kun havde været en mislykket Recognoscering og en unyttig Bortødslen af Bomber og Krudt.

Paris og Pariserne havde imidlertid snart gjenvundet deres Hverdagsansigter, og Paris, denne mærkelige By, hvor man mere end noget andet Sted med fuld Sandhed kan sige, at «les éxtrèmes se tôuchent», iførte sig, skjønt den belejredes af fjendtlige Armeer, snarere sin Søndags- end sin Ligdragt. Overalt herskede Glæde og Tiltro til et lykkeligt Udfald af Belejringen. Lidt efter lidt havde hver Mand faaet sig en Uniform, hvori han brystede sig paa Boulevarderne. Gaderne vare fulde af National- og Mobilgardister, Franctireurs, Marinesoldater, Soldater af Linien, Kavallerister og Artillerister, alt i den mest brogede Blanding. Overalt paa de offentlige Pladser saa man kun Skarer af Mennesker, der exercerede og indøvede Geværhaandgrebene; men især med Mobilgarden gik det kun langsomt fremad; thi denne bestod for største Delen kun af unge Bønder og Arbejdere, der fra Provinserne snarere vare drevne end sendte til Paris, i deres Bluse og med deres tunge Træsko paa Fødderne; stærktbyggede, bredskuldrede Mænd, men tunge og kejtede, og den overvejende Del havde ikke engang før havt et Gevær i Haanden, end sige afskudt det; dog, den gode Vilje var tilstede, det kan ingen negte, og den skal jo kunne gjøre Vidundere, siger man.

Det var et mærkeligt Syn at se alle disse Nationalgardister trække igjennem Gaderne, med Trommeslagerne i Spidsen og efterfulgte af en rask, ofte flot lille Marketenterske, klædt i Republikens Farver. Det var en sand Glæde for de mere velstaaende Parisere saaledes i fuld Uniform at trække paa Vagt for 24 Timer; thi i Begyndelsen i det mindste var det hele kun Narrestreger. Man førte sin Proviant med sig, og man spiste og drak ingenlunde daarlig paa Voldene; der var Leverpostejer, koldt Kjøkken, Kaffe og det uundværlige «Petit verre», efter at man havde tømt sin Flaske Bordeaux eller Burgunder. Man sang, holdt Taler, raabte «Republiken leve» og «Ned med Bismarck», og saa — Uniformen og

Bevidstheden om, at man «opofrede sig for Fædrelandet! — mourir pour la patrie»!

De Batailloner, der vare sammensatte af Arbejdere, vare dog mere hverdagsagtige; her var mere Alvor, og Voldene vare ikke for dem et Udflugtssted, hvor man morede sig. Arbejderen, der maaske havde forladt sin Kone og Børn i trængende Omstændigheder, gik sin Runde i Alvor; han røg sin Pibe eller rullede sin Cigarette, men han sang ikke, holdt ikke Taler og svirede ikke, som hans rigere Kammerater gjorde.

Den 23de September spillede for Resten ogsaa i en anden Henseende en uforglemmelig Rolle; thi det var paa denne Dag, at den store Ballon Neptun (fabrikeret af den bekjendte Nadar), der havde et Rumfang af mer en 40,000 Kubikfod og 17 Dage igjennem havde været fyldt med Gas, endelig fik Ordre til at lette fra sin Ankerplads paa Buttes Montmartre. Klokken 7 om Morgenen ankom der en stor Pakvogn fuld af Brevsække, som bleve fastgjorte rundt om Gondolen. Disse Sække, fulde af Breve, vejede ikke mindre end 400 danske Pund og indeholdt flere hundrede Tusende Breve, skrevne paa det tyndeste Papir, det saakaldte Postruinspapir.

Klokken 7¼ var alt færdigt til at lette, og Luftskipperen, Monsieur Duruof*), satte sig i Gondolen for at gjøre sine sidste Forberedelser, hvilket kun varede nogle Minutter, og efter at han havde udtalt de skæbnesvangre Ord: «Lâchez tout»! — «Lad gaa»!, hævede Ballonen sig under Raabet «Republiken leve» med stor Hurtighed i Luften, naaede snart en Højde af 6,000 Fod, og med en Fart af 15 Mil i Timen sejlede den i Retning af Departementet Calvados. Bladet

---

*) Det var denne samme Duruof, der for nogle Maaneder siden med sin Kone foretog den eventyrlige Natterejse i sin lille Ballon fra Calais, en Rejse, der gjorde saa stor Opsigt, og hvorved begge kun med den yderste Vanskelighed bleve frelste af nogle Fiskerbaade midt ude i Nordsøen.

Gaulois beretter, at da Neptun sejlede hen over de preussiske Lejre, faldt der fra Ballonen en Regn af smaa Papirslapper. Det var 4,000 Visitkort med det ene Hjørne bøjet ned paa orthodox Manér, som Nadar tilsendte Preusserne. Hvorledes denne tvivlsomme Spøg imidlertid kunde begejstre Gaulois i saa høj Grad, at den begrundet herpaa udbryder: «Atter et Bevis paa, at Paris og Pariserne ere udødelige», er imidlertid mindre klart!

Det var ligeledes under de første Dage af Paris's Belejring, at Klapjagten efter preussiske Spioner antog saa store, ja ofte næsten lige frem vanvittige Dimensioner, og et bedre Bevis paa, at Pariseren, der tror sig selv den mest aandrige Skabning under Solen, ofte kun er den mest latterlige, kan næppe blive givet. Saa man i Gaden en Mand, hvis Klæder eller hvis Accent røbede, at han var en Udlænding, blev han øjeblikkelig signaliseret; alle vare strax enige om, at det maatte være en preussisk Spion, og havde han til sin Ulykke oven i Kjøbet lyst Haar, stod han ikke til at redde. Han blev omringet, skubbet, slæbt, ja ofte endog ligefrem mishandlet, førend han kunde blive bragt i Forhør paa den nærmeste Politistation*). Saadanne Scener gjentoge sig daglig i Paris, og det gjør mig ondt at maatte tilstaa, at ved lignende Lejligheder var det næsten altid det svagere eller, om man vil, det smukkere Kjøn, som rasede værst imod de ulykkelige mistænkte Spioner. Kvindernes Lidenskabelighed steg ligefrem til et vildt Raseri; de skrege, reve den anholdte i Haaret eller Skjæget, kradsede ham i Ansigtet og brølte deres «A mort l'éspion!» som rene Furier. Mange fremmede Diplomater, ja endog franske Journalister, der bleve overraskede i

---

*) Det er maaske ikke almindelig bekjendt, at da Grev Harald Moltke, en Broder til den danske Gesandt i Paris, fra Byen Dieppe vilde begive sig til England, blev han ligeledes omringet, og først efter store Anstrængelser slap han fra den ophidsede Folkemængde, der troede, at han var en Søn af den preussiske Feltmarskal. Dette er et Bevis paa, at Spionraseriet ikke indskrænkedes til Paris alene.

at nedskrive Noter i deres Lommebøger, bleve saaledes mishandlede, at flere endog i mange Dage derefter maatte holde Sengen.

En anden Gren af Spionfeberen var de saakaldte «Signaux nocturnes» — Natsignaler. Saa man et Lys brænde sent om Aftenen i et Vindue paa 5te eller 6te Etage eller værre endnu paa et Kvistværelse, maatte det ubetinget være et Signal til Preusserne, og skiftede Lyset tilfældigvis Plads, var Beboeren af Værelset fordømt, førend han var forhørt. Skarer af den laveste Pøbel styrtede op ad Trapperne, tiltvang sig Adgang til Værelset, sloge alt istykker og slæbte den ulykkelige Beboer halv død af Skræk og Mishandlinger med sig til Stationen, og selv om han her soleklart beviste sin Uskyldighed, var Sagen ingenlunde færdig dermed; thi hele Skarer vilde blive staaende indtil langt ud paa Natten foran hans Hus og under Raaben og Piben udstøde Trusler imod Beboerne.

Det var, som man ser, ingen Fornøjelse at være i Paris, selv ikke under Belejringens første Dage, paa en Tid altsaa, da Hungerens Kvaler dog endnu ikke gjorde sig gjældende.

II. Min Debut som Franctireur.

Allerede Dagen efter, at Revolutionen var udbrudt og Republikken proklameret, havde der i Paris dannet sig en Mængde Kompagnier af «frivillige», som under forskjellige Benævnelser alle havde ét Maal, nemlig at kæmpe for Frankrige og den franske Republik. De mest forskjellige Individer fandtes blandede mellem hverandre i disse Friskarer; Franskmænd, Schweizere, Belgiere, Englændere, Polakker, Amerikanere, kort sagt næsten alle Nationer vare repræsenterede; kun en enkelt Legion, den saakaldte «Legion des amis de la France», bestod udelukkende af Udlændinge, og ingen Franskmænd tilstedtes der Adgang til deres Rækker. Ethvert af disse Korps havde sin egen Uniform og var mer eller mindre godt be-

væbnet. Nogle bare en mørk, simpel Uniform, der passede til deres Kald og havde gode amerikanske Bagladningsgeværer; andre vare klædte i alle Regnbuens Farver, som om de absolut vilde tjene til Skive for Preusserne, men havde kun et gammelt, halvt ubrugeligt Vaaben. Under Navn af «Blænkere», «Frikorps», «frivillige», «Guerillaer» eller «Francetireurs» dannedes der i en forbavsende kort Tid mellem tredive og fyrretyve forskjellige Korps, hvoraf nogle kun bestode af et enkelt Kompagni, medens andre talte flere Batailloner. De Francetireurs, der under Belejringen tiltrak sig mest Opmærksomhed, vare først Korpset Lafon Mocquart, der allerede havde taget Del i Slaget ved Sedan, og hvoraf største Delen var sluppen tilbage til Paris med General Vinoy's Korps. Dernæst kunne vi omtale «les Eclaireurs de M. de Poulizac», «les Eclaireurs de la Seine», «les Amis de la France», der under Belejringens første Maaneder ikke gjorde aktiv Tjeneste, men senere udmærkede sig i Kampen ved Champigny; dernæst «les Francetireurs des Ternes», «des Lilas», «de Joinville», «des Vertus», «de Seine et Marne», «les Guerillas de l'ile de France», «les Carabiniers parisiens» etc.

Saasnart disse Korps vare bevæbnede, bleve de i Almindelighed sendte til de mest fremskudte Stillinger, hvor de sammen med Linien gjorde den farlige og besværlige Tjeneste som yderste Forposter, medens Mobilgardisterne i Reglen vare kasernerede i Forterne og de omliggende Landsbyer, altsaa i den anden Linie af Forsvaret.

Det var en af de første Dage i Oktober, at jeg, besjælet af den almindelige Begejstring, forlod mine fredelige Sysler for atter at tage Riflen i Haanden, dog denne Gang ikke for at skyde til Skive eller forfølge en Gemse i mit kjære Schweiz, men for at ramme Brystet af Frankriges Fjender. Født i en Republik forekom det mig at være min Pligt at forsvare den

franske Republik, der var truet. Jeg bestemte mig til at træde ind i et Kompagni paa en tresindstyve Mand, der bar Navnet «Eclaireurs de la Garde Nationale». Uniformen, som var mørk og beskeden, havde tiltalt mig, men ikke mindst havde den udmærkede Schneider-Riffel, hvormed Kompagniet var bevæbnet, bidraget til mit Valg; desuden havde det allerede opført sig godt under Kampen ved Chatillon, hvor det havde to døde.

Vor Mundering var simpel og derfor bekvem og let at bære. Den bestod i en Bluse af sort Uldtøj, sammenholdt om Livet ved et Bælte af brunt Flonel, graa Benklæder og Gamasker og en sort Filthat, prydet med en Busk af grønne Fjer. Vor Schneider-Riffel var slynget over Skulderen, og ved et Bælte hang vor Patrontaske og en lang, spids Sabel-Bajonnet.

Jeg tog Afsked med mine Venner og Bekjendte, gjorde mine sidste Forberedelser og begav mig til Depotet i Rue du 4de Septembre, hvor jeg blev ekviperet og fik Ordre til at støde til Kompagniet, der stod i Romainville.

Det var med en underlig blandet Følelse, at jeg med mit Pas i Lommen begav mig paa Vejen; jeg tænkte paa mine Forældre, paa mit elskede Schweiz, som jeg maaske aldrig mere skulde se. Jeg vidste, at jeg ikke længe skulde ligge paa den lade Side i Romainville; thi mine Kammerater havde daglig Skjærmydsler med de fjendtlige Forposter, og jeg var ej heller uvidende om, at naar en Franctireur blev fanget, var hans Liv ikke en Pibe Tobak værd; thi Preusserne vare stedse meget konsekvente i at hænge dem paa det nærmeste Træ; men alle disse Tanker forsvandt snart, og med hurtige Skridt gik jeg over Højderne ved Belleville, hvor Børnene stimlede sammen om mig og raabte: «Se, her er nok en Franctireur». Uden Vanskeligheder kom jeg ved Hjælp af mit Pas gjennem Portene, passerede Fort Romainville, ankom snart til den Landsby, der har givet Fortet sit Navn, og her fandt jeg snart, mellem andre Franctireurs,

Bønder og Mobilgardister, mit eget Kompagni, hvor jeg blev modtaget som enhver nylig ankommen Kammerat; man maalte mig fra Hoved til Fod, spurgte mig om min Alder og min Nationalitet, og til sidst indlemmede Kaptainen mig paa Grund af min Højde i den første Afdeling.

Det bliver her nødvendigt strax at oplyse, at næsten alle Franctireurerne vare organiserede paa en og samme Maade. Hvert Kompagni var delt i to Pelotoner, hver Peloton i to Sektioner, og hver Sektion i to Afdelinger. For at efterligne denne Inddeling havde vor Kaptain, der, som allerede tidligere omtalt, kun havde henved 60 Mand i Kompagniet, delt dette i tre Sektioner, der altsaa, delt i 6 Afdelinger, gav 10 Mand til hver Afdeling, som bleve kommanderede af 6 Korporaler og tre Sergenter. Vi havde desuden tre Extrasergenter, en Lieutenant og to Secondlieutenanter, hvoraf den ene bar Kompagniets Fane, samt endelig to Hornblæsere. Hver Afdeling var indkvarteret særskilt i Huse i Landsbyen og havde sit eget Kjøkken. Maden blev lavet i Bøndernes Kogeredskaber og med deres Grøntsager; thi næsten alle Beboerne vare flygtede, efter at have nedgravet deres Sølvtøj og andre Sager af Værdi i Jorden og tilmuret deres Vinkjældere; men da Franctireurernes Samvittighed ikke var blandt de ømmeste, gravede man snart Sølvtøjet op, og Vinen blev anerkjendt for god Prise, hvor man fandt den.

Efter at jeg havde gjort et forelobigt Bekjendtskab med mine Kammerater, gik jeg en Tur ud i Omegnen for at orientere mig lidt. Klokken var 4, Kokken havde fortalt mig, at Middagsmaden vilde være færdig præcis Kl. 6, og med en meget betegnende Gestus lod han mig forstaa, at dersom jeg ikke kom paa Klokkeslettet, vilde der ingen Suppe vanke. Jeg blev derfor i Nærheden og indhentede hos nogle Bønder de nødvendigste Oplysninger om de nærmestliggende Lokaliteter.

Netop som jeg vilde til at gaa tilbage til min Afdeling,

følte jeg en Haand paa min Skulder, og en ubekjendt Kammerat tiltalte mig uden videre med følgende Ord:

«Naa, saa Du er den nye Kammerat, og oven i Kjøbet hører jeg, at Du er en Schweizer». — Dette bekræftede jeg, hvorefter han spurgte mig: «Fra hvilket Kanton kommer Du?» — «Fra Neuchatel»! — «Og fra hvilken By»? — «Fra Neuchatel-Ville!» — «Naa; ja jeg kommer fra Auvernier og hedder Nicolet!» — «Saa ere vi altsaa Naboer», svarede jeg og sagde ham mit Navn og Fornavn. Nu begyndte jeg at udspørge ham. — «Hvor længe har Du været i Kompagniet?» — «Fjorten Dage» — svarede han — «og jeg kan sige Dig, at jeg befinder mig særdeles godt her. Om Dagen gjøre vi vore Udflugter i Omegnen, og om Natten er man af og til paa Forpost; men ved vore Udflugter spilde vi ikke vor Tid, thi Du maa vide, at Kaptainen har sagt, at al den Vin, vi kunne opdage, tilhører os, og Du skal se i Aften, at Vin mangle vi i det mindste ikke! Apropos, til hvilken Afdeling hører Du?» — «Jeg hører til første Afdeling under Korporal Hefter». — «Hem! Det er kjedeligt; gid Du havde hørt til min Afdeling, det er den femte, se det er Folk, der ere værd at have noget at gjøre med. Ingen Sladder og ingen Disputer. Vil Du spise sammen med os i Aften?» «Gjerne!» svarede jeg, glad over at have truffet en Kammerat, der var saa snaksom og kunde sætte mig lidt ind i Forholdene, og Arm i Arm vendte vi tilbage til Romainville, hvor hele Ceremoniellet ved min Presentation for mine nye Vaabenbrødre bestod i, at min Landsmand, da vi satte os til Bords, bemærkede, at han bragte en ny Kammerat med; «det er en af mine Landsmænd og en flink Karl. Saa, George, sæt Dig nu her!» tilføjede han, i det han bød mig en Stol.

Bordet var dækket under aaben Himmel, og snart blev der bragt en stor Terrin med Hvidkaalsuppe og saltet Svineryg, der gjorde den improviserede Kok stor Ære. Der var Brød til Overflod, og uagtet det var lidt graaligt, smagte det fortræffelig, og hvad Vinen angik, var der baade Overflod af

Kvantitet og Kvalitet, ligefra den simpleste «bleu» til Bordeauxvin i forseglede Flasker, og da mine nye Kammerater bemærkede min Forundring herover, forklarede de mig, hvorledes de havde fundet den og nævnte Navnene paa de fineste Snushaner i Kompagniet, og medens jeg i mit stille Sind gjorde adskillige moralske Bemærkninger over de mærkværdig svage Begreber, der syntes at herske om «meum og tuum», spiste jeg med en udmærket Appetit.

Efter Suppen fulgte en Ret Kaal, Roer og Kartofler, brunede i Fedt, og jeg saa nu, at min Landsmand Nicolet var en af de betydeligste Medlemmer i Afdelingen, thi han uddelte Kaalen, skjænkede i Glassene og havde fremfor alt et vist Frisprog; men jeg hørte ogsaa, at Grunden hertil var, at han havde en mærkværdig Gave til at se, hvor Haverne havde været gravede op for nylig, og med sin Sabel kunde han strax vise, hvor Beboerne havde skjult deres Vin og Løsøre. Han fortalte mig selv ved en senere Lejlighed et Exempel herpaa. «Vi kom ind i en Have, der hørte til en stor Villa» — sagde han —, «og i Midten af et af de store Blomsterbedde lagde jeg Mærke til, at alle Blomsterne vare visne, medens de rundt om Kanterne stode i fuld Flor. Ha, ha, tænkte jeg, her stikker noget under, Blomsterne i Midten af Beddet have været oprevne og plantede igjen. Jeg jog min Sabel ned i Jorden, og snart mærkede jeg, at den stødte imod noget haardt. Vi gravede Beddet op og fandt 300 Flasker Bourgogne, der til Spotpris vare fem Francs værd pr. Flaske. De smagte godt, men Kaptainen konfiskerede strax hundrede Flasker, saa de varede des værre ikke ret længe»; Tanken alene om denne Bourgogne bragte Nicolets Mund til at løbe i Vand, og han tilføjede med et Suk: «Jeg har ingen Bourgogne opdaget siden».

Henimod Aften forlod jeg Nicolets Afdeling og vendte tilbage til det Hus, hvor min egen Afdeling havde indlogeret sig. Jeg fandt største Delen af mine Kammerater i Færd med at ryge deres Piber, medens deres Samtale drejede sig

om de mest ligegyldige Ting; uden at blande mig i Samtalen lyttede jeg til, hvad de sagde, for at søge at lære mine Kammerater bedre at kjende, og det var mig snart indlysende, at største Delen af Franctireurerne vare Folk uden Spor af Dannelse, hvis Hovedopgave var at spise og drikke. Der var imidlertid to af mine Vaabenbrødre, hvem jeg lagde lidt nøjere Mærke til. Den ene hed Antonin og var en rask Karl paa 25 Aar, født i Strassburg, og som boede i Ny-York, da Krigen udbrød, men havde forladt Amerika for at kæmpe for sit Fødeland; den anden var Korporal Hefter, en komplet Typus paa en spansk «bravo». Han var omtrent 28 Aar gammel, høj og mager, og morede sig med at efterligne Mexikanerne i alt. Af Fødsel var han Belgier og havde i Mexiko tjent i Kejserinde Charlottes Garde, men alt, hvad han havde medbragt fra Mexiko, var en Lidenskab for Cigaretter og Kunsten at svøbe sig ind i en stor Kappe à la mexicaine. Han var for øvrigt i Grunden et skikkeligt Skrog, der aldrig tog det ilde op, naar man drillede ham med hans store Pistol, der var aldeles unyttig, da han ikke havde tilsvarende Patroner. Blandt mine andre Kammerater skal jeg nævne Boitard, der var Enehersker i Kjøkkenet, hvor han regerede lige saa despotisk som Kejseren i Rusland; dernæst Latour, en skikkelig Fyr, der rigtignok ikke havde opfundet Krudtet, men altid holdt sine Støvler og sin Riffel blanke; saa maa jeg omtale Bonnefoy, der havde været ansat i et af Ministerierne og havde paadraget sig Korporal Hefters Uvilje, fordi han var i Besiddelse af en smuk Revolver med 12 Skud, som han paa det bestemteste havde negtet at laane Korporalen, endog kun for en enkelt Dag. Endelig var der Michel, Besson og Morel, tre unge Mennesker, som jeg maaske kommer til at omtale senere.

Hovedgjenstanden for Samtalen var, som sagt, Mad og Drikke, og der udviklede sig en heftig Disput imellem Boitard og Hefter, om vi skulde have Kaalsuppe eller Rissuppe den næste Dag, samt hvorvidt Fedt eller Smør var mest

brugeligt til at brune Kaal. Boitard holdt paa Fedt, Hefter paa Smør eller Olie; om Preusserne hørte jeg derimod ikke et Ord, derimod nok om Lopez, Maximilian og Bazaine «le traitre»! Endelig var det Tid til at gaa i Seng, og min første Nat som Franctireur var ingenlunde behagelig. Matrassen var for kort, mine Gamasker trykkede Fødderne, jeg frøs som en Hund, og de andre otte Franctireurers Snorken forhindrede mig længe i at sove. Endelig slumrede jeg ind og vaagnede den næste Morgen stiv af Kulde, øm i alle Lemmer og saa stiv i Halsen, at jeg ikke kunde vende eller dreje den hverken til højre eller til venstre.

Klokken 6 om Morgenen stode vi op og tilbragte Tiden til Kl. 10 med at vaske os, børste vore Støvler, gjøre Værelset rent, drive omkring i Gaderne, ryge vore Piber eller Cigaretter eller hjelpe til med at pille Kartofler og lave Mad. Kl. 10 maatte hele Kompagniet stille til Parade, Vagterne bleve afløste og de nødvendige Ordrer givne; men allerede den første Dag saa jeg, hvor slet det stod til med Disciplinen, der saa at sige var lig Nul, i ethvert Tilfælde i mit Kompagni, og hvor usle vore Officerer vare, der da ogsaa bleve behandlede som Hunde af Kaptainen. Da vi alle vare samlede, viste det sig, at der af 62 Mand ikke var mindre end 27 fraværende. Lieutenant Valery skrev Navnene ned og lovede, at Efternølerne ikke skulde slippe «denne Gang»; men denne Trusel blev ligefrem modtaget med et Grin af mine Kammerater — saaledes gik det jo hver Morgen. Dagsordenen blev oplæst, Kaptainen truede med at lade enhver, der ej var paa sin Plads, sætte i Fængsel i Fortet, og efter at have modtaget Ordre til at møde om Aftenen Kl. 8, for at staa paa Forpost mellem Noisy og Bondy, opløste Kompagniet sig i Grupper, og for mit Vedkommende slentrede jeg bort med Nicolet og en anden gammel Bekjendt, Lacroix, hvem jeg nu for første Gang mødte her. Vi dreve om imellem de forladte Haver og Huse, hvor alt laa Hulter til Bulter i den største Forvirring, og da jeg tilfældigvis saa en

Matras, der passede mig, hjalp Nicolet og Lacroix mig med at bære den hen til mit Logis, saa at jeg dog havde et Haab om at sove nogenlunde for Fremtiden, for saa vidt Kulden, der allerede nu var meget følelig, vilde tillade det.

Saaledes tilbragte jeg de første 24 Timer som Franctireur mellem andre unge, glade, sorgløse Kammerater, hvoraf mange kun lidet drømte om, at de om faa Dage eller Uger skulde have ofret deres Liv, des værre kan jeg kun sige, uden mindste Nytte for Fædrelandet. Mennesket spaar, men Gud raader!

III. Det hvide Hus.

Vort Liv var i Almindelighed meget ensformigt, Parade om Morgenen, Gjennemrodning af Landsbyens Huse og Haver om Formiddagen for at bøde paa den temmelig tarvelige Middagsmad, vi allerede nu begyndte at maatte nøjes med, og om Aftenen paa Forposttjeneste i Nærheden af Noisy eller Romainville, hvor den eneste, som af og til fik Lejlighed til at fyre sit Gevær af, var Boitard, der som en Regel var beruset og i denne Tilstand fyrede løs paa Ven eller Fjende.

En af vore største Fornøjelser, naar vi trak paa Forpost og passerede det saakaldte «Lafon-Mocquart»-Franctireurkorps, var at raabe: «Leve Republiken» lige for Næsen af dem; thi Medlemmerne af dette Korps vare gjennemgaaende kejserligsindede, og af og til, hvad enten nu et Gevær var gaaet af af Vanvare eller ikke, det skal jeg lade være usagt, peb der en Riffelkugle om Ørerne paa os, som ikke kunde være kommen fra Tyskerne, men ubetinget kom fra den Kant, hvor Kompagniet «Lafon-Mocquart» var posteret. Nætterne vare kolde, Forposttjenesten kjedelig og ærlig talt ofte i Grunden unyttig, og naar vi hen ad Morgenstunden trak tilbage til vort Hovedkvartér, klaprede Tænderne i Munden paa os, og Arme og Ben vare saa stive, at vi næppe kunde exercere med Geværet eller flytte det ene Ben foran det andet. I

Reglen afløste Linietropperne os henad Kl. 7 om Morgenen, og naar vi saa en Time senere naaede vort Kvarter og vare blevne lidt opvarmede ved en god Tallerken varm Suppe, kastede vi os paa vort Leje for at udhvile de trætte Lemmer lidt og saaledes styrke os til den næste Nats Strabadser. Naar vi havde været paa Forpost om Natten, viste sjeldent nogen af os sig i Landsbyen før hen paa Eftermiddagen, og i Almindelighed saa man ikke Boitard før flere Timer senere hen paa Dagen, naar han havde udsovet sin Rus. Undertiden havde vi hele Dage igjennem intet at bestille, naar Forterne Romainville og Noisy paatoge sig at holde Preusserne i Aande ved at overdænge dem med Bomber og Granater, der hovedsagelig bleve rettede imod Bondy og dens Omegn for at søge at drive de fjendtlige Forposter, der havde sat sig fast i Jernbanestationen ved Bondy, tilbage.

En Aften fik vi pludselig Ordre til, at Kompagniet skulde stille Kl. 9 den næste Morgen i Stedet for til den sædvanlige Tid, og da Ordren ligeledes lød paa, at vi skulde møde med Vaaben og Tæpper, vidste vi, at der denne Gang maatte være Tale om en mere end almindelig alvorlig Expedition. Denne Efterretning fremkaldte to forskjellige Følelser hos mig. For det første glædede jeg mig over ved højlys Dag, hvor der ikke kunde være Tale om fjendtlige Baghold, at skulle gjennemstrejfe den store, smukke Slette i Nærheden af Bondy; men saa kom Tanken om, at jeg nu for første Gang skulde møde min Fjende Ansigt til Ansigt og søge at dræbe ham, og denne Tanke frembragte en underlig, uhyggelig Følelse. Jeg har ofte senere hørt baade andre Franctireurer og selve Pariser-Nationalgardister paastaa, at de aldeles ikke havde følt Hjertet banke mere end almindeligt den første Gang, de stode lige over for Fjenden og hørte hans Kugler pibe om Ørerne; men disse Folk anser jeg kun som Løgnhalse og

Pralere, og alle mine Kammerater, hvis Ærlighed jeg havde Grund til ikke at betvivle, have som én vedgaaet, at de have havt den samme beklemte Følelse som jeg, og desuden har jeg læst denne Følelse altfor ofte og altfor tydelig skreven i mine Kammeraters Ansigt, naar Fægtningen blev mere end almindelig varm, til at tvivle derom. Det er umuligt saaledes at se Døden i Øjnene for første Gang uden at blive noget bevæget; men denne Følelse varer uden Tvivl ikke længe og afløses snart enten af Vrede hos de hidsige Karakterer eller af en beregnet Koldblodighed hos de mere bestemte og rolige Gemytter.

Jeg tog nu alle mine Forholdsregler, rensede og pudsede mit Gevær og eftersaa mine Klæder. Hvor latterligt det end kan lyde, var det dog mine Gamasker, der voldte mig mest Bryderi; thi de Gamasker, som man havde leveret os, vare usselt lavede. Staalspænderne vare kun syede paa med tynd Traad og maatte hvert Øjeblik syes fast igjen, og dog spiller Gamasken en ikke uvæsentlig Rolle paa en March; thi dersom pludselig en af Stropperne springer, eller et Par af Staalspænderne løsnes og falde af, er man i høj Grad besværet, og enten Spørgsmaalet er om at avancere eller retirere, taber man altid Tid ved at søge at faa Gamasken af. Desuden vare vore Sko som en Regel saa store, at de kun sad fast paa Fødderne ved Hjælp af Stropperne i Gamaskerne, og sprang disse, klaprede Skoene om Hælene, og det var næsten en Umulighed at marchere; jeg véd, at i det mindste en af mine Kammeraters Død alene kunde tilskrives, at hans Stropper gik itu, og at han faldt ned i en Grøft, hvor han blev skudt.

Præcis Kl. 9 lød Appellen, og inklusive Skildvagterne, der plejede at holde Vagt ved de Huse, hvori Officererne boede, men denne Gang skulde med paa Expeditionen, stillede vi henved fyrretyve Mand. Kun de Franctireurer, der den Dag skulde gjøre Kjøkken-Tjeneste, bleve tilbage og havde Ordre til at have Maden færdig til Kl. 4 om Eftermiddagen,

til hvilken Tid Kaptajnen mente, at vi kunde være tilbage. Det gik nu lystig fremad uden Orden eller egentlig Kommando, snart paa Landevejen, snart gjennem Markerne, hvor vi i forbigaaende opsamlede de Kartofler, Gulerødder og Roer, vi fandt, og lagde dem i Hobe for at tage dem med os, naar vi kom tilbage. Vi gik igjennem Noisy, der lige som alle de andre Landsbyer i Nærheden af Paris frembød et hjerteskjærende Skue med sine halvødelagte Huse, forladte Gader og nedtrampede Haver. Af og til saa vi nogle Katte, der ikke havde forladt Huset med deres Herrer; nogle af disse Katte vare allerede blevne halvvilde og flygtede, naar de saa os; andre kom os i Møde og mjavede af Glæde over igjen at se et menneskeligt Væsen; men, skjønt de i Reglen kun vare Skind og Ben, fik de i de fleste Tilfælde snart Halsen drejet om paa sig og opstode næste Dag som Kaniner af Suppegryden. Nogle enkelte Hunde kom ogsaa løbende ud fra Paris til deres gamle Hjem, og disse bleve stedse behandlede med Venlighed af Franctireurerne. I vort Kompagni havde vi saaledes to Hunde; den ene, en lille Buldog, havde sluttet sig til min Kammerat Dache og fulgte ham overalt, den anden, en Jagthund, holdt sig mest til Kjøkkenet, og skjønt den ikke saa sjeldent stjal et Stykke Kjød, blev der dog set igjennem Fingre med disse Tyverier.

Da vi vare naaede til Jernbanebroen ikke langt fra Landsbyen Bondy, blev der kommanderet: «Holdt», og Kaptajnen inddelte os i tre Afdelinger. Den ene under hans egen Befaling skulde gaa helt igjennem Bondy og, dersom den ikke mødte Modstand hos Fjenden, avancere til Kanalen Ourcq. Den anden under Lieutenant Valery skulde gjøre en Drejning til Venstre for i Nødstilfælde at kunne assistere den første Afdeling, medens den tredje Afdeling skulde gaa til højre udenom Landsbyen og støde sammen med de andre to Afdelinger ved Kanalen; denne sidste Afdeling stod under Fanebæreren, Lieutenant Charles's Kommando. Denne Plan var uden Tvivl meget simpel, men i Betragtning af, at vi kun

vare fyrretyve, var den ubetinget farlig; thi dersom Byen var besat af nogle Hundrede Preussere, løb vi den store Risiko at blive afskaarne, thi det var let for Fjenden at skjule sig i Husene eller Sidegaderne og saa pludselig overfalde os med Overmagt; men herpaa tænkte Kaptajnen aldeles ikke. Han havde aldrig været Soldat, og vor Herre véd, hvorledes han var bleven udnævnt til vor Kaptajn; hans Idé var kun at marchere fremad iblinde uden at tænke paa Følgerne; hans eneste Dyd var, at han var modig og mente, at Modet var Hovedsagen i en Guerilla. Alle Afdelingerne havde Ordre til at trække sig tilbage, saa snart de fik Øje paa Fjenden; thi Hensigten med vor Expedition var kun at forvisse os om, hvor vidt Bondy, der i flere Dage var bleven beskudt af Forterne Noisy og Romainville, endnu var besat af Preussere eller ikke. Med den yderste Forsigtighed nærmede vi os nu til Bondy og gik igjennem de forladte Gader, der vare fulde af Granatstumper, medens hist og her et Hus stod i lys Lue; uden at møde andre levende Væsner end nogle Katte, kom vi til Mødestedet ved Kanalen, hvortil Lieutenant Valery med sin Afdeling var kommen kort i Forvejen.

Pludselig høre vi et Skud, strax efterfulgt af et andet i et Par Hundrede Alens Afstand, og alle som én sprang vi ud paa Landevejen, hvor vi saa Lieutenant Charles med sin Afdeling trække sig tilbage henimod os, som om han var forfulgt af Fjenden. Dette var imidlertid ikke Tilfældet; men Sagen var, at to af hans Mænd havde opdaget en preussisk Forpost maaske halvandet Hundrede Skridt borte. Skildvagten stod op imod et Træ og røg sin Pibe uden at ane Uraad, men ramt af begge Kuglerne styrtede han med et tungt Fald til Jorden.

Hensigten med vor Expedition var nu egentlig opnaaet; thi vi vidste, at Bondy var forladt af Fjenden, hvis Forposter vi opdagede i et Hus, som laa omtrent et Par Hundrede Alen til højre ved Siden af Landevejen, der fører til Metz, og som vi kaldte det «hvide Hus»; havde vor Kaptajn nu baaret sig

fornuftig ad, havde han nøjedes hermed, men han havde nu faaet i Hovedet at gaa videre frem og gik med den Halvdel af Kompagniet, hvortil jeg hørte, langs med Vejgrøften henimod det «hvide Hus», medens den anden Halvdel af Kompagniet, ført af Lieutenant Charles, gik over Kanalen, spredte sig i Tirailleurkjæde og søgte at naa hen til en Bro, der laa til Høire for det Hus, hvori Preusserne havde sat sig fast.

Mine Kammerater og jeg snege os saa forsigtig, som vi kunde, henimod det «hvide Hus», og efter et Par Minuters Forløb stod jeg ved Liget af den preussiske Skildvagt, da der pludselig lød flere Geværskud, og Kuglerne peb over vore Hoveder. Hurtig søgte vi Dækning bag nogle Træer og lavede os til at besvare Fjendens Ild.

«For Satan, hvorfor fyre I ikke», brølede Kaptajnen — «hvad vente I paa»? Og nu begyndte en levende Ild fra alle Sider. Et Par Alen borte fra mig stod en Kammerat og fyrede uden at sigte, som om han var besat. «Hvad Pokker skyder Du efter»? spurgte jeg ham. Han syntes et Øjeblik at blive forundret over mit Spørgsmaal, men svarede strax — «Efter Huset naturligvis!» — «Men Du sigter jo ikke engang paa Vinduerne eller ned i Løbegraven foran Huset, hvor der ligger flere Preussere skjulte!» — «Naa, saa der er Preussere foran Huset, det vidste jeg ikke. Jeg ser kun Røgen og Huset og fyrer løs, og det skulde da være som Pokker, om jeg ikke engang træffer en af de Karle!» — Jeg gjengiver dette Svar, fordi det er saa karakteristisk og betegnende for Franctireurerne. Det var i deres Øjne Hovedsagen at affyre saa mange Patroner som mulig, og den, der havde fyret 25 Skud, ansaa sig for en langt bedre Patriot end den, der kun havde brugt fem eller ti Patroner.

Denne Helvedes Ild havde vel varet et godt Kvarter, da jeg pludselig ser vore Kammerater paa den anden Side af Kanalen i vild Flugt styrte sig henimod Kanalen, og paa samme Tid opdagede jeg et Kompagni fjendtlige Jægere, som i Tirailleurkjæde langsomt, men sikkert avancerede henimod

os, drivende Franctireurerne foran sig, og paa samme Tid faldt en Hagel preussiske Kugler ned imellem os, dog uden at nogen endnu blev saaret. De fleste af vore Kammerater vare alt komne gjennem Vandet og Mudret i Kanalen og styrtede henimod os i den vildeste Forvirring.

«Skynd Eder i Satans Navn!», raabte Kaptajnen, «gaa ud af Skudlinien, vi kunne jo ikke komme til at skyde paa Preusserne for Eder».

De preussiske Tirailleurer nærmede sig bestandig mere og mere, og vi havde allerede begyndt fægtende at trække os nogle Skridt tilbage, da en af Franctireurerne udraaber: «Holdt, vi ere her ikke allesammen! Hvor er Lieutenant Charles, hvor ere Bornand og Lepierre?» — «Her er jeg», svarer Bornand, idet han tørrede Sveden af sin Pande; «det havde nær knebet forbandet for mig, og Lepierre er her ogsaa, men det er den stakkels Firmin, som vi savne; han fik en Kugle i Hovedet, lige som han vilde springe ned i Kanalen». — «Se!» udraabte en anden Franctireur, «der er Lieutenanten!»

Jeg vendte mig om, og paa den anden Side af Kanalen saa jeg en Mand, hvem jeg paa hans sorte Skjæg og Medaillerne paa Brystet gjenkjendte som Lieutenant Charles. Han havde rullet Fanen rundt om Brystet, støttede sig til sit Gevær, og det var tydeligt nok, at han var saaret. Vi udstødte alle et Smertensskrig; thi Preusserne, der dog nu avancerede noget mere forsigtig, vare kun fyrretyve Skridt fra ham, og det var umuligt at redde ham. Han gjorde nogle Skridt fremad; men pludselig saa vi ham vakle, han slog Armene i Vejret og faldt baglænds over paa Ryggen. Vi fyrede nu løs paa Preusserne, der hurtig kastede sig paa Jorden, og trak os derpaa langsomt tilbage til Bondy, hvor vi vare i Sikkerhed bag Husene, og hvorhen Fjenden vogtede sig for at følge os.

Det forekom os alle uforklarligt, at vi, udsatte for en saa voldsom Ild, kun havde mistet tre af vore Kammerater,

men vi sørgede inderlig over vor tapre Lieutenants Død og ærgrede os over, at vi ej engang havde kunnet medbringe hans Lig. Sørgmodige og utilfredse kom vi tilbage til Borny. Vi følte alle, at vor Kaptajn havde bragt os i en latterlig Stilling og uden Nytte ofret tre Liv; thi hvad i Alverden kunde det nytte at staa og skyde paa et Hus, hvori Fjenden havde barrikaderet sig, naar vi dog ej vare mandstærke nok til at drive ham ud eller storme Huset, der jo kunde være skudt sønder og sammen med et Par Bomber fra et af Forterne.

Vor Kaptajn var forresten ikke den eneste, der begik den Dumhed at angribe det «hvide Hus». Andre Franctireurer, Mobilgardister og til sidst endog den 72de Bataillon Nationalgardister forsøgte uden Held at drive Preusserne ud. Det var den Gang den almindelige Mening, at Trochu og Admiral Saisset lode Huset staa for fra Tid til anden at kunne angribe det med unge Tropper, der saaledes lidt efter lidt skulde vænnes til at komme i Ilden, og dette er den eneste Grund, som jeg kan tænke mig, hvorfor man saaledes af og til gav en Gjentagelse af denne skandaløse Tragikomedie.

Omtrent Kl. 3 om Eftermiddagen kom vi tilbage til vort Kvartér; Humøret var allede vendt tilbage, vi medbragte et halvt Dusin «Kaniner» og en Masse Grøntsager, som vi havde samlet under Vejs, og efter Maden slap de af vore Kammerater, der havde mistet deres Hovedbedækning i Mudret ved Flugten over Kanalen «Ourcq», ikke for nogle godmodige Spydigheder.

(Forts.).

L. F.

Martsrevolutionen i Posen 1848.*)

I.

I Martsmaaned 1848 fik jeg min Udnævnelse som Brigade-Kommandør i Posen, hvor jeg indtraf den 18de samme Maaned. Alt var endnu tilsyneladende roligt, de stormfulde Tildragelser i Berlin vare kun højst ufuldstændig blevne meddelte gjennem Aviserne og havde ikke gjort et synderlig stærkt Indtryk paa den tyske Del af Byens Befolkning. Jeg fandt en venskabelig Modtagelse hos mine Foresatte og var netop i Færd med at stifte nærmere Bekjendtskab med de Regimenter, som for Fremtiden skulde staa under min Kommando, og med at ordne mit Husvæsen, da jeg om Morgenen den 20de Marts fik den overraskende Melding, at en Revolution var paa Nippet til at udbryde, at jeg skulde besætte Garvergaden og fremfor alt sikre Vagten. Skjønt jeg skyndte mig alt, hvad jeg kunde, var en Del af mine Tropper allerede afmarcheret, og jeg naaede dem først ved Basaren; udenfor

*) Efter Infanteri-General, Dr. H. v. Brandts Memoirer, se «Deutsche Rundschau. Juni 1875. — Forfatteren ser naturligvis alle Begivenheder med tyske Briller, og for ham er den polske Folkerejsning mod den preussiske Undertrykkelse kun en skamløs Utaknemlighed mod tyske Sæder, Kultur og Dannelse. Imidlertid indeholde hans Meddelelser dog ret interessante Enkeltheder og vise, hvorledes ogsaa ved denne Lejlighed den polske Nations Hovedfejl — politisk Uenighed og Partistridigheder — strax gjorde sig gjældende.

samme stod der en tyve, tredive Mennesker, der med Uro saa Tropperne marchere forbi. Jeg naaede snart den Post, man havde anvist mig, og indrettede mig her paa fuldkommen militær Vis; men der forløb mere end en Time, før jeg fik nogen som helst anden Melding, eller der skete noget Opløb. Derpaa erfarede vi, at man i Overpræsidentens og andre høje Embedsmænds Nærværelse havde omdelt røde og hvide Kokarder og fæstet dem paa Hattene; nu kom der ogsaa en Mand forbi med en rød og hvid Sløjfe paa Huen; han sagde, at han bar disse Farver som et Tegn paa Forsoning, hvorfor ogsaa baade Tyskere og Polakker i Flæng havde anlagt dem. Sagen forholdt sig imidlertid helt anderledes; samtidig med Bevægelserne i Berlin havde nemlig de polske Patrioter ogsaa holdt deres Forsamlinger; de havde igjen knyttet de Sammensværgelsens Traade, som vare bristede ved Oprøret 1846*), og da Begivenhederne i Berlin den 18de og 19de Marts**) bleve bekjendte, var man ogsaa færdig med Forberedelserne til en ny Rejsning. Politiske Flyveskrifter og Artikler, der vare skrevne i den mest oprørske Aand, men med stort Talent, havde, om jeg saa tør udtrykke mig, opskræmmet Folket og gjort det uroligt; i Vers, som sloge fortræffelig an, havde man opfordret Masserne til at rejse sig mod «deres» Undertrykkere. Selv paa Militæret havde man søgt at indvirke; det skulde ikke lade sig føre til Kamp, men hellere forlade Fanerne og forene sig med sine Brodre. Der behøvedes kun et Tegn, og Revolutionen kunde efter Polakkernes Mening tage sin Begyndelse. Den 20de styrtede

---

*) En almindelig polsk Rejsning skulde være brudt løs den 21de Februar 1846; men Sammensværgelsen var bleven forraadt, og da de polske Herrer den 14de samme Maaned kom sammen i Posen for at træffe de endelige Aftaler, bleve de arresterede; kun i Krakau og en Del af Galizien kom Oprøret til Udbrud, men blev lettelig undertrykt af russiske og østerrigske Tropper; ved denne Lejlighed blev Republikken Krakau, som var oprettet ved Wienerkongressen, indlemmet i Østerrige.

**) Om Martsdagene i Berlin se Hist. Archiv for 1870 I, p. 300 og flg.

pludselig en Mængde Mennesker ud af Basaren under Raabet: «Leve Polen!»; de uddelte Penge og røde og hvide Kokarder og fordelte sig snart til flere Sider. Dette politiske Intermezzo indtraf imidlertid samtidig med, at en Deling Husarer ankom til Torvet, og disse vilde uden videre have jaget Flokken fra hinanden, hvis ikke Overpræsidenten havde opfordret Anføreren for Delingen, en Lieutenant v. Wedel af 7de Husarregiment, til at afholde sig fra en hvilken som helst Indskriden. Overpræsidenten paatog sig saaledes det tunge Ansvar for denne første Akt i Bevægelsen, der var et fuldkomment Frafald og kun tilsyneladende havde sit Udspring af flere Tilfældigheder, men i Virkelighed dannede et sammenhængende Hele af flere lidt efter lidt forberedte Handlinger. Skaren blev snart formeret med Grupper af Mennesker; nogle deltoge af Lyst til Uorden, andre for at drage Fordel af Bevægelsen, men alle vare forblindede af politisk Lidenskabelighed.

Saaledes var den første Akt i Rejsningen sanktioneret, de hvide og røde Kokarder pyntede snart alle Huer, og polske Damer kastede dem ud af Vinduerne til forbigaaende Soldater, hvorved der forefaldt adskillige komiske Scener; en Underofficer, som førte en Patrouille af fire Ryttere, blev saaledes anraabt af en polsk Grevinde, som kastede en Haandfuld Kokarder ud af Vinduet til ham; Underofficeren opfangede flere af dem i sin Kalpak, takkede høflig og befæstede en af dem paa sin Hestes Halerem.

Saaledes stode Sagerne til Kl. 12; i det hele Kvartér, hvis Bevogtning var overdraget mig, var der ikke Spor til noget Opløb, og mine Patrouiller bragte mig de mest tilfredsstillende Meldinger; dog hørte jeg af tyske Borgere, at en Mængde Mennesker med kokardesmykkede Hatte drog ud af Portene; lidt efter Kl. 12 fik jeg da ogsaa Øje paa en Flok Mennesker, som med en hvid og rød Fane i Spidsen kom marcherende fra Torvet ned ad Bredgade. Jeg spærrede strax Warthabroen og opstillede mine Tropper saaledes, at

jeg pludselig kunde angribe Kolonnen under dens Fremrykken. Ledsaget af min Adjutant red jeg derpaa Skaren i Møde, forhørte mig om, hvem der var dens Anfører, spurgte, hvad det hele skulde betyde, og erklærede samtidig, at Flokken under ingen Betingelse maatte passere Broen, da jeg havde Befaling til at hindre alle Slags Demonstrationer.

Folkene havde ingen egentlig Fører, men Fanebæreren, som var dygtig drukken, tog Ordet. «Vi ville over til vore Brødre paa Domkirkepladsen», sagde han hikkende og udbragte derpaa det ene Leve for Kongen efter det andet, og Mængden, hvor i blandt der nok ikke var mange ædru, stemte lystig med heri; til sidst omringede de mig, trykkede mine Hænder og kyssede mine Knæ under stadige Forsikringer om deres Troskab mod Kongen. For at gjøre en Ende paa disse Venskabstegn, for hvilke jeg maaske lidt ubetimelig havde udsat mig, men som dog i det hele gjorde et godt Indtryk, foreslog jeg Folkene, at jeg vilde lade dem enkeltvis med ti Skridts Mellemrum passere over Broen under den Betingelse, at jeg ogsaa vilde lade dem komme tilbage igjen. Tilbudet blev modtaget, men den hele Historie blev de fleste for langvarig; thi da Defileringen begyndte, drog kun hundrede Stykker over Broen, og ved Tilbagemarchen var Fanebærerens Eskorte sunken ned til tyve, tredive Mand, men han blev imidlertid ufortrødent ved at lægge sin Begejstring for Kongen for Dagen. Det fremgaar alt heraf, at den hele Historie med Folkebegejstringen kun var lutter Opdigtelse. Lige til dette Tidspunkt havde jeg ikke faaet den ringeste Efterretning fra den øvre Stad; men af Patrouillerne fik jeg Melding om, at Revolutionen der var i fuld Gang. Omtrent Kl. 12 lød der et tredobbelt Hurra fra Vilhelmspladsen og Torvet. Postføreren for den nylig ankomne Ilpostvogn skulde have medbragt den Efterretning, at der havde fundet en flere Dages Kamp Sted i Berlin, Soldaterne havde vundet fuldkommen Overhaand, og Kongen havde derpaa udstedt en almindelig Amnesti. Ingen havde nogen sikker Kjendskab til

Sagernes Sammenhæng, men Polakkerne, der allerede den foregaaende Nat havde faaet en Meddelelse om Forholdene i Berlin, dømte ganske anderledes om Sagernes Stilling end Tyskerne, der derhos indbyrdes vare fuldstændig uenige i deres Domme, Antagelser og Formodninger.

Omtrent Kl. 2 blev der oplæst en Plakat, hvorved jeg fik det rette Syn paa, hvorledes Sagerne egentlig stode; jeg lod strax Plakaten rive ned og lod Manden under Bevogtning føre til Generallieutenant Steinäcker. I Følge Plakaten var der med Overpræsidentens Samtykke nedsat en Komite, der først og fornemligst skulde protestere mod Storhertugdømmet Posens Indlemmelse i det tyske Forbund og forlange en selvstændig Stilling for samme. Den Komite, der havde underskrevet Plakaten, bestod af Klejnsmeden Andrzejewski, Forfatteren Berwinski, Rektoren ved det gejstlige Seminarium Janiszewski, Provincial-Landskabsdirektør v. Jarochowski, Sagfører Krauthofer, Grev Mielzynski, Historieskriveren Moraczewski, Godsejeren Potworowski, Bogtrykkeren Stefanski og Fogeden Palacz; senere blev Komiteen forøget med Præsterne Fromholz og Pruzinewski og de Herrer Niemojewski, Stomczewski, Eszmann og Chostowski. Hvis hele denne Forsamling vilde være oprigtig, maatte den gjøre den Tilstaaelse, at den i det mindste ikke paa sig kunde anvende den gamle Galbas Ord: «Hvis Republikken kunde oprettes paa ny, fortjente vi, at den tog sin Begyndelse med os». Den vidste fra første Færd ikke ret, hvad den vilde, og indesluttede ingenlunde i sin Midte Mænd, som havde Dygtighed nok til at berolige, besværge eller bekæmpe de Fjendtligheder, hvorpaa den maatte være forberedt. Den havde ikke engang noget Begreb om den beklagelsesværdige Ubetænksomhed, den gjorde sig skyldig i, da den sagde sig los fra Intelligensens fredelige Erobringer og søgte at naa sit Maal ved Magt og Vold.

Allerede Komiteens Sammensætning antydede, at den ikke havde Forstand paa den Opgave, den havde foresat sig.

Adelen havde Betydning ved sine Rigdomme, og kun faa af dens Medlemmer havde Lyst til at give Slip paa dem; den var udsat for at miste sine Besiddelser og Ejendomme, naar det lykkedes at omstyrte den bestaaende Tingenes Orden, og hjalp dog ivrig med til at fremmane Faren; den var saaledes i en Stilling, som var fuldkommen falsk og fuld af Modsigelse, naar den fraterniserede med Oprørspartiet, som højrøstet proklamerede sine kommunistiske Grundsætninger. Adelen var saaledes paa en og samme Tid oprørerisk og konservativ og vilde løse den uløselige Opgave at standse Revolutionen, der betraadte dens Dørtærskel, i det Øjeblik den vilde true dens nærmeste og dyrebareste Goder; Adelens patriotiske og Samfunds-Interesser stode saaledes i fuld Modstrid indbyrdes. Præsterne, som beredvillig rakte Revolutionen Haanden, maatte ligeledes være bange for, at den fuldstændig skulde lykkes; thi Oprørspartiet havde ogsaa for dem en ny Lære i Baghaanden; den polske Revolutions Messias, Mieroslawski, var fuldstændig smittet af den tyske Vantro, som lydelig proklamerede den katholske Kirkes Afskaffelse og vilde sætte dens Overhoved paa Pension med Karakter som Jesus Kristus; paa Kroer og Værtshuse drak Mieroslawski vexelvis paa Polens, Jomfru Marias og sine Elskerinders Vel. Det demokratiske Parti vilde saaledes kun benytte sig af Gejstligheden som et Værktøj, og dennes Opgave maatte det omvendt være at holde Folkets Masse fjernt fra dem, der vilde forlede den; som Erkebiskoppen udtaler det i sit Hyrdebrev af 1852, arbejdede det demokratiske Parti paa Kirkens fuldstændige Ødelæggelse — og dog støttede Gejstligheden Revolutionen.

Hvad endelig den næringsdrivende Stand — Bourgeoisiet, om man saa vil — angaar, havde den ingenlunde sin Rod i Folket, men fulgte blot den Fane, Adelen og Præsterne hævede i Vejret. De enkelte Medlemmer, som havde opkastet sig til Førere, havde hverken Evner dertil og nøde ikke heller Tillid hos deres Medborgere, hvis politiske Lidenskaber allerede vare

sløvede eller vel endog uddøde; men om alle Medlemmer gjælder det, at de havde forglemt, at paa den Vej, de nu vandrede, maatte de kun sætte Lid til én Ting, deres Heltemod; i Stedet herfor søgte nogle at overbyde sig selv og andre i lange, frugtesløse Tirader, andre udviklede det mislige i deres Stilling, der forekom dem alle mork og frygtelig. Uden at fejle tro vi at kunne paastaa, at de alle snarere gik til Værket med Lidenskab end af Hengivenhed for deres Sag. Uerfarenhed, Ubestemthed, Mistillid og Mangel paa Daadskraft fuldendte Ødelæggelsen af det Værk, de havde begyndt under falske Forudsætninger. De havde troet, at der kun udfordredes et Opraab for at stampe Batailloner frem af Jorden; men de havde overset, at Landmandens i materiel Henseende gunstige Stilling vilde gjøre alle deres Anstrængelser til intet.

Posen var i en ophidset Tilstand, der lod befrygte alle Slags Uordener; disse kom dog egentlig kun til Udbrud i de smaa Stæder, navnlig i dem, hvor der tidligere havde fundet Valg Sted til Deputerede, eller hvor Insurrektionen havde givet Stødet til en større Sammenstimling af Mennesker, eller endelig paa Steder, som ejedes af vitterlige Preusserfjender eller i øvrigt vare ilde sindede; saadanne Steder kunde man vel falde paa at borttage de offentlige Kasser, nedrive Ørnene og haane Embedsmændene. Overalt fremstod imidlertid Komiteer, der, om de end ikke rivaliserede med hverandre, i hvert Fald ikke tænkte paa at forene sig til fælles Anstrængelser; de fleste Medlemmer vare opfyldte af Liberalismens mest yderliggaaende Lærdomme, som de ikke forstode, vare grebne af vildledte og forvirrede Ideer og samtidig opfyldte af Mistillid til Komiteen i Posen og til hverandre; overalt gjorde lige fra første Færd Usikkerhed og Uklarhed sig gjældende, medens kun faa Deltagere vare ledede af sand, ædel Tænkemaade; nogle betragtede sig som Ordenens Forsvarere, andre som Grundlæggere af en ny Æra, men alle hvirvledes

de rundt i en Malstrøm, som om kortere eller længere Tid maatte opsluge dem.

Skjønt det er aldeles utvivlsomt, at den polske Adel helt og holdent hengav sig til Bevægelsen, kan man dog ikke sige, at denne talte sine ivrigste Forfægtere blandt de Mænd, som indtoge en fremragende Stilling ved deres Formue eller sociale Stilling; thi disse Herrer vare indsigtsfulde nok til at fatte, at det fremtidig, efter at de saa længe havde rakt Demokratiet Haanden, vilde være aldeles ude med deres Magt og Indflydelse; de holdt sig derfor for største Parten rolig paa deres Godser, lurede paa en gunstig Vending i Sagerne og understøttede, naar det kom højt, kun Bevægelsen med Penge uden noget Steds selv at træde handlende frem eller virksomt at støtte den. Kun Erkebiskoppen af Posen og Gnesen holdt fast ved sin mod Regeringen noget fjendtligsindede Handlemaade, for saa vidt han negtede Overpræsidenten og den kommanderende General at rette nogle beroligende Ord til Provinsen; han vovede sig endog ind paa Politiken, idet han nemlig ved et Hyrdebrev af 21de April temmelig utilsløret formanede Gejstligheden til at afholde deres Sognebørn fra at udtale deres Ønsker om en Indlemmelse i Tyskland; det var dernæst lige saa lidt taktfuldt, som det var overensstemmende med Sandheden, naar han under den 22de April tilskrev Kultusministeriet i Anledning af dettes Ønske om i Kirkens og Fredens Navn at formane til Enighed mellem Tyskere og Polakkere, at Urolighederne bleve hidførte af Tyskerne og Militæret; han kunde derfor kun formane Folket til Taalmodighed og til med kristelig Hengivenhed at bære den tilføjede Forhaanelse og de forskjellige Voldshandlinger; Folket taalte meget og havde et Lams Taalmodighed. Uanset alt dette holdt Erkebiskoppen dog Maade i sine politiske Udskejelser, og naar Komiteen gik videre, end han troede, at den burde gaa, det vil sige ud over Indrømmelserne af 18de Maj 1815, skete det mod hans Vilje, og han blev uenig med dens Medlemmer. Han havde imidlertid

en rigtig Følelse af, at hans Magt ikke var stærk nok til at afholde Gejstligheden fra at deltage i den politiske Bevægelse, og undlod derfor at forbyde, hvad dog rimeligvis laa udenfor hans Magt at hindre, skjønt han sikkert ikke dulgte for sig selv, at den Revolution, som forberedtes, ikke blot var en national, men lige saa fuldt en social Rørelse og følgelig truede med at blive farlig for selve Kirken; han var vunden for Sagen, men ikke overbevist, og uden at lade sig blænde holdt han fast ved den.

Som Overpræsident under Oprørstiden fungerede Hr. v. Beurmann, hvem Kongen under sin sidste Rejse i Provinsen havde udnævnt paa nogle Magnaters Ønske. Hr. v. Beurmann var utvivlsomt en Hædersmand, visselig ogsaa en dygtig Fagmand, og mere end Embedsmænd pleje at være det, det vil sige baade i videnskabelig og literær Henseende, var han egnet til at beklæde en saa høj Stilling; men han var ængstelig af Beskedenhed og langsom af Mangel paa Bestemthed; han var ubekjendt med revolutionære Rumlerier og Gavtyvekunsterne ved samme, uerfaren med de slette Midler, som komme til Anvendelse i saa Henseende; hvorledes skulde han altsaa kunne have et klart Syn paa Sagerne og faa Øje paa det Net, hvori man indviklede ham. Lige over for den bevæbnede Revolution, mod hvilken man intet kan udrette med Ædelmodighed, manglede han det skarpe Blik og den ubønhørlige kolde Bestemthed, som udfordres til at beherske Faren, medens dog alt kun kom an paa at skille Folket fra dem, som vilde føre det ind paa falske Baner, og medens man maatte sige sig selv, at en Bevægelse, der truede Adelen og Gejstligheden med Tilintetgjørelse og kun blev baaren frem af Proletariatet, kun kunde have et Øjebliks Bestaaen i Polen.

Generallieutenant v. Colomb havde Overkommandoen i Posen; han var personlig tapper, en Hestetæmmer som en Bellerophon, havde gode Antecedenser fra Felttogene i Aarene 1806 og 13-14, men lagde ved denne Lejlighed kun ringe Energi for Dagen. Hvis han strax havde taget Initia-

tivet, havde erklæret Provinsen i Belejringstilstand, havde jaget Komiteen fra hinanden, ladet Beboerne alvorlig vide, at han ved den mindste Uorden vilde forvandle Byen til en Grushob, og hvis han endelig havde sat de Herrer Stefanski, Krauthofer, Jarochowski og Konsorter i Kastellet, havde ingen givet et Kny fra sig i hele Polen. Nu havde de øverste Avtoriteters tøvende Holdning en skadelig Indflydelse paa alle Punkter; ingen vilde nu som første Mand lægge Haanden paa Værket, give Tegnet til en værdig Modstand og saaledes redde Tronen. Frygten for den dobbelte Fare at mishage Kongen og træde op imod Revolutionen, afspejlede sig i alles Adfærd; man vilde ikke lægge sig ud med Nutiden og ikke blotte sig over for Fremtiden; enhver gjorde kun saa meget, at han til Nød kunde berolige sin Samvittighed; det løsslupne Demokrati havde terroriseret alle. Saaledes blev ogsaa General v. Colomb staaende ved de blotte Ønsker, hvor han skulde have lagt Vilje for Dagen, han afmaalte sine Skridt efter Hr. v. Beurmanns og gav saaledes ogsaa paa sin Side Bevægelsen fuldkommen Tid til at voxe.

Generallieutenant v. Steinäcker var samtidig Kommandant i Staden og Divisions-Kommandør; han var en gammel Hugaf, men en sygelig Mand; han havde stedse et klart Blik paa Bevægelsen, men greb fra Begyndelsen af fejl i Midlerne til at beherske den; han var bedøvet af Efterretningen fra Berlin og overrasket ved det, der foregik for hans Øjne, og saaledes tilsløredes hans ellers saa klare Blik; han tog Skallen for Kjærnen, — dæmpede Oprøret paa Gaden, men lod det ulme videre i Raadhuset, i Basaren og paa Landet. Desuden lod han sig af den kommanderende General og Overpræsidenten forlede til at temporisere, og saaledes organiseredes Revolutionen lige for hans Øine, medens han paa en vis Maade hele Tiden stod paa Springet til at knuse den og derved anstrængte og saaledes svækkede de disponible Kræfter over Evne. Instruktionen af Oktober 1816 gav Generallieutenant v. Steinäcker fuldstændig Frihed til at indtage en

selvstændig Stilling, men hans fejlagtige Begreber om ubetinget Subordination hildede ham i en Kreds, han ikke mere kunde komme ud af.

Politidirektør v. Motz indtog en mere underordnet Plads blandt Embedsmændene; han var Byens største Lækkermund og var saaledes kommen i Berøring med mange Folk af den fornemmere Klasse og havde herved erhvervet sig et stort Personalkjendskab; hans nærmeste Medhjælper, Politiassessor Heyer, var derhos fuldstændig paa det rene med alt, hvad der angik de politiske Forhold. Motz manglede imidlertid et vist for den højere Politimand meget nødvendigt Instinkt, han savnede Evner til klart at overskue Forholdene, men fremfor alt til at kunne tage en Beslutning; derfor indtraf Revolutionen ogsaa, før han endnu havde en Anelse om dens Existens; paa Grund af sit Hang til Vellevnet holdt han af Ro, holdt maaske ogsaa fast ved den, fordi han ikke ret bedømte Forholdene og afviste mange Formaninger og Vink, som i Tidens Løb gaves ham, med en vis Art spottende Letfærdighed, der hos Folk, som kjendte mindre til ham, let kunde fremkalde en høj Mening om hans Mod og hans Kløgt.

Til denne Kreds af Mænd var Provinsens politiske Skæbne overladt.

Medens Byens revolutionære Komite havde givet Bevægelsen en lovlig Form, medens Lederne anstrængte sig for at udbrede Oprørsaanden videre, og medens den foregivne lovlige Bestræbelse ude i Provinsen næsten lige for Næsen af Øvrighederne forvandlede sig til en aabenbar Opstand, der havde til Hensigt at styrte det preussiske Herredømme, vare Torvene i Byen Posen opfyldte med Tropper af enhver Art. Der laa paa den Tid 4 Batailloner, en Deling Artilleri og 2 Eskadroner i Garnison i Byen, følgelig var der mere end Tropper nok til at kue enhver Bevægelse; man kunde derhos endog hurtig forstærke Garnisonen med et Par Eskadroner og nogle friske Batailloner, men vilde rigtignok derved

have blottet Provinsen for Tropper, indtil Landeværnet blev indkaldt.

Den 20de om Aftenen vendte jeg med den indtrædende Skumring tilbage fra en Patrouillering i det Bykvartér, som ligger paa den højre Warthabred, da jeg mødte den kommanderende General v. Colomb, der, som han sagde, vilde til Erkebiskoppen for at bevæge denne til at udstede nogle beroligende Ord til Mængden; da jeg saa, at han var ganske alene, tilbød jeg at eskortere ham med nogle Husarer, et Tilbud, som Generalen tog imod. Efter en halv Times Ophold hos Erkebiskoppen kom han tilbage og sagde i en stødt, ironisk Tone: «Man skulde egentlig bede de Herrer om Forladelse, fordi man ikke tillader dem at gjøre Revolution; Erkebiskoppen negter bestemt at skride ind paa nogen som helst Maade. Der er næppe anden Udvej tilbage end at træde op med Kraft».

«Det er rigtignok noget sent», svarede jeg, «thi i Morgen vil Revolutionen allerede være proklameret over hele Storhertugdømmet».

«Hvorledes det?» spurgte Generalen noget ophidset.

«Troer Deres Excellence da, at Komiteen har spildt et eneste Øjeblik med at sende den Proklamation, som den har ladet opslaa, omkring overalt?»

«Hvilken Proklamation?» spurgte Generalen forbavset.

»Ih! den Proklamation, jeg i Eftermiddags sendte General v. Steinäcker».

Generalen vidste imidlertid aldeles ikke nogen Besked om denne Proklamation; under Forløbet af denne Samtale vare vi imidlertid komne til Omraadet for min Kommando, og jeg anmodede derfor Generalen om Tilladelse til at begive mig tilbage til mine Tropper.

Umiddelbart derpaa fik jeg Befaling til at føre mine Tropper til Vilhelmspladsen, hvor Generallieutenant v. Stein-

äcker bivuakerede med 2 Batailloner, 1 Eskadron og 4 Stykker Skyts. Jeg fandt her alle i den fuldstændigste Vildrede med, hvad Sagen egentlig skulde betyde; man betragtede det hele snarest som en Smule Opløb, der snart vilde faa en Ende; man troede imidlertid dog at maatte gribe til energiske Forholdsregler, og saaledes var Staden opfyldt af Patrouiller og bivuakerende Tropper, og i Forterne var alt i Orden. Polakker og Tyskere sværmede omkring vore Bivuaker, nogle for at tilfredsstille deres Nysgjerrighed, andre for at besøge deres Venner, Polakkerne og Demokraterne mulig ogsaa i den Hensigt nøjere at tage vore Tropper i Øjesyn og undersøge den Maade, hvorpaa man havde disponeret over dem. Omtrent Kl. 11 fik jeg Øje paa nogle Civilister, som vare i en ivrig Samtale med Borgemesteren, der havde indfundet sig ved Bivuaken for at se til Venner og Bekjendte og paase en Uddeling af Vin og Brændevin, han paa egen Haand lod uddele til Soldaterne. Jeg nærmede mig Gruppen og hørte, hvorledes hine Herrer udtrykte deres Forundring over de militære Forholdsregler. «Vi give Dem vort Æresord paa», sagde de, «at ikke en Moders Sjæl pønser paa at krumme et Haar paa en eneste Tysker; hvorfor vil De dog trætte Soldaterne til ingen Nytte, hvad er De bange for? Hvem skulde vel være saa taabelig at falde paa den Ide at angribe Dem midt under Fæstningens Kanoner?»

Personerne — det var Grev Mielzynski og Hr. v. Potworowski — havde i Grunden fuldkommen Ret; en Deling paa 20 Mand og en Officer, nogle disponible Folk, fordelte i et Par Huse, og en Forstærkning af Hovedvagten vilde i Grunden have ydet samme Tjeneste; det vilde ydermere have vidnet om den rolige, selvbevidste Kraft. For dog at svare Mændene noget, sagde jeg, at vi allerede vare komne til et saadant Vendepunkt, at Begivenhederne vare stærkere end Menneskene, og at man maatte være paa sin Post. Grev Mielzynski, en tidligere Bekjendt af mig, der nu gjenkjendte mig, erklærede nu ogsaa over for mig, at der aldeles ikke

var Tale om noget Oprør, og tilbød at gjennemvandre hele Staden med mig; «Hvis vi blot finde et eneste, mistænkeligt Symptom», tilføjede han, «maa De kalde mig for en Løgner».

«Det maa De sige til General v. Steinäcker; han befaler her, og jeg har kun en Post, som paalægger mig den strængeste Opfyldelse af de mig paahvilende Pligter».

Dette Forslag negtede dog de tvende Herrer at gaa ind paa og anbefalede sig snart derefter, idet Mielzynski leende tilføjede: «Vi ville gaa hen og sove ud og det langt mere bekvemt og roligt end de Herrer, skjønt vi ikke have udstillet Forposter og Skildvagter». Natten gik naturligvis ganske rolig hen, om Morgenen rykkede Tropperne tilbage til deres Kvarterer, og kun nogle Vagtposter bleve tilbage.

Man troede imidlertid dog fra Militærets Side at maatte slaa et afgjørende Slag; det skulde rettes mod Basaren, hvor formentlig alle urolige og oprørske Hoveder holdt sig skjulte. I dette Øjemed opstillede man Kanoner paa Vilhelmspladsen for at kunne beskyde Nygade og lod derpaa en Kolonne under Hurraraab bryde frem for at storme Basaren. Saa snart imidlertid de første Slag drønede mod Bygningens Døre, bleve de aabnede; en Mand, efter nogles Udsigende en af Husets Opsynsmænd, efter andres en drukken Skomagersvend Chemelski, gjorde Mine til at ville gjøre Modstand og fik et Bajonetstik, hvoraf han snart døde; man fik fat i et Par polske Viser med Omkvædet: «Skær Halsen over paa Tyskerne»; men til Insurgenter, bevæbnede Skarer eller Vaabenforraad var der intet hverken at høre eller se, og dog var Basaren det stadige Samlingssted for Konspirationerne.

Det gik ikke meget bedre med den projekterede Lukning af Komiteens Forsamlingslokale i Mielzynskis Hus, Divisions-Adjutant, Kaptajn v. Knobelsdorf fik et Paalæg herom og gik ved Udførelsen af dette Paalæg til Værks med Forsigtighed; han erklærede over for disse Herrer, at han havde Befaling til at lukke deres Lokale, og at det maatte være rømmet inden en Times Forløb. Han spurgte dernæst endnu

en Gang, om man havde forstaaet hans Mening og fjernede sig med den Erklæring, at han efter den bestemte Frists Forløb vilde forvisse sig, om hans Befaling var bleven efterkommet. Denne Frist benyttede de Herrer Komitemedlemmer imidlertid til at underhandle med Overpræsidenten og den kommanderende General, og da Kaptajn Knobelsdorf efter en Times Forløb beredte sig til at udføre den tidligere Befaling, fik han en Meddelelse fra Generallieutenant v. Steinäcker om, at hin Forholdsregel endnu kunde bero for en Stund.

Alt dette tildrog sig i Løbet af den 21de Marts.

Faktisk bestod der nu altsaa to Myndigheder i Posen, en kongelig preussisk og en polsk, der gjensidig underhandlede, kæmpede og intriguerede med hinanden, der befalede, organiserede og med et Ord fremmanede hin kaotiske Tilstand, som først fik en Ende ved et lille Felttog.

Den følgende Dag fremkom egentlig intet Steds Tegn paa Ophidselse. Kun de røde og hvide Kokarder paa Polakkernes Hatte og Politiets Meddelelser antydede, at man nærmede sig en Krisis. Hertil kom der nu en livlig Plakatkrig. Proklameringen af den polske Komité var mærkelig nok udstedt samtidig med en Bekjendtgjørelse fra Kommandantskabet og Politiet, hvori man mindede om Lovene og Bestemmelserne mod Oprør og Tumult; ligesaa udgik samme Dag en Bekjendtgjørelse fra Overpræsidenten mod Afholdelse af Forsamlinger o. s. v. Den 22de bekjendtgjorde Kommandantskabet og Politiet, at den foregaaende Dags Tildragelser nødvendiggjorde Indskrænkninger i Publikums frie Samkvem; enhver Sammenstimling i Grupper blev derfor forbudt paa Gaderne; Portene og Bommene skulde lukkes om Natten, og Loven af 7de Marts 1846 angaaende Forbudet mod at bære Vaaben blev indskærpet. Den polske National-Komité rettede et noget bombastisk Opraab til Tyskerne, hvori den lovede at leve i Enighed med dem og proklamerede en Kamp med fælles Kræfter mod «Asiatismen», som Polen var bukket under for, men hvis Sejr kun var muliggjort ved de andre

Folkeslags Ligegyldighed; derhos tilføjede man, at der nu ikke var nogen alvorlig, varig Modstand at befrygte fra hin Side, thi Zardømmet kunde ikke mere raade over sine gamle Kræfter; Tyskere og Polakker vilde derhos nu være Forbundsfæller i Lysets Kamp mod Mørket. En tredje Plakat meddelte Beboerne, at National-Komiteen havde sendt en Deputation til Kongen af Preussen for at fordre den ufortøvede Frigjørelse af de Provinser, som ved Fædrelandets Deling vare komne til hint Rige; yderligere bekjendtgjorde man, at der var blevet antaget en Redaktør og en Forlægger for en polsk Tidende, at der var blevet oprettet et almindeligt Sikkerhedsudvalg paa 50 Personer, og at Komiteen var forøget med 2 Medlemmer; sluttelig formanede man til Enighed i de politiske Bestræbelser og udbragte et Leve for Nationens Uafhængighed. Derhos rettede Nationalkomiteen endnu et beroligende Ord til de «israelitiske Brødre» og modsagde et af ondskabsfulde Mennesker udspredt Rygte.

I den først omtalte Plakat fremtraadte Oprørspartiets Bestræbelser altsaa allerede noget tydeligere, og Tyskerne fandt sig herved foranledigede til en Demonstration til Fordel for Polen. Fra Stænderbygningen holdt en Assessor v. Cronsay en svulstig Tale, hvorpaa der fulgte en Bytning af tyske og polske Kokarder, og en anden Assessor forkyndte fra den gamle Bygnings øverste Trappetrin under uendelig Jubel, at det hele tyske Folk allerede havde ophævet Forbindelserne med «Asiatismen» og nu var beredt til at plante det sort-rød-gyldne Banner ved det polske Banners Side til Kamp for Lyset mod Mørket, hvorpaa talløse Leveraab skingrede gjennem Luften; disse Scener forefaldt samtidig med, at Tropperne forlode Vilhelmspladsen.

Medens Nationalkomiteen saaledes begyndte sin Virksomhed, tog ogsaa Uenigheden i samme sin Begyndelse. De mere maadeholdne Medlemmer bleve staaende ved Indrømmelserne af 1815; men Oprørspartiet lod sig rive med af sine Lidenskaber og forlangte Polens ufortøvede Gjenoprettelse,

og i Baggrunden lurede muligen endogsaa Tanken om et polsk Herrevælde i Norden, medens man kun tiltænkte Preussen en meget underordnet Rolle. Disse Stemninger og Anskuelser traadte navnlig tydelig for Dagens Lys ved Deputationens Optræden i Berlin; Erkebiskoppen og Grev Mielzynski holdt sig indenfor maadeholdne Skranker; men de fleste andre Medlemmer sloge sig fuldstændig løs og gik gjennem tykt og tyndt med Berlins Ultra-Patrioter, som nylig vare satte i Frihed. Efterretningen fra Berlin gjorde nu ogsaa sin Virkning i Posen, Tyskerne, der ogsaa paa deres Side havde sendt en Deputation til Berlin, begyndte igjen at leve op og nære Forhaabninger; men Bevægelsespartiet besluttede omvendt at gaa saa meget desto mere energisk frem.

Staden Posen frembød imidlertid det mest vidunderlige Skue; i Husene herskede overalt Fred og Ro, i de offentlige Lokaler derimod Ophidselse og Uenighed; hist kom Enighed, ja endog Fortrolighed frem mellem de to Nationaliteter, paa Gaderne bølgede Mængden ilsomt og forvirret frem og tilbage til Vogns, til Fods og især til Hest; paa Torvene bivuakerede Tropper af alle Vaabenarter, Vagterne vare stærkt besatte, og stærke Afdelinger havde besat de vigtigere Punkter. Imidlertid var Samkvemmet ikke afbrudt, og Handelen og Vandelen gik sin daglige Gang; i nogle offentlige Lokaler og i Privatboligerne rugede imidlertid Urostifterne ved Dag og Nat over deres Planer, holdt Raad og organiserede Oprøret. For en Stund indskrænkede man sig dog blot til en Plakatkrig; den kommanderende General udstedte den 22de Marts et Opraab til Provinsens Beboere, særlig til Landeværnet, hvori han opfordrede dem til at bevare deres Tro og forklarede, at Kongen indtil nu alene var deres Herre, og at kun hans Befalinger havde Gyldighed. Dagen derpaa lod National-Komiteen et Opraab udgaa til Præsterne for at modvirke de «sataniske Intriger», der gik ud paa at vække Bekymringer hos Bønderne for deres Friheder. De skulde fra Prædikestolen og paa anden Maade forkynde, at Bønderne i det «frie Polen»

vilde faa de samme Friheder og mindre Afgifter end under de fremmede Regeringer. I en Plakat af 24de samme Maaned ophævede Komiteen for stedse den hidtil bestaaende Adskillelse i Stænder; «der gives ikke mere nogen Adel eller Bondestand, men kun frie Borgere, Brødre indbyrdes og alle lige berettigede som Sønner af samme polske Moder». Hermed var man altsaa i Grunden alt naaet til Frihed, Lighed og Broderskab, og Adelsmændene, der sade i Komiteen, havde medundertegnet denne Erklæring og saaledes underskrevet det døende Aristokratis Ydmygelse. I en Plakat af 25de Marts gik man videre. Man lovede de Landboere, der alt vare Grundejere, en Formindskelse i deres Byrder; alle, som kun ejede en med visse Indskrænkninger betynget Grundejendom, fik Løfte om en fuldstændig Ejendomsret efter Polens Befrielse; Afgifterne skulde fordeles efter Formuen, og saaledes vilde Byrderne blive lettede for de fattige. Alle Landboere, som ilte til Vaaben, vilde faa Belønning i Forhold til deres Tjenester; havde de allerede Ejendom, skulde de besidde den skattefri, faldt de, vilde Fædrelandet sørge for deres Koner og Børn. Alle, der kæmpede for Polens Uafhængighed, skulde efter deres Aandsevner have Ret til Embeder og Ansættelser.

Disse Sætninger vare egentlig kun Gjenlyd af, hvad der blev proklameret paa andre Steder; men Sagen havde for saa vidt dog ogsaa en anden Betydning, som den her i Posen faldt sammen med en Løsrivelse fra Preussen. Hermed havde man tillige erklæret det tyske Element Krig, og den tyske National-Komité, der imidlertid havde konstitueret sig (24de Marts) og havde et Rygstød i den bevæbnede Magt, gav derfor ogsaa den 26de Marts et Kjendetegn paa Liv, idet den udstedte et Opraab til Polakkerne, hvori man advarede disse mod Angreb paa Frihed og Ejendom og opfordrede dem til ved Ord og Daad at belære deres Brødre om at bringe Kjærlighed til Fædreland i Overensstemmelse med «Betænksomhedens», «Moralens» og «Troens» Grundsætninger.

Palakkernes Svar var et anonymt Opraab paa Polsk til Polakkerne i den preussiske Hær om at forlade deres Faner og en grov Proklamation, som forlangte et Frafald fra Konge og Fædreland.

Medens man saaledes kjævledes i Plakaterne, begyndte begge Parter med Mod og Bestemthed at ruste sig til Forsvar; men Polakkerne syntes herved aldeles at overse, at deres Skæbne kun kunde ordnes af Preussen alene; deres Førere lagde den frækkeste og mest fornærmende Tænkemaade mod Preussen for Dagen, og dog var det dette Lands Konge, som ene havde i sin Magt at løse Æolus's Pose og lade de Storme have frit Spil, som kunde styrte deres hele Bygning over Ende.

(Forts.).

C. H.

Smaating.

Endnu et Ord om Hoffet i Horsens. Det vil mulig interessere en og anden af dette Tidsskrifts Læsere at erfare, at vor Afhandling: «Mere om det russiske Hof i Horsens» (se Hist. Archiv 1874 II, S. 107 og flg.) er gjort til Gjenstand for en længere Omtale i det russiske Tidsskrift: «Ruskaja starina» (Aprilheftet 1875). Vi skulle dog ikke dvæle længe ved dette Emne, da den russiske Forfatter, Statsraad I. K. Grot, væsentlig indskrænker sig til at give et Uddrag af vor Afhandling; nyt er egentlig kun følgende Brev:

Allerkristeligste, stormægtigste, naadigste Herre!

«Jeg har den Ære at sende Deres kejserlige Majestæt en Guldtobaksdaase ved min Skriftefader, ordineret Munk Feofan. Jeg vil sige Deres kejserlige Majestæt hele Sandheden, at denne gejstlige Mand har havt megen Omhu for mig og gjort mig meget godt. Jeg beder altid til Gud, at han maa bevare Deres Majestæts Liv, og forbliver stedse med skyldig Ærefrygt og sand Iver og Hengivenhed, allernaadigste Herre, Deres Majestæts ydmygste Tjenerinde».

Jekaterina af Braunschweig-Lyneburg.

Naar Læserne nu ville sammenligne hermed Oberst Lillienskjolds Indberetning til Grev Bernstoff (Hist. Archiv 1874 II, S. 378 og flg.) og navnlig ville lægge Mærke til den stærke Ros, som Jekaterina spenderer paa Overbringeren af hendes Brev, maa man unegtelig være enig med den russiske Forfatter i, at Munken Feofan vistnok selv har inspireret dette Brev; men kan dette være Tilfældet med foreliggende Brev, bekræftes herved jo kun yderligere vor Formodning, at den samme Munk er den egentlige Forfatter ogsaa til Prinsessens første, for de danske Hoffolk saa fornærmelige Brev.

